

przeгляд bezpieczeństwa wewnętrznego

Rada naukowa / Academic Editorial Board

prof. dr hab. Brunon Hołyst, dr hab. Krzysztof Indeck, prof. dr hab. Andrzej Mania,
prof. dr hab. Stanisław Sulowski, prof. dr hab. Sebastian Wojciechowski,
prof. dr hab. Konstanty A. Wojtaszczyk

Zespół redakcyjny / Editors

dr Patryk Dobrzycki (redaktor naczelny / Editor-in-Chief), Maria Kiszczyc (sekretarz
Redakcji / Secretary), Aneta Olkowska, Grażyna Osuchowska (redakcja, korekta /
Editors), Agnieszka Dębska (skład / Layout Editor)

Projekt okładki / Cover design

Aleksandra Bednarczyk

Tłumaczenie / Translation

Lidex, www.lidex.com.pl

© Copyright by Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, 2022

ISSN 2080-1335
e-ISSN 2720-0841

Numer zamknięto i oddano do druku w maju 2022 r.
Printed in May 2022

Wydawnictwo Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Centralny Ośrodek Szkolenia i Edukacji
im. gen. dyw. Stefana Roweckiego „Grota”
ul. Nadwiślańczyków 2, 05-462 Wiązowna, Poland

Kontakt / Contact

tel. / phone (+48) 22 58 58 613
e-mail: wydawnictwo@abw.gov.pl
www.abw.gov.pl/wyd/

Druk / Print

Biuro Logistyki Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego
ul. Rakowiecka 2A, 00-993 Warszawa, Poland
tel. (+48) 22 58 57 657

internal security review

26 (14) 2022

Artykuły zamieszczone w czasopiśmie są recenzowane

Articles published in the journal are peer-reviewed

Artykuły zamieszczone w numerze wyrażają poglądy autorów

Articles express the views of the authors

Deklaracja o wersji pierwotnej / Declaration of the original version

Wersja drukowana czasopisma jest jego wersją pierwotną

The printed version of the journal is the original version

Wersja online czasopisma jest dostępna na stronie: www.abw.gov.pl/wyd/

The online version of the journal is available at: www.abw.gov.pl/pub/

„Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” (PBW) jest zamieszczony w Index Copernicus Journal Master List z liczbą 70,13 punktu. Czasopismo jest również dostępne w bazach: Central European Journal of Social Science and Humanities i Polska Bibliografia Naukowa (PBN)

“Internal Security Review” can be found in the following databases: Index Copernicus Journal Master List with 70.13 points, Central European Journal for Social Science and Humanities, Polish Scientific Bibliography

PBW jest dostępny w Portalu Czasopism Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego pod adresem: <https://www.ejournals.eu/PBW/>

The journal is available on the Jagiellonian University Scientific Journals Portal at: <https://www.ejournals.eu/PBW/>

Materiały do PBW należy składać przez panel redakcyjny dostępny pod adresem: <https://ojs.ejournals.eu/PBW/about/submissions>

Articles should be submitted via the editorial tab available at: <https://ojs.ejournals.eu/PBW/about/submissions>

SPIS TREŚCI

Wstęp redaktora naczelnego	7
----------------------------	---

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

Michał Wojnowski Geneza, teoria i praktyka rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji. Przyczynek do badań nad kryzysem migracyjnym na wschodniej flance NATO	11
Marek Świerczek Rola działań prowokatorsko-decepcyjnych w neutralizacji białoruskiej opozycji	50
Kamil Mrocza Fake newsy jako nowa kategoria zagrożenia systemu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa w dobie kryzysu epidemicznego	86
Marcin Kośka Zadania antyterrorystyczne Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej realizowane w sytuacji wystąpienia zagrożeń w przestrzeni powietrznej i na morzu – ujęcie prawne	129
Krzysztof Izak Czy następuje schyłek ekoterroryzmu?	146

RECENZJE

Marcin Wielec Monografia prawnicza <i>Prawne aspekty funkcjonowania służb specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrzznego</i> , pod red. dr. Piotra Burczaniuka	189
---	-----

PRZEDŁĄD PRAC KONKURSOWYCH

Jakub Drożdżoń

Zmieniające się sposoby prowadzenia konfliktów zbrojnych
w świetle regulacji prawnomiędzynarodowych 201

Monika Stachoń

Uwarunkowania zamachu stanu w Iranie w 1953 roku 228

ARTICLES IN ENGLISH

Foreword by Editor-in-Chief 261

Michał Wojnowski

The genesis, theory, and practice of Russian coercive
migration engineering. A contribution to the study
of the migration crisis on NATO's eastern flank 263

Marek Świerczek

The role of provocative-deceptive actions in neutralizing
the Belarusian opposition 301

Kamil Mrocza

Fake news as a new category of threat to the system
of economic security of the state in the era of epidemic crisis 337

Marcin Kośka

Anti-terrorist tasks of the Polish Armed Forces in situations
of threats in the air and at sea - a legal approach 378

Krzysztof Izak

Is there a decline in ecoterrorism? 394

O autorach 432

About the authors 434

Szanowni Państwo!

Początek XXI w. to niewątpliwie czas dynamicznego rozwoju cywilizacyjnego, wzrostu sił wytwórczych, a także nowych możliwości przeciwdziałania wyłaniającym się problemom. Niestety symultanicznie do tych korzystnych zjawisk pojawiają się i potęgują również takie, które dezintegrują życie zarówno pojedynczych ludzi, jak i grup społecznych, narodów oraz całej społeczności międzynarodowej. Intensyfikacja zagrożeń w obszarze bezpieczeństwa powoduje, że bezpieczeństwo, które w tradycyjnym ujęciu rozpatrywano w odniesieniu do danego podmiotu, obecnie jest pojęciem rozumianym znacznie szerzej. Obejmuje m.in. aspekty polityczne, militarne, gospodarcze, techniczne, ekologiczne, społeczne, zdrowotne i humanitarne. W dobie tych wszystkich dynamicznych zmian coś pozostało jednak niezmiennie. Jest to pragnienie poczucia bezpieczeństwa, będące jedną z fundamentalnych potrzeb człowieka.

W sferze bezpieczeństwa mamy dziś do czynienia nie tylko z nowymi zagrożeniami, lecz także z pytaniami o efektywne sposoby przeciwdziałania nowym, groźnym zjawiskom. Działania organizacyjne w tym obszarze to proces o charakterze permanentnym, a realizujące je państwa powinny korzystać z najskuteczniejszych metod i środków. Niezbędna jest zatem nieustanna krytyczna refleksja dotycząca tego, w jaki sposób powinien być konstruowany system bezpieczeństwa. Cenny wkład w tym zakresie wnoszą inicjatywy badawczo-naukowe, służące tworzeniu teoretycznych podstaw oraz wskazywaniu kierunków rozwoju.

Od przeszło dekady jedną z takich inicjatyw jest periodyk „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” wydawany przez Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, na łamach którego ukazało się wiele artykułów naukowych poświęconych problematyce bezpieczeństwa państwa. Zamieszczane w nim opracowania są dobierane w taki sposób, aby przedmiotowe zagadnienia prezentować jak najpełniej i jak najbardziej aktualnie, z uwzględnieniem różnorodności opinii oraz sposobów podejścia do poruszanej materii.

W tym numerze PBW znajdują Państwo artykuły poświęcone m.in. genezie i założeniom rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji i jej praktycznemu zastosowaniu, ze szczególnym uwzględnieniem roli służb specjalnych

w takich działaniach; działaniom białoruskich władz w sytuacji społecznego buntu wywołanego sfałszowanymi wyborami w 2020 r.; nowej kategorii zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, jakim jest zjawisko tworzenia i rozpowszechniania *fake newsów*; prawnemu ujęciu zadań realizowanych przez Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej w celu przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym występującym w przestrzeni powietrznej i na obszarach morskich oraz próbie odpowiedzi na pytanie, czy następuje schyłek ekoterroryzmu. Mogą Państwo również zapoznać się z recenzją monografii pt. *Prawne aspekty funkcjonowania służb specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego* pod red. naukową dr. Piotra Burczaniuka oraz fragmentami prac magisterskich nagrodzonych w konkursie Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Składam podziękowania wszystkim autorom, recenzentom i zespołowi redakcyjnemu za wysiłek merytoryczny i organizacyjny włożony w przygotowanie niniejszego numeru PBW i zachęcam Państwa do lektury.

Redaktor naczelny
dr Patryk Dobrzycki

**ARTYKUŁY
I ROZPRAWY**

Geneza, teoria i praktyka rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji. Przyczynek do badań nad kryzysem migracyjnym na wschodniej flance NATO

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie genezy i założeń rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji oraz jej praktycznego zastosowania ze szczególnym uwzględnieniem roli służb specjalnych w takich działaniach. Inżynieria przymusowej migracji stała się bezprecedensową formą nacisku, za pomocą której Federacja Rosyjska realizuje swoje interesy geopolityczne. Wykorzystywanie tego narzędzia przez ten kraj jest faktem, a nie pozbawioną dowodów empirycznych teorią spiskową, jak uważa część analityków związanych z instytucjami Unii Europejskiej. Porównanie przebiegu exodusu Kubańczyków z Mariel do Miami w 1980 r. oraz fińsko-rosyjskiego kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 dowodzi, że co najmniej od czasów zimnej wojny Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, a następnie Federacja Rosyjska – na podstawie nowatorskiego podejścia do problemów bezpieczeństwa i teorii konfliktów w nauce wojskowej – wypracowały skuteczne środki i metody inżynierii przymusowej migracji, czyniąc z nich narzędzie destabilizowania państw i wymuszania korzystnych dla siebie ustępstw politycznych.

Słowa kluczowe migracja, wojna hybrydowa, Federacja Rosyjska, służby specjalne, Unia Europejska.

*Dziś przeżywamy okres największego w dziejach Rosji wzmocnienia pierwiastka
dywersyjnego, rozkładowego oddziaływania na państwa ościenne
i liczenia na dezorganizujące metody słowa mówionego i drukowanego¹.*

Włodzimierz Bączkowski,
Uwagi o istocie siły rosyjskiej.

*Kto szybciej opracuje model rozpadu i chaotyżacji społeczeństw innych niż jego własne,
ten zwycięży w tej skomplikowanej grze o budowę
nowych stosunków międzynarodowych, nowych społeczeństw i nowej filozofii życia.
Chaos to broń różnorodnego zastosowania².*

Aleksander Dugin,
О новом мировом беспорядке.

Celem artykułu jest przedstawienie genezy i założeń rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji oraz jej praktycznego zastosowania, ze szczególnym uwzględnieniem roli służb specjalnych w takich działaniach. Według politolog Kelly Greenhill, związanej z instytucjami naukowo-badawczymi sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych Ameryki, pod pojęciem inżynierii przymusowej migracji (ang. *coercive engineered migration*) należy rozumieć transgraniczny ruch ludności, który jest inspirowany przez jedno państwo, a następnie poddawany manipulacji w taki sposób, aby spowodować polityczne, wojskowe, gospodarcze i inne ustępstwa ze strony państwa docelowego lub grupy takich państw. Środki stosowane do zainicjowania transgranicznego ruchu ludności mogą być liczne i różnorodne³. Ich przeanalizowanie może być podstawą do sformułowania następujących tez:

¹ Fragment artykułu W. Bączkowskiego (1905–2000), polskiego sowietologa i publicysty. Zob. W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu” 1938, nr 4, s. 17.

² Fragment wypowiedzi Aleksandra Dugina, rosyjskiego filozofa i geopolityka. Zob. А. Дугин, *О новом мировом беспорядке*, <http://www.evrazia.tv/content/aleksandr-dugin-o-novom-mirovom-besporyadke> [dostęp: 1 XII 2021].

³ Zob. K.M. Greenhill, *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War*, „Civil Wars” 2008, nr 10, z. 1, s. 6–21; tenże, *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, London 2010, s. 13; tenże, *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion*, „Strategic Insights” 2010, nr 9, z. 1, s. 116–159; tenże, *Migration as a Weapon in Theory and in Practice*, „Military Review” 2016, nr 96, z. 6, s. 23–36; tenże, *Migration as a Coercive Weapon: New Evidence from the Middle East*, w: *Coercion: The Power*

1. Inżynieria przymusowej migracji w ujęciu rosyjskim na ogół jest traktowana jako niewojskowy środek walki lub jedna z technologii geopolitycznych (opisanej dalej).
2. Przebieg exodusu Kubańczyków z Mariel do Miami w 1980 r. oraz fińsko-rosyjskiego kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 wskazuje na to, że od czasów zimnej wojny ZSRR, a następnie jego sukcesorka – Federacja Rosyjska (FR) wypracowały skuteczne środki i metody inżynierii przymusowej migracji, wykorzystując ją jako narzędzie służące do osłabiania poszczególnych państw lub pomagające wymusić korzystniejsze dla siebie ustępstwa polityczne.
3. Przygotowaniem i realizacją inżynierii przymusowej migracji zajmują się zarówno rosyjskie organy bezpieczeństwa, jak i służby specjalne państw znajdujących się w sojuszu z FR.

Do tej pory nie powstało żadne kompleksowe opracowanie na temat użycia przez Rosję masowej migracji jako broni. W zachodniej literaturze przedmiotu, nie wyłączając obszernych opracowań wspomnianej Kelly Greenhill, można znaleźć jedynie szcątkowe informacje. Co więcej, część analityków neguje nawet sam fakt militaryzacji migracji przez FR. Zwolennikiem tej tezy jest m.in. Alex Schmid z think tanku International Centre for Counter-Terrorism w Hadze. Twierdzi on, że ustalenia dotyczące np. wykorzystania kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 przez FR do zdestabilizowania państw członkowskich UE to niepoparta żadnymi dowodami empirycznymi teoria spiskowa⁴. Z kolei urzędnik Komisji Europejskiej Hans Schoemaker dopuszcza wprawdzie możliwość, że FR mogła częściowo spowodować napływ imigrantów do Europy, jednak, według niego był to jedynie efekt uboczny prowadzonych przez nią działań, a nie zaplanowana operacja⁵.

Podstawą źródłową niniejszego artykułu są dokumenty sporządzone przez amerykańskie służby specjalne i inne instytucje państwowe, a także publikacje uczelni wyższych, think tanków i organizacji pożytku publicznego. Cennym uzupełnieniem są również informacje zawarte w wywiadach, artykułach

to Hurt in International Politics, K.M. Greenhill, P. Krause (red.), Oxford 2018, s. 204–228; tenże, *Asymmetric Advantage- Weaponizing People as Non-Military Instruments of Cross-Domain Coercion*, w: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*, E. Gartzke, J. Lindsay (red.), Oxford 2019, s. 259–289.

⁴ A.P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: An Exploration*, <http://icct.nl/app/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf>, s. 5 [dostęp: 1 XII 2021].

⁵ H. Schoemaker, *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?*, „Militaire Spectator” 2019, nr 7–8, s. 361–364, 373.

prasowych, nagraniach audiowizualnych, rozprawach i wspomnieniach byłych funkcjonariuszy rosyjskich służb specjalnych. Źródłem wiedzy były także publikacje autorstwa rosyjskich ekspertów związanych ze służbami specjalnymi, siłami zbrojnymi, a zwłaszcza z ich zapleczem dydaktyczno-naukowym. Należy jednak pamiętać, że badania naukowe nad służbami specjalnymi mają wiele ograniczeń, które wynikają z niejawnego charakteru części prowadzonych przez nie działań lub z zamierzonych przedsięwzięć dezinformacyjnych. Największym ograniczeniem, szczególnie w badaniach nad bieżącą działalnością służb specjalnych, jest dostęp do bazy źródłowej. To powoduje, że wykorzystanie materiałów prasowych, oficjalnych oświadczeń służb oraz innych szczątkowych informacji może prowadzić do błędnych wniosków i ocen⁶. Związane z tym ryzyko można częściowo ograniczyć przez zastosowanie perspektywy historycznej w badaniach nad współczesną aktywnością rosyjskich służb wywiadowczych i powiązanych z nimi podmiotów, co zostało uczynione w tym artykule. Dzięki perspektywie historycznej można przeanalizować ciągłość struktury organizacyjnej i sposoby działania tych służb⁷. Znając historię działalności rosyjskich służb, można – przynajmniej częściowo – określić jej współczesne kierunki oraz środki i metody zastosowane do realizacji określonych przedsięwzięć.

⁶ K. Kraj, *Badania naukowe nad służbami specjalnymi*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa” 2020, nr 8, s. 178–179.

⁷ Opinię tę potwierdza m.in. gen. mjr KGB Oleg Kaługin, który nadzorował prowadzenie operacji wywiadowczych w Stanach Zjednoczonych. W wywiadzie pod znamionym tytułem *KGB póki co nie zmienia zasad*, który został opublikowany 20 VI 1990 r., powiedział on, że metodologia pracy operacyjnej organów bezpieczeństwa państwa jest taka sama jak 50 lat temu i nadal opiera się na instrukcjach operacyjnych Ochrany, tj. Oddziału Ochrony Porządku i Bezpieczeństwa Państwowego – policji politycznej Imperium Rosyjskiego, oraz na założeniach „starej szkoły stalinowskiej”. Zob. O. Kaługin, *Вид с Лубянки. „Дело” бывшего генерала КГБ. Месяц первый*, Москва 1990, s. 34–35. Por. A.П. Фролов, *КГБ и контрразведывательное искусство: взгляд изнутри на теорию контрразведывательного искусства*, Москва 2003, s. 16–39. Według płk. Siergieja Mironienki (funkcjonariusz operacyjny I Zarządu Głównego KGB i Służby Wywiadu Zagranicznego, doktor nauk historycznych) Rosjanie na pewno hołdują tej historycznej i organizacyjnej ciągłości w dziedzinie działalności wywiadowczej. Mironienko podkreśla, że podstawowe umiejętności w zakresie pracy operacyjnej zdobył od starszych kolegów, którzy pełnili służbę w Głównym Zarządzie Kontrwywiadu „Smiersz” Ludowego Komisariatu Obrony ZSRR. Dlatego też, jego zdaniem, współcześni funkcjonariusze rosyjskich organów bezpieczeństwa są w prostej linii spadkobiercami czekistów. Ci z kolei, według rosyjskiego uczonego, przejęli zasady pracy operacyjnej od Korpusu Żandarmów i Ochrany. Mironienko podkreśla, że zarówno przedstawiciele carskiej policji politycznej, jak i współcześni mu funkcjonariusze mają właściwy dla Rosjan, ogólnonarodowy typ psychiczny, w znacznym stopniu determinujący styl i metody pracy operacyjnej rosyjskich służb specjalnych. Zob. K. Kraj, *Rosyjska wspólnota organów bezpieczeństwa*, Kraków–Wrocław 2017, s. 127.

Geneza rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji

Inżynieria przymusowej migracji wywodzi się z sowieckiej koncepcji tzw. wywiadu aktywnego lub środków (działań) aktywnych. Były to specjalne, ofensywne przedsięwzięcia zgodne z interesami ZSRR i innych państw bloku komunistycznego⁸, polegające na wywieraniu wpływu, czyli oddziaływaniu za pomocą właściwie dobranych metod i środków na różne dziedziny życia politycznego, ekonomicznego i społecznego w krajach demokratycznych, demaskowaniu zamiarów państw uznanych za wrogie oraz przeciwdziałaniu ich planom politycznym, ekonomicznym i wojskowym, paraliżowaniu i osłabianiu działalności antykomunistycznej i minimalizowaniu efektów wojny psychologicznej, kompromitowaniu partii, stronnictw, ugrupowań politycznych oraz ich przywódców i działaczy, których aktywność uznano za wrogą, dezinformowaniu przeciwnika i prowadzeniu dywersji wobec określonych osób, grup i organizacji związanych z wrogo nastawionymi ośrodkami oraz wykonywaniu innych specjalnych czynności zleconych przez przywództwo ZSRR⁹.

Termin „środki (działania) aktywne” stosowano w celu odróżnienia operacji wywierania wpływu od szpiegostwa i kontrwywiadu. Znaczenie tego pojęcia nie ograniczało się jednak tylko do samych służb wywiadowczych. Sowieckie środki (działania) aktywne obejmowały działalność praktycznie każdego elementu sowieckiej partii komunistycznej i struktur państwa. Co więcej, były uważane za wartościowe uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji¹⁰. Potwierdza to gen. mjr Oleg Kaługin, który pełnił służbę jako oficer operacyjny rezydentury KGB w Nowym Jorku (1960-1964), a następnie był zastępcą rezydenta KGB ds. wywiadu politycznego w rezydenturze w Waszyngtonie (1965-1970) i korespondentem Radia Moskwa¹¹. W wywiadzie opublikowanym w styczniu 1998 r.

⁸ W nomenklaturze wywiadu PRL środki aktywne nosiły nazwę „przedsięwzięcia inspiracyjno-dezinformacyjne”.

⁹ С.С. Турло, И.П. Залдат, *Шпионаж*, w: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, s. 422–423; Первое главное управление КГБ СССР, *Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ*, Москва 1970, s. 51–53; F. Musiał, *Podręcznik bezpieczeństwa. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015, s. 341.

¹⁰ S. Levchenko, *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988, s. 236–237. Por. United States Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, Washington 1986, s. 14, 82–83.

¹¹ L. Pawlikowicz, *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 206.

na antenie amerykańskiej telewizji informacyjnej CNN Kaługin powiedział m.in.:

(...) główną misją wywiadu, zgodnie z wytycznymi sowieckich przywódców, było ostrzeżenie kierownictwa kraju przed konfliktem zbrojnym. Jak wiadomo, sowieckie przywództwo miało obsesję na punkcie potencjalnego zachodniego ataku na Związek Sowiecki. Z tego powodu wywiadowi dano wszystko, czego tylko zapragnął, aby mógł dostarczać informacje o nadchodzących wydarzeniach. Należy podkreślić, że istniała także druga, bardzo ważna strona sowieckiej działalności wywiadowczej, którą nie zawałbym się określić mianem serca i duszy sowieckiego wywiadu. Była to działalność wywrotowa. Nie pozyskiwanie danych wywiadowczych, ale dywersja: środki aktywne mające na celu osłabienie Zachodu, wbicie klinów we wszelkiego rodzaju sojusze społeczności zachodniej, zwłaszcza NATO. Czyniono to po to, aby siać niezgodę między sojusznikami, osłabić USA w oczach mieszkańców Europy, Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, uczynić Amerykę bardziej podatną na gniew i nieufność innych narodów, a tym samym przygotować grunt na wypadek, gdyby wojna rzeczywiście wybuchła. W prowadzeniu takich działań wywiad sowiecki nie miał sobie równych. Operacje KGB, które polegały na inspirowaniu wszelkiego rodzaju kongresów pokojowych, festiwali młodzieżowych, ruchów kobiecych i związkowych, a także kampanii przeciwko amerykańskim rakietom w Europie, broni neutronowej, rozpowszechnianiu wszelkiego rodzaju fałszerstw i sfa-brykowanych materiałów (np. że AIDS został wymyślony przez CIA), były wymierzone w polityków, społeczność akademicką i ogół społeczeństwa. To była naprawdę ogólnoswiatowa działalność, często nie tylko finansowana, lecz prowadzona lub sterowana przez KGB. Miała na celu militarne, gospodarcze i psychologiczne osłabienie Zachodu¹².

Potwierdzeniem opinii, że źródłem teorii i praktyki współczesnej rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji były sowieckie środki (działania) aktywne, jest przebieg operacji polegającej na spowodowaniu migracji sowieckich Żydów do Stanów Zjednoczonych w celu zdestabilizowania panujących stosunków społecznych. W latach 70. XX w. władze ZSRR, aby ograniczyć skutki tzw. poprawki Jacksona-Vanika¹³, zezwoliły na migrację 5250 sowieckich

¹² *Cold War Experience. Cold War Espionage. Inside the KGB. An Interview with Retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin*, <http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/> [dostęp: 1 XII 2021]. Tłumaczenia w artykule pochodzą od autora (przyp. red.).

¹³ Poprawka złożona przez demokratów Henry'ego Jacksona i Charlesa Vanika do Kodeksu handlowego Stanów Zjednoczonych z 1974 r., która uzależniała utrzymywanie przez USA normalnych stosunków handlowych z „gospodarkami nierynkowymi” (ang. *nonmarket economies*)

Żydów do Stanów Zjednoczonych. W ramach tej operacji pozwolono wyjechać najbardziej zatwardziałym przestępcom odsiadującym wyroki w sowieckich więzieniach i koloniach karnych. Część z nich po „nawróceniu” na judaizm osiedliła się w Brighton Beach, jednej z dzielnic nowojorskiego Brooklynu, która zyskała miano „Małej Odessy”. Wśród sowieckich przestępców wysłanych do Stanów Zjednoczonych znajdował się Jewsej Agron, kryminalista z Leningradu. Przybył on do Nowego Jorku 8 października 1975 r., a następnie w Brighton Beach stworzył dużą organizację przestępczą zajmującą się ściąganiem haraczu z rosyjskojęzycznych emigracyjnych przedsiębiorców, napadami na sklepy jubilerskie, nielegalnymi transakcjami brylantami i złotem. Dochody z tej przestępczej działalności sięgały rocznie ok. 100 mln dolarów. W wyniku walki o strefy wpływów Agron został zastrzelony 4 maja 1995 r. W wyniku działalności Agrona w Stanach Zjednoczonych powstała rosyjska przestępczość zorganizowana, która, według dyrektora FBI Louisa J. Freeha, była największym i długotrwałym zagrożeniem bezpieczeństwa narodowego tego kraju¹⁴. O prawdziwości tej opinii świadczyło też to, że również współcześnie rosyjski aparat bezpieczeństwa wykorzystuje rosyjskie zorganizowane grupy przestępcze jako narzędzia w działalności wywiadowczej i do wywierania wpływu politycznego. Ich członkowie odpowiadają za przeprowadzenie licznych cyberataków, organizowanie przemytu ludzi i towarów, a nawet dokonywanie zabójstw na polityczne zamówienie Kremla. Przystępczy proceder jest też źródłem „czarnej gotówki”¹⁵.

Podobny przebieg, choć na znacznie większą skalę, miała operacja o kryptonimie „Bravo”, która polegała na zainicjowaniu migracji obywateli Kuby do Stanów Zjednoczonych w celu zdestabilizowania sytuacji na wschodnim wybrzeżu. Operacja, znana jako exodus Kubańczyków z portu Mariel do Miami (ang. *Mariel Boatlift*, hiszp. *éxodo del Mariel*), trwała od 1 kwietnia do 19 listopada 1980 r. Została z powodzeniem przeprowadzona przez kubańskie służby

od przestrzegania przez rządy tych krajów prawa obywateli do emigracji. Zob. A. Mania, *Détente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej, styczeń 1969 – styczeń 1981*, Kraków 2003, s. 143–144; J. Mertus, *Bait and Switch: Human Rights and U.S. Foreign Policy*, London 2004, s. 29.

¹⁴ J.O. Finckenaer, E.J. Waring, *Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime*, Boston 1998, s. 72, 75–76; K. Laskowska, *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006, s. 274–275.

¹⁵ *Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security. A Minority Staff Report Prepared for the Use of the Committee on Foreign Relations United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, Second Session, January 10, 2018*, Washington 2018, s. 5, 54–56. Szerzej na ten temat zob. M. Galeotti, *Gangster Geopolitics: The Kremlin's Use of Criminals as Assets Abroad*, <https://www.russiamatters.org/analysis/gangster-geopolitics-kremlins-use-criminals-assets-abroad> [dostęp: 1 XII 2021].

wywiadowcze na polecenie Fidela Castro, przywódcy socjalistycznej Republiki Kuby¹⁶. Nie można wykluczyć, że operacja o kryptonimie „Bravo” mogła być realizowana za pełnym przyzwoleniem kierownictwa politycznego ZSRR i z udziałem jego aparatu bezpieczeństwa. Jej podobieństwo do działań podjętych przez Sowieców w latach 70., zwłaszcza w aspekcie wykorzystania elementu przestępczego do destabilizacji życia społecznego we wrogim państwie, jest uderzające. Ponadto, począwszy od lat 70. wywiad kubański podlegał całkowicie nadzorowi KGB, co oznaczało, że przeprowadzenie tak poważnego przedsięwzięcia nie mogło się odbyć bez wiedzy i aprobaty Kremla.

W okresie zimnej wojny prowadzenie polityki zagranicznej i działalności wywiadowczej na rzecz socjalistycznej Kuby i zarządzającej nią partii komunistycznej znajdowało się w kompetencjach pięciu instytucji:

- 1) Departamentu Głównego Stosunków Międzynarodowych Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby (hiszp. Departamento General de Relaciones Exteriores del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DGRE),
- 2) Departamentu ds. Ameryki Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby (hiszp. Departamento América del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DA),
- 3) Departamentu ds. Środkowego Wschodu i Afryki Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby (hiszp. Departamento de Medio Oriente y África del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DMOA),
- 4) Zarządu Informacji Wywiadowczej Rewolucyjnych Sił Zbrojnych Kuby (hiszp. Departamento de la Información de Inteligencia de las Fuerzas Armadas Revolucionarias de Cuba, DIIFAR),
- 5) Generalnej Dyrekcji Wywiadu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (hiszp. Dirección General de Inteligencia del Ministerio del Interior de Cuba, DGI)¹⁷.

Rewolucja kubańska, trwająca od 26 lipca 1953 r. do 1 stycznia 1959 r., zmieniła podejście ZSRR i krajów bloku wschodniego do Ameryki Łacińskiej.

¹⁶ United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism and Subversion. Intelligence Activities of the DGI. Hearings Before the Senate Subcommittee on Security and Terrorism, February 26, March 4, 11, and 12, 1982*, Washington 1982, s. 162; A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma: The 1980 Cuban Boatlift*, Washington 1988, s. XXXI–XXXII.

¹⁷ Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Cuba's Foreign Policy Apparatus and How It Works*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79B00457A000400010001-8.pdf>, s. 10 [dostęp: 1 XII 2021].

Czechosłowacka Republika Socjalistyczna i ZSRR szybko nawiązały stosunki gospodarcze, dyplomatyczne i wojskowe z nowym reżimem, na którego czele stał Fidel Castro. Podjęto także działania mające na celu nawiązanie współpracy w zakresie bezpieczeństwa. Ścisła kooperacja służb specjalnych Kuby i ZSRR została po raz pierwszy omówiona podczas wizyty Raúla Castro w Moskwie w lipcu 1960 r. Raúl Castro, który nadzorował pracę kubańskiego wywiadu, wysoko cenił skuteczność KGB i służb bezpieczeństwa krajów bloku socjalistycznego. Postulował, aby Moskwa wysłała do Hawany specjalistów ds. wywiadu i kontrwywiadu w celu przeszkolenia kadry kierowniczej kubańskiego aparatu bezpieczeństwa. Koncentrując się na bliskiej współpracy z krajami obozu socjalistycznego, które w porozumieniu z ZSRR potajemnie udzielały Kubie pomocy w postaci broni i sprzętu wojskowego, Fidel Castro osobiście nadzorował tworzenie służb bezpieczeństwa i wywiadu¹⁸. W pierwszym okresie wiodącą rolę w budowie struktur kubańskich służb wywiadowczych odgrywała czechosłowacka Służba Bezpieczeństwa (czes. Státní bezpečnost, StB), co z czasem spotkało się z nieprzychylną reakcją KGB. Po klęsce inwazji w Zatoce Świń (17–19 kwietnia 1961 r.) dokonanej z inspiracji Stanów Zjednoczonych, podczas której StB nie sprostało postawionym zadaniom, Czesi zostali pozbawieni przez Sowietów wpływu na służby kubańskie¹⁹. Początkowo poufne kontakty pomiędzy przywództwem sowieckim i kubańskim odbywały się za pośrednictwem oficera wywiadu KGB Aleksandra Iwanowicza Szitowa (Aleksejewa), który przebywał na Kubie pod przykrywką korespondenta TASS, a po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych pomiędzy tymi krajami – jako doradca sowieckiej ambasady na Kubie. Od 12 czerwca 1962 r. do 15 stycznia 1968 r. Szitow pełnił funkcję ambasadora nadzwyczajnego i pełnomocnego ZSRR na Kubie. Stanowisko to otrzymał dzięki osobistemu wstawiennictwu Fidela Castro. Komitet Centralny ZSRR zatwierdził plan współpracy z Republiką Kuby opracowany przez kierownictwo zaprzyjaźnionych służb wywiadowczych. W planie uwzględniono systematyczne konsultacje, wysyłanie niezbędnej liczby doradców na Kubę, dostarczanie specjalnego sprzętu, a także szkolenie oficerów wywiadu kubańskiego w placówkach KGB. W ciągu pierwszych trzech lat współpracy ok. 100 czołowych kubańskich funkcjonariuszy – w tym José Abrahantes Fernández (minister spraw wewnętrznych w latach 1985–1989), Ramiro Valdés Menéndez (wiceprzewodniczący Rady Państwa w okresie od 20 grudnia 2009 r. do 10 października 2019 r.) i Fabián Escalante (m.in. dyrektor Centralnego Zarządu Politycznego MSW w latach 1985–1989) – zostało przeszkolonych w ZSRR z teorii

¹⁸ В. Величко, *От Лубянки до Кремля. Секретные миссии*, Москва 2013, s. 267.

¹⁹ J. Koura, R.A. Waters, *Africanos versus Africanitos: the Soviet-Czechoslovak Competition to Protect the Cuban Revolution*, „The International History Review” 2021, nr 43, s. 72–89.

i praktyki wywiadu i kontrwywiadu. Szkolenie dotyczyło przede wszystkim znajomości form i metod pracy operacyjnej amerykańskich służb specjalnych. Sowieccy oficerowie wywiadu, którzy nielegalnie spędzili ponad 20 lat w Stanach Zjednoczonych, byli wykładowcami i instruktorami²⁰. Według informacji wywiadowczych CIA z czerwca 1964 r., w siedzibie DGI stale przebywało pięciu doradców sowieckich, których obecność utrzymywano w tajemnicy. Mieli oni bezpośrednie kontakty z dyrektorem generalnym DGI oraz oficerami pełniącymi służbę w Departamencie Nielegalnym (hiszp. Departamento Ilegal), który zajmował się prowadzeniem agenturalnej działalności wywiadowczej z pozycji nielegalnych. Ich działalność polegała na pozyskiwaniu informacji oraz organizowaniu przedsięwzięć o charakterze dywersyjnym i sabotażowym²¹. Według ustaleń Amerykanów DGI, którą kierował wówczas Manuel Piñeiro Losada (1933–1998), należała do pięciu najlepszych służb wywiadowczych na świecie, po KGB, CIA, Mossadzie i MI6. Kubański wywiad miał szczególną wartość dla Sowietów ze względu na duże możliwości pracy operacyjnej na terytorium Stanów Zjednoczonych, ponieważ jego oficerowie jako akredytowani dyplomaci mieli pełną swobodę poruszania się po tym kraju, podczas gdy emisariusze ZSRR i innych państw z bloku sowieckiego byli objęci zakazem poruszania się dalej niż w promieniu 40 km wokół Nowego Jorku i Waszyngtonu. W 1970 r. zespół doradców z KGB kierowany przez gen. Wiktora Siemionowa został wysłany na Kubę w celu oczyszczenia DGI z oficerów i agentów uważanych przez KGB za antysowieckich. Losada, coraz bardziej rozczarowany doborem pracowników DGI przez Sowietów, został usunięty ze stanowiska dyrektora i zastąpiony przez prosowieckiego José Méndeza Cominchesa. W ten sposób DGI zostało podporządkowane KGB. Oficerowie sowieccy mieli dostęp do sieci agenturalnej DGI. Kierownictwo DGI musiało również konsultować plany działań operacyjnych z KGB, a Siemionow i jego następcy nadzorowali budżet kubańskiego wywiadu, który zatwierdzano w Moskwie²².

Nielegalna migracja obywateli Kuby do Stanów Zjednoczonych była dla władz amerykańskich poważnym wyzwaniem od 1959 r. Kubańczycy, korzystając z usług przemytników, próbowali opuścić wyspę i przedostać się do tego kraju

²⁰ В. Величко, *От Лубянки до Кремля...*, s. 267–268; F. Escalante, *The Secret War: CIA Covert Operations Against Cuba 1959–1962*, Melbourne 1995.

²¹ Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. The Organization of the General Directorate of Intelligence (Dirección General de Inteligencia – DGI)*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10321.pdf>, s. 4–5 [dostęp: 1 XII 2021].

²² Tamże, s. 24; J. Richelson, *Sword and Shield. The Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge–Massachusetts 1986, s. 211; T.A. Latner, *Cuban Revolution in America: Havana and the Making of a United States Left, 1968–1992*, Chapel Hill 2018, s. 116.

drogą morską, najczęściej na prowizorycznych tratwach. Chętnie korzystali także z bezpośrednich lotów do Miami²³. Pod koniec lat 70. XX w. gospodarka kubańska, ściśle powiązana z krajami RWPG i uzależniona od pomocy z ZSRR, zaczęła dotkliwie odczuwać sowieckie zaangażowanie w wojnę w Afganistanie i embargo handlowe nałożone przez Stany Zjednoczone. Spowodowało to znaczny wzrost napięcia wewnętrznego w kraju i serię spektakularnych uciezek Kubańczyków za granicę²⁴. Kiedy 21 kwietnia 1980 r. ponad 10 tys. Kubańczyków ubiegających się o azyl polityczny przedostało się na teren ambasady Republiki Peru w Hawanie, Castro nakazał tymczasowe usunięcie strażników kubańskich pilnujących misji dyplomatycznej i ogłosił, że wyda dysydentom, którzy przedostali się do ambasady Peru, wize wyjazdowe. W raporcie dla Podkomisji Wywiadu Izby Reprezentantów z 31 stycznia 1980 r. Kubańskie Centrum Analityczne CIA ostrzegło, że działanie reżimu Castro może spowodować masową emigrację Kubańczyków do Stanów Zjednoczonych, mające na celu zmniejszenie ich niezadowolonia wynikającego z pogarszającej się sytuacji gospodarczej kraju. Ostrzeżenia CIA zostały jednak zignorowane przez administrację prezydenta Jamesa Cartera (1977–1981). Ostatecznie kraje Ameryki Łacińskiej i Stany Zjednoczone zgodziły się przyjąć 10 tys. uchodźców, a władze Kostaryki zorganizowały dwa razy dziennie loty z Hawany do San Jose, skąd uchodźcy mogli wyjechać do innych krajów. W ten sposób kraj opuściło 7,5 tys. Kubańczyków. Po dwóch dniach Castro zawiesił loty i zażądał, aby wszyscy uchodźcy sami udali się do krajów, w których planowali się osiedlić. W związku z tym tysiące łodzi wycieczkowych z Miami wpłynęło do portu Mariel na Kubie, aby zabrać uchodźców i przewieźć ich na amerykańskie wybrzeże. Kubańczycy uczestniczący w tym procederze byli zaskoczeni dobrze zorganizowaną akcją. Amerykańskie łodzie były eskortowane przez kubańskie kanonierki aż do samego portu w Mariel. Wśród członków załóg znajdowali się także przedstawiciele kubańskiej diaspory w Stanach Zjednoczonych. Wręczali oni funkcjonariuszom kubańskich władz listy z nazwiskami ich krewnych i przyjaciół, którzy mieli zostać zabrani z Kuby. Jednak załogom łodzi i statków powiedziano, że w zamian za każdego wskazanego przez nich uchodźcę muszą zabrać ze sobą co najmniej cztery osoby wskazane przez administrację Castro. W ten sposób na łodziach płynących do amerykańskich wybrzeży znaleźli się wypuszczeni z kubańskich więzień szczególnie groźni przestępcy, pacjenci zakładów psychiatrycznych i emeryci.

²³ J. Duany, *Cuban Communities in the United States: Migration Waves, Settlement Patterns and Socioeconomic Diversity*, „Pouvoirs dans la Caraïbe Revue du Centre de recherche sur les pouvoirs locaux dans la Caraïbe” 1999, nr 11, s. 69–103.

²⁴ A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma...*, s. 213–233.

Niedługo po tym, jak pierwsi emigranci z Kuby wylądowali na Florydzie, prezydent James Carter stwierdził, że Stany Zjednoczone przyjmą ich z otwartym sercem i otwartymi ramionami. Jednak euforia panująca wśród urzędników z Waszyngtonu i dziennikarzy była krótkotrwała. To, co początkowo wydawało się zwycięstwem Stanów Zjednoczonych, stało się poważnym problemem. Wielu kapitanów powracających z Kuby zgłaszało, że nie mogą odnaleźć krewnych, a także nie mogą opuścić Kuby, jeśli nie zabiorą ludzi wyselekcjonowanych przez administrację reżimu. Od 21 kwietnia do 26 września 1980 r., kiedy Kuba zamknęła port w Mariel, ok. 124 tys. uchodźców dotarło do Key West na Florydzie. Żaden z nich nie miał dokumentów uprawniających do wjazdu na terytorium Stanów Zjednoczonych, a 1/5 z nich to były osoby, które odsiadywały wyroki w więzieniu. Wiele osób aresztowanych na Kubie za pospolite przestępstwa zostało zatrzymanych przez lokalną policję, która zagroziła im więzieniem, jeśli nie opuszczą kraju. Po zaewidencjonowaniu ich na lokalnych posterunkach przez siły bezpieczeństwa, zostali przewiezieni do obozu El Mosquito w Mariel. Inną grupą docierającą do Stanów Zjednoczonych byli przestępcy, którzy na Kubie odsiadywali karę więzienia za ciężkie zbrodnie. Nagły napływ uchodźców zmusił amerykańskie władze do podjęcia nadzwyczajnych środków. Gubernator Florydy Bob Graham ogłosił stan wyjątkowy, a rząd federalny utworzył kilka obozów, w których uchodźcy przeszli badania lekarskie. Dane każdego z nich były dokładnie weryfikowane przez służby migracyjne, FBI i CIA. Osoby z przeszłością kryminalną zostały umieszczone w Federalnym Zakładzie Karnym w Talladega w stanie Alabama, gdzie oczekiwały na postępowanie deportacyjne. W połowie maja FBI aresztowało trzy osoby poszukiwane za piractwo lotnicze. W dniu 1 czerwca 1980 r. grupa ponad 300 Kubańczyków wydostała się z ośrodka relokacji uchodźców w Fort Chaffee w stanie Arkansas. Demolowali sklepy oraz podpalali budynki i samochody na ulicach. Kiedy wojsko przeszukało ośrodek, w którym wcześniej przebywali, skonfiskowało znaczną ilość broni domowej roboty. Była to jedna z wielu konfrontacji pomiędzy funkcjonariuszami organów ścigania a uchodźcami protestującymi przeciw opóźnieniom w przesiedleniu. Brutalne zamieszki wybuchły również w obozie dla uchodźców znajdującym się w bazie sił powietrznych Eglin w Fort Walton Beach na Florydzie. Tam z kolei grupa 200 Kubańczyków rzuciła cegłami i kamieniami w żandarmerię wojskową oraz przerwała ogrodzenie. Po walce policja ujęła 68 podejrzanych o podżeganie do buntu i umieściła ich w lepiej zabezpieczonym ośrodku. Chociaż Biały Dom ogłosił, że podżegacze zamieszek i przestępcy nie będą mogli pozostać w Stanach Zjednoczonych, urzędnicy nieoficjalnie przyznawali, że Castro prawdopodobnie nie pozwoli im wrócić do ojczyzny. Gdyby te osoby zostały zmuszone do powrotu do ojczyzny, to zgodnie z nową ustawą o uchodźcach, uchwaloną zaledwie

pięć tygodni przed exodusem, musiałyby wykazać, że miały „uzasadnioną obawę przed prześladowaniami”.

W Stanach Zjednoczonych procedura weryfikacyjna była niepraktyczna, gdyż polegała na indywidualnym rozpatrywaniu każdego przypadku, co przy liczbie 124 tys. imigrantów bardzo spowalniało cały proces. Identyfikacja była niezwykle trudna, ponieważ uchodźcy, którzy dotarli do Miami, nie mieli wiz ani innych dokumentów podróży. Stwierdzono, że 24 tys. kubańskich uchodźców spędziło w więzieniach ponad 15 dni, ale z nieoficjalnych danych wynikało, że dotyczy to nawet 40 tys. przybyłych osób. Szok kulturowy i poczucie izolacji po ich przybyciu do Stanów Zjednoczonych przyczyniły się do chaosu i wzrostu liczby przestępstw. Na przykład między lipcem a wrześniem 1980 r. uchodźcy, którzy pragnęli wrócić do domu, prawie co tydzień uprowadzali na Kubę samolot pasażerski. W odpowiedzi na te wydarzenia Castro ogłosił 18 września 1980 r., że dokona ekstradycji wszystkich kubańskich porywaczy do Stanów Zjednoczonych. Kubańscy przestępcy dokonywali morderstw, gwałtów i rabunków w amerykańskich miastach, w których się osiedlili. W Stanach Zjednoczonych stali się znani z używania broni dużego kalibru, brawury i okrucieństwa. W ciągu 11 miesięcy po ich przybyciu 66 z nich zostało aresztowanych w Miami za zabójstwo, a 72 za zabójstwo kwalifikowane (morderstwo). W rzeczywistości wskaźnik zabójstw wśród uchodźców był pięciokrotnie wyższy niż wskaźnik wśród ogółu ludności Miami²⁵.

Zeznania uchodźców oraz ustalenia CIA i FBI pozwoliły na częściowe zrekonstruowanie kulis operacji, która została zaplanowana, przygotowana i przeprowadzona przez uzależniony od Moskwy kubański wywiad. Według Amerykanów operacją kierował Napoleón Vilaboa, oficer DGI, który rozgłaszał w hiszpańskojęzycznych audycjach radiowych w Miami, że port Mariel jest otwarty. W dniu 19 kwietnia 1980 r. Vilaboa wszedł na pokład łodzi Ochún w Miami Beach i poprowadził na Kubę pierwszą flotyllę ponad 40 statków. Wrócił po odebraniu córki i ciotki²⁶. W operacji brali także udział funkcjonariusze i agenci związani z Havanatur Travel Agency. Od początku lat 70. XX w. kubańskie służby wywiadowcze (zwłaszcza DGI) wyraźnie zintensyfikowały swoje działania przeciw społecznościom emigracyjnym na Florydzie, w Nowym Jorku i New Jersey. Wielu kubańskich agentów przeniknęło do różnych organizacji emigracyjnych i grup biznesowych oraz do lewicowych organizacji

²⁵ Za: L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider's View*, Washington 1985, s. 163–166; K. Dupes Hawk i in., *Florida and the Mariel Boatlift of 1980: The First Twenty Days*, Tuscaloosa 2014, s. 3–9, 29–49 i nast.; J.B. Wolf, *Antiterrorist Initiatives*, New York 1989, s. 91–92.

²⁶ J.O. Tamayo, *Napoleón Vilaboa, „Father” of Mariel Boatlift, Speaks*, „The Miami Herald”, 15 V 2010 r., <http://www.latinamericanstudies.org/espionage/vilaboa-2010.htm> [dostęp: 1 XII 2021].

politycznych i think tanków. Jednym z podmiotów wykorzystywanych do pozyskiwania agentury wśród kubańskiej emigracji było biuro podróży Havanatur Travel Agency, panamska firma z Miami mająca monopol na wykonywanie lotów przewożących kubańskich emigrantów ze Stanów Zjednoczonych ponownie na Kubę. Biuro, kierowane przez płk. Carlosa Alfonsa, zidentyfikowanego przez Departament Stanu USA jako funkcjonariusz DGI, prowadziło kontrolę operacyjną osób podróżujących na Kubę i informowało Hawanę o tych, którzy zasługiwali na dalszą uwagę. Działalność biura została zdemaskowana i 31 grudnia 1979 r. Havanatur Travel Agency zostało wydalone z terytorium Stanów Zjednoczonych. W przygotowanie exodusu z Mariel do Miami byli również zaangażowani funkcjonariusze i agenci kubańskiego wywiadu: płk Jorge De Bassa, ppłk Fernando Fuentes Cova (American Airways Charter), kpt. Fernando Lastra, kierujący działaniami aktywnymi DGI w USA i na Karaibach, płk Charles Romeu (American Airways Charter), Juan Carbonell (Sekcja Interesów Kuby Ambasady Czechosłowackiej w USA), Orestes Aleman (Cuban American Enterprises), Albor Ruiz (Brygada Antonio Maceo) oraz Jose Ignacio Marquez, Rafael Correa, Marcos Raul Correa i Estevan Martin²⁷.

Amerykańskie agencje bezpieczeństwa ustaliły, że wśród uchodźców znalazła się grupa osób, która została zwerbowana przez DGI jako tzw. agenci dezinformatorzy. Ich zadaniem było dezorganizowanie działalności FBI i innych amerykańskich służb przez przekazywanie fałszywych wiadomości dotyczących rzekomych „misji” realizowanych na terytoriów Stanów Zjednoczonych i nazwisk potencjalnych kontaktów. Kolejną grupą przybyłą na kontynent byli tajni współpracownicy DGI. Mieli oni zostać zaangażowani w działania aktywne polegające na dezintegrowaniu kubańskich organizacji emigracyjnych, demoralizowaniu i terroryzowaniu amerykańskiego społeczeństwa. Środkiem do tego była dystrybucja narkotyków, prowokowanie konfliktów na tle rasowym wśród Meksykanów, Portorykańczyków i Afroamerykanów, prowadzenie działań sabotażowych i dywersyjnych oraz działalność szpiegowska obejmująca wywiad polityczny i naukowo-techniczny²⁸.

²⁷ United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism...*, s. 32–33. Szerzej na temat wykorzystania emigrantów i turystów jako agentury przez DGI oraz o kontaktach tej służby z kubańskimi agencjami emigracyjnymi zob. Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence. *Information Report. Selection and Training of Cuban Intelligence Agents Abroad*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10312.pdf>, s. 4 [dostęp: 1 XII 2021].

²⁸ United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism...*, s. 266; L. Bittman, *The KGB and Soviet-Disinformation...*, s. 167; J.B. Wolf, *Antiterrorist Initiatives...*, s. 93.

Jednym z agentów, który z inspiracji DGI znalazł się w Miami, był Mario Estebes Gonzales. Początkowo należał do Związku Młodych Komunistów (hiszp. Unión de Jóvenes Comunistas) – organizacji młodzieżowej Komunistycznej Partii Kuby, a następnie podjął pracę w kubańskim MSW. Przybył on do Stanów Zjednoczonych w czerwcu 1980 r., ale dopiero w listopadzie 1981 r. został aresztowany pod zarzutem handlu narkotykami. W momencie zatrzymania przez straż przybrzeżną u wybrzeży Florydy przewoził łodzią 2,5 tys. funtów marihuany. Podczas przesłuchania w Federalnym Sądzie Okręgowym w Miami zeznał, że był jednym z ok. 3 tys. agentów wysłanych do Stanów Zjednoczonych podczas exodusu w 1980 r. Powiedział też, że jego pierwszym zadaniem było dołączenie do Alpha 66, radykalnej grupy paramilitarnej, opozycyjnej wobec reżimu Castro, która początkowo była finansowana i szkolona przez CIA. W organizacji spędził 2,5 miesiąca i w tym czasie dokonał sabotażu sprzętu i zatopił dwie łodzie warte tysiące dolarów. Później Gonzales otrzymał polecenie zaangażowania się w handel narkotykami. Do czasu aresztowania często podróżował na Kubę, głównie łodziami motorowymi, i dostarczał kubańskim urzędnikom od 2 do 3 mln dolarów pochodzących z handlu narkotykami. Fundusze zebrane w ten sposób przez rząd kubański służyły głównie do zdobycia „twardej waluty”, potrzebnej dla kubańskiej gospodarki oraz do finansowania wywrotowych ruchów lewicowych w Ameryce Łacińskiej²⁹.

To, co początkowo wydawało się poważnym błędem reżimu Castro, w dłuższej perspektywie okazało się jego wielkim sukcesem. Przez wykorzystanie inżynierii przymusowej migracji sowieccy i kubańscy komuniści osiągnęli następujące cele:

- przynajmniej czasowe złagodzenie wewnętrznych napięć w kraju, z którymi borykał się rząd Castro, co udało się osiągnąć po opuszczeniu Kuby przez grupę najbardziej rozczarowanych, zgorzkniałych i nieproduktywnych ekonomicznie obywateli,
- wywołanie poważnych problemów w amerykańskich miastach oraz skuteczne podważenie pozytywnego do tej pory wizerunku kubańskiej emigracji, utrwalonej w amerykańskiej opinii publicznej, a także spowodowane wzrostu napięcia na tle rasowym i etnicznym – jako skutek

²⁹ Cuban American National Foundation, *Castro and the Narcotics Connection. Special Report*, Washington 1983, s. 35–37, 41; L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, s. 167; A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma...*, s. 230–231. Szerzej na temat Alpha 66 i jej związków z CIA zob. A. McPherson, *Caribbean Taliban: Cuban American Terrorism in the 1970s*, „Terrorism and Political Violence” 2018, nr 31, z. 2, s. 390–409; K. McElrath, *Prosecution. Unsafe Haven: The United States, the IRA and Political Prisoners*, London 2015, s. 65–83.

- wydalenia tysięcy przestępców z Kuby i umieszczenia ich w Stanach Zjednoczonych,
- obciążenie budżetu Stanów Zjednoczonych w wyniku pojawienia się 124 tys. uchodźców. Rząd federalny wydał ponad 600 mln dolarów na przesiedlenia, bony żywnościowe i pomoc medyczną dla uchodźców; konieczność odseparowania groźnych kubańskich przestępców od reszty społeczeństwa kubańskiego przez umieszczenie ich w więzieniach spowodowała dalszy wzrost kosztów,
 - zyskanie przez kubańskie służby wywiadowcze olbrzymiego zaplecza niezbędnego do prowadzenia w Stanach Zjednoczonych kolejnych operacji o charakterze szpiegowskim i dywersyjnym, a także zdobycie ważnego źródła finansowania swojej działalności, jakim były dochody z handlu narkotykami,
 - zaangażowanie się amerykańskich agencji wywiadowczych w neutralizowanie działań destabilizacyjnych podjętych przez Castro, skutkujące osłabieniem aktywności Stanów Zjednoczonych na innych kierunkach polityki zagranicznej ukierunkowanej na powstrzymanie ekspansji ZSRR³⁰.

Inżynieria przymusowej migracji wykorzystana przez Castro spowodowała stopniowe wprowadzanie zmian w polityce migracyjnej Stanów Zjednoczonych. W 2014 r. doszło do ocieplenia relacji między Waszyngtonem a Hawaną. W kolejnym roku otwarto amerykańską ambasadę na Kubie i po 70 latach nieobecności pojawił się tam z wizytą amerykański sekretarz stanu John Kerry. Zmiany w polityce zagranicznej obu państw i normalizacja stosunków spowodowały wzmoczoną migrację Kubańczyków do Stanów Zjednoczonych. Było to spowodowane wzrostem liczby Kubańczyków obawiających się, że Stany Zjednoczone zmienią swoją dotychczasową politykę przywilejów wobec kubańskich uchodźców. Administracja amerykańska próbowała uniknąć kolejnego exodusu z wyspy, dlatego zapewniała, że zmian w polityce imigracyjnej nie będzie. Jednak w styczniu 2017 r. prezydent Obama ogłosił wycofanie się z polityki „mokrej stopy, suchej stopy” (ang. *wet foot, dry foot*), zgodnie z którą każdy Kubańczyk zatrzymany na morzu był zwracany na wyspę, a ten, któremu udało się stopą dotknąć amerykańskiego brzegu, otrzymywał prawo pobytu w Stanach Zjednoczonych³¹. Wzrosła również liczba osób zaliczonych do kategorii „nie-dopuszczeni (ang. *inadmissible*) do wjazdu na terytorium USA”. Ujęto w niej

³⁰ L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, s. 166.

³¹ A. Bartnik, *Koniec przywilejów. Nowa fala emigracji kubańskiej do Stanów Zjednoczonych*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2017, nr 2, s. 57.

również osoby, których stan zdrowia nie spełniał kryteriów przyjętych w amerykańskim prawie imigracyjnych, lub takie, które weszły w konflikt z prawem³².

Inżynieria przymusowej migracji jako technologia geopolityczna w rosyjskiej polityce zagranicznej w XXI wieku

Pomimo rozpadu ZSRR politykę FR wobec Zachodu nadal można określić mianem zimnej wojny, w której nad elementami porozumienia przeważają czynniki konfliktu. W opinii Władysława Surkowa, wieloletniego doradcy prezydenta Władimira Putina i twórcy doktryny „suwerennej demokracji”, FR może przetrwać tylko przez nieustanne poszerzanie własnych granic. Prowadząc ekspansjonistyczną politykę zagraniczną, może też skutecznie ograniczać wszelkie napięcia społeczne spowodowane trudnościami wewnętrznymi. Według Surkowa FR dokonuje tego przez „projekcję chaosu” do państw ościennych, co pozwala jej podejmować działania mające na celu skonsolidowanie własnego społeczeństwa i kreowanie podziałów wśród obcych. Jako przykład realizacji założeń tak rozumianej polityki zagranicznej Surkow wskazuje aneksję Półwyspu Krymskiego. Zintegrowanie rosyjskiego społeczeństwa powiodło się przez spowodowanie chaosu w sąsiednim kraju, czyli w Ukrainie. Surkow podkreśla również, że negatywna reakcja Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych na interwencję Moskwy w Ukrainie ma dowodzić, że Zachód ma świadomość tego, że państwo rosyjskie nie zatraciło swoich imperialnych zapędów³³.

Oceny rosyjskiej polityki zagranicznej formułowane w instytucjach NATO w pełni potwierdzają tę opinię. W raporcie pt. *NATO 2030. Zjednoczeni dla nowej ery* z 25 listopada 2020 r., przygotowanym przez grupę ekspertów na zlecenie sekretarza generalnego NATO Jensa Stoltenberga, zawarto stwierdzenie, że głównym wyzwaniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego u progu trzeciej dekady XXI w. jest zaostrzenie geopolitycznej rywalizacji pomiędzy mocarstwami, które przejawia się w eskalacji sporów o terytorium, zasoby i wartości. W opinii twórców raportu, którego celem jest określenie kierunku nowej strategii bezpieczeństwa (koncepcji strategicznej NATO) mającej zastąpić zdezaktualizowany dokument z 2010 r., główne zagrożenie militarne dla NATO

³² Tamże, s. 67.

³³ В. Сурков, *Куда делся хаос? Распаковка стабильности*, <https://actualcomment.ru/kuda-del-sya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html> [dostęp: 1 XII 2021]. Artykuł został napisany przed 24 lutego 2022 r. i wkroczeniem wojsk rosyjskich na teren Ukrainy (przyp. red.).

w perspektywie co najmniej do 2030 r. będzie stanowić FR. Według natowskich ekspertów próby zbudowania konstruktywnego partnerstwa z tym krajem, podejmowane przez NATO po zakończeniu zimnej wojny, zostały przez niego odrzucone. Począwszy od drugiej połowy lat 90. XX w. FR rozwijała konwencjonalne siły zbrojne i rozbudowywała arsenał nuklearny. To posłużyło jej do podjęcia działań zmierzających do odzyskania kontroli nad państwami, które powstały w wyniku dezintegracji ZSRR, przez podważanie ich suwerenności i naruszanie integralności terytorialnej. Rewizjonistyczna polityka FR doprowadziła do gwałtownego pogorszenia stosunków z NATO i wpłynęła negatywnie na bezpieczeństwo obszaru euroatlantyckiego. Następstwem tej polityki było: rozpoczęcie przez FR wojny w Osetii Południowej, inwazja na Gruzję (6–16 sierpnia 2008 r.), anektowanie Półwyspu Krymskiego (20 lutego – 26 marca 2014 r.) oraz zajęcie Donbasu, co nastąpiło w wyniku wojny, która wybuchła w kwietniu 2014 r. We wspomnianym raporcie podkreślono, że celem tych operacji wojskowych prowadzonych przez FR na obszarach znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie krajów członkowskich NATO było stworzenie zależnego od niej systemu państw satelickich oraz stref zamrożonych konfliktów, stanowiących potencjalne źródła destabilizacji wschodniej flanki NATO. Równocześnie FR podjęła działania zmierzające do zwiększenia aktywności militarnej we wschodniej części Morza Śródziemnego (rozpoczęcie interwencji wojskowej w Syrii 30 września 2015 r.), na Morzu Barentsa, Morzu Bałtyckim, Morzu Czarnym i na Dalekiej Północy. Zyskała tam możliwości, dzięki którym jest w stanie przeciwdziałać dostępowi lub odmówić uzyskania dostępu (ang. *Anti-Acces/Area Denial*) do obszarów kluczowych dla bezpieczeństwa państw NATO. Autorzy raportu stwierdzają również, że FR regularnie narusza przestrzeń powietrzną i swobodę żeglugi na Atlantyku. Podjęła też próby zdobycia przyczółków w Afryce (Libia, Republika Burundi, Republika Sudanu, Republika Środkowej Afryki) za pośrednictwem działających tam prywatnych firm wojskowych³⁴. W raporcie wskazano również, że FR poza aktywnością militarną opracowała i już wykorzystwała niekonwencjonalne środki, które zagrażają zarówno bezpieczeństwu poszczególnych członków NATO, jak i stabilności oraz spójności całego NATO i w ten sposób podważa wiarę w jego demokratyczne instytucje. W opinii natowskich ekspertów FR ciągle doskonali hybrydowe metody walki (ang. *hybrid warfare*), co powoduje, że pole konfliktu znajduje się poza granicami pokoju i wojny, w tzw. szarej strefie (ang. *grey zone*).

³⁴ NATO 2030. *United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf, s. 25 [dostęp: 1 XII 2021].

Zaatakowane w ten sposób państwo napotyka trudności w uzyskaniu konsensusu decyzyjnego w międzynarodowych organizacjach bezpieczeństwa (m.in. uniemożliwia to zastosowanie konwencji haskich z 18 października 1907 r. lub artykułu 5 Traktatu Północnoatlantyckiego z 4 kwietnia 1949 r.³⁵).

W rozumieniu ekspertów NATO hybrydowe metody walki przybierają postać działań kinetycznych (śmiercionośnych) i niekinetycznych (nieśmiercionośnych). Należą do nich: działalność wywrotowa i terrorystyczna, środki umożliwiające prowadzenie operacji w cyberprzestrzeni, dokonywanie sankcjonowanych przez państwo zabójstw przy wykorzystaniu broni chemicznej, stosowanie przymusu politycznego, ekonomicznego oraz zmasowane użycie dezinformacji, propagandy i innych narzędzi służących do naruszania suwerenności krajów członkowskich NATO, a także do ich osłabiania od wewnątrz. Są to zmodyfikowane środki aktywne, których stosowania FR nie tylko nie przerwała, lecz znacznie je udoskonaliła, co było związane z rozwojem nowoczesnych technologii informatycznych i odrodzeniem geopolityki, stanowiącej naukową i ideologiczną podstawę tego rodzaju działań³⁶.

Jednym z tych niekonwencjonalnych środków jest inżynieria przymusowej migracji. Rozważania na temat jej wykorzystania pojawiły się w jawnie publikowanym rosyjskim piśmiennictwie wojskowym w drugiej dekadzie XXI w. Podobnie jak w ZSRR, tak i we współczesnej Rosji „nauka wojskowa” to usystematyzowany zbiór wiedzy o wojnie, przygotowaniu sił zbrojnych i społeczeństwa do wojny oraz sposobach jej prowadzenia. Nauka wojskowa obejmuje również prawa rządzące walką zbrojną. Te prawa odzwierciedlają zależność przebiegu i rezultatu wojny oraz walki zbrojnej od stosunków: ekonomicznych, moralno-politycznych, naukowo-technicznych i militarnych potencjałów walczących stron³⁷. Rosyjscy analitycy i dowódcy wojskowi zgodnie podkreślają, że środek

³⁵ *Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r.* (DzU z 2000 r. nr 87 poz. 970).

³⁶ NATO 2030. *United...*, s. 16–17. Literatura dotycząca działań rosyjskich postrzeganych przez pryzmat amerykańskiej koncepcji hybrydowych metod walki jest obszerna. Zob. dla przykładu: *Terrorism: Commentary on Security Documents*, t. 141: *Hybrid Warfare and the Gray Zone Threat*, D.C. Lovelace (red.), Oxford 2016; *Terrorism: Commentary on Security Documents*, t. 146: *Russia's Resurgence*, D.C. Lovelace (red.), Oxford 2017; O. Fridman, *Russian „Hybrid Warfare”: Resurgence and Politicization*, Oxford 2018; M. Galeotti, *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, London 2019; *Hybrid Conflicts And Information Warfare: New Labels, Old Politics*, O. Fridman, V. Kabernik, J.C. Pearce (red.), Boulder 2019; B. Najzer, *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, London 2020; S. Jasper, *Russian Cyber Operations: Coding the Boundaries of Conflict*, Washington 2020.

³⁷ А.П. Горкин, *Военный энциклопедический словарь*, t. 1, Москва 2001, s. 296–300; А.Э. Сердюков, *Военный энциклопедический словарь*, Москва 2007, s. 135.

ciężkości współczesnych konfliktów przesunął się w kierunku zintegrowanego użycia tzw. środków niewojskowych, stosowanych przy wsparciu sił zbrojnych³⁸. Środki niewojskowe (ros. *невоенные меры*) to ogół konkretnych działań stosowanych przez państwo w sytuacji, w której zachodzi konieczność uzupełnienia lub zastąpienia walki zbrojnej, ukierunkowanych na realizację określonego celu. Użycie środków niewojskowych leży w kompetencjach wszystkich instytucji i organów realizujących zadania w zakresie wewnętrznej i zewnętrznej polityki państwa. Środki niewojskowe przyjmują formę działań o charakterze politycznym, dyplomatycznym, ekonomicznym, prawnym, informacyjno-psychologicznym, informacyjno-technicznym, humanitarnym i w sferze duchowej. Służą one osiągnięciu celów politycznych przy minimalnym wpływie militarnym na wroga, przez zneutralizowanie jego wojskowego i gospodarczego potencjału za pomocą oddziaływania informacyjnego i presji psychologicznej, przy aktywnym wsparciu wewnętrznej opozycji oraz przy wykorzystaniu działań sabotażowych i partyzanckich. W tym przypadku ogromnego znaczenia nabiera masowe, planowe oddziaływanie na świadomość obywateli państwa – będącego obiektem agresji – za pośrednictwem globalnej sieci Internet. Zasoby informacyjne stały się jedną z najskuteczniejszych broni, a ich powszechne stosowanie pozwala w ciągu kilku dni zdestabilizować sytuację wewnętrzną danego kraju³⁹.

Lektura dostępnych opracowań autorstwa rosyjskich ekspertów wskazuje, że zintegrowane użycie środków niewojskowych następuje w ramach technologii geopolitycznych (ros. *геополитические технологии*). Jest to złożony system bezpośredniego lub pośredniego, zintegrowanego, kombinacyjnego zastosowania różnych środków niewojskowych (zarówno miękkich, jak i twardych) przez aktorów państwowych oraz niepaństwowych do kontrolowania i zarządzania państwem, grupą państw lub sojuszami polityczno-militarnymi, służących zrealizowaniu długofalowych celów geopolitycznych na poziomie państwowym, międzypaństwowym, regionalnym i globalnym, przy niskich kosztach politycznych, ekonomicznych i moralnych. Jak wskazują rosyjscy wojskowi, technologie geopolityczne, takie jak: strategia kontrolowanego chaosu, terroryzm, kolorowe rewolucje, zamachy stanu i „interwencje humanitarne”, stanowią substytut bezpośredniej ekspansji militarnej. Są to bardziej elastyczne, adaptacyjne techniki agresji, które umożliwiają zrealizowanie danego celu geopolitycznego,

³⁸ В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер” 2013, nr 8, s. 1–3; М.А. Гареев, Н.И. Турко, *Война: современное толкование теории и реалии практики*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 1, s. 4–10.

³⁹ *Военная мысль в терминах и определениях*, t. 1: *Вооруженные силы Российской Федерации*, Н.Н. Тютюнников (red.), Москва 2018, s. 123.

w sytuacji gdy miękkie instrumenty i metody oddziaływania nie dają pożądanego rezultatu⁴⁰.

Jak już wspomniano, jedną z technologii geopolitycznych jest inżynieria przymusowej migracji, której wykorzystanie zostało scharakteryzowane przez przewodniczącego Kolegium Ekspertów Wojskowych⁴¹ gen. mjr. Aleksandra Władimirowa w wydanej w 2012 r. monografii pt. *Podstawy ogólnej teorii wojny*, w rozdziale *Technologie geopolityczne jako nowe operacyjne środki wojny*⁴². Warto przypomnieć, że w 2012 r. praca Władimirowa została rekomendowana przez gen. mjr. Pawła Kriażewa, eksperta w Rosyjskiej Radzie Spraw Międzynarodowych, jako podręcznik dla słuchaczy wyższych szkół wojskowych i innych uczelni oraz kadry kierowniczej instytucji rządowych FR. W opinii Kriażewa opracowanie zawiera opis nowych koncepcji pojawiających się w rosyjskiej myśli wojskowej oraz instrukcje ich praktycznego zastosowania⁴³. W ujęciu Władimirowa wojna to główny proces dotyczący ludzkiej egzystencji, w którym walka zbrojna to tylko jedno z narzędzi. Celem wojny jest pokój, czyli taki system zarządzania światem, w którym zwycięska strona ma możliwość wiecznego i całkowitego wykorzystania strategicznych efektów swojego zwycięstwa, w tym niekontrolowanego korzystania z wszystkich zasobów pokonanego przeciwnika. Według gen. Władimirowa jednym z narzędzi w tak rozumianej wojnie są też migracje ludności, określane przez niego jako „strumienie” lub „przepływy ludzkie” (ros. *антропопотоки*). Stanowią one jedno z największych wyzwań dla bezpieczeństwa wewnętrznego państw europejskich. W opinii Władimirowa złożyło się na to kilka przyczyn:

⁴⁰ А.К. Шарапов, *Характеристика отдельных геополитических технологий, применяемых в современном геополитическом процессе*, „Вестник Забайкальского государственного университета” 2015, nr 4, s. 103–104, 109.

⁴¹ Kolegium Ekspertów Wojskowych (ros. Коллегия военных экспертов) to pozarządowa organizacja o charakterze naukowo-badawczym, która powstała w 1997 r. Jest związana z Rosyjską Radą Spraw Międzynarodowych. Zajmuje się prowadzeniem badań naukowych w zakresie wojskowości, strategii i polityki bezpieczeństwa FR, organizowaniem międzynarodowych i krajowych konferencji, seminariów i okrągłych stołów dotyczących tematów bezpieczeństwa międzynarodowego, regionalnego i narodowego, przygotowaniem projektów, koncepcji i doktryn, organizowaniem kursów i szkoleń dla personelu wojskowego, sporządzaniem operacyjnych analiz i opracowań naukowych na temat istotnych wydarzeń politycznych i społecznych, przygotowaniem zaleceń i opinii dla władz państwowych i sił zbrojnych FR. Zob. *Коллегия военных экспертов*, <http://ir.russiancouncil.ru/organisations/kollegiya-voennykh-ekspertov/> [dostęp: 1 XII 2021].

⁴² А.И. Владимиров, *Основы общей теории войны. Часть I: Основы теории войны*, Москва 2012, s. 494 i nast.

⁴³ П.Н. Кряжев, *Рецензия на монографию Владимирова А.И. «Основы общей теории войны»*, „Арсенал Отечества” 2012, nr 1, s. 84.

1. Polityka wielokulturowości, wbrew oczekiwaniom urzędników państw Europy Zachodniej, zawiodła, gdyż okazało się, że imigranci i uchodźcy pomimo podjęcia prób asymilacji z rdzenną ludnością tworzą nowe społeczności, które wykształcają własną, odmienną od europejskiej, kulturę. Te społeczności rozpoczęły absorpcję terytoriów państw zachodnich. Co więcej, oficjalna państwowa polityka tolerancji we Francji, Niemczech, Anglii i Włoszech doprowadziła do wymazania chrześcijańskiej cywilizacji Zachodu w Europie, czyli w kolebce jej rozwoju, przez obce grupy etniczne. To początek globalnej i geopolitycznej katastrofy, której konsekwencje negatywnie wpłyną na przyszłą historię ludzkości.
2. Migracja do Europy przybrała formę agresji, która postawiła rdzennych mieszkańców w sytuacji konieczności walki o przetrwanie. Jak podkreśla gen. Władimirow, inwazja obcych grup etnicznych bez wątpienia spowoduje w Europie gwałtowne zaostrzenie nastrojów nacjonalistycznych rdzennej ludności, co z kolei doprowadzi do likwidacji wszelkich liberalnych instytucji i powrotu faszyzmu.
3. Jako zjawisko masowe migracje ludności są nie do powstrzymania. Skierowanie fali emigrantów do dowolnego kraju przez zastosowanie manipulacji powoduje całkowitą destabilizację, a nawet zniszczenie państwa i narodu. Dlatego inspirowanie i kontrolowanie przepływu wielkich rzesz ludzi jest rodzajem nowoczesnej wojny asymetrycznej i najpotężniejszą bronią strategiczną naszych czasów.

Wykorzystanie tej „broni” umożliwia:

- zburzenie granic politycznych, a w dalszej perspektywie – granic gospodarczych i kulturowych,
- rozbitcie integralności terytorialnej państwa narodowego, co prowadzi do utraty jego dotychczasowego statusu geopolitycznego i regionalnego,
- zniszczenie kultury, wartości i sposobu życia danego narodu, a w konsekwencji – jego wymazanie z historii.

Generał Władimirow uważa również, że skuteczne zastosowanie inżynierii przymusowej migracji jest uwarunkowane wdrożeniem wielu przedsięwzięć, m.in.:

- stworzeniem warunków umożliwiających napływ i osiedlenie się na terytorium wrogiego państwa niewielkiej, lecz bardzo aktywnej mniejszości lub grupy etnicznej,
- przygotowaniem przyczółku, który następnie umożliwi dyslokację głównej fali migracji na terenie nieprzyjaciela,

- zwiększeniem strumienia emigrantów i zintensyfikowaniem ich działań przez stworzenie w ich ojczystym kraju warunków uniemożliwiających stabilną egzystencję.

Generał Władimirow podkreśla też, że zwycięstwo w wojnie asymetrycznej z zastosowaniem inżynierii przymusowej migracji jest możliwe tylko w przypadku wykorzystania takich czynników kulturowych i psychologicznych, jak:

- syndrom prostego człowieczeństwa,
- litość silnych wobec słabych,
- nienawiść słabych wobec silnych⁴⁴.

Odwołując się do tych czynników, rosyjski wojskowy sugeruje, że integralnym elementem inżynierii przymusowej migracji jest humanitaryzm. Bardzo często masowe migracje ludności przekształcają się w kryzysy humanitarne, dlatego osoby, które zostały zmuszone do zmiany miejsca zamieszkania w warunkach konfliktów, katastrof naturalnych lub z innych przyczyn, zaliczają się do grup najbardziej potrzebujących pomocy humanitarnej. Na fundamentalnych wartościach humanitarnych, takich jak: człowieczeństwo, godność, uczciwość, solidarność, niezależność i szacunek dla praw, jest oparta oficjalna polityka UE. Obejmuje ona trzy elementy: pomoc w nagłych wypadkach, pomoc żywnościowa oraz pomoc świadczona emigrantom, uchodźcom i osobom wysiedlonym. Zgodnie z *Konsensusem europejskim w sprawie pomocy humanitarnej* (Dz. Urz. UE C 136 z 11 V 2012 r.) humanitaryzm to jedna z czterech podstawowych zasad udzielania pomocy humanitarnej, która oznacza, że ludzkie cierpienie musi się spotkać z reakcją w każdych okolicznościach, ze szczególnym uwzględnieniem osób znajdujących się w najtrudniejszym położeniu w danej społeczności⁴⁵.

W opracowaniach rosyjskich wojskowych pojęcie humanitaryzmu zostało przedstawione jako środek walki informacyjnej. Metody jego wykorzystania scharakteryzował Aleksander Szarapow, absolwent Wojskowej Akademii Politycznej im. Lenina w Moskwie, który w latach 1967–1995 pełnił służbę w armii rosyjskiej (obecnie jest pracownikiem naukowym Zabajkalskiego Uniwersytetu

⁴⁴ А.И. Владимиров, *Основы общей теории войны...*, s. 500–503; tenże, *Новая Орда. Цель организованного мировым правительством переселения народов – «зачистка» Европы*, „Военно-промышленный курьер” 2015, nr 45, s. 8.

⁴⁵ F. Kaczmarek, *Unia Europejska wobec Światowego Szczytu Humanitarnego*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2016, nr 10, s. 415; K. Kot-Majewska, *Działania humanitarne na rzecz uchodźców i osób wewnętrznie przesiedlonych – kwestie prawno-instytucjonalne oraz praktyka*, w: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza (red.), Warszawa 2016, s. 205–225.

Państwowe)⁴⁶. Według niego pod pretekstem niesienia pomocy humanitarnej dokonano militaryzacji humanitaryzmu. To spowodowało, że humanitaryzm przekształcił się w:

- instrument interwencji zbrojnej w sprawy suwerennych państw, prowadzonej przez ważnych graczy geopolitycznych w celu realizacji strategicznych interesów, takich jak: tworzenie własnej infrastruktury wojskowo-politycznej, gospodarczej i informacyjno-ideologicznej na terytorium oddziaływania,
- rodzaj technologii geopolitycznej, który polega przede wszystkim na udzieleniu aktywnego wsparcia informacyjnego prowadzonej akcji w celu nadania jej legalnego charakteru. Jest to realizowane pod pretekstem ochrony praw człowieka, wartości humanitarnych lub zapobieżenia katastrofie na terenach konfliktów religijnych, etnicznych, społecznych i międzynarodowych⁴⁷. W drugiej dekadzie XXI w. w rosyjskiej teorii i praktyce walki informacyjnej pojawiły się określenia „technologie humanitarne” oraz „akcje humanitarne”, które zastąpiły termin „miękką siłą”. W opinii autorów raportu estońskiego Policyjnego Urzędu Bezpieczeństwa (est. Kaitsepolitseiamet, KAPO) ten zabieg ma na celu doprowadzenie do zmiany postrzegania działań podejmowanych przez FR na Zachodzie jako zagrożenie⁴⁸. Pojęcia „technologie humanitarne” oraz „akcje humanitarne” oznaczają działania ukierunkowane na wywieranie wpływu na jednostki i społeczeństwa przez stosowanie technik racjonalnej perswazji oraz psychologicznej manipulacji. Oprócz działań informacyjnych w zakresie tych pojęć znajduje się wykorzystanie następujących środków: programowanie neurolingwistyczne, psychosomatyczne, kontrola farmakologiczna, inne narzędzia techniczne. Technologie humanitarne bazują na dorobku m.in. takich nauk, jak: psychologia, antropologia społeczna, językoznawstwo, etnografia, religioznawstwo⁴⁹.

Po przeanalizowaniu opracowań przygotowanych przez rosyjskich wojskowych można wysnuć wnioski, że inżynieria przymusowej migracji może być stosowana nie tylko jako środek fizycznej agresji na państwo w celu jego

⁴⁶ Zob. Шарапов Александр Константинович, <http://m.zabgu.ru/php/person.php?id=704> [dostęp: 1 XII 2021].

⁴⁷ А.К. Шарапов, *Характеристика отдельных геополитических технологий...*, s. 105–106.

⁴⁸ „Estonian Internal Security Service. Annual Review 2020–2021”, 2021, s. 8.

⁴⁹ А.В. Рудаков, С.В. Устинкин, *Гуманитарные технологии как инструмент разрушения идентичности граждан в современной информационной войне*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 4, s. 33–37.

zdestabilizowania, lecz także jako element walki informacyjnej, ukierunkowanej na długofalowe niszczenie wizerunku i pozycji międzynarodowej danego kraju lub grupy państw. Rozważania na ten temat zawiera opracowanie pt. *Współczesne scenariusze prowadzenia wojen informacyjnych i ich rezultaty*, którego autorami są ppłk Siergiej Gołubczikow i płk Władimir Nowikow z Wojskowej Akademii Wojsk Raketowych Strategicznego Przeznaczenia im. Piotra Wielkiego w Bałaszyce k. Moskwy. Pod pojęciem scenariusza wojny informacyjnej autorzy rozumieją krótki i spójny opis form i sposobów działania oraz sił i środków oddziaływania informacyjnego z uwzględnieniem miejsca, czasu i przestrzeni, zarówno w ramach przygotowań do walki informacyjnej, jak i podczas jej trwania, zgodnie z panującą sytuacją. Wśród sześciu takich scenariuszy omawianych przez autorów znajduje się scenariusz „inwazji szarańczy”, który zakłada, że:

(...) kreowanie sytuacji rewolucyjnej i bezpośrednie użycie sił zbrojnych wobec „państwa ofiary” nie jest konieczne. W tym przypadku planuje się stworzenie masowego, kontrolowanego napływu migrantów z różnych stron świata do „państwa ofiary”. W tym celu należy spowodować kontrolowany chaos w kilku państwach, skutkujący ciągłymi konfliktami wewnętrznymi i dużą liczbą ofiar wśród ludności cywilnej. W ten sposób na ludność tych państw jest wywierana ogromna presja, która powoduje, że ludzie masowo migrują do innego kraju wytypowanego jako „ofiara”. Aby sterować przepływem migrantów w „państwie ofierze”, są tworzone dobrze sfinansowane struktury organizacyjne, są także angażowani liczni pośrednicy i przewodnicy, którzy prowadzą działania pod stałym kierownictwem służb specjalnych. Rzesza migrantów, która jest sterowana, blokuje normalne funkcjonowanie „państwa ofiary”. Migranci domagają się świadczeń socjalnych, zajmują dworce, ulice i parki, blokują drogi, wszczynają konflikty z lokalną ludnością i policją, rozpowszechniają narkotyki na masową skalę itp. Wraz z licznymi migrantami do „państwa ofiary” przenikają oszuści, przestępcy i terroryści. W rezultacie „państwo ofiara” na dłuższy czas wypada zarówno z regionalnej, jak i światowej polityki zagranicznej, szybko pogarsza się jego sytuacja gospodarcza. Rządzący w państwie zostają zmuszeni do zajęcia się tylko sprawami wewnętrznymi. Ponadto następuje „pełzające przejmowanie państwa ofiary”, a zwłaszcza jego gospodarki, przez państwo pomocnika⁵⁰.

⁵⁰ В.К. Новиков, С.В. Голубчиков, *Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 2, s. 66.

Analiza aktywności FR podejmowanej przez ten kraj w przestrzeni międzynarodowej począwszy od drugiej dekady XXI w. wskazuje, że inżynieria przymusowej migracji staje się jednym z coraz częściej wykorzystywanych środków służących do realizacji geopolitycznych interesów Kremla. Może przybierać postać zarówno bezpośredniej agresji militarnej, jak i działań aktywnych prowadzonych przez służby specjalne.

Bezpośrednia interwencja wojskowa jako narzędzie inżynierii przymusowej migracji – przykład Syrii

Podczas posiedzenia Komisji Sił Zbrojnych Senatu Stanów Zjednoczonych 1 marca 2016 r. gen. Philip M. Breedlove, głównodowodzący Połączonych Sił Zbrojnych NATO w Europie (pełnił tę funkcję od 13 maja 2013 r. do 4 maja 2016 r.), dokonał analizy hybrydowych metod walki stosowanych przez Rosję. W analizie uwzględnił przyczyny, przebieg i skutki kryzysu migracyjnego, który dotknął Unię Europejską, m.in. spowodowanej rosyjską interwencją wojskową w Syrii w 2015 r. Wskazał, że FR opracowała kolejny niekonwencjonalny sposób walki z UE i NATO poprzez użycie zmilitaryzowanej migracji (ang. *weaponizing of migration*). Podkreślił, że FR wspólnie z reżimem Baszszara al-Asada użyła emigrantów jako broni w celu sparaliżowania instytucji europejskich⁵¹. Swoją opinię gen. Breedlove uzasadnił w następujący sposób: *Użyłem określenia „militaryzacja migracji”, ponieważ nie mogę znaleźć żadnego innego powodu, dla którego Baszszar al-Asad rozpocząłby kampanię przeciwko własnemu narodowi*⁵². W opinii amerykańskiego generała, aby sterroryzować ludność cywilną i zmusić ją do wyemigrowania, wojska Al-Asada i siły rosyjskie w Syrii użyły nieprecyzyjnej broni masowego rażenia w postaci bomb beczkowych⁵³. Punkt widzenia gen. Breedlova podzielali także eksperci i politycy w Ankarze i Waszyngtonie. Uważali oni, że interwencja Rosji jest główną przyczyną wysiedlenia ponad pół miliona

⁵¹ *Statement of General Philip M. Breedlove, USAF, Commander, U.S. European Command and Supreme Allied Commander, Europe, w: United States Senate. Committee on Armed Services. Hearing to Receive Testimony of United States European Command, Tuesday, March 1, 2016, Washington 2016, s. 13–14.*

⁵² Tamże, s. 17.

⁵³ Tamże. Bomba beczkowa to improwizowany ładunek wybuchowy, wykonany z dużego, metalowego pojemnika w kształcie beczki, wypełnionego materiałami wybuchowymi, odłamekami, olejem lub chemikaliami, który jest zrzucony z helikoptera lub samolotu. Ze względu na dużą zawartość materiałów wybuchowych (nawet do 1 tys. kg) i niewielką celność bomby beczkowe są wykorzystywane głównie do rażenia dużych skupisk ludności cywilnej, np. obozów dla uchodźców. Zob. G.D. Koblentz, *Chemical-Weapon Use in Syria: Atrocities, Attribution, and Accountability*, „The Nonproliferation Review” 2020, nr 1, s. 1–24.

Syryjczyków. Premier Turcji Ahmet Davutoglu podkreślał, że FR (...) *zachowuje się jak organizacja terrorystyczna i zmusza cywilów do ucieczki, przeprowadzając naloty (...) bez jakiegokolwiek rozróżnienia pomiędzy cywilami a żołnierzami, dziećmi i osobami starszymi*⁵⁴. Wtórował mu amerykański senator John McCain, który powiedział, że prezydent Putin (...) *chce zaostrzyć kryzys uchodźczy i użyć go jako broni do podzielenia sojuszu transatlantyckiego i podważenia projektu, jakim jest Unia Europejska*⁵⁵. Fabrice Balanche, ekspert ds. Syrii na Uniwersytecie w Lyonie i członek Washington Institute for Near East Policy, oskarżył siły Rosji i Al-Asada o współpracę w ramach świadomej strategii czystek etnicznych przeciw plemionom arabskich sunnitów i innym grupom, które sprzeciwiają się syryjskiemu reżimowi. Uważa, że szpitale były priorytetowym celem dla sił Al-Asada i że niektóre rosyjskie naloty celowo je zniszczyły, aby zmusić ludność cywilną do przemieszczenia się. Dmitrij Pieskow, rzecznik prezydenta FR, zaprzeczył tym oskarżeniom. Stwierdził, że żadne szpitale nie zostały zaatakowane przez siły rosyjskie. Jednocześnie aktywiści humanitarnej organizacji pozarządowej Lekarze bez Granic zidentyfikowali rosyjskie samoloty bojowe, które zbombardowały 14 szpitali od początku 2016 r. w prowincjach Idlib i Aleppo. Większość uchodźców opuszczających Syrię była sunnitami, którzy obawiali się prześladowań ze względu na przynależność do plemion sprzeciwiających się reżimowi Al-Asada. Miliony ludzi pozostały w Turcji lub w innych pobliskich krajach w nadziei, że rząd syryjskiego dyktatora upadnie, co pozwoliłoby im na powrót do opuszczonych miejsc zamieszkania. Po zwycięstwie antyreżimowej opozycji wiosną 2015 r. część wysiedlonej ludności powróciła do kraju. Jednak we wrześniu FR rozpoczęła masowe bombardowania, aby wesprzeć Al-Asada. Sytuacja uległa zmianie na niekorzyść opozycji, co z kolei spowodowało przyspieszenie migracji syryjskich uchodźców. Pomimo rygorystycznych kontroli ze strony władz tureckich setki tysięcy osób, które już wydostały się z Syrii, porzuciły nadzieję na powrót i udały się do Europy, przede wszystkim do Niemiec. Rosyjskie naloty bojowe przyczyniły się również do wzmożenia dążeń syryjskich Kurdów. Ich celem było połączenie zdominowanego przez nich obszaru ciągnącego się wzdłuż południowej granicy Turcji z kurdyjską enklawą w północno-zachodniej Syrii i z terytorium w północno-wschodniej części Turcji, które jest kontrolowane przez kurdyjskie ugrupowania. Federacja Rosyjska wspiera syryjskich Kurdów, ponieważ – w opinii rosyjskich ekspertów – kurdyjskie dążenia narodowo-wyzwoleńcze mogą

⁵⁴ R. Synovitz, *Is Russia 'Weaponizing Refugees' To Advance Its Geopolitical Goals?*, <https://www.rferl.org/a/russia-weaponizing-syrian-refugees-geopolitical-goals/27562604.html> [dostęp: 1 XII 2021].

⁵⁵ Tamże.

spowodować zmianę granic na Bliskim Wschodzie, co w dalszej perspektywie doprowadzi do osłabienia Turcji. Za pomocą inżynierii przymusowej migracji, wynikającej ze stworzenia warunków powodujących masowe przemieszczanie się ludności na Bliskim Wschodzie, FR umocniła swoją pozycję głównego mocarstwa w tym regionie świata⁵⁶.

Inżynieria przymusowej migracji jako operacja wpływu realizowana z udziałem służb specjalnych – przykład Finlandii

Według szwedzkiej Służby Wywiadu Wojskowego i Bezpieczeństwa (szw. Militära underrättelse- och säkerhetstjänsten, MUST) operacje wpływu to skoordynowane i prowadzone nieoficjalnie działania, które są inicjowane przez podmiot państwowy w celu wywierania wpływu na postrzeganie zdarzeń, osób i sytuacji, podejmowanie decyzji i zachowania polityków, liderów partyjnych, całego społeczeństwa lub poszczególnych grup docelowych, np. ekspertów, dziennikarzy, aktywistów różnych organizacji i środowisk politycznych. Operacje wpływu są przeprowadzane po to, aby urzeczywistnić politykę bezpieczeństwa stosującego je państwa, głównie przez rozpowszechnianie dezinformacji, często uzupełnionej o inne działania dostosowane do realizacji danego przedsięwzięcia. Celem operacji wpływu jest też stopniowa destabilizacja innego państwa, czyli spowodowanie nieodwracalnych szkód w jego porządku publicznym przez użycie środków propagandy wywrotowej o charakterze ideologicznym i politycznym oraz tworzenie, finansowanie i kierowanie działalnością różnego rodzaju organizacji i nielegalnych grup opozycyjnych⁵⁷. W okresie od 1 września 2015 r. do 16 marca 2016 r. celem rosyjskiej operacji wpływu prowadzonej za pomocą inżynierii przymusowej migracji stała się Finlandia. Przebieg operacji wyczerpuje znamiona praktycznego zastosowania koncepcji opisanej przez gen. Władimirowa i innych

⁵⁶ Tamże. Por. N. Steger, *The Weaponization of Migration: Examining Migration as a 21st Century Tool of Political Warfare*, Monterey 2014, s. 41; В. Лепехин, *Возможности влияния России с курдами против Турции?*, <https://ria.ru/20151228/1350594925.html> [dostęp: 1 XII 2021]. Szerzej na temat kurdyjskich dążeń narodowo-wyzwoleńczych zob. M. El Ghamari, *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 4, s. 59–76.

⁵⁷ P. Shuker, L. Topor, *Russian Influence Campaigns Against NATO in the Baltic Region: Spread of Chaos and Divide et Impera*, w: *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, H. Mölder i in. (red.), London 2021, s. 296; А.В. Борхсениус, *Операции информационной войны. Новая классификация*, „Информационные войны” 2016, nr 3, s. 7–8.

rosyjskich wojskowych⁵⁸. Według raportu Ministerstwa Spraw Zagranicznych Finlandii, opublikowanego 29 kwietnia 2016 r., miała ona następujący przebieg:

Fińsko-sowiecki/rosyjski reżim graniczny funkcjonował bez zastrzeżeń od końca lat 50. XX w. Ku wielkiemu zaskoczeniu Norwegii i Finlandii jesienią 2015 r. Rosja nagle zezwoliła obywatelom państw trzecich na przekraczanie granicy z Norwegią bez odpowiednich wiz, a od grudnia 2015 r. granicy z Finlandią. Odbywało się to na dwóch północnych przejściach granicznych i zaostrzało problem z uchodźcami. Nagłe próby zakłócenia reżimu granicznego wyglądały jak kolejne hybrydowe narzędzie do destabilizowania porządku. Ustąpiły one tak nagle, jak się rozpoczęły, pod koniec lutego 2016 r. W dniu 22 marca 2016 r. osiągnięto rosyjsko-fińskie porozumienie dwustronne. Jako tymczasowe rozwiązanie wprowadzono ograniczenia możliwości korzystania z dwóch granicznych punktów kontrolnych na północy dla wszystkich z wyjątkiem obywateli Finlandii i Rosji/Białorusi⁵⁹.

W styczniu 2016 r. fińskie agencje informacyjne STT i Yle podały, że napływ emigrantów z Bliskiego Wschodu na fińską granicę został zorganizowany przez Federalną Służbę Bezpieczeństwa FR i jej formację – Służbę Pograniczną Federalnej Służby Bezpieczeństwa, przy współpracy z administracją regionu, w którym znajduje się miasto Kandałaksza. Według ustaleń fińskich agencji rosyjskie służby

⁵⁸ K. Alenius, *Asylum Seekers From Russia to Finland: A Hybrid Operation by Chance?*, w: *Proceeding of the 20th European Conference on Cyber Warfare and Security*, T. Eze, L. Speakman, C. Owubiko (red.), Chester 2021, s. 11–18.

⁵⁹ Ministry for Foreign Affairs of Finland. *The Effects of Finland's Possible NATO Membership. An Assessment*, Helsinki 2016, s. 15–16. Według Ośrodka Studiów Wschodnich w latach 2014–2015 Finlandia zwiększyła liczbę przyjmowanych uchodźców w ramach kwot ustalonych przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (ang. United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) z 750 do 1050 osób rocznie. Nie była jednak przygotowana na bezprecedensowy wzrost liczby osób ubiegających się o azyl w 2015 r., kiedy to liczba wniosków azylowych wzrosła do 32,5 tys. (9-krotny wzrost w stosunku do 2014 r.). Z tej grupy 63 proc. osób to obywatele Iraku, 16 proc. Afganistanu, 6 proc. Somalii, 3 proc. Syrii. Z tego na granicy fińsko-rosyjskiej w regionie Laponii (przejścia Salla i Raja-Jooseppi) w 2015 r. złożono 700 wniosków azylowych, a w okresie styczeń–luty 2016 r. kolejny 1 tys. (głównie z Afganistanu, inne duże grupy stanowili obywatele Indii, Syrii i Bangladeszu). Aby ograniczyć liczbę osób starających się o azyl, Finlandia zapowiedziała zmniejszenie świadczeń, zintensyfikowała działania na rzecz odsyłania imigrantów z Iraku, Somalii i Afganistanu do krajów ich pochodzenia w ramach umów dwustronnych. Równocześnie jednak zobowiązała się przyjąć 3200 uchodźców z Grecji i Włoch oraz 600 z Turcji, co było zgodne z propozycjami Komisji Europejskiej. Zob. P. Szymański, P. Żochowski, W. Rodkiewicz, *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys migracyjny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-04-06/wymuszanie-wspolpracy-finsko-rosyjski-kryzys-migracyjny> [dostęp: 1 XII 2021].

kierowały ruchem samochodowym. Decydowały o tym, który samochód ma wyjechać o danej godzinie i jak może dotrzeć do granicy. Pierwszeństwo przejazdu otrzymywały przede wszystkim rodziny z małymi dziećmi. Fotograf agencji informacyjnej STT, który znalazł się po rosyjskiej stronie granicy w mieście Salla, powiedział, że widział osoby ubiegające się o azyl. Oczekiwały one w swoich samochodach w rosyjskim mieście Alakurtti (baza lotnictwa marynarki wojennej FR), które jest oddalone o ok. 70 km od granicy. Znajdowały się tam dziesiątki samochodów z osobami ubiegającymi się o azyl, które zostały odgradzone barierami, aby umożliwić przejazd rodzinom z dziećmi. Działania prowadzone przez rosyjskie służby i organy administracji państwowej zostały potwierdzone przez fińskie władze. Według eurodeputowanych Jussiego Halla-aho i Petriego Sarvamaa FR wykorzystuje kryzys migracyjny, aby uzyskać wpływ na politykę zagraniczną Finlandii. Minister spraw zagranicznych Timo Soini spotkał się z urzędnikami na posterunkach granicznych w Laponii. Podczas wizyty potwierdził on swoje podejrzenia, że przepływ osób ubiegających się o azyl jest organizowany przez rosyjskie podmioty⁶⁰.

Wykorzystanie inżynierii przymusowej migracji przez FR doprowadziło do polaryzacji poglądów opinii publicznej i stworzyło problem dla fińskich decydentów. Jego rozwiązanie, w zamian za ustępstwa, mogła zaoferować tylko Moskwa. W odpowiedzi na tysiące imigrantów przybywających do Finlandii w czasie europejskiego kryzysu migracyjnego w październiku 2015 r. w mieście Kemi powstało ugrupowanie o nazwie Żołnierze Odyna (fin. *Odinin sotilaat*). Jej założycielem był Mika Ranta, fiński narodowy socjalista. Celem organizacji była obrona społeczeństwa, a szczególnie kobiet narażonych na napaści na tle seksualnym ze strony muzułmańskich imigrantów. Żołnierze Odyna należeli do ruchu protestu, który sprzeciwiał się przyjęciu imigrantów. Odpowiedzią na napływ uchodźców było organizowanie masowych demonstracji, których uczestnicy domagali się zamknięcia granic. Dochodziło do gwałtownych ataków przy użyciu koktajli Mołotowa na ośrodki przyjmujące imigrantów. Wzrost liczby przybyszów wpłynął w Finlandii także na zwiększenie zagrożenia terrorystycznego ze strony fundamentalistów islamskich (według szacunków fińskiego MSW w ośrodkach recepcyjnych przebywało kilkuset uczestników walk na Bliskim Wschodzie, w tym osoby, które popełniły zbrodnie wojenne w Iraku). Żołnierze Odyna uznali, że siły policyjne są niewystarczające do zapewnienia porządku i bezpieczeństwa. Dlatego po zmroku organizowali patrole uliczne, których

⁶⁰ *Russian Border Guard to STT: Russian Security Service Behind Northeast Asylum Traffic*, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8620174> [dostęp: 1 XII 2021].

celem było zapewnienie ochrony mieszkańcom fińskich miast⁶¹. Warto odnotować, że ruch Żołnierzy Odyna był od samego początku wspierany przez bardzo popularny w Finlandii alternatywny portal informacyjny MV-Lehti. Ranta twierdził, że należy do tajnej grupy sympatyków tego portalu, który zagwarantuje Żołnierzom Odyna tyle rozgłosu, ile będzie trzeba. Jego twórcą i właścicielem był prorosyjski aktywista Ilya Janitskin, powiązany z Janusem Putkonenem, redaktorem anglojęzycznej witryny informacyjnej DONi News Agency w Doniecku (Putkonen brał udział w rekrutacji fińskich bojowników do walki w Donbasie po stronie separatystów⁶²). Wzrost aktywności skrajnie prawicowych ugrupowań spotkał się z reakcją skrajnie lewicowej strony fińskiej sceny politycznej, co doprowadziło do jeszcze większej radykalizacji nastrojów. W styczniu koalicja organizacji młodzieżowych i grup studenckich o nazwie Socjalistyczno-Demokratyczni Studenci (fin. Sosialidemokraattiset Opiskelijat, SONK) oraz inne partie lewicowe zorganizowały kampanię mającą na celu powstrzymanie finansowania portali MV-Lehti i Uber Uutiset przez duże firmy. Zażądano od nich, aby nie umieszczały tam reklam. Według aktywistów tych organizacji fake newsy zamieszczane na wskazanych portalach podsycaly nienawiść do mniejszości narodowych, uchodźców i innych grup etnicznych⁶³.

Jak zauważyli eksperci Ośrodka Studiów Wschodnich, otwarcie przez Moskwę arktycznego szlaku migracyjnego wiodącego przez Rosję do Finlandii i zorganizowanie migracji ludności z Bliskiego Wschodu było celową akcją rosyjskich władz. W ten sposób chciano skłonić Helsinki do zwiększenia wysiłków na rzecz normalizacji stosunków pomiędzy Unią Europejską a Rosją oraz do wstrzeźliwości w rozwijaniu współpracy z NATO i z innymi państwami regionu. W dniu 22 marca 2016 r. podczas wizyty prezydenta Finlandii Sauliego Niinistö w Moskwie i spotkania z prezydentem Rosji Władimirem Putinem podpisano międzyresortowe porozumienia mające na celu ograniczenie napływu imigrantów z terytorium FR do Finlandii. Duży wzrost liczby uchodźców ubiegających się o azyl na północnym odcinku granicy fińsko-rosyjskiej (od września 2015 r. do lutego 2016 r.) zmusił Finlandię do podjęcia rozmów z FR. Fińskie władze

⁶¹ T. Kotonen, *The Soldiers of Odin Finland. From a Local Movement to an International Franchise*, w: *Vigilantism against Migrants and Minorities*, T. Bjørge, M. Mareš (red.), London 2019, s. 242–243.

⁶² *Soldiers of Odin's Secret Facebook Group: Weapons, Nazi Symbols and Links to MV Lehti*, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8749308> [dostęp: 1 XII 2021]; T. Palmén, *Janus Putkonen tarjoaa turvapaikkaa MV-lehden Ilja Janitskinille*, <https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2016092822385546> [dostęp: 1 XII 2021].

⁶³ *Political Youth Wings Launch Campaign Against Anti-immigrant Websites*, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8589632> [dostęp: 1 XII 2021].

obawiały się, że FR za pomocą inżynierii przymusowej migracji może podjąć próbę pogłębienia największego w powojennej historii kryzysu migracyjnego w kraju. Rezultatem rozmów było nagłe zahamowanie napływu imigrantów do Finlandii w marcu 2016 r. Ceną porozumienia dotyczącego migracji było odstąpienie Finlandii od polityki ograniczania dwustronnych kontaktów, przyjętej jako reakcja na rosyjską interwencję na Ukrainie⁶⁴.

Podsumowanie

Inżynieria przymusowej migracji stała się bezprecedensową formą nacisku, za pomocą której FR realizuje swoje interesy geopolityczne. Wykorzystywanie tego narzędzia przez Rosję jest faktem, a nie pozbawioną empirycznych dowodów teorią spiskową, jak uważa część analityków związanych z instytucjami Unii Europejskiej. Porównanie przebiegu exodusu Kubańczyków z Mariel do Miami w 1980 r. oraz fińsko-rosyjskiego kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 dowodzi, że co najmniej od czasów zimnej wojny FR stosuje nowatorskie podejście do problemów bezpieczeństwa i teorii konfliktów w nauce wojskowej, w ramach których wypracowała skuteczne środki i metody inżynierii przymusowej migracji jako narzędzi destabilizowania państw i wymuszania korzystnych dla siebie ustępstw politycznych.

Począwszy od lipca 2021 r. kraje bałtyckie, a następnie Polska stanęły w obliczu bezprecedensowego zastosowania inżynierii przymusowej migracji przez Republikę Białorusi uzależnioną od FR. Oprócz działań związanych z destabilizowaniem sytuacji na granicy polsko-białoruskiej trwa systematyczna walka informacyjna przeciw Polsce, która jest prowadzona przez ściśle współpracujące ze sobą podmioty rosyjskie i białoruskie, ze szczególnym uwzględnieniem tzw. czynnika humanitarnego. Coraz więcej informacji potwierdza pośrednie, a nawet bezpośrednie zaangażowanie białoruskich i rosyjskich służb specjalnych w te działania. Już pobieżna analiza sytuacji wskazuje na to, że jest to wariant inżynierii przymusowej migracji, opisany przez rosyjskich wojskowych jako środek fizycznej agresji na państwo w celu jego zdestabilizowania, a także narzędzie walki informacyjnej, ukierunkowanej na długofalowe niszczenie wizerunku i pozycji międzynarodowej Polski i grupy państw bałtyckich.

Przedstawiony w niniejszym artykule zarys rosyjskiej teorii i praktyki inżynierii przymusowej migracji może okazać się pomocny w prowadzeniu badań

⁶⁴ Opracowano na podstawie: P. Szymański, P. Żochowski, W. Rodkiewicz, *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys...*

nad przyczynami, przebiegiem i konsekwencjami operacji białorusko-rosyjskiej przeciwko państwom położonym na wschodniej flance NATO, a także nad potencjalnymi kierunkami tych działań i ich skutkami.

Mając na uwadze dotychczasowy przebieg tego rodzaju operacji prowadzonych przez Rosję lub zależne od niej podmioty oraz ich teoretyczne podstawy, zasadne wydaje się podjęcie badań nad:

- działaniami i środkami umożliwiającymi inspirację przepływu migrantów oraz metodami sterowania nim,
- charakterystyką wykorzystywanych miękkich i twardych środków oraz zakresem ich stosowania w rozwiniętej fazie działań w strefie przygranicznej z NATO i UE,
- charakterystyką operacji psychologicznych i towarzyszących im działań, ich skutecznością oraz grupami docelowymi nimi objętych, reakcją poszczególnych grup społecznych itp.,
- środkami i metodami neutralizacji tego rodzaju zagrożeń za pomocą środków niewojskowych.

Bibliografia

Alenius K., *Asylum Seekers From Russia to Finland: A Hybrid Operation by Chance?*, w: *Proceeding of the 20th European Conference on Cyber Warfare and Security*, T. Eze, L. Speakman, C. Owubiko (red.), Chester 2021, s. 11–18.

Bartnik A., *Koniec przywilejów. Nowa fala emigracji kubańskiej do Stanów Zjednoczonych*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2017, nr 2, s. 57–71.

Bączkowski W., *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu” 1938, nr 4, s. 1–18.

Bittman L., *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider's View*, Washington 1985.

Cuban American National Foundation, *Castro and the Narcotics Connection. Special Report*, Washington 1983.

Duany J., *Cuban Communities in the United States: Migration Waves, Settlement Patterns and Socioeconomic Diversity*, „Pouvoirs dans la Caraïbe Revue du Centre de recherche sur les pouvoirs locaux dans la Caraïbe” 1999, nr 11, s. 69–103.

Dupes Hawk K. i in., *Florida and the Mariel Boatlift of 1980: The First Twenty Days*, Tuscaloosa 2014.

„Estonian Internal Security Service. Annual Review 2020–2021” 2021.

El Ghamari M., *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przeгляд Politologiczny” 2016, nr 4, s. 59–76.

Escalante F., *The Secret War: CIA Covert Operations Against Cuba 1959–1962*, Melbourne 1995.

Finckenauer J.O., Waring E.J., *Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime*, Boston 1998.

Fridman O., *Russian „Hybrid Warfare”: Resurgence and Politicization*, Oxford 2018.

Galeotti M., *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, London 2019.

Greenhill K.M., *Asymmetric Advantage-Weaponizing People as Non-Military Instruments of Cross-Domain Coercion*, w: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*, E. Gartzke, J. Lindsay (red.), Oxford 2019, s. 259–289.

Greenhill K.M., *Migration as a Coercive Weapon: New Evidence from the Middle East*, w: *Coercion: The Power to Hurt in International Politics*, K.M. Greenhill, P. Krause (red.), Oxford 2018, s. 204–228.

Greenhill K.M., *Migration as a Weapon in Theory and in Practice*, „Military Review” 2016, nr 96, z. 6, s. 23–36.

Greenhill K.M., *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War*, „Civil Wars” 2008, nr 10, z. 1, s. 6–21.

Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion*, „Strategic Insights” 2010, nr 9, z. 1. s. 116–159.

Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, London 2010.

Hybrid Conflicts And Information Warfare: New Labels, Old Politics, O. Fridman, V. Kobernik, J.C. Pearce (red.), Boulder 2019.

Jasper S., *Russian Cyber Operations: Coding the Boundaries of Conflict*, Washington 2020.

Kaczmarek F., *Unia Europejska wobec Światowego Szczytu Humanitarnego*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2016, nr 10, s. 413–428.

Koblentz G.D., *Chemical-Weapon Use in Syria: Atrocities, Attribution, and Accountability*, „The Nonproliferation Review” 2020, nr 1, s. 1–24.

Kot-Majewska K., *Działania humanitarne na rzecz uchodźców i osób wewnątrznie przesiedlonych – kwestie prawno-instytucjonalne oraz praktyka*, w: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza (red.), Warszawa 2016, s. 205–225.

Kotonen T., *The Soldiers of Odin Finland. From a Local Movement to an International Franchise*, w: *Vigilantism against Migrants and Minorities*, T. Bjørgo, M. Mareš (red.), London 2019, s. 241–257.

Koura J., Waters R.A., *Africanos versus Africanitos: the Soviet-Czechoslovak Competition to Protect the Cuban Revolution*, „The International History Review” 2021, nr 43, s. 72–89.

Kraj K., *Badania naukowe nad służbami specjalnymi*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa” 2020, nr 8, s. 171–185.

Kraj K., *Rosyjska wspólnota organów bezpieczeństwa*, Kraków–Wrocław 2017.

Larzelere A., *Castro's Ploy-America's Dilemma: The 1980 Cuban Boatlift*, Washington 1988.

Laskowska K., *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006.

Latner T.A., *Cuban Revolution in America: Havana and the Making of a United States Left, 1968–1992*, Chapel Hill 2018.

Levchenko S., *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988.

Mania A., *Détente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej, styczeń 1969 – styczeń 1981*, Kraków 2003.

Mertus J., *Bait and Switch: Human Rights and U.S. Foreign Policy*, London 2004.

McElrath K., *Prosecution. Unsafe Haven: The United States, the IRA and Political Prisoners*, London 2015.

McPherson A., *Caribbean Taliban: Cuban American Terrorism in the 1970s*, „Terrorism and Political Violence” 2018, nr 31, z. 2, s. 390–409.

Ministry for Foreign Affairs of Finland, *The Effects of Finland's Possible NATO Membership. An Assessment*, Helsinki 2016.

Musiał F., *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015.

Najżer B., *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, London 2020.

Pawlikowicz L., *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 193–209.

Putin’s Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security. A Minority Staff Report Prepared for the Use of the Committee on Foreign Relations United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, Second Session, Washington 2018.

Richelson J., *Sword and Shield. The Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge–Massachusetts 1986.

Schoemaker H., *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?*, „Militaire Spectator” 2019, nr 7–8, s. 361–373.

Shuker P., Topor L., *Russian Influence Campaigns Against NATO in the Baltic Region: Spread of Chaos and Divide et Impera*, w: *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, H. Mölder i in. (red.), London 2021, s. 295–315.

Statement of General Philip M. Breedlove, USAF, Commander, U.S. European Command and Supreme Allied Commander, Europe, w: *United States Senate. Committee on Armed Services. Hearing to Receive Testimony of United States European Command*, Washington 2016, s. 11–105.

Steger N., *The Weaponization of Migration: Examining Migration as a 21st Century Tool of Political Warfare*, Monterey 2014.

Terrorism: Commentary on Security Documents, t. 141: *Hybrid Warfare and the Gray Zone Threat*, D.C. Lovelace (red.), Oxford 2016.

Terrorism: Commentary on Security Documents, t. 146: *Russia’s Resurgence*, D.C. Lovelace (red.), Oxford 2017.

United States Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, Washington 1986.

United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism and Subversion. Intelligence Activities of the DGI. Hearings Before the Senate Subcommittee on Security and Terrorism*, Washington 1982.

Wolf J.B., *Antiterrorist Initiatives*, New York 1989.

Literatura rosyjska

Борхсениус А.В., *Операции информационной войны. Новая классификация*, „Информационные войны” 2016, nr 3, s. 2–10.

Величко В., *От Лубянки до Кремля. Секретные миссии*, Москва 2013.

Владимиров А.И., *Новая Орда. Цель организованного мировым правительством переселения народов – «зачистка» Европы*, „Военно-промышленный курьер” 2015, nr 45, s. 8.

Владимиров А.И., *Основы общей теории войны. Часть I: Основы теории войны*, Москва 2012.

Военная мысль в терминах и определениях, t. 1: *Вооруженные силы Российской Федерации*, Н.Н. Тютюнников (red.), Москва 2018

Гареев М.А., Турко Н.И., *Война: современное толкование теории и реалии практики*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 1, s. 4–10.

Герасимов В., *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер” 2013, nr 8, s. 1–3.

Горкин А.П., *Военный энциклопедический словарь*, t. 1, Москва 2001.

Калугин О., *Вид с Лубянки. „Дело” бывшего генерала КГБ. Месяц первый*, Москва 1990.

Кряжев П.Н., *Рецензия на монографию Владимирова А.И. «Основы общей теории войны»*, „Арсенал Отечества” 2012, nr 1, s. 84–87.

Новиков В.К., Голубчиков С.В., *Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 2, s. 64–71.

Первое главное управление КГБ СССР, *Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ*, Москва 1970.

Рудаков А.В., Устинкин С.В., *Гуманитарные технологии как инструмент разрушения идентичности граждан в современной информационной войне*, „Вестник Академии военных наук” 2017, nr 4, s. 33–37.

Сердюков А.Э., *Военный энциклопедический словарь*, Москва 2007.

Турло С.С., Залдат И.П., *Шпионаж*, в: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, s. 447–569.

Фролов А.П., *КГБ и контрразведывательное искусство: взгляд изнутри на теорию контрразведывательного искусства*, Москва 2003.

Шарапов А.К., *Характеристика отдельных геополитических технологий, применяемых в современном геополитическом процессе*, „Вестник Забайкальского государственного университета” 2015, nr 4, s. 103–109.

Źródła internetowe

Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. Cuba's Foreign Policy Apparatus and How It Works*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79B00457A000400010001-8.pdf>, s. 10 [dostęp: 1 XII 2021].

Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. The Organization of the General Directorate of Intelligence (Dirección General de Inteligencia – DGI)*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10321.pdf>, s. 4–5 [dostęp: 1 XII 2021].

Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. Selection and Training of Cuban Intelligence Agents Abroad*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10312.pdf>, s. 4 [dostęp: 1 XII 2021].

Cold War Experience. Cold War Espionage. Inside the KGB. An Interview with Retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin, <http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/> [dostęp: 1 XII 2021].

Galeotti M., *Gangster Geopolitics: The Kremlin's Use of Criminals as Assets Abroad*, <https://www.russiamatters.org/analysis/gangster-geopolitics-kremlins-use-criminals-assets-abroad> [dostęp: 1 XII 2021].

NATO 2030. *United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf [dostęp: 1 XII 2021].

Schmid A.P., *Links between Terrorism and Migration: An Exploration*, <http://icct.nl/app/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf>, s. 5 [dostęp: 1 XII 2021].

Palmén T., *Janus Putkonen tarjoaa turvapaikkaa MV-lehden Ilja Janitskinille*, <https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2016092822385546> [dostęp: 1 XII 2021].

Political Youth Wings Launch Campaign Against Anti-immigrant Websites, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8589632> [dostęp: 1 XII 2021].

Russian Border Guard to STT: Russian Security Service Behind Northeast Asylum Traffic, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8620174> [dostęp: 1 XII 2021].

Soldiers of Odin's Secret Facebook Group: Weapons, Nazi Symbols and Links to MV Lehti, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8749308> [dostęp: 1 XII 2021].

Synovitz R., *Is Russia 'Weaponizing Refugees' To Advance Its Geopolitical Goals?*, <https://www.rferl.org/a/russia-weaponizing-syrian-refugees-geopolitical-goals/27562604.html> [dostęp: 1 XII 2021].

Szymański P., Żochowski P., Rodkiewicz W., *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys migracyjny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-04-06/wymuszanie-wspolpracy-finsko-rosyjski-kryzys-migracyjny> [dostęp: 1 XII 2021].

Tamayo J.O., *Napoleón Vilaboa, „Father” of Mariel Boatlift, Speaks*, „The Miami Herald”, 15 V 2010 r., <http://www.latinamericanstudies.org/espionage/vilaboa-2010.htm> [dostęp: 1 XII 2021].

Rosyjskie źródła internetowe

Дугин А., *О новом мировом беспорядке*, <http://www.evrazia.tv/content/aleksandr-dugin-o-novom-mirovom-besporyadke> [dostęp: 1 XII 2021].

Лепехин В., *Возможен ли альянс России с курдами против Турции?*, <https://ria.ru/20151228/1350594925.html> [dostęp: 1 XII 2021].

Сурков В., *Куда делся хаос? Распаковка стабильности*, <https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html> [dostęp: 1 XII 2021].

Akty prawne

Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r. (DzU z 2000 r. nr 87 poz. 970).

Konsensus europejski w sprawie pomocy humanitarnej (Dz. Urz. UE C 136 z 11 V 2012 r.).

Rola działań prowokatorsko-decepcyjnych w neutralizacji białoruskiej opozycji

Abstrakt

Autor analizuje działania białoruskich władz w sytuacji społecznego buntu wywołanego sfalszowanymi wyborami w 2020 r. Wysuwa hipotezę, że istotną rolę w wygaszaniu potencjału protestacyjnego odegrały agenturalne gry decepcyjne prowadzone przez białoruskie KGB oraz realizowane równoległe działania represyjne i ofensywa informacyjna reżimu, w której doszło do synergii działań propagandowych i dezinformacyjno-agenturalnych.

Słowa kluczowe

protesty na Białorusi, pacyfikacja nastrojów protestacyjnych, represje, KGB, operacje decepcyjne, gry agenturalne.

KGB i czekistowska metodyka gier decepcyjnych

Białoruski KGB (ros. Комитет государственной безопасности, biał. Камітэт дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь) jest służbą, która kultywuje czekistowskie tradycje¹, zachowując metody i formy działania sowieckiej poprzedniczki (nie zmieniono nawet nazwy budzącej negatywne skojarzenia). Stało się to możliwe ze względu na zahamowanie rozwoju społeczeństwa

¹ Por. historię służby na oficjalnej stronie KGB, <http://kgb.by/ru/istoriya-sozdaniya-ru/> [dostęp: 9 IX 2021].

obywatelskiego wskutek autorytarnych rządów Aleksandra Łukaszenki, w związku z czym metodyka wypracowana w okresie bolszewickiej dyktatury mogła być wykorzystywana bez poważniejszych modyfikacji.

Dodatkowym elementem ważnym przy analizie jest ponowna rusyfikacja tej służby spowodowana dojściem do władzy w połowie lat 90. XX w. Łukaszenki, który zainicjował szybką resowietyzację administracji, czego przejawem było m.in. odrzucenie symboliki narodowej w postaci herbu (Pahonia) oraz biało-czerwonno-białej flagi. W KGB doprowadziło to do odejścia ze służby oficerów o nastawieniu pronarodowym i powrotu na stanowiska funkcjonariuszy z sowieckiego KGB. Często byli to ludzie zrussyfikowani lub też etniczni Rosjanie, którzy nie emigrowali do Federacji Rosyjskiej po rozpadzie ZSRS. Brakuje informacji na temat stopnia faktycznego podporządkowania KGB rosyjskim służbom specjalnym². O ile jednak pod względem formalno-prawnym KGB pozostaje służbą niepodległej Białorusi, o tyle z uwagi na poziom realnych możliwości wpływu na niego przez rosyjskie służby z analitycznego punktu widzenia należy go traktować jako delegaturę Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB)³. Wynika to zarówno ze związków rodzinnych i koleżeńskich oficerów, jak i z niezwykle prawdopodobnego wysokiego stopnia infiltracji agenturalnej białoruskiego KGB⁴.

Z operacyjnego punktu widzenia zachowanie (czy też dokładniej: odzyskanie po 1995 r.) ciągłości personalno-kompetencyjnej przez tę służbę sprawiło, że możliwe było wykorzystanie metod i form pracy operacyjnej wypracowanych przez sowieckie służby specjalne. Sprzyjały temu także konserwatywność białoruskiego społeczeństwa w sferze politycznej i mentalnej (z tego względu metody KGB nie napotykały ostrego oporu partii opozycyjnych, organizacji pozarządowych i mediów) oraz specyficzna sytuacja geopolityczna Białorusi. Sytuacja ta sprawiała, że polityka tego kraju musiała mieć charakter kruchego balansu z uwagi na skrajną asymetrię potencjałów gospodarczo-militarnych wobec

² Można założyć, że z racji słabości pionu wywiadowczego KGB oraz scedowania na FSB kontroli operacyjnej nad tzw. bliską zagranicą to właśnie ta służba jest głównym partnerem (de facto kuratorem) białoruskiego KGB.

³ Taką opinię publicznie wyraża m.in. minister spraw zagranicznych Łotwy Edgars Rinkēvičs. Por. *Lukashenka's last line of defence. The Belarusian security apparatus in a time of crisis*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2021-08-05/lukashenka-last-line-defence-belarusian-security-apparatus-a> [dostęp: 20 IX 2021]; M. Budzisz, *Kryzys migracyjny czy nowoczesna wojna?*, „Sieci”, 13 IX 2021 r.

⁴ Przykładem, w jakim stopniu służby bliskiej zagranicy były przesycone rosyjskimi agentami, była Służba Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU), która odegrała kluczową rolę w organizacji *opółczenia* (oddziałów sformowanych z lokalnej agentury FSB i działaczy prorosyjskich organizacji) w Donbasie, dzięki zgromadzeniu i przekazaniu powstańcom broni oraz dezinformowaniu kijowskiej centrali co do rzeczywistego zagrożenia.

aktorów politycznych otaczających Białoruś⁵. Jedną z najskuteczniejszych metod realizacji celów polityki wewnętrznej i zagranicznej w – zbliżonej do białoruskiej – sytuacji asymetrii potencjałów były dezinformacyjne gry operacyjne opracowane i udoskonalone przez WCzK (przekształcona w 1922 r. w GPU) w latach 20. XX w.

Metodyka „Trustu”

Symbolem wzmiankowanych metod i form pozostaje operacja „Trust”⁶, którą GPU zrealizowało w latach 1921–1927, skutecznie dezinformując Zachód, infiltrując zachodnie wywiady oraz dezintegrując i kompromitując emigracyjne centra organizacyjne białych. W rzeczywistości „Trust” nie był jednak ani pierwszą, ani najskuteczniejszą operacją zrealizowaną przez Sowietów⁷. Jej znaczenie w historiografii bierze się z zasięgu tej operacji⁸ oraz z tego, że Sowietci nagłośnili ją propagandowo, dzięki czemu poznano fragmentaryczne informacje na temat wykorzystanych metod operacyjnych. W dużym uproszczeniu metodyka „Trustu” polegała na nawiązaniu kontaktu z wrogimi organizacjami (wywiadami, centrami emigranckimi, organizacjami podziemnymi) przez starannie przygotowaną agenturę, która reprezentowała zwykle rzekome podziemne struktury opozycyjne wobec władzy sowieckiej (organizacje podziemne, nielegalne partie, sprzysiężenia oficerów Armii Czerwonej lub służb specjalnych itp.). Nawiązaniu kontaktu przez oferenta towarzyszyły liczne działania uwierzytelniające prezentowaną przez niego wersję. Ofiary operacji stale otrzymywały informacje z licznych i pozornie niezwiązanych ze sobą źródeł, uwierzytelniające agenturalną legendę. Kluczem do skłonienia atakowanej organizacji do zaakceptowania oferenta było

⁵ Z punktu widzenia Białorusi kraje bałtyckie czy Polska są przedstawicielami tzw. kolektywnego Zachodu.

⁶ Szczegółowe omówienie historii tej operacji i metodyki wykorzystanej przez GPU zob. M. Świerczek, *Największa klęska polskiego wywiadu*, Warszawa 2020; M. Świerczek, *Jak Sowietci przetrwali dzięki oszustwu. Sowiecka decepcja strategiczna*, Warszawa 2020.

⁷ Z punktu widzenia geopolityki największą operacją zrealizowaną przez Sowietów było sparaliżowanie prób Hitlera, aby stworzyć szeroką koalicję państw zachodnich w celu obalenia reżimu bolszewickiego, dzięki czemu można było zachować ład waszyngtoński oraz wyjść ze światowego kryzysu gospodarczego. Obecnie istnieją jedynie poszlaki wskazujące na zrealizowanie takiej operacji, gdyż materiały jej dotyczące pozostają utajnione. Zob. M. Świerczek, *Krucjata 1935*, Warszawa 2021.

⁸ GPU zdołało dotrzeć ze swoją dezinformacją praktycznie do wszystkich głównych aktorów ówczesnej sceny politycznej.

wcześniejsze uplasowanie w niej agentury. Jej zadaniem było zmniejszenie obaw przed prowokacją i legitymizowanie wysłanników z ZSRS oraz przekazywanie do Moskwy informacji pozwalających na modyfikację tych elementów legendy, które zainteresowały ofiary bądź wzbudziły ich nieufność. Gdy zagraniczne organizacje nawiązywały współpracę z rzekomymi strukturami podziemnymi w ZSRS, przez tak stworzony kanał przekazywano dezinformacje na poziomie operacyjno-taktycznym i strategicznym, a także plasowano kolejną agenturę oraz identyfikowano kandydatów do werbunku i osoby potencjalnie groźne dla operacji oraz samego ZSRS. Zakończenie takich operacji służyło celom taktycznym, np. zwabieniu do ZSRS szczególnie groźnych członków wrogich organizacji, bądź strategicznym – w postaci wykorzystania operacji do szeroko zakrojonych działań propagandowo-politycznych, kompromitujących rządy, służby specjalne oraz działaczy emigracyjnych i jednocześnie (z powodu wzbudzonej nieufności) dezintegrujących te środowiska.

Na potrzeby usystematyzowania badań takie operacje agenturalno-dezinformacyjne powinny być nazywane decepcyjnymi, aby odróżnić je od działań dezinformacyjnych realizowanych głównie za pomocą mass mediów (propaganda, fake news, PR, prowokacje polityczne itd.)

W latach 20. i 30. XX w. Sowieci przeprowadzili kilkadziesiąt tego typu operacji. Jedynie niewielka część z nich jest znana, a wiedza o nich jest fragmentaryczna⁹. Informacje o czasie trwania wybranych operacji zostały przedstawione w tabeli.

Tabela. Czas trwania wybranych operacji decepcyjnych przeprowadzonych w latach 20. i 30. XX w. przez sowieckie służby.

Nazwa operacji	Początek operacji	Koniec operacji
Spisek Lockharta	1918 r.	1918 r.
Sindikat-1	1920 r.	1923 r.
Krot	1920 r.	1923 r.
Trust	1920 r.	1927 r.
Sindikat-2	1922 r.	1924 r.
D-7	1923 r.	1927 r.
Sindikat-4	1924 r.	1930 r.
Zamorskoje	1924 r.	1933 r.
Tarantella	1930 r.	1934 r.

Źródło: Opracowanie własne.

⁹ Informacja o nich zachowała się głównie dzięki wspomnieniom uczestników i propagandowym, oficjalnym wypowiedziom Sowietów.

Przybliżeniem rzeczywistej skali tego rodzaju działań jest ujawniona liczba 250 radiogier (tj. operacji decepcyjnych realizowanych przy pomocy przerwowanych agentów lub też oferentów podsuniętych przeciwnikowi z wykorzystaniem nieosobowego kanału łączności) przeprowadzonych przez Smiersz w latach 1943–1945¹⁰. Z kolei na temat czasu trwania udoskonalonych dzięki praktyce operacji decepcyjnych można wnioskować na podstawie operacji zrealizowanej pod nadzorem KGB przez kubański kontrwywiad, który oszukiwał CIA przez 26 lat¹¹.

Podsumowując powyższe, należy stwierdzić, że białoruski KGB dysponuje sowieckim *know-how*, pozwalającym na realizację wielopłaszczyznowych gier decepcyjnych umożliwiających osiągnięcie celów politycznych bez ryzykowania otwartego konfliktu w sytuacji asymetrii potencjałów dezinformatora i ofiary dezinformacji. W obliczu masowych protestów na Białorusi po wyborach w 2020 r., słabości reżimu Łukaszenki oraz istnienia zorganizowanej opozycji dysponującej wsparciem finansowo-politycznym kolektywnego Zachodu wykorzystanie agenturalnych gier jako sposobu na przejście kontroli nad dynamiką społecznego buntu było racjonalnym posunięciem.

Etapy działań obezwładniających opozycję

Można założyć, że pierwszym krokiem KGB było objęcie kontrolą operacyjną środowisk opozycyjnych, by zidentyfikować główne zagrożenia i wypracować metody przeciwdziałania. W okresie ćwierćwiecza rządów Łukaszenki KGB, zwalczając opozycję, musiał rozbudować zasoby agenturalne we wszystkich środowiskach uznawanych za wrogie lub potencjalnie niebezpieczne dla reżimu. Na Białorusi, pozbawionej silnego wolnego rynku, społeczeństwa obywatelskiego, niezależnego sądownictwa i mediów, nakłanianie lub zmuszanie ludzi do współpracy ze służbami specjalnymi w sytuacji bezalternatywności nie powinno, co potwierdzają przykłady historyczne, stanowić poważnego problemu¹².

¹⁰ *Война в эфире*, w: *Великая Победа*, t. 10, С.Е. Нарышкин, А.В. Торкунов (red.), Москва 2015, s. 177.

¹¹ Por. J. Quiroga, *Cuban Palimpsests*, Minneapolis 2005; J. Preston, T. Weiner, *A Document by Cuban Spy Talks of Acts Against CIA*, „The New York Times”, 8 X 2000 r.; E. Volkman, *Największe operacje szpiegowskie XX wieku*, Warszawa 2000, s. 31–42.

¹² Badania Instytutu Pamięci Narodowej dotyczące liczby tajnych współpracowników Służby Bezpieczeństwa PRL potwierdzają tę zależność: ludzie (poza nielicznymi jednostkami) postawieni przed wyborem między utratą pracy i problemami administracyjno-karnymi a udzieleniem pomocy tajnej policji zazwyczaj wybierają tę drugą opcję. Podjęcie takiej decyzji jest łatwiejsze

Można więc przyjąć, że w sztabach wyborczych opozycyjnych kandydatów mogła (wręcz musiała) funkcjonować liczna agentura KGB, która informowała o planach kampanijnych, umożliwiała montaż urzędów do kontroli operacyjnej oraz udostępniała członkom KGB namiary na telefony i kanały Telegramu używane przez polityków i aktywistów. Dowodem na to może być udostępnione przez białoruskie służby operacyjne nagranie ze spotkania Swiatłany Cichanouskiej z najbliższymi współpracownikami na cztery dni przed wyborami prezydenckimi (5 sierpnia 2020 r.), w czasie którego omawiano plany siłowego zajęcia przez demonstrantów budynków administracji po ogłoszeniu wyników¹³. Dowodem są również programy propagandowe Igora Tura, w czasie których regularnie są prezentowane przechwycone rozmowy telefoniczne i czaty działaczy opozycji, w tym z okresu przedwyborczych przygotowań, mające potwierdzać tezy lansowane przez reżim¹⁴.

Rozpoznaniu operacyjnemu towarzyszyły działania karno-administracyjne zmierzające do osłabienia opozycji. Dnia 15 maja 2020 r. Siergiejowi Cichanouskiemu odmówiono rejestracji kandydatury, a 29 maja 2020 r. milicja go aresztowała. Okoliczności zatrzymania wskazują na prowokację¹⁵. W dniu

dzięki psychologicznym mechanizmom obrony ego, które pozwalają przed samym sobą ukryć prawdziwe motywy swoich działań. Dobrym przykładem są wspomnienia Lesława Maleszki ps. „Ketman”, który – już po zdemaskowaniu jego przeszłości – napisał m.in.: „Czasem przychodziła mi do głowy absurdalna myśl, że może to, co robię, nie jest takie najgorsze. Może władza powinna wiedzieć, że po drugiej stronie barykady są także patrioci, ludzie rozsądni i obliczalni, którym zależy na stopniowej ewolucji politycznej w tym kraju. Kiedyś bez żadnych sugestii odgórných (bezpieczeństwo z reguły najpierw rozmawiał ze mną, a potem mówił, co po kolei powinno się znaleźć w mojej notatce) napisałem tekst, w którym tłumaczyłem, że opozycji nie można traktować w kategoriach spisku garstki osób, gdyż w Polsce formuje się szeroki ruch społeczny, który prowadzi do fundamentalnej ewolucji postaw obywatelskich – także wśród osób stojących z dala od środowisk opozycyjnych”. Zob. L. Maleszka, *Byłem „Ketmanem”*, „Gazeta Wyborcza”, 13 XI 2001 r. Reżimowy dziennikarz Andriej Kriwoszejew w trakcie programu *Попытка госпереворота в Беларуси. Операция «Тишина». Работа спецслужб. Понятная политика ПЛЮС* (<https://www.youtube.com/watch?v=Tu7lBn9fnfY> [dostęp: 14 IX 2021]) utrzymywał, że minimum jedna trzecia opozycjonistów współpracuje z KGB.

¹³ *Встреча Светланы Тихановской с доверенными лицами*, <https://www.youtube.com/watch?v=x01MTapIMLg> [dostęp: 8 IX 2021].

¹⁴ Por. wypowiedź Aleksandra Fieduty na temat Olgi Karacz, z której wynika, że Karacz notorycznie kłamie i rozkrada pieniądze otrzymany na działalność opozycyjną. Zob. *Федута, Зенкович и другие о Тихановской, Карач, Латушко, новых безглых. Игорь Тур – «Будет дополнено»*, <https://www.youtube.com/watch?v=6oITv7ytnFU> [dostęp: 10 VIII 2021].

¹⁵ *Светлана Тихановская о задержании мужа на пикете в Гродно: «Пикет носил законный и мирный характер. Имеет место провокация»*. *Возможная кандидатка в президенты заступилась за главу своей инициативной группы*, <https://www.kp.by/online/news/3891128/> [dostęp: 12 IX 2021]. Wideozapis zatrzymania potwierdzający, że było

14 lipca 2020 r. Centralna Komisja Wyborcza odmówiła rejestracji kandydatur Wiktora Babariki i Walerija Cepkały. Dnia 18 lipca Babariko został zatrzymany pod zarzutem malwersacji bankowych¹⁶, a w sieci pojawił się materiał kompromitujący Cepkałę, ukazujący podobnego do niego mężczyznę w czasie seksu z dwiema prostytutkami¹⁷. Dnia 16 lipca sztaby wyborcze Cepkały i Babariki zjednoczyły się ze sztabem wyborczym Cichanouskiej, której kandydaturę wysunięto po odmowie przez Centralną Komisję Wyborczą rejestracji kandydatury jej męża. Zapoczątkowało to wyborcze tournée Swiatłany, żony Cepkały Walerii oraz Marii Kolesnikowej kierującej sztabem Babariki po Białorusi. Spotkania te przyciągnęły tłumy zwolenników.

Białoruscy politolodzy przypuszczają, że władze pozwoliły Cichanouskiej na udział w wyborach, gdyż były przekonane, że patriarchalno-postwiejskie społeczeństwo białoruskie nie zaakceptuje kobiety w roli prezydenta. Mówił o tym publicznie sam Łukaszenka¹⁸. Jednak to wyjaśnienie stoi w sprzeczności z kilkoma faktami. Po pierwsze, pomimo rzekomego lekceważenia Cichanouskiej władze przygotowały się zawczasu do sfalszowania wyborów, co doprowadziło do wybuchu zamieszek w noc powyborczą. Po drugie, na dzień wyborów ściągnięto do dużych miast wojsko i milicyjne posiłki z ciężkim sprzętem do tłumienia rozruchów¹⁹, spodziewając się masowych protestów powyborczych. Po trzecie, 5 sierpnia KGB zarejestrował wspomniane wcześniej spotkanie Cichanouskiej z jej współpracownikami, w czasie którego otwarcie omawiano plan siłowego przejęcia władzy. Pomimo zdobycia dowodu na popełnienie przez nią poważnego przestępstwa nie zatrzymano jej przed wyborami. Następnie, w trakcie masowych protestów, zmuszono ją do wyjazdu z Białorusi, jakkolwiek było wiadomo, że zostanie to wykorzystane przez opozycję, która – w obliczu fałszerstw wyborczych – ogłosi Cichanouską prezydentem elektem, a Łukaszenkę uzna za uzurpatora. To zaś mogło zostać wykorzystane przez Zachód do nacisku politycznego na reżim. Do tej kwestii autor powróci w dalszej części artykułu.

to skutkiem prowokacji: *Задержание Тихановского в Гродно*, <https://www.youtube.com/watch?v=IFITZFAif-8> [dostęp: 11 IX 2021].

¹⁶ Rzekomo na podstawie materiałów otrzymanych w ramach pomocy prawnej z Cypru związanej ze śledztwem toczącym się od 2016 r.

¹⁷ *Схемы Бабарико и девушки Цепкало. Компромат*, <https://www.youtube.com/watch?v=y4r-GxWGuyBo> [dostęp: 5 VII 2021].

¹⁸ *Александр Лукашенко: В Беларуси Конституция не под женщину. Я убежден Президентом будет мужик*, <https://www.youtube.com/watch?v=HR6BWaB2wL8> [dostęp: 10 IX 2021].

¹⁹ *6 дней протестов за 6 минут. Как развивались события в Белоруссии*, <https://www.youtube.com/watch?v=QHoaOIW7RGU> [dostęp: 19 IX 2021].

Bezpośrednio po wyborach władze w brutalny sposób zaczęły tłumić protesty. Jak już wspomniano, wbrew propagandowym zapewnieniom reżimu, z materiałów filmowych wynika, że w dzień ogłoszenia wyników w stanie gotowości były znaczne siły milicji i OMON, które miały zapobiec eskalacji rozruchów. Co ciekawe jednak, przygotowanie aparatu przymusu, który przewidział uliczne protesty, nie współgrało z widoczną nerwowością Łukaszenki. Zachowywał się on w zaskakujący sposób – krzyczał do omonowców, że są ślicznymi chłopakami²⁰, latał nad Mińskiem w helikopterze, by obejrzeć tłumy manifestantów, a nawet pojawił się publicznie w kamizelce kuloodpornej z kałasznikowem bez magazynka, za to w towarzystwie piętnastoletniego syna Koli przebranego za filmowego komandosa²¹. Niepoważnego zachowania Łukaszenki, świadczącego o jego rozchwianiu emocjonalnym, nie można tłumaczyć realnym zagrożeniem, gdyż – pomimo tłumów na ulicach – nigdzie do doszło do opanowania budynków administracji, magazynów z bronią czy komend milicji, co mogłoby wskazywać na wchodzenie protestów w gorącą fazę konfrontacji z władzą. Jest to o tyle znaczące, że – wbrew propagandowym tezom opozycji o ich wyłącznie pokojowym charakterze²² – istnieją liczne materiały filmowe pokazujące ostre walki między omonowcami a manifestantami w pierwszych dniach po ogłoszeniu wyników wyborów, podczas których protestujący używali kamieni, kijów, gazu pieprzowego, oślepiali milicjantów laserami, obrzucali ich petardami i butelkami²³.

Biorąc pod uwagę agresywny potencjał tłumów, przy tak dużej liczbie manifestantów (23 sierpnia 2020 r. w Mińsku zebrało się między 100 tys. a 230 tys. osób²⁴) scenariusz siłowego przejścia władzy był realny. A jednak pomimo intensywnych walk ulicznych z milicją na początku protestów w żadnym z białoruskich miast nie doszło do konkretnych działań opozycji, która planowała przecież zajmowanie budynków rządowych (o czym była mowa podczas przywołanego

²⁰ Лукашенко: Вы красавцы! Мы с ними разберёмся! Рабочий день Президента, https://www.youtube.com/watch?v=_ZPYb3pbYHA [dostęp: 7 IX 2021].

²¹ Лукашенко с автоматом и его сына в бронжилете сделали мемом, <https://www.youtube.com/watch?v=1zkrjp4aBE4> [dostęp: 7 IX 2021].

²² „Na Białorusi demonstracja zatrzymuje się na czerwonym świetle, na jezdni – zajmuje tylko jej połowę. Na zdjęciach z protestów widać, że ludzie wchodzą na ławki, ale zdejmują wcześniej buty. Po zakończeniu manifestacji Białorusini zbierają śmieci”. Zob. *Z przerwy na czerwone światło, czyli jak protestują Białorusini*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-08-16/z-przerwa-na-czerwone-swiatlo-czyli-jak-protestuja-bialorusini/> [dostęp: 11 IX 2021].

²³ Zob. propagandowy film białoruskiej telewizji zawierający materiały policyjne z zajęć: *О протестях в Беларуси, неудавшейся революции, силовиках и радикалах. Противостояние. Фильм АТН*, <https://www.youtube.com/watch?v=KfqQZ9PR7Cg> [dostęp: 15 VIII 2021].

²⁴ *Dziesiątki tysięcy ludzi na proteście w centrum Mińska*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bia-lorus-Wielki-protest-w-centrum-Minska-7948615.html> [dostęp: 11 IX 2021].

już spotkania sztabu Cichanouskiej 5 sierpnia 2020 r.). Nigdzie nie próbowano również uzyskać dostępu do broni, nie było szturm na Pałac Niezależności (w 2010 r. przy nieporównywalnie mniejszej liczbie uczestników protestów został zaatakowany Dom Rządu). Maksymalna mobilizacja emocjonalna ogromnej liczby protestujących, która zgodnie z psychologią tłumu powinna łatwo przeobrazić się w kolektywną agresję, nigdzie nie doprowadziła do zachowań mogących stworzyć poważne niebezpieczeństwo dla władzy²⁵. Można zaryzykować hipotezę, że opozycja – pierwotnie planująca siłowy scenariusz – wręcz blokowała spontaniczne działania tłumu. A gdy do nich dochodziło (jak w pierwszych dniach po wyborach), zamiast kierować energię mas na cele realnie zagrażające reżimowi (przykładowo, jak w 2010 r., na zajęcie budynków rządowych), kanalizowała ją i rozładowywała w bezowocnych bijatykach ulicznych, które potem jedynie posłużyły rządowej propagandzie do uzasadnienia własnej przemocy²⁶.

Po stłumieniu ulicznych wystąpień władze przystąpiły do represji karno-administracyjnych. Jednocześnie ułatwiły (a wręcz wymusiły) ucieczkę opozycjonistów z kraju, którzy w świetle białoruskiego prawa byli przestępcami. Należało więc ich aresztować i skazać, upubliczniając przy tym zdobyte materiały operacyjne potwierdzające łamanie prawa. Towarzyszyła temu ofensywa informacyjna, która tym razem była realizowana nie przez skażoną nepotyzmem i cechującą się mentalnym prymitywizmem propagandę reżimową sprzed wyborów, a w sposób profesjonalny przez młodych, niezwykle przekonujących propagandzistów. Ich styl bycia, język i sposób moderowania przekazu trafiały do białoruskiej młodzieży i młodej inteligencji. Programy i moderatorzy zostali przy tym dopasowani do konkretnych grup docelowych. Grigorij Azarionok (program „Паноптикум”, pol. „Паноптыкон”) w goebbelsowskim stylu przyrównujący opozycjonistów do szczurów i uprzedzający Cichanouską, że jej rzekomy kochanek Franak Weczorcka to wykorzystujący ją syfilityk²⁷, jest sposobem dotarcia do niewydukowanych warstw społecznych, gotowych do akceptacji emocjonalnego przekazu obelg i insynuacji, wzmocnionych obrazami insektów i gryzoni oraz podkładem muzycznym wzbudzającym niepokój. Igor Tur (programy „Будет дополнено”, pol. „Będzie uzupełnione”, „Антифейк”, pol. „Antyfejk”) – stylizowany na wzorowego ucznia o wyglądzie metroseksulnym –

²⁵ Dla porównania: w 2014 r. Ługańsk został opanowany przez prorosyjskie bojówki, pomimo że – nawet po zaanektowaniu siedziby SBU i administracji regionu – buntownicy mieli pierwotnie maksimum 500 ludzi gotowych do zajęcia miejsc w tzw. blok-postach (improvizowanych punktach kontroli wjazdu na dane terytorium).

²⁶ To zagadnienie zostanie przez autora omówione w odrębnym artykule.

²⁷ *Любовник Тихановской. Кто такой Франак Вечорка? «Паноптикум» Григория Азарёнка*, <https://www.youtube.com/watch?v=twP2VXu-P5Q> [dostęp: 11 IX 2021].

ma trafiać do licealnej młodzieży i studentów, apelując do młodzieńczego cynizmu i wiary, że opozycjoniści to grupa marząca jedynie o władzy i pieniądzech (w programach stale pojawiają się wtrącane przez niego mimochodem zdania typu: wszyscy oni kradną, to tylko walka o kasę²⁸). Siergiej Gusaczenko (program „Понятная политика”, pol. „Zrozumiała polityka”) – stylizowany na zeuropeizowanego, kulturalnego inteligenta – ma z kolei trafiać do młodych ludzi z wyższym wykształceniem, którym pozostawia się samodzielne wyciąganie wniosków na podstawie rzekomo wiarygodnych informacji przekazywanych w programie. Przekazy propagandowe uwzględniają przy tym funkcje poznawcze młodego pokolenia: są krótkie (by dopasować się do ograniczonych zdolności koncentracji), zawierają jednoznaczne oceny i (rzekomo) bezdyskusyjne informacje. Narracja jest dynamiczna, przerywana zdjęciami, krótkimi filmikami, czasem animacjami i wykresami, podkreślana wyrazistą muzyką. Te programy są następnie umieszczane w sieci, gdzie stale pozycjonuje się je tak, by wyświetlały się jako pierwsze na YouTube. W zaskakujący sposób propaganda reżimowa potrafiła dostosować przekaz do konkretnych audytoriów i skutecznie zinfiltrować przestrzeń informacyjną w mediach tradycyjnych oraz w Internecie, odrzucając siermiężną sowiecko-partyzancką narrację sprzed wyborów²⁹.

Ostatnim elementem, łączącym w sobie walkę informacyjną z realizacją celów politycznych, były operacje prowokatorsko-decepcyjne przeprowadzone między jesienią 2020 r. a wiosną 2021 r.

Gry operacyjne wykorzystane w ofensywie medialno-politycznej

Brakuje sprawdzonych informacji na temat rzeczywistego przebiegu takich operacji, są one znane jedynie z propagandowych mediów rządowych. Na podstawie badań nad metodyką wypracowaną przez sowieckie służby można jednak orientacyjnie określić wykorzystany model działania oraz cele tych operacji na poziomie operacyjno-taktycznym oraz strategicznym, nawet ze świadomością manipulacyjnego charakteru tych przekazów.

²⁸ Por. miniserię programów Tura pod zbiorczym tytułem: „Ложь беглых” (pol. „Kłamstwo bieglących”), https://www.youtube.com/watch?v=E2gT1TZoYvk&list=PLuGCnujoOtrdgC0O4Z-S_Q_izmKYfCaUJ_ [dostęp: 18 IX 2021], w czasie których w klasyczny sowiecki sposób Tur powołuje się na niezależne źródła z wewnątrz opozycji i dyskredytuje opozycjonistów jako oszustów i złodziei.

²⁹ Można domniemywać, że jest to skutkiem profesjonalnego wsparcia ze strony rosyjskich propagandystów.

W dalszej części artykułu zostaną omówione główne operacje białoruskiego KGB, który posłużyły do neutralizacji najbardziej aktywnych opozycjonistów oraz do skompromitowania i skłócenia środowisk opozycyjnych w celu pozbawienia ich wsparcia Zachodu oraz poparcia wśród białoruskiego społeczeństwa. Ponieważ jedynym dostępnym źródłem informacji pozostają na tym etapie białoruskie kanały rządowe oraz informacje medialne (z pewnością zmanipulowane), zostały uwzględnione wcześniejsze operacje decepcyjne tego typu, by móc wyodrębnić główne elementy modus operandi KGB, wraz z jego kontynuacją w postaci ofensywy informacyjno-politycznej z wykorzystaniem danych zdobytych operacyjnie.

Operacja „Tiszina”

Według oficjalnych informacji³⁰ operacja ta została zainicjowana w sierpniu 2020 r., kiedy to, jak się wydaje, KGB zorientował się, że zaczyna się krystalizować struktura grupy opozycyjnej, złożonej zarówno ze starej, jak i z nowej opozycji o różnej proveniencji politycznej. Na tym etapie nie dysponujemy wiedzą, czy już wtedy istniały sformalizowana hierarchia i podział zadań, czy też raczej (jak utrzymuje obecnie opozycja) było to nieformalne środowisko opozycyjne tworzące coś na kształt think tanku w celu wypracowania najlepszej taktyki walki z reżimem Łukaszenki. Sądząc po materiałach operacyjnych KGB zaprezentowanych przez białoruskie media, mogło chodzić o zjawisko znane m.in. z obszaru zwalczania ruchów ekstremistycznych, tj. zamknięte forum grupujące ludzi o podobnych poglądach, które staje się „wzmacniaczem” (tzw. *echo chamber*³¹)

³⁰ Оparto на źródлах: *Убить Лукашенко. Как готовили захват Беларуси? Вербовка военных, подкуп и ликвидация. Фильм 1*, <https://www.youtube.com/watch?v=-v52t1DINYA> [dostęp: 17 IX 2021]; *Убить Лукашенко. Расследование ОНТ – как готовили покушение на Президента и его сына. Фильм 2*, <https://www.youtube.com/watch?v=FMGdUU8-vsI> [dostęp: 17 IX 2021] – pomimo ewidentnie propagandowego charakteru tego filmu zawiera on wiele materiałów operacyjno-śledczych KGB, pozwalających w przybliżeniu odtworzyć przebieg wydarzeń oraz sposoby działania samego KGB; *Провал операции «Тишина». О чем спорят в Конституционной комиссии. История как поле боя*, <https://www.youtube.com/watch?v=7m-MU1ZDKDs> [dostęp: 20 IX 2021]; *Операция «Тишина». Кто и как готовил переворот в Белоруссии и убийство Лукашенко*, <https://ukraina.ru/exclusive/20210419/1031166109.html> [dostęp: 20 IX 2021]; *Кодовое название «Тишина» - подробности покушения на Лукашенко и попытки вооруженного мятежа в Беларуси*, <https://www.belta.by/society/view/kodovoe-nazvanie-tishina-podrobnosti-pokusheniya-na-lukashenko-i-popytki-vooruzhennogo-mjatezha-v-437699-2021/> [dostęp: 20 IX 2021].

³¹ Por. *Radicalisation in the digital era. The use of the internet in 15 cases of terrorism and extremism*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR400/RR453/RAND_RR453.sum.pdf [dostęp: 10 IX 2021].

radykalnych postaw. Często prowadzi to do radykalizacji uczestników takiego gremium, którzy przechodzą od internetowych deklaracji do realnych działań.

Bez względu na to, jaki charakter miało w rzeczywistości forum rozprawowane przez KGB, ze szczątkowych danych przekazanych przez rządowe media wynika, że w momencie zakończenia operacji przez KGB istniały w nim przynajmniej dwie względnie zorganizowane podgrupy, z których jedną można było określić jako polityczno-koncepcyjną, drugą zaś jako siłową. W żadnej z propagandowych enuncjacji nie pojawiła się informacja o tym, że istniał formalny lider, któremu podlegałyby wspomniane podgrupy. Można więc założyć, że KGB udało się przeprowadzić prowokację i uprzędzić moment, w którym nieformalne forum (coś na kształt quasi-konfederacji opozycyjnych działaczy) mogło się przekształcić w sprawną organizację, łączącą opozycyjnych polityków z byłymi przedstawicielami sektora siłowego, tzw. siłowikami.

W skład tej grupy mieli wchodzić:

- Jurij Zienkowicz³² – mający być przedstawicielem Belarusian Democracy Institute (BDI) oraz nielegalnej organizacji opozycyjnej pod nazwą Киберпартизаны (KP, pol. Cyberpartyzanci). Wraz z nim KP miał reprezentować w tym gremium Paweł Kułażenko – były omonowiec, działacz opozycyjnej organizacji – platformy internetowej Супраціў (pol. Opór), która jak inne tego typu organizacje³³ deklaruje gotowość do aktywnego, siłowego zwalczania reżimu. Na emigracji Zienkowicz utrzymuje się dzięki walkom w MMA pod pseudonimem „Viking”³⁴.
- Aleksandr Fieduta – literaturoznawca³⁵ i polityk, który zaczął karierę jako współpracownik Łukaszenki, jednak w 1995 r. przeszedł na stronę opozycji.
- Grigorij (Ryhor) Kostusiuw³⁶ i przebywający na Litwie politolog Witalij Makarenko – działacze Białoruskiego Frontu Narodowego (Беларускі Народны Фронт).

³² Pomocy miała mu udzielać jego asystentka Olga Gałubowicz.

³³ Буслы летят (pol. Lecą bosiany), Дружини народной самообороны (pol. Ludowe oddziały samoobrony).

³⁴ *Бывший омоновец Павел Кулаженко претендует стать радикальным политическим лидером. Что о нем известно?*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=273867&lang=ru> [dostęp: 16 IX 2021].

³⁵ W 2017 r. doktoryzował się na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zob. *Александр Федута получил докторскую ступень в Ягеллонском университете*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=193396&lang=ru> [dostęp: 17 IX 2021].

³⁶ Kandydat na urząd prezydenta w 2010 r., od 2017 r. lider Białoruskiego Frontu Narodowego.

- Dmitrij Szczygielski – psychiatra przebywający na emigracji w USA, który zasłynął postawieniem Łukaszence diagnozy psychiatrycznej bez zbadania pacjenta³⁷.
- Aleksandr Perepeczko – opozycyjny politolog, od 1992 r. mieszkający w USA.
- Igor Makar – były oficer oddziału specjalnego „Ałmaz” białoruskiego MSW, mieszka na Litwie, skąd prowadzi aktywną działalność polityczno-blogerską³⁸. Ciekawostką jest, że utrzymywał on pozostałych działaczy opozycji w przekonaniu, że jest w stałym kontakcie z dyrektorem FSB Aleksandrem Bortnikowem³⁹ (sic!).

Zgodnie z reżimowymi doniesieniami oprócz wyżej wskazanego forum politycznego (do którego należałoby zaliczyć działające niebezpośrednio Olę Karacz⁴⁰ i samą Cichanowską reprezentowaną rzekomo przez Romana Protasiewicza⁴¹) miały istnieć także dwie podgrupy określane jako siłowe. Jedną kierował Wiaczesław Sidorakin⁴² (były oficer „Ałmazu”, specjalista od materiałów wybuchowych), a w jej skład mieli wchodzić m.in.: Jurij Gorkacz i Siergiej Starczenko, drugą – Nikołaj Awtuhowicz⁴³, a mieli ją tworzyć m.in.: Dmitrij Połojko, Paweł Sawa, Galina Dierbysz, Wiktor Sniegur, Adam Akulicz⁴⁴.

³⁷ Zob. wywiad ze Szczygielskim: *Мозаичная психопатия. Александр Лукашенко глазами психиатра*, <https://www.svoboda.org/a/30789452.html> [dostęp: 15 IX 2021].

³⁸ Kanał Makara na YouTube: https://www.youtube.com/channel/UCO_3WZbwnTo9zUvK-kQ6t6UQ.

³⁹ Por. *Ольга Карач: про Игоря Макара, слив в КГБ, арест Федуты, связь с ФСБ, агентов Кремля и День X*, <https://www.youtube.com/watch?v=zGZTopxIM98> [dostęp: 7 IX 2021].

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ *Протасевич о Nexta, Лукашенко, кураторах из спецслужб, протестах и Тихановской*, <https://www.youtube.com/watch?v=J-PmITXlkgU> [dostęp: 2 IX 2021].

⁴² Został zaaresztowany w lutym 2021 r. Zob. *Ветеран спецподразделения «Алмаз» Вячеслав Сидоракин пропал в начале февраля*, <https://naviny.online/new/20210330/1617127222-veteran-specpodrazdeleniya-almaz-vyacheslav-sidorakin-propal-v-nachale> [dostęp: 17 IX 2021]. Po jego zatrzymaniu opozycjoniści oskarżali Makara o to, że będąc agentem KGB „wydał” Sidorakina. Por. *Ольга Карач: про Игоря Макара...*

⁴³ Awtuhowicz jest białoruskim dysydem, który do polityki wszedł dzięki konfliktowi ze skorumpowanym systemem. Jego także, tak jak Sidorakina, KGB aresztował już w grudniu 2020 r. Zob. *Кто такой Николай Автухович, которого задержали за «терроризм»? Его биографии хватило бы на десятерых — война, бизнес, политика, голодовки, тюрьма*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=264999&lang=ru> [dostęp: 17 IX 2021].

⁴⁴ Nie da się jednak wykluczyć, że propaganda białoruska dołączyła sprawy Awtuhowicza i Sidorakina do próby przewrotu, by jeszcze bardziej skompromitować podejrzanych przez wykazanie ich związków z aktywnymi działaniami terrorystycznymi.

Część uczestników tego forum przebywała za granicą, co powodowało, że rozmowy i ustalenia odbywały się za pośrednictwem Internetu, w formie zamkniętych czatów. Z informacji przedstawionej przez rządowe media wynika bezspornie, że KGB uzyskał dostęp operacyjny do tych spotkań online.

Zgodnie z dobrze zbadaną psychodynamiką forów ekstremistycznych w grupie szybko zaczęli dominować najbardziej radykalnie nastawieni uczestnicy, którzy – wbrew pierwotnemu oporowi umiarkowanej frakcji – przeforsowali tezę o braku możliwości zmiany reżimu za pomocą środków konstytucyjnych, czyli wyborów. Według Fieduty spiritus movens procesu radykalizacji miał być Szczygielski, który posłużył się Zienkowiczem mającym być w bezpośrednim kontakcie z amerykańskimi służbami specjalnymi, a także z Nicholasem Heltzelem, konsulem USA w RB⁴⁵, oraz Michaeliem Carpenterem, doradcą prezydenta Joego Bidena⁴⁶. Można domniemywać, że od sierpnia 2020 r. do początku 2021 r. trwał proces (prawdopodobnie inicjowany przez agenturę KGB) samoradykalizacji wspomnianego forum, którego skutkiem było przyjęcie decyzji o dokonaniu próby siłowego przewrotu na Białorusi. Poza propagandowymi wypowiedziami białoruskich władz nie ma informacji na temat szczegółowych planów puczu, jednakże – w świetle udokumentowanych materiałów operacyjnych KGB – wydaje się, że rzeczywiście rozpatrywano pomysł zamordowania Łukaszenki⁴⁷, porwania głównych postaci reżimu (w tym synów Łukaszenki) w celu uzyskania informacji i sparaliżowania działań administracji państwowej oraz zajęcie głównych budynków administracji, węzłów łączności i ośrodków przekazu informacji, zablokowanie jednostek wewnętrznych i OMON, a także internowanie kilkudziesięciu osób powiązanych z reżimem. Listę instytucji, które należało zająć w pierwszej kolejności, oraz spis proskrypcyjny osób do internowania przedstawiono na spotkaniu online 21 stycznia 2021 r., które zostało zarejestrowane przez KGB.

Broń niezbędną dla zamachu miano uzyskać w Ukrainie, dzięki tamtejszym kontaktom Awtuhowicza, m.in. z przedstawicielem Prawego Sektora Siemionem Siemieneczenką⁴⁸ oraz przedstawicielką fundacji „Białoruski Majdan”

⁴⁵ <https://by.usembassy.gov/embassy/minsk/key-officers/> [dostęp: 17 IX 2021].

⁴⁶ W rzeczywistości Carpenter jest ambasadorem USA przy OBWE. Zob. *President Biden Announces 17 Key Nominations*, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/23/president-biden-announces-17-key-nominations/> [dostęp: 17 IX 2021].

⁴⁷ Wypowiedzi aresztowanych oraz przedstawicieli rządu różnią się szczegółami. Jak się wydaje, na etapie planowania rozważano pomysł strącenia rakiety samolotu prezydenckiego podczas podchodzenia do lądowania, zamach w czasie parady wojskowej oraz rajd kilkudziesięciu dżipów z ciężkimi karabinami maszynowymi, które miały zaatakować letnią rezydencję Łukaszenki.

⁴⁸ Założyciel i dowódca batalionu „Donbas”, deputowany do Rady Najwyższej Ukrainy VIII kadencji. Co ciekawe jest on etnicznym Rosjaninem. Zob. *Командир батальйона „Донбасс”: Сейчас*

(ros. Белорусский Майдан) Jeleną Wasiliewą⁴⁹. Przewrót miał być finansowany z jednej strony przez ukraińskiego oligarchę Rinata Ahmetowa (za pośrednictwem Makara), z drugiej przez Amerykanów (Zienkowicz deklарował wsparcie Departamentu Stanu USA oraz American Jewish Committee⁵⁰).

Brakuje informacji na temat momentu włączenia do gry prowadzonej przez KGB jego członków działających z zewnątrz jako rzekomi spiskowcy z armii (w telewizyjnym przekazie pada jedynie pseudonim agenta – „Iwan”, ale na filmie z zatrzymania widać kilku rzekomych oficerów). Można domniemywać, że od samego początku agentura wewnątrz forum używała kontaktu z „organizacją spiskową złożoną z wysokich oficerów armii” jako argumentu przemawiającego za wybraniem opcji siłowej. W rozmowach uczestniczyli bowiem ludzie politycznie i intelektualnie dojrzali (Fieduta, Kostusiuw, Perepeczko), którzy nie zgodziliby się na ryzykowne pomysły skrzydła radykalnego bez przekonania, że istnieje realna szansa ich urzeczywistnienia. Współpraca z oficerskim spiskiem (w którego szeregach miał być nawet generał) była zaś gwarancją, że nawet najbardziej śmiałe pomysły puczu mogą zostać zrealizowane. Zwłaszcza że i Fieduta, i pozostali umiarkowani członkowie musieli być przekonani, że armijni „spiskowcy” działają w porozumieniu z rządem FR. Nikt bowiem z białoruskiego sektora siłowego nie zdecydowałby się na jakiegokolwiek działania pozaprawne wobec Łukaszenki bez przekonania, że nie pociągnie to za sobą natychmiastowej inwazji rosyjskiej armii. W doniesieniach oficjalnych brakuje informacji o tym wątku, ale jest on oczywisty, biorąc pod uwagę sytuację geopolityczną Białorusi oraz rodzinno-koleżeńskie relacje między korpuserami oficerskimi obu państw⁵¹. Na korzyść tego przypuszczenia przemawia to, że spotkanie między wojskowymi „spiskowcami” a Fiedutą i Zienkowiczem, do

сепаратисты возьмут столько, сколько мы им дадим взять, <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2014/05/30/7027556/> [dostęp: 17 IX 2021].

⁴⁹ Zob. *Основатель «Беларуского Майдана» Алёна Васильева: белорусская оппозиция транслирует русские смыслы*, <https://www.youtube.com/watch?v=YOVB5a2AU4k> [dostęp: 18 IX 2021].

⁵⁰ American Jewish Committee (AJC) określa swoją misję następująco: AJC „(...) jest wiodącą światową organizacją wspierającą Żydów. Od administracji lokalnej po Kapitol, w ONZ i w światowych stolicach AJC pracuje nad kształtowaniem polityki i opinii dotyczących niektórych z najważniejszych problemów, przed którymi stoi naród żydowski, takich jak: walka z antysemityzmem i wszelkimi formami nienawiści, wzmacnianie miejsca Izraela w świecie, obrona wartości demokratycznych” (tłum. aut.). Zob. <https://www.ajc.org/whoweare> [dostęp: 18 IX 2021]. Z kolei Zienkowicz utrzymywał, że AJC skupia najzamożniejsze i najbardziej wpływowe rodziny żydowskie w USA, mające być rzekomo zainteresowane inwestycjami w białoruską gospodarkę.

⁵¹ Por. *A friend in need. Russia on the protests in Belarus*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2020-08-20/a-friend-need-russia-protests-belarus> [dostęp: 19 IX 2021].

którego doszło w Moskwie 11 kwietnia 2021 r., odbyło się w restauracji „Taras Bulba”. Pomimo że omawiano szczegóły zdrady stanu w postaci puczu, uczestnicy nie wybrali miejsca i okoliczności utrudniających rejestrację dźwięku i obrazu (mieszkanie prywatne, polowanie, użycie urządzeń zagłuszających itp.), ale powszechnie dostępny lokal. I to w sytuacji, gdy niemal w każdym kraju byłego bloku wschodniego wybuchły nagłośnione przez media afery związane z nagrywaniem polityków⁵², co było w prasie wschodniej często łączone z działalnością rosyjskiego wywiadu. Może to oznaczać, że Fieduta i Zienkowicz wierzyli, że służby specjalne FR są uprzedzone o spotkaniu i je akceptują. Tylko wiara w to, że kontakty z „wojskowymi” odbywają się pod auspicjami FSB tłumaczyłaby brak elementarnej konspiracji u tak doświadczonego gracza politycznego jak Fieduta. Skądinąd było to oczywistym założeniem rozmów z białoruską armią. Wśród białoruskich elit panuje bowiem przekonanie, że Rosja z powodów geopolitycznych nie pozwoli Białorusi na wyjście z jej strefy wpływów. Strategiczne znaczenie Bramy Smoleńskiej⁵³ sprawia, że utrata Białorusi oznaczałaby dla Rosji poważne osłabienie zachodniej flanki i potencjalne zagrożenie Moskwy. Rosjanie jednoznacznie przestrzegali Białorusinów przed takim scenariuszem, m.in. realizując w 2020 r. ćwiczenia wojskowe „Słowiańskie braterstwo”⁵⁴, mające uświadomić białoruskim elitom, co by się stało z Białorusią, gdyby w razie konfliktu była państwem wrogim czy nawet tylko neutralnym⁵⁵. Z tego też powodu, pomimo nastrojów prozachodnich, w czasie protestów odbywających się latem i jesienią 2020 r. nigdzie nie pojawiły się symbole Unii Europejskiej, a białoruska opozycja wystrzegła się wygłaszania haseł, które mogłyby być zinterpretowane przez Rosję jako zagrożenie geopolitycznego status quo.

Jak się wydaje, gra z wykorzystaniem oficerskiego spisku musiała być prowadzona między sierpniem 2020 r. a kwietniem 2021 r. Przy czym „spiskowcy” prawdopodobnie zaprezentowali klasyczny dla sowieckich operacji trik w postaci sporu między frakcją aktywistów i przestrzegających przed puczem

⁵² Afera taśmowa w RP, jak również podobne zdarzenia m.in. w: Bułgarii, Czechach, Słowacji, Macedonii i na Litwie.

⁵³ Geostrategiczne pojęcie określające przesmyk pomiędzy górną Dźwiną i górnym Dnieprem, przez który przechodzi najkrótsza i najłatwiejsza do przebycia (dla dużych mas wojska) droga prowadząca z zachodniej i środkowej Europy do centralnej Rosji.

⁵⁴ Por. *Во время учения «Славянское братство - 2020» отрабатывается защита границ Союзного государства*, <https://www.belta.by/society/view/vo-vremja-uchenija-slavjanskoe-bratstvo-2020-otrabatyvaetsja-zaschita-granits-sojuznogo-gosudarstva-407881-2020/> [dostęp: 2 XI 2021].

⁵⁵ R. Szoszyn, *Rosja demonstruje, że nigdy nie odda Białorusi*, „Rzeczpospolita”, 13 IX 2021 r.

racjonalistów. To tłumaczyłoby przekazywanie im przez Gałubowicz, która była asystentką Zienkowicza, funduszy na przekupienie opornych osób⁵⁶.

Podczas wspomnianego spotkania w Moskwie FSB (działająca rzekomo na prośbę KGB⁵⁷) zarejestrowała konkretne żądania opozycyjnych działaczy, którzy domagali się od „spiskowców” z armii zajęcia symbolicznych obiektów w centrum Mińska oraz węzłów łączności i siedzib mass mediów (zwłaszcza telewizji, dzięki której planowano wytransmitowanie wystąpienia do narodu), zablokowania oddziałów OMON oraz wojsk wewnętrznych i uniemożliwienia przerzutu posiłków wojskowych do stolicy, a także internowania osób z przygotowanych list proskrypcyjnych. Cywilni spiskowcy oferowali wojskowym pomoc w postaci wyłączenia systemu energetycznego Białorusi. Oficerowie z kolei deklarowali, że są w stanie użyć do tej operacji pięciu batalionów armijnych⁵⁸.

Po dokonaniem puczu władzę miał objąć „kolektywny prezydent” w postaci siedmiu przedstawicieli armii i działaczy opozycyjnych. Zienkowicz domagał się dla siebie stanowiska ministra sprawiedliwości (który miał przeprowadzić reformę sądownictwa i referendum konstytucyjne), Fieduta zaś chciał być ministrem kultury, odpowiedzialnym za edukację, prasę i ideologię.

Mając w rękę nagranie bezspornie dokumentujące zdradę stanu, FSB (rzekomo na prośbę KGB) dokonała operacyjnego zatrzymania Fieduty i Zienkowicza. Przy czym Zienkowicz zachowywał się w trakcie aresztowania jak człowiek nieźrównoważony, grożąc przedstawicielom FSB Departamentem Stanu USA.

Opozycyjni działacze zatrzymani w Rosji i na Białorusi do kamery przyznali się do winy⁵⁹, wzajemnie obciążając się odpowiedzialnością (choć najczęściej padało nazwisko Szczygielskiego jako inicjatora idei puczu⁶⁰). W dniu 28 kwietnia 2021 r. (już w 17 dni po zakończeniu operacji) telewizja państwowa

⁵⁶ Dolary w wodoodpornych paczkach były przekazywane za pomocą martwej skrzynki przy grobie na cmentarzu.

⁵⁷ Jak utrzymywała białoruska propaganda, KGB miał zwrócić się z prośbą o pomoc do FSB na 12 godzin przed spotkaniem spiskowców, co rzekomo miało zapobiec ich uprzedzeniu.

⁵⁸ Można więc przyjąć, że pucz miał się dokonać z udziałem niecałych 5 tys. żołnierzy, którzy mieli zablokować mińską milicję i OMON, jak również wojska wewnętrzne. Byłoby to możliwe jedynie przy założeniu, że „armijni spiskowcy” przekonali opozycjonistów o wsparciu ze strony Rosji. Pięć batalionów w dwumilionowym mieście musiałyby być skoncentrowane w ścisłym centrum rządowym, co sprawiałoby, że nie byłyby one w stanie kontrolować działań wielotysięcznych jednostek milicyjno-wojskowych w stolicy i na prowincji, a ewentualny desant rosyjskiego Specnazu zakończyłby pucz w ciągu kilku godzin.

⁵⁹ Por. *Федута: Я действительно даю показания, меня не пытаются*, <https://belmarket.by/news/2021/05/18/news-45693.html> [dostęp: 16 IX 2021].

⁶⁰ Do kamery oskarżyli go o to Fieduta i Zienkowicz.

wypuściła propagandowy film zatytułowany *Убить Лукашенко*⁶¹ (pol. Zabić Łukaszenkę), w którym opisano przebieg operacji „Tiszina”. Pokazano w nim materiały operacyjne KGB (przechwycone czaty spiskowców, nagrania operacyjne ze spotkań z rzekomymi wojskowymi) oraz materiały pochodzące ze śledztwa w postaci nagrań z przyznania się opozycjonistów do winy. Towarzy-
szyły temu insynuacje reżimowych oraz rosyjskich mediów, że za próbą prze-
wrotu stał Zachód, w tym Rzeczpospolita Polska⁶². W akcji oskarżania Polski o działalność wywrotową, zgodnie z metodyką wypracowaną już w latach 20. XX w., białoruska propaganda posługuje się przy tym wypowiedziami pol-
skich „ekspertów” – głównie Mateusza Piskorskiego⁶³ oraz felietonisty „Sputni-
ka” Tomasza Jankowskiego⁶⁴, które są następnie wplatane do agresywnych w tonie i pełnych insynuacji filmów o propagandowym, antypolskim charakterze⁶⁵.

Operacja „Tiszina” (a przynajmniej jej upubliczniona część) dobiegła końca.

Operacja „Mankurty”

Operacja została zainicjowana przez KGB mniej więcej w tym samym czasie co operacja „Tiszina”, tj. na przełomie lata i jesieni 2020 r.⁶⁶ W wersji nagłaśnianej

⁶¹ *Убить Лукашенко. Как готовили захват Беларуси? Вербовка военных, подкуп и ликвидация. Фильм 16*, <https://www.youtube.com/watch?v=-v52t1DINYA>; *Убить Лукашенко. Расследование ОНТ – как готовили покушение на Президента и его сына. Фильм 2*, <https://www.youtube.com/watch?v=FMGdUU8-vsl> [dostęp: 14 IX 2021].

⁶² Por. *Операция «Тишина»: молчание Запада / Где берут деньги на переворот? Клуб редакторов*, <https://www.youtube.com/watch?v=gVjDhWcJuK4> [dostęp: 2 IX 2021]; *Операция «Тишина» на Соловьев Live. Подробности госпереворота в Белоруссии*, <https://www.youtube.com/watch?v=wqXujBNaLuA> [dostęp: 2 IX 2021].

⁶³ Polski polityk zatrzymany w 2016 r. przez ABW pod zarzutem szpiegostwa na rzecz FR i Chin, zwolniony z aresztu śledczego w 2019 r.

⁶⁴ https://pl.sputniknews.com/author_tomasz/ [dostęp: 18 IX 2021].

⁶⁵ Por. *Польша против Беларуси: двойные стандарты, репрессии, спецслужбы, экстремисты*, <https://www.youtube.com/watch?v=V2OF8NCpAF8> [dostęp: 21 IX 2021]; *Кто спонсировал мятеж в Беларуси? Польская партия «ПиС»: коррупция и зачистка СМИ. Понятная политика*, <https://www.youtube.com/watch?v=Sndc-72o3JU> [dostęp: 21 IX 2021].

⁶⁶ Oparto na źródłach: *«Манкурты»: секретная операция КГБ. Как беглые и иностранные спецслужбы вели двойную игру. Фильм 1*, <https://www.youtube.com/watch?v=5Z0AQSQd4s0> [dostęp: 20 IX 2021]; *«Манкурты». Подполковник КГБ оказался предателем и работал на иностранную разведку. Фильм 2*, <https://www.youtube.com/watch?v=6BGHgrcQSK4> [dostęp: 20 IX 2021]; *«Манкурты. Постскриптум». Кого ещё втянули в громкий шпионский скандал? Спецоперация КГБ*, <https://www.youtube.com/watch?v=R5bEuEjbfqk> [dostęp: 20 IX 2021]; *«Операция Манкурты» деморализовала стан беглых предателей и их зарубежных кураторов*,

przez propagandę reżimową miała ona być reakcją na informacje wskazujące na to, że w szeregach KGB znalazł się zdrajca, który oferuje centrom emigracyjnym niejawne materiały KGB rzekomo kompromitujące reżim Łukaszenki w zamian za wynagrodzenie finansowe oraz pomoc w ucieczce z kraju. Zdrajcą miał być płk Aleksiej Hrałowicz⁶⁷, którego KGB miał szybko zidentyfikować, aresztować i skłonić do współpracy w oszukiwaniu emigrantów oraz stojących za nimi zachodnich służb specjalnych. Tę wersję można, jak się wydaje, wykluczyć. Dyskredytują ją⁶⁸ zarówno źródła emigracyjne⁶⁹, jak i zachowanie Hrałowicza w trakcie operacji⁷⁰. Hrałowicz najprawdopodobniej był klasycznym oferentem,

https://www.tvr.by/news/obshchestvo/rassledovanie_operatsiya_mankurty_demoralizovalo_stan_beglykh_predately_i_ikh_zarubezhnykh_kuratoro/ [dostęp: 20 IX 2021]; *В Минске заявили о раскрытии агентурной сети по сбору информации для иностранных спецслужб*, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11043737> [dostęp: 20 IX 2021]; *КГБ Белоруссии выпустил фильм о своём предателе*, <https://regnum.ru/news/polit/3230850.html> [dostęp: 20 IX 2021]; *Шрайбман: «Не все так гладко в датском королевстве»*, <https://ex-press.live/rubrics/obshhestvo/2021/04/01/shrajbman-ne-vse-tak-gladko-v-datskom-korolevstve> [dostęp: 20 IX 2021].

⁶⁷ Por. *Задержан подполковник КГБ, который передавал информацию телеграм-каналам*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=270738&lang=ru> [dostęp: 18 IX 2021].

⁶⁸ Potwierdzeniem zdrady Hrałowicza miało być pokazanie w propagandowym filmie „Mankurty” zapłakanego kapitana KGB Denisa Uraty, który w marcu 2021 r. wpadł na tym, że sfotografował tajne pismo, by przekazać je redakcji portalu NEXTA. Tym sposobem autorzy filmu, próbując uwiarygodnić wersję o zdradzie Hrałowicza, paradoksalnie ją skompromitowali, dowodząc, że białoruskie procedury bezpiecznego obiegu dokumentów pozwalają na łatwą identyfikację autora wycieku. Hrałowicz miał oferować niejawne nagrania KGB dotyczące najważniejszych osób w państwie. Pytaniem retorycznym jest, ile osób w służbie mogło być dopuszczonych do takiej wiedzy. A niewielki krąg zaufanych musiał mieć świadomość, że upublicznienie nagrań (jak to się stało w przypadku rozmowy Dmitrija Baskowa i Natalii Ejsmont) natychmiast zawęzi krąg podejrzanych. Trudno przypuszczać, by pułkownik KGB nie zdawał sobie z tego sprawy i był tak nieodpowiedzialny, by przekazać Makarowi zdjęcie swojej legitymacji. Zwłaszcza że z nagrań wykonanych przez KGB wynika, że Hrałowicz był bystrym i doświadczonym oficerem.

⁶⁹ Makar utrzymuje, że Hrałowicz jest agentem białoruskiego kontrwywiadu, który w KGB nigdy nie pracował, poza krótkim okresem, gdy pokazano go oficerom niepewnym, czyli mogącym potwierdzić przed Makarem, że Hrałowicz faktycznie jest w służbie. Jego dokumenty służbowe, w tym elektroniczna wejściówka, miały być wytworzone przez KGB jako dokumenty przykrycia, po czym po operacji natychmiast komisyjnie zniszczone. Makar utrzymuje, że żaden z zastępców szefa KGB Iwana Tertela nie odważył się podpisać fałszywej legitymacji, w związku z czym podpis został sfalszowany przez technika KGB. Zob. *Ольга Карач Лукукурты. Допрос не состоится, товарищ Тертель!*, https://www.youtube.com/watch?v=_1Hfk9REUeE [dostęp: 19 IX 2021].

⁷⁰ W filmie zaprezentowano liczne nagrania operacyjne, w czasie których Hrałowicz telefonicznie kontaktował się z opozycjonistami (z Putilą i Makarem). Nic w jego zachowaniu nie wskazuje na niepokój, przymus, zachowuje się spokojnie i profesjonalnie, na migi konsultując odpowiedzi z kolegami z KGB. Nie widać nawet minimalnego napięcia w mimice i kinetyce ciała. To sprawny oficer operacyjny, który – wraz z niepokazanymi w kamerze kolegami z kontrwywiadu –

na zlecenie własnej służby proponującym przeciwnikowi interesujące informacje. Wskazuje na to jego zachowanie w czasie operacji i cały jej przebieg, który ma wszystkie cechy sowieckiej *insceniówki* (gry na potrzeby obcych służb prowadzonej przez agenturę i kadrowych funkcjonariuszy własnej służby).

Hrałowicz skontaktował się ze Stepanem Putiłą – redaktorem „Biełsatu”, blogerem i twórcą opiniotwórczych kanałów na Telegramie NEXTA i NEXTA Live⁷¹. Zdaniem białoruskiego KGB Putiło ma być agentem polskich służb specjalnych i to miało sprawić, że Hrałowicz właśnie jemu zaoferował rzekome tajne materiały. Formą zachęty było przekazanie Putiłu nagrania rozmowy rzeczniczki prasowej Łukaszenki Natalii Ejsmont z przewodniczącym Białoruskiej Federacji Hokeja Dmitrijem Baskowem, który miał być odpowiedzialny za śmiertelne pobicie Romana Bondarenki 11 listopada 2020 r.⁷² Abstrahując od treści rozmowy (podważającej propagandę rządową), miała ona być dowodem na podsłuchiwanie przez KGB osób z najbardziej zaufanego kręgu Łukaszenki. Potencjalnie można było więc pozyskiwać informacje o wadze strategicznej, jak również materiały kompromitujące osoby pozostające w zainteresowaniu obcych służb specjalnych i emigracyjnych polityków. Tak więc rzekome źródło w KGB było bardzo interesujące zarówno dla emigracyjnych mediów, jak i dla stojących za nimi, zdaniem KGB, zachodnich wywiadów.

Ta kalkulacja okazała się słuszna. Putiło natychmiast zaczął przygotowywać plan przerzutu za granicę rzekomego zdrajcy. W pierwszej wersji, ponoć przedstawionej przez Putiłę, Hrałowicz miał wyjechać w styczniu 2021 r. do Petersburga, gdzie w przedstawicielstwie Estonii lub Łotwy otrzymałby wizę humanitarną. Dzięki niej miał przekroczyć granicę lub też zostać przerzuconym w samochodzie na dyplomatycznych rejestracjach. Ostatecznie zdecydowano się na przerzut przez zieloną granicę z Litwą, który miał być zorganizowany przez Sidorakina oraz jego współpracowników – Gorkacza i Starczenkę biorących udział w operacji „Tiszina” (wtedy jeszcze niearesztowanych przez KGB). Hrałowicz miał

realizuje scenariusz operacji decepcyjnej, a nie szantażowany przez KGB zdrajca, którego czeka wyrok sądowy i utrata resortowej emerytury.

⁷¹ Na YouTube NEXTA ma 644 tys. subskrypcji (na 14 IX 2021 r.). Z kolei na Telegramie NEXTA ma 502 tys. subskrypcji, a NEXTA Live ponad 1 mln (źródło: *Telegram-каналы Беларусь*, <https://by.tgstat.com/> [dostęp: 14 IX 2021]). Filmy produkowane przez Putiłę mają wielomilionową oglądalność, np. *Лукашенко. золотое дно* do 14 IX 2021 r. obejrzało na YouTube 2 mln 251 tys. osób.

⁷² *Предварительная проверка ВУПОЛ по факту смерти Романа Бондаренко*, <https://aperturescience.ru/threads/predvaritelnaja-proverka-by-pol-po-faktu-smerti-romana-bondarenko.566222/> [dostęp: 14 IX 2021].

przejąć przez granicę bez materiałów z archiwum, które miały trafić na Litwę dopiero po udanym przetrzuciu i otrzymaniu przez niego wynagrodzenia.

Putiło skontaktował Hrałowicza z Makarem, który – usiłując oszukać Putiłę – próbował na własną rękę zdobyć dostęp do rzekomo posiadanego przez Hrałowicza tajnego archiwum KGB, zawierającego materiały kompromitujące osoby na najwyższych szczeblach władzy. W zamian za te materiały Makar oferował Hrałowiczowi wejście do sztabu Cichanouskiej, a następnie wysokie stanowisko w białoruskim KGB (po przejściu władzy przez opozycję). By zniechęcić Hrałowicza do współpracy z Putiłą, Makar uprzedził go, że Putiło jest agentem polskich służb, a przy tym kradnie pieniądze pochodzące z otrzymywanych funduszy (w domyśle od zachodnich sponsorów i służb), co miało zasugerować Hrałowiczowi, że wynagrodzenie, które trafi do niego za archiwum, zostanie pomniejszone przez Putiłę.

KGB utrudnił realizację pierwotnego planu, rozbijając grupę Sidorakina, zapewne po to, by wprowadzić nową agenturę lub też, by zmusić Makara do ujawnienia kolejnych kontaktów na Białorusi. Zatrzymaniu Sidorakina i jego współpracowników towarzyszyły przeszukania w miejscach zamieszkania oraz wykrycie skrytek zawierających broń i materiały wybuchowe, rzekomo przygotowywanych przez opozycję do działań dywersyjno-terrorystycznych.

Brakuje informacji o tym, w jaki sposób do gry została wprowadzona przez KGB Olga Sołomenik. Jednakże z uwagi na to, że w przeszłości była ona oskarżona o uwiedzenie jako agentka KGB oficera białostockiej Delegatury ABW⁷³, można założyć, że jej udział został od początku wyreżyserowany przez KGB, który podsunął swoją agentkę Makarowi. Warto przy tym zwrócić uwagę na arogancję i dezynwolturę członków KGB, którzy nie zmienili nawet personaliów agentki, pomimo że w polskiej prasie ukazały się informacje o jej agenturalności, a ona sama była w RP poszukiwana listem gończym⁷⁴. Przy

⁷³ *Apelacja w sprawie „romansu agentów”*. Białoruska Mata Hari nadal nieuchwytna, <https://wiadomosci.onet.pl/bialystok/apelacja-w-sprawie-romansu-agentow-bialoruska-mata-hari-nadal-nieuchwytna/8tw0pxp> [dostęp: 15 IX 2021]; *Niezła agentka z tej Olgi*, <https://wyborcza.pl/7,76842,7696584,niezla-agentka-z-tej-olgi.html> [dostęp: 15 IX 2021]; *Należała do reżimowego ZPB, zwerbowała agenta ABW*, https://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-nalezala-do-rezimowego-zpb-zwerbowała-agenta-abw,nld,242192#crp_state=1 [dostęp: 14 IX 2021]; *Białoruska Mata Hari?*, <https://www.wprost.pl/przeglad-prasy/189805/bialoruska-mata-hari.html> [dostęp: 15 IX 2021]; *Białoruska Mata Hari zwerbowała funkcjonariusza ABW?*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/406672,bialoruska-mata-hari-zwerbowała-funkcjonariusza-abw.html> [dostęp: 15 IX 2021].

⁷⁴ *Były oficer ABW skazany. Agentka KGB Olga Solomenik ciągle ścigana*, <https://poranny.pl/byly-oficer-abw-skazany-agentka-kgb-olga-solomenik-ciagle-scigana-zdjecia/ar/11514491> [dostęp: 15 IX 2021].

tym oficerowie KGB wierzyli, że Putiło i Makar są agentami litewskich i polskich służb, więc informacja o pojawieniu się znanej agentki KGB powinna była natychmiast trafić do rzekomych kuratorów z ramienia tych służb⁷⁵. Podana na użytek propagandowy wersja o zatrzymaniu Sołomenik i zmuszeniu jej do współpracy przez KGB jest nielogiczna zarówno w świetle udokumentowanego filmowo zachowania Sołomenik (która bardzo sprawnie realizowała zadanie oszukania Makara, co potwierdzało jej staranne przeszkolenie), jak i z uwagi na brak jakiegokolwiek naturalnego związku między Sołomenik a białoruską emigracją aktywną na Litwie⁷⁶. Agentka prawdopodobnie została wprowadzona przez KGB przy pomocy agentury ulokowanej w organizacjach emigranckich, a zatrzymanie grupy Sidorakina było zapewne elementem kombinacji mającej umożliwić uplasowanie jej w grze.

Sołomenik miała dokonać przetrzutu Hrałowicza przez zieloną granicę przy pomocy zawodowego przemytnika Wiaczesława Trifonowa⁷⁷. Następnie, po uzyskaniu potwierdzenia od Hrałowicza, że jest już bezpieczny, miała przekazać archiwum wysłannikowi Makara. Sołomenik na polecenie KGB przeciągała operację. Informowała Makara o rzekomo zintensyfikowanej kontroli granicy, udawała, że boi się konsekwencji. Mówiła Makarowi, że chce się wycofać. W końcu zażądała od niego 50 tys. euro z góry w związku z potencjalnym ryzykiem, na co ten zareagował frustracją i groźbami⁷⁸. Po tej scysji Sołomenik przez jakiś czas nie odbierała telefonów od Makara, po czym poinformowała go, że jest w szpitalu i obawia się odpowiedzialności karnej. Te wszystkie działania miały wprowadzić Makara w stan silnego napięcia emocjonalnego, sprzyjający zawężeniu jego horyzontu poznawczego i popełnianiu błędów przy podejmowaniu decyzji. Gdy sfrustrowany Makar 25 marca 2021 r. opublikował na YouTube „oświadczenie dla przewodniczącego KGB Białorusi”⁷⁹, w czasie którego groził Tertelowi ujawnieniem rzekomo kompromitujących go informacji oraz pokazał zdjęcie okładki legitymacji funkcjonariusza KGB o numerze 001909 (najprawdopodobniej należącej do Hrałowicza lub Sidorakina), KGB zdecydował się na zakończenie tego etapu operacji. Chyba nigdy wcześniej żadna służba specjalna nie skoordynowała tak perfekcyjnie zakończenia gry operacyjnej z jej kontynuacją medialną.

⁷⁵ Albo miało to – jeszcze nieznaną – cel, albo KGB tak nisko ceni zachodnie służby.

⁷⁶ Sołomenik po wspomnianej aferze szpiegowskiej w RP ma zakaz wjazdu na terytorium UE.

⁷⁷ Por. ОНТ: КГБ задержал своего сотрудника и еще шесть человек за госизмену и незаконный оборот оружия, <https://mediazona.by/news/2021/03/31/spy-in-kgb> [dostęp: 18 IX 2021].

⁷⁸ Co ciekawe, Makar groził Sołomenik denuncjacją do białoruskich władz.

⁷⁹ Председателю КГБ Беларуси, <https://www.youtube.com/watch?v=5d4IikYVPbc> [dostęp: 14 IX 2021].

Sołomenik poinformowała Makara, że Hrałowicz jednak przekroczył granicę, a pozostawione przez niego archiwum będzie do odebrania w Grodnie w mieszkaniu przy ul. Popowicza 13, gdzie Trifonow miał czekać na wysłannika Makara (jednakże tylko do wczesnego wieczora, by wymusić szybką reakcję Makara). W mieszkaniu kontaktowym KGB oczekiwał jednak nie Trifonow, a kadrowy oficer kontrwywiadu, który przekazał paczkę z dokumentami Ol-dze Czuprińskiej⁸⁰. Po zatrzymaniu kurierki przez KGB okazało się, że jest to przypadkowa osoba, poproszona przez spokrewnioną z nią mieszkankę Mińska Natalię Lubiecką o odebranie papierów mieszkającego za granicą znajomego. Lubiecka miała poznać Makara przez swoją matkę, która była jego nauczycielką w grodzieńskim liceum. Czuprińska miała przekazać dokumenty do Mińska marszrutką⁸¹. Film propagandowy władz nie wyjaśnia, kto miał je odebrać z marszrutki, by potem przekazać Lubieckiej, ale o północy 31 marca 2021 r. Lubiecką zatrzymano w Mińsku na Partizanskom Prospektie, w czasie próby odebrania paczki z dokumentami. Co najbardziej niezwykle, cztery godziny wcześniej telewizja państwowa wyemitowała propagandowy film – *Mankurty* – (część I⁸²), w którym dokładnie i z podaniem pełnych danych opowiedziano historię rzekomej zdrady Hrałowicza i gry prowadzonej z nim przez KGB. Był to więc bodaj jedyny przypadek zrealizowania prowokacji już po jej ujawnieniu przeciwnikowi. Lubiecka była przesłuchiwana przez całą noc, po czym umieszczono ją w areszcie śledczym KGB w jednej celi z zaprzyjaźnioną z rodziną Babarików Swiatłaną Kuprijewą⁸³. Podczas przesłuchania oficer KGB rzekomo podał jej w kawie środki psychotropowe⁸⁴. Pomimo że Lubieckiej postawiono zarzut pomocnictwa w akcie terroryzmu (za co w RB grozi między 7 a 15 lat więzienia), została wypuszczona z aresztu, po czym 24 kwietnia 2021 r. wyjechała z kraju i prawdopodobnie zatrzymała się w Niemczech. W tym czasie okazało się, że Lubiecka miała być żoną znanego chirurga szczękowego Andrieja Lubieckiego, który został zatrzymany przez milicję w czasie demonstracji

⁸⁰ *Продолжение сенсационного расследования «Манкурты. Постскрипtum»*, <https://www.youtube.com/watch?v=SV0BrN1UaQo> [dostęp: 19 IX 2021].

⁸¹ Marszrutka – zbiorowa taksówka kursująca na stałych trasach.

⁸² *«Манкурты»: секретная операция КГБ...* [dostęp: 17 IX 2021].

⁸³ *Подруга Макара из «расследования» ОНТ рассказала о допросах в СИЗО КГБ*, <https://reform.by/220738-podrug-a-makara-iz-rassledovaniya-ont-rasskazala-o-doprosah-v-sizo-kgb> [dostęp: 15 IX 2021].

⁸⁴ Wywiad z Lubiecką zob. *«Пасыльная» Макара рассказала, як яе апрацоўвалі ў КДБ/Ночныя допросы, странные капли, скрытая камера*, <https://www.youtube.com/watch?v=4oI28GBmsUA> [dostęp: 15 IX 2021].

antyrządowych 11 października 2020 r.⁸⁵ oraz po raz kolejny 4 maja 2021 r., kiedy to został oskarżony o obrazę prezydenta RB⁸⁶ i aresztowany na dwa miesiące. Brakuje informacji na temat sposobu, w jaki jego żona zdołała opuścić Białoruś zwykłym samolotem rejsowym⁸⁷ pomimo toczącego się śledztwa, czemu rutynowo powinno towarzyszyć odebranie jej paszportu. Niejasność sytuacji jest potęgowana faktem, że Natalia, mająca być dentystką z czwórką dzieci, nie pozostawiła śladów w sieci po swojej praktyce lekarskiej⁸⁸, a ze zdjęć na Facebooku i tych zrobionych podczas udzielonych przez nią wywiadów wynika, że wielodzietna matka ma twarz i figurę zawodowej modelki.

Operacje towarzyszące

Operacją niejako pomocniczą w stosunku do wyżej opisanych była gra agenturalna na mniejszą skalę prowadzona wobec forum internetowego ewoluującego w stronę stworzenia realnie istniejącej organizacji pod nazwą Oddział Obywatelskiej Samoobrony Białorusi (ros. Отряды гражданской самообороны Беларуси, OGSB)⁸⁹. Forum to powstało w miesiącach poprzedzających wybory, na fali tworzenia niezależnych, opozycyjnych kanałów na Telegramie. KGB, próbując przejąć inicjatywę, niemal od początku wprowadzał na opozycyjne fora swoją agenturę, która szybko zwróciła uwagę na forum OGSB. Jego administratorem miał być zamieszkały w Niemczech mężczyzna o pseudonimie „Dis”, który spośród uczestników czatów wybierał osoby o najbardziej radykalnym nastawieniu, powoli tworząc zręby działającego w świecie rzeczywistym quasi-partyzanckiego komando. KGB ustalił, że za pseudonimem „Dis” ukrywa się Denis Wasiliewicz Hromow⁹⁰, który z Ukrainy wyemigrował do RFN, ale nadal utrzymywał

⁸⁵ *Вчера задержали известного челюстно-лицевого хирурга, который делает уникальные операции. У него четверо детей*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=260612&lang=ru> [dostęp: 15 IX 2021].

⁸⁶ Według danych białoruskiego Centrum Praw Człowieka „Wiosna”. Zob. <https://prisoners.spring96.org/ru/person/andrei-ljubecki> [dostęp: 15 IX 2021].

⁸⁷ *Подруга Макара из «расследования»...* [dostęp: 17 IX 2021].

⁸⁸ Jedyne wpisy dostępne na: *4-я городская клиническая стоматологическая поликлиника*, <https://4stomatolog.by/o-nas/spetsialisty/spetsialisty-stomatologicheskogo-terapevticheskogo-otdeleniya-1/lyubetskaya-natalya-valerevna> [dostęp: 14 IX 2021].

⁸⁹ Relacja oparta na: *Спецоперація КГБ: поджог, взрыв, Азаренок. Фильм ОНТ «20 TERROR 21»*, cz. 1, <https://www.youtube.com/watch?v=IA3SQ7zuqLU>, cz. 2, <https://www.youtube.com/watch?v=oz6GN0IqKpw> [dostęp: 9 IX 2021].

⁹⁰ W Niemczech miał zmienić nazwisko na Hoffman.

kontakty na obszarze postsowieckim. W tym z dobrze znanym KGB opozycyjnym aktywistą Zienkowiczem, któremu „Dis” miał rzekomo oferować kontakt z ukraińskim oligarchą Ihorem Kołomojskim za pośrednictwem Władysława Rogimowa PR-owca Kołomojskiego⁹¹. „Disowi”, którego KGB uznał za agenta obcych służb, została podsunęta agentura KGB. W propagandowym filmie poświęconym tej operacji pokazano ludzi, którzy rzekomo dali się zwerbować „Disowi”, ale po aresztowaniu przez KGB, w obawie przed konsekwencjami, podjęli współpracę (Natalia Matwiejewa ps. „Octavia” i Jegor Dudnikow). Przebieg operacji sugeruje jednak, że ci ludzie mogli od samego początku realizować prowokację wobec „Disa”, który za ich pomocą chciał przeprowadzić akty dywersyjno-terrorystyczne wymierzone w białoruskie władze. Dnia 8 czerwca 2021 r. „Octavia” miała podpalić ciężki sprzęt do robót leśnych. Film z pozorowanego ataku (przeprowadzonego przez agentów KGB) został następnie przesłany „Disowi”, który go opublikował w sieci jako dowód na istnienie czynnej opozycji w RB. Innym dowodem na quasi-militarną działalność opozycji były filmiki ze szkoleń „partyzantów”, dostarczone „Disowi” przez agenturę KGB. Kolejną operacją „Disa” miało być wysadzenie masztu telekomunikacyjnego używanego przez rosyjskie siły zbrojne na terytorium RB. Materiały wybuchowe, broń i naktowizory niezbędne do realizacji tego zamachu miały być dostarczone z Ukrainy, a odbierał je na granicy członek OGSR Aleksiej Głotow. Za przeprowadzenie operacji mieli odpowiadać kolejni aktywiści OGSR – Wadim Gulewicz oraz Kiril Aszurak⁹². Ten drugi po przejściu i ukryciu materiałów wybuchowych oraz broni miał wycofać się z operacji. Kontynuowała ją reszta grupy „Disa”, przy czym Aszurakowi nakazano, aby nie ściągał na siebie uwagi władz. Ostatecznie próbę wysadzenia masztu mieli podjąć Głotow i Gulewicz, którzy po zaminowaniu celu chcieli uciekać z kraju. KGB rozbroił ładunki wybuchowe⁹³ i aresztował ich obu. Ostatnią operacją wobec „Disa” była rzekoma pułapka na zamachowca, który na zlecenie „Disa” miał porwać któregoś z reżimowych propagandzistów⁹⁴, aby wyemitować w sieci jego pokajanie się. Za tę operację miał odpowiadać

⁹¹ Co ciekawe, Zienkowicz, który pierwotnie był zainteresowany kontaktem z Kołomojskim, zrezygnował z tego pomysłu, gdy Kołomojski zażądał od niego przejścia badania na wariografie, uzależniając od tego współpracę.

⁹² Aszurak w czatach z „Disem” przekonał go, że reprezentuje grupę kilkuset aktywistów. W rzeczywistości działał w pojedynkę.

⁹³ Biorąc pod uwagę ewidentnie prowokacyjny charakter całej operacji, można założyć, że w rzeczywistości albo miny były niesprawne, albo – co jeszcze bardziej prawdopodobne – nikt ich nigdy nie montował na wspomnianym maszcie.

⁹⁴ Zamachowcy mieli się wahać między Turem, Azarionkiem i Siergiejem Markowem. Ostatecznie zdecydowali się na najbardziej agresywnego Azarionoka.

mieszkaniec Lidy Dmitrij Sosnowski, zatrzymany przez KGB ponoć w wyniku zasadzki, w której przynętą miał być wspomniany wcześniej propagandysta Azarionok⁹⁵. Po zakończeniu tych działań KGB nagłośnił je medialnie, kompromitując przy okazji opozycyjną blogerkę Olgę Karacz, która rzekomo wiedziała o planach zamachu na Azarionoka. Ministerstwo Spraw Zagranicznych RB oficjalnie przekazało Niemcom, Litwie i USA prośbę o pomoc prawną w śledztwie dotyczącym „Disa”, przy czym zagroziło poruszeniem tego tematu na forum ONZ.

Kolejną grą agenturalną, powiązaną z dwiema głównymi operacjami tyle że na poziomie czysto operacyjnym, była likwidacja grupy Awtuhowicza⁹⁶.

Awtuhowicz, o czym już wspomniano, był liderem małej, radykalnie nastawionej grupy, rzekomo odpowiedzialnej za podpalenia samochodów i domów funkcjonariuszy milicji. Formacja ta miała usiłować zdobyć broń w Ukrainie, korzystając ze znajomości jednego ze swoich członków – Dmitrija Połojko z Siemionem Siemienčenką (i przez niego rzekomo z SBU). W operacji zakupu i przerzutu broni Awtuhowiczowi mieli pomagać m.in.: Wiktor Sniegur, Adam Akulicz, Olga Majorowa, Jelena Wasiliewa oraz Artur Papok. Ten ostatni w propagandowym filmie dotyczącym operacji został pokazany z zamazaną twarzą, co może sugerować, że był to operator KGB, podsunęty Awtuhowiczowi w celu zrealizowania prowokacji. KGB zatrzymał Awtuhowicza i jego grupę 13 listopada 2020 r. po ich powrocie z Ukrainy. Powodem było rzekome posiadanie broni i 1600 g trotylu.

⁹⁵ Oficerowie KGB w telewizji mówili o „bohaterskiej postawie dziennikarza”, co zapewne miało poprawić jego wizerunek wśród Białorusinów.

⁹⁶ Oparto się na następujących źródłach: «Тротил протеста»: 1 СЕРИЯ. Как банда Автуховича хотела взорвать страну? Цель - милиция и все мы, <https://www.youtube.com/watch?v=dDdx4csUkhw>; «Тротил протеста». 2 СЕРИЯ. Откуда банда Автуховича взяла оружие? Кто мог стать жертвой террористов?, <https://www.youtube.com/watch?v=xXMrIh6VcMg> [dostęp: 21 IX 2021]; Белорусского экс-политзаключенного обвинили в контрабанде оружия из Украины, <https://www.dw.com/ru/belorussskogo-jeks-politzacljuchennogo-obvinili-v-kontrabande-oruzhija-iz-ukrainy-a-56061291/a-56061291> [dostęp: 20 IX 2021]; Николай Автухович перенес коронавирус в тюрьме, <https://reform.by/192584-nikolaj-avtuhovich-perenes-koronavirus-v-tjurme> [dostęp: 20 IX 2021]; Бывший политзаключённый Николай Автухович — подозреваемый по делу о терроризме, <https://euroradio.fm/ru/byvshiy-politzacljuchyonnyu-nikolaj-avtuhovich-podozrevaemyu-po-delu-o-terrorizme> [dostęp: 20 IX 2021]; Действительно ли существовала «террористическая группа» Автуховича? Анализируем громкое дело, <https://belsat.eu/ru/news/26-02-2021-dejstvitelno-li-sushhestvovala-terroristicheskaya-gruppa-avtuhovicha-analiziruem-gromkoe-delo/> [dostęp: 20 IX 2021]; «Мерзавцы последние»: Лукашенко рассказал о нападках на милиционеров, https://www.gazeta.ru/politics/2020/12/25_a_13414844.shtml [dostęp: 20 IX 2021]; Пенсионерка, священник, блогер: кого власти Беларуси считают террористами?, <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1496600/pensionerka-sviashchennik-blogger-kogo-vlasti-belarusi-schitaiut-terroristami> [dostęp: 20 IX 2021].

Skutki zrealizowanych operacji

Przeprowadzone operacje prowokatorsko-decepcyjne mogły przynieść rezultaty na poziomie operacyjno-taktycznym oraz strategicznym.

Po pierwsze, KGB udało się zidentyfikować i zneutralizować najbardziej radykalnie nastawionych działaczy opozycji, zablokować używane przez nich kanały łączności z zagranicznymi centrami i rozpoznać modus operandi radykalizowanych środowisk opozycyjnych w kraju i za granicą, a także organizacji zachodnich dających im wsparcie logistyczno-finansowe.

Po drugie, opisane operacje uświadomiły opozycji oraz szeroko rozumianemu Zachodowi stopień infiltracji agenturalnej opozycyjnie nastawionych organizacji i środowisk, co musi sprzyjać dezintegracji tych grup.

Jasne jest, że żadna z opisanych wyżej operacji nie mogła być przeprowadzona bez agenturalnego wsparcia. Przy czym nie chodzi o agentów wprowadzanych do gry już po jej zainicjowaniu, lecz o agentów aktywnych od dłuższego czasu w grupach docelowych, dzięki którym udawało się uzyskać dostęp do informacji niezbędnych do przygotowania prowokacji i do modyfikowania jej przebiegu na podstawie reakcji ofiar. Mając na uwadze teorię operacji decepcyjnych, należy założyć, że w zaatakowanych organizacjach i na ich obrzeżach musieli funkcjonować agenci wpływu oraz agenci krety, którzy przygotowali grunt pod akceptację przynęty zarzuconej przez KGB. Ofiary decepcji były bowiem albo doświadczonymi funkcjonariuszami sektorów siłowych (Makar), albo politykami z długim stażem w RB, trudno więc przypisać im naiwność. Należy więc przyjąć, że w ich otoczeniu mogli być ludzie, którzy rozwiewali ich wątpliwości i sugerowali podjęcie decyzji pożądaných przez KGB.

Świadomość ryzyka płynącego z infiltracji teoretycznie może prowadzić do działań kontrwywiadowczo-weryfikacyjnych w atakowanych strukturach. Jednakże historia dowodzi, że wskutek częstego uplasowania agentury wysoko w hierarchii atakowanej organizacji, wszelkie oddolne próby jej zdemaskowania są trudne i często skazane na niepowodzenie. Tak więc przy braku realnych możliwości weryfikująco-obronnych zaatakowane organizacje tracą na wewnętrznej spójności. Ich członkowie rozwijają skrajną podejrzliwość i tworzą podgrupy rzekomo sprawdzonych towarzyszy, zwykle posądzających resztę o agenturalne więzi. Uzyskiwana w ten sposób dezintegracja utrudnia procesy decyzyjne i podejmowanie jakiegokolwiek realnej działalności⁹⁷. Dodatkowym elementem

⁹⁷ Kto podejmie się prowadzenia w kraju działalności podziemnej ze świadomością, że służba bezpieczeństwa może wiedzieć o jego misji, jeszcze zanim się ona na dobre rozpocznie?

jest utrata zaufania ze strony zachodnich sponsorów, którzy nigdy nie mogą być pewni, czy fundusze przekazywane na działalność opozycyjną⁹⁸ w rzeczywistości nie zasilają niejawnych kont KGB, a wspierane przez nich organizacje nie są jedynie legendami przygotowanymi przez przeciwnika.

Po trzeciej, dzięki ofensywie medialnej z wykorzystaniem danych uzyskanych operacyjnie reżimowi w dużym stopniu udało się skompromitować opozycję wśród białoruskiego społeczeństwa. Wizerunek demokratycznej i pokojowej opozycji, żądającej jedynie przeprowadzenia uczciwych wyborów, by wyłonić rzeczywistą reprezentację społeczną, został zastąpiony w świadomości publicznej obrazem ludzi, którzy przekupują oficerów armii w celu przeprowadzenia puczu, co w gęsto zaludnionym Mińsku musiałoby prowadzić do licznych ofiar cywilnych podczas nieuchronnych walk między puczystami a wojskami wewnętrznymi i OMON. Równie zabójcze dla politycznego image'u opozycji było pokazanie, że jej przedstawiciele (zarówno cywilni politycy, jak i byli siłowicy) mają, zdaniem KGB i rządowych propagandystów, związki z obcymi mocarstwami i ich służbami specjalnymi. Powoływanie się przez Zienkowicza na (rzekome) związki z Departamentem Stanu USA i American Jewish Committee musiało wywrzeć negatywne wrażenie w antynatowsko i antysemicko⁹⁹ nastawionym społeczeństwie białoruskim. Zwłaszcza w świetle antysemickich mitów kolportowanych przez białoruską propagandę¹⁰⁰. Z kolei publiczne sugestie Makara na temat związków z wysokimi oficerami rosyjskiego FSB musiały równie silnie kompromitować opozycję w kręgach Białorusinów zorientowanych pronarodowo.

Podsumowując, można założyć, że operacje przeprowadzone przez KGB mogą mieć dla białoruskiego społeczeństwa taki sam skutek, jak carska prowokacja w Królestwie Polskim z 1865 r. Wtedy to – za sprawą utworzenia agencjonalnego Rządu Narodowego nawołującego do kolejnego powstania – skompromitowano w oczach Polaków wszelką opozycyjną działalność podziemną. Skutkowało to apatią i samorusyfikacją społeczeństwa Królestwa, które to zjawiska potrwały niemal do wybuchu I wojny światowej¹⁰¹. Pogłębiający się

⁹⁸ Temu celowi służyły także nagłośnienie przez reżimowych propagandystów bolesnych dla opozycji informacji o machinacjach finansowych twórcy funduszy pomocowych BYSOL, BY-HELP – Andrieja Striżaka, pochodzących z rzekomych źródeł wewnątrz opozycji (m.in. Ilija Biegun, Sztab Onoszko, Liubow Szebarszina, Swietłana Galicz).

⁹⁹ Por. *Антисемитизм на постсоветском пространстве*, <https://archive.jpr.org.uk/download?id=3369>, s. 294–295 [dostęp: 17 IX 2021].

¹⁰⁰ Por. *«Этот пoц слoмaлся»: белoрусская прoпaгaндa нe брeзгует aнтисeмитизмoм*, <https://euroradio.fm/ru/etot-poc-slomalsya-belorusskaya-propaganda-ne-brezguet-antisemitizmom> [dostęp: 17 IX 2021].

¹⁰¹ Szerzej: J. Iwaszkiewicz, *Wielka prowokacja. Rzekomy rząd narodowy 1865 roku*, Warszawa 1928.

kryzys gospodarczy na Białorusi pokaże w najbliższych miesiącach, czy KGB rzeczywiście zdołał sparaliżować bunt społeczny wymierzony w reżim Łukaszenki.

Bibliografia

- Budzisz M., *Kryzys migracyjny czy nowoczesna wojna?*, „Sieci”, 13 IX 2021 r.
- Iwaszkiewicz J., *Wielka prowokacja. Rzekomy rząd narodowy 1865 roku*, Warszawa 1928.
- Maleszka L., *Byłem „Ketmanem”*, „Gazeta Wyborcza”, 13 XI 2001 r.
- Preston J., Weiner T., *A Document by Cuban Spy Talks of Acts Against CIA*, „The New York Times”, 8 X 2000 r.
- Quiroga J., *Cuban Palimpsests*, Minneapolis 2005.
- Szoszyn R., *Rosja demonstruje, że nigdy nie odda Białorusi*, „Rzeczpospolita”, 13 IX 2021 r.
- Świerczek M., *Jak Sowieci przetrwali dzięki oszustwu. Sowiecka decepcja strategiczna*, Warszawa 2020.
- Świerczek M., *Krucjata 1935*, Warszawa 2021.
- Świerczek M., *Największa klęska polskiego wywiadu*, Warszawa 2020.
- Volkman E., *Największe operacje szpiegowskie XX wieku*, Warszawa 2000.

Literatura rosyjska

Война в эфире, w: *Великая Победа*, t. 10, С.Е. Нарышкин, А.В. Торкунов (red.), Москва 2015.

Źródła internetowe

A friend in need. Russia on the protests in Belarus, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2020-08-20/a-friend-need-russia-protests-belarus> [dostęp: 19 IX 2021].

American Jewish Committee, <https://www.ajc.org/whoweare> [dostęp: 18 IX 2021].

Apelacja w sprawie „romansu agentów”. Białoruska Mata Hari nadal nieuchwytna, <https://wiadomosci.onet.pl/bialystok/apelacja-w-sprawie-romansu-agentow-bialoruska-mata-hari-nadal-nieuchwytna/8tw0pxp> [dostęp: 15 IX 2021].

Białoruska Mata Hari?, <https://www.wprost.pl/przegląd-prasy/189805/bialoruska-mata-hari.html> [dostęp: 15 IX 2021].

Białoruska Mata Hari zwerbowała funkcjonariusza ABW?, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/406672,bialoruska-mata-hari-zwerbowała-funkcjonariusza-abw.html> [dostęp: 15 IX 2021].

Były oficer ABW skazany. Agentka KGB Olga Solomenik ciągle ścigana, <https://poranny.pl/byly-oficer-abw-skazany-agentka-kgb-olga-solomenik-ciagle-scigana-zdjecia/ar/11514491> [dostęp: 15 IX 2021].

Dziesiątki tysięcy ludzi na proteście w centrum Mińska, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bialorus-Wielki-protest-w-centrum-Minska-7948615.html> [dostęp: 11 IX 2021].

https://pl.sputniknews.com/author_tomasz/ [dostęp: 18 IX 2021].

Lukashenka's last line of defence. The Belarusian security apparatus in a time of crisis, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2021-08-05/lukashenkas-last-line-defence-belarusian-security-apparatus-a> [dostęp: 20 IX 2021].

Należała do reżimowego ZPB, zwerbowała agenta ABW, https://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-nalezala-do-rezimowego-zpb-zwerbowała-agenta-abw,nId,242192#crp_state=1 [dostęp: 14 IX 2021].

Niezła agentka z tej Olgi, <https://wyborcza.pl/7,76842,7696584,niezla-agentka-z-tej-olgi.html> [dostęp: 15 IX 2021].

President Biden Announces 17 Key Nominations, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/23/president-biden-announces-17-key-nominations/> [dostęp: 17 IX 2021].

Radicalisation in the digital era. The use of the internet in 15 cases of terrorism and extremism, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR400/RR453/RAND_RR453.sum.pdf [dostęp: 10 IX 2021].

Z przerwą na czerwone światło, czyli jak protestują Białorusini, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-08-16/z-przerwa-na-czerwone-swiatlo-czyli-jak-protestują-bialorusini/> [dostęp: 11 IX 2021].

Біа́лорускіе і росы́јскіе ўра́дкі інтэрнэту

4-я го́родская клінічная стома́талогічная поліклініка, <https://4stomatolog.by/o-nas/spetsialisty/spetsialisty-stomatologicheskogo-terapevticheskogo-otdeleniya-1/lyubetskaya-natalya-valerevna> [dostęp: 14 IX 2021].

6 днэй пратэстаў за 6 мінут. Як развіваліся збыткі ў Беларусіі, <https://www.youtube.com/watch?v=QHoаOIW7RGU> [dostęp: 19 IX 2021].

Александр Лукашенко: В Беларуси Конституция не под женщину. Я убежден Президентом будет мужик, <https://www.youtube.com/watch?v=HR6BWаB2wL8> [dostęp: 10 IX 2021].

Александр Федута получил докторскую ступень в Ягеллонском университете, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=193396&lang=ru> [dostęp: 17 IX 2021].

Антисемитизм на постсоветском пространстве, <https://archive.jpr.org.uk/download?id=3369> [dostęp: 17 IX 2021].

Белорусского экс-политзаключенного обвинили в контрабанде оружия из Украины, <https://www.dw.com/ru/beloruskogo-jeks-politzakljuchennogo-obvinili-v-kontra-bande-oruzhija-iz-ukrainy-a-56061291/a-56061291> [dostęp: 20 IX 2021].

Бывший омоновец Павел Кулаженко претендует стать радикальным политическим лидером. Что о нем известно?, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=273867&lang=ru> [dostęp: 16 IX 2021].

Бывший политзаключённый Николай Автухович — подозреваемый по делу о терроризме, <https://euroradio.fm/ru/byvshiy-politzaklyuchyonnyu-nikolay-avtuhovich-podozrevaemyu-po-delu-o-terrorizme> [dostęp: 20 IX 2021].

Ветеран спецподразделения «Алмаз» Вячеслав Сидоракин пропал в начале февраля, <https://naviny.online/new/20210330/1617127222-veteran-specpodrazdeleniya-almaz-vyacheslav-sidorakin-propal-v-nachale> [dostęp: 17 IX 2021].

В Минске заявили о раскрытии агентурной сети по сбору информации для иностранных спецслужб, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11043737> [dostęp: 20 IX 2021].

Во время учения «Славянское братство - 2020» отрабатывается защита границ Союзного государства, <https://www.belta.by/society/view/vo-vremja-ucheniya-slavjanskoe-bratstvo-2020-otrabatyvaetsja-zaschita-granits-sojuznogo-gosudarstva-407881-2020/> [dostęp: 2 XI 2021].

Встреча Светланы Тихановской с доверенными лицами, <https://www.youtube.com/watch?v=x01MTapIMLg> [dostęp: 8 IX 2021].

Вчера задержали известного челюстно-лицевого хирурга, который делает уникальные операции. У него четверо детей, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=260612&lang=ru> [dostęp: 15 IX 2021].

Действительно ли существовала «террористическая группа» Автуховича? Анализируем громкое дело, <https://belsat.eu/ru/news/26-02-2021-dejstvitelno-li-sushhestvovala-terroristicheskaya-gruppa-avtuhovicha-analiziruem-gromkoe-delo/> [dostęp: 20 IX 2021].

«Этот поц сломался»: белорусская пропаганда не брезгует антисемитизмом, <https://euroradio.fm/ru/etot-poc-slomalsya-belorusskaya-propaganda-ne-brezguet-antisemitizmom> [dostęp: 17 IX 2021].

Задержан подполковник КГБ, который передавал информацию телеграм-каналам, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=270738&lang=ru> [dostęp: 18 IX 2021].

Задержание Тихановского в Гродно, <https://www.youtube.com/watch?v=lfITZFAif-8> [dostęp: 11 IX 2021].

КГБ, <http://kgb.by/ru/istoriya-sozdaniya-ru/> [dostęp: 9 IX 2021].

КГБ Белоруссии выпустил фильм о своём предателе, <https://regnum.ru/news/polit/3230850.html> [dostęp: 20 IX 2021].

Кодовое название «Тишина» - подробности покушения на Лукашенко и попытки вооруженного мятежа в Беларуси, <https://www.belta.by/society/view/kodovoe-nazvanie-tishina-podrobnosti-pokusheniya-na-lukashenko-i-popytki-vooruzhennogo-mjatezha-v-437699-2021/> [dostęp: 20 IX 2021].

Командир батальона «Донбасс»: Сейчас сепаратисты возьмут столько, сколько мы им дадим взять, <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2014/05/30/7027556/> [dostęp: 17 IX 2021].

Кто спонсировал мятеж в Беларуси? Польская партия «ПиС»: коррупция и зачистка СМИ. Понятная политика, <https://www.youtube.com/watch?v=Sndc-72o3JU> [dostęp: 21 IX 2021].

Кто такой Николай Автухович, которого задержали за «терроризм»? Его биографии хватило бы на десятерых — война, бизнес, политика, голодовки, тюрьма, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=264999&lang=ru> [dostęp: 17 IX 2021].

„Ложь беглых”, https://www.youtube.com/watch?v=E2gT1TZoYvk&list=PLuGCnujo-OtrdgCOO4ZS_Q_izmKYfCaUJ [dostęp: 18 IX 2021].

Лукашенко с автоматом и его сына в бронжилете сделали мемом, <https://www.youtube.com/watch?v=1zkrjp4aBE4> [dostęp: 7 IX 2021].

Лукашенко: Вы красавицы! Мы с ними разберёмся! Рабочий день Президента, https://www.youtube.com/watch?v=_ZPYb3pbYHA [dostęp: 7 IX 2021].

Любовник Тихановской. Кто такой Франак Вечорка? «Паноптикум» Григория Азарёнка, <https://www.youtube.com/watch?v=twP2VXu-P5Q> [dostęp: 11 IX 2021].

«Манкурты». Подполковник КГБ оказался предателем и работал на иностранную разведку. Фильм 2, <https://www.youtube.com/watch?v=6BGHgrcQSK4> [dostęp: 20 IX 2021].

«Манкурты. Постскриптум». Кого ещё втянули в громкий шпионский скандал? Спецоперация КГБ, <https://www.youtube.com/watch?v=R5bEuEjbfqk> [dostęp: 20 IX 2021].

«Манкурты»: секретная операция КГБ. Как беглые и иностранные спецслужбы вели двойную игру. Фильм 1, <https://www.youtube.com/watch?v=5Z0AQSqd4s0> [dostęp: 20 IX 2021].

«Мерзавцы последние»: Лукашенко рассказал о нападавших на милиционеров, https://www.gazeta.ru/politics/2020/12/25_a_13414844.shtml [dostęp: 20 IX 2021].

Мозаичная психопатия. Александр Лукашенко глазами психиатра, <https://www.svoboda.org/a/30789452.html> [dostęp: 15 IX 2021].

Николай Автухович перенес коронавирус в тюрьме, <https://reform.by/192584-nikolaj-avtuhovich-perenes-koronavirus-v-tjurme> [dostęp: 20 IX 2021].

Ольга Карач Лукукурты. Допрос не состоится, товарищ Тертель!, https://www.youtube.com/watch?v=_1Hfk9REUtE [dostęp: 19 IX 2021].

Ольга Карач: про Игоря Макара, слив в КГБ, арест Федуты, связь с ФСБ, агентов Кремля и День X, <https://www.youtube.com/watch?v=zGZTopxlM98> [dostęp: 7 IX 2021].

ОНТ: КГБ задержал своего сотрудника и еще шесть человек за госизмену и незаконный оборот оружия, <https://mediazona.by/news/2021/03/31/spy-in-kgb> [dostęp: 18 IX 2021].

«Операция Манкурты» деморализовала стан беглых предателей и их зарубежных кураторов, https://www.tvr.by/news/obshchestvo/rassledovanie_operatsiya_mankurty_demoralizovalo_stan_beglykh_predateley_i_ikh_zarubezhnykh_kuratoro/ [dostęp: 20 IX 2021].

Операция «Тишина»: молчание Запада. Где берут деньги на переворот? Клуб редакторов, <https://www.youtube.com/watch?v=gVjDhWcJuK4> [dostęp: 2 IX 2021].

Операция «Тишина». Кто и как готовил переворот в Белоруссии и убийство Лукашенко, <https://ukraina.ru/exclusive/20210419/1031166109.html> [dostęp: 20 IX 2021].

Операция «Тишина» на Соловьев Live. Подробности госпереворота в Белоруссии, <https://www.youtube.com/watch?v=wqXujBNaLuA> [dostęp: 2 IX 2021].

О протестах в Беларуси, неудавшейся революции, силовиках и радикалах. Противостояние. Фильм АТН, <https://www.youtube.com/watch?v=KfqQZ9PR7Cg> [dostęp: 15 VIII 2021].

Основатель «Беларуского Майдана» Алёна Васильева: белорусская оппозиция транслирует русские смыслы, <https://www.youtube.com/watch?v=YOVB5a2AU4k> [dostęp: 18 IX 2021].

«Пасыльная» Макара рассказала, як яе апрацоўвалі ў КДБ/Ночные допросы, странные капли, скрытая камера, <https://www.youtube.com/watch?v=4oI28GBmsUA> [dostęp: 15 IX 2021].

Пенсионерка, священник, блогер: кого власти Беларуси считают террористами?, <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1496600/pensionerka-sviashchennik-bloger-kogo-vlasti-belarusi-schitaiut-terroristami> [dostęp: 20 IX 2021].

Подруга Макара из «расследования» ОНТ рассказала о допросах в СИЗО КГБ, <https://reform.by/220738-podrug-a-makara-iz-rassledovaniya-ont-rasskazala-o-doprosah-v-sizo-kgb> [dostęp: 15 IX 2021].

Польша против Беларуси: двойные стандарты, репрессии, спецслужбы, экстремисты, <https://www.youtube.com/watch?v=V2OF8NCpAF8> [dostęp: 21 IX 2021].

Попытка госпереворота в Беларуси. Операция «Тишина». Работа спецслужб. Понятная политика ПЛЮС, <https://www.youtube.com/watch?v=Tu7lBn9fnfY> [dostęp: 14 IX 2021].

Предварительная проверка БУПОЛ по факту смерти Романа Бондаренко, <https://aperturescience.ru/threads/predvaritel'naja-proverka-byopol-po-faktu-smerti-romana-bondarenko.566222/> [dostęp: 14 IX 2021].

Председателю КГБ Беларуси, <https://www.youtube.com/watch?v=5d4IikYVPbc> [dostęp: 14 IX 2021].

Провал операции «Тишина». О чем спорят в Конституционной комиссии. История как поле боя, <https://www.youtube.com/watch?v=7m-MU1ZDKDs> [dostęp: 20 IX 2021].

Продолжение сенсационного расследования «Манкурты. Постскрипtum», <https://www.youtube.com/watch?v=SVOBrN1UaQo> [dostęp: 19 IX 2021].

Протасевич о Nexta, Лукашенко, кураторах из спецслужб, протестах и Тихановской, [https://www.youtube.com/watch?v=\]-PmITXlkgU](https://www.youtube.com/watch?v=]-PmITXlkgU) [dostęp: 2 IX 2021].

Светлана Тихановская о задержании мужа на пикете в Гродно: «Пикет носил законный и мирный характер. Имеет место провокация». Возможная кандидатка в президенты заступилась за главу своей инициативной группы, <https://www.kp.by/online/news/3891128/> [dostęp: 12 IX 2021].

Спецоперация КГБ: поджог, взрыв, Азаренок. Фильм ОНТ «20 TERROR 21», cz. 1, <https://www.youtube.com/watch?v=IA3SQ7zuqLU>, cz. 2, <https://www.youtube.com/watch?v=oz6GN0IqKpw> [dostęp: 9 IX 2021].

Схемы Бабарико и девушки Цепкало. Компромат, <https://www.youtube.com/watch?v=y4rGxWGuyBo> [dostęp: 5 VII 2021].

Telegram-каналы Беларусь, <https://by.tgstat.com/> [dostęp: 17 IX 2021].

«Тротил протеста»: 1 СЕРИЯ. Как банда Автуховича хотела взорвать страну? Цель - милиция и все мы, <https://www.youtube.com/watch?v=dDdx4csUkhw> [dostęp: 21 IX 2021].

«Тротил протеста». 2 СЕРИЯ. Откуда банда Автуховича взяла оружие? Кто мог стать жертвой террористов?, <https://www.youtube.com/watch?v=xXMrIh6VcMg> [dostęp: 21 IX 2021].

Убить Лукашенко. Расследование ОНТ – как готовили покушение на Президента и его сына. Фильм 2, <https://www.youtube.com/watch?v=FMGdUU8-vsI> [dostęp: 17 IX 2021].

Федута, Зенкович и другие о Тихановской, Карач, Латушко, новых беглых. Игорь Тур – «Будет дополнено», <https://www.youtube.com/watch?v=6oITv7ytnFU> [dostęp: 10 VIII 2021].

Федута: Я действительно даю показания, меня не пытаются, <https://belmarket.by/news/2021/05/18/news-45693.html> [dostęp: 16 IX 2021].

<https://prisoners.spring96.org/ru/person/andrei-ljubecki> [dostęp: 15 IX 2021].

Шрайбман: «Не все так гладко в датском королевстве», <https://ex-press.live/rubrics/obshhestvo/2021/04/01/shrajbman-ne-vse-tak-glادko-v-datskom-korolevstve> [dostęp: 20 IX 2021].

Fake newsy jako nowa kategoria zagrożenia systemu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa w dobie kryzysu epidemicznego¹

Abstrakt

Celem artykułu¹ jest omówienie nowej kategorii zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, jakim jest zjawisko tworzenia i rozpowszechniania fake newsów. Analizę przeprowadzono w trudnym okresie rozprzestrzeniania się koronawirusa. Moment ten jest szczególnie istotny, gdyż większość państw na świecie doświadcza negatywnych skutków ekonomicznych związanych z pojawieniem się choroby COVID-19. Systemy gospodarcze, w tym Polski, muszą się mierzyć z niespotykanymi wyzwaniem. Ten szczególny czas może sprzyjać wielu podmiotom na poziomie państw lub międzynarodowych korporacji, które chciałyby osłabić państwo polskie. W artykule autor przeanalizował fake newsy, które pojawiły się w przestrzeni publicznej po 13 marca 2020 r. Dodatkowo – jako *case study* – zaprezentował mechanizmy wypracowane w jednej z instytucji sieci bezpieczeństwa finansowego w Polsce.

Słowa kluczowe fake news, dezinformacja, bezpieczeństwo ekonomiczne, sektor bankowy, pandemia, COVID-19.

¹ Tekst jest rozwinięciem analizy *Fake newsy w czasach pandemii koronawirusa – analiza wyzwań i problemów sektora bankowego w Polsce – analiza dr. Kamila Mroczone (21.05.2020)*, Ośrodek Analiz Politologicznych i Studiów nad Bezpieczeństwem Uniwersytetu Warszawskiego, <http://oapuw.pl/wp-content/uploads/2020/05/K.-Mroczone-Fake-newsy-w-czasach-pandemii-koronawirusa.pdf> [dostęp: 30 V 2020].

Powszechny i nieograniczony dostęp do ogromnej ilości informacji i wiedzy jest z pewnością wielkim osiągnięciem ludzkości. Umożliwia rozwój społeczeństw, edukacji i nauki oraz gospodarek poszczególnych państw. Nieskrępowane możliwości zdobycia informacji mają też swoją ciemną stronę², która dotyczy coraz częstszego zjawiska rozpowszechniania nieprawdziwych informacji nazywanych z angielskiego fake newsami. Według badań Eurobarometru z 2018 r. ponad 85 proc. Europejczyków uważało, że fake newsy są problemem w ich państwie. Nieco mniej, 83 proc., stwierdziło, że fałszywe informacje stanowią zagrożenie demokracji³. Liczby te świadczą o znaczeniu tego zjawiska oraz jego wpływie m.in. na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa.

W 1710 r. Jonathan Swift na łamach czasopisma „The Examiner” w eseju poświęconym kłamstwu w polityce napisał: (...) *jeśli najgorszy pisarz ma swoich czytelników, to największy kłamca ma swoich wyznawców; i jak to się często dzieje, bez szczególnej przyczyny, kłamstwo odniesie skutek, jeśli uwierzymy w nie w ciągu godziny. Fałsz wlatuje, a prawda kuśtyka za nim*⁴. Dzisiaj – w dobie internetowych platform społecznościowych oraz powszechnego dostępu⁵ do sieci Internet – można sparafrazować słowa Swifta w następujący sposób: fake news wlatuje, a prawda kuśtyka za nim. Pół wieku po wypowiedzi Swifta Thomas Francklin rozwinął jego koncepcję, stwierdzając: (...) *kłamstwo będzie latać na skrzydłach wiatru i trafi do każdego zakątka świata, podczas gdy prawda będzie się za nim spóźniać; jej kroki, acz pewne, są powolne i stateczne, nigdy nie będą miały dostatecznego wigoru i ruchliwości, by ścigać i zwyciężyć swojego przeciwnika*⁶. Oba przytoczone powyżej stwierdzenia doskonale oddają problem, z którym ludzkość boryka się praktycznie od zarania dziejów.

² K. Mamak, *Karalność medycznych fake newsów*, „Filozofia w Praktyce” 2020, t. 6, artykuł 2, s. 1.

³ European Union, *Eurobarometer 464: Fake News and Disinformation Online*, luty 2018 r., s. 4.

⁴ Cyt. za: P. Jaźwiński, „Przysłowie stare jak świat”. *Od 300 lat opisuje fake newsy*, Konkret24, 21 IV 2019 r., <https://konkret24.tvn24.pl/mity,114/przyslowie-stare-jak-swiat-od-300-lat-opisuje-fake-newsy,928906.html> [dostęp: 14 IV 2020]. W oryginale: „Besides, as the vilest Writer has his Readers, so the greatest Liar has his Believers; and it often happens, that if a Lie be believ'd only for an Hour, it has done its Work, and there is no farther occasion for it. Falsehood flies, and the Truth comes limping after it”. Podobnie twierdził Mark Twain: „A lie can travel halfway around the world before the truth can get its boots on” (pol. zanim prawda zdąży założyć buty, kłamstwo obiegnie pół świata). Zob. *A Lie Can Travel Halfway Around the World While the Truth Is Putting On Its Shoes*, <https://quoteinvestigator.com/2014/07/13/truth/#note-9363-1> [dostęp: 11 IV 2020]. Tłumaczenia w artykule pochodzą od autora (przyp. red.).

⁵ Stwierdzenie to odnosi się do państw rozwiniętych.

⁶ Cyt. za: P. Jaźwiński, „Przysłowie stare jak świat”... W oryginale: „Falsehood will fly, as it were, on the wings of the wind, and carry its tales to every corner of the earth; whilst truth lags

Posługiwanie się nieprawdziwą („fejkową”) i błędną informacją staje się – zwłaszcza w dobie społeczeństwa informacyjnego – realnym problemem dla państw, organizacji międzynarodowych, a także dla pojedynczych osób. Fake newsy są dzisiaj wykorzystywane do prowadzenia wojny informacyjnej, gospodarczej oraz politycznej. Ich celem może być wywołanie określonych skutków politycznych (np. pożądany wynik wyborów), ekonomicznych (np. upadek dużego banku) oraz społecznych (np. radykalizowanie nastrojów społecznych pogłębiających polaryzację poglądów na konkretne zagadnienia). Fake newsami posługują się również cyberterrorysty, którzy wykorzystują ten kanał komunikacji do mobilizowania swoich zwolenników.

Celem niniejszego artykułu jest zasygnalizowanie potencjalnego ryzyka systemowego związanego z tym, jak fake newsy wpływają na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, które od kilkunastu miesięcy pozostaje w warunkach pandemii koronawirusa. Analizie poddano wybrane nieprawdziwe informacje rozpowszechniane m.in. w portalach społecznościowych i powielane w innych mediach oraz w debacie politycznej. Skupiono się na fake newsach przekazywanych po 13 marca 2020 r., które odnosiły się do funkcjonowania polskiej gospodarki, zwłaszcza sektora bankowego będącego jej najważniejszym elementem.

Nie ulega wątpliwości, że rozpowszechnianie fake newsów może mieć negatywny wpływ na bezpieczeństwo ekonomiczne Polski. Truizmem jest twierdzenie, że nieprawdziwa informacja o krytycznej sytuacji np. banku może spowodować panikę klientów (tzw. *run*) i przyczynić się do upadłości takiego podmiotu. Historia zna podobne przypadki zarówno w Polsce⁷, jak i w innych państwach świata⁸. W sytuacji niepewności gospodarczej takie zachowanie nabiera szczególnego znaczenia.

Należy się również zastanowić, czy publikowanie fake newsów nie jest celową polityką państw ościennych, w których interesie leży pogorszenie sytuacji gospodarczej Polski oraz przejście atrakcyjnych aktywów sprzedawanych w ramach tzw. *fire sale*. Próby wrogich przejęć przedsiębiorstw istotnych dla bezpieczeństwa państwa były podejmowane m.in. przez spółki powiązane kapitałowo

behind; her steps, though sure, are slow and solemn, and she has neither vigour nor activity enough to pursue and overtake her enemy”.

⁷ M. Radzimowski, *Szturm na bank w Grębowie! Klienci obawiają się stracić oszczędności, prezes uspokaja. Panika bankowa zatacza coraz szersze kręgi*, Nowiny24, <https://nowiny24.pl/szturm-na-bank-w-grebowie-klienci-obawiaja-sie-stracic-oszczednosci-prezes-uspokaja-panika-bankowa-zatacza-coraz-szersze-kregi/ar/c1-14261933> [dostęp: 14 IV 2020].

⁸ M. Kisiel, *Czy internetowa plotka może wywołać run na bank?*, Bankier.pl, 2 III 2016 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Czy-internetowa-plotka-moze-wywolac-run-na-bank-7332704.html> [dostęp: 14 IV 2020].

z Rosją. Najgłośniejsza w ostatnich latach była próba przejęcia Grupy Azoty S.A. przez rosyjski koncern Acron. Działanie to wywołało poruszenie opinii publicznej i zmobilizowało polityków do ochrony krajowego rynku przed napływem niechcianego kapitału. W wyniku tej próby (...) *uchwalono ustawę o kontroli niektórych inwestycji, umożliwiającą rządowi blokowanie zmian właścicielskich w firmach uznawanych za strategiczne*⁹.

W przestrzeni publicznej powstają portale, które demaskują fake newsy, jednak ich skuteczność jest niewystarczająca. Nieprawdziwe informacje mają sensacyjny charakter, co powoduje, że rozprzestrzeniają się bardzo szybko, w sposób niekontrolowany i co ważne dla ich autorów – anonimowo. Dotarcie do beneficjenta rzeczywistego (określanego tak zgodnie z terminologią wprowadzoną w *Ustawie z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu*¹⁰, jest praktycznie niemożliwe. Nie ulega żadnej wątpliwości, że tworzenie nieprawdziwych informacji to często wyraz szerszej polityki dezinformacyjnej. W niniejszym artykule autor przyjął, że dezinformacja jest pojęciem szerszym niż fake news. Założył bowiem, że fake newsy mogą być narzędziem dezinformacji, która obejmuje również inne działania.

O tym, że zjawisko rozpowszechniania fake newsów jest coraz częstsze, świadczą dane empiryczne. Słowem roku 2017 w słowniku Collinsa było właśnie hasło: *fake news*. W latach 2016–2017 odnotowano wzrost liczby wystąpień tego określenia w różnego typu mediach aż o 365 proc.¹¹ Zdaniem Moniki Kwiecień przyczynił się do tego m.in. Donald Trump, który (...) *często posługuje się tym określeniem, aby zdyskredytować negatywne informacje medialne na swój temat*¹². Niezależnie od tego, czy powyższa diagnoza jest trafna, zjawisko fake newsów jest zagrożeniem istotnym w wielu instytucjach odpowiedzialnych za szeroko pojęte bezpieczeństwo.

Na potrzeby prowadzonych rozważań autor sformułował następującą hipotezę badawczą: fake newsy stanowią istotne zagrożenie bezpieczeństwa ekonomicznego państwa funkcjonującego w czasie rozprzestrzeniania się koronawirusa. Wynika to z tego, że znaczna część komunikowania społecznego

⁹ T. Józwiak, *Rosjanie wywieszają białą flagę w sprawie Azotów. Są gotowi na pozbycie się akcji polskiej firmy*, Dziennik.pl, 5 IV 2017 r., <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/546742,acron-azoty-akcje-rosja-rosjanie-polska-firma-chemiczna-gospodarka-wiaczeslaw-kantor.html> [dostęp: 14 IV 2020].

¹⁰ Tekst jednolity: DzU z 2021 r. poz. 1132, ze zm.

¹¹ M. Kwiecień, „Fake news” słowem roku 2017 zespołu słowników Collinsa, *Słowa na czasie*, 4 XI 2017 r., <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/fake-news-slowem-roku-2017-zespołu-słownikow-collinsa/> [dostęp: 10 IV 2020].

¹² Tamże.

i politycznego oraz procesów gospodarczych i społecznych została przeniesiona do cyberprzestrzeni. W połączeniu z brakiem w społeczeństwie umiejętności weryfikowania prawdziwości informacji oraz w związku z ich ogromną liczbą może to spowodować poważne problemy w systemie finansowym i gospodarczym państwa. Założenie to nabrało szczególnego znaczenia w dobie pandemii, ponieważ odnotowano lawinowy wzrost przestępczości w cyberprzestrzeni.

Przyjęta hipoteza badawcza będzie weryfikowana przez szukanie odpowiedzi na następujące pytania: czym są fake newsy? W jaki sposób doktryna definiuje termin „bezpieczeństwo ekonomiczne państwa”? Jakie są kategorie fake newsów? Czy w polskim porządku prawnym funkcjonują rozwiązania dotyczące rozpowszechniania fake newsów? Czy są one skuteczne? W jaki sposób są rozpowszechniane fake newsy oraz jaki może być ich wpływ na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa? Czy pandemia może mieć wpływ na skalę zjawiska wykorzystania fake newsów dotyczących bezpieczeństwa ekonomicznego państwa? Jakie mogą być potencjalne skutki tego zjawiska? W jaki sposób można zabezpieczyć państwo i jego obywateli przed negatywnymi skutkami rozpowszechniania fake newsów? Jakie rekomendacje można sformułować na podstawie dotychczasowych doświadczeń?

Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny. Z jednej strony autor dokonał analizy dorobku doktryny i aktów prawnych, z drugiej poddał ocenie materiał empiryczny zgromadzony w procesie badawczym. Przy przeprowadzaniu rozważań autor posłużył się metodą dogmatyczno-prawną oraz analizą materiałów źródłowych pochodzących z wybranych portali społecznościowych i mediów elektronicznych. Analiza materiału źródłowego obejmuje okres pierwszego półrocza 2020 r.

Konceptualizacja terminów badawczych: „fake news”, „dezinformacja” i „bezpieczeństwo ekonomiczne państwa”

Na wstępie należy wspomnieć, że zarówno w praktyce, jak i w prawie nie sprecyzowano terminu „fake news”. Jak podkreśla Michalina Korba, definicja analizowanego terminu, którego (...) *powszechnie używa się już także w naszym kraju, jest zarysowywana przez wiele instytucji w sposób nieco różny. Trudno bowiem jednoznacznie stwierdzić, co dokładnie obejmuje lub jakie są jej najbardziej istotne części*¹³. Na potrzeby niniejszego opracowania autor przeprowadził analizę

¹³ M. Korba, *Fake news: Definicja pojęcia, skutki i sposoby walki z nieprawdziwymi informacjami*, ANTYFAKE, 25 VIII 2019 r., <https://www.antyfake.pl/fake-news-definicja> [dostęp: 14 IV 2020].

piśmiennictwa, zarówno naukowego, jak i popularnonaukowego. W nowszej doktrynie pojawiło się sporo tekstów naukowych i popularnonaukowych, których celem była próba konceptualizacji tego terminu¹⁴.

Bezsprzecznie popularność analizowanego terminu jest znakiem naszych czasów. Wynika to z powszechnego dostępu do sieci Internet oraz rozwoju mediów społecznościowych i portali informacyjnych publikujących materiały, wiadomości i komentarze w czasie rzeczywistym. Warto jednak zauważyć, że zjawisko rozpowszechniania fałszywych informacji sięga daleko wstecz. Zdaniem badaczy amerykańskiego wydawnictwa leksykograficznego Merriam-Webster drukowanie i rozpowszechnianie fałszywych wiadomości nie jest zjawiskiem nowym, ale sam termin „fake news” już tak. W ich ocenie fałszywe wiadomości zaczęły być powszechnie stosowane pod koniec XIX w.¹⁵

Warto w tym miejscu postawić pytanie, czy przed 1890 r. dochodziło do publikowania fałszywych informacji. Odpowiedź jest twierdząca. Jednak, jak zauważają eksperci z Merriam-Webster, posługiwano się wówczas określeniem „false news”¹⁶ używanym już od XVI w., który był neutralny stylistycznie. Eksperci z Merriam-Webster, podsumowując swoje analizy, stwierdzają, że termin „fake news” nie zostanie w najbliższym czasie wprowadzony do słownika. Podkreślają, że jest to połączenie dwóch odrębnych słów, z których oba są bardzo dobrze znane i których użycie razem daje łatwo zrozumiałe znaczenie¹⁷.

Słownik języka polskiego PWN definiuje „fake news” jako (...) *nieprawdziwe, fałszywe wiadomości, najczęściej rozpowszechniane przez tabloidy w celu wywołania sensacji, bądź zniesławienia kogoś (najczęściej polityka)*¹⁸.

Marek Palczewski słusznie zauważa, że definicje wyrażenia „fake news” są nieostre, można jednak wskazać kilka wspólnych cech występujących w większości charakterystyk. Stwierdza, że za fake newsy uznaje się (...) *wiadomości służące intencjonalnemu, rozmyślnemu wprowadzeniu odbiorcy w błąd w celu uzyskania korzyści wizerunkowych, majątkowych, psychologicznych,*

¹⁴ Zob. K. Bąkowicz, *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*, „Studia Medioznawcze” 2019, nr 3.

¹⁵ *The Real Story of 'Fake News'. The term seems to have emerged around the end of the 19th century*, <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-real-story-of-fake-news> [dostęp: 4 IV 2020].

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Hasło: *fake news*, w: *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/mlodziezowe-slowo-roku/haslo/fake-news;6368870.html> [dostęp: 6 IV 2020].

*propagandowych, politycznych, itd*¹⁹. Do tych korzyści z pewnością należy dodać korzyści ekonomiczne. Według Palczewskiego w przypadku fake newsów ma się do czynienia z nieprzypadkowością zdarzenia. Nie chodzi bowiem o stworzenie (...) „newsa” po prostu nieprawdziwego, lecz o zamiarze, chłodno skalkulowanym, po to, by za pomocą wprowadzenia takiego nieprawdziwego „newsa” do obiegu, osiągnąć wielorakie korzyści²⁰. Ontologiczny status terminu „fake news” jest (...) enigmą, czymś nieuchwytnym, albowiem nie ma on swojego desygnatu w rzeczywistości, stanowiąc puste pojęcie, „realnie” istniejące jedynie w wyobraźni ich twórców – obiekt poznania wyłącznie dla osób, które uwierzyły w jego prawdziwość. Dar uwodzenia fake newsa polega na przekonaniu do siebie osób już przekonanych – posiadaczy takich matryc, schematów i skryptów poznawczych, na mocy których odczytywane fake newsy odpowiadają na ich psychospołeczne potrzeby i oczekiwania²¹.

Zdaniem innego badacza termin „fake news” jest oksymoronem, gdyż samo zestawienie słów „fałszywe” i „wiadomości” podważa wiarygodność informacji²². Według innej definicji fake news nie jest kłamstwem, ponieważ zawiera w sobie elementy, które są prawdziwe, jednak zostały one celowo zniekształcone, aby wprowadzić odbiorcę w błąd²³. Joyce Jeffries podkreśla, że fake news przypomina plotkę, którą każdy chętnie dystrybuuje, mimo braku pewności co do jej prawdziwości. Samo to, że konkretna informacja – niezależnie od jej autentyczności – jest rozpowszechniana przez wiele osób, nadaje jej cechy pozwalające w nią uwierzyć²⁴. Uruchamia się wówczas bardzo prosty mechanizm: im więcej publikacji na dany temat, tym informacja budzi większe zainteresowanie, a im więcej osób interesuje się danym tematem, tym większe zainteresowanie mediów, które skutkuje dalszym rozpowszechnianiem informacji przez odbiorców. Można by rzec, że to takie błędne koło fake newsowe.

Fałszywe wiadomości są tworzone na wzór informacji prawdziwych. Ich konstrukcja jest poprawna gramatycznie i stylistycznie. Często zawierają fragmenty prawdziwych informacji, które są przeplatane z fałszywymi. Jak twierdzi

¹⁹ M. Palczewski, *Fake news a wolność słowa*, Instytut Staszica, 11 I 2019 r., <http://instytutstaszica.org/2019/02/11/fake-news-a-wolnosc-slowa/> [dostęp: 1 IV 2020].

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² K. Bąkiewicz, *Wprowadzenie do definicji...*, s. 281.

²³ J. Gillin, *Fact-checking fake news reveals how hard it is to kill pervasive 'nasty weed' online*, <https://www.politifact.com/article/2017/jan/27/fact-checking-fake-news-reveals-how-hard-it-kill-p/> [dostęp: 18 IV 2020].

²⁴ J. Jeffries, *What's Fake News?*, New York 2019, za: K. Bąkiewicz, *Wprowadzenie do definicji...*, s. 283.

Martin Lee, (...) *nieprawdziwe informacje często tworzone są w taki sposób, aby przesadnie wyolbrzymić pewne fakty, co ma na celu wzbudzenie emocji, na przykład poprzez zastosowanie oburzających nagłówków*²⁵.

W piśmiennictwie wyróżniono kilka kategorii fake newsów:

- zmyślane, nieprawdziwe opowieści – stworzone świadomie, ale w taki sposób, aby odbiorca wiedział, że są nieprawdziwe;
- newsy wytworzone w celach propagandowych, politycznych lub komercyjnych, będące celowym kłamstwem – całkowicie sfabrykowane, aby wprowadzić odbiorcę w błąd lub spowodować jego określone reakcje, decyzje, np. polityczne;
- fake newsy oparte na częściowo prawdziwych informacjach poddanych manipulacji – powstałe przez dodanie sfabrykowanego faktu do historii już istniejących w sferze publicznej lub do nowo stworzonych opowieści, które zawierają głównie prawdziwe informacje, ale dodatkowy komponent zamienia je w fałszywe wiadomości;
- fałszywe wiadomości o charakterze satyrycznym;
- fałszywe wiadomości uznawane za fake newsy przez osoby lub instytucje z powodu ich zawartości, negatywnej dla tych osób lub instytucji²⁶.

Warto w tym miejscu przywołać zakres terminu „dezinformacja”, uważanego często za synonim fake newsa. Dezinformację należy jednak traktować w ujęciu procesowym. Ponadto jest to pojęcie szersze. Narzędziem dezinformacji mogą być fałszywe wiadomości. W artykule autor przyjął definicję wypracowaną przez grupę ekspertów tzw. wysokiego szczebla (ang. *high-level group of experts*, HLEG) na potrzeby Komisji Europejskiej. Jej zdaniem, dezinformację

(...) należy rozumieć jako możliwe do zweryfikowania nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd informacje, tworzone, przedstawiane i rozpowszechniane w celu uzyskania korzyści gospodarczych lub wprowadzenia w błąd opinii publicznej, które mogą wyrządzić szkodę publiczną. Szkoła publiczna obejmuje zagrożenia dla demokratycznych procesów politycznych i kształtowania polityki oraz dla dóbr publicznych, takich jak

²⁵ K. Kucharczyk, *Fake newsy stają się coraz groźniejsze*, „Rzeczpospolita”, 20 V 2019 r., <https://cyfrowa.rp.pl/it/34291-fake-newsy-staja-sie-coraz-grozniesze> [dostęp: 30 IV 2020].

²⁶ M. Palczewski, *Fake news. A continuation or rejection of the traditional news paradigm?*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2017, nr 5, s. 31. Zob. także: K. Bąkiewicz, *Fake news jako produkt medialny w dobie postprawdy. Studium przypadku Niebieskiego Wieloryba*, Warszawa 2019, rozprawa doktorska obroniona na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego, https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/3623/tekst_dr_ca%05%82o%C5%9B%C4%87_final_druk.pdf?sequence=3 [dostęp: 30 IV 2020].

ochrona zdrowia obywateli UE, środowisko naturalne lub bezpieczeństwo. Dezinformacja nie obejmuje błędów sprawozdawczych, satyry i parodii ani wyraźnie oznaczonych stronicznych wiadomości i komentarzy²⁷.

Ostatni z omawianych terminów – „bezpieczeństwo ekonomiczne państwa”²⁸ – również nie ma jednej definicji. W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele określeń prezentujących różne perspektywy badawcze. Celem autora nie jest pełny przegląd dorobku piśmiennictwa, a jedynie zasygnalizowanie najważniejszych dylematów i przywołanie wybranych definicji. Niezbędne jest jednak dostrzeżenie różnic w pojmowaniu bezpieczeństwa. Zdaniem Stanisława Sulowskiego bezpieczeństwo można rozpatrywać na wielu płaszczyznach. Najprostszy z modeli zakłada rozumienie tego pojęcia w sensie negatywnym lub pozytywnym. Bezpieczeństwo można też postrzegać w sensie obiektywnym lub subiektywnym²⁹. Autor ten zwraca również uwagę na to, że niezbędne jest dookreślenie bezpieczeństwa przynajmniej w sensie podmiotowym lub przedmiotowym³⁰. Po przyjęciu takiego założenia analizie można poddać zakres bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, gdyż związek ekonomii z bezpieczeństwem wydaje się bezsprzeczny.

Katarzyna Żukowska przy rozważaniu ekonomii jako elementu bezpieczeństwa podkreśla, że (...) *bezpieczeństwo ekonomiczne oznacza, że polityka państwa tworzy warunki dla harmonijnego rozwoju, pozwalającego budować zrównoważony dobrobyt obywateli państwa*³¹. Jej zdaniem to określenie obejmuje takie dziedziny, jak: bezpieczeństwo energetyczne, zapasy i rezerwy, dostępność środków na finansowanie wydatków wojskowych, bezpieczeństwo społeczne państwa.

Według innej definicji bezpieczeństwo ekonomiczne to (...) *niezakłócone funkcjonowanie gospodarek oraz utrzymanie komparatywnej równowagi*

²⁷ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie, Bruksela, 26 IV 2018 r., COM (2018) 236 final, s. 4.

²⁸ W rozważaniach wykorzystano efekty procesu konceptualizacji przeprowadzonego na potrzeby artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Policyjnym”. Zob. J. Jastrzębski, K. Mroczka, M. Stępiński, *Uwarunkowania, zasady i możliwości współpracy Komisji Nadzoru Finansowego z Policją w obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego i zwalczania przestępczości gospodarczej – w poszukiwaniu obszarów synergii*, „Przegląd Policyjny” 2021, nr 3.

²⁹ S. Sulowski, *Państwo i bezpieczeństwo w kazualnym związku*, w: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2014, s. 11.

³⁰ Tamże, s. 13.

³¹ K. Żukowska, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, w: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2014, s. 99.

z gospodarkami innych państw³². Ocena poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego polega na analizie podstawowych wskaźników rozwojowych, takich jak: dochód narodowy, dochód narodowy na jednego mieszkańca, siła nabywczą na niezmiennym lub wyższym poziomie oraz udział w światowej sile nabywczej.

Edward Haliżak bezpieczeństwo ekonomiczne państwa odnosi do zagrożenia bezpieczeństwa gospodarki narodowej, czyli do takiej sytuacji, w której gospodarka nie może (...) rozwijać się, generować zysków i oszczędności z przeznaczeniem na inwestycje lub gdy zagrożenia zewnętrzne doprowadzą do zakłóceń w jej funkcjonowaniu, co narazi obywateli i przedsiębiorstwa na szwank, a być może zagrozi fizycznemu przetrwaniu państwa³³. Stanisław Michałowski uważa, że bezpieczeństwo ekonomiczne to (...) wyobrażenie w zakresie rzeczywistych, względnie potencjalnych, zagrożeń gospodarczych kraju kształtowane pod wpływem ogólnego stanu zależności ekonomicznych kraju, które określa stopień efektywności zewnętrznej integracji ekonomicznej w wewnętrzny rozwój gospodarczy, zdolność obronną i stabilność systemu społeczno-politycznego danego kraju³⁴. Bezpieczeństwo ekonomiczne oznacza zatem stopień podatności danego państwa na działania o charakterze politycznym przenoszone za pośrednictwem gospodarki. Eric Marshall Green podkreśla, że bezpieczeństwo ekonomiczne to brak groźby utraty bogactwa ekonomicznego³⁵.

Małgorzata Leszczyńska przy rozpatrywaniu statusu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa przekonuje, że powinno się go rozumieć głównie jako stan gospodarki³⁶. Na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa składają się: stan finansów publicznych, w tym wielkość zadłużenia publicznego, oraz tendencje panujące w krajowej gospodarce mierzone wskaźnikami makro- i mikroekonomicznymi. Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa jest jednak coraz częściej odnoszone do społeczeństwa. Zgodnie z tym ujęciem (...) *bezpieczeństwo ekonomiczne państwa określa się jako stan, w którym zapewnione są nie tylko warunki gospodarcze konieczne do przetrwania i sprawnego funkcjonowania*

³² Zob. szerzej: K.M. Księżopolski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw. Metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004, s. 39–54; tenże, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Warszawa 2011, s. 28; *Bezpieczeństwo ekonomiczne w ujęciu politologicznym. Wybrane zagadnienia*, K.M. Księżopolski, K. Pronińska (red.), Warszawa 2012, s. 175–180.

³³ M.A. Węgrzyńska, *Identyfikacja bezpieczeństwa ekonomicznego w literaturze i regulacjach prawnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 390, s. 266.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże, s. 292.

*instytucji państwa, ale także do zapewnienia rozwoju społeczeństwa, żyjącego na jego terytorium*³⁷.

Ocena poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego, zdaniem Krzysztofa M. Księżopolskiego, polega na (...) *analizie podstawowych wskaźników rozwojowych, takich jak: dochód narodowy, dochód narodowy na jednego mieszkańca, siła nabywcza na niezmiennym lub wyższym poziomie oraz udział w światowej sile nabywczej. Finansowy wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego jest jednym z czterech wymiarów bezpieczeństwa ekonomicznego, takich jak: wymiar surowcowo-energetyczny, żywnościowy i dostępu do czystej wody*³⁸.

Uwarunkowania prawne

Przy analizie wątków związanych z tworzeniem i rozpowszechnianiem fake newsów nie sposób pominąć uwarunkowań prawnych odnoszących się do tego zagadnienia. Z uwagi na charakter niniejszego opracowania przegląd ten nie będzie szczegółowy, gdyż wykracza poza zakres zainteresowań autora. Należy się jednak zgodzić z twórcami raportu *Praw(n)y sierpowy w starciu z fake newsem. Monitoring w obszarze wprowadzania uregulowań prawnych jako metody walki z fałszywymi informacjami w Internecie*³⁹, którzy twierdzą, że (...) *problem fałszywych informacji udostępnianych i rozpowszechnianych w sieci regulowany jest w polskim prawie jedynie pośrednio*⁴⁰. Polski ustawodawca nie wprowadził przepisów, które bezpośrednio regulują tworzenie i rozpowszechnianie fałszywych informacji i dezinformacji. Nie oznacza to, że nie funkcjonują żadne rozwiązania prawne w tym zakresie. Są one jednak rozproszone w różnych aktach prawnych obejmujących dostęp do informacji, możliwość jej rozpowszechniania oraz jej prawdziwość.

*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*⁴¹ w art. 54 stanowi, że (...) *każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji, natomiast (...) cenzura prewencyjna*

³⁷ Tamże.

³⁸ K.M. Księżopolski, *Finansowy wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego Polski w dobie kryzysu strefy euroatlantyckiej*, „e-Politikon” 2013, nr 11, s. 208.

³⁹ P. Zakrzewski i in., *Praw(n)y sierpowy w starciu z fake newsem. Monitoring w obszarze wprowadzania uregulowań prawnych jako metody walki z fałszywymi informacjami w Internecie*, grudzień 2018 r., <http://obserwatoriumdemokracji.pl/wp-content/uploads/2019/01/Raport-aktualizacja-grudzie%C5%84.pdf> [dostęp: 17 IV 2020].

⁴⁰ Tamże, s. 4.

⁴¹ DzU z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.

środków społecznego przekazu oraz koncesjonowanie prasy są zakazane. Ustawodawca konstytucyjny dopuścił jednak możliwość wprowadzenia obowiązku uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej. W ustawie zasadniczej zawarto również przepisy regulujące prawo do informacji publicznej. Zgodnie z treścią art. 61 Konstytucji RP: Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

W doktrynie podkreśla się, że ten przepis daje obywatelom możliwość samodzielnego weryfikowania prawdziwości treści fake newsów. Założenie z pewnością jest szlachetne, jednak należy mieć na uwadze to, że w przypadku fałszywych informacji niezbędna jest natychmiastowa reakcja. Zakładając, że obywatel będzie zainteresowany zweryfikowaniem jakiejś informacji i wystąpi w tym celu z wnioskiem o udostępnienie informacji publicznej, to odpowiedź uzyska najwcześniej po 14 dniach. W przypadku fake newsów dotyczących bezpieczeństwa ekonomicznego państwa ten czas jest jak wieczność. Przykładem sytuacji wymagającej podjęcia szybkiego działania może być ta dotycząca banków. Klienci banków podejmują decyzje na podstawie wielu impulsów, co może doprowadzić do nieodwracalnych skutków, które wpłyną negatywnie na sektor bankowy i szerzej – na system gospodarczy państwa. Upadek dużego banku może spowodować konieczność wypłaty środków gwarantowanych przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny, a w przypadku braku tych środków – przez budżet państwa. To z kolei może wpłynąć na stabilność sektora finansów publicznych.

Przy omawianiu rozwiązań prawnych nie można pominąć *Ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe*⁴². Niestety ta regulacja nie przystaje do otaczającej nas rzeczywistości. W sytuacji, w której świat idzie w kierunku wykorzystywania sztucznej inteligencji, w rodzimej regulacji ustawodawca ani razu nie użył nazwy „Internet”. Nie sposób nie zgodzić się z Michałem Zarembą, który twierdzi, że (...) *polskie przepisy są archaiczne także dlatego, że nie uwzględniają wpływu Internetu. W 1984 roku, gdy powstawało prawo prasowe, podział na media i odbiorców był jasno zarysowany. Dzisiaj już tak nie jest*⁴³.

Zgodnie z treścią art. 1 ustawy Prawo prasowe prasa korzysta z wolności wypowiedzi i urzeczywistnia prawo obywateli do ich rzetelnego informowania,

⁴² Tekst jednolity: DzU z 2018 r. poz. 1914.

⁴³ P. Zakrzewski i in., *Praw(n)y sierpowy w starciu...*

jawności życia publicznego oraz jego kontroli i wyrażania krytyki społecznej. Jak wynika z treści tego przepisu, prasa urzeczywistnia prawo do rzetelnego informowania obywateli, a więc zakłada on, że nierzetelne informacje nie spełniają ustawowego kryterium prasy. Przepis ten nie obejmuje jednak swoim zasięgiem rozprzestrzeniania fake newsów na portalach społecznościowych oraz pseudodziennikarskich portalach informacyjnych. W prawie prasowym przewidziano odpowiedzialność zarówno cywilną, jak i karną, ale tylko dziennikarzy, wydawców i redaktorów, za opublikowanie materiałów powodujących naruszenie prawa lub materiału prasowego zawierającego znamiona przestępstwa. Niezbędne jest zatem ustalenie, jakie mechanizmy wprowadzono w kodeksach: karnym i cywilnym.

Pierwszy mechanizm odpowiedzialności karnej został wprowadzony w art. 212 kk⁴⁴. Zgodnie z § 1 tej ustawy: (...) *kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności*. W § 2 doprecyzowano: (...) *jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w § 1 za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku*. Ściganie przywołanych powyżej przestępstw odbywa się z oskarżenia prywatnego, co zdecydowanie ogranicza możliwość karania ich sprawców.

Analizowany przepis wywołuje wiele emocji w środowisku dziennikarskim i politycznym⁴⁵. W pewnym momencie wydawało się nawet, że panuje zgoda co do jego wyeliminowania z porządku prawnego. Zmian w tym zakresie jednak nie przeprowadzono.

Kolejny przepis, który pośrednio można wykorzystać do walki z fake newsami, to art. 224a kk. Zgodnie z jego treścią: (...) *kto wiedząc, że zagrożenie nie istnieje, zawiadamia o zdarzeniu, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób lub mieniu w znacznych rozmiarach lub stwarza sytuację, mającą wywołać przekonanie o istnieniu takiego zagrożenia, czym wywołuje czynność instytucji użyteczności publicznej lub organu ochrony bezpieczeństwa, porządku publicznego lub zdrowia mającą na celu uchylenie zagrożenia, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8*.

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 2345, ze zm.).

⁴⁵ Rzecznik Praw Obywatelskich, Art. 212 Kodeksu Karnego – jeśli chcecie go zostawić, to go zmienimy. Debata u Rzecznika, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/debata-wolnosc-slowa-a-znieslawienie> [dostęp: 30 IV 2020].

Brzmienie przywołanego przepisu jednak nie do końca pasuje do specyfiki zjawiska fake newsów. Można go zastosować do fałszywej informacji na temat podłożenia ładunku wybuchowego w budynku użyteczności publicznej, ale nie w przypadku podkładania „ładunków wybuchowych w systemie finansowym państwa”.

Następnym aktem prawnym, na który należy zwrócić uwagę, jest Kodeks cywilny⁴⁶. Mechanizmy tam przyjęte jednak nie odpowiadają w pełni zagadnieniu analizowanemu w niniejszym tekście. W myśl art. 23 kc (...) *dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach.*

W art. 24 § 1 kc sprecyzowano, że osoby, których dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, mogą żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W przypadku naruszenia dóbr osobistych można także żądać, aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, a zwłaszcza aby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w Kodeksie cywilnym można również domagać się zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Ustawodawca w § 2 tego artykułu wskazuje również, że w sytuacji, w której naruszenie dobra osobistego skutkowało wyrządzeniem szkody majątkowej, osoby poszkodowane mogą żądać jej naprawienia na zasadach ogólnych.

Przywołane powyżej regulacje mają charakter wycinkowy i nie obejmują swoim zakresem tworzenia i rozpowszechniania fake newsów. Zdaniem autora niezbędne jest wprowadzenie nowego przepisu do Kodeksu karnego, którego robocze brzmienie zostało zamieszczone poniżej. Jest to oczywiście wstępna propozycja, a jej celem jest zasygnalizowanie problemu i poddanie go szerszej debacie eksperckiej i społeczno-politycznej. W formułowaniu przepisów oparto się na koncepcji Kamila Mamaka, który postuluje wprowadzenie sankcji za rozpowszechnianie fake newsów sprzecznych z wiedzą medyczną (punktem wyjścia do jego analiz są fałszywe informacje rozpowszechniane przez ruchy antyszczepionkowe).

Propozycja przepisów jest następująca: Art. 1. § 1. Kto publicznie rozpowszechnia fałszywe lub celowo wprowadzające w błąd odbiorcę informacje, które mogą zagrozić bezpieczeństwu ekonomicznemu państwa, tj. stabilności

⁴⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 1740, ze zm.).

sektora bankowego, rynku kapitałowego, systemu zabezpieczenia emerytalnego lub ubezpieczeniowego, podlega grzywnie do kwoty 1 000 000 PLN lub karze ograniczenia wolności do lat 3.

§ 2. Kto po raz pierwszy podaje informacje, o których mowa w § 1, podlega grzywnie do kwoty 3 000 000 PLN lub karze pozbawienia wolności do lat 5.

Propozycja ma oczywiście charakter dyskusyjny, wręcz prowokacyjny, jednak, zdaniem autora, zapoczątkowanie debaty publicznej na ten temat staje się konieczne. Jeden z posłów PiS zapowiedział uregulowanie zjawiska fake newsów, jednak żaden projekt nie został poddany publicznym konsultacjom ani nie trafił pod obrady Sejmu. Nie był również przedmiotem debaty ze środowiskiem naukowym i eksperckim. Temat wywołał jednak spore poruszenie mediów i organizacji stojących na straży praw człowieka.

W polskim porządku prawnym funkcjonują już rozwiązania dotyczące karalności za rozpowszechnianie fake newsów odnoszących się do polityki historycznej – kwestionowania zbrodni nazistowskich, komunistycznych, ukraińskich nacjonalistów i członków ukraińskich formacji kolaborujących z Trzecią Rzeszą Niemiecką oraz innych przestępstw stanowiących zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodnie wojenne. Nie wchodząc w szczegółową analizę tego rozwiązania co do jego skuteczności czy też polityki międzynarodowej (przepis ten wywołał ożywioną dyskusję na poziomie międzynarodowym), warto przywołać wprowadzony mechanizm. Zgodnie z treścią art. 55 *Ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*⁴⁷: (...) *kto publicznie i wbrew faktom zaprzecza zbrodniom, o których mowa w art. 1 pkt 1, podlega grzywnie lub karze pozbawienia wolności do lat 3. Wyrok podawany jest do publicznej wiadomości.*

Rozwiązania prawne dotyczące fake newsów wprowadzono w wielu państwach, jednak nie będą one szczegółowo analizowane z uwagi na ograniczenia objętościowe artykułu oraz sformułowanie problemu badawczego w odniesieniu do Polski⁴⁸.

⁴⁷ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 1882, ze zm.

⁴⁸ Zob. szerzej: S. Palczewski, *Rosja chce cenzurować fake newsy*, CyberDefence, 8 III 2019 r., <https://www.cyberdefence24.pl/rosja-chce-cenzurowac-fake-newsy> [dostęp: 28 IV 2020]; A. Zygiel, *Rosja będzie karać za „fake newsy”. Parlament przyjął projekt ustawy*, RMF, 6 III 2019 r., <https://www.rmf24.pl/fakty/swiat/news-rosja-bedzie-karac-za-fake-newsy-parlament-przyjal-projekt-u,nId,2870038> [dostęp: 28 IV 2020]; W. Kulik, *6 lat więzienia za fake newsy*, Benchmark, 1 V 2018 r., <https://www.benchmark.pl/aktualnosci/malezja-kara-6-lat-wiezienia-za-fake-newsy.html> [dostęp: 22 IV 2020]; *Malezja likwiduje „lex anty fake”*, Stopfake, 16 VIII 2018 r., <https://www.stopfake.org/pl/malezja-likwiduje-lex-anty-fake/> [dostęp: 18 IV 2020]; M. Rogalewicz, P. Zakrzewski, *Świat: uregulowania prawne w zakresie fałszywych informacji*, <https://akademia.demagog.org.pl/uregulowaniaprawne-swiat/> [dostęp: 21 IV 2020].

Kontekst i główne przyczyny rozpowszechniania fake newsów

Wykorzystywanie fałszywych wiadomości do dezinformacji wynika z istnienia powiązań i zależności gospodarczych, finansowych, technologicznych, ideologicznych oraz politycznych.

Nie jest to artykuł z zakresu matematyki czy statystyki, jednak warto uświadomić sobie pewną zależność. Przesłanie przez komunikator WhatsApp jednego linku z popularnego portalu społecznościowego Twitter do 20 osób, którym następnie te osoby podzielią się z kolejnymi 20 osobami, i ta czynność zostanie powtórzona pięciokrotnie, spowoduje, że wiadomość trafi do 3200 tys. osób!⁴⁹ Czas na rozpowszechnienie fake newsa może być krótszy niż 24 godziny. W przypadku Polski 3200 tys. osób to ok. 10 proc. ludności powyżej 14. roku życia. Te liczby obrazują skalę ryzyka, jaką niesie za sobą wykorzystywanie – w kampaniach dezinformacyjnych – nowoczesnych narzędzi porozumiewania się na odległość. Każdy z nas wysyła dziennie po kilkadziesiąt różnego rodzaju informacji. Odpowiedzmy sobie szczerze, ile niesprawdzonych lub podejrzanych wiadomości zostało przez nas rozpowszechnionych wśród najbliższych i znajomych.

Należy również pamiętać, że Internet stał się miejscem prowadzenia zorganizowanych kampanii dezinformacyjnych. Powodów tego jest wiele, m.in. to, że mamy do czynienia z brakiem kompetencji użytkowników z zakresu edukacji medialnej⁵⁰, a social media stały się istotnym źródłem informacji. Już co czwarty internauta wierzy w prawdziwość informacji przeczytanych w mediach społecznościowych⁵¹. Dodatkowo w świecie wirtualnym są tworzone algorytmy odczytujące preferencje użytkowników, co powoduje, że docierają do nich wyselekcjonowane informacje i taki użytkownik funkcjonuje w tzw. bańkach informacyjnych⁵².

⁴⁹ *Coronavirus: How can you stop the spread of misinformation?*, BBC, 1 IV 2020 r., <https://www.bbc.com/news/av/stories-52118949/coronavirus-how-can-you-stop-the-spread-of-misinformation> [dostęp: 18 IV 2020].

⁵⁰ Raport NASK PIB „Badanie opinii o (dez)informacji w sieci”. Ponad 26 proc. badanych przyznaje, że nie potrafi odróżnić informacji prawdziwej od fałszywej. Zob. <https://www.nask.pl/download/1/1386/RAPORTBEZPIECZNEWYBORY.pdf> [dostęp: 30 IV 2020].

⁵¹ R. Babraj, *Czym jest fact-checking? – zarys inicjatyw na świecie i w Polsce*, NASK, 14 X 2019 r., <https://cyberpolicy.nask.pl/czym-jest-fact-checking-zarys-inicjatyw-na-swiecie-i-w-polsce/> [dostęp: 30 IV 2020].

⁵² Zob. szerzej: J. Balcewicz, *Spółeczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji – o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach*, NASK, 4 X 2019 r., <https://cyberpolicy.nask.pl/spoleczenstwo-informacyjne-w-czasach-cyfrowej-rewolucji-o-zjawisku-banki-informacyjnej-i-je-go-nastepstwach/> [dostęp: 30 IV 2020].

Należy pamiętać, że w stwierdzeniu: *fake news is cheap to make, but the dividends can be great*⁵³ jest dużo prawdy. Szczególnie w czasach, kiedy nieuniknione są problemy gospodarcze. Codziennie słyszy się doniesienia o kłopotach kolejnych branż, a publikowanie fake newsów odnoszących się do bezpieczeństwa ekonomicznego może wpłynąć na system gospodarczy państwa. Motywacją puszczania w obieg fałszywych wiadomości może być więc zarówno tło polityczne, jak i stricte biznesowe. Historia zna wiele przypadków, w których działanie jednostki wpłynęło negatywnie na sytuację ekonomiczną państw i ich obywateli. Warto przypomnieć postępowanie miliardera George'a Sorosa, który 16 września 1992 r. – używając kolokwialnego określenia – „położył na łopatki Bank Anglii”. Dzień ten został określony mianem „czarnej środy”, a o spekulacyjnym ataku inwestora na brytyjską walutę uczy się na kursach ekonomicznych do dzisiaj⁵⁴. W ciągu jednego dnia – mimo zdecydowanych działań Banku Anglii polegających na zaciąganiu kredytów w markach i skupowaniu na masową skalę funtów, a także podniesieniu stóp procentowych do rekordowych 15 proc. – funt szterling stracił 15 proc. wartości w stosunku do marki niemieckiej, 25 proc. w stosunku do dolara amerykańskiego, natomiast wartość funduszu zarządzanego przez Sorosa wzrosła o 7 mld dolarów⁵⁵. Skutki posunięć Sorosa miały niebagatelny wpływ na funkcjonowanie państwa. W wyniku działań funduszu zarządzanego przez Sorosa rząd brytyjski był zmuszony do wycofania funta z ERM (ang. *Exchange Rate Mechanism* – mechanizm stabilizacji kursów). W piśmiennictwie podkreśla się, że „czarna środa” była (...) *kompromitacją polityki gospodarczej rządu i oznaczała ogromne straty finansowe, ale pozwoliła na obniżenie stóp procentowych, dzięki czemu gospodarka brytyjska powróciła na ścieżkę wzrostu*⁵⁶. Jak stwierdza Katarzyna Kołodziejczyk-Konarska, rok 1992 przyniósł kolejną lekcję, z której wynikało, że nie warto wiązać funta sztywnym kursem z innymi walutami⁵⁷.

Polityczne motywy prowadzenia akcji dezinformacyjnych zakrojonych na szeroką skalę, wykorzystujących m.in. fake newsy, są potwierdzone wynikami badań. Naukowcy z Oksfordzkiego Instytutu Internetowego zajmującego się

⁵³ W wolnym przekładzie: tworzenie fałszywych wiadomości jest tanie, ale zyski z nich mogą być wielkie (przyp. red.).

⁵⁴ P. Jarząbek, *Jak George Soros rozbił Bank Anglii. 27 lat temu osłabił funta o 25% w jeden dzień*, Comparic, 16 IX 2019 r., <https://comparic.pl/24-lata-temu-george-soros-rozbil-bank-anglii/> [dostęp: 16 IV 2020].

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ P. Jachowicz, *Funt szterling i brytyjska polityka pieniężna w latach 1945–2010*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społeczne »Studia i Prace«” 2014, nr 2, s. 162–163.

⁵⁷ K. Kołodziejczyk-Konarska, *Unia gospodarczo-walutowa*, Warszawa 2004, s. 55–75.

dezinformacją, zwłaszcza w wymiarze automatyzacji i algorytmów, stwierdzili, że (...) w 2019 roku już co najmniej w siedemdziesięciu państwach zastosowano zorganizowane kampanie manipulacyjne w social mediach. Co ciekawe, w każdym z tych państw stała za nimi partia polityczna lub rząd. Dla porównania w 2018 roku było to 48 krajów, a w 2017 zaledwie 28⁵⁸.

W kontekście Polski należy zwrócić uwagę na oficjalne analizy sporządzone przez służby specjalne. Jak można przeczytać w jednym z przygotowanych przez nie materiałów:

(...) Polska jest od lat celem ataków informacyjnych i propagandowych ze strony Federacji Rosyjskiej. Obecnie, przy okazji kryzysu związanego z pandemią koronawirusa, mamy do czynienia z mocnym zintensyfikowaniem tego typu działań. Coraz większa jest liczba ataków informacyjnych na Polskę, ale także fake newsów, które w czasie walki z epidemią mogą mieć szczególnie groźne skutki. Polskie służby specjalne na bieżąco monitorują podejrzane aktywności w sieci Internet, w tym w mediach społecznościowych, identyfikując najgroźniejsze przejawy dezinformacji, propagandy i ataków informacyjnych wymierzone w nasze państwo. Analiza identyfikowanych przez służby przykładów pokazuje główne wątki eksplorowane w wojnie informacyjnej przeciwko Polsce⁵⁹.

Analiza materiału źródłowego

Na potrzeby niniejszego artykułu analizie poddano fake newsy dotyczące: rządowych planów wprowadzenia specjalnego podatku w związku z pandemią koronawirusa (zabranie środków z kont w ramach podatku), upadłości banków komercyjnych, a także braku gotówki w bankach i bankomatach. Informacje te zostały rozpowszechnione w mediach społecznościowych w marcu i kwietniu 2020 r.

Najgłośniejszym fake newsem mającym istotny wpływ na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa polskiego, zidentyfikowanym po wystąpieniu stanu zagrożenia pandemicznego, była fałszywa wiadomość dotycząca skorzystania

⁵⁸ *Czy media społecznościowe służą dezinformacji i potęgowaniu podziałów? – raport Oxfordu, Stopfake, 22 IX 2019 r.*, <https://www.stopfake.org/pl/czy-media-spolescnosciowe-slua-dezinformacji-i-potegowaniu-podzialow-raport-oxfordu/> [dostęp: 27 IV 2020].

⁵⁹ *Polska na celowniku dezinformacji*, <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/polska-na-celowniku-dezinformacji> [dostęp: 21 IV 2020].

z oszczędności Polaków. Jej początek dała wypowiedź prezesa Polskiego Funduszu Rozwoju (PFR) Pawła Borysa w Telewizji Trwam z 9 kwietnia 2020 r. Mniej więcej w 16 minucie i 30 sekundzie trwającego niecałe 22 minuty wywiadu redaktor sformułował następujące pytanie (nie było ono fortunne, niezależnie od udzielonej odpowiedzi): *Panie Prezesie, a czy te obligacje będą, mogłyby być adresowane na przykład do obywateli? W bankach na kontach Polacy mają ogromne sumy, tj. ponad 900 mld zł. Czy właśnie obywatele by nie mogli sfinansować tych potrzeb państwa, gdyby mieli korzystne oprocentowanie, bo wiadomo, teraz w bankach będzie to oprocentowanie bardzo niskie, zwłaszcza po tym jak NBP obniżył stopy procentowe?* Paweł Borys odpowiedział: (...) *myślimy również o tym. Oczywiście tutaj pewne wyzwanie jest – jak już mówiłem – jest to potężne..., potężna operacja. To wyzwanie jest czasowe, prawda, ponieważ chcemy, żeby te środki bardzo szybko trafiły, więc jest kwestia, czy udałoby nam się w krótkim okresie czasu – rzeczywiście w dużej skali uplasować znaczące kwoty obligacji – ale nie wykluczamy tego rzeczywiście. Myślę, że potencjalnie byłyby to też atrakcyjna forma gromadzenia oszczędności*⁶⁰.

Jak wynika zarówno z pytania, jak i udzielonej odpowiedzi, chodziło o realizację planu wyemitowania obligacji przez PFR w kwocie 100 mld zł, zapowiedzianego w ramach rządowego programu walki z kryzysem gospodarczym wywołanym pandemią koronawirusa. Redaktor prowadzący wywiad spytał wprost w pierwszej części pytania, czy te obligacje mogą być adresowane na przykład do obywateli? Na tak zadane pytanie uzyskał twierdzącą odpowiedź. Wydawać by się mogło, że audycja nie wywoła większych emocji, przejdzie bez echa, jednak rano 12 kwietnia ten wycinek wywiadu został przywołany w portalach społecznościowych, stając się podstawą fake newsa. O godzinie 8.03 tego dnia osoba mająca na Twitterze konto „Andy Letkiewicz @ALetkiewicz” publikuje wpis następującej treści (pisownia oryginalna): *Towarzysz Paweł #Borys, prezio@Grupa_PFR.... wyszczekał „myślimy o tym”, a podpowiada redakcja z #SzamboMediaów#CzarnaZaraza’y. Czyżby ZŁODZIEJE z #PiS rozważali się zerznięcie kasy z prywatnych kont Polaków?*⁶¹ (grafika 1). Tweet uzyskuje 150 podań dalej i 236 polubień. Jak wynika z treści tweeta, celem rządu jest „zerznięcie kasy z prywatnych kont Polaków”. Ta informacja wywołała lawinę kolejnych

⁶⁰ P. Borys o tarczy finansowej: mówimy o programie bez precedensu co do skali i oddziaływania dla gospodarki w najbliższych miesiącach, Radio Maryja, 10 IV 2020 r., <https://www.radiomaryja.pl/informacje/polska-informacje/tylko-u-nas-p-borys-o-tarczy-finansowej-mowimy-o-programie-bez-precedensu-co-do-skali-i-oddziaływania-dla-gospodarki-w-najblizszych-miesiacach/> [dostęp: 19 IV 2020].

⁶¹ A. Letkiewicz, Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/ALetkiewicz/status/1249397695602741256> [dostęp: 18 IV 2020].

fałszywych wiadomości, które – o czym mowa dalej – zostały wykorzystane m.in. przez dziennikarzy, polityków oraz portale informacyjne.

Grafika 1. Print screen z konta na portalu społecznościowym Twitter.

Źródło: A. Letkiewicz, Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/ALetkiewicz/status/1249397695602741256> [dostęp: 18 IV 2020].

Oprócz komentarzy i oburzenia osób niezwiązanych zawodowo z sektorem finansowym pojawiają się komentarze bazujące na fałszywej wiadomości Letkiewicza. Na przykład ekonomista, dziennikarz i publicysta oraz minister przekształceń własnościowych w latach 1990–1991 Waldemar Kuczyński alarmuje: *Uwaga! Po głowie chodzi im sięgnięcie po oszczędności ludzi. Gość nie mówi wyraźnie, że byłyby to normalne obligacje, nie przymusowe, a są przykłady grabieży pieniędzy ludzi, jak na przykład PRL-owska Narodowa Pożyczka Rozwoju Sił Polski. Czuj Duch!*⁶² Informacja cieszy się popularnością. Ma 105 podań i blisko

⁶² W. Kuczyński, Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/PanWaldemar/status/1249404879120072704> [dostęp: 18 IV 2020].

300 polubień. Minutę po opublikowaniu tweeta przez Waldemara Kuczyńskiego do jego wypowiedzi nawiązuje inny ekonomista. Piotr Kuczyński publikuje posta następującej treści (pisownia oryginalna): *No bez przesady... takie straszenie ludzi jest przecie skuteczne. Naprawdę to jest duża przesada. Jeśli zniszczy się zaufanie do systemu finansowego[,] to zmiana rządu nie pomoże i długo będziemy się leczyć*⁶³. Jego tweet nie jest jednak tak atrakcyjny jak poprzedni. Odnotowuje tylko 2 podania dalej i 26 polubień. Jego zasięg jest 52,5 razy mniejszy niż tweet ministra Kuczyńskiego (105 podań vs. 2 podania). Inny użytkownik Twittera posługujący się nickiem „TW Wolfgang” stwierdził: *Panie Waldemarze proszę nie powielać nieprawdy. Chodzi o to, że Polacy mają na kontach 2 bln zł. Rząd potrzebuje pieniędzy i lepiej pożyczyć od Polaków niż za granicą. Wtedy unikniemy ryzyka kursowego. PIS to zło, ale piszmy prawdę*⁶⁴.

W tym samym czasie portal Wsiec24 opublikował na czołówce anonimową informację z dopiskiem: *Jeśli rząd ma plan, by dobrać się do oszczędności swojego narodu, to mamy do czynienia z bardzo poważnym skandalem*⁶⁵. Jak stwierdził Paweł Borys (...) *wystarczyło około 30 minut w świąteczny wieczór, żeby był już skandal i plan kradzieży oszczędności z kont Polek i Polaków, którym żyją media społecznościowe*⁶⁶. Reakcja na tę fałszywą informację trwała nadal. Portal internetowy Przekaz Dnia opublikował sensacyjne doniesienia okraszane emocjonalnym tytułem: *Pilne. Prezes Kaczyński planuje zarekwirować oszczędności obywateli w celu ratowania budżetu*⁶⁷. Autorem tekstu była Clara Veritas, z dużym prawdopodobieństwem wymyślona przez redakcję na potrzeby rozpowszechniania niesprawdzonych informacji. W dalszej części sensacyjnego tekstu możemy przeczytać: (...) *co prawda w materiale nie pada nic o nacjonalizacji środków, ale wyobraźmy sobie taką sytuację, że rząd wprowadza obowiązkowe wykupowanie obligacji za 6%, wiedząc[,] że inflacja na koniec roku wyniesie 20%. Wtedy ludzie odzyskają tylko ułamek swoich oszczędności.*

⁶³ P. Kuczyński, Twitter, 12 IV 2020 r., https://twitter.com/P_W_Kuczynski/status/12494059-63620278272 [dostęp: 18 IV 2020].

⁶⁴ P. Jędrzejek (@tw_wolfgang), Twitter, 13 IV 2020 r., https://twitter.com/tw_wolfgang/status/1249571374403923970 [dostęp: 18 IV 2020].

⁶⁵ P. Borys, *Anatomia kłamstwa. Jak powstał fake news o zagrożeniu oszczędności Polaków?*, *Wszystko co najważniejsze*, 13 IV 2020 r., <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pawel-borys-stop-gospodarczym-fakenews/> [dostęp: 18 IV 2020].

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ C. Veritas, *Pilne. Prezes Kaczyński planuje zarekwirować oszczędności obywateli w celu ratowania budżetu*, <https://www.przekazdnia.pl/2020/04/12/pilne-prezes-kaczynski-planuje-zarekwirowac-oszczednosci-obywateli-w-celu-ratowania-budzetu/> [dostęp: 16 IV 2020].

*Inflacją steruje rząd i wszystko da się wytłumaczyć sytuacją związaną z koronawirusem*⁶⁸.

Artykuł Clary Veritas został rozpowszechniony dalej przez głównego ekonomistę Polskiej Rady Biznesu Janusza Jankowiaka, który skorzystał ze specjalistycznego portalu LinkedIn. Zrobiło się poważnie. Jeszcze poważniej zrobiło się jednak w poniedziałek. Wówczas to poseł na Sejm RP IX kadencji Artur Dziambor z partii KORWiN opublikował wpis następującej treści: (...) *jutro banki będą otwarte. Warto zastanowić się nad wypłaceniem swoich oszczędności i ulokowaniem, nie wiem, w ogródku. (...) W każdym razie gdzieś, gdzie rząd ich nie dorwie*⁶⁹. Po fali krytyki, płynącej również ze strony zwolenników politycznych, poseł Dziambor stwierdził: (...) *poprzedni wpis był oczywiście sarkastyczną odpowiedzią na durne pytanie redaktora o to, czy może Polacy powinni się jakoś dorzucić do ratowania gospodarki[,] przeznaczając swoje oszczędności na obligacje. Ech...*⁷⁰

Wśród krytyków wypowiedzi posła na uwagę zasługuje ostra riposta ze strony dziennikarza Mariusza Giereja. W nawiązaniu do tweeta o konieczności wypłaty środków z banków sformułował dość stanowcze pytania: *Czy za przeproszeniem Cię pogrzało??? Co Ty sobie wyobrazasz?! Gdzie jakkolwiek element odpowiedzialności?!*⁷¹ W odpowiedzi Dziambor napisał: (...) *odpowiedź na durne pytanie prowadzącego, o to czy nie powinniśmy się wszyscy zrzucić, bo przecież mamy oszczędności, to możemy kupować obligacje*. To jednak nie przekonało Giereja, który zripostował: *A jak ludzie posłuchają tej durnej propozycji... wyobrazasz sobie konsekwencje, potem co powiesz?! O cholera jakoś nie pomyślałem?! Odsłuchałeś chociaż odpowiedź?!*⁷²

Tego samego dnia Rafał Badowski z portalu naTemat stwierdził, że *Szef Polskiego Funduszu Rozwoju Paweł Borys dał do zrozumienia, że rząd może sięgnąć po ich pieniądze*⁷³. W swojej dość płytkiej pod względem treści analizie nie dochodzi do jednoznacznych konkluzji i pozostawia czytelników z otwartym

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ A. Dziambor, Twitter, 13 IV 2020 r., <https://twitter.com/ArturDziambor/status/1249601787-427987459> [dostęp: 16 IV 2020].

⁷⁰ A. Dziambor, Twitter, 13 IV 2020 r., <https://twitter.com/ArturDziambor/status/1249611903-648829440> [dostęp: 16 IV 2020].

⁷¹ M. Gierej, Twitter, 13 IV 2020 r., <https://twitter.com/MariuszGierej/status/124962889659-4624512> [dostęp: 16 IV 2020].

⁷² Tamże.

⁷³ R. Badowski, *Masz oszczędności w banku? Szef PFR wyjawiał, co może zrobić rząd*, naTemat, 13 IV 2020 r., <https://natemat.pl/305599,koronawirus-a-gospodarka-rzad-moze-siegnac-po-pieniadze-polakow-w-bankach#> [dostęp: 16 IV 2020].

pytaniem: *Czyżby wszyscy, którzy mają zgromadzone oszczędności w bankach, powinni się zacząć obawiać?* Tekst wywołuje – co zrozumiałe – negatywne emocje odbiorców. Jeden z komentujących stwierdził (pisownia oryginalna): (...) *trzeba być ślepy[m], by tego niebezpieczeństwa nie dostrzegać. Nie oglądam TV TRWAM, bo nie lubię mówienia odbytem, ale o tym, że odważą [się] sięgnąć do banków[,] wiedziałem dość dawno*⁷⁴. Tylko jeden z komentujących zwrócił uwagę, że informacja może być nieprawdziwa. Użytkownik Bogdan Pakoca stwierdził, że ten tekst to (...) *piękne nakręcenie spekulacji i paniki. A media w tym uczestniczą. Wyobrażam sobie[,] co się będzie działo po świętach w bankach. Efektem będzie zamrożenie lub ograniczenie wypłat*⁷⁵.

Późnym popołudniem tego samego dnia redaktor Badowski powrócił do sensacyjnej wiadomości, cytując dodatkowy komentarz ekspercki. Około godziny 17 opublikował tekst zatytułowany „*Skrajna nieodpowiedzialność*”. *Ekonomista ocenia słowa szefa PFR o oszczędnościach Polaków*⁷⁶. Swój tekst okraślił dość sugestywnym zdjęciem premiera Mateusza Morawieckiego i Pawła Borysa⁷⁷. Wydzwięk zaktualizowanego tekstu – po pozyskaniu komentarza eksperckiego – jest oczywisty. Redaktor Badowski pisze: (...) *główny ekonomista Polskiej Rady Biznesu Janusz Jankowiak uważa, że słowa Pawła Borysa z Polskiego Funduszu Rozwoju na temat oszczędności Polaków w bankach są skrajnie nieodpowiedzialne*.

Dla rzetelności wyводу należy oddać głos Jankowiakowi. Stwierdził on: (...) *w tych czasach potrzebna jest większa niż zazwyczaj odpowiedzialność za słowo, precyzja w wypowiedziach i to, co zrobił Paweł Borys[,] jest przykładem skrajnej nieodpowiedzialności. Dokonał daleko idącego skrótu myślowego. To się nie powinno zdarzyć i może mieć bardzo daleko idące konsekwencje. Natomiast – co widzimy – może być interpretowane również jako próba jakiegoś innego dobrania się do oszczędności Polaków. Ta wypowiedź powinna być zdelementowana i doprecyzowana bardzo szybko, by nie obróciła się w coś bardzo niebezpiecznego. Dalej nieco, łagodząc swoje stanowisko, podkreślił, że nie podejrzewa, aby prezes Borys mówił o (...) *aneksji oszczędności. Chodziło**

⁷⁴ Tamże (komentarz do artykułu).

⁷⁵ Tamże (komentarz do artykułu).

⁷⁶ R. Badowski, „*Skrajna nieodpowiedzialność*”. *Ekonomista ocenia słowa szefa PFR o oszczędnościach Polaków*, naTemat, 13 IV 2020 r., <https://natemat.pl/305621,jankowiak-o-slowach-borysa-o-pieniadzach-polakow-w-bankach> [dostęp: 17 IV 2020].

⁷⁷ Tamże.

*prawdopodobnie o emisję obligacji detalicznych, które są z założenia adresowane do indywidualnych klientów*⁷⁸.

Wypowiedź Jankowiaka zasługuje na aprobatę. Nie sposób bowiem nie zgodzić się, że w tych czasach jest potrzebna większa niż zazwyczaj odpowiedzialność za słowo i precyzja w wypowiedzaniu się. Można autorowi uczynić zarzut, że ten komentarz był na wyrost, jednak – jak pisze posądzony o brak odpowiedzialności Paweł Borys, który skontaktował się z Jankowiakiem – (...) *przekazał mi, że nie zna mojej źródłowej wypowiedzi, bazował tylko na portalu Przekaz Dnia. Poprosił, żebym przesłał mu, co faktycznie powiedziałem*⁷⁹.

Z perspektywy czasu można stwierdzić, że w poświęconym tygodniu nie odnotowano skutków tych nieodpowiedzialnych fake newsów. Klienci nie rzucili się masowo do banków po wypłatę środków, ale – o czym będzie mowa dalej – wartość banknotów dostępna w obiegu w pierwszym kwartale 2020 r. wzrosła o 30,6 mld zł w porównaniu z trzema ostatnimi miesiącami 2019 r.⁸⁰ Jak stwierdził Piotr Drabik: (...) *warto podkreślić, że w okresie od stycznia do lutego wartość wypłaconych banknotów wzrosła o 2,2 mld zł. To dowodzi, że prawdziwy szturm na bankomaty i oddziały banków rozpoczął się w marcu, kiedy wybuchła w Polsce epidemia koronawirusa i wprowadzono szereg obostrzeń w gospodarce*⁸¹.

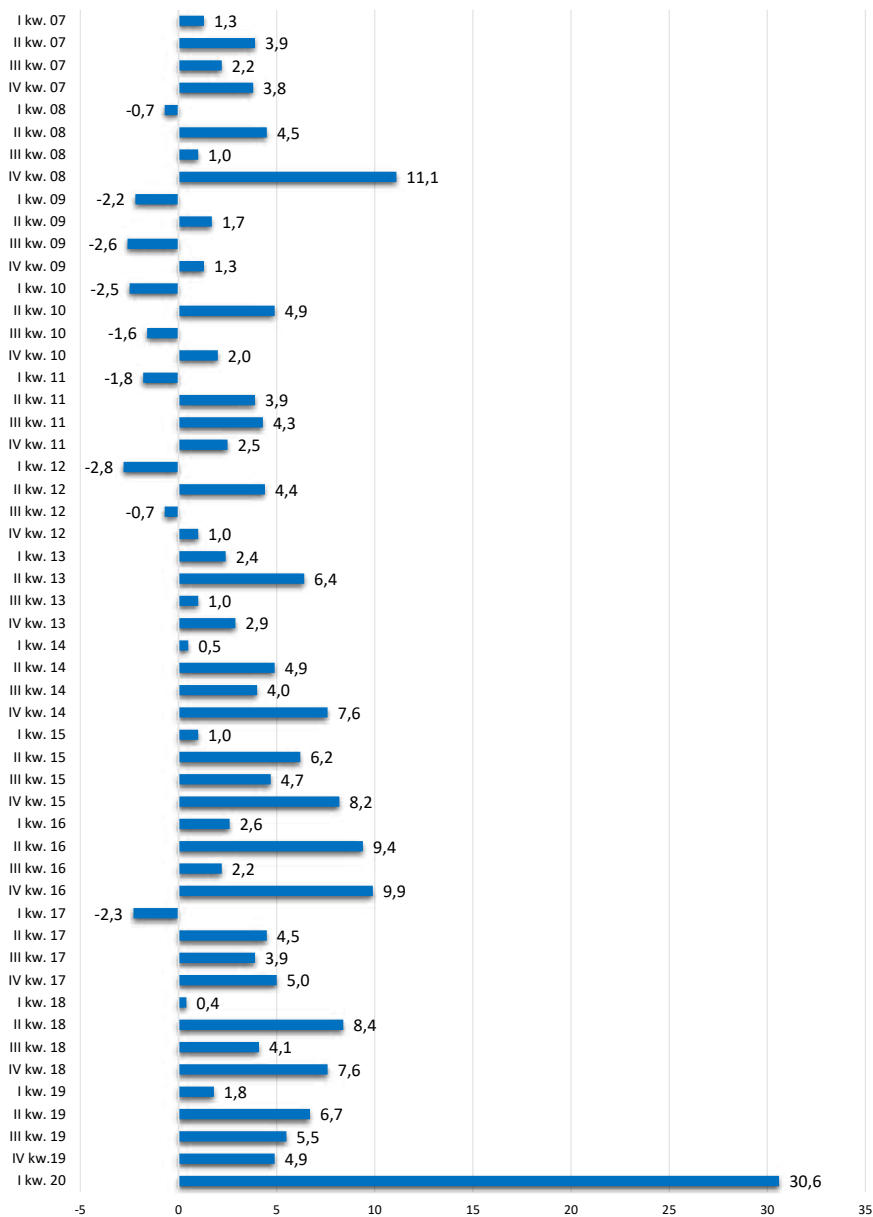
Nie można oczywiście wykazać korelacji między zdarzeniami opisanymi powyżej a decyzjami co do wypłaty środków, jeśli jednak spojrzeć na ten wątek z szerszej perspektywy, to kreowane fake newsy dotyczące braku gotówki w bankach, planowanego specjalnego podatku od oszczędności itp. z całą pewnością wpłynęły na decyzje obywateli. W celu zobrazowania opisanego korelacji na wykresie zaprezentowano dane odnoszące się do zmiany wartości banknotów będących w obiegu w latach 2007–2020.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ P. Borys, *Anatomia kłamstwa...*

⁸⁰ P. Drabik, *Polacy masowo zaczęli wypłacać gotówkę. Potwierdziły to dane NBP*, Radio Zet, 17 IV 2020 r., <https://biznes.radiozet.pl/News/Covid-19.-Polacy-masowo-zaczeli-wyplacac-gotowke> [dostęp: 30 IV 2020].

⁸¹ Tamże.

Wykres. Zmiana wartości banknotów będących w obiegu, w mld złotych.

Źródło: Dane NBP przytoczone przez Parkiet, <https://www.parkiet.com/Analizy/304179939-WykresDnia-Gotowka-rzadzi.html> [dostęp: 30 IV 2020].

Groźne dla sektora bankowego są fake newsy, rozpowszechniane m.in. na Facebooku, wskazujące na bardzo złą sytuację finansową banków. Może to spowodować upadek banku i w konsekwencji prawdopodobieństwo odcięcia obywateli od zgromadzonych środków. Przykładem takiego działania może być pojawienie się na facebookowym profilu „pozwalemBank” 1 kwietnia 2020 r. wpisu informującego o tym, że mBank złożył wnioszek o upadłość. Wpis został usunięty, jednak w sieci nic nie ginie, jak mawiają specjaliści od cyberbezpieczeństwa. Autor wpisu sformułował następującą treść: *Uwaga! mBank złożył do sądu wnioszek o upadłość!!! Biuro prasowe banku odmówiło komentarza. Więcej dowiemy się zapewne na konferencji prasowej, zwołanej na godz. 13:00, o 13.30 w tej sprawie konferencja KNF, BFG i NBP. Do tej pory, brak też oficjalnego stanowiska w tej sprawie Commerzbanku.* Dodatkowo autor wpisu przypomina (pisownia oryginalna): (...) *wczoraj mBank upuścił główny ekonomista mBanku p. Ernest Pytlarczyk, który wielokrotnie wypowiadał się na temat „kredytów CHF”.* Na fake newsa błyskawicznie zareagował rzecznik prasowy mBanku Krzysztof Olszewski, który napisał: *Gdy walczymy z epidemią, frankowa strona rozpущza na FB skandaliczną plotkę o upadłości banku, włączając w to @uknf, BFG i @nbppl. To jak fałszywy alarm bombowy, prima aprilis tego nie usprawiedliwia. Z żartownisiem spotkamy się w sądzie. @mBankpl nie złożył wniosku o upadłość⁸² (grafika 2 – tweet o upadłości mBanku z informacją o tym, że jest to fałszywa wiadomość). Podkreślił również: *Jesteśmy w dobrej kondycji finansowej. Nasze dane są publicznie dostępne (mBank.pl – relacje inwestorskie)*⁸³.*

Grafika 2. Print screen z konta na portalu społecznościowym Twitter.

Źródło: K. Olszewski, Twitter, 1 IV 2020 r., <https://twitter.com/KrzyOlszewski/status/1245305725825531906> [dostęp: 19 IV 2020].

⁸² K. Olszewski, Twitter, 1 IV 2020 r., <https://twitter.com/KrzyOlszewski/status/1245305725825531906> [dostęp: 19 IV 2020].

⁸³ P. Mering, *Nie, mBank nie złożył wniosku o upadłość. To bardzo kiepski żart, a jego autor prawdopodobnie poniesie surowe konsekwencje*, *Bezprawnik*, 1 IV 2020 r., <https://bezprawnik.pl/mbank-upadlosc-zart/> [dostęp: 19 IV 2020].

Paweł Mering z portalu Bezprawnik.pl uważa, że (...) *informacja o upadłości banku, szczególnie w dobie nadchodzącego kryzysu o zasięgu globalnym i ogólnego braku poczucia bezpieczeństwa, zarówno tego osobistego, jak i finansowego, jest faktycznie przekazem mogącym być przyrównanym do alarmu bombowego. Prima aprilis, stanowiąc pewien zwyczaj, wyłącza w pewnym zakresie bezprawność przekazywania nieprawdziwych informacji, jednak i żart ma swoje granice*⁸⁴. Dodaje również: (...) *odnoszenie się do instytucji zaufania publicznego, wskazując, że znajduje się ona w stanie upadłości, nie ma nic wspólnego z żartem – to nawet nie jest śmieszne. Bardziej niż chęć rozbawienia internautów, jawi się frustracja administratora facebookowej strony, który – co sam wielokrotnie podkreśla – z mBankiem na salach sądowych walczy od lat*⁸⁵.

Ostatnim rodzajem informacji rozpowszechnianych z dużą częstotliwością w czasach zagrożenia epidemicznego są fake newsy dotyczące problemów z dostępnością gotówki w bankomatach i oddziałach banków. Aby rzetelnie opisać analizowane zjawisko, należy przyznać, że rzeczywiście w związku z wprowadzonymi ograniczeniami, skalą wypłat gotówki oraz tym, że z powodu pandemii COVID-19 również banki odczuwały braki kadrowe, wystąpiły przejściowe problemy z czasowym dostarczaniem gotówki do bankomatów. Nie miało to jednak nic wspólnego z przyczynami wskazywanymi w alarmistycznych postach zamieszczanych w portalach społecznościowych. W sieci jednak co jakiś czas pojawiały się kolejne informacje o tym, że w związku z pandemią zabraknie gotówki (grafika 3).

Grafika 3. *Print screen* z konta na portalu społecznościowym Twitter. Fake news dotyczący ograniczeń w wypłacie gotówki w Banku Millennium.

Źródło: W. Taczanowski, Twitter, 17 IV 2020 r., <https://twitter.com/Spsychacz2/status/1251029769308815360> [dostęp: 22 IV 2020].

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Tamże.

Stanowisko w tej sprawie zajął Narodowy Bank Polski. W dniu 13 marca 2020 r. na oficjalnej stronie banku został zamieszczony komunikat następującej treści:

Narodowy Bank Polski informuje, w skarbcach Oddziałów Okręgowych przechowywane są znaczne zasoby gotówki. Składają się na nie: zapas logistyczny, który znacznie przekracza zwiększone zamówienia banków[,] oraz dodatkowo zapas strategiczny wysokich nominałów banknotów, który w każdej chwili może zostać uruchomiony i postawiony do dyspozycji klientów banków. Gotówka do banków komercyjnych jest wydawana przez NBP na bieżąco, w całym kraju, bez żadnych opóźnień i ograniczeń. Z powodu zwiększonych wypłat klientów, w niektórych miejscach, mogą występować opóźnienia w dostawie gotówki z centrów logistycznych banków komercyjnych i firm obsługujących gotówkę⁸⁶.

W podobnym tonie wypowiedział się Związek Banków Polskich. Rzecznik Związku podkreślił, że (...) *zwiększone zapotrzebowanie na gotówkę wynikające m.in. ze większych zakupów dokonywanych przez klientów, mogą w pojedynczych przypadkach sprawiać, że chwilowo niektóre maszyny są niedostępne. Banki uzupełniają je jednak na bieżąco i są zaopatrzone w odpowiednie rezerwy*⁸⁷. Sprawa fake newsów dotyczących braków gotówki stała się na tyle poważna, że głos zabrał premier Mateusz Morawiecki. Stwierdził on jednoznacznie: (...) *nie zabraknie środków, nie zabraknie gotówki. Jestem po rozmowach z odpowiednimi władzami, w tym przypadku Banku Centralnego i Komisji Nadzoru Finansowego i Ministerstwa Finansów*⁸⁸.

Obawę obywateli próbowali wykorzystać przestępcy. Kampanię phishingową (ang. *phishing* – wyłudzenie internetowe) przeprowadzono w momencie rozprzestrzeniania fake newsów dotyczących problemów z dostępem do gotówki. Taką kampanię zrealizowano m.in. w stosunku do klientów PKO BP, co zobligowało ten bank do zamieszczenia na stronach odpowiedniego komunikatu (grafika 4).

⁸⁶ *Gotówki wystarczy dla wszystkich klientów banków*, Narodowy Bank Polski, 13 III 2020 r., https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/aktualnosci/wiadomosci_2020/13032020.html [dostęp: 20 IV 2020].

⁸⁷ M. Kisiel, *Gotówka jest i będzie dostępna. Banki i NBP uspokajają*, Bankier.pl, 13 III 2020 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Banki-uspokajaja-gotowka-jest-i-bedzie-dostepna-7838547.html> [dostęp: 20 IV 2020].

⁸⁸ *Oszuści próbują wykorzystać pandemię. Uważaj na te wiadomości*, TVPInfo, 14 III 2020 r., <https://www.tvp.info/47125679/oszuczi-probuja-wykorzystac-pandemie-uważaj-na-te-wiadomosci> [dostęp: 20 IV 2020].

Grafika 4. *Print screen z konta PKO Bank Polski na portalu społecznościowym Twitter.*

Źródło: PKO Bank Polski, Twitter, 13 III 2020 r., https://twitter.com/PKOBP/status/1238557076168769537?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwtterm%5E1238557076168769537&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.tvp.info%2F47125679%2Foszusci-probuja-wykorzystac-pandemie-uwazaj-na-te-wiadomosci [dostęp: 20 IV 2020].

Przestępcy, wykorzystując zamieszanie medialne z przejściowymi problemami z dostępem do gotówki w bankomatach, rozsyłali wiadomości SMS następującej treści: *Informujemy, iż zgodnie ze spec ustawą dotyczącą koronawirusa Państwa środki na rachunku zostają przekazane do rezerw krajowych NBP. Zaloguj się[,] aby zatrzymać 1000 PLN*⁸⁹. Jak podaje TVP Info: *Oszuści przekierowywali następnie ruch na stronę internetową pod adresem <https://dopodplata.org/0>. Po kliknięciu w link nastąpiło przekierowanie na panel płatności z opisem transakcji: „Ministerstwo Zdrowia. Weryfikacja specustawa LTW88200*⁹⁰ (grafika 5).

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ Tamże.

Grafika 5. Print screen z portalu Zaufana Trzecia Strona.

Źródło: Zaufana Trzecia Strona, <https://zaufanatrzeciastrona.pl/post/uwaga-na-kradziez-z-rachunku-na-koronawirusa/> [dostęp: 19 IV 2020].

Tego samego dnia pojawiła się jeszcze jedna kampania, której celem było wyłudzenie pieniędzy od klientów banków (grafika 6).

Grafika 6. Print screen z portalu Zaufana Trzecia Strona.

Źródło: Zaufana Trzecia Strona, <https://zaufanatrzeciastrona.pl/post/uwaga-na-kradziez-z-rachunku-na-koronawirusa/> [dostęp: 19 IV 2020].

Kampanie fake newsowe i próby wyłudzenia pieniędzy od klientów spotkały się z reakcją m.in. Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego i Narodowego Banku Polskiego. Urząd KNF prowadzi akcję „Zachowaj zdrowy rozsądek, nie daj się fake newsom” (grafika 7).

Grafika 7. Print screen z konta Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego na portalu społecznościowym Twitter.

Źródło: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Twitter, 9 IV 2020 r., <https://twitter.com/uknf/status/1248204018553442306> [dostęp: 19 IV 2020].

Nie ulega wątpliwości, że konstruowanie i rozpowszechnianie fake newsów może mieć negatywne skutki dla systemów gospodarczych państw. Wywołanie paniki bankowej (*run* na bank) może w krótkim czasie skutkować zachwianiem sektora bankowego, a w konsekwencji wpłynąć na stabilność systemu ekonomicznego całego państwa. Z danych Narodowego Banku Polskiego opublikowanych w marcu 2020 r. wynika, że Polacy wypłacili z kont ponad 30 mld zł. Przed bankomatami ustawiały się kolejki zdeorientowanych klientów. Zwiększenie zainteresowania wypłatami spowodowało wzrost zainteresowania mediów, co jeszcze bardziej wzmogło ruch klientów.

Kampanie phishingowej są przeprowadzane również w rozwiniętych państwach Unii Europejskiej i przynoszą przestępcom niemałe zyski. Ostatnim tego rodzaju działaniem był atak dokonany w kraju związkowym Nadrenia Północna-Westfalia. Tamtejszy rząd federalny przygotował specjalną stronę internetową ułatwiającą dystrybucję funduszy przeznaczonych na pomoc w walce ze skutkami pandemii COVID-19 w biznesie. Niestety – jak donosi portal Telepolis – akcja została źle przeprowadzona i przepadło mnóstwo pieniędzy, które miały ratować przedsiębiorców. W jaki sposób wyłudzano pieniądze od niemieckich władz? Okazało się to dość łatwe. Cyberprzestępcy przygotowali wierną kopię strony rządowej, a informacje o niej rozesłali e-mailem. Kampania (...) *phishingowa przekierowywała potencjalnych beneficjentów na fałszywą stronę z wnioskiem o dofinansowanie. Nieświadomiczo przedsiębiorcy podawali tam swoje dane, myśląc, że kontaktują się z lokalnym*

odpowiednikiem ministerstwa finansów⁹¹. Przestępcy po zdobyciu danych przedsiębiorców podszywali się pod te organizacje i osoby i składali prawdziwe wnioski o dofinansowanie. Jedyną zmianą, którą wprowadzali, była zmiana numeru konta, na które rząd przekazywał pomoc. Rząd Nadrenii Północnej-Westfalii stracił w ten sposób między 30 a 100 mln euro. Po wykryciu nielegalnego proceduru rząd zmienił sposób weryfikacji beneficjenta pomocy. Obecnie środki mogą trafić na konto, z którego dokonywano rozliczeń podatkowych w 2019 r.

Wszystkie przywołane przykłady dotyczące rozpowszechniania fake newsów świadczą o nieodpowiedzialności osób tego dokonujących. Trudno jednoznacznie ocenić, czy ich autorzy realizowali politykę dezinformacji na zlecenie, czy też, chcąc zaistnieć w przestrzeni internetowej, formułowali lub rozpowszechniali niesprawdzone treści. Posługując się metaforą sformułowaną przez cytowanego już Pawła Borysa, autor artykułu sklasyfikował przytoczone przykłady jako „podżeganie do zabójstwa” w sferze gospodarczej.

Podsumowanie i wnioski

Sformułowana na wstępie hipoteza badawcza została udowodniona w toku przeprowadzonego wywodu. Bez wątpienia fake newsy stanowią istotne zagrożenie bezpieczeństwa ekonomicznego państwa funkcjonującego w warunkach pandemii. Należy zgodzić się z Agnieszką Gryszczyńską, że (...) *cyfrowa transformacja społeczeństwa, nasilona przez kryzys wywołany pandemią COVID-19[,] poszerzyła krajobraz zagrożeń*. Dodała ona również: (...) *obecnie nawet te zakłócenia, które początkowo są ograniczone do jednego podmiotu lub jednego sektora, mogą mieć szersze skutki kaskadowe*⁹². W tym kontekście, w ocenie autora, niezbędne jest podjęcie zdecydowanych działań zarówno przez instytucje państwa, jak i najważniejsze podmioty systemu bezpieczeństwa ekonomicznego, tj. banki, instytucje rynku kapitałowego i ubezpieczeniowego, ale także media i przedstawiciele świata nauki w trzech obszarach: legislacyjnym, edukacyjnym i komunikacyjno-eksperckim.

W ramach działań legislacyjnych niezbędne jest wprowadzenie odpowiednich przepisów do prawa karnego. Bardzo ciekawe rozważania w tym zakresie sformułował Kamil Mamak, który analizował możliwość wprowadzenia sankcji

⁹¹ A. Rymsza, *Phishing dobry na wszystko? Niemiecki rząd przelał miliony euro oszustom*, Telepolis, 20 IV 2020 r., <https://www.telepolis.pl/fintech/bezpieczenstwo/niemiecki-rzad-phishing-nadrenia-westfalia-covid-19> [dostęp: 21 IV 2020].

⁹² A. Gryszczyńska, *Cyberprzestępczość podczas pandemii*, w: *Internet. Cyberpandemia. Cyberpandemic*, A. Gryszczyńska, G. Szpor (red.), Warszawa 2020, s. 126.

karnych za tworzenie i rozpowszechnianie medycznych fake newsów. Co prawda zakres rozważań podjętych w niniejszym artykule jest inny, jednak negatywne skutki wykorzystywania fałszywych informacji z pewnością mogą wpłynąć i na sytuację ekonomiczną państwa, i na sytuację poszczególnych obywateli. W tym kontekście propozycja Mamaka powinna zostać zaadaptowana na potrzeby systemu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Według niego (...) *prawo karne jest właściwym instrumentem do ingerencji na tym polu, gdyż dotychczasowe rozwiązania zawodzą, a konsekwencje niekontrolowanego rozprzestrzeniania się nieprawdziwych informacji (...) przekładają się na realne decyzje ludzi*⁹³, decydentów na szczeblu politycznym oraz inwestorów, zarówno krajowych, jak i zagranicznych. W tym kontekście warto przytoczyć przemyślenia Catriony McKinnon z University of Exeter. Jej zdaniem należy zastanowić się nad wprowadzeniem kar wobec osób podejmujących działania mogące stanowić zagrożenie dla całej ludzkości⁹⁴. Nie sposób nie zgodzić się z poglądem, że żyjemy w świecie, w którym działania jednostek mogą wywołać negatywne skutki dla milionów ludzi. W świecie ekonomii i finansów jest to szczególnie prawdopodobne.

Podstawą wniosków wyciągniętych z dokonanej analizy jest założenie, że legislacyjne próby regulowania zagadnień związanych z rozpowszechnianiem nieprawdziwych informacji są odbierane jako bezprawne ograniczanie praw człowieka związanych z wolnością słowa lub wręcz zamach na te prawa. Dla przykładu Dorota Głowacka z Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka twierdzi, że (...) *z wprowadzeniem odpowiedzialności karnej za fake newsy wiąże się nieproporcjonalnie duże ryzyko ingerencji w swobodę wypowiedzi*, dodaje też: (...) *niewątpliwie fake news jest formą nadużycia wolności słowa i należy mu przeciwdziałać, ale penalizowanie go to rozwiązanie zbyt drastyczne i niekoniecznie najskuteczniejsze*⁹⁵.

Takie podejście jest jednak coraz częściej kwestionowane. Medioznawca Marek Palczewski stwierdza wprost, że fake news korzysta z wolności słowa, zamieniając ją w „karykaturę”. Jego zdaniem (...) *powszechna w społeczeństwach demokratycznych wolność słowa umożliwia dystrybucję fałszywych (i przede wszystkim negatywnych) wiadomości, gdyż w zasadzie nie istnieją ani prawne, ani moralne przeszkody w ich rozpowszechnianiu. Wydaje się więc, że dziennikarze,*

⁹³ K. Mamak, *Karalność medycznych...*, s. 1.

⁹⁴ C. McKinnon, *Endangering humanity: an international crime?*, „Canadian Journal of Philosophy” 2017, t. 47, nr 2–3, s. 395–415, za: K. Mamak, *Karalność medycznych...*, s. 1.

⁹⁵ S. Cydzik, *Za rozpowszechnianie fake newsa trudno ukarać*, „Rzeczpospolita”, 16 VII 2017 r., <https://www.rp.pl/Internet/307169924-Za-rozpowszechnianie-fake-newsa-trudno-ukarac.html> [dostęp: 11 IV 2020].

politycy, moralisci i ustawodawcy powinni odpowiedzieć dziś na pytanie, czy i jakie stworzyć prawne, ustawowe bariery ograniczające wolność słowa w wydaniu „fejk-newsowym”⁹⁶.

Niezbędne również jest podjęcie systemowych działań w obszarze szeroko pojętej edukacji. Muszą one obejmować wszystkie szczeble szkolnictwa podstawowego, ponadpodstawowego oraz wyższego. Zdaniem autora konieczne jest prowadzenie takich działań również w odniesieniu do osób starszych, kształcących się np. na uniwersytetach trzeciego wieku. Obywatele w Polsce mają problemy z wyliczeniem podstawowych wskaźników ekonomicznych i zrozumieniem mechanizmów rządzących światem ekonomii. Świadczą o tym badania prowadzone przez Narodowy Bank Polski⁹⁷ czy sektor bankowy⁹⁸. Jak wynika z jednego z raportów, wśród osób z podstawowym wykształceniem, które stanowią 20 proc. populacji Polski, ponad 1/3 nie radzi sobie z obliczaniem procentu danej liczby, natomiast (...) *odróżnienie procentu od punktów procentowych sprawiło problem 92% Polaków*⁹⁹.

Istotne jest także wdrożenie mechanizmów szybkiej weryfikacji potencjalnych informacji pod kątem ich prawdziwości. Taka analiza powinna odbywać się na poziomie eksperckim i być szeroko rozpowszechniana wśród odbiorców. Zjawisko takie określa się z angielskiego mianem *fact-checkingu* (pol. weryfikacja faktów). Organizacje *fact-checkingowe* to instytucje, organizacje i grupy indywidualnych ekspertów, które zajmują się sprawdzaniem prawdziwości podawanych faktów. Najczęściej funkcjonują one przy redakcjach lub jako niezależne organizacje pozarządowe, rzadziej w środowisku akademickim.

Szczególną rolę w demaskowaniu fake newsów odgrywają dziennikarze i przedstawiciele środowisk naukowych i eksperckich. To na nich spoczywa ciężar wspierania państwa w zwalczaniu tej patologii. Warto zastanowić się, czy w trudnym czasie pandemii nie należy nawiązać współpracy z uczelniami i innymi podmiotami odpowiedzialnymi za szeroko pojętą edukację, aby zbudować swoistą sieć do walki z fake newsami.

Rozwój narzędzi IT również wspiera procesy weryfikowania prawdziwości treści. Szacuje się, że nawet 40 proc. działań w Internecie generują boty

⁹⁶ M. Palczewski, *Fake news a wolność słowa...*

⁹⁷ *Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015*, Narodowy Bank Polski, https://www.nbportal.pl/__data/assets/pdf_file/0006/54528/Diagnoza-stanu-wiedzy-i-swiadomosci-ekonomicznej-Polakow-2015.pdf [dostęp: 30 IV 2020].

⁹⁸ *Stan wiedzy ekonomicznej Polaków – Raport Instytutu Wolności i Raiffeisen Polbank*, Instytut Wolności i Raiffeisen Polbank, lipiec 2014 r., http://instytutwolnosci.pl/wp-content/uploads/2018/07/stan_wiedzy_ekonomicznej_Polakw.pdf [dostęp: 30 IV 2020].

⁹⁹ Tamże, s. 11.

podszyczące się pod ludzi. W dużej mierze to one odpowiadają za informacje wprowadzające w błąd¹⁰⁰. Nie ulega wątpliwości, że dynamiczny rozwój sztucznej inteligencji zmieni sposób funkcjonowania społeczeństw i może pozytywnie przyczynić się do przygotowania algorytmów sprawdzających prawdziwość konkretnych informacji zamieszczanych w sieci. Pierwsze aktywności w tym obszarze zostały już podjęte. Przykładem może być algorytm opracowany na Uniwersytecie Michigan¹⁰¹. Profesor Rada Mihalcea, która (...) stworzyła wspomniany algorytm, mówi, że przyda się on na przykład witrynom, które są zalewane fałszywymi informacjami po to, by generować kliknięcia lub manipulować opinią publiczną¹⁰². Jak wynika z przeprowadzonych testów, algorytm jest w stanie (...) wyłapać aż 76% fałszywych informacji. W przypadku ludzi efektywność wynosi 70%. Ponadto wykorzystywany przez algorytm mechanizm analizy lingwistycznej może zostać użyty do zidentyfikowania fake newsów nawet w przypadku, gdy są one zbyt świeże, by można było skonfrontować je z innymi źródłami¹⁰³.

Wyzwanie stawiane sztucznej inteligencji jest bardzo trudne i technologia nie zawsze jest w stanie mu sprostać. Dobrze obrazuje to przykład platformy Fakenewsai.com. Michał Wieczorek stwierdza: (...) opierając się na tej stronie, przeprowadziliśmy swoisty test najpopularniejszych portali informacyjnych w Polsce. Na 20 najbardziej popularnych, które uważane są za opiniotwórcze, aż 14 internetowy weryfikator oparty na sztucznej inteligencji nie zakwalifikował jako wiarygodnych źródeł. Dodaje też, że (...) theonion.com, czyli jeden z największych na świecie serwisów satyrycznych publikujących nieprawdziwe, prześmiewcze informacje, jest klasyfikowany jako strona przedstawiająca te prawdziwe¹⁰⁴.

Najbardziej efektywnym rozwiązaniem w zwalczaniu fake newsów jest połączenie narzędzi sztucznej inteligencji z pracą *fact-checkerów*. Potwierdza to praktyka. Wyeliminowanie fałszywych wiadomości sprawdza się przy połączeniu analizy danych, która monitoruje powiązania kont założonych w mediach społecznościowych, częstotliwość oraz rytm ich aktywności, emocjonalności języka itp., z działaniami ludzi.

¹⁰⁰ K. Kucharczyk, *Fake newsy stają się...*

¹⁰¹ V. Perez-Rosas i in., *Automatic Detection of Fake News*, <https://arxiv.org/pdf/1708.07104.pdf> [dostęp: 30 IV 2020].

¹⁰² M. Błoński, *Algorytm lepiej wykrywa fake newsy niż człowiek*, Kopalnia wiedzy, 23 VIII 2018 r., <https://kopalniawiedzy.pl/fake-news-falszywa-informacja-algorytm,28686> [dostęp: 30 IV 2020].

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ K. Kucharczyk, *Fake newsy stają się...*

Na zakończenie warto raz jeszcze przywołać słowa Marka Palczewskiego: (...) *dar uwodzenia fake newsa polega na przekonaniu do siebie osób już przekonanych – posiadaczy takich matryc, schematów i skryptów poznawczych, na mocy których odczytywane fake newsy odpowiadają na ich psychospołeczne potrzeby i oczekiwania*¹⁰⁵. W czasach zagrożenia epidemicznego wywołanego rozprzestrzenianiem się koronawirusa negatywne skutki gospodarcze i społeczne są czymś nieuniknionym. Państwa stają przed niespotykanymi wyzwaniami dotyczącymi ochrony systemu gospodarczego i finansowego. Walka z pandemią spowodowała znaczny wzrost wydatków przy jednoczesnym uszczupleniu wpływów do budżetu. Naturalnym odruchem obywateli kierujących się pewnymi schematami myślowymi jest obawa o utratę zgromadzonych środków pieniężnych. Strach przed stratą dorobku życia powoduje nieracjonalne zachowania, z kolei masowe wypłaty środków pieniężnych z banków mogą doprowadzić np. do utraty płynności przez bank, a tym samym do jego upadłości.

Nie bez znaczenia dla rosnącej popularności fake newsów jest możliwość błyskawicznego rozpowszechniania informacji. Fałszywe wiadomości rozprzestrzeniają się jak wirus, czyli w sposób niekontrolowany. Jak stwierdził Joshua Gillin: *Fake news is like a nasty weed, it grows quickly and is hard to kill*¹⁰⁶. Doświadczamy tego bardzo boleśnie w sektorze zdrowia publicznego w ostatnich miesiącach. Stawiane bariery i ograniczenia, wdrażane mechanizmy i narzędzia wpływają na tempo szerzenia się wirusa, jednak nie wyeliminują tego zjawiska w stu procentach. Wirus zawsze znajdzie drogę, aby zarażać kolejne osoby. Ważne jest jednak, abyśmy byli świadomi, w jaki sposób ograniczać możliwość zarażenia się. W ostatnim czasie ludzie zostali zobowiązani (choć wielu zrobiło to z własnej woli) do noszenia maseczek ograniczających możliwość rozprzestrzeniania się wirusa. W świecie internetowym maseczką powinno być weryfikowanie źródeł informacji, sprawdzanie ich wiarygodności i alarmowanie w przypadku stwierdzenia zakażenia rozumianego jako fake news. Wysoki poziom świadomości wspierany rzetelną wiedzą jest w wielu przypadkach kluczem do sukcesu. Nie można o tym zapominać.

¹⁰⁵ M. Palczewski, *Fake news a wolność słowa...*

¹⁰⁶ W wolnym przekładzie: fałszywe wiadomości są jak chwasty, szybko rosną i trudno je zabić (wyplenić) – (przyp. red.). Zob. J. Gillin, *Fact-checking fake news...*

Bibliografia

Bąkowicz K., *Fake news jako produkt medialny w dobie postprawdy. Studium przypadku Niebieskiego Wieloryba*, Warszawa 2019, rozprawa doktorska obroniona na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Bąkowicz K., *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*, „*Studia Medioznawcze*” 2019, nr 3 (78), s. 280–289.

Bezpieczeństwo ekonomiczne w ujęciu politologicznym. Wybrane problemy, K. Książopolski, K. Pronińska (red.), Warszawa 2012.

Flash Eurobarometer 464: Fake News and Disinformation Online, European Union, luty 2018 r.

Gryszczyńska A., *Cyberprzestępczość podczas pandemii*, w: *Internet. Cyberpandemia. Cyberpandemic*, A. Gryszczyńska, G. Szpor (red.), Warszawa 2020, s. 115–128.

Jachowicz P., *Funt szterling i brytyjska polityka pieniężna w latach 1945–2010*, „*Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. »Studia i Prace«*” 2014, nr 2, s. 147–167.

Jastrzębski J., Mrocza K., Stępiński M., *Uwarunkowania, zasady i możliwości współpracy Komisji Nadzoru Finansowego z Policją w obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego i zwalczania przestępczości gospodarczej – w poszukiwaniu obszarów synergii*, „*Przegląd Polityjny*” 2021, nr 3, s. 68–103.

Jeffries J., *What's Fake News?*, New York 2019.

Kołodziejczyk-Konarska K., *Unia gospodarczo-walutowa*, Warszawa 2004.

Książopolski K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Warszawa 2011.

Książopolski K.M., *Finansowy wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego Polski w dobie kryzysu strefy euroatlantyckiej*, „*e-Politikon*” 2013, nr 11, s. 208–230.

Książopolski K.M., *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw. Metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004.

Mamak K., *Karalność medycznych fake newsów*, „*Filozofia w Praktyce*” 2020, t. 6, s. 1–5.

McKinnon C., *Endangering humanity: an international crime?*, „*Canadian Journal of Philosophy*” 2017, t. 47, nr 2–3, s. 395–415.

Palczewski M., *Fake news. A continuation or rejection of the traditional news paradigm?*, „*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica*” 2017, t. 43, nr 5, s. 23–34.

Sulowski S., *Państwo i bezpieczeństwo w kazualnym związku*, w: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2014, s. 11–25.

Węgrzyńska M.A., *Identyfikacja bezpieczeństwa ekonomicznego w literaturze i regulacjach prawnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 390, s. 261–273.

Żukrowska K., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, w: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2014, s. 98–118.

Źródła internetowe

A Lie Can Travel Halfway Around the World While the Truth Is Putting On Its Shoes, <https://quoteinvestigator.com/2014/07/13/truth/#note-9363-1> [dostęp: 11 IV 2020].

Art. 212 Kodeksu Karnego – jeśli chcecie go zostawić, to go zmieńmy. Debata u Rzecznika, Rzecznik Praw Obywatelskich, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/debata-wolnosc-slowa-a-znieslawienie> [dostęp: 30 IV 2020].

Babraj R., *Czym jest fact-checking? – zarys inicjatyw na świecie i w Polsce*, NASK, 14 X 2019 r., <https://cyberpolicy.nask.pl/czym-jest-fact-checking-zarys-inicjatyw-na-swiecie-i-w-polsce/> [dostęp: 30 IV 2020].

Badowski R., *Masz oszczędności w banku? Szef PFR wyjawiał, co może zrobić rząd*, naTemat, 13 IV 2020 r., <https://natemat.pl/305599,koronawirus-a-gospodarka-rzad-moze-siegnac-po-pieniadze-polakow-w-bankach#> [dostęp: 16 IV 2020].

Badowski R., *„Skrajna nieodpowiedzialność”. Ekonomista ocenia słowa szefa PFR o oszczędnościach Polaków*, naTemat, 13 IV 2020 r., <https://natemat.pl/305621,janko-wiak-o-slowach-borysa-o-pieniadzach-polakow-w-bankach> [dostęp: 17 IV 2020].

Balcewicz J., *Spółczesność informacyjna w czasach cyfrowej rewolucji – o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach*, NASK, 14 X 2019 r., <https://cyberpolicy.nask.pl/spoleczenstwo-informacyjne-w-czasach-cyfrowej-rewolucji-o-zjawisku-banki-informacyjnej-i-jego-nastepstwach/> [dostęp: 30 IV 2020].

Błoński M., *Algorytm lepiej wykrywa fake newsy niż człowiek*, Kopalnia wiedzy, 23 VIII 2018 r., <https://kopalniawiedzy.pl/fake-news-falszywa-informacja-algorytm,28686> [dostęp: 30 IV 2020].

Borys P., *Anatomia kłamstwa. Jak powstał fake news o zagrożeniu oszczędności Polaków?*, Wszystko co najważniejsze, 13 IV 2020 r., <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pawel-borys-stop-gospodarczym-fakenews/> [dostęp: 18 IV 2020].

Coronavirus: How can you stop the spread of misinformation?, BBC, 1 IV 2020 r., <https://www.bbc.com/news/av/stories-52118949/coronavirus-how-can-you-stop-the-spread-of-misinformation> [dostęp: 18 IV 2020].

Cydzik S., *Za rozpowszechnianie fake newsa trudno ukarać*, „Rzeczpospolita”, 16 VII 2017 r., <https://www.rp.pl/Internet/307169924-Za-rozpowszechnianie-fake-newsa-trudno-ukarac.html> [dostęp: 11 IV 2020].

Czy media społecznościowe służą dezinformacji i potęgowaniu podziałów? – raport Oxfordu, Stopfake, 22 IX 2019 r., <https://www.stopfake.org/pl/czy-media-spolesznosciowe-sluza-dezinformacji-i-potegowaniu-podzialow-raport-oxfordu/> [dostęp: 27 IV 2020].

Drabik P., *Polacy masowo zaczęli wypłacać gotówkę. Potwierdziły to dane NBP*, Radio Zet, 17 IV 2020 r., <https://biznes.radiozet.pl/News/Covid-19.-Polacy-masowo-zaczeli-wyplacac-gotowke> [dostęp: 30 IV 2020].

Dziambor A. (@ArturDziambor), Twitter, 13 IV 2020 r., <https://twitter.com/ArturDziambor/status/1249601787427987459> [dostęp: 16 IV 2020].

Gierej M. (@MariuszGierej), Twitter, 13 IV 2020 r., tweet w odpowiedzi do @ArturDziambor, <https://twitter.com/MariuszGierej/status/1249628896594624512> [dostęp: 16 IV 2020].

Gillin J., *Fact-checking fake news reveals how hard it is to kill pervasive ‘nasty weed’ online*, <https://www.politifact.com/article/2017/jan/27/fact-checking-fake-news-reveals-how-hard-it-kill-p/> [dostęp: 18 IV 2020].

Gotówki wystarczy dla wszystkich klientów banków, Narodowy Bank Polski, 13 III 2020 r., https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/aktualnosci/wiadomosci_2020/13032020.html [dostęp: 20 IV 2020].

Górnicka M., *Pierwsza Dama Public Relations z XIX wieku*, Portal Spraw Zagranicznych, 12 III 2009 r., <http://www.psz.pl/122-opinie/pierwsza-dama-public-relations-z-xix-wieku> [dostęp: 4 V 2020].

Jarząbek P., *Jak George Soros rozbił Bank Anglii. 27 lat temu osłabił funta o 25% w jeden dzień*, Comparic, 16 IX 2019 r., <https://comparic.pl/24-lata-temu-george-soros-rozbil-bank-anglii/> [dostęp: 16 IV 2020].

Jaźwiński P., „Przysłowie stare jak świat”. *Od 300 lat opisuje fake newsy*, Konkret24, 21 IV 2019 r., <https://konkret24.tvn24.pl/mity,114/przyslowie-stare-jak-swiat-od-300-lat-opisuje-fake-newsy,928906.html> [dostęp: 14 IV 2020].

Jędrzejek P. (@tw_wolfgang), Twitter, 13 IV 2020 r., tweet w odpowiedzi do @P_W_Kuczynski i @PanWaldemar, https://twitter.com/tw_wolfgang/status/1249571374403923970 [dostęp: 18 IV 2020].

Jóźwik T., *Rosjanie wywieszają białą flagę w sprawie Azotów. Są gotowi na pozbycie się akcji polskiej firmy*, Dziennik.pl, 5 IV 2017 r., <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/546742,acron-azoty-akcje-rosja-rosjanie-polska-firma-chemiczna-gospodarka-wiaczeslaw-kantor.html> [dostęp: 14 IV 2020].

Kisiel M., *Czy internetowa plotka może wywołać run na bank?*, Bankier.pl, 2 III 2016 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Czy-internetowa-plotka-moze-wywolac-run-na-bank-7332704.html> [dostęp: 14 IV 2020].

Kisiel M., *Gotówka jest i będzie dostępna. Banki i NBP uspokajają*, Bankier.pl, 13 III 2020 r., <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Banki-uspokajaja-gotowka-jest-i-bedzie-dostepna-7838547.html> [dostęp: 20 IV 2020].

Korba M., *Fake news: Definicja pojęcia, skutki i sposoby walki z nieprawdziwymi informacjami*, ANTYFAKE, 25 VIII 2019 r., <https://www.antyfake.pl/fake-news-definicja> [dostęp: 14 IV 2020].

Kucharczyk K., *Fake newsy stają się coraz groźniejsze*, „Rzeczpospolita”, 20 V 2019 r., <https://cyfrowa.rp.pl/it/34291-fake-newsy-staja-sie-coraz-grozniesze> [dostęp: 30 IV 2020].

Kuczyński P. (@P_W_Kuczynski), Twitter, 12 IV 2020 r., tweet w odpowiedzi do @PanWaldemar, https://twitter.com/P_W_Kuczynski/status/1249405963620278272 [dostęp: 18 IV 2020].

Kuczyński W. (@PanWaldemar), Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/PanWaldemar/status/1249404879120072704> [dostęp: 18 IV 2020].

Kulik W., *6 lat więzienia za fake newsy*, Benchmark, 1 V 2018 r., <https://www.benchmark.pl/aktualnosci/malezja-kara-6-lat-wiezienia-za-fake-newsy.html> [dostęp: 22 IV 2020].

Kwiecień M., *„Fake news” słowem roku 2017 zespołu słowników Collinsa*, Słowa na czasie, 4 XI 2017 r., <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/fake-news-slowem-roku-2017-zespołu-slownikow-collinsa/> [dostęp: 10 IV 2020].

Letkiewicz L. (@ALetkiewicz), Twitter, 12 IV 2020 r., <https://twitter.com/ALetkiewicz/status/1249397695602741256> [dostęp: 18 IV 2020].

Malezja likwiduje „lex anty fake”, Stopfake, 16 VIII 2018 r., <https://www.stopfake.org/pl/malezja-likwiduje-lex-anty-fake/> [dostęp: 18 IV 2020].

Mering P., *Nie, mBank nie złożył wniosku o upadłość. To bardzo kiepski żart, a jego autor prawdopodobnie poniesie surowe konsekwencje*, Bezprawnik, 1 IV 2020 r., <https://bezprawnik.pl/mbank-upadlosc-zart/> [dostęp: 19 IV 2020].

Olszewski K. (@KrzyOlszewski), Twitter, 1 IV 2020 r., <https://twitter.com/KrzyOlszewski/status/1245305725825531906> [dostęp: 19 IV 2020].

Oszuści próbują wykorzystać pandemię. Uważaj na te wiadomości, TVPInfo, 14 III 2020 r., <https://www.tvp.info/47125679/oszusciprobujawykorzystacpandemieuwazajna-tewiadomosci> [dostęp: 20 IV 2020].

Palczewski M., *Fake news a wolność słowa*, Instytut Staszica, 11 II 2019 r., <http://instytutstaszica.org/2019/02/11/fake-news-a-wolnosc-slowa/> [dostęp: 1 IV 2020].

Palczewski S., *Rosja chce cenzurować fake newsy*, CyberDefence, 8 III 2019 r., <https://www.cyberdefence24.pl/rosja-chce-cenzurowac-fake-newsy> [dostęp: 28 IV 2020].

P. Borys o tarczy finansowej: mówimy o programie bez precedensu co do skali i oddziaływania dla gospodarki w najbliższych miesiącach, Radio Maryja, 10 IV 2020 r., <https://www.radiomaryja.pl/informacje/polska-informacje/tylko-u-nas-p-borys-o-tarczy-finansowej-mowimy-o-programie-bez-precedensu-co-do-skali-i-oddziaływania-dla-gospodarki-w-najblizszych-miesiacach/> [dostęp: 19 IV 2020].

Perez-Rosas V. i in., *Automatic Detection of Fake News*, <https://arxiv.org/pdf/1708.07104.pdf> [dostęp: 30 IV 2020].

Polska na celowniku dezinformacji, <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/polska-na-celowniku-dezinformacji> [dostęp: 21 IV 2020].

Radzimowski M., *Szturm na bank w Grębowie! Klienci obawiają się stracić oszczędności, prezes uspokaja. Panika bankowa zatacza coraz szersze kręgi*, Nowiny24, 9 VII 2019 r., <https://nowiny24.pl/szturm-na-bank-w-grebowie-klienci-obawiaja-sie-stracic-oszczednosciprezes-uspokaja-panika-bankowa-zatacza-coraz-szersze-kregi/ar/c1-14261933> [dostęp: 14 IV 2020].

Raport NASK PIB „Badanie opinii o (dez)informacji w sieci”. Ponad 26 proc. badanych przyznaje, że nie potrafi rozróżnić informacji prawdziwej od fałszywej, <https://www.nask.pl/download/1/1386/RAPORTBEZPIECZNEWYBORY.pdf> [dostęp: 30 IV 2020].

Rogalewicz M., Zakrzewski P., *Świat: uregulowania prawne w zakresie fałszywych informacji*, Stopfake, 16 VIII 2018 r., <https://akademia.demagog.org.pl/uregulowaniaprawne-swiat/> [dostęp: 21 IV 2020].

Rymsza A., *Phishing dobry na wszystko? Niemiecki rząd przelał miliony euro oszustom*, Telepolis, 20 IV 2020 r., <https://www.telepolis.pl/fintech/bezpieczenstwo/niemiecki-rzad-phishing-nadrenia-westfalia-covid-19> [dostęp: 21 IV 2020].

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/fake-news;6368870.html> [dostęp: 6 IV 2020].

Stan wiedzy ekonomicznej Polaków – Raport Instytutu Wolności i Raiffeisen Polbank, Instytut Wolności i Raiffeisen Polbank, lipiec 2014 r., http://instytutwolnosci.pl/wp-content/uploads/2018/07/stan_wiedzy_ekonomicznej_Polakw.pdf [dostęp: 30 IV 2020].

Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015, Narodowy Bank Polski, https://www.nbportal.pl/__data/assets/pdf_file/0006/54528/Diagnoza-stanu-wiedzy-i-swiadomosci-ekonomicznej-Polakow-2015.pdf [dostęp: 30 IV 2020].

State of the Fact-Checkers 2019, International Fact-Checking Network, @Poynter, <https://drive.google.com/file/d/126VfMEOEqDZ0t-ZsMXKYJzP5JxHtCzK/view> [dostęp: 30 IV 2020].

The Real Story of ‘Fake News’. The term seems to have emerged around the end of the 19th century, <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-real-story-of-fake-news> [dostęp: 4 IV 2020].

Veritas C., *Pilne. Prezes Kaczyński planuje zarekwirować oszczędności obywateli w celu ratowania budżetu*, <https://www.przekazdnia.pl/2020/04/12/pilne-prezes-kaczynski-planuje-zarekwirowac-oszczednosci-obywateli-w-celu-ratowania-budzetu/> [dostęp: 16 IV 2020].

Zakrzewski P. i in., *Praw(n)y sierpowy w starciu z fake newsem. Monitoring w obszarze wprowadzania uregulowań prawnych jako metody walki z fałszywymi informacjami w Internecie*, grudzień 2018 r., <http://obserwatoriumdemokracji.pl/wp-content/uploads/2019/01/Raport-aktualizacja-grudzie%C5%84.pdf> [dostęp: 17 IV 2020].

Zygiel A., *Rosja będzie karać za „fake newsy”. Parlament przyjął projekt ustawy*, RMF, 6 III 2019 r., <https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-rosja-bedzie-karac-za-fake-newsy-parlament-przyjal-projekt-u,nId,2870038> [dostęp: 28 IV 2020].

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (DzU z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.).

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zwalczanie dezinformacji w internecie: podejście europejskie, Bruksela, 26.04.2018, COM (2018) 236 final.

Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 177).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 2345, ze zm.).

Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (t.j.: DzU z 2018 r. poz. 1914).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 1740, ze zm.).

Zadania antyterrorystyczne Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej realizowane w sytuacji wystąpienia zagrożeń w przestrzeni powietrznej i na morzu – ujęcie prawne

Abstrakt

W artykule zostały omówione zadania realizowane przez Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej w celu przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym występującym w przestrzeni powietrznej oraz na obszarach morskich. Autor przeanalizował akty prawne, które mogą zawierać uregulowania dotyczące wspomnianych zadań. Wyszczególnienie zadań antyterrorystycznych umożliwia ich usystematyzowanie i może przyczynić się do lepszego przygotowania się do przeciwdziałania zagrożeniom.

Słowa kluczowe siły zbrojne, terroryzm, działania antyterrorystyczne, ochrona granicy.

Terroryzm budzi powszechny lęk w społeczeństwie, gdyż stanowi bezpośrednie zagrożenie podstawowych wartości w życiu człowieka. W celu zminimalizowania zagrożeń wynikających z działań o charakterze terrorystycznym i zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom organy władzy państwowej Rzeczypospolitej Polskiej stworzyły system, w ramach którego funkcjonują m.in. służby mogące przeciwdziałać ewentualnym zamachom. Jednym z elementów tego systemu są Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej (SZ RP), które ze względu na posiadane zdolności są w stanie przeciwstawić się terrorystom. Przeciwdziałanie

zagrożeniom o charakterze terrorystycznym wiąże się z realizacją określonych zadań, które zostaną omówione w niniejszym artykule.

Wyodrębnienie wspomnianych zadań wymagało przeanalizowania zdarzeń o charakterze terrorystycznym, do których doszło w przeszłości. Zaistnienie zamachów w przestrzeni powietrznej oraz na obszarach morskich uzasadniałoby celowość przygotowania się przez SZ RP do realizacji adekwatnych do nich działań. W źródłach zawierających dane o zamachach przeprowadzonych w przestrzeni powietrznej i morskiej nie znaleziono informacji dotyczących takich zamachów w Polsce¹. W związku z tym odwołano się do przykładów z innych krajów.

Do najbardziej spektakularnego zamachu w przestrzeni powietrznej doszło we wrześniu 2001 r. w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Trzy z czterech porwanych samolotów pasażerskich zostały użyte jako środki ataku terrorystycznego i za ich pomocą zniszczono dwa budynki World Trade Center (WTC) w Nowym Jorku oraz uszkodzono siedzibę Departamentu Obrony w Arlington. Czwarty samolot nie uderzył w żaden obiekt – z pasażerami na pokładzie rozbił się na terenie Pensylwanii. Szacuje się, że zginęło łącznie ok. 3 tys. osób². Dalsze konsekwencje tych zdarzeń to obalenie rządów talibów w Afganistanie oraz prowadzenie wieloletnich działań militarnych przeciwko ugrupowaniom o charakterze terrorystycznym, w które była zaangażowana społeczność międzynarodowa, w tym Polska. Do innego spektakularnego ataku w przestrzeni powietrznej doszło w lipcu 2014 r. nad Ukrainą, gdzie zestrzelono malezyjski samolot. Nikt z prawie 300 osób znajdujących się na pokładzie nie przeżył³.

Jednym z zamachów na morzu, o którym trzeba wspomnieć, był atak w październiku 2000 r. na amerykański okręt USS Cole, znajdujący się w jemeńskim porcie Aden. W jego następstwie zginęło 17 członków załogi, a 39 zostało rannych. Dwa lata później, w październiku 2002 r., celem ataku terrorystycznego również u wybrzeży Jemenu stał się zbiornikowiec Limburg. Śmierć poniósł wtedy

¹ Źródłem takich danych jest m.in. Globalna baza danych o terroryzmie (ang. Global Terrorism Database), <https://www.start.umd.edu/gtd/> [dostęp: 6 XII 2021].

² Hasło: *the attacks*, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks/The-attacks> [dostęp: 20 IX 2021 r.]; *Atak na World Trade Center w Nowym Jorku: zapis wydarzeń z 11 września 2001 roku*, Forsal, 11 IX 2021 r., <https://forsal.pl/swiat/usa/artykuly/8242200,atak-na-wtc-w-nowym-jorku-zapis-wydarzen-z-11-wrzesnia-2001-roku.html> [dostęp: 27 IX 2021].

³ M. Buszujew, *Zestrzelenie MH17 nad Ukrainą. Co warto wiedzieć o procesie*, Deutsche Welle, 7 VI 2021 r., <https://www.dw.com/pl/zestrzelenie-mh17-nad-ukrain%C4%85-co-warto-wiedzie%C4%87-o-procesie/a-57801364> [dostęp: 10 VII 2021].

jeden członek załogi, a 12 zostało rannych⁴. Doszło również do zanieczyszczenia środowiska, ponieważ do morza trafiło ok. 90 tys. baryłek ropy, czego konsekwencją były m.in. mniejsze dochody z rybołówstwa. Ponadto odnotowano zmniejszenie wpływów z opłat portowych, gdyż jednostki pływające omijały jemeńskie porty. Wysokość tych strat oszacowano na ok. 3,8 mln dolarów miesięcznie. Zaobserwowano także wzrost cen (o 1,3 proc.) ropy naftowej na rynkach światowych oraz zwiększenie opłat ubezpieczeniowych dla jednostek przepływających w tym rejonie, co przełożyło się na ogólny wzrost kosztów transportu morskiego⁵. Wszystkie opisane zamachy odbyły się szerokim echem w świecie.

Jak już wspomniano, pomimo że na polskich obszarach morskich oraz w krajowej przestrzeni powietrznej nie odnotowano zamachów terrorystycznych, to obywatele RP byli wśród ofiar tego typu zdarzeń. Jako przykład można przywołać porwanie w październiku 1985 r. włoskiego statku pasażerskiego MS *Achille Lauro*, płynącego z Genui do Aszod⁶. Na jego pokładzie znajdowała się polska grupa baletowa oraz polski piosenkarz⁷. Artystom udało się uniknąć śmierci. W ataku na WTC zginęło sześciu Polaków⁸.

Niezaistnienie w Polsce ataków terrorystycznych przeprowadzonych w przestrzeni powietrznej i morskiej nie świadczy o tym, że nie dojdzie do nich w przyszłości. Jedną z podstawowych przyczyn jest to, że świat nie jest wolny od aktów terroru. Zdarzały się one w innych państwach, więc mogą zdarzyć się również w kraju nad Wisłą. Inny powód to zaangażowanie RP w międzynarodowe misje wojskowe, m.in. na Bliskim Wschodzie czy w Afryce. W tych rejonach żołnierze musieli bądź muszą mierzyć się z członkami organizacji terrorystycznych, takich jak Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie czy Al-Kaida Islamskiego Maghrebu. Polska powinna zatem przygotować się na ataki terrorystyczne. W związku z tym ustawodawca przyjął akty prawne, którymi usankcjonował przeciwdziałanie zagrożeniom terrorystycznym w domenie morskiej i powietrznej.

Przeciwdziałanie zagrożeniom terrorystycznym w przestrzeni powietrznej zostało powierzone SZ RP. Wynikało to z możliwości, jakimi dysponuje wojsko,

⁴ M. Kośka, *Działania antyterrorystyczne Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej na polskich obszarach morskich i w portach*, Warszawa 2021, s. 122, 156, 161.

⁵ K. Kubiak, *Przemoc na oceanach. Współczesne piractwo i terroryzm morski*, Warszawa 2009, s. 91–92; B.W. Fieducik, *Terroryzm morski w świetle międzynarodowego prawa karnego*, Białystok 2013, rozprawa doktorska, s. 63–64.

⁶ K. Kubiak, *Przemoc na oceanach...*, s. 84.

⁷ W. Sobeci, „*Achille Lauro*” – statek, który nie miał szczęścia, *Infomare*, 17 XII 2015 r., <https://www.infomare.pl/achille-lauro-statek-ktory-nie-mial-szczescia/> [dostęp: 6 XII 2021 r.].

⁸ 20. rocznica zamachu na World Trade Center, 11 IX 2021 r., <https://www.gov.pl/web/kgpsp/20-rocznica-zamachu-na-world-trade-center> [dostęp: 6 XII 2021].

oraz z braku uzasadnienia dla tworzenia podobnych zdolności w innych formacjach, m.in. ze względu na wysokie koszty⁹. Elementem systemu bezpieczeństwa RP przeznaczonym do przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym na obszarach morskich jest Straż Graniczna (SG). Biorąc pod uwagę wyposażenie tej formacji przekładające się na jej możliwości zwalczania terroryzmu, należy stwierdzić, że wojsko ma pod tym względem zdecydowanie większy potencjał. Dysponuje m.in. okrętami wyposażonymi w różnego rodzaju systemy artyleryjskie¹⁰. Dlatego angażowanie SZ RP w działania antyterrorystyczne na obszarach morskich ma uzasadnienie.

Zgodnie z art. 26 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹¹ SZ RP są przeznaczone m.in. do zapewnienia bezpieczeństwa i nienaruszalności granic. Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu do wyroku zakazującego żołnierzom zrzeszania się w związkach zawodowych stwierdził, że SZ RP odgrywają istotną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego, niemniej jednak jest to rola pomocnicza¹². Mając na uwadze przepisy Konstytucji RP, należy przyjąć, że działania SZ RP w celu ochrony granicy w przestrzeni powietrznej oraz ewentualna pomoc dla SG w jej działaniach na obszarach morskich są jak najbardziej prawnie uzasadnione.

W niniejszym artykule przedstawiono wyniki badań dotyczących rozwiązań przyjętych w polskim prawie. Miały one na celu ustalenie, jakie zadania realizują SZ RP w celu przeciwstawienia się zagrożeniom terrorystycznym występującym w przestrzeni powietrznej oraz na obszarach morskich. Przeprowadzone badania miały ograniczenia, a mianowicie: analizowano akty prawne omawiające zadania realizowane w czasie pokoju¹³, w polskiej przestrzeni powietrznej lub na polskich obszarach morskich. Nie rozważano przypadku, gdy

⁹ Zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę koszty zakupu i utrzymania myśliwców oraz wyszkolenia pilotów.

¹⁰ T. Grotnik, *Polskie okręty na szwedzkim poligonie raketowym*, Zespół Badań i Analiz Militarynych, 30 VIII 2021 r., <https://zbiam.pl/polskie-okrety-na-szwedzkim-poligonie-raketowym/> [dostęp: 20 IX 2021]; *Dywizjon Okrętów Bojowych*, <https://www.wojsko-polskie.pl/3fo/dob/> [dostęp: 20 IX 2021]; *Fregaty raketowe typu Oliver Hazard Perry (OHP)*, <http://archiwum.mw.wp.mil.pl/mw.mil.pl/index481f.html?akcja=oliver> [dostęp: 20 IX 2021].

¹¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r.* (DzU z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.).

¹² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2000 r. dotyczący przepisu zakazującego zrzeszania się w związkach zawodowych żołnierzom zawodowym, sygn. K 26/98, OTK ZU 2/2000, poz. 57, uzasadnienie s. 24.

¹³ Nie można wykluczyć, że zdarzenia o charakterze terrorystycznym zaistnieją i będą się nasilały przed ewentualną wojną.

został wprowadzony stan nadzwyczajny, jak również nie rozpatrywano zadań realizowanych na lotniskach interwencyjnych.

Ustawy i akty wykonawcze określające zadania antyterrorystyczne dla SZ RP

Analiza polskich aktów prawnych, obejmująca ustawy oraz akty wykonawcze do nich, wskazuje, że zawierają one przepisy obligujące lub uprawniające SZ RP do działań antyterrorystycznych. Głównym aktem prawnym w tym obszarze po Konstytucji RP jest *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 372). Zgodnie z art. 3 ust. 2 tej ustawy SZ RP mogą brać udział m.in. w działaniach antyterrorystycznych. We wspomnianym przepisie upoważniono żołnierzy do przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym, ale nie przedstawiono zasad, na jakich to działania miałyby się opierać, ani nie odesłano do odpowiednich aktów wykonawczych. Zadania SZ RP do działań antyterrorystycznych w przestrzeni powietrznej¹⁴ oraz na obszarach morskich ujęto również w następujących aktach:

1. *Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej* (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 1776, ze zm.).
2. *Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej* (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 1486, ze zm.).
3. *Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze* (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 1970).
4. *Ustawa z dnia 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich* (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 692).
5. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 sierpnia 2010 r. w sprawie trybu postępowania i sposobu współdziałania organów w celu zapobieżenia niebezpieczeństwu grożącemu statkom, obiektom portowym i portom oraz związanej z nimi infrastrukturze, powstałego na skutek użycia statku lub obiektu pływającego jako środka ataku terrorystycznego* (t.j.: DzU z 2015 r. poz. 1139).
6. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie określenia organu dowodzenia obroną powietrzną oraz trybu postępowania przy stosowaniu środków obrony powietrznej w stosunku do obcych statków powietrznych niestosujących się do wezwań państwowego organu zarządzania ruchem lotniczym* (t.j.: DzU z 2015 r. poz. 83).

¹⁴ W których SZ RP odgrywają główną rolę.

W polskim porządku prawnym funkcjonuje również akt bezpośrednio odnoszący się do działań antyterrorystycznych, tj. *Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych* (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 796). W art. 2 pkt 1 i 2 tej ustawy określono m.in. definicję legalną działań antyterrorystycznych i kontrterrorystycznych. W niniejszym artykule zadania antyterrorystyczne są traktowane jako przedsięwzięcia, które w rozumieniu powyższych przepisów są realizowane zarówno w ramach działań antyterrorystycznych, jak i kontrterrorystycznych. Należy również podkreślić, że zapisy wspomnianej ustawy przewidują użycie SZ RP do pomocy Policji, która przede wszystkim realizuje działania w domenie lądowej. Z tego względu w niniejszym opracowaniu działania wojska nie będą rozpatrywane w kontekście tego aktu prawnego.

Zadania antyterrorystyczne w przestrzeni powietrznej

Zadania antyterrorystyczne w przestrzeni powietrznej zostaną rozpatrzone w kontekście wymienionych wcześniej ustaw: o ochronie granicy państwowej, o prawie lotniczym, o Straży Granicznej, jak również rozporządzenia Rady Ministrów z 2 listopada 2011 r. dotyczącego trybu postępowania w odniesieniu do obcych statków powietrznych.

Zgodnie z ustawą o ochronie granicy państwowej za ochronę granicy w przestrzeni powietrznej RP (w tym ochronę przed zagrożeniami o charakterze terrorystycznym) jest odpowiedzialny minister obrony narodowej. Zadania ministra w tym zakresie realizuje, zgodnie z art. 7 ust. 2 i 4 wspomnianej ustawy, dowódca operacyjny Rodzajów Sił Zbrojnych (RSZ) przy pomocy organu dowodzenia obroną powietrzną w postaci Centrum Operacji Powietrznych – Dowództwa Komponentu Powietrznego (COP-DKP). Działaniami COP-DKP dotyczącymi nienaruszalności ochranianej granicy kieruje dyżurny dowódca obrony powietrznej (DDOP)¹⁵. W ochronie granicy państwowej biorą udział również inne elementy sił zbrojnych¹⁶, które w ramach systemu Obrony

¹⁵ Zgodnie z § 2 pkt 4 rozporządzenia Rady Ministrów z 2 listopada 2011 r. dotyczącego trybu postępowania w odniesieniu do obcych statków powietrznych DDOP to oficer SZ RP pełniący służbę w systemie Obrony Powietrznej RP oraz pełniący funkcję narodowego przedstawiciela władz państwowych w Zintegrowanym Systemie Obrony Powietrznej NATO.

¹⁶ Zalicza się do nich siły i środki wojsk radiotechnicznych wydzielone z sił powietrznych z zadaniem wykrywania statków powietrznych naruszających przestrzeń powietrzną, siły i środki wojsk lotniczych wydzielone z sił powietrznych, które realizują działania ofensywne i defensywne w przestrzeni powietrznej, oraz wojska obrony przeciwlotniczej wydzielone z sił powietrznych, wojsk lądowych oraz marynarki wojennej zapewniające bezpieczeństwo

Powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej (OP RP), będącego częścią Zintegrowanego Systemu Obrony Powietrznej i Przeciwrakietowej Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (ang. NATO Integrated Air and Missile Defence System, NATINAMDS)¹⁷, realizują m.in. zadania antyterrorystyczne¹⁸.

Wydzielone siły i środki SZ RP podejmują działania antyterrorystyczne w stosunku do obcych, zarówno cywilnych, jak i wojskowych, statków powietrznych. Działania te polegają m.in. na ich przechwyceniu¹⁹ przez wojskowe statki powietrzne. Przechwycenie²⁰ oznacza w pierwszej kolejności identyfikację statku mogącego stanowić zagrożenie, następnie nawiązanie z nim łączności radiowej i kontaktu wzrokowego, naprowadzenie go na właściwy kierunek lub wysokość

elementów naziemnych przed uderzeniami z powietrza. Zob. M. Topczewski, *Organizacja Systemu Obrony Powietrznej RP i jego rola w Systemie Bezpieczeństwa Narodowego*, „Wiedza Obronna” 2016, nr 1–2, s. 64. W ramach NATINAMDS całodobowe dyżury przez siedem dni w tygodniu pełni para samolotów (z wojsk lotniczych sił powietrznych) z czasem 15 minut do startu (RS 15). Zgodnie z minimalnymi wymaganiami Naczelnego Dowództwa Sił Połączonych w Europie (ang. Supreme Headquarters Allied Powers Europe, SHAPE) para dyżurna powinna być w stanie oddziaływać na obiekty znajdujące się w jej strefie odpowiedzialności w ciągu 45 minut od rozkazu o poderwaniu. W ramach tego czasu 15 minut jest zarezerwowane na wykrycie obiektu w przestrzeni powietrznej, identyfikację oraz podjęcie decyzji o użyciu samolotów przechwytyjących (pary dyżurnej), 15 minut na wykonanie startu oraz 15 minut na dotarcie do przechwytywanego obiektu. Zob. B. Grenda, *Bazy lotnicze w systemie bezpieczeństwa państwa*, w: *Potęga powietrzna w systemie bezpieczeństwa państwa*, T. Zieliński (red.), Warszawa 2013, s. 82.

¹⁷ T. Zieliński, *Ochrona granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej w odniesieniu do przeciwdziałania statkom powietrznym zaklasyfikowanym do kategorii Renegade*, „Przegląd Policyjny” 2018, nr 1, s. 49.

¹⁸ Tamże, s. 48; rozporządzenie Rady Ministrów z 2 listopada 2011 r. dotyczące trybu postępowania w odniesieniu do obcych statków powietrznych, § 4 ust. 1.

¹⁹ Przesłankami do przechwycenia obcego wojskowego statku powietrznego są przekroczenie granicy państwowej albo wykonywanie lotu w polskiej przestrzeni powietrznej bez zezwolenia wydanego przez upoważniony organ lub niezgodnie z warunkami tego zezwolenia. Przesłanką do przechwycenia obcego cywilnego statku powietrznego jest przekroczenie granicy RP w przestrzeni powietrznej niezgodnie z polskim prawem lub międzynarodowymi umowami, którymi Polska jest związana. Inną przesłanką dotyczącą obcych samolotów, zarówno cywilnych, jak i wojskowych, jest niezastosowanie się do wezwań państwowego organu zarządzania ruchem lotniczym do: opuszczenia polskiej przestrzeni powietrznej, zmiany wysokości lub kierunku lotu, lądowania na określonym lotnisku lub wykonania innych poleceń, mających na celu zaprzestanie naruszania przestrzeni powietrznej RP. Podstawa prawna: ustawa o ochronie granicy państwowej, art. 18b ust. 1.

²⁰ Decyzja dowódcy operacyjnego RSZ o przechwyceniu obcego cywilnego statku powietrznego zapada po zakwalifikowaniu go przez DDOP do kategorii „podejrzany renegade” – zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z 2 listopada 2011 r. dotyczącym trybu postępowania w odniesieniu do obcych statków powietrznych, § 7 ust 1.

albo zmuszenie go do lądowania na wskazanym lotnisku. Jeżeli statek powietrzny nie podporządkuje się nakazom statku przechwytyjącego, może zostać ostrzeżony za pomocą strzałów ostrzegawczych²¹. Jeżeli po strzałach ostrzegawczych nadal nie będzie stosował się do wezwań, może zostać zniszczony. Z wezwań i poleceń wydawanych przez statek przechwytyjący można zrezygnować, gdy obcy statek wojskowy jest używany jako środek ataku terrorystycznego. Natomiast w przypadku obcego cywilnego statku powietrznego istnieje możliwość jego zestrzelenia²², w sytuacji gdy na pokładzie nikogo nie ma albo znajdują się na nim tylko osoby mające zamiar użyć tego statku jako środka ataku o charakterze terrorystycznym. Jeżeli na pokładzie przechwyconego obcego cywilnego statku powietrznego znajdują się osoby postronne niebędące terrorystami, SZ RP nie mają uprawnień do jego zniszczenia. Taki statek powietrzny jest eskortowany do czasu, kiedy opuści polską przestrzeń powietrzną lub wyląduje na lotnisku²³.

Warto zaznaczyć, że realizacja ustawowych zadań antyterrorystycznych przez SZ RP wymaga m.in. pełnienia całodobowych dyżurów przez siły i środki, jak również monitorowania przestrzeni powietrznej RP oraz podejść do granic, opracowania i dystrybucji obrazu o sytuacji w tej przestrzeni, alarmowania i powiadamiania o pojawiających się w niej zagrożeniach czy też identyfikacji obiektów²⁴.

O zastosowaniu środków przez wojskowy statek przechwytyjący w stosunku do obcego cywilnego czy wojskowego statku powietrznego decyduje dowódca operacyjny RSZ²⁵. Jeżeli jednym z tych środków jest zmuszenie wojskowego lub cywilnego statku powietrznego do lądowania, to decyzję dotyczącą wyboru lotniska, na które statek ma zostać sprowadzony, podejmuje DDOP. W przypadku obcego cywilnego statku powietrznego użycie odpowiednich środków przez wydzielone siły i środki SZ RP wymaga zakwalifikowania go przez DDOP do jednej z trzech kategorii: „podejrzany renegade”, „prawdopodobny renegade”,

²¹ Decyzja dowódcy operacyjnego RSZ o oddaniu strzałów ostrzegawczych w kierunku obcego cywilnego statku powietrznego zapada po zakwalifikowaniu go przez DDOP do kategorii „prawdopodobny renegade” – zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z 2 listopada 2011 r. dotyczącym trybu postępowania w odniesieniu do obcych statków powietrznych, § 7 ust 2.

²² Decyzja dowódcy operacyjnego RSZ o zniszczeniu obcego cywilnego statku powietrznego zapada po zakwalifikowaniu go przez DDOP do kategorii „potwierdzony renegade” – zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z 2 listopada 2011 r. dotyczącym trybu postępowania w odniesieniu do obcych statków powietrznych, § 7 ust 4.

²³ Ustawa o ochronie granicy państwowej, art. 18b ust. 2, 2a, 2c; rozporządzenie Rady Ministrów z 2 listopada 2011 r. dotyczące trybu postępowania w odniesieniu do obcych statków powietrznych, § 7 ust. 3.

²⁴ T. Zieliński, *Ochrona granicy państwowej...*, s. 49.

²⁵ Tamże, s. 50; ustawa o ochronie granicy państwowej, art. 18b ust. 3.

„potwierdzony renegade”. Po dokonaniu kwalifikacji DDOP wnioskuje do Centrum Dowodzenia Operacjami Powietrznymi w Uedem w Niemczech (ang. Combined Air Operations Centre Uedem, CAOC Uedem) o przekazanie uprawnień do dowodzenia siłami wydzielonymi do NATINAMDS, jednocześnie powiadamiając dowódcę operacyjnego RSZ²⁶.

Zakwalifikowanie cywilnego statku powietrznego jako „podejrzany renegade” wymaga spełnienia co najmniej dwóch z wymienionych poniżej kryteriów. Zalicza się do nich: naruszanie planu lotów; odmowa wykonania lub niereagowanie na polecenia wydawane przez państwowy organ zarządzania ruchem lotniczym lub polecenia organów służby ruchu lotniczego, zarówno wojskowych, jak i cywilnych, albo organu dowodzenia obroną powietrzną; dokonanie niespodziewanej zmiany parametrów lotu; przerwanie korespondencji radiowej, szczególnie jeśli wiąże się z nią zmiana parametrów lotu; zmiana kodów transpondera radaru wtórnego lub zbyt intensywne korzystanie z sygnału identyfikacji, bez wyrażonej uprzednio zgody państwowego organu zarządzania ruchem lotniczym; używanie przez załogę niestandardowej terminologii lub zaobserwowanie innych niezgodnych z procedurą zmian dotyczących korespondencji radiowej; wybór kodów świadczących o uprowadzeniu statku powietrznego, utracie łączności lub sytuacji awaryjnej; przekaz radiowy nie dotyczący procedur lotniczych; zaprzestanie lub przerwanie emitowania sygnałów z transpondera radaru wtórnego; otrzymanie informacji o zamiarach statku powietrznego ze źródeł takich, jak organy władzy publicznej, państw sąsiednich lub organizacji międzynarodowych albo instytucji pozarządowych; otrzymanie nieokreślonej groźby użycia przemocy; otrzymanie informacji o umieszczeniu na pokładzie statku powietrznego przedmiotu, urządzenia, substancji lub innego materiału niebezpiecznego, który może zostać wykorzystany do ataku o charakterze terrorystycznym²⁷.

Skategoryzowanie jako „prawdopodobny renegade” wymaga spełnienia jednego z kryteriów: wykrycie także innych statków powietrznych niewykonujących poleceń państwowego organu zarządzania ruchem lotniczym; niewykonywanie w dalszym ciągu przez statek, któremu nadano status „podejrzany renegade”, poleceń państwowego organu zarządzania ruchem lotniczym lub organów dowodzenia obroną powietrzną; odmowa wykonania poleceń lub

²⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z 2 listopada 2011 r. dotyczące trybu postępowania w odniesieniu do obcych statków powietrznych, § 5 ust. 1, § 6 ust. 5.

²⁷ Tamże, § 6 ust. 1 pkt 1.

niereagowanie na polecenia i znaki przekazywane przez dowódcę wojskowego statku przechwytyjącego²⁸.

Określenie przez DDOP obcego cywilnego statku powietrznego jako „potwierdzony renegade” wymaga jednoczesnego spełnienia następujących kryteriów: przechwycony i rozpoznany obcy cywilny statek powietrzny nadal nie realizuje poleceń dowódcy statku przechwytyjącego, państwowego organu zarządzania ruchem lotniczym oraz organów dowodzenia obroną powietrzną; uzyskane informacje bez żadnych wątpliwości potwierdzają, że statek zostanie użyty jako środek ataku terrorystycznego²⁹.

W przypadku obcego wojskowego statku powietrznego, który naruszył przestrzeń powietrzną RP, siły i środki wydzielone do NATINAMDS mogą dokonać jego przechwycenia na polecenie sojuszniczego organu dowodzenia obroną powietrzną wydane w porozumieniu z DDOP. Warto powtórzyć, że decyzję o strzałach ostrzegawczych czy zniszczeniu obcego wojskowego statku podejmuje dowódca operacyjny RSZ i informuje o niej podległe służby oraz organy dowodzenia OP NATO. Decyzję o zniszczeniu może podjąć również dowódca statku przechwytyjącego. Jest to możliwe w dwóch sytuacjach. Pierwszą z nich jest atak obcego wojskowego statku powietrznego na statek przechwytyjący. Drugą, gdy dowódca statku przechwytyjącego utraci łączność z COP-DKP, a obcy wojskowy statek powietrzny dokonuje zbrojnej napaści lub agresji na obiekty znajdujące się na terenie Polski albo wyraźnie i uparcie manewruje, by zająć jak najlepszą pozycję do ataku na statek przechwytyjący³⁰.

W rozporządzeniu Rady Ministrów z 2 listopada 2011 r. dotyczącym trybu postępowania w odniesieniu do obcych statków powietrznych dość ogólnie określono struktury, z którymi współpracują SZ RP w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym w przestrzeni powietrznej. Zawarto w nim przepisy m.in. o współpracy z państwowym organem zarządzania ruchem lotniczym, organami państwowymi RP zapewniającymi bezpieczeństwo państwa, właściwymi organami NATO, w tym organem kierującym NATINAMDS, i innymi organami międzynarodowymi³¹.

Państwowym organem zarządzania ruchem lotniczym jest Polska Agencja Żeglugi Powietrznej nadzorowana przez Urząd Lotnictwa Cywilnego. Do organów państwowych zapewniających bezpieczeństwo państwa zalicza się m.in.: Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służbę Kontrwywiadu Wojskowego,

²⁸ Tamże, § 6 ust. 1 pkt 2.

²⁹ Tamże, § 6 ust. 1 pkt 3.

³⁰ Tamże, § 8.

³¹ Tamże, § 5 ust. 2, § 6 ust. 3, 4 i 5.

Policję, Straż Graniczną, Służbę Ochrony Państwa³². Za organ właściwy do kierowania NATINAMDS należy uznać CAOC Uedem. W obszarze odpowiedzialności CAOC Uedem leży polska przestrzeń powietrzna³³. Inne organy międzynarodowe to m.in. Centrum Kontroli i Raportowania NATO³⁴. Ponadto SZ RP współpracują ze SG, od której otrzymują informacje o przelotach na małych wysokościach statków powietrznych i innych obiektów latających³⁵.

W kontekście ustawy o prawie lotniczym zadania antyterrorystyczne SZ RP dotyczą bezzałogowych statków powietrznych (BSP), ponieważ mogą one zostać użyte przez terrorystów. W wyżej wymienionym akcie prawnym przewidziano zadanie dla SZ RP polegające na możliwości zniszczenia lub unieruchomienia BSP, w tym modelu latającego, lub przejścia kontroli nad jego lotem. Powyższe uprawnienia przysługują żołnierzom m.in. w sytuacji, gdy BSP wzbudza uzasadnione podejrzenie użycia go jako środka ataku terrorystycznego. Żołnierze mogą również zniszczyć lub unieruchomić BSP, gdy znajduje się on w strefie, w której wprowadzono ograniczenia lotów lub jest wprowadzony zakaz lotu od poziomu terenu do określonej wysokości³⁶.

Zadania antyterrorystyczne na obszarach morskich

Podstawowymi dokumentami dotyczącymi zadań antyterrorystycznych SZ RP na obszarach morskich są: ustawa z 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich, ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej oraz rozporządzenie Rady Ministrów z 9 sierpnia 2010 r. dotyczące zapobiegania niebezpieczeństwu grożącemu statkom, obiektom portowym i portom.

Siły Zbrojne RP mogą realizować zadania antyterrorystyczne na obszarze morskim, za który w czasie pokoju jest odpowiedzialna SG, w celu zapobieżenia poważnym i bezpośrednim zagrożeniom dotyczącym statków, obiektów portowych i portów oraz związanej z nimi infrastruktury, jak również w celu zminimalizowania albo usunięcia tych zagrożeń. Niebezpieczeństwo stwarzają terroryści, którzy używają statku lub innego obiektu pływającego jako środka ataku

³² T. Zieliński, *Ochrona granicy państwowej...*, s. 49–50.

³³ M. Topczewski, *Organizacja Systemu Obrony Powietrznej RP...*, s. 67.

³⁴ J. Rajchel, K. Załęski, *Dowodzenie siłami powietrznymi, aspekt narodowy i sojuszniczy, uwarunkowania, tendencje i kierunki zmian*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, nr 3, s. 238, 245.

³⁵ Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, art. 1 ust. 2 pkt. 11.

³⁶ Ustawa z 3 lipca 2002 r. o prawie lotniczym, art. 126a ust. 1 pkt 1 lit. d, ust. 1 pkt 2, ust. 2.

terrorystycznego. Warunkiem uzasadniającym zaangażowanie SZ RP jest zaistnienie sytuacji, w której siły i środki SG mają być lub mogą okazać się niewystarczające do przeciwstawienia się zagrożeniu. W związku z powyższym minister obrony narodowej może wydać decyzję (ale nie musi tego zrobić) o zastosowaniu na polskich obszarach morskich środków niezbędnych do powstrzymania środka ataku, włącznie z jego zatopieniem³⁷. Bez względu na to, jaką decyzję podejmie, musi o niej niezwłocznie powiadomić premiera. Wydanie decyzji przez ministra obrony narodowej jest poprzedzone wnioskiem w tej sprawie ministra właściwego do spraw wewnętrznych. Z kolei minister właściwy do spraw wewnętrznych występuje z wnioskiem do ministra obrony narodowej po otrzymaniu od komendanta głównego SG zawiadomienia o wyczerpaniu przez podległą mu służbę ustawowych środków przewidzianych do przeciwdziałania powstałemu zagrożeniu³⁸.

Jeżeli minister obrony narodowej wyda decyzję, to jej mocą powinien podporządkować dowódcy operacyjnemu RSZ siły i środki, które są niezbędne do jej wykonania. Zadaniem tego dowódcy jest wydanie rozkazu o zastosowaniu niezbędnych środków w celu zapobieżenia zagrożeniu ze strony terrorystów, ograniczenia go lub usunięcia. Dodatkowo powinien on powiadomić ministra właściwego do spraw wewnętrznych, ministra właściwego do spraw zagranicznych, szefa ABW, dyrektorów właściwych urzędów morskich oraz właściwe terytorialne organy administracji rządowej o rodzaju, sposobie i czasie stosowania środków podporządkowanych mu przez ministra obrony narodowej. Powiadomienie obejmuje informacje w zakresie niezbędnym do zorganizowania współdziałania organów odpowiedzialnych za ochronę polskich obszarów morskich. Dowódca operacyjny RSZ może prowadzić działania przy współdziałaniu jednostek pływających SG³⁹.

Zadaniem, które mieści się w obszarze zadań antyterrorystycznych, jest współpraca SZ RP ze SG w zakresie ochrony granicy morskiej również przed wydaniem decyzji przez ministra obrony narodowej. Współpraca ta polega na utrzymywaniu stałej łączności oraz przekazywaniu informacji pomiędzy współdziałającymi jednostkami. Informacje dotyczą m.in.: wykrycia jednostek pływających, które mogą zagrażać pokojowi, porządkowi publicznemu oraz

³⁷ Siły Zbrojne RP powinny dokumentować użycie i wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego i broni palnej. W tym przypadku podstawą prawną jest ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, art. 23 ust. 3.

³⁸ Ustawa z 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich, art. 27 ust. 1; rozporządzenie Rady Ministrów z 9 sierpnia 2010 r. dotyczące zapobiegania niebezpieczeństwu grożącemu statkom, obiektom portowym i portom, § 2.

³⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 9 sierpnia 2010 r. dotyczące zapobiegania niebezpieczeństwu grożącemu statkom, obiektom portowym i portom, § 3–5.

bezpieczeństwu RP; wykrycia przestępstw przeciwko nienaruszalności polskiej granicy; wykrycia obcych okrętów⁴⁰.

Po wydaniu decyzji przez ministra obrony narodowej SZ RP podczas działań antyterrorystycznych na obszarach morskich powinny uwzględniać zasady wynikające z ustawy o Straży Granicznej. Według prawa żołnierze, stosując niezbędne środki w stosunku do jednostek pływających stanowiących zagrożenie, winni minimalizować zagrożenie życia i zdrowia osób postronnych. Od powyższego warunku nie ma wyjątku. Istnieje natomiast wyjątek od dwóch następujących warunków dotyczących użycia niezbędnych środków. Jeden z nich mówi o wyrządzeniu możliwie najmniejszej szkody terrorystom lub innym osobom, przeciwko którym te środki zostały wykorzystane, drugi – o ograniczeniu zniszczenia statku lub innego obiektu pływającego użytego jako środek ataku terrorystycznego, innych statków i infrastruktury portowej. Wspomnianym wyjątkiem jest pojawienie się informacji o znajdowaniu się na statku lub innym obiekcie pływającym urządzenia wybuchowego i zamiarze przeprowadzenia przez terrorystów niezwłocznego zamachu⁴¹.

Zanim dojdzie do zniszczenia lub zatopienia statku lub innego obiektu pływającego stanowiącego środek ataku terrorystycznego, dowódca okrętu Marynarki Wojennej (MW) może otrzymać zadanie polegające na zatrzymaniu jednostki opanowanej przez terrorystów. W związku z powyższym może on wezwać ją do zatrzymania. Wezwanie polega na przekazaniu sygnału dźwiękowego i wizualnego w odległości umożliwiającej jego odebranie. Do zatrzymania dowódcy używają sygnałów międzynarodowego kodu sygnałowego. W celu zwrócenia uwagi na przekazywany sygnał z okrętu powinny zostać wystrzelone dwa naboje sygnałowe w kolorze zielonym. Ponadto marynarze powinni zaświecić na maszcie dwa zielone światła rozpoznawcze. Jeżeli pomimo wezwań jednostka pływająca opanowana przez terrorystów nie zatrzyma się, dowodzący okrętem MW może podjąć inne kroki w celu jej zatrzymania lub ruszyć w pościg. Aby zatrzymać jednostkę kierowaną przez terrorystów, dowódca okrętu może zdecydować o oddaniu strzału ostrzegawczego w powietrze. Jeżeli nie odniesie on skutku, może wydać rozkaz do strzału przed dziób tej jednostki lub za jej rufę. Jeśli i to okaże się nieskuteczne, dowódca okrętu MW może wydać rozkaz do ostrzelania tej jednostki. Rozkaz otwarcia ognia może być wydany bez ostrzeżenia, w sytuacji gdy okręt MW zostanie ostrzelany. Należy zaznaczyć, że pościg może być prowadzony osobno lub jednocześnie przez okręty MW i statki

⁴⁰ Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, art. 19 ust. 2c i 2d pkt 1–3.

⁴¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z 9 sierpnia 2010 r. dotyczące zapobiegania niebezpieczeństwu grożącemu statkom, obiektom portowym i portom, § 6.

powietrzne SP. Pościg rozpoczęty na polskich obszarach morskich może być prowadzony do momentu, gdy ścigana jednostka znajdzie się na morzu terytorialnym obcego państwa. Powinna być zachowana ciągłość pościgu, co oznacza, że np. statek powietrzny wzywający jednostkę pływającą do zatrzymania (dwoma nabojami sygnałowymi koloru zielonego wystrzelonymi przed dziobem) prowadzi działania pościgowe do czasu przybycia okrętu⁴².

Oprócz uprawnień (mogących być jednocześnie zadaniami) m.in. do zatrzymania jednostki opanowanej przez terrorystów czy pościgu za nią dowódcy okrętów MW mają prawo realizować inne czynności. Zaliczyć do nich można m.in.: zmuszenie takiej jednostki do zawinięcia do określonego portu⁴³, wezwanie do obrania wskazanego kursu przepływu czy zmniejszenia prędkości przepływu. Po zatrzymaniu jednostki żołnierze mogą m.in. zatrzymać terrorystę, wylegitymować załogę i pasażerów statku, sprawdzić ładunek, dokonać przeszukania pomieszczeń, sprawdzić dokumenty statku i ładunku⁴⁴.

Podsumowanie

Za ochronę granicy państwowej w przestrzeni powietrznej odpowiada minister obrony narodowej, tym samym na nim ciąży obowiązek organizacji systemu OP RP. Siły Zbrojne RP prowadzą działania antyterrorystyczne, które są podzbiorem zadań realizowanych w ramach systemu OP RP. Inaczej jest w przypadku obszarów morskich. Za ochronę granicy na morzu odpowiada minister właściwy do spraw wewnętrznych, a w jego imieniu te zadania realizuje SG. Siły Zbrojne RP prowadzą działania dopiero w sytuacji, gdy siły SG są lub mogą okazać się niewystarczające do przeciwstawienia się zagrożeniu.

Przeciwdziałanie zagrożeniom terrorystycznym występującym w powietrzu zmusza do realizacji wielu zadań, do których można zaliczyć m.in.: wykrywanie i przechwytywanie statków powietrznych, zmuszanie ich do lądowania na lotnisku interwencyjnym czy ewentualne zestrzelenie. Zestrzelenie jest możliwe po spełnieniu określonych warunków. Ponadto należy zauważyć, że przeciwstawianie się zagrożeniom w przestrzeni powietrznej wymaga wykonywania

⁴² Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, art. 17 ust. 1, 2, 3, 4, 7, art. 18 ust. 1, art. 25.

⁴³ Należy brać pod uwagę ryzyko związane ze zmuszeniem statku opanowanego przez terrorystów do zawinięcia do portu. Nie można wykluczyć, że terroryści mogą podjąć próbę zatopienia statku na torze podejściowym czy też zniszczyć infrastrukturę portową.

⁴⁴ Ustawa z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, art. 14 ust. 1.

zadań nie tylko w tej przestrzeni, lecz także na morzu czy na lądzie, np. przez żołnierzy pełniących służbę w stacjach radiolokacyjnych czy centrach dowodzenia.

Na obszarach morskich, w przeciwieństwie do przestrzeni powietrznej, SZ RP mogą wykonywać zadania antyterrorystyczne dopiero wtedy, gdy z wnioskiem w tej sprawie wystąpi minister właściwy do spraw wewnętrznych. Podobnie jak w przypadku przestrzeni powietrznej obiekt stanowiący zagrożenie o charakterze terrorystycznym może zostać wykryty, zlokalizowany i zniszczony. Zadania mogą być realizowane przez żołnierzy pełniących służbę na morzu, w przestrzeni powietrznej (np. nad obszarami morskimi) czy na lądzie (np. na wybrzeżu). Warto zwrócić uwagę, że na obszarze morskim SZ RP mają znacznie więcej czasu na ewentualną reakcję na zagrożenie terrorystyczne. Jednostki pływające poruszają się bowiem znacznie wolniej niż statki powietrzne. Ponadto uszkodzenie obiektu pływającego nie musi wiązać się z jego zatopieniem, żołnierze mogą spowodować jedynie jego zatrzymanie się.

Reasumując, SZ RP są ważnym elementem systemu antyterrorystycznego RP. Realizują zadania mające na celu przeciwstawienie się zagrożeniom o charakterze terrorystycznym w powietrzu i na morzu.

Bibliografia

Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.

Fieducik B.W., *Terroryzm morski w świetle międzynarodowego prawa karnego*, Białystok 2013, rozprawa doktorska.

Grenda B., *Bazy lotnicze w systemie bezpieczeństwa państwa*, w: *Potęga powietrzna w systemie bezpieczeństwa państwa*, T. Zieliński (red.), Warszawa 2013.

Kośka M., *Działania antyterrorystyczne Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej na polskich obszarach morskich i w portach*, Warszawa 2021.

Kubiak K., *Przemoc na oceanach. Współczesne piractwo i terroryzm morski*, Warszawa 2009.

Rajchel J., Załęski K., *Dowodzenie siłami powietrznymi, aspekt narodowy i sojuszniczy, uwarunkowania, tendencje i kierunki zmian*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, nr 3, s. 229–250.

Topczewski M., *Organizacja Systemu Obrony Powietrznej RP i jego rola w Systemie Bezpieczeństwa Narodowego*, „Wiedza Obronna” 2016, nr 1–2, s. 62–74.

Zieliński T., *Ochrona granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej w odniesieniu do przeciwdziałania statkom powietrznym zaklasyfikowanym do kategorii Renegade*, „Przeгляд Policynjny” 2018, nr 1, s. 43–53.

Źródła internetowe

20. rocznica zamachu na World Trade Center, 11 IX 2021 r., <https://www.gov.pl/web/kgpsp/20-rocznica-zamachu-na-world-trade-center> [dostęp: 6 XII 2021].

Atak na World Trade Center w Nowym Jorku: zapis wydarzeń z 11 września 2001 roku, Forsal, 11 IX 2021 r., <https://www.forsal.pl> [dostęp: 27 IX 2021].

Buszujew M., *Zestrzelenie MH17 nad Ukrainą. Co warto wiedzieć o procesie*, Deutsche Welle, 7 VI 2021 r., <https://www.dw.com/pl/zestrzelenie-mh17-nad-ukrain%C4%85-co-warto-wiedzie%C4%87-o-procesie/a-57801364> [dostęp: 10 VII 2021].

Dywizjon Okrętów Bojowych, <https://www.wojsko-polskie.pl/3fo/dob/> [dostęp: 20 IX 2021].

Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com> [dostęp: 20 IX 2021].

Fregaty rakietowe typu Oliver Hazard Perry (OHP), <http://archiwum.mw.wp.mil.pl> [dostęp: 20 IX 2021].

Grotnik T., *Polskie okręty na szwedzkim poligonie rakietowym*, Zespół Badań i Analiz Militarynych, 30 VIII 2021 r., <https://zbiam.pl/polskie-okrety-na-szwedzkim-poligonie-rakietowym/> [dostęp: 20 IX 2021].

<https://www.start.umd.edu> [dostęp: 6 XII 2021].

Sobecki W., „Achille Lauro” – statek, który nie miał szczęścia, Infomare, 17 XII 2015 r., <https://www.infomare.pl/achille-lauro-statek-ktory-nie-mial-szczescia/> [dostęp: 6 XII 2021].

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (DzU z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.).

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 796).

Ustawa z dnia 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 692).

Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 1970).

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 1776, ze zm.).

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 1486, ze zm.).

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 372).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie określenia organu dowodzenia obroną powietrzną oraz trybu postępowania przy stosowaniu środków obrony powietrznej w stosunku do obcych statków powietrznych niestosujących się do wezwań państwowego organu zarządzania ruchem lotniczym (t.j.: DzU z 2015 r. poz. 83).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 sierpnia 2010 r. w sprawie trybu postępowania i sposobu współdziałania organów w celu zapobieżenia niebezpieczeństwu grożącemu statkom, obiektom portowym i portom oraz związanej z nimi infrastrukturze, powstałego na skutek użycia statku lub obiektu pływającego jako środka ataku terrorystycznego (t.j.: DzU z 2015 r. poz. 1139).

Orzecznictwo

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2000 r., sygn. K 26/98, OTK ZU 2000/2, poz. 57.

Czy następuje schyłek ekoterroryzmu?

Abstrakt

Celem artykułu jest krótka charakterystyka ekoterroryzmu, którego podstawą jest specyficzna ideologia. Niektóre treści głoszone przez jej propagatorów mogłyby zasługiwać na poparcie, gdyby nie ich zbyt odhumanizowana retoryka, a zwłaszcza praktyka nią motywowana. Zjawisko ekoterroryzmu, czyli terroryzmu ekologicznego, jest związane ze stosowaniem przemocy przez ekstremistyczne ugrupowania proekologiczne i radykalizowane jednostki. Ekoterroryzm dzieli się na terroryzm prośrodowiskowy i prozwierzęcy, zwany również animalistycznym. Terroryzm ekologiczny można też podzielić na terroryzm obrońców środowiska naturalnego i terroryzm stosowany przez obrońców praw zwierząt. Największy rozwój ekoterroryzmu nastąpił w USA. Animal Liberation Front, ALF (Front Wyzwolenia Zwierząt) był najbardziej niebezpieczną organizacją proekologiczną, najwięcej członków liczyła natomiast była grupa Earth First!, EF! (Najpierw Ziemia!). Do przemocy ze strony ekoterrorystów dochodziło w wielu państwach naszego kontynentu, przede wszystkim w Wielkiej Brytanii. Do Polski również przeniknęła ideologia ekocentryzmu, stanowiąca na Zachodzie motywację do aktywności wielu ugrupowań, jednak w naszym kraju nie wywarła ona wielkiego wpływu na działalność zorganizowanych grup ekologów i pojedynczych osób. Notowano natomiast przypadki przemocy układające się w serię zdarzeń skierowanych przeciw określonym firmom i instytucjom zagrażającym środowisku. Z przeprowadzonych badań wynika, że powoli, ale systematycznie spada na świecie liczba zdarzeń o charakterze ekoterrorystycznym. Za wcześniej, aby prognozować jego schyłek, jednak na pewno można mówić o coraz mniejszej aktywności związanej ze stosowaniem przemocy. Na obniżanie skali agresywnych działań proekologicznych składa się kilka okoliczności. Przede wszystkim nastąpił wzrost świadomości ekologicznej społeczeństw i rządów. Duży wpływ na spadek liczby zdarzeń o charakterze ekoterrorystycznym ma też zaostrzenie przepisów prawa, a także działalność organizacji ekologicznych.

Słowa kluczowe animaliści, ekocentryzm, ekologia, ekotaż, ekoterroryzm.

Zjawisko ekoterroryzmu, określane też jako terroryzm ekologiczny, wiąże się ze stosowaniem przemocy przez ekstremistyczne ugrupowania proekologiczne i zradykalizowane jednostki. Można zatem uznać, że jest to pewna odmiana ogólnego zjawiska terroryzmu. Ekoterroryzm można zdefiniować jako spektakularne działania różnych organizacji dotyczące szeroko rozumianej ekologii¹. W *Leksykonie ekologii i ochrony środowiska* hasło „ekoterroryzm” zdefiniowano jako: (...) *niezgodne z prawem radykalne metody wywierania presji przez obrońców przyrody (ekologów) na rządy i przemysłowców w celu uzyskania konkretnych celów politycznych. Powodem takiego postępowania jest przede wszystkim brak dialogu pomiędzy stronami konfliktu*². Według Jamesa F. Jarboe’a z FBI ekoterroryzmem jest każde działanie o naturze przestępczej, którego skutkiem jest użycie lub groźba użycia przemocy przeciw ludziom lub własności z powodów ekologiczno-politycznych³. Jacek Cheda scharakteryzował terroryzm ekologiczny w następujący sposób: *Jednak nie można zapominać również o działaniach terrorystów, które nie mają na celu ochrony środowiska, a tym samym nie służą zapewnieniu bezpieczeństwa ekologicznego. Środowisko dla nich jest jedynie celem ataku*⁴. Tę tezę rozwinęła Samanta Kowalska. Według niej ekoterroryzm to działania prowadzone przez różne organizacje terrorystyczne i podmioty państwowe, koncentrujące się wokół środowiska naturalnego. Ich aktywność może się wiązać z sytuacjami stwarzającymi niebezpieczeństwo dla środowiska naturalnego, np.: wprowadzaniem trujących substancji do gruntu czy do morza w strefie terytorialnej, organizowaniem ataków na elektrownie jądrowe, platformy wiertnicze, a także sabotowaniem pracy tych obiektów, atakowaniem tankowców, nielegalnych przewozów odpadów nuklearnych i miejsc ich składowania, co może doprowadzić do katastrofy ekologicznej o zasięgu transgranicznym⁵.

¹ K. Mączkowski, „Ekoterroryzm” to głupota, „Dziki Życie” 2021, nr 2/200, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2011/luty-2011/ekoterroryzm-to-glupota> [dostęp: 30 I 2021].

² <https://www.ekologia.pl/wiedza/slovniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekoterroryzm> [dostęp: 30 I 2021]. Hasło: ekoterroryzm, w: *Leksykon ekologii i ochrony środowiska*, <https://www.ekologia.pl/wiedza/slovniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekoterroryzm> [dostęp: 30 I 2021].

³ J. Cheda, *Ekoterroryzm jako współczesne zagrożenie bezpieczeństwa ekologicznego na świecie i w Polsce*, „Karpacki Przegląd Naukowy” 2014, nr 3, s. 58, [http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przeegl%20C4%85d%20Naukowy%20Nr%203\(11\)-2014.pdf](http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przeegl%20C4%85d%20Naukowy%20Nr%203(11)-2014.pdf) [dostęp: 30 I 2021].

⁴ Tamże.

⁵ S. Kowalska, *Ekoterroryzm – rozważania w kontekście bezpieczeństwa i zasady zrównoważonego rozwoju. Wybrane regulacje prawa międzynarodowego*, w: *Prawa człowieka a ochrona środowiska. Wspólne wartości i wyzwania*, B. Gronowska i in. (red.), Toruń 2018, s. 6–7.

David N. Pellow uważa, że termin „ekoterroryzm” został wymyślony przez działacza antyśrodowiskowego Rona Arnolda. Rozumiał on ekoterroryzm jako przestępstwo popełnione w celu ratowania przyrody⁶. Na jego poglądy zwrócili uwagę zarówno konserwatywne media, jak i konserwatywni politycy. Wykorzystali je następnie w krajowym i międzynarodowym dyskursie, którego celem było zwiększenie kontroli nad działalnością społeczną w zakresie ochrony środowiska. Środkiem do osiągnięcia tego zamierzenia miały być przesłuchania w Kongresie USA i uchwalanie ustaw wymierzonych w obrońców środowiska w większości amerykańskich stanów oraz w innych krajach.

Z kolei w *Encyklopedii terroryzmu* Harveya W. Kushnera „ekoterroryzm” został zdefiniowany jako ogólne zjawisko odnoszące się do różnych form przemocy i sabotażu stosowanych w imię ochrony środowiska⁷. Początkowo taktyka ekoterrorystów była inspirowana m.in. treścią radykalnej powieści ekologicznej Edwarda Abbeya pt. *The Monkey Wrench Gang*, wydanej w 1975 r. Dotyczy ona wykorzystywania różnych metod sabotażu w celu powstrzymania człowieka przed działaniami, które powodowały niszczenie środowiska w południowo-zachodniej części USA. Wpływ tej publikacji na aktywność radykalnych obrońców był tak duży, że pojęciem „małpiego klucza” zaczęto określać każdą formę prośrodowiskowego aktywizmu, w tym różne formy sabotażu i łamania prawa⁸, które przyczyniały się do zachowania dzikich ekosystemów w nienaruszonym stanie.

W *Encyklopedii Britannica* bardzo szeroko zdefiniowano zjawisko ekoterroryzmu, nazwane też jako „terroryzm ekologiczny”. Pod tym terminem kryje się zarówno niszczenie środowiska przez państwa i różne podmioty chcące wywołać określone zachowania, jak i przestępstwa popełniane przeciw firmom i agencjom rządowym. Intencją tej aktywności jest zakłócanie działań rzekomo szkodliwych dla środowiska lub im zapobieganie. Ekoterroryzm był stosowany przez grupy zaangażowane w przemoc antysystemową (wobec istniejących struktur państwa). Ten rodzaj terroryzmu, zwany również „bioterroryzmem”, obejmuje m.in. groźby zanieczyszczenia zbiorników wodnych, zniszczenia lub uszkodzenia urządzeń energetycznych, a także rozsyłanie węgliku lub innych szkodliwych substancji biologicznych. Według *Encyklopedii Britannica* inną formą ekoterroryzmu, często określaną jako wojna środowiskowa, jest celowe niszczenie środowiska, będące elementem strategii stosowanej podczas

⁶ D.N. Pellow, *Eco-terrorism*, w: *Keywords for Environmental Studies*, J. Adamson, W.A. Gleason, D. Pellow (red.), New York 2016, s. 82, <https://www.degruyter.com/document/doi/10.18574/9780814760741-029/html> [dostęp: 24 XII 2021].

⁷ H.W. Kushner, *Encyclopedia of Terrorism*, Thousand Oaks 2003, s. 116.

⁸ <https://www.supersummary.com/the-monkey-wrench-gang/summary/> [dostęp: 23 XII 2021].

konfliktu zbrojnego. Najlepszym tego przykładem było używanie defoliantów przez wojska amerykańskie w czasie wojny w Wietnamie. Zabieg ten był przeprowadzany po to, aby zniszczyć lasy tropikalne, w których ukrywali się partyzanci Vietcongu. Olbrzymie szkody w środowisku spowodowały również irackie wojska, które wycofując się z Kuwejtu w 1991 r., podpaliły tamtejsze szyby naftowe. Rok później władze w Bagdadzie nakazały osuszenie mokradeł i zniszczenie napalnym rosnącej tam roślinności, co doprowadziło do całkowitej zmiany środowiska naturalnego. Przyjęty w 1998 r. Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego⁹ nazywa takie zmiany lub zniszczenia jako zbrodnię wojenną. W końcowej części definicji zawartej w encyklopedii ekoterroryzm został utożsamiony z aktywnością polegającą na działaniach niektórych organizacji ekologów naruszających mienie firm, które zajmują się pozyskiwaniem drewna, oraz przedsiębiorstw z innych branż. Wspomniana aktywność ma polegać na utrudnianiu pracy takim firmom przez niszczenie maszyn i urządzeń, sabotaż w fabrykach, laboratoriach itp. bądź niszczenie w sklepach artykułów wykonanych ze skór i futer¹⁰.

Autor niniejszego artykułu zawęża analizę zjawiska ekoterroryzmu tylko do ostatniej części definicji sformułowanej przez *Encyclopedię Britannica* i wcześniej wymienionych autorów. Uważa również, że ekoterroryzmem nie można nazwać przypadków wysadzania w powietrze ropociągów i gazociągów przez FARC¹¹ w Kolumbii, organizację Ansar Bajt al-Makdis¹² w Egipcie czy MEND¹³ w Nigerii, zatruwania pasz dla zwierząt, modyfikowania genetycznego roślin bądź zniszczenia starożytnych posągów Buddy przez talibów w prowincji Bamian, obiektów muzealnych w miastach Afganistanu, Iraku i Syrii oraz zabytków architektury w Palmyrze przez Państwo Islamskie, które wymienia Kowalska¹⁴, mimo że spowodowały one zniszczenia w środowisku naturalnym, śmierć tysięcy zwierząt, a także nieodwracalne straty w światowym dziedzictwie kultury i sztuki. Mają one jednak niewiele wspólnego z ekoterroryzmem postrzeganym jako działalność organizacji o charakterze proekologicznym, chociaż w skrajnych przypadkach ekoterroryzm może sprowadzać się nie tylko

⁹ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (DzU z 2003 r. nr 78 poz. 708).

¹⁰ <https://www.britannica.com/topic/ecoterrorism> [dostęp: 24 XII 2021].

¹¹ Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (Rewolucyjne Siły Zbrojne Kolumbii).

¹² Ansar Bajt al-Makdis (Obrońcy Jerozolimy). W listopadzie 2014 r. organizacja przyjęła nazwę Wilajet Sinai (Prowincja Synaj) Państwa Islamskiego.

¹³ Movement for the Emancipation of the Niger Delta (Ruch na rzecz Emancypacji Delt Nigru).

¹⁴ S. Kowalska, *Ekoterroryzm – rozważania...*, s. 225, 231, 238–239.

do stosowania przemocy w celu realizacji doktryn ekologicznych, lecz także do działań, których zamierzeniem jest dokonanie zniszczeń w środowisku naturalnym albo sama groźba takiego ataku (celem jest przedstawienie określonego żądania). Posługując się ideologią walki o środowisko naturalne, ekoterrorysty kierują swoją agresją przeciw instytucjom państwowym, koncernom, przedsiębiorstwom oraz pojedynczym osobom. Uderzają w ten sposób w gospodarkę i swobody obywatelskie. W katalogu ich aktywności znajdują się m.in. takie metody działań, jak: manifestacje, blokady dróg, okupacje budynków, zastraszanie, sabotaż (tzw. ekotaż¹⁵), w tym niszczenie maszyn, uwalnianie zwierząt używanych do doświadczeń, eksperymentów naukowych, hodowanych dla skór i futer oraz podkładanie ładunków wybuchowych w siedzibach władz koncernów biotechnologicznych, w pobliżu domów ich dyrektorów, pobicia, wysadzanie w powietrze laboratoriów i przesyłanie groźb osobom prowadzącym badania naukowe z wykorzystaniem zwierząt¹⁶.

W artykule autor zawarł krótką charakterystykę ekoterroryzmu znajdującego się pod wpływem specyficznej ideologii, której pewne treści mogłyby zasługiwać na poparcie, gdyby nie ich zbyt odhumanizowana retoryka, a zwłaszcza motywowana nią praktyka. Ten rodzaj przemocy jest przedmiotem analizy przeprowadzonej przez autora, a zarazem podstawowym celem badań. Autor sformułował następujące pytania badawcze: jakie formy przemocy przyjmował ekoterroryzm od początku swojego istnienia do współczesności? Jaką ideologią kierowały się organizacje ekoterrorystyczne i jakie były kierunki ich rozwoju? Jaka była skala przemocy na przestrzeni lat? Jaka jest przyszłość zjawiska ekoterroryzmu? Autor postawił jednocześnie następującą hipotezę badawczą: ekoterroryzm był zjawiskiem wyolbrzymianym i nigdy nie stanowił zagrożenia większego niż terroryzm ugrupowań politycznych i religijnych. Autor posłużył się następującymi metodami badawczymi: historyczną – pozwalającą prześledzić

¹⁵ Określenie powstało z połączenia pierwszej sylaby wyrazu: ekologiczny oraz ostatniej wyrazu: sabotaż. Ekotaż został zdefiniowany jako taktyka niszczenia maszyn i urządzeń służących do pozyskiwania dóbr naturalnych. Celem tych działań było zapobieżenie degradacji środowiska. W USA jest używane określenie: *monkeywrenching* (wbijanie małp), które zostało zapożyczony od tytułu książki Abbeya pt. *The Monkey Wrench Gang*. Tym terminem pierwotnie nazwano wbijanie głęboko w drzewa długich gwoździ lub zaostrzonych prętów, które powodowały zniszczenie części tnących traków podczas tarcia drewna. Potem *monkeywrenching* stał się synonimem ekotażu. Por. T.P. Bondaroff, *Throwing a Wrench into Things: The Strategy of Radical Environmentalism*, „Journal of Military and Strategic Studies” 2008, t. 10, nr 4, s. 6–7, https://www.academia.edu/192381/THROWING_A_WRENCH_INTO_THINGS_THE_STRATEGY_OF_RADICAL_ENVIRONMENTALISM?email_work_card=title [dostęp: 16 II 2021].

¹⁶ Hasło: ekoterroryzm, w: *Leksykon ekologii i ochrony środowiska*, <https://www.ekologia.pl/wiedza/slowniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekoterroryzm> [dostęp: 30 I 2021].

zjawisko ekoterroryzmu na przestrzeni lat, behawioralną – analizującą zachowania jednostek i ugrupowań, porównawczą – przedstawiającą zmiany zachodzące w ideologii i metodach działania organizacji ekoterrorystycznych. Wykorzystał również dane statystyczne w celu zobrazowania skali ekoprzemocy.

Ideologia ekologicznego ekstremizmu a kwestie etyczne

Ekoterroryzm dzieli się na terroryzm próśrodowiskowy i prozwierzęcy, zwany również animalistycznym. Inny podział terroryzmu ekologicznego obejmuje terroryzm stosowany przez obrońców środowiska naturalnego i terroryzm stosowany przez obrońców praw zwierząt. Oba nurty powstały w latach 70. XX w. Określa się je również mianem terroryzmu jednej sprawy¹⁷. U źródeł terroryzmu ekologicznego tkwi przekonanie o konieczności powstrzymania niebezpiecznej działalności człowieka, która prowadzi do zagłady Ziemi i upadku cywilizacji. Świadomość skończoności przyrody zaowocowała zmitologizowanym myśleniem ekologów, zgodnie z którym wprowadzeniem ludzi w nową rzeczywistość mieli zająć się „tęczowi wojownicy”. Powstanie myśli ekologicznej oraz ruchów i partii zielonych było powiązane z poszukiwaniami alternatywnych form życia społecznego. Podstawę takiego dążenia stanowił pogląd, że należy w diametralny sposób zmienić kierunek cywilizacyjnego rozwoju. Aby osiągnąć ten cel, należy powstrzymać dalszy nieograniczony rozwój techniki, gdyż to właśnie on powoduje, że świat dąży do zagłady cywilizacji z powodu postępującej degradacji środowiska naturalnego. Postulat powstrzymania rozwoju techniki i całkowitej zmiany cywilizacyjnego paradygmatu, aby oczyścić biosferę ze zniszczeń i pozwolić przyrodzie się zregenerować, miał być warunkiem koniecznym do przejścia od epoki ekonomii do epoki ekologii. Koncepcja ta była oparta na teorii Gai¹⁸ jako samoregulującego się systemu, której autorem jest James Lovelock. Krytycy ekologicznego radykalizmu podkreślali, że w tego rodzaju filozofii występuje nienawiść do nowoczesności, kulturowe lewactwo, utopijny mesjanizm, antykapitalizm i ideologia strachu. W literaturze ekstremistów ekologicznych pojawiły się wątki antydemokratyczne i autorytarne.

¹⁷ E. Posłuszna, *Ekstremizm ekologiczny, źródła – przejawy – perspektywy*, Warszawa 2012, s. 20.

¹⁸ W mitologii greckiej Gaja była Ziemią-Matką. Według Lovelocka, wszystkie ziemskie organizmy, choć konkurują ze sobą i dążą do indywidualnego sukcesu, jakim jest maksymalizacja reprodukcji, tworzą jako całość strukturę wyższego rzędu, rodzaj superorganizmu – Gaję. Zob. M. Sobczyk, *Gaja – Żyjąca planeta*, „Dzikie Życie” 2002, nr 5/95, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2002/maj-2002/gaja-zyjaca-planeta> [dostęp: 30 I 2021].

Do dziś ekstremistyczną ekologię nazywa się również rewolucyjną, a jej głównym postulatem jest zniesienie prymatu człowieka nad przyrodą¹⁹.

Należy wspomnieć, że radykalnie myślący ekolodzy postrzegają kryzys ekologiczny jako powszechny kryzys kulturowy i osobowy, kryzys całej cywilizacji. Świat przyrody jest, według nich, przestrzenią, w której wszystkim elementom (florze i faunie) przypisuje się jednakową wartość. Wyrażają oni pogląd istnienia głębokiego związku człowieka z przyrodą i jednocześnie odrzucają ideę uprzywilejowanego miejsca gatunku ludzkiego w świecie natury. Oznacza to brak akceptacji dla cywilizacyjnego i gospodarczego rozwoju opartego na współczesnej technologii. W niektórych nurtach ideologii ekstremistycznej ekologii pojawiały się wątki neomaltuzjańskie²⁰ i propozycje ilościowej redukcji gatunku ludzkiego, a ludobójstwo i wojny, klęski żywiołowe i epidemie określano jako naturalne remedium na przeludnienie. Z ekstremistycznym nurtem ekologicznym wiązały się też ruchy religijne zainspirowane przedchrześcijańską przeszłością i rekonstrukcją archaicznych kultów przybierających postać neopogańskich misterii. W istocie sięganie w przeszłość było podyktowane obawami przed przyszłością. Można zatem wyciągnąć wniosek o istnieniu związków między ekstremizmem ekologicznym i ekoterroryzmem a ideową inspiracją tego rodzaju działań, odwołującą się do zamierzchłych dziejów człowieka żyjącego w harmonii z naturą. Ekoterroryzm był obecny m.in. w krajach najbardziej rozwiniętych przemysłowo, a reakcją osób niezadowolonych z industrialnej rzeczywistości było podejmowanie prób unicestwienia otaczającego je świata. Według ekoterrorystycznych wizjonerów, takich jak: Shoko Asahara, przywódca sekty Najwyższa Prawda, i Theodora D. Kaczynskiego, słynnego „Unabombera”, świat uległ całkowitemu zepsuciu konsumpcjonizmem i stosowaniem techniki²¹.

Ważnym elementem ekstremizmu ekologicznego była ideologia ekocentryzmu (biocentryzmu). Zgodnie z nią człowiek nie ma uprzywilejowanego miejsca na Ziemi i dlatego też nie ma prawa do panowania nad naturą. Nie wolno też traktować natury jako środka do zadowolenia człowieka. Elementy natury mają swoją autonomiczną wartość, w tym wartość moralną, która jest równa bądź większa od wartości (ważności) interesów człowieka, jego aktywności, a nawet od niego samego. Krótko mówiąc, w ekocentryzmie człowiek nie ma większej

¹⁹ Tamże.

²⁰ Maltuzjanizm jest teorią przeludnienia sformułowaną w XVIII w. przez Thomasa Roberta Malthusa. Zwrócił on uwagę na korelacje zachodzące między przyrostem ludności a poziomem zamożności społeczeństwa. Teoria ta stała się jednym z ważniejszych trendów społecznych, z którym wiąże się propagowanie kontroli urodzin.

²¹ A. Machniak, *Radykalizm i ekstremizm nowych ruchów społecznych na przykładzie Frontu Wyzwolenia Zwierząt*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, nr 1, s. 261–262.

wartości niż jakikolwiek inny element przyrody. W takim ujęciu ekocentryzm dąży do zamazania różnicy pomiędzy człowiekiem a innymi istotami żywymi²². Ekocentrycy uważali, że istnieje skomplikowana sieć wzajemnych powiązań pomiędzy wszystkimi mieszkańcami Ziemi – ludźmi, całą fauną i florą, przyrodą ożywioną i nieożywioną, ludzie zaś to zaledwie jeden z wielu gatunków istnień, dla których Ziemia jest domem. To forma ziemskiej wspólnoty, w której ludzie i przyroda dzielą się planetą. Zgodnie z taką koncepcją ekocentrycy nie dokonowali podziału pomiędzy ludźmi a nieludźmi. Radykałowie uważali nawet, że ci, którzy utrzymują, że ludziom należy wyższy status moralny niż innym istotom żywym, ponoszą odpowiedzialność za odmianę szowinizmu, jaką jest preferowanie określonego gatunku. Takie zachowanie uważali za wysoce niemoralne, podobnie jak rasizm.

Ideologia ekocentryzmu wywarła wpływ m.in. na ekoideologię, która przeżywa w dzisiejszej edukacji, mediach i polityce. Jednym z najbardziej powszechnych i jednocześnie problematycznych aspektów ekocentryzmu jest doktryna praw zwierząt. Sprzeciwiając się wprowadzaniu różnic pod względem ontologicznym i aksjologicznym pomiędzy ludźmi a innymi stworzeniami, wielu propagatorów tej idei utrzymywało, że przypisywanie wyższego statusu moralnego ludziom wiąże się z zamykaniem ich w obrębie własnego gatunku. Twierdzili, że takie gatunkowe klasyfikowanie jest niemoralne, podobnie jak rasizm lub seksizm. Przekonanie to było oparte na dogmacie o prawach zwierząt i miało groźne skutki. Ingrid Newkirk, współzałożycielka i dyrektorka organizacji People for Ethical Treatment of Animals, PETA (Ludzie na rzecz Etycznego Traktowania Zwierząt) w USA, powiedziała kiedyś: *Bojownicy o prawa zwierząt nie faworyzują gatunku ludzkiego, wyodrębniając go spośród innych zwierząt, a zatem nie istnieje żadna naturalna podstawa do tego, by uważać, że człowiek ma jakieś specjalne prawa. Szczur, świnia, pies, chłopiec – wszystko to są ssaki*²³. Działaczka, jak wielu obrońców zwierząt, nie tylko zatarła różnicę pomiędzy ludźmi a zwierzętami, ale najwyraźniej odrzucała także istotną różnicę pomiędzy

²² Przeciwnieństwem ekocentryzmu jest antropocentryzm środowiskowy. Zgodnie z tym poglądem człowiek, jego działania i potrzeby mają większą wartość niż świat przyrody, tj. zwierzęta, rośliny i minerały. Przekonanie to jest oparte na twierdzeniu, że wytwory natury nie mają wartości samej w sobie, moralnej lub jakiegokolwiek innej. Zwolennicy tego poglądu twierdzą, że człowiek jest miarą wszechrzeczy i w rezultacie wartość wytworów natury jest, ich zdaniem, całkowicie zdeterminowana wartością moralną lub użytecznością ludzkich działań, potrzebami estetycznymi czy ekonomicznymi. W konsekwencji – wartość środowiska naturalnego zależy od wartości nadanej mu przez ludzi. Więcej na ten temat zob. T.A. Michaud, *Ekoterror a ekoideologia*, w: *Terroryzm – dawniej i dziś*, P. Jaroszyński i in. (red.), Lublin 2010, s. 73–85.

²³ T.A. Michaud, *Ekoterroryzm: kulisy bycia „zielonym”*, <https://3obieg.pl/ekoterroryzm-kulisy-bycia-zielonym-prof-thomas-michaud/> [dostęp: 19 IX 2012].

rodzajami ssaków, co stanowiło zaprzeczenie istniejącego porządku natury. Newkirk odrzuciła również wyrażenie „zwierzę domowe”, ponieważ uważała, że jest ono nacechowane ideologicznie. Zamiast tego zaproponowała termin „zwierzęta towarzyszące”. Jej punkt widzenia potwierdziło wydane przez PETA *Oświadczenie o zwierzętach towarzyszących*. Można przeczytać w nim, że zwierzęta domowe są traktowane jak niewolnicy, czasem przetrzymywane w dobrych warunkach, ale to wciąż są niewolnicy. Dla Newkirk i osób o podobnych przekonaniach prawa natury mogą być modyfikowane w prosty sposób dzięki ideologicznej zamianie znaczeń słów i pojęć, których używamy, gdy mówimy o gatunkach żyjących na Ziemi. Do ekstremistów podzielających poglądy Newkirk należał m.in. Michael W. Fox, który jako wiceprzewodniczący amerykańskiego Humane Society of the United States (Ludzkie Społeczeństwo Stanów Zjednoczonych) stwierdził: *Życie mrówki i życie mojego dziecka powinno mieć taką samą wartość*²⁴. Peter Singer i Tom Regan prezentowali podobne poglądy. Singer stwierdził na przykład: *Z pewnością istnieje wiele zwierząt, których życie według różnych kryteriów jest więcej warte od życia niektórych ludzi. Z kolei kiedy Regana zapytano, co by zrobił, gdyby w szalupie na oceanie znajdowało się tylko jedno miejsce i musiał wybrać kogo uratować: psa czy dziecko, odpowiedział: *Gdybym musiał wybrać między upośledzonym dzieckiem a inteligentnym psem, wybrałbym psa*. Dla Regana upośledzone dziecko jako element sieci wzajemnych zależności było z pewnością jednym z tych istnień ludzkich, których życie było mniej ważne (warte) niż życie inteligentnego psa*²⁵.

Organizacja zajmowała bardzo niejednoznaczny postawę wobec przemocy w obronie zwierząt, mimo że sama nie stosowała tego typu rozwiązań. Newkirk stwierdziła, że niestosowanie przemocy nie jest skuteczne, ponieważ PETA od lat prosi, lecz nic w ten sposób nie osiąga, a bojownicy Earth Liberation Front, ELF (Frontu Wyzwolenia Ziemi), którzy grożą atakami lub je stosują, są traktowani jak bohaterowie. PETA często brała w obronę osoby przeprowadzające akcje sabotażowe i bardzo rzadko je potępiała. Alex Pacheco, współzałożyciel i były prezes PETA, stwierdził, że zniszczenie własności, włamania i kradzieże są dopuszczalne, gdy dokonuje się ich w celu ochrony zwierząt. Podczas Konwencji Praw Zwierząt rzecznik organizacji usprawiedliwiał używanie przemocy w obronie zwierząt. Wyraził wówczas opinię: *Byłoby naprawdę wspaniale, gdyby wszystkie jadłodajnie fast food, rzeźnie, laboratoria i banki, które je finansują,*

²⁴ <http://www.naiaonline.org/articles/article/quotes-from-the-leaders-of-the-animal-rights-movement#sthash.q4A1wR4T.dpbs> [dostęp: 12 II 2021]. Tłumaczenia w artykule pochodzą od autora.

²⁵ T.A. Michaud, *Ekoterroryzm: kulisy...*

*jutro eksplodowały*²⁶. PETA udzielała też finansowego wsparcia ugrupowaniom stosującym przemoc, a w zamian za to otrzymała od nich nagrania wideo rejestrujące przebieg akcji sabotażowych przeprowadzanych przez ekoterrorystów i dokumentujące stosowanie przemocy wobec zwierząt²⁷.

Zdaniem jezuity Paula Fitzgeralda zwierzęta doświadczają bólu i cierpienia, a także – dzięki instynktownym zachowaniom – niektóre gatunki mogą zdobywać wiedzę o swoim własnym środowisku. Jednak poddawał on w wątpliwość twierdzenie, że zwierzęta „pragną wieść własne życie”. Zdaniem Thomasa A. Michauda, profesora Jezuickiego Uniwersytetu w Wheeling (USA), zwierzęcemu instynktowi przetrwania nie towarzyszy poczucie obowiązku wobec innych, a jedynie potrzeba własnego przeżycia. Zwierzęta nie są istotami moralnymi, a chcąc przetrwać, nie kierują się jakimkolwiek racjonalnym, świadomym poczuciem odpowiedzialności za prawa innych zwierząt w życiu społecznym. Dlatego nie ma podstaw, aby twierdzić, że zwierzęta mają prawa. Poniżej zacytowano w całości interesującą argumentację prof. Michauda, aby przybliżyć czytelnikowi stanowisko konserwatywnej części Kościoła Katolickiego w USA wobec zwierząt i rozminięcie się teorii prof. Michauda z rzeczywistością:

Ich ekoncentryczna ideologia (chodzi o PETA – dop. autora), dotycząca praw zwierząt, jest zagmatwana nie tylko, jeśli chodzi o rozumienie praw i konsekwencji, jakie ze sobą niosą, ale dodatkowo dogmatyczne upieranie się przy prawach zwierząt odzwierciedla ich prymitywny nominalizm. Dążą oni do przypisania praw zwierzętom, aby usankcjonować swoje przekonanie, że zwierzęta powinny być szanowane. Jednak poprzez twierdzenie, że zwierzęta posiadają prawa, nie szanują właściwie zwierząt jako zwierząt. Ich żądania wywodzą się wprost z antropocentrycznego szowinizmu. Jest to spowodowane ich nominalistyczną mentalnością, która aby uzasadnić szacunek dla zwierząt, domaga się przypisania im cech ludzkich. Podobnie rzecz ma się w przypadku męskiego szowinizmu, według którego kobietom przysługują prawa o tyle, o ile posiadają one cechy męskie. Tego rodzaju szowinizm oczywiście nie szanuje kobiety jako kobiety, podobnie jak przypisywanie praw zwierzętom. Głównie ze względów ideologicznych, nie respektuje istotowej integralności zwierząt²⁸.

²⁶ <https://www.consumerfreedom.com/2004/01/2339-peta-and-terrorism-the-real-deal/> [dostęp: 12 II 2021].

²⁷ https://www.postbulletin.com/letter---animal-rights-movement-wallows-in-human/article_e932b1a3-54ac-526a-a086-be4c7deaa75e.html [dostęp: 12 II 2021].

²⁸ T.A. Michaud, *Ekoterror a ekoideologia...*, s. 82–83.

Zdaniem Michauda ekocentryzm, tak wyraźny w ekoideologii, powinno się analizować od strony filozoficznej, chociażby w odniesieniu do praw zwierząt. Krytykowanie ekocentryzmu z filozoficznego punktu widzenia przyczyniało się do lepszego rozpoznania w nim zagmatwanych doktryn i błędnego dogmatyzmu. Podobnie, coraz mocniejsze osłabianie ekocentryzmu powodowało, że stawał się on mniej zdolny do inspirowania fanatycznych ekoterrorystów²⁹. Spośród tych ostatnich najbardziej radykalną teorię przemocy głosili animaliści, być może dlatego, że ich konsekwentnie ekocentryczny (biocentryczny) światopogląd ułatwiał stosowanie przemocy. Jeden z nich, David Barbarash, twierdził: *Nie widzimy różnicy między przyrodzonymi prawami człowieka i przyrodzonymi prawami zwierzęcia*³⁰. Logiczne mogło się wydawać poświęcenie życia człowieka w obronie życia zwierząt. Organizacja Animal Liberation Front, ALF (Front Wyzwolenia Zwierząt) wyznaczyła sobie dwa cele: taktyczny – ocalić tak wiele zwierząt, jak to możliwe, i spowodować zaprzestanie wykorzystywania zwierząt oraz strategiczny – zakończyć wszelki ucisk zwierząt przez zmuszenie przedsiębiorstw wykorzystujących zwierzęta do zaprzestania działalności. Założyciel organizacji Ronnie Lee oświadczył: *Wydaje mi się zupełnie naturalne i bardzo moralne, by bezpośrednio interweniować w celu uratowania zwierząt od prześladowania. Oczywiście to często oznaczałoby łamanie prawa, ale przecież to prawo było stanowione przez samolubny i arogancki gatunek ludzki bez brania pod uwagę zwierząt*³¹. Ratowano więc zwierzęta przez stosowanie akcji bezpośrednich (uwalniano je) lub narażano na straty finansowe ich wyzyskiwaczy. ALF koncentrował się na takich akcjach ze względu na ich efektywność. Jego teoretycy argumentowali: *Ekstremalne działanie jest wyrafinowaną polityczną taktyką, która dramatyzuje zagadnienia i stawia je przed społeczeństwem, gdyż inaczej byłyby zignorowane w mediach; stosuje nacisk na korporacje i agencje rządowe, które inaczej mogłyby oprzeć się legalnemu naciskowi od przestrzegających prawa organizacji; i rozszerza spektrum działalności tak, że wywieranie nacisku przez grupy głównego nurtu nie jest uważane za ekstremistyczne*³². ALF odrzucał oskarżenia o ekstremizm, stosowanie przemocy czy terroryzm. Robin Webb, przedstawiciel brytyjskiego skrzydła tej organizacji, podczas wizyty w USA powiedział:

²⁹ Tamże.

³⁰ <https://furcommission.com/in-their-own-words-the-animal-liberation-front-alf-has-this-to-say/> [dostęp: 12 II 2021].

³¹ <http://www.animalperson.net/ronnie-lee-on-the-alf/> [dostęp: 12 II 2021].

³² J. Tomaszewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym: od obywatelskiego nieposłuszeństwa do terroryzmu (przypadek Earth Liberation Front)*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, nr 1, s. 195.

Całkowicie potępiam przemoc i ekstremizm. Dodał od razu: Nie potępiam jednak współczujących komand ALF³³. Aktywiści ALF uważali, że nawet zniszczenie własności nie jest terroryzmem, jeśli obyło się bez krzywdzenia ludzi. Zwracano na to uwagę w komunikacie ALF z 24 października 1999 r.: Nie uważamy zniszczenia własności, rzeczy za przemoc. Jak przemoc może być skierowana przeciw czemuś, co nie jest żywe. Odrzucano przy tym zarzut, przekonując, że: Prawdziwi terroryści są ludźmi i przedsiębiorstwami, które zadają ból i cierpienie milionom niewinnych zwierząt każdego dnia³⁴. W tym ujęciu kampanie animalistów nabrały wymiaru etycznego, stawały się wręcz nakazem sumienia. Porównywano tu ruch animalistyczny do działalności abolicjonistów, twierdzono też, że: Każdy bojownik wolności był uważany za terrorystę³⁵. Innym częstym porównaniem było zestawienie sytuacji zwierząt z Holokaustem, co tym bardziej uzasadniało konieczność walki o ich wyzwolenie spod ucisku człowieka³⁶.

Organizacje ekoterrorystyczne i metody ich działania

Ekoterroryzm zapoczątkowali na przełomie lat 60. i 70. XX w. tzw. Eco-Raiders, studenci z Uniwersytetu Arizony. Dewastowali oni place budowy, uważając, że prowadzone tam prace naruszają lub wręcz niszczą pierwotny ekosystem pustynnych terenów Arizony. Eco-Raiders byli przykładem i inspiracją dla innych organizacji o charakterze ekoanarchistycznym. W Santa Fe powstała Black Mesa Defense, wspierająca Indian Nawaho podczas ich protestów przeciw budowie kopalni odkrywkowej. W 1969 r. w San Francisco powstała organizacja Friends of the Earth (Przyjaciele Ziemi), utworzona przez Davida Browera, byłego dyrektora wykonawczego Sierra Club – najstarszej organizacji ekologicznej w USA (założonej w 1892 r.). W 1970 r. dwa małżeństwa Jim i Marie Bohlen oraz Irving i Dorothy Stowe opuściły Sierra Club i założyły Komitet „Don't Make a Wave: Stop the Bomb” („Nie rób fali: zatrzymaj bombę”)³⁷. Powodem była chęć zaprotestowania przeciw amerykańskim próbom jądrowym na Aleutach. W następnym roku w kanadyjskim Vancouver Komitet zmienił nazwę na Greenpeace

³³ Tamże.

³⁴ Tamże, s. 196.

³⁵ Tamże.

³⁶ W 2002 r. w USA została opublikowana książka Charlesa Pattersona pt. *Eternal Treblinka: Our Treatment of Animals and the Holocaust*.

³⁷ <https://www.greenpeace.org/international/story/48966/irving-dorothy-stowe-greenpeace-history-founders-mentors/> [dostęp: 24 I 2022].

(Zielony Pokój). Jego aktywiści próbowali m.in. zapobiegać przeprowadzaniu prób jądrowych, sabotowali połowy wielorybów, zasłaniali swoimi ciałami foki przed myśliwymi, a także uniemożliwiali składowanie odpadów radioaktywnych. W 1977 r. Paul Watson, usunięty z zarządu Greenpeace, utworzył Sea Shepherd Conservation Society, SSCS (Stowarzyszenie Ochrony Morskich Pasterzy). Specjalnością tej organizacji stały się akcje przeciw polującym na wieloryby, polegające niekiedy na taranowaniu statków wielorybniczych³⁸.

Jednak to utworzony w 1976 r. i wspomniany wcześniej ALF okazał się najbardziej niebezpieczną organizacją ekoterrorystyczną. Wywodzi się on z Hunt Saboteurs Association, HSA (Stowarzyszenia Sabotażystów Polowań), które zajmowało się uniemożliwianiem polowań myśliwym w Wielkiej Brytanii. Warto w tym miejscu przypomnieć o akcji przeprowadzonej przez członków HSA w styczniu 1977 r. Trzech aktywistów HSA włamało się do krypty w celu sprofanowania grobu Roberta Peela, legendarnego myśliwego i ludowego bohatera Anglii. Po rozbiciu grobowca i rozkopaniu grobu członkowie HSA wrzucili doń wypreparowaną głowę lisa. Mimo że genезy ALF należy szukać w Wielkiej Brytanii, to organizacja była aktywna głównie na terenie Stanów Zjednoczonych. Intencją ALF było wyzwolenie zwierząt spod ludzkiego ucisku. Organizacja ta od samego początku miała charakter konspiracyjny, ponieważ w dążeniu do zrealizowania swoich planów zdecydowała się na stosowanie środków i metod niezgodnych z prawem międzynarodowym. Akcje były prowadzone w taki sposób, aby wyrządzić jak największe straty materialne przedsiębiorstwom eksploatującym zwierzęta, co z kolei spowodowałoby, że ich produkcja byłaby finansowo nieopłacalna. Akcje powinny być na tyle skuteczne, żeby firmy wykorzystujące zwierzęta czuły się zagrożone i nie mogły optymalnie funkcjonować. Animaliści z ALF określili stosowane przez nich metody wyrażeniem „*non-violent direct actions*”, czyli: „działania bezpośrednie pozbawione przemocy”. Aktywność ALF w latach 80. była wymierzona głównie w laboratoria przeprowadzające testy na zwierzętach, które pozostawały na usługach przedsiębiorstw spożywczych i farmaceutycznych. Obrońcy zwierząt korzystali ze zróżnicowanych metod walki – od działań protestacyjnych polegających na umieszczaniu odpowiednich napisów malowanych sprayem na ścianach laboratoriów badawczych po przywiązywanie się do drzew przeznaczonych do wycinki na terenach stanowiących naturalne środowisko życia zwierząt. Tylko w niewielu przypadkach policji oraz innym służbom udało się zatrzymać sprawców podpałek i innych szczególnie dotkliwych poczynań, które nabrały charakteru akcji sabotażowych. Animaliści sprzeciwiali się przede wszystkim eksperymentom na zwierzętach oraz ich

³⁸ J. Tomaszewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, s. 187–188.

hodowli na skalę przemysłową. Celem ataków animalistycznych terrorystów były zwłaszcza laboratoria (medyczne, weterynaryjne, uniwersyteckie lub należące do prywatnych instytucji). Utrudniano również funkcjonowanie biur i fabryk przedsiębiorstw, które korzystały z wyników takich badań. Animaliści przeprowadzali też zamachy na obiekty produkcji i handlu żywnością: rzeźnie, farmy, firmy wytwarzające fast foody itp. Ponadto ALF organizował akcje przeciw ogrodom zoologicznym, oceanariom, cyrkom, rodeo, widowiskom, w których zwierzęta konkurowały ze sobą, a także kuśnierzom, weterynarzom, właścicielom znęcającym się nad zwierzętami, osobom ubranym w futra (m.in. oblewano je farbą). Najczęściej stosowaną metodą walki był wandalizm: malowanie graffiti na ścianach, wybijanie szyb, oklejanie ich plakatami zawierającymi wrogie treści lub zabijanie deskami drzwi obiektów. Równie popularne były podpalenia i akty sabotażu. Obie te metody pozwalały na wyrządzenie dotkliwych zniszczeń przy relatywnie niskich kosztach. Bardzo prostą, a jednocześnie skuteczną metodą było ostrzeganie przed rzekomym zatruciem żywności. Konieczność wycofania z rynku całych partii żywności narażała zarówno producentów, jak i sprzedawców na ogromne straty finansowe i wizerunkowe. Wizytówką animalistów było również wypuszczanie na wolność zwierząt laboratoryjnych. Aktywiści nękali też ludzi. Ich ofiarami byli naukowcy prowadzący eksperymenty na zwierzętach. Najczęściej przesyłano im listy z nienawistnymi treściami.

Na początku lat 90. członkowie amerykańskiej gałęzi ALF przeprowadzili kampanię określaną mianem „Bite Back” („Odgryźć”). Była to operacja wymierzona w przemysł futrzarski oraz instytucje naukowo-badawcze go wspomagające. Jej twórcą i koordynatorem był Rodney Adam Coronado, były działacz SSCS. W czerwcu 1991 r. podłożono ogień pod budynki eksperymentalnej fermy norek w Oregonie. Pięć dni później podpalono zabudowania firmy produkującej paszę dla ferm zwierząt futerkowych w Edmonds, a następnie laboratorium badawcze należące do Uniwersytetu Stanu Waszyngton. W lutym 1992 r. podłożono ogień pod centrum badań nad norkami Uniwersytetu Stanowego Michigan. Ta ostatnia akcja spowodowała straty w wysokości ponad 200 tys. dolarów oraz utratę informacji zgromadzonych podczas 32 lat badań. Za ten czyn Coronado został skazany na początku marca 1995 r. na 4 lata i 9 miesięcy pozbawienia wolności oraz 2 mln dolarów grzywny³⁹. W latach 1979–1993 ALF zaatakował w USA 63 instytuty akademickie i 21 prywatnych laboratoriów

³⁹ W 2010 r. ukazała się w USA książka Deana Kuipersa pt. *Operation Bite Back: Rod Coronado's War to Save American Wilderness*. Autor scharakteryzował w niej postać Rodneya Coronady i przedstawił historię jego działalności w ramach ALF oraz śledztwo prowadzone przez FBI przeciwko tej organizacji.

badawczych (straty wyliczono na ponad 6,5 mln dolarów) oraz 76 przedsiębiorstw branży rolno-spożywczej (straty ponad 1,1 mln dolarów)⁴⁰.

W Wielkiej Brytanii oceniano, że ALF, a zwłaszcza jego odłām o nazwie Animal Liberation Militia, ALM (Milicja Wyzwolenia Zwierząt), stał się, po terroryzmie IRA, najpoważniejszym zagrożeniem dla mieszkańców Zjednoczonego Królestwa. W 1982 r. premier Margaret Thatcher dostała dwie przesyłki zawierające w środku bomby (nie doszło do detonacji). W tym samym roku brytyjskie media ogłosiły, że ALM zatrzała w sklepach spożywczych batoniki Mars, aby wymusić na koncernie produkującym ten wyrób zakończenie testowania produktów na małpach. Akcja okazała się skutecznym i jednocześnie kosztownym blefem, gdyż koncern stracił 4,5 mln dolarów. W 1988 r. Dariusz Paczkowski założył w Polsce krajowy odłām ALF. Jego uczestnicy zrezygnowali jednak z głośzenia radykalnych haseł, ograniczyli się jedynie do akcji propagandowych. Członkowie polskiego ALF byli nastawieni na pacyfistyczną działalność uświadamiania ludziom cierpienia zwierząt. Sporadycznie dochodziło do włamań do ferm hodowlanych i wypuszczania przetrzymywanych tam zwierząt. Po 1996 r. działalność polskiego odłamu praktycznie zamarła. W 2000 r. rosyjskie skrzydło ALF przeprowadziło ataki na sklepy z futrami i zakłady mięsne w Moskwie, Soczi oraz Krasnodarze. W tym samym roku w Moskwie dokonano włamań do gmachów Akademii Medycznej. Podczas akcji wypuszczono 119 żab, 110 szczurów i 5 królików wykorzystywanych do eksperymentów medycznych⁴¹.

Jak już wspomniano, w 1977 r. założono SSCS. Inicjatorem był Paul Watson, który został usunięty z Greenpeace za poglądy sprzeczne z przyjmowaną przez tę organizację doktryną „bez przemocy” oraz za przeprowadzenie akcji protestacyjnej polegającej na zatopieniu w wodzie pałek służących do zabijania fok. Inaczej niż Greenpeace Watson uważał, że aktywiści nie powinni przedstawiać wyłącznie na pokojowych akcjach, lecz rozwijać nową strategię opartą na działaniach ekotażowych, ponieważ tylko one są w stanie trwale zniechęcić ludzi do niszczenia przyrody. Według niego szacunek dla życia powinien mieć pierwszeństwo przed szacunkiem dla własności, która jest używana do zabierania życia. Twierdził jednak, że przy podejmowaniu akcji bezpośredniej należy przedsięwziąć wszelkie możliwe środki ostrożności, aby nikt z jej uczestników nie ucierpiał. Według FBI SSCS było pierwszą organizacją stosującą sabotaż, która swoim działaniem wyszła poza granice Stanów Zjednoczonych. To spowodowało, że ekoterroryzm stał się problemem o charakterze światowym. Organizacja kupiła łódź oceaniczną, a Watson z wolontariuszami, którzy na niej

⁴⁰ J. Tomaszewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, s. 201.

⁴¹ A. Machniak, *Radykalizm i ekstremizm...*, s. 266.

pływali, przeszkadzali rybakom polującym na zwierzęta morskie (głównie na wieloryby, delfiny i foki). Największą akcją przeprowadzoną przez tę organizację było staranowanie i zatopienie na wodach Portugalii statku wielorybniczego Sierra w 1979 r. W następnym roku grupa Watsona zatopiła cztery kolejne statki i przeprowadziła wiele mniejszych akcji polegających na przeszkadzaniu w polowaniu na kanadyjskie foki. Organizacja zintensyfikowała działania w 1986 r. W tym samym roku International Whaling Commission, IWC (Międzynarodowa Komisja Wielorybnictwa) ogłosiła memorandum na komercyjne połowy wielorybów, a mimo to Japonia, Korea Południowa, Norwegia i ZSRR kontynuowały połowy na nie. W dniu 8 listopada 1986 r. dwóch aktywistów SSCS włamało się do zakładu przetwarzającego wieloryby w okolicach Reykjavíku i zniszczyło znajdujące się tam maszyny i urządzenia wartości ok. 1,8 mln dolarów, a następnie zatopiło dwa stojące w dokach statki (straty oszacowano na ok. 2,8 mln dolarów). W październiku 1998 r. członkowie organizacji ślubowali, że będą przeszkadzać w odrodzeniu się rytuału połowań na wieloryby praktykowanego przez Indian Makah w stanie Waszyngton. Próba udaremnienia polowania spotkała się jednak ze zdecydowanym oporem Indian, którzy obrzucili kamieniami statek organizacji. Po tym incydencie aktywiści SSCS zdecydowali się już nie zakłócać swoją obecnością akwenów i terenów należących do Makah. W czasie ponad 30-letniej działalności organizacja przeprowadziła wiele akcji sabotażowych, m.in. zatopiła 10 statków wielorybniczych, uszkodziła kilkanaście innych oraz zniszczyła dziesiątki sieci używanych do połowu ryb. Należy jednak zaznaczyć, że podczas tych akcji nikt nie został zabity ani poważnie ranny⁴². Latem 2017 r. Japonia przyjęła nowe przepisy antyterrorystyczne w związku z igrzyskami olimpijskimi planowanymi na 2020 r. (w związku z pandemią COVID-19 przełożono je na 2021 r.). W nowym prawie uznano za przestępstwo terrorystyczne już samą obecność statków ekoaktywistów w pobliżu wielorybników. W 2017 r. szef SSCS Watson zapowiedział rezygnację z działań polegających na blokowaniu japońskich wielorybników⁴³. W świetle nowych przepisów SSCS zadeklarowało, że przestanie wysyłać swoje statki na Ocean Południowy (zwany też Antarktycznym) przeciw japońskim statkom wielorybniczym. Organizacja zwróciła również uwagę, że jej statki były śledzone za pomocą japońskich wojskowych satelitów obserwacyjnych. Watson uznał, że te dwie przyczyny wpłyną na skuteczność operacji przeprowadzonych przez jego organizację, stwierdził również, że nie może

⁴² E. Pośluszná, *Ekstremizm ekologiczny ...*, s. 179–180.

⁴³ <https://biznesalert.pl/ekoterroryzm-ekologia-klimat-srodowisko/> [dostęp: 18 II 2021].

ona konkurować z technologią wojskową⁴⁴. W dniu 7 grudnia 2017 r. SSCS ogłosiło nabycie trzeciego statku, który otrzymał nazwę MV Sharpie. Podczas swojej dziewiczej misji dołączył on do operacji „Milagro” w Zatoce Kalifornijskiej i wspomógł ratowanie zagrożonych morświnów vaquita⁴⁵.

Największą organizacją o charakterze ekoterrorystycznym w USA była grupa Earth First!, EF! (Najpierw Ziemia!) utworzona w 1980 r. przez zwolenników ekologicznego ekstremizmu skupionych wokół Dave’a Foremana i Edwarda Abbeya. Była to jedna z najślawniejszych i najprężniej działających organizacji stosujących metodę sabotażu. Organizacja ta występowała przeciw wyrębowi lasów, górnictwu, budowie dróg, rozwojowi przedmieść ingerującemu w środowisko naturalne i spółkom energetycznym. Początkowo akcje przeprowadzane przez EF! nie były szczególnie uciążliwe, miały raczej charakter symboliczno-happeningowy, jak na przykład urządzenie 21 marca 1981 r. na moście na rzece Kolorado demonstracji przeciw istnieniu tej budowli. Od końca 1981 r. oprócz taktyki obywatelskiego nieposłuszeństwa i tradycyjnych pikiet organizacja zaczęła stosować również radykalne metody w walce z wrogami Matki Ziemi: podpalenia, niszczenie ciężkich maszyn, demontaż linii wysokiego napięcia, usuwanie znaków ze szlaków narciarskich, obalenie i niszczenie billboardów, sabotaż. Najbardziej kontrowersyjną metodą spośród stosowanych był wspomniany *monkeywrenching*. Dokonywano podpalenia siedzib firm i uszkodzono linie wysokiego napięcia w pobliżu elektrowni atomowych. Organizacja zniszczyła też helikopter rozpylający środek chwastobójczy. Działania sabotażowe były przeprowadzane przez pojedyncze osoby lub niewielkie grupy. Po 1983 r., kiedy do organizacji przystąpili młodzi ludzie odmiennie postrzegający problemy ekologiczne, doszło w EF! do wyodrębnienia się dwóch odłamów, coraz bardziej ze sobą skłóconych. Były to: frakcja ekocentryczna i frakcja społecznej sprawiedliwości. Frakcja ekocentryczna skupiała głównie osoby należące do pierwszego pokolenia organizacji. Zazwyczaj miały one powyżej 30 lat i pochodziły z południowo-zachodnich terenów USA. Większość z nich przed utworzeniem EF! działała w tradycyjnych organizacjach ekologicznych. Według nich podstawowym i jedynym celem organizacji powinna być walka o dobro przyrody jako całości. Tę walkę należało prowadzić głównie za pomocą działań sabotażowych. Do drugiej frakcji należały natomiast osoby

⁴⁴ B. Doherty, *Sea Shepherd says it will abandon pursuit of Japanese whalers*, „The Guardian”, 29 VIII 2017 r., <https://www.theguardian.com/environment/2017/aug/29/sea-shepherd-says-it-will-abandon-pursuit-of-japanese-whalers> [dostęp: 25 II 2018].

⁴⁵ <https://web.archive.org/web/20171208174807/http://www.seashepherd.org/news-and-commentary/news/sea-shepherd-launches-new-anti-poaching-vessel-mv-sharpie.html> [dostęp: 8 XII 2017].

młodsze (do dwudziestu kilku lat), które wstąpiły w szeregi organizacji w latach 1983–1985. Większość z nich pochodziła z zachodniego wybrzeża, głównie z Oregonu i Kalifornii, gdzie działała w ruchach pokojowych oraz w ruchach na rzecz swobodnego dokonywania aborcji. Dla nich kryzys ekologiczny był jednym z wielu światowych problemów, którym można najskuteczniej zaradzić przez edukację. Chociaż brali udział w ekotażu, zdecydowanie preferowali obywatelskie nieposłuszeństwo. Obie frakcje w początkowym okresie zgodnie ze sobą współpracowały, jednak po 1987 r. dały o sobie znać skrywane do tej pory ideologiczne i personalne animozje, które trzy lata później doprowadziły do odejścia z EF! większości biocentrystów. Przyczyniło się do tego również powstanie w ramach EF! komórki o nazwie Evan Mecham Eco-Terrorist International Conspiracy, EMETIC (Międzynarodowa Konspiracja Ekologiczna Evana Mechama)⁴⁶, którą utworzyli najbardziej radykalni aktywiści EF! Dali oni o sobie znać w listopadzie 1987 r., kiedy to uszkodzili wyciąg krzeselkowy należący do ośrodka narciarskiego Fairfield Snow Bowl w Arizonie. Straty ośrodka oszacowano na ponad 200 tys. dolarów. W następnym roku celem ataku ponownie był ten sam ośrodek narciarski oraz kopalnie uranu w okolicach Wielkiego Kanionu. Uszkodzono wówczas 34 słupy energetyczne. Pod koniec maja 1989 r. troje założycieli organizacji: Marc Davis, Margaret Millet i Marc Baker zostało zatrzymanych przez FBI podczas niszczenia linii energetycznych odprowadzających prąd z elektrowni atomowej w Palo Verde (Arizona). Śledztwo wykazało, że ta akcja była próbą przed przeprowadzeniem symultanicznych ataków na instalacje nuklearne w Kalifornii, Arizonie i Kolorado. Kolejne aresztowania zakończyły działalność grupy. W 1990 r., po serii zatrzymań oraz sporów toczących się wokół etycznych aspektów ekotażu, część członków EF! na czele z Foremanem opuściła organizację. Ci, którzy pozostali, zrezygnowali z akcji sabotażowych, gdyż uważali, że ochronie przyrody bardziej przysłużą się akcje o charakterze edukacyjnym i propagandowym⁴⁷.

Do rozpadu struktur EF! doszło również w Wielkiej Brytanii. W 1992 r. podczas spotkania członków krajowych struktur brytyjskiej EF! organizacja zdecydowała się porzucić taktykę ekotażu i postanowiła „ani nie potępiać, ani nie akceptować” tej metody działań. Część członków organizacji, która nie chciała wyrzec się ekotażu, utworzyła w Brighton podziemny, wspomniany już, ELF. Inspirowali się oni nazwą Animal Liberation Front, a we wrześniu 1993 r. doszło do nawiązania bliskiej współpracy pomiędzy tymi organizacjami.

⁴⁶ Evan Mecham był konserwatywnym gubernatorem Arizony. EMETIC to również nazwa środka na wymioty.

⁴⁷ E. Posłuszna, *Ekstremizm ekologiczny* ..., s. 181–185.

W następnym roku ELF, podobnie jak wcześniej ALF, utworzył swoje struktury na terytorium Stanów Zjednoczonych. Początkowo współpraca między organizacjami polegała na umieszczaniu na stronach internetowych ALF informacji o działalności i ideologii ELF. Od połowy lat 90. ELF i ALF zaczęły podejmować wspólne akcje⁴⁸. W październiku 1996 r. podpalono ciężarówkę należącą do US Forest Service w Detroit. W lipcu 1997 r. podpalono ubojnię koni w Redmond w stanie Waszyngton (szkody oszacowano na 1 mln dolarów), a w listopadzie tego samego roku podpalono zagrodę dzikich koni należącą do Bureau of Land Management (co naraziło tę instytucję na straty w wysokości ok. 500 tys. dolarów). W następnym roku podobny los spotkał zabudowania US Department of Agriculture Animal Damage Control w Olimpi, stolicy stanu Waszyngton (straty wyniosły 23 mln dolarów). FBI szacowało, że pokłosiem ekoterrorystycznej współpracy ELF i ALF w latach 1996–2002 było popełnienie ponad 600 różnych przestępstw, a wysokość strat oszacowano na 43 mln dolarów. W marcu 2001 r., pół roku przed atakiem na WTC i Pentagon, FBI uznało ELF za najgroźniejszą rodzimą grupę terrorystyczną. W dniu 7 października, a więc w dniu ataku sił USA na Afganistan, dziennik „The Washington Times” w artykule redakcyjnym pt. *War against eco-terrorists* nazwał ELF i ALF eko-Al-Kaidą⁴⁹. Do takich opinii przyczyniły się nie tylko akcje sabotażowe, lecz także założenia ELF, jego ideologia oraz doskonale współdziałające ze sobą podziemne struktury. Organizacja głosiła m.in. następujące zasady: powodowanie jak największych strat ekonomicznych podmiotom i osobom czerpiącym zyski z eksploatacji i niszczenia środowiska naturalnego; uświadamianie społeczeństwu okrucieństw, których dopuszczano się wobec Ziemi i wszystkich gatunków ją zamieszkujących, oraz podejmowanie wszelkich koniecznych środków zapobiegawczych przeciw uszkodzeniu jakiegokolwiek żywej istocie. W piśmie „Resistance” wydawanym przez ELF argumentowano:

Zgodnie z zasadami sprawiedliwości, wolności i równego traktowania całego niewinnego życia część globalnego ruchu rewolucyjnego już nie ogranicza swojego potencjału do wprowadzenia zmian przez odwoływanie się do błędnej, nieadekwatnej ideologii odrzucającej stosowanie przemocy. Należy bez wahania chwycić za broń, by urzeczywistnić ideę sprawiedliwości i zapewnić niezbędną ochronę naszej planecie, którą tak mocno

⁴⁸ S. Parson, *Understanding the Ideology of the Earth Liberation Front*, „Green Theory&Praxis: The Journal of Ecopedagogy” 2008, nr 2, s. 52, https://www.academia.edu/518248/Understanding_the_Ideology_of_the_Earth_Liberation_Front?email_work_card=title [dostęp: 11 II 2021].

⁴⁹ <https://www.washingtontimes.com/news/2001/oct/7/20011007-025834-9663r/> [dostęp: 7 XI 2001].

zawiedliśmy, stosując przez dekady potyczki prawne, protesty i sabotaż gospodarczy. Zastanów się: gdyby ktoś zaciskał ręce na twoim gardle, dusząc cię, czy zbierałbyś podpisy pod petycją z grzeczną prośbą o powstrzymanie napastnika? Czy pozostałbyś bierny, ograniczając się do symbolicznego gestu odmówienia współpracy? Mamy nadzieję, że broniłbyś się wszelkimi możliwymi sposobami. Jedyne sposoby, by zaszkodzić korporacji, to uderzyć ją po kieszeni, dlatego sabotaż ekonomiczny jest tak skuteczny⁵⁰.

Tak więc ELF łączył cele ekologiczne (upadek przemysłu), antykapitalistyczne (nastraszyć bogatych) i anarchistyczne (podkopać fundamenty państwa). Antykapitalizm ściśle powiązano z ekologizmem, gdyż (...) *żądzą zysku, generowana i wzmacniana przez społeczeństwo kapitalistyczne, niszczy całe życie na planecie*⁵¹. Metodą służącą osiągnięciu tych zamierzeń miała być akcja bezpośrednia. ELF, który został zorganizowany na wzór ALF, wykorzystał tę samą strategię *leaderless resistance* (opór bez przywódców, opór niekierowany)⁵². Sympatykom ruchu nakazywano działać w pojedynkę lub łączyć się w małe grupy, liczące od dwóch do sześciu zaprzyjaźnionych osób, znających się od dawna i mających wspólne poglądy. Zalecano im brać inicjatywę w swoje ręce i tworzyć własne komórki, które działałyby niezależnie od siebie, kontaktowałyby się ze sobą sporadycznie, a często nie wiedziałyby o swoim istnieniu. Miały one występować pod różnymi nazwami. Ci sami aktywiści używali różnych pseudonimów, dlatego byli podejrzewani o przynależność do kilku różnych organizacji: EF!, ALF, Justice Department czy Militant Direct Action Task Force. Każda komórka ponosiła odpowiedzialność wyłącznie za swoje działania,

⁵⁰ „Resistance Magazine”, wiosna 2010, t. 2, nr 1, s. 54–55, <http://www.arissamediagroup.org/book/resistance-magazine-2/> [dostęp: 24 I 2022].

⁵¹ J. Tomaszewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, s. 196.

⁵² Taką strategię po raz pierwszy sformułował w swoim esejach płk Ulius Louis Amoss (1895–1961), oficer CIA. Następnie została ona dostosowana do działań amerykańskich białych suprematystów przez Louisa Beama. W późniejszym czasie strategia *leaderless resistance* posłużyła zorganizowaniu struktur ekoterrorystów przez Sama Love’a i Davida Obsta, co opisali w książce pt. *Environmental Action Says: Ecotage!* wydanej w 1972 r. Ten model działania można zdefiniować jako opór niekierowany, prowadzony przez sieć luźno powiązanych ze sobą komórek o pełnej autonomii w organizowaniu i przeprowadzaniu operacji. Łączy je jedynie ideologia. Odmianą tego modelu działania jest taktyka samotnego wilka. Więcej na temat stosowania strategii *leaderless resistance* w ekoterroryzmie zob. T.P. Bondaroff, *Bitter Green: An Examination of the Strategy of Ecotage*, 2009 r., s. 72–78, https://www.academia.edu/238985/Bitter_Green_The_Strategy_of_Ecotage [dostęp: 12 II 2021].

więc po rozpracowaniu grupy i aresztowaniu jej członków nie można było do-
trzeć do innych grup. Spoiwem je łączącym była ideologia⁵³.

Olbrzymi rozgłos medialny i polityczne skutki przyniosła kampania „Stop
Huntingdon Animal Cruelty”, SHAC (Powstrzymać okrucieństwo Huntingdo-
na wobec zwierząt), prowadzona w latach 1999–2002 przeciw przedsiębiorstwu
Huntingdon Live Siences, HLS⁵⁴ i współpracującym z nim firmom. W ramach
kampanii zastraszano pracowników, klientów i kooperantów HLS. W Internecie
zamieszczano ich adresy zamieszkania i numery telefonów z adnotacją: *Poszuki-
wany za współudział w torturowaniu zwierząt!*, wysyłano maile z pogroźkami do
współpracowników HLS i członków ich rodzin, umieszczano graffiti na budyn-
kach lub oblewano je czerwoną farbą, niszczone pojazdy, do pracowników wysy-
łano przesyłki z kałem i martwymi gryzoniami, ciężko pobito pałkami dyrektora
naczelnego przedsiębiorstwa Briana Cassa, podkładano również ładunki wybu-
chowe o małej sile rażenia. Opublikowanie listy akcjonariuszy HLS spowodowa-
ło, że notowania firmy na giełdzie znacznie spadły. Banki kredytujące działalność
firmy i jej ubezpieczyciel wycofali się ze współpracy. John Levis z FBI – podczas
posiedzenia Senackiego Komitetu ds. Środowiska i Robót Publicznych w całości
poświęconego SHAC – powiedział, że ok. 100 firm wycofało się ze współpracy
z HLS, m.in. Bank Inwestycyjny Stephens, Citibank Marsh Insurance, Aetna In-
surance, Deloitte & Touche, Johnson and Johnson czy Merck⁵⁵.

Pod koniec 2000 r. rozwinęła się w USA kampania przeciw samochodom
terenowym. Podstawowym motywem było to, że te pojazdy emitują dużo więcej
spalin niż samochody osobowe. Nową strategią działań stały się ataki zagraża-
jące ludzkiemu życiu, m.in. w 2001 r. w Eugene doszło do podpalenia cysterny,
w której znajdował się kierowca. Niektórzy eksperci od ekoterroryzmu uważali, że
ekologiczni ekstremiści mogą nawet użyć broni masowego rażenia. Już w 1970 r.
ruch Weather Underground planował zdobycie środków biologicznych i skażenie
nimi wody. Dwa lata później ekoterrorysty usiłowali dokonać ataku z wykorzy-
staniem kilku środków promieniotwórczych. W lipcu 2000 r. w centrum Minne-
apolis nieznani ekologiczni ekstremiści rozłożyli trzy słoje ze związkami cyjanku

⁵³ J. Tomasiewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, s. 197.

⁵⁴ HLS było największym laboratorium prowadzącym eksperymenty na zwierzęta. Uzyskane tu
wyniki wykorzystywano w przemyśle chemicznym i farmaceutycznym. Laboratorium zostało
założone w 1951 r. w Wielkiej Brytanii. Kolejne laboratoria HLS powstały w USA i Japonii.

⁵⁵ *Eco-terrorism Specifically Examining Stop Huntingdon Animal Cruelty („SHAC”)*, Hearingbe-
fore the Committee on Environment and Public Works United States Senate (Przesłuchanie
przed Komisją ds. Środowiska i Robót Publicznych, Senat Stanów Zjednoczonych), 26 X 2005 r.,
s. 5–8, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-09shrg39521/pdf/CHRG-109shrg39521.pdf> [dostęp: 12 II 2021].

w ramach protestu przeciw odbywającej się tam konferencji na temat inżynierii genetycznej. Według wyrażanych 20 lat temu przez niektórych opinii w przyszłości – czyli obecnie – będzie możliwe przeprowadzenie takiego ataku. Najbardziej ekstremistyczne organizacje: Earth First!, Animal Liberation Front, Earth Liberation Front, Vegan Front, Gaia Liberation Front, Justice Department, Militant Direct Action Task Force, David Organization, Paint Panthers, Animal Avengers, Meat Free Mission miały być gotowe do podjęcia każdego działania. Zresztą ich aktywiści wcale się z tym nie kryli. Jeden z nich, Keith Mann z ALF, powiedział w grudniu 1998 r.: *Nikt jeszcze nie zginął, ale czas na to nadejdzie*⁵⁶.

Ekoterroryzm w Polsce

Zagrożenie terroryzmem ekologicznym w USA było bez porównania większe niż w krajach Europy. Wyjątkiem jest Wielka Brytania, która także doświadczyła na dużą skalę tego zjawiska, ale bez porównania mniejszą niż Stany Zjednoczone. Do przemocy ze strony ekoterrorystów dochodziło już w wielu państwach naszego kontynentu. Mimo że ideologia ekocentryczna przeniknęła do Polski, nie wywarła wielkiego wpływu na działalność zorganizowanych grup ekologów i pojedynczych osób. Notowano natomiast przypadki przemocy układające się w serię zdarzeń skierowanych przeciw określonym firmom i instytucjom zagrażającym środowisku. Jak już wspomniano, w 1988 r. powstała w Polsce filia ALF, ale nie propagowała ona radykalnych haseł, lecz koncentrowała się na prowadzeniu akcji edukacyjnych w zakresie uświadamiania ludziom cierpienia zwierząt. Zapowiadano również przeniesienie do naszego kraju kampanii SHAC, ale jej aktywiści działali w pierwszej dekadzie XXI w. przez krótki czas i w zasadzie zajmowali się propagowaniem wegetarianizmu⁵⁷.

W Polsce ekoterroryzm miał różne oblicza. Media nagłaśniały najbardziej spektakularne akcje ekoszantażystów, bo do szantażu sprowadzała się najczęściej działalność rzekomych ekoterrorystów. Inwestorzy po cichu pertraktowali z nimi, wykładając duże kwoty na ich działalność statutową. Ekolodzy byli też wykorzystywani przez lobbystów do pokonania konkurencji. Pomysłowość ekoszantażystów była duża. Często obiecywali, że nie będą blokować inwestycji, jeśli otrzymają sowite wynagrodzenie, na przykład za współpracę przy realizacji różnych projektów, analiz lub ekspertyz środowiskowych, choć takie zostały już

⁵⁶ J. Tomaszewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, s. 204–205.

⁵⁷ E. Poślusznia, *Ekstremizm ekologiczny...*, s. 114; <http://www.wegetarianie.pl/forum/ogolnie/2614/> [dostęp: 15 II 2021].

wykonane przez odpowiednie instytucje zgodnie z przepisami i przy spełnieniu wszystkich wymogów. Ale notowano również akcje sabotażowe. W ostatnich latach głośno było o zniszczeniu w wyniku eksplozji apartamentowca znajdującego się w trakcie budowy. Do zdarzenia doszło nad ranem 17 lipca 2018 r. w Bielsku-Białej. W wyniku wybuchu przerobionej butli z gazem propan-butan apartamentowiec częściowo się zawalił. Druga eksplozja osmolila jedynie ścianę innego budynku. Nikt wówczas nie ucierpiał, ponieważ na placu budowy nie było robotników, straty materialne wyniosły natomiast 1,2 mln zł. W gruzach znaleziono resztki urządzenia wybuchowego, a w dwóch sąsiednich budynkach podobne urządzenia przygotowane do odpalenia. Dziesięć dni później w Internecie pojawił się 7-stronicowy list będący manifestem. Wynikało z niego, że sprawcą wybuchu jest osoba płci żeńskiej podpisana jako „Pocahontas”, która działa w imieniu organizacji Brygada Wschód. Treść przesłania zawierała m.in. sformułowanie: *Do 6 sierpnia macie wstrzymać roboty. Do 31 października bloki mają zostać rozebrane, plac budowy uprzątnięty, ogrodzenia zdjęte, a wy macie opuścić tę ziemię. A za kilka lat znów wyrosnie las, tak jak było kiedyś*⁵⁸. Autor zagroził, że w przeciwnym razie dojdzie do zburzenia kolejnych budynków. Listy o takiej samej treści, wysłane tradycyjną pocztą, trafiły także do kilku redakcji, organizacji ekologicznych, Urzędu Miejskiego w Bielsku-Białej i policji. Autor stwierdził, że przemawia w imieniu wszystkich mieszkańców osiedla „Sarni Stok”. Mieszkańcy bloków i domów jednorodzinnych sąsiadujących z terenem budowy apartamentowców przyznali, że nie podoba im się zabudowa kolejnych obszarów zielonych. Klócili się z urzędnikami o nową inwestycję. Autor listów zaznaczał, że zostały one sporządzone z zachowaniem środków ostrożności, bez odcisków palców, śladów osmologicznych, biologicznych, identyfikujących drukarki ani innych, które mogłyby zostać wykorzystane przez śledczych. Prokurator, na podstawie opinii biegłego, ustalił adres skrzynki e-mail oraz adres IP, który był przypisany do ogólnodostępnego wi-fi w placówce jednego z banków w Bielsku-Białej. Za sprawcę wybuchów uznano Mateusza H., studenta kilku śląskich uczelni, który został zatrzymany 25 lutego 2019 r. Przypisano mu również spalanie koparki na tej samej budowie, do którego doszło w listopadzie 2017 r., osiem miesięcy przed wysadzeniem apartamentowca. Wtedy był tam jeszcze pusty plac. Na miejscu znaleziono wydrukowaną kartkę: *Odejdźcie stąd. Zostawcie tę ziemię w spokoju. To pierwsze i ostatnie ostrzeżenie*⁵⁹.

⁵⁸ <https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/byly-bloki-bedzie-las-do-poniedzialku-ma-was-tu-nie-byc,167,2880> [dostęp: 30 VII 2018].

⁵⁹ <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-02-26/zatrzymano-podejrzanego-o-wysadzenie-jesienia-ubieglego-roku-budynku-w-bielsku-bialej/> [dostęp: 26 II 2019].

W grudniu 2019 r. prokuratura skierowała do Sądu Rejonowego w Bielsku-Białej akt oskarżenia przeciwko Mateuszowi H. Ciężyło na nim 20 zarzutów, w tym wyłudzenie środków pieniężnych od różnych instytucji, a przede wszystkim wysadzenie bloku mieszkalnego znajdującego się w budowie. W lipcu 2021 r. Mateusz H. został skazany na sześć i pół roku pozbawienia wolności, grzywnę, sąd nakazał mu również naprawienie szkody, którą wyrządził⁶⁰.

Jeszcze większe straty niż deweloper budujący w Bielsku-Białej poniósł właściciel maszyn do wycinki lasów w Nadleśnictwie Szklarska Poręba. W dniu 9 kwietnia 2019 r. nieznanymi sprawcami, ukrywający się pod nazwą Zielony Front, spalili harwester i próbowali spalić forwader. Wartość jednej maszyny wynosi ok. 1,5 mln zł. Trzy tygodnie wcześniej w tym samym nadleśnictwie zniszczono ciągnik innego przedsiębiorcy. W pojeździe powybijano szyby i zrobiono dziury w karoserii. Poniesione straty były na tyle dotkliwe, że właściciele firm leśnych z okolicy wyznaczyli nagrodę w wysokości 20 tys. zł za pomoc w schwytaniu przestępcy⁶¹.

W kategoriach ekoterroryzmu opisywano w mediach akcję Greenpeace Polska w Elektrowni Bełchatów. W dniu 27 listopada 2018 r. aktywistom udało się przedostać na teren elektrowni przez bramę wjazdową, dzięki temu, że przebrali się za pracowników spółki należącej do Grupy Kapitałowej PGE. Następnie weszli na chłodnię kominową, co zagrażało zarówno ich bezpieczeństwu, jak i groziło przerwaniem pracy zakładu. Aktywiści domagali się odejścia Polski od spalania węgla w energetyce do 2030 r.⁶² Organizacja jeszcze kilkakrotnie przeprowadzała akcje w Bełchatowie. W czerwcu 2019 r. nocną projekcją wizerunku Mateusza Morawieckiego na chłodni kominowej elektrowni przypomniano premierowi o pilnej potrzebie ochrony klimatu, co było odpowiedzią Greenpeace na zablokowanie przez Polskę przyjęcia przez Unię Europejską celu neutralności klimatycznej do 2050 r. Zdjęciu premiera towarzyszył napis „Wstyd”, także w wersji angielskiej „Shame”. W grudniu 2019 r. na tej samej chłodni wyświetlono podobiznę premiera z napisem „Serio?!” oraz „Srsly?!?”⁶³. Akcja odbyła się kilka godzin po zakończeniu posiedzenia Rady Europy, na którym Polska nie przyjęła zobowiązania do osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r. Obie akcje przeprowadzono spoza terytorium elektrowni. Z kolei w czerwcu 2020 r.

⁶⁰ <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-07-19/bielsko-biala-sad-wyda-wyrok-w-sprawie-wysadzenia-bloku-mateuszowi-h-grozi-10-lat-wiezienia/> [dostęp: 20 VII 2021].

⁶¹ <https://www.energetyka24.com/ekoterroryzm-w-polsce-tajemniczy-zielony-front-podpalil-harwestery-na-dolnym-slasku> [dostęp: 11 IV 2019].

⁶² Tamże.

⁶³ <https://publicystyka.ngo.pl/klimatyczne-fiasko-premiera-morawieckiego-greenpeace-pyta-serio> [dostęp: 14 XII 2019]. *Srsly* – skrót pochodzący od angielskiego słowa *seriously* (poważnie) – przyp. red.

działacze Greenpeace oraz Młodzieżowego Strajku Klimatycznego w okolicy elektrowni rozłożyli gigantyczny napis przypominający o konieczności redukcji gazów cieplarnianych o 65 proc. do 2030 r. na terenie całej UE. Akcję zorganizowano w przeddzień szczytu Unii Europejskiej poświęconego kryzysowi spowodowanemu pandemią COVID-19. Zdaniem aktywistów Europa stanęła przed wyborem „zielonej odbudowy” po kryzysie związanym z prowadzeniem polityki ignorującej zmiany klimatu⁶⁴.

Akcje Greenpeace w Bełchatowie trudno jest zaliczyć do ekoterroryzmu, podobnie jak wiele innych przeprowadzonych przez ekologów. Jeśli założycy, że działania niektórych organizacji są wymierzone w podmioty prowadzące działalność szkodliwą dla środowiska i nawet jeśli dla osiągnięcia założonych celów podejmują czynności niezgodne z prawem, to nie można ich nazwać organizacjami ekoterrorystycznymi, jak określa je część mediów. Niektóre uciążliwe działania aktywistów typu manifestacje i pikety w niedozwolonych miejscach czy przywiązywanie się łańcuchami do drzew, wymierzone zwłaszcza w przedsiębiorstwa niszczące przyrodę, nie są zdarzeniami o charakterze ekoterrorystycznym, choć – zgodnie z obowiązującym prawem – są nielegalne. Na przykład w 2017 r. w Puszczy Białowieskiej przez kilka tygodni działacze Greenpeace i Fundacji Dzika Polska protestowali przeciw wycince drzew. Wielokrotnie blokowali ciężki sprzęt używany do wycięcia. Towarzystwo temu manifestacje ekologów w Warszawie i w innych miastach Polski oraz okupacja siedziby Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych.

Interesujący jest również inny incydent, który uznano za ekoterroryzm, mimo że jego przebieg był zgodny z prawem i zainicjowano go w obronie prawa. Chodzi o wydarzenia w Dolinie Rospudy z 2004 r. Organizacje ekologiczne protestowały przeciw budowie drogi przez obszar podlegający ochronie na podstawie przepisów prawa unijnego. Ekolodzy chcieli zablokować inwestycję, która z mocy prawa nie powinna być realizowana, ale której wykonania domagał się ówczesny rząd i mieszkańcy Augustowa. Aktywiści opowiedzieli się przeciw mieszkańcom i rządowi. Organizacje ekologiczne powołały Koalicję na rzecz Ocalenia Doliny Rospudy i w jej ramach organizowały blokady, protesty, m.in. jej członkowie przywiązywali się do drzew. W październiku 2004 r. działacze Greenpeace wspięli się na dach budynku Ministerstwa Infrastruktury i rozwiesili transparent z hasłem: „Nie niszczyście Zielonych Płuc Polski”. W pokojowym, międzynarodowym proteście przed gmachem ministerstwa wzięło udział ok. 30 osób z Polski, Austrii, Węgier i Holandii. Wydarzenie było komentowane w mediach ogólnopolskich, dzięki czemu problem

⁶⁴ <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-06-22/twarz-premiera-morawieckiego-z-napi-sem-wstyd-wyswietlona-na-elektrowni/> [dostęp: 14 II 2021].

obszarów zagrożonych przez budowę Via Baltica zaistniał w świadomości ogromnej części polskiego społeczeństwa⁶⁵. Determinacja organizacji ekologicznych oraz duży oddźwięk akcji w Europie spowodowały, że budowa obwodnicy Augustowa, będącej częścią Via Baltica, ominęła Dolinę Rospudy. W 2019 r. pojawiły się obawy, że taki los czeka budowę drogi S16 na Mazurach, tym bardziej że przy drogach w tym regionie umieszczono plakaty oprostowujące inwestycję⁶⁶.

Po kolejnych nowelizacjach ustawy z 1997 r. o ochronie zwierząt, zaostrzających kary za ich niehumanitarne traktowanie, rozgorzała dyskusja na temat uprawnień wolontariuszy Pogotowia dla Zwierząt. Często w towarzystwie kamer i pod ochroną policji odbierali oni rolnikom zaniedbane bydło czy konie bądź hodowcom psy rasowe z profesjonalnych hodowli. Rolnicy i hodowcy, którzy poczuli się okradzeni na skutek działalności Pogotowia dla Zwierząt, oddawali sprawy do sądu i niejednokrotnie je wygrywali. Były prezes Pogotowia dla Zwierząt otrzymał wyrok za kradzież psów, a działalność organizacji zawieszono i wprowadzono do niej kuratora⁶⁷. Nie trzeba więc być ekoterrorystą w dosłownym znaczeniu, aby zostać skazanym za działalność proekologiczną, jeżeli jest ona niezgodna z prawem. Przeciwnicy działań Pogotowia dla Zwierząt określają ich wolontariuszy „ekoterrorystami” działającymi w literze prawa. Z kolei dziennikarz Rafał Ziemkiewicz nazwał członków organizacji ekologicznych „ekologistami”, którzy z ekologią nie mają nic wspólnego. Według niego ekologia, jak wskazuje nazwa, to jedna z dziedzin nauki i aby zostać ekologiem, potrzeba studiów i określonej wiedzy. Pominął przy tym milczeniem to, że za zmianami w prawie dotyczącymi zwiększenia ochrony zwierząt stoją politycy od lewicy do prawicy, a nie organizacje ekologów. Ponadto sami dziennikarze, bez studiów wyższych w dziedzinie biologii czy ochrony środowiska, zabierają głos na tematy ekologiczne i niemal każdy incydent określają jako ekoterroryzm. Wskazać tu można Łukasza Warzechę, który spotyka się z zarzutami, że jego wypowiedzi dotyczące zmian klimatycznych są zideologizowane, niepoparte faktami oraz że jego zdrowy rozsądek jest sprzeczny ze stanem wiedzy naukowej. To samo dotyczy stawianych przez niego tez na temat działalności organizacji ekologicznych⁶⁸. Warto przy tym zwrócić uwagę na portal ekoterroryzm.pl, którego

⁶⁵ <https://bagna.pl/mokre-tematy/194-dolina-rospudy-historia-i-tlo-konfliktu> [dostęp: 14 II 2021].

⁶⁶ <https://www.money.pl/gospodarka/budowa-s16-jak-walka-o-doline-rospudy-ministerstwo-infrastruktury-obawia-się-ostrych-protestow-6381246601533569a.html> [dostęp: 14 II 2021].

⁶⁷ <https://swiatrolnika.info/ekoterroryzm-haracze-porwania-i-szantaz> [dostęp: 15 II 2021].

⁶⁸ <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/warzecha-od-rzeczy-w-do-rzeczy-369> [dostęp: 15 II 2021]; <https://www.tygodnikprzeglad.pl/prawdziwy-szwindel-klimatyczny/> [dostęp: 15 II 2021]; <https://miastojestnasze.org/dziwny-przypadek-lukasza-warzechy/> [dostęp: 15 II 2021].

Warzecha jest współpracownikiem. Na tym portalu można znaleźć informacje na temat różnych zdarzeń o charakterze ekoterrorystycznym na świecie bądź artykuły na temat ekoterroryzmu przedrukowane z innych mediów. Z wieloma tekstami znajdującymi się na portalu trudno się zgodzić. Są tam zamieszczane także wypowiedzi ekspertów lub osób, które chcą za takich uchodzić. Politycy niekiedy sami występują z radykalną inicjatywą proekologiczną. Autorzy projektu zastrzegającego przepisy chcieli, aby członkowie organizacji prozwierzęcej ochraniani przez policjantów mogli wchodzić na posesję każdego obywatela i bez nakazu prokuratorskiego oraz bez lokalnego lekarza weterynarii sprawdzać dobrostan znajdujących się tam zwierząt. Później był to także jeden z postulatów słynnej „piątki dla zwierząt”, czyli zaproponowanej przez projektu wicepremiera Jarosława Kaczyńskiego, któremu przeciwstawili się niektórzy członkowie PiS, a także koalicjanci⁶⁹. Jej uchwalenie doprowadziłoby do likwidacji całej branży futrzarskiej, dającej zatrudnienie w sposób pośredni i bezpośredni 50 tys. ludzi (przeciwnicy ustawy mówili nawet o 100 tys.). Te obliczenia wynikają z tego, że Polska jest w czołówce światowych producentów naturalnych skór futerkowych, zaraz po Danii i Chinach, a polski przemysł futrzarski generuje zyski w wysokości 1,5 mld zł rocznie⁷⁰. W projekcie ustawy znalazł się też zapis o ograniczeniu rytualnego uboju zwierząt. Uzyskane w ten sposób mięso Polska eksportuje dla społeczności żydowskich i muzułmańskich w wielu krajach Europy oraz do państw muzułmańskich (w projekcie zezwalano na ubój tylko na rynek

⁶⁹ Projekt ustawy przewidywał:

- wprowadzenie zakazu hodowli zwierząt futerkowych w celu pozyskania z nich futer, z wyjątkiem królika;
- całkowity zakaz wykorzystywania zwierząt w celach rozrywkowych i widowiskowych, w czym mieści się wykorzystywanie zwierząt w działalności cyrków;
- ograniczenie uboju rytualnego w Polsce;
- zwiększenie kompetencji organizacji pozarządowych w zakresie ochrony zwierząt i umożliwienie asysty policjantów przy odbieraniu źle traktowanych zwierząt;
- zakaz trzymania zwierząt na uwieżi w sposób stały, a tymczasowe trzymanie na uwieżi dopuszczalne w przypadku uwieżi o minimalnej długości 6 metrów, zapewniającej zwierzęciu korzystanie z powierzchni co najmniej 20 metrów kw.;
- zakaz stosowania kolczatek przy tymczasowym trzymaniu zwierząt na uwieżi;
- częstsze kontrole schronisk, przyznanie inspekcji weterynaryjnej prawa do nakładania mandatów i zakończenie w ten sposób trzymania zwierząt w schroniskach w złych warunkach;
- wprowadzenie jednolitej definicji kojca, wraz z minimalnymi wymiarami i standardem technicznym;
- utworzenie rady ds. zwierząt przy ministrze właściwym ds. rolnictwa.

Więcej na temat ustawy zob. <https://www.radiozet.pl/Co-gdzie-kiedy-jak/piatka-dla-zwierzat-projekt-ustawy-tresc-co-to-kiedy-glosowanie> [dostęp: 15 II 2021].

⁷⁰ <https://prawy.pl/56196-ekoterroryzm-nowotwor-zzerajacy-polske/> [dostęp: 15 II 2021].

wewnętrzny). Nic zatem dziwnego, że projekt wywołał burzliwą dyskusję i protesty hodowców zwierząt oraz ludzi żyjących z produkcji i przetwarzania skór zwierząt futerkowych. Po ich stronie stanęła część dziennikarzy z mediów pracowniczych. Poddali oni totalnej krytyce nie ustawodawcę, lecz organizacje ekologiczne, mimo że nie miały one nic wspólnego z projektem ustawy, ale były za jej przegłosowaniem, podobnie jak większość młodych ludzi w Polsce. „Piątka dla zwierząt” może być prawnym uregulowaniem kwestii ochrony życia zwierząt hodowlanych, o co zabiegają różne organizacje ekologiczne, które swoim kontrowersyjnym działaniem narażają hodowców na straty (np. uwalniając zwierzęta przetrzymywane w klatkach). Organizacje Viva, Basta czy Otwarte Klatki organizują w Polsce „Międzynarodowy Dzień Bez Futra”, podczas którego urządzają pikety i happeningi przed fermami zwierząt futerkowych, np. norek w powiecie goleniowskim, pod hasłem „Zamykamy fermy”⁷¹.

Dane statystyczne i wnioski

W artykule opublikowanym w sierpniu 2020 r. na platformie Multidisciplinary Digital Publishing Institute, MDPI, Elżbieta Posłuszna wyraziła opinię, że przymoc motywowana ekologią nie jest zjawiskiem schyłkowym. W wymienionym przez tę autorkę artykule dotyczącym Animal Rights Militia (Milicji Praw Zwierząt), zamieszczonym w maju 2019 r. na portalu Animal Liberation Press Office, ostatni zapis dotyczący aktywności tej organizacji kończy się na latach 2010–2012. W Szwecji doszło wówczas do aktów wandalizmu i gróźb pod adresem właścicieli ferm zwierząt futerkowych⁷². W swojej monografii pt. *Ekstremizm ekologiczny, źródła – przejawy – perspektywy*, opublikowanej w 2012 r., kilkakrotnie cytowanej przez autora w tym artykule, Posłuszna stwierdza: *Nie wydaje się, by w najbliższym czasie liczba akcji sabotażowych znacząco się zmniejszyła. Należy liczyć się raczej z tendencją odwrotną, zwłaszcza że na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat mamy do czynienia ze stałym poszerzaniem przez ekstremistyczne organizacje ekologiczne zakresu swych celów*⁷³. Z badań Sue-Ming Yang opublikowanych w grudniu 2018 r. w „Journal of Quantitative Criminology” wynika, że liczba wszystkich incydentów

⁷¹ <https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/18-dzien-bez-futra-ekoterrorysty-uderzaja-w-polska-gospodarke> [dostęp: 15 II 2021].

⁷² <https://www.facebook.com/AnimalLiberationPressOffice/posts/animal-rights-militiathe-animal-rights-militia-arm-is-a-banner-used-by-animal-ri/2278788152207848/> [dostęp: 17 II 2021].

⁷³ E. Posłuszna, *Ekstremizm ekologiczny...*, s. 269.

o charakterze ekoterrorystycznym, do których doszło w USA w latach 1977–2011, wyniosła 1141. Uwzględniono tu organizacje ALF i ELF, które przeprowadziły 593 ataki, a 83 proc. z nich spowodowało szkody materialne. W latach 1977–1993 liczba ataków nigdy nie przekraczała 10 w roku. Najwięcej ataków odnotowano w 2000 r. – ok. 110 i w 2003 r. – ok. 70, aby w następnych latach systematycznie spadać do zaledwie kilku w 2011 r.⁷⁴ Podana przez Sue-Ming Yang liczba 1141 zdarzeń o charakterze ekoterrorystycznym znacznie odbiega od liczby wymienionej przez FBI. Według FBI ogólna liczba przestępstw dokonanych w USA od 1979 r. do 2008 r. przez radykalnych ekologów wyniosła ok. 2 tys., a straty, które spowodowali swoimi akcjami, są szacowane na 110 mln dolarów⁷⁵. Posłuszna, na podstawie danych Foundation for Biomedical Research, podaje, że w latach 1981–2005 organizacje o charakterze ekologicznym popełniły na terenie USA 529 przestępstw, w tym 53 podpalenia, 123 kradzieże, 36 ataków bombowych, 238 aktów wandalizmu i 79 aktów nękania. Wyraźny wzrost incydentów nastąpił po 1999 r. O ile w 1998 r. było ich jedynie 7, to rok później już 27. W następnych latach liczba tego rodzaju przestępstw wynosiła: 2000 r. – 28, 2001 r. – 42, 2002 r. – 17, 2003 r. – 101, 2004 r. – 99 i 2005 r. – 82⁷⁶. Przy analizowaniu danych statystycznych należy zwrócić uwagę na to, że według informacji zebranych przez portal Animal Rights Extremism.info w okresie od kwietnia 2012 r. do 5 września 2016 r. doszło na świecie do 27 poważnych zdarzeń o charakterze ekoterrorystycznym. W latach 2010–2019 organizacje broniące praw zwierząt dokonały na świecie ok. 2520 czynów zabronionych, w tym sabotażu, podpażeń, akcji wypuszczania zwierząt na wolność. W poszczególnych latach liczba tych zdarzeń przedstawiała się następująco: 2010 r. – 370, 2011 r. – 387, 2012 r. – 251, 2013 r. – 241, 2014 r. – 214, 2015 r. – 139, 2016 r. – 124, 2017 r. – 225, 2018 r. – 306 i 2019 r. – 264⁷⁷. Z kolei według raportu Departamentu Bezpieczeństwa Wewnętrznego USA, opublikowanego w maju 2013 r., w latach 1995–2010 w USA doszło do 239 zamachów bombowych i podpażeń, których dokonali ekoterrorysty (bez ofiar). Liczba incydentów stopniowo rosła od 1995 r. do 2001 r. i gwałtownie spadła w 2002 r. (9 zdarzeń), aby

⁷⁴ Sue-Ming Yang, I-Chin Jen, *An Evaluation of Displacement and Diffusion Effects on Eco-Terrorist Activities After Police Interventions*, „Journal of Quantitative Criminology” 2018, t. 34, nr 4, s. 8, https://www.researchgate.net/publication/320213750_An_Evaluation_of_Displacement_and_Diffusion_Effects_on_Eco-Terrorist_Activities_After_Police_Interventions, [dostęp: 18 II 2021].

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Tamże, s. 269.

⁷⁷ E. Posłuszna, *A Prognostic View on the Ideological Determinants of Violence in the Radical Ecological Movement*, „Sustainability” 2020, t. 12, nr 16, <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/16/6536/html> [dostęp: 18 II 2021].

ponownie wzrosnąć do 27 incydentów w 2003 r. W następnych latach obserwowano naprzemienne wzrosty i spadki, jednak ogólnie liczba zdarzeń malała, aby w latach 2006–2010 wyraźnie się zmniejszyć w porównaniu z okresem 2003–2005⁷⁸. Na znaczne zmniejszenie liczby ataków przeprowadzanych przez ekoterrorystów wskazują również inne analizy. Graficzne zobrazowanie tych zdarzeń przypomina sinusoidę, której oś wyraźnie się obniża po 2003 r., z większą anomalią wzrostową tylko w latach 2010–2011⁷⁹.

Po przeanalizowaniu przytoczonych liczb nie można mówić o dużym zagrożeniu ze strony ekoterroryzmu. Uznanie przez FBI w 2005 r. ekoterroryzmu za największe wewnętrzne zagrożenie dla USA⁸⁰ nie znajduje obecnie potwierdzenia w danych statystycznych, jednak i przed laty liczba incydentów o takim charakterze była znacznie niższa niż aktów przemocy, których dopuszczały się organizacje skrajnie prawicowe i rasistowskie. W latach 1970–2011 r. wymienione organizacje przeprowadziły w Stanach Zjednoczonych ponad 500 ataków, jednak w tej liczbie uwzględniono jedynie zdarzenia ze skutkiem śmiertelnym⁸¹. W celu zobrazowania tego zagadnienia warto porównać liczbę przestępstw popełnionych w USA przez ekoterrorystów z liczbą przestępstw dokonanych we Włoszech na innym tle niż ochrona środowiska. Według informacji zawartych w raporcie FBI w USA w latach 1979–2008 ekoterrorysty dokonali ok. 2 tys. przestępstw, we Włoszech natomiast ogólną liczbę zamachów innych niż ekoterrorystyczne szacuje się na 6393: 702 w 1975 r., 1198 w 1976 r., 2128 w 1977 r. czy 2365 w okresie od 16 marca 1978 r. (dzień uprowadzenia Aldo Moro przez Czerwone Brygady) do marca 1979 r.⁸² Po przeanalizowaniu tych danych nasuwa się wniosek, że zagrożenie ze strony ekoterrorystów w stosunku do rzeczywistych przejawów ich aktywności jest przez FBI przeszacowane.

⁷⁸ US Department of Homeland Security, *An Overview of Bombing and Arson Attacks by Environmental and Animal Rights Extremists in the United States, 1995-2010*, 2013 r., s. 8, https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/OPSR_TP_TEVUS_Bombing-Arson-Attacks_Environmental-Animal%20Rights-Extremists_1309-508.pdf [dostęp: 18 II 2021].

⁷⁹ P.A. Spadaro, *Climate Change, Environmental Terrorism, Eco-Terrorism and Emerging Threats*, „Journal of Strategic Security” 2020, t. 13, nr 4, s. 66, <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1863&context=jss> [dostęp: 17 XI 2021].

⁸⁰ T.A. Michaud, *Ekoterroryzm: kulisy...*

⁸¹ C. DeBruin, *Right-Wing Extremism in the United States*, Akron 2019, s. 3, https://ideaexchange.uakron.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2024&context=honors_research_projects [dostęp: 22 II 2021].

⁸² J. Czaja, *Terroryzm polityczny we Włoszech*, w: *Terroryzm polityczny*, J. Muszyński (red.), Warszawa 1981, s. 207.

Prawdą jest, że wyrządzali oni duże szkody materialne, ale trudno uznać ten stan za zagrożenie bezpieczeństwa narodowego USA. Potwierdzają to również wyniki badań Michaela Loadenthala, który po przestudiowaniu działalności animalistów podaje, że aż 88 proc. dokonywanych przez nich czynów to akty wandalizmu. Najczęściej niszczyli oni wyroby futrzarskie, skórzane i żywność w sklepach i zakładach produkcyjnych, 7 proc. stanowiły akty sabotażu, a 5 proc. podpalenia oraz próby podpalenia obiektów⁸³. Zjawisko ekoterroryzmu w USA nie mogło stwarzać dużego zagrożenia, skoro po 11 września 2001 r. zaprzestano prowadzenia badań dotyczących ekoterroru w USA i wobec osób działających na jego rzecz nie stosowano środków zapobiegawczych. Co zatem zmieniło się w okresie od 11 września 2001 r. do 2005 r., gdy FBI uznało ekoterroryzm za największe wewnętrzne zagrożenie bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych? Raczej niewiele. Zdaniem autora mogła to być próba odwrócenia uwagi od wciąż istniejącego zagrożenia ze strony islamskiego ekstremizmu i działań zbrojnych prowadzonych przez siły USA w Afganistanie i Iraku, których skutkiem była rosnąca liczba zabitych i rannych amerykańskich żołnierzy. Nie sprawdziły się również alarmistyczne prognozy portalu ekoterroryzm.pl, według którego rok 2018 miał być szczególnie trudny dla sektora energetycznego w USA. Portal oparł swoje wnioski na bliżej nieokreślonych badaniach amerykańskich analityków i wzroście liczby zdarzeń, które w ciągu ostatnich dwóch lat były wynikiem działalności tzw. Zielonej Antify⁸⁴. Rzeczywiście liczba tych zdarzeń sukcesywnie rosła – od 124 w 2016 r. do 225 w 2017 r., aby osiągnąć liczbę 306 przypadków w 2018 r. Jednak nic szczególnie groźnego nie zdarzyło się w tamtym roku w amerykańskiej energetyce. Ponadto w roku następnym liczba incydentów zmniejszyła się do 264⁸⁵.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że na świecie powoli, ale systematycznie spada liczba zdarzeń o charakterze ekoterrorystycznym, w tym związanych ze stosowaniem najbardziej radykalnych metod ekoterażu. Za wcześniej, aby prognozować schyłek ekoterroryzmu, jednak na pewno można mówić o coraz większym spadku aktywności ekologów polegającej na stosowaniu przemocy. Odchodzą oni od niszczenia maszyn i urządzeń oraz innych działań przynoszących szkody materialne, koncentrują się natomiast na stosowaniu oporu bez

⁸³ M. Loadenthal, „Eco-Terrorism”: *An Incident-Driven History of Attack (1973–2010)*, „Journal for the Study of Radicalism” 2017, t. 11, nr 2, s. 13–14, https://www.academia.edu/33263882/_2017_Eco_Terrorism_An_Incident_Driven_History_of_Attack_1973_2010_email_work_card=thumbnail [dostęp: 22 II 2021].

⁸⁴ <https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/23-ekoterroryzm-wsrod-najwiekszych-zagrozen-2018-roku> [dostęp: 22 II 2021].

⁸⁵ US Department of Homeland Security, *An Overview...*, s. 8.

przemocy (bez zagrożenia zdrowia i życia). Na tę tendencję nie wpływają zdarzenia, do których dochodziło w poszczególnych latach drugiej dekady XXI w. Mniejsza liczba agresywnych działań proekologicznych to wynik kilku okoliczności. Przede wszystkim nastąpił wzrost świadomości ekologicznej społeczeństw i rządów. Odbiło się to z udziałem organizacji ekologicznych, także tych stosujących przemoc. Przykładem tego może być japońska flota wielorybnicza, która ogłosiła w 2011 r. wycofanie swoich jednostek z Oceanu Południowego. Był to skutek uniemożliwienia załogom statków wielorybniczych połowu tych ssaków przez statki należące do SSCS⁸⁶. Jednak w 2019 r. Japonia wycofała się z członkostwa w IWC zakazującej połowu wielorybów i ponownie rozpoczęła ich odłów. Na wieloryby poluje jeszcze kilka innych krajów, w tym Islandia i Norwegia. Chociaż międzynarodowy obrót mięsem wielorybów został zakazany, wciąż kwitnie nielegalny handel. Wielorybnictwo przybrzeżne jest dozwolone w Norwegii, Danii (Grenlandia) oraz Japonii. Na Alasce i Filipinach można odławiać wieloryby na własne potrzeby. Mimo coraz większej świadomości społecznej, wiele ludów tubylczych upomina się o przywrócenie im praw do tradycyjnego polowania na walenie⁸⁷.

International Fund for Animal Welfare, IFAW (Międzynarodowy Fundusz na rzecz Dobrostanu Zwierząt), jedna z największych organizacji zajmujących się ochroną fauny, odegrał główną rolę w zakończeniu komercyjnego polowania na foki w Kanadzie. W 1983 r. Europa zakazała handlu wszystkimi produktami z białych fok harfowych, co pomogło uratować ponad 1 mln tych zwierząt. IFAW działa w ponad 40 krajach, jednak foki wciąż są obiektem polowań, m.in. w Szwecji⁸⁸. Dużo na rzecz ochrony fauny i flory wniosła *Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem sporządzona w Waszyngtonie dnia 3 marca 1973 r.*⁸⁹ (CITES), zwana także konwencją waszyngtońską. Polska ratyfikowała przystąpienie do konwencji 12 grudnia 1989 r., a trzy miesiące później zaczęła ona obowiązywać⁹⁰. Realizacja zapisów tej konwencji w wielu krajach wywołuje głosy sprzeciwu ze względu na zakaz handlu wyrobami ze skór krokodyli (kajmanów, aligatorów),

⁸⁶ <https://pracownia.org.pl/pracownia-aktualnosci/244-w-obronie-wielorybow-na-swiecie-zwyciestwo-sea-shepherd> [dostęp: 18 II 2021].

⁸⁷ <https://www.mojanorwegia.pl/aktualnosci/norwegia-ulatwi-polowy-wielorybow-resort-idzie-na-reke-wielorybnikom-17514.html> [dostęp: 18 II 2021]; <https://www.defence24.pl/japonia-rozpoczyna-wojnez-wielorybami-niedziela> [dostęp: 18 II 2021].

⁸⁸ https://pl.qaz.wiki/wiki/International_Fund_for_Animal_Welfare [dostęp: 18 II 2021].

⁸⁹ DzU z 1991 r. nr 27 poz. 112.

⁹⁰ <https://www.gov.pl/web/klimat/konwencja-waszyngtonska-cites> [dostęp: 18 II 2021].

węży dusicieli czy jajami strusi hodowanych w państwach Azji, Afryki i w USA. Wwiezienie do wielu państw Europy artykułów wykonanych z surowców pozyskanych z tych zwierząt grozi ich konfiskatą i odpowiedzialnością karnoskarbową, mimo posiadania certyfikatów, że przywiezione przedmioty pochodzą od zwierząt hodowlanych.

Duży wpływ na spadek liczby zdarzeń o charakterze ekoterrorystycznym ma zaostrenie przepisów prawa, w tym wysokie kary finansowe nakładane na sprawców tych incydentów, o ile, oczywiście, zostaną oni schwytani, a czyny przestępcze zostaną im udowodnione. W niektórych państwach, np. w USA czy Brazylii, te okoliczności nie odgrywają tak dużej roli, ponieważ właściciele hodowli zwierząt mogą używać broni palnej podczas ochrony swojej własności. Podobnie rzecz się miała z przedsiębiorstwami zajmującymi się pozyskiwaniem drewna. Wynajmowały one ochroniarzy do pilnowania nocą maszyn lub wyznaczały do tej działalności uzbrojonych pracowników. Jednocześnie można zaobserwować przeciwne sytuacje, np. w lutym 2020 r. władze Brazylii nakazały swoim siłom zbrojnym, żeby wspierały wysiłki ekologów w walce z wylesianiem Amazonii. W Stanach Zjednoczonych prawo stanowe może znacznie odbiegać od prawa federalnego w zakresie ścigania sprawców incydentów o charakterze ekoterrorystycznym. W przypadku ekotażu wymierzonego w ropociągi, rafinerie, elektrownie, linie energetyczne i kolejowe, przedsiębiorstwa chemiczne i terminale LNG prawo jest bezwzględne, traktuje tego typu przypadki jako „zwykły” sabotaż. Wiele innych zdarzeń jest natomiast uznawanych za wandalizm. Niektóre stany uchwały własne przepisy nakładające bardzo surowe kary na sprawców niszczących uprawy roślin zmodyfikowanych genetycznie i fermy zwierząt⁹¹. Także wspomniane SSCS otrzymało sądowy zakaz zbliżania się do japońskich jednostek wielorybniczych z powodu stosowania agresywnych metod zagrażających życiu marynarzy, a przedstawiciele władz Australii, Nowej Zelandii i USA zapowiedzieli, że będą wysyłać okręty do ochrony japońskich marynarzy.

Przyjęte przez wiele państw zmiany na rzecz ochrony przyrody wpływają na osłabienie przekazu radykalnej ideologii prośrodowiskowej i powodują widoczny spadek aktywności ekoterrorystów. Akcje bezpośrednie organizuje się już bez stosowania przemocy i czynnika zagrożenia. Często wyglądają one na zdarzenia oderwane od rzeczywistości, jednak pozwalają organizacjom przebić się do mediów i dają szansę skupienia jak największej uwagi opinii

⁹¹ <https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/23-ekoterroryzm-wsrod-najwiekszych-zagrozen-2018-roku> [dostęp: 22 II 2021]; https://www.nature.com/articles/nbt0600_582b [dostęp: 18 II 2021]; <https://www.reuters.com/article/us-brazil-environment/brazil-authorizes-national-security-force-to-fight-deforestation-idUKKBN2041XI> [dostęp: 18 II 2021].

publicznej na danym problemie. Greenpeace przestał być postrzegany jak wróg, a coraz częściej jest partnerem w rozmowach. Trudno przecenić rolę takich działań w protestach przeciw wycinaniu tropikalnych lasów deszczowych i tworzeniu na tych terenach plantacji palmy oleistej w Azji Południowo-Wschodniej i Ameryce Środkowej. Mimo że znajduje się tu wiele dużych obszarów niezależnych, plantatorzy wolą zakładać uprawy na terenach pokrytych lasem, aby uzyskać dodatkowe dochody ze sprzedaży drewna, wykorzystywane na pokrycie kosztów założenia plantacji. W Indonezji i Gwatemali władze wysyłały wojsko przeciw protestującym mieszkańcom (i nie byli to ekolodzy), którzy próbowali powstrzymać tworzenie nowych upraw. Skala tego zjawiska jest tak poważna, że 1 lutego ustanowiono dzień bez oleju palmowego, obchodzonym w wielu krajach, w tym w Polsce. Greenpeace wywiera stały nacisk na firmy używające oleju palmowego jako surowca, aby kupowały go tylko z certyfikowanych plantacji prowadzonych w sposób, który próbuje zachować równowagę między potrzebami przemysłu a środowiskiem naturalnym. W 2018 r. olej palmowy został we Francji wykluczony z listy surowców do produkcji biopaliw kwalifikujących się do ulg podatkowych, mimo sprzeciwu potężnego koncernu paliwowego Total⁹².

Spadek aktywności ekoterrorystów zbiegł się z występowaniem zmian klimatycznych wywołanych tzw. efektem cieplarnianym. Niezależnie od tego, czy jest on wynikiem naturalnych procesów zachodzących w atmosferze, w głębi Ziemi i oceanów, czy też wpływ na to mają działania człowieka, ocieplanie się klimatu jest faktem. Gdy kilkadziesiąt lat temu powstawała większość znanych organizacji ekologicznych i ekoterrorystycznych, nie było jeszcze mowy o tym fenomenie klimatycznym, choć na kontynentach porośniętych lasami już dochodziło do rabunkowej gospodarki leśnej. Powolna zmiana kierunku myślenia o klimacie była zasługą stanowczych działań organizacji ekologicznych, w tym Greenpeace. Aktywność tej organizacji, mimo jej zasług, nadal jest kontrowersyjna dla rządów wielu krajów, jednak trudno odmówić jej skuteczności działania. Dzięki Greenpeace m.in. zakończono amerykańskie próby jądrowe na Amchitce i francuskie na atolu Mururoa. W 1985 r. francuskie służby specjalne zatopiły w Auckland statek o nazwie Rainbow Warrior należący do Greenpeace. Chciały w ten sposób zakończyć sabotowanie przez tę organizację prób atomowych na Oceanie Spokojnym. Akcją Greenpeace wspierał rząd Nowej Zelandii, który nie godził się na przeprowadzanie takich prób. Operacja francuskiego wywiadu spowodowała śmierć jednego z członków Greenpeace. Schwytywanie dwóch francuskich agentów przez służby nowozelandzkie i międzynarodowy

⁹² <https://www.rp.pl/biznes/art1054421-greenpeace-blokuje-rafinerie-biopaliwa-we-francji-z-powodu-surowca> [dostęp: 30 X 2019].

rozgłos, który nadano całemu wydarzeniu, jeszcze bardziej rozślawiły organizację, dzięki czemu na jej konto wpłynęło wiele środków finansowych, w tym 8 mln dolarów wypłaconych Geenpeace przez rząd Francji z tytułu zasądzonego odszkodowania⁹³.

Po przeanalizowaniu rozwoju ekoterroryzmu na świecie można wysnuć wniosek, że zagrożenie ekoterroryzmem i ekotażem będzie w Polsce niewielkie, mimo polaryzacji postaw w kwestiach światopoglądowych, która nie omija tematu praw zwierząt i walki o nie. Zarówno niektórzy zwolennicy, jak i przeciwnicy tych praw mają tendencję do przesadnej retoryki. Wystarczy wspomnieć chociażby o europosłance Wiosny Sylwii Spurek, radykalnej obrończyni zwierząt, która od 2019 r. wzbudza kontrowersje, a nawet szokuje swoimi wypowiedziami. Polemiki przedstawicieli przeciwnych obozów nasilają się przede wszystkim w maju, gdy jest obchodzony Dzień Praw Zwierząt (22 maja), i w październiku – z okazji Światowego Dnia Zwierząt (4 października). Rozgłos medialny i wzburzenie części społeczeństwa – do którego dochodzi m.in. po informacjach dotyczących odstrzału dzików, wycinki Puszczy Białowieskiej i innych prac w ramach gospodarki leśnej, przekopu Mierzei Wiślanej, zdarzeń związanych z międzynarodowym przewozem zwierząt w warunkach zagrażających ich życiu oraz fatalnych warunków panujących w niektórych hodowlach czy gospodarstwach rolnych – świadczą o coraz większym wyczuleniu Polaków na sprawy ochrony środowiska naturalnego i dobrostanu zwierząt. Przykłady te wskazują również na wzajemny brak sympatii między władzami a ekologami. Tylko w wyjątkowych przypadkach politycy i organizacje ekologiczne zajmują podobne stanowisko, choć z różnych powodów. Świadczyć o tym może wspólny front polskiego rządu i organizacji ekologicznych, Greenpeace i ClientEarth, które sprzeciwiały się budowie gazociągu Nord Stream 2. Ekolodzy swoje stanowisko uzasadniali zagrożeniem środowiska Bałtyku, a władze – względami strategicznymi. Trzeba jednak mieć na uwadze, że w przekazach dotyczących problematyki ekologicznej często mamy do czynienia z manipulacjami i dezinformacjami. Należy również pamiętać, że tego typu informacje docierają do osób często nieorientujących się w kwestiach środowiskowych, a co za tym idzie – łatwo ulegających emocjom.

⁹³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Rainbow_Warrior [dostęp: 18 II 2021].

Bibliografia

Czaja J., *Terroryzm polityczny we Włoszech*, w: *Terroryzm polityczny*, J. Muszyński (red.), Warszawa 1981, s. 206–231.

Kowalska S., *Ekoterroryzm – rozważania w kontekście bezpieczeństwa i zasady zrównoważonego rozwoju. Wybrane regulacje prawa międzynarodowego*, w: *Prawa człowieka a ochrona środowiska. Wspólne wartości i wyzwania*, B. Gronowska i in. (red.), Toruń 2018, s. 222–245.

Kuipers D., *Operation Bite Back: Rod Coronado's War to Save American Wilderness*, London 2009.

Kushner H.W., *Encyclopedia of Terrorism*, Thousand Oaks 2003.

Machniak A., *Radykalizm i ekstremizm nowych ruchów społecznych na przykładzie Frontu Wyzwolenia Zwierząt*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, nr 1, s. 259–269.

Michaud T.A., *Ekoterror a ekoideologia*, w: *Terroryzm – dawniej i dziś*, P. Jaroszyński i in. (red.), Lublin 2010, s. 73–85.

Patterson Ch., *Eternal Treblinka: Our Treatment of Animals and the Holocaust*, New York 2002.

Posłuszna E., *Ekstremizm ekologiczny, źródła – przejawy – perspektywy*, Warszawa 2012.

Tomasiewicz J., *Przemoc w ruchu ekologicznym: od obywatelskiego nieposłuszeństwa do terroryzmu (przypadek Earth Liberation Front)*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, nr 1, s. 187–209.

Źródła internetowe

Bondaroff T.P., *Bitter Green: An Examination of the Strategy of Ecotage*, 2009 r., s. 72–78, https://www.academia.edu/238985/Bitter_Green_The_Strategy_of_Ecotage [dostęp: 12 II 2021].

Bondaroff T.P., *Throwing a Wrench into Things: The Strategy of Radical Environmentalism*, „Journal of Military and Strategic Studies” lato 2008, nr 4, s. 6–7, https://www.academia.edu/192381/THROWING_A_WRENCH_INTO_THINGS_THE_STRATEGY_OF_RADICAL_ENVIRONMENTALISM?email_work_card=title [dostęp: 16 II 2021].

Cheda J., *Ekoterroryzm jako współczesne zagrożenie bezpieczeństwa ekologicznego na świecie i w Polsce*, „Karpacki Przegląd Naukowy” 2014, nr 3, [http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przeg%20C4%85d%20Naukowy%20Nr%203\(11\)-2014.pdf](http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przeg%20C4%85d%20Naukowy%20Nr%203(11)-2014.pdf) [dostęp: 30 I 2021].

DeBruin C., *Right-Wing Extremism in the United States*, Williams Honors College Akron University 2019, https://ideaexchange.uakron.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2024&context=honors_research_projects [dostęp: 22 II 2021].

Doherty B., *Sea Shepherd says it will abandon pursuit of Japanese whalers*, „The Guardian”, 29 VIII 2017 r., <https://www.theguardian.com/environment/2017/aug/29/sea-shepherd-says-it-will-abandon-pursuit-of-japanese-whalers> [dostęp: 25 II 2018].

Eco-terrorism Specifically Examining Stop Huntingdon Animal Cruelty („SHAC”), Hearing before the Committee on Environment and Public Works United States Senate, 26 X 2005 r., s. 5–8, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-109shrg39521/pdf/CHRG-109shrg39521.pdf> [dostęp: 12 II 2021].

<http://www.animalperson.net/ronnie-lee-on-the-alf/> [dostęp: 12 II 2021].

<http://www.naiaonline.org/articles/article/quotes-from-the-leaders-of-the-animal-rights-movement#sthash.q4A1wR4T.dpbs> [dostęp: 12 II 2021].

<http://www.wegetarianie.pl/forum/ogolnie/2614/> [dostęp: 15 II 2021].

<https://www.britannica.com/topic/ecoterrorism> [dostęp: 24 XII 2021].

<https://bagna.pl/mokre-tematy/194-dolina-rospudy-historia-i-tlo-konfliktu> [dostęp: 14 II 2021].

<https://biznesalert.pl/ekoterroryzm-ekologia-klimat-srodowisko/> [dostęp: 18 II 2021].

<https://furcommission.com/in-their-own-words-the-animal-liberation-front-alf-has-this-to-say/> [dostęp: 12 II 2021].

<https://miastojestnasze.org/dziwny-przypadek-lukasza-warzechy/> [dostęp: 15 II 2021].

<https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/warzecha-od-rzeczy-w-do-rzeczy-369> [dostęp: 15 II 2021].

https://pl.qaz.wiki/wiki/International_Fund_for_Animal_Welfare [dostęp: 18 II 2021].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Rainbow_Warrior [dostęp: 18 II 2021].

<https://pracownia.org.pl/pracownia-aktualnosci/244-w-obronie-wielorybow-na-swiecie-zwyciestwo-sea-shepherd> [dostęp: 18 II 2021].

<https://prawy.pl/56196-ekoterroryzm-nowotwor-zzerajacy-polske/> [dostęp: 15 II 2021].

<https://publicystyka.ngo.pl/klimatyczne-fiasko-premiera-morawieckiego-greenpeace-pyta-serio> [dostęp: 14 XII 2019].

<https://swiatrolnika.info/ekoterroryzm-haracze-porwania-i-szantaz> [dostęp: 15 II 2021].

<https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/byly-bloki-bedzie-las-do-poniedzialku-ma-was-tu-nie-byc,167,2880> [dostęp: 30 VII 2018].

<https://web.archive.org/web/20171208174807/http://www.seashepherd.org/news-and-commentary/news/sea-shepherd-launches-new-anti-poaching-vessel-mv-sharpie.html> [dostęp: 8 XII 2017].

<https://www.consumerfreedom.com/2004/01/2339-peta-and-terrorism-the-real-deal/> [dostęp: 12 II 2021].

<https://www.defence24.pl/japonia-roz poczyna-wojnez-wielorybami-niedziela> [dostęp: 18 II 2021].

<https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/18-dzien-bez-futra-ekoterrorysty-uderzaja-w-polska-gospodarke> [dostęp: 15 II 2021].

<https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/23-ekoterroryzm-wsrod-najwiekszych-zagrozen-2018-roku> [dostęp: 22 II 2021].

<https://www.energetyka24.com/ekoterroryzm-w-polsce-tajemniczy-zielony-front-podpalil-harwestery-na-dolnym-slasku> [dostęp: 11 IV 2019].

<https://www.facebook.com/AnimalLiberationPressOffic/posts/animal-rights-militiathe-animal-rights-militia-arm-is-a-banner-used-by-animal-ri/2278788152207848/> [dostęp: 17 II 2021].

<https://www.gov.pl/web/klimat/konwencja-waszyngtonska-cites> [dostęp: 18 II 2021].

<https://www.greenpeace.org/international/story/48966/irving-dorothy-stowe-greenpeace-history-founders-mentors/> [dostęp: 24 I 2022].

<https://www.mojanorwegia.pl/aktualnosci/norwegia-ulatwi-polowy-wielorybow-re-sort-idziena-reke-wielorybnikom-17514.html> [dostęp: 18 II 2021].

<https://www.money.pl/gospodarka/budowa-s16-jak-walka-o-doline-rosputy-ministerstwo-infrastruktury-obawia-sie-ostrych-protestow-6381246601533569a.html> [dostęp: 14 II 2021].

https://www.nature.com/articles/nbt0600_582b [dostęp: 18 II 2021].

<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-02-26/zatrzymano-podejrzanego-o-wysadzenie-jesienia-ubieglego-roku-budynku-w-bielsku-bialej/> [dostęp: 26 II 2019].

<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-06-22/twarz-premiera-morawieckiego-z-napisem-wstydz-wyswietlona-na-elektrowni/> [dostęp: 14 II 2021].

<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-07-19/bielsko-biala-sad-wyda-wyrok-w-sprawie-wysadzenia-bloku-mateuszowi-h-grozi-10-lat-wiezienia/> [dostęp: 20 VII 2021].

https://www.postbulletin.com/letter-animal-rights-movement-wallows-in-human/article_e932b1a3-54ac-526a-a086-be4c7deaa75e.html [dostęp: 12 II 2021].

<https://www.radiozet.pl/Co-gdzie-kiedy-jak/piatka-dla-zwierzat-projekt-ustawy-tresc-co-to-kiedy-glosowanie> [dostęp: 15 II 2021].

<https://www.rp.pl/biznes/art1054421-greenpeace-blokuje-rafinerie-biopaliwa-we-francji-z-powodu-surowca> [dostęp: 30 X 2019].

<https://www.reuters.com/article/us-brazil-environment/brazil-authorizes-national-security-force-to-fight-deforestation-idUKKBN2041XI> [dostęp: 18 II 2021].

<https://www.supersummary.com/the-monkey-wrench-gang/summary/> [dostęp: 23 XII 2021].

<https://www.tygodnikprzeglad.pl/prawdziwy-szwindel-klimatyczny/> [dostęp: 15 II 2021].

<https://www.washingtontimes.com/news/2001/oct/7/20011007-025834-9663r/> [dostęp: 7 XI 2001].

Leksykon ekologii i ochrony środowiska, <https://www.ekologia.pl/wiedza/slowniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekoterroryzm> [dostęp: 30 I 2021].

Loadenthal M., „*Eco-Terrorism*”: *An Incident-Driven History of Attack (1973–2010)*, „Journal for the Study of Radicalism” 2017, t. 11, nr 2, https://www.academia.edu/33263882/_2017_Eco_Terrorism_An_Incident_Driven_History_of_Attack_1973_2010_email_work_card=thumbnail [dostęp: 22 II 2021].

Mączkowski K., *Ekoterroryzm to głupota*, „Dziki Życie” 2011, nr 2/200, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2011/luty-2011/ekoterroryzm-to-glupota> [dostęp: 30 I 2021].

Michaud T.A., *Ekoterroryzm: kulisy bycia „zielonym”*, <https://3obieg.pl/ekoterroryzm-kulisy-bycia-zielonym-prof-thomas-michaud/> [dostęp: 19 IX 2012].

Parson S., *Understanding the Ideology of the Earth Liberation Front*, „Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy” 2008, nr 2, s. 52, https://www.academia.edu/518248/Understanding_the_Ideology_of_the_Earth_Liberation_Front?email_work_card=title [dostęp: 11 II 2021].

Pellow D.N., *Eco-terrorism*, w: *Keywords for Environmental Studies*, J. Adamson, W.A. Gleason, D. Pellow (red.), New York 2016, <https://www.degruyter.com/document/doi/10.18574/9780814760741-029/html> [dostęp: 24 XII 2021].

Posłuszna E., *A Prognostic View on the Ideological Determinants of Violence in the Radical Ecological Movement*, „Sustainability” 2020, t. 12, nr 16, <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/16/6536/html> [dostęp: 18 II 2021].

„Resistance Magazine”, wiosna 2010, t. 2, nr 1, <http://www.arissamediagroup.org/book/resistance-magazine-2/> [dostęp: 24 I 2022].

Sobczyk M., *Gaja – Żyjąca planeta*, „Dziki Życie” 2002, nr 5/95, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2002/maj-2002/gaja-zyjaca-planeta> [dostęp: 30 I 2021].

Spadaro P.A., *Climate Change, Environmental Terrorism, Eco-Terrorism and Emerging Threats*, „Journal of Strategic Security” 2020, t. 13, nr 4, s. 58–80, <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1863&context=jss> [dostęp: 17 XI 2021].

US Department of Homeland Security, *An Overview of Bombing and Arson Attacks by Environmental and Animal Rights Extremists in the United States, 1995-2010*, maj 2013 r., https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/OPSR_TP_TEVUS_Bombing-Arson-Attacks_Environmental-Animal%20Rights-Extremists_1309-508.pdf [dostęp: 18 II 2021].

Yang Sue-Ming, Jen I-Chin, *An Evaluation of Displacement and Diffusion Effects on Eco-Terrorist Activities After Police Interventions*, „Journal of Quantitative Criminology” 2018, t. 34, nr 4, s. 1103–1123, https://www.researchgate.net/publication/320213750_An_Evaluation_of_Displacement_and_Diffusion_Effects_on_Eco-Terrorist_Activities_After_Police_Interventions [dostęp: 18 II 2021].

RECENZJE

Monografia prawnicza
Prawne aspekty funkcjonowania służb specjalnych
na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego,
pod red. dr. Piotra Burczaniuka¹

W listopadzie 2021 r. nakładem Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego ukazała się monografia prawnicza dotycząca funkcjonowania służb specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Celem wydania książki – jak można przeczytać w przedmowie przygotowanej przez Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego płk. Krzysztofa Waclawka – jest (...) *analiza przepisów prawnych kształtujących ustrojowe i pragmatyczne ramy funkcjonowania polskich służb specjalnych*² w kontekście doświadczeń zdobytych w okresie obowiązywania *Ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu*³ (dalej: ustawa o ABW oraz AW).

Redaktorem naukowym monografii jest dr Piotr Burczaniuk, który we wstępie pisze, że opracowanie monografii wynikało z (...) *konieczności uporządkowania i usystematyzowania doktrynalnych rozważań teoretycznych poświęconych służbom specjalnym oraz potrzeby dokonania swoistej ich konfrontacji z doświadczeniami kształtowanymi m.in. praktyką sądowno-administracyjną okresu ostatnich 20 lat, jakie mijają od uchwalenia 24 maja 2002 r. ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu. Ustawa o ABW oraz*

¹ *Prawne aspekty funkcjonowania służb specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, P. Burczaniuk (red. nauk.), Warszawa 2021, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

² K. Waclawek, *Przedmowa*, w: *Prawne aspekty funkcjonowania służb specjalnych...*, s. 7.

³ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 27, ze zm. (przyp. red.).

AW miała oraz ogromny wpływ na sformułowanie (...) *przepisów ustrojowych i pragmatycznych wszystkich funkcjonujących obecnie służb specjalnych w Polsce*⁴.

Monografia składa się z 12 rozdziałów, przedmowy Szefa ABW, wstępu redaktora naukowego, bibliografii, wykazu skrótów oraz wykazu autorów wraz z notkami biograficznymi. Łączna objętość opracowania to 326 stron.

Po przeanalizowaniu tytułu publikacji i jej zawartości należy stwierdzić, że jest on adekwatny do prezentowanych treści. Szerokie spektrum merytoryczne omawianych tematów daje duże pole manewru w doborze tekstów tworzących dzieło zbiorowe. Jest to niewątpliwie atut opracowania, który został redakcyjnie dobrze wykorzystany – redaktor naukowy poprawnie dokonał doboru poszczególnych autorskich analiz. Rozdziały tworzą zwartą i logiczną strukturę treści. Mimo omawiania przez autorów tematyki z wąskiej dziedziny badawczej, zawarte w monografii przesłania, założenia, tezy badawcze i wnioski są ujęte w sposób zrozumiały.

W recenzowanej monografii zawarto poglądy oraz interpretacje innych autorów zajmujących się tematyką poruszaną w monografii. Przytaczane cytaty i odwołania do dorobku tych autorów są dobrze dobrane i wykorzystane w sposób prawidłowy. Każda cytowana kwestia pasuje do ogólnego wyводу prowadzonego w ramach danego rozdziału. Dotyczy to także wykorzystania orzecznictwa sądowego. Bibliografia zamieszczona w monografii jest również poprawnie sporządzona. Ujęto w niej zarówno podstawowe, jak i specjalistyczne opracowania z danej tematyki.

Oprócz słuszności wyboru tematyki i strony merytorycznej monografii trzeba zauważyć jej wielowątkowość, chociaż podstawowym punktem odniesienia jest jedna służba specjalna, jaką jest Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Czasami analiza zahacza o element prawnoporównawczy zapisów ustawowych dotyczących ABW z przepisami regulującymi działania innych służb specjalnych, tj. Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego. Wszystkie analizy bądź wprost, bądź pośrednio poruszają problemy związane z ustawowymi zadaniami ABW.

Autorzy poszczególnych rozdziałów monografii dokonali analizy następujących zagadnień prawnych: 1 – realizacja przez Szefa ABW zadań w zakresie obowiązków informacyjnych oraz środki służące ich wykonaniu; 2 – realizacja przez ABW zadań dotyczących zwalczania zagrożeń godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny; 3 – realizacja przez ABW zadań dotyczących rozpoznawania i wykrywania przestępstw ujętych w art. 5 ust. 1 pkt 2 ustawy o ABW oraz AW i zapobiegania im oraz

⁴ P. Burczaniuk, *Wstęp*, w: *Prawne aspekty funkcjonowania służb specjalnych...*, s. 9.

środki służące do tego celu; 4 – realizacja przez ABW zadań w zakresie bezpieczeństwa teleinformatycznego państwa oraz środki służące do zapewnienia tego bezpieczeństwa; 5 – realizacja przez służby specjalne zadań w obszarze ochrony informacji niejawnych, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów międzynarodowych; 6 – wykonywane przez funkcjonariuszy ABW czynności, o których mowa w art. 21 ustawy o ABW oraz AW, na tle zadań ABW (analiza prawno-porównawcza); 7 – współpraca międzynarodowa służb specjalnych; 8 – ochrona środków, form i metod pracy operacyjnej w praktyce funkcjonowania służb specjalnych; 9 – tworzenie prawa wewnętrznego w służbach specjalnych na przykładzie ABW; 10 – stosunek służbowy funkcjonariuszy ABW, włącznie z analizą fakultatywnych i obligatoryjnych przesłanek zwolnienia ze służby, na podstawie wybranych orzeczeń sądów administracyjnych; 11 – pozycja Szefa ABW jako podmiotu zobowiązanego do udostępniania informacji publicznej w trybie *Ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej*⁵ na tle dotychczasowej praktyki orzeczniczej sądów administracyjnych; 12 – regulacyjne ustawy kompetencyjne służb specjalnych z perspektywy zachodzących zmian w systemie prawa oraz orzecznictwa sądowego, z uwzględnieniem związanych z tym wyzwań.

Każda z analiz zamieszczonych w monografii jest przejrzysta strukturalnie i merytorycznie poprawna. Zarówno teoretyczne, jak i praktyczne ujęcie omawianego zagadnienia jest prawidłowo przeprowadzone. Uwagę zwraca przede wszystkim omówienie ujęcia praktycznego, co – jak wspomniano – stanowi spory walor merytoryczny *en bloc* tej pozycji.

Autorzy poszczególnych części monografii przy analizowaniu tekstu ustawy o ABW oraz AW korzystali z metody prawnodogmatycznej. Pozwoliło im to na wysnucie wniosków o danym przepisie prawnym oraz zaproponowanie zmian, których wprowadzenie może poprawić jego funkcjonowanie. Kolejną metodą zastosowaną w monografii jest metoda prawno-porównawcza, którą wykorzystywano przy zestawieniu m.in. przepisów ustawy o ABW oraz AW z ustawami regulującymi funkcjonowanie innych służb specjalnych: CBA, SWW lub SKW. Należy podkreślić, że autorzy trafnie wybrali metody analizy w kontekście założeń badawczych monografii.

Analiza prawnych aspektów funkcjonowania służb specjalnych na przykładzie ABW *per se* musi zawierać w pierwszej kolejności egzegezę tekstu prawnego oraz odniesienia porównawcze do innych – często podobnych – aktów prawnych. W niektórych częściach monografii analizy są uzupełnione o tezy orzecznictwa sądowego, które jest prawidłowo dobrane do głównego nurtu

⁵ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 2178, ze zm. (przyp. red.).

wywodów. Autor recenzji nie dostrzega nietrafionej czy błędnej prezentacji wniosków orzeczniczych w korelacji z poruszonym tematem.

Jak wskazano wcześniej, przedmiot analizy jest różnorodny i wielowątkowy, lecz zawsze mieści się w granicach obszaru wyznaczonego aktami prawnymi normującymi działalność ABW. Poniżej przedstawiono analizę poszczególnych rozdziałów omawianej pracy.

W rozdziale 1. odnoszącym się do zadań Szefa ABW wykonywanych w ramach obowiązku informacyjnego przedstawiono rzetelną ocenę aktów normatywnych, z uwzględnieniem badań historycznych tekstów tych aktów, oraz analizę przebiegu prac legislacyjnych ich dotyczących. Wykorzystano również analizę dogmatyczną tekstów obowiązujących ustaw, zwłaszcza ustawy o ABW oraz AW, z uwzględnieniem regulacji zawartych w art. 5, art. 18 oraz art. 39 tej ustawy i wzajemnej relacji wymienionych zapisów prawnych. Wśród zagadnień poruszanych w tej części monografii można wyróżnić: kształtowanie się obowiązku informacyjnego szefa służby zdefiniowanego w uchylonej już *Ustawie z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa*⁶, obowiązek informacyjny Szefa ABW wynikający z art. 18 ustawy o ABW oraz AW jako zadania ABW, autorską interpretację przepisów uprawniających do otrzymywania informacji, z wyróżnieniem podmiotów do tego uprawnionych, zakres przedmiotowy przekazywanych informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i pozycji międzynarodowej Rzeczypospolitej Polskiej. Analizę kończy konstatacja, że – na podstawie art. 18 ustawy o ABW oraz AW – szefowie obu Agencji są uprawnieni, a wręcz zobowiązani do przekazywania podmiotom uprawnionym informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i pozycji Rzeczypospolitej Polskiej na arenie międzynarodowej.

W rozdziale 2. przedstawiono fundamentalne kwestie związane z uprawnieniami ABW. Autorka podjęła próbę sprecyzowania skali działań wykonywanych przez ABW w celu rozpoznawania zagrożeń godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne oraz porządek konstytucyjny państwa, zapobiegania im i ich zwalczania. Dokładnie omówiła terminy „bezpieczeństwo wewnętrzne państwa” i „porządek konstytucyjny”, wyznaczające właściwość ABW w odniesieniu do działań prewencyjnych, przeanalizowała działania prewencyjne zapewniające bezpieczeństwo państwa (analiza historyczna i prawnoporównawcza), a także obszary działań prewencyjnych pozostających we właściwości ABW, zwróciła również uwagę na środki służące do wykonywania przez tę służbę wyznaczonych w tym zakresie zadań. Trafne jest spostrzeżenie autorki, że ABW jest służbą specjalną, której zadaniem jest rozpoznawanie zagrożeń godzących w bezpieczeństwo

⁶ Tekst jednolity: DzU z 1999 r. nr 51 poz. 526, ze zm. (przyj. red.).

wewnętrzne państwa i jego porządek konstytucyjny. Dlatego wraz z pojawianiem się nowych zagrożeń wynikających z rozwoju cywilizacyjnego następuje rozszerzenie definicji terminu „bezpieczeństwo”, a tym samym zmiana ram działania ABW służącego zapobieganiu zagrożeniom wewnętrznym. Należy się zgodzić z uwagą autorki, że charakter ustrojowy ABW oraz konstrukcja ustawy obowiązującej tę służbę i wynikające z niej uprawnienia nie pozostawiają wątpliwości co do zakresu kompetencji ABW w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego oraz porządku konstytucyjnego w wymiarach (obszarach) opisanych w tym rozdziale, dominującej roli tej służby w systemie działań prewencyjnych oraz zasadności podejmowania omawianych działań w celu ochrony wartości, które są fundamentalne zarówno z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa jako organizacji, jak i bezpieczeństwa jego obywateli.

Autor rozdziału 3. skupił się na analizie prawnych aspektów realizacji przez ABW zadań dotyczących rozpoznawania i wykrywania przestępstw ujętych w art. 5 ust. 1 pkt 2 ustawy o ABW oraz AW, oraz zapobiegania im, a także na środkach wykorzystywanych do tego celu. Jest to interesująca próba katalogowego i syntetycznego przedstawienia tego zagadnienia. Autor wskazał zarówno ramy prawne zobowiązań nałożonych na ABW umożliwiające tej służbie ich realizowanie, jak i instrumentarium służące do tego celu. Twierdzi on, że przepis art. 5 ust 1 pkt 2 ustawy o ABW oraz AW jest często krytykowany w piśmiennictwie. Należy jednak pamiętać, że ABW jest służbą mającą najszerszy – w ujęciu przedmiotowym – zakres zadań i uprawnień spośród polskich służb specjalnych i dlatego, zdaniem autora tej części monografii, powinno się pozostawić wspomniany przepis w obecnym kształcie.

W rozdziale 4. zaprezentowano analizę zagrożeń związanych ze zbyt mało rozpoznanym dotychczas obszarem nowoczesnych technologii, a zwłaszcza z bezpieczeństwem teleinformatycznym. W tej części monografii omówiono założenia *Ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych*⁷ oraz *Ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych*⁸, a także ustawy o ABW oraz AW jako podstawy przedstawianej analizy. Autor tego rozdziału uważa – z czym należy się zgodzić – że wyjątkową pozycję w zwalczaniu cyberprzestępczości ma Szef ABW, który jest organem administracji publicznej mającym najszersze uprawnienia w zakresie czuwania nad bezpieczeństwem teleinformatycznym tych systemów. Autor zauważa też, że mimo dość szerokich uprawnień Szefa ABW oraz posiadanych przez niego możliwości realizacji powierzonych mu w tym przedmiocie zadań, należy stwierdzić, że bezpieczeństwo systemów

⁷ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 742 (przyp. red.).

⁸ Tekst jednolity: DzU z 2021 r. poz. 2234 (przyp. red.).

teleinformatycznych istotnych z punktu widzenia funkcjonowania państwa jest nieustannie zagrożone. Rozwiązania legislacyjne dotyczące tych systemów nigdy nie zapewnią ich pełnego bezpieczeństwa, dlatego też niezbędna jest ciągła analiza zagrożeń pojawiających się w cyberprzestrzeni oraz wprowadzanie – na podstawie wniosków płynących z tej analizy – takich rozwiązań legislacyjnych, które umożliwią najpełniejszą ochronę systemów teleinformatycznych.

Tematyką rozdziału 5. są zadania służb specjalnych w ramach ochrony informacji niejawnych. Już na początku analizy autorzy zinterpretowali zagadnienie ochrony informacji niejawnych w kontekście pojęcia bezpieczeństwa narodowego, określili zadania ABW dotyczące ochrony informacji niejawnych wynikające z ustawy o ABW oraz AW, wskazali środki i metody służące do realizacji tych zadań. Wymienili zadania o charakterze ochronnym dotyczące wewnętrznego obiegu informacji, polegające na zagwarantowaniu sprawnego funkcjonowania systemu ochrony informacji niejawnych, oraz zadania związane z zapewnieniem efektywnych sposobów wymiany informacji niejawnych z partnerami zagranicznymi. Realizowanie przez służby specjalne zadań wyznaczonych w tym obszarze ma na celu aktywne przeciwdziałanie zidentyfikowanym zagrożeniom bezpieczeństwa narodowego. Istotnym elementem tej części monografii jest opis podstawowych sytuacji stwarzających niebezpieczeństwo nieuprawnionego ujawnienia chronionych informacji w kontekście bezpieczeństwa narodowego, a także omówienie ustawowych instrumentów, które mogą być wykorzystane przez ABW w celu rozpoznawania wymienionych zagrożeń i ich zwalczania. Autorzy przedstawili również charakterystykę najważniejszych zadań ABW oraz SKW w zakresie wymiany informacji niejawnych podczas współpracy z organizacjami międzynarodowymi w ramach bilateralnych, międzynarodowych umów o ochronie informacji niejawnych oraz umów o współpracy w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej. Zamieścili także rys historyczny wspomnianych legislacji.

W rozdziale 6. autor odniósł się do zagadnień dotyczących czynności wykonywanych przez funkcjonariuszy ABW, o których mowa w art. 21 ustawy o ABW oraz AW, w kontekście zadań ABW, o których mowa w art. 5 ust. 1 tej ustawy. Analizę rozpoczął od zagadnień retrospektywnych, a następnie porównał czynności wykonywane przez funkcjonariuszy ABW z czynnościami wykonywanymi przez funkcjonariuszy CBA, SKW i SWW, uregulowanymi w dwóch ustawach: *Ustawie z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym*⁹ oraz *Ustawie z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego*¹⁰.

⁹ Tekst jednolity: DzU z 2021 r. poz. 1671, ze zm. (przyp. red.).

¹⁰ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 687, ze zm. (przyp. red.).

Autor rozdziału 7. skupił się na prawnych aspektach międzynarodowej współpracy służb specjalnych. Przeanalizował termin „służby specjalne”, omówił podstawy ustawowe międzynarodowej współpracy tych służb oraz rolę Ministra Koordynatora Służb Specjalnych. Wskazał elementy współpracy wspomnianych służb z organizacjami międzynarodowymi. Zinterpretował również umowy międzynarodowe zawarte przez te służby jako podstawę prawną wspólnego działania polskich służb specjalnych ze służbami innych krajów. Ważna jest zwłaszcza synchronizacja działań wymienionych podmiotów na arenie międzynarodowej. Autor sformułował interesujące postulaty *de lege ferenda*, zgodnie z którymi konieczne jest wprowadzenie do ustaw kompetencyjnych ABW, AW, SKW i SWW przepisów pozwalających na podejmowanie przez nie współpracy międzynarodowej na podstawie umów i porozumień międzynarodowych zawartych przez Rzeczpospolitą Polską oraz na podstawie odrębnych przepisów. Przedstawiane postulaty zasługują na ich przemyślenie, zwłaszcza w czasach, kiedy zarówno współpraca wielu organizacji, jak i zagrożenia mają ogólnoświatowy zasięg.

Autorka rozdziału 8. dokonała szczegółowej analizy prawno-porównawczej i historycznej przepisów prawnych dotyczących systemu ochrony zawartych w ustawie o ABW oraz AW z przepisami zawartymi w ustawach innych służb specjalnych. Przedstawiła także praktyczne aspekty funkcjonowania systemu ochronnego w służbach specjalnych na przykładzie działalności ABW. Wszystkie omówienia zostały uzupełnione analizą orzecznictwa sądowo-administracyjnego dotyczącego przedmiotowego zagadnienia. Autorka poruszyła kwestię obowiązku ochrony środków, form i metod realizacji zadań w praktyce funkcjonowania służb specjalnych w aspektach: bezpieczeństwo personalne (bezpieczeństwo funkcjonariuszy i pracowników oraz ich danych osobowych), bezpieczeństwo fizyczne (bezpieczeństwo obiektów, obszarów i urzędzeń) oraz bezpieczeństwo informacyjne (bezpieczeństwo wykonywanych czynności, w tym szczegółowych form i zasad prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz bezpieczeństwo zgromadzonych informacji). We wnioskach końcowych stwierdziła, z czym należy się zgodzić, że obowiązujący aktualnie system ochronny spełnia wprawdzie swoje podstawowe zadania w sferze bezpieczeństwa fizycznego, personalnego i informacyjnego w służbach specjalnych, ale istnieje wiele – częściowo zaprezentowanych w artykule – postulatów legislacyjnych, których uwzględnienie pozwoliłoby na jego rozbudowanie i skuteczniejsze funkcjonowanie w przyszłości.

W rozdziale 9. autor dokonał analizy działań podejmowanych przy tworzeniu prawa, w tym dotyczącego ABW. Na początku stwierdził, że ta analiza ma na celu przybliżenie problematyki tworzenia prawa wewnętrznego służb

specjalnych oprócz ABW, z uwzględnieniem doświadczeń wynikających z kreacji tego rodzaju prawa w ABW. Wśród poruszonych zagadnień znajdują się: umiejscowienie aktu prawa wewnętrznego w systemie źródeł prawa, znaczenie prawa wewnętrznego dla kształtowania zasad ustrojowych funkcjonowania służb specjalnych (ujęcie historyczne), aspekty proceduralne tworzenia prawa wewnętrznego w służbach specjalnych, procedury związane z ogłaszaniem prawa w służbach specjalnych itp. Analizując wymienione obszary, autor wskazuje, że punktem zwrotnym w tworzeniu prawa wewnętrznego stało się przyjęcie w 1997 r. nowej Konstytucji RP. Nowatorskim ujęciem było oddzielenie – w ramach katalogu źródeł prawa – aktów prawnych powszechnie obowiązujących od aktów wewnętrznych. Ten fakt prawny miał podstawowe znaczenie dla tworzenia prawa wewnętrznego w służbach specjalnych. Po wprowadzeniu tego podziału liczba przepisów prawa wewnętrznego znacznie się zmniejszyła, nastąpiła także utrata ich znaczenia, gdyż zaczęły one być wypierane przez akty prawne o randze rozporządzenia.

W rozdziale 10. monografii poruszono zagadnienia dotyczące charakterystyki stosunku służbowego funkcjonariuszy ABW, ze szczególnym uwzględnieniem analizy fakultatywnych i obligatoryjnych przesłanek zwolnienia ze służby na podstawie wybranych orzeczeń sądów administracyjnych. Zaprezentowana w tej części monografii analiza jest dwupłaszczyznowa – autorka omawia akty prawne (zewewnętrzne i wewnętrzne) regulujące stosunek służbowy funkcjonariuszy ABW, prezentuje również aktualne orzecznictwo sądów administracyjnych odnoszące się do przedstawianego zagadnienia. Poruszone zostają m.in. sprawy dotyczące charakterystyki stosunku służbowego funkcjonariuszy ABW: relacji łączących funkcjonariusza ze służbą mundurową, podstawy rozwiązania stosunku służbowego w służbach mundurowych, w tym obligatoryjnego i fakultatywnego rozwiązania stosunku służbowego w ABW (z uwzględnieniem analizy porównawczej ustaw pragmatycznych pozostałych służb specjalnych) oraz fakultatywnych przesłanek zwolnienia ze służby. Należy stwierdzić, że powiązanie przepisów prawa i orzecznictwa jest poprawne. W podsumowaniu autorka stwierdza, że interpretowany w artykule stosunek prawny, który określa prawa i obowiązki funkcjonariuszy ABW, jest stosunkiem o charakterze administracyjnoprawnym. Jest on nazywany stosunkiem służbowym i dotyczy funkcjonariuszy służb specjalnych oraz innych służb mundurowych. Jego cechą jest brak równoprawności stron. Taki wniosek jest prawidłowy, rzeczywiście bowiem profil działania i ustawowe zadania nałożone na ABW wymuszają taki, a nie inny rodzaj stosunku służbowego. Drugi wniosek wysnuty przez autorkę ma wymiar *de lege ferenda*. Dotyczy on możliwości rozważenia zmian w katalogu przesłanek obligatoryjnego zwolnienia ze służby, określonych w ustawie

o ABW oraz AW. W opinii autorki zasadne wydaje się bowiem wprowadzenie do wymienionego katalogu możliwości obligatoryjnego zwolnienia funkcjonariusza ze służby, z uwagi na utratę rękojmi zachowania tajemnicy (stosownie do wymogów określonych w przepisach o ochronie informacji niejawnych). Funkcjonariusz, który utraci poświadczenie bezpieczeństwa, nie może dalej pełnić służby w ABW, a zatem utrata powyższego atrybutu służby powinna prowadzić do obligatoryjnego rozwiązania stosunku służbowego. Wniosek ten jest kontrowersyjny, jednak nie jest on pozbawiony sensu i może stać się przedmiotem ciekawej dyskusji legislacyjnej w przyszłości.

W rozdziale 11. został z kolei omówiony jeden z rodzajów kompetencji Szeffa ABW. Ta część monografii – podobnie jak w rozdziale 8. – jest połączeniem autorskich wywodów interpretacyjnych z wybranym orzecznictwem sądowym. Autorka zwróciła uwagę na dostęp do informacji publicznej zarówno w kontekście zapisów konstytucyjnych, jak i kontrowersji powstających wokół tego tematu. Wskazała na tryby udostępniania informacji publicznej oraz publikowania jej na stronach Biuletynu Informacji Publicznej, przeanalizowała mechanizmy postępowania wnioskowego, wspomniała o ograniczeniu dostępu do informacji publicznej oraz do informacji przetworzonej, przedstawiła zagadnienie ochrony informacji niejawnych i innych informacji prawnie chronionych jako przesłanki odmowy dostępu do informacji publicznej. W konkluzji podkreśliła ważną rolę sądów administracyjnych. Według niej sądy te, sprawując kontrolę nad rozstrzygnięciami wydawanymi przez organy w trybie ustawy o dostępie do informacji publicznej, ważą konstytucyjne dobra, jakimi są z jednej strony prawo do prywatności, a z drugiej – prawo do życia w bezpiecznym państwie.

Autorzy ostatniego rozdziału monografii skupili się na temacie wyzwań regulacyjnych ustaw kompetencyjnych służb specjalnych z perspektywy zachodzących zmian w systemie prawa oraz kształtowania nowej siatki zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Celem przeprowadzonej analizy była próba podjęcia szerszego dyskursu nad koniecznością zmian w przepisach ustawowych służb specjalnych. Punktem wyjścia tych rozważań była przede wszystkim analiza aktualnego stanu prawnego, ze zwróceniem uwagi na aspekty historyczne warunkujące stosowne zmiany. Z tym założeniem są powiązane takie zagadnienia, jak: ustawy o ABW oraz AW w ujęciu historycznym, analiza zmian w ustawie o ABW oraz AW, a także charakterystyka prac nad reformą cywilnych służb specjalnych. W konkluzji autorzy stwierdzają, że ważne jest dokonanie oceny dotyczącej potrzeby dostosowania przepisów ustrojowych każdej ze służb do aktualnej sytuacji polityczno-gospodarczej w Polsce i na świecie oraz przeanalizowanie unormowań prawnych dotyczących sposobu realizacji powierzonych zadań pod kątem interesów społeczeństwa obywatelskiego. Proponują także

wprowadzenie jednolitych przepisów regulujących przebieg służby funkcjonariuszy różnych służb specjalnych.

Reasumując, przedstawiona monografia spełnia warunki monografii naukowej, a zawarte w poszczególnych rozdziałach analizy są przeprowadzone prawidłowo i interesująco. Są one spójne i poprawne merytorycznie, odpowiadają tezom postawionym na początku każdej z tych analiz. Wnoszą również nowe spojrzenie nie tylko na naukę i praktykę prawa, lecz także na obszar bezpieczeństwa publicznego i funkcjonowania organów ochrony prawnej.

**PRZEGLĄD
PRAC KONKURSOWYCH**

Zmieniające się sposoby prowadzenia konfliktów zbrojnych w świetle regulacji prawnomiędzynarodowych¹

Abstrakt

Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie o stopień dostosowania obecnych regulacji prawnomiędzynarodowych do zmieniających się sposobów prowadzenia konfliktów zbrojnych. Większość przepisów regulujących te kwestie sformułowano w niedługim czasie po zakończeniu II wojny światowej i w dużej mierze nie odpowiadają one aktualnej rzeczywistości. Konflikty zbrojne zmieniły bowiem swój charakter – coraz rzadziej prowadzą je państwa, a coraz częściej grupy terrorystyczne czy organizacje paramilitarne. Pojawiają się również coraz nowsze sposoby prowadzenia działań zbrojnych, takie jak np. *targeted killing*, w których są wykorzystywane nowe rodzaje broni, np. drony. Potrzebna jest zatem krytyczna refleksja dotycząca legalności takich działań.

Słowa kluczowe

międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych, konflikty zbrojne, prawo międzynarodowe publiczne, konwencje genewskie, terroryzm.

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej pt. *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych*, obronionej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Autor wykorzystał fragmenty rozdziału zatytułowanego *Prawo Genewskie a współczesne konflikty zbrojne*. Praca została nagrodzona w X edycji konkursu Szefa ABW na najlepszą pracę doktorską, magisterską lub licencjacką dotyczącą bezpieczeństwa państwa w kontekście zagrożeń wywiadowczych, terrorystycznych, ekonomicznych.

Changing ways of conducting armed conflicts in the light of international humanitarian law

Abstract The subject of the article is the question of relevance of the present international humanitarian regulations to the changing ways of conducting military operations. Most of the regulations covering these issues were established soon after the World War II and are mostly obsolete. Armed conflicts have changed ever since – these days they are mostly carried out by terrorist or paramilitary organizations rather than states. Also, new methods of conducting military operations have emerged, such as targeted killing where new types of weaponry are used, such as drones. This gives rise to a reflection upon the legality of such measures.

Keywords international humanitarian law, armed conflicts, international public law, Geneva conventions, terrorism.

Po tragicznych wydarzeniach II wojny światowej podjęto prace nad rozwiązaniami prawnymi, które na nowo definiowałyby zasady dotyczące konfliktów zbrojnych, jak również ograniczały ich występowanie. Większość przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego, które wprowadzono, z biegiem czasu straciła jednak na aktualności, gdyż stały się one nieadekwatne do dzisiejszych sposobów prowadzenia działań zbrojnych.

Status osób biorących udział w konfliktach zbrojnych w świetle obowiązujących regulacji prawnomiędzynarodowych

W IV konwencji haskiej z 18 października 1907 r.² już w art. 1 zdefiniowano „wojującego” jako członka nie tylko armii, lecz także pospolitego ruszenia i oddziałów ochotniczych, o ile ma on nad sobą osobę odpowiedzialną za swych podwładnych, nosi stałą i dającą się rozpoznać z daleka odznakę wyróżniającą, jawnie nosi broń, a także przestrzega praw i zwyczajów wojennych. Za „stronę

² *Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej* (DzU z 1927 r. nr 21 poz. 161).

wojującą” uznano również ludność niezajętego terytorium, która w sytuacji zbliżania się nieprzyjaciela, nie mając czasu się zorganizować, dobrowolnie chwytła za broń, aby walczyć z wkraczającymi wojskami, o ile przedstawiciele tej strony jawnie noszą broń oraz zachowują prawa i zwyczaje wojenne. Siły zbrojne mogą się składać z walczących i niewalczących, a w przypadku zagarnięcia ich przez nieprzyjaciela obu tym grupom przysługuje prawo do traktowania ich jak jeńców wojennych.

W art. 13, wspólnym dla I, II i III konwencji genewskiej³ z 12 sierpnia 1949 r., powielono definicję „wojującego” wskazaną w IV konwencji haskiej, rozszerzając ją jednak o kolejne podgrupy. Przyjęto, że będzie miała ona zastosowanie do: rannych i chorych członków sił zbrojnych strony w konflikcie; osób towarzyszących siłom zbrojnym, ale do nich nienależących bezpośrednio; członków załóg statków handlowych; ludności terytorium nieokupowanego, która przy zbliżaniu się nieprzyjaciela spontanicznie chwytła za broń, aby stawić opór inwazji; członków milicji i oddziałów ochotniczych stanowiących część tych sił zbrojnych; członków innych milicji i innych oddziałów ochotniczych, włączając w to członków zorganizowanych ruchów oporu, należących do jednej ze stron w konflikcie i działających poza granicami lub w granicach swojego własnego terytorium, nawet jeżeli to terytorium jest okupowane, pod warunkiem, że te milicje lub oddziały ochotnicze, włączając w to zorganizowane ruchy oporu, mają na czele osobę odpowiedzialną za swoich podwładnych, noszą stały i dający się odróżnić z daleka znak rozpoznawczy, jawnie noszą broń oraz przestrzegają w swoich działaniach praw i zwyczajów wojny.

Kombatanci

W I Protokole dodatkowym (dalej: I PD) z 8 czerwca 1977 r.⁴ zdefiniowano, że „wojujący” to wszyscy uzbrojeni i zorganizowani członkowie sił, grup i oddziałów, które podlegają dowództwu odpowiedzialnemu przed tą stroną za postępowanie jego podwładnych, choćby ta strona była reprezentowana przez rząd lub władze nieuznane przez stronę przeciwną. Takie siły zbrojne powinny podlegać systemowi wewnętrznej dyscypliny, który by zapewniał między innymi poszanowanie zapisów międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych. Członkowie

³ *I Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych na lądzie* (DzU z 1956 r. nr 38 poz. 171, załącznik); *II Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu* (DzU z 1956 r. nr 38 poz. 171, załącznik); *III Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych* (DzU z 1956 r. nr 38 poz. 171, załącznik).

⁴ *Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych* (DzU z 1992 r. nr 41 poz. 175, załącznik).

sił zbrojnych strony konfliktu są kombatantami, czyli mają prawo bezpośredniego uczestniczenia w działaniach zbrojnych. Chociaż zgodnie z I PD wszyscy kombatanci są zobowiązani do przestrzegania przepisów prawa międzynarodowego mających zastosowanie w czasie konfliktu zbrojnego, naruszenie tych przepisów przez kombatanta nie pozbawia go prawa do traktowania go jako kombatanta, a gdy znajdzie się on we władzy strony przeciwnej – prawa do traktowania go jako jeńca wojennego. W celu wzmocnienia ochrony ludności cywilnej przed skutkami działań wojennych kombatanci są zobowiązani do odróżniania się od ludności cywilnej w czasie, gdy biorą udział w ataku lub wojskowej operacji przygotowawczej do ataku. Zdarzają się jednak sytuacje, gdy ze względu na charakter działań zbrojnych kombatant nie może odróżnić się od cywili. Zachowuje on wówczas status kombatanta pod warunkiem, że nosi otwarcie broń w czasie każdego starcia zbrojnego oraz jest widoczny dla nieprzyjaciela podczas rozwinięcia wojskowego poprzedzającego rozpoczęcie ataku, w którym ma uczestniczyć. Kombatant, który znajdzie się we władzy strony przeciwnej w czasie, gdy nie uczestniczy w ataku lub w wojskowej operacji przygotowawczej do ataku, nie traci z powodu swojej poprzedniej działalności prawa do traktowania go jako kombatanta i jeńca wojennego.

Najemnicy

W I PD wprowadzono dodatkowo termin „najemnik”. W art. 47 zdefiniowano go jako osobę, która: została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do udziału w konflikcie zbrojnym; bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych; nie jest obywatelem strony konfliktu ani stałym mieszkańcem terytorium kontrolowanego przez stronę konfliktu; nie jest członkiem sił zbrojnych strony konfliktu ani nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa; bierze udział w działaniach zbrojnych głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego wyraźnie wyższego od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane kombatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych tej strony.

Mimo że najemnik nie ma prawa do statusu kombatanta lub jeńca wojennego, obserwuje się wyraźne zwiększanie się liczby tego rodzaju żołnierzy biorących udział w konfliktach zbrojnych na całym świecie. Po upadku muru berlińskiego i zakończeniu zimnej wojny konflikty mają bardziej lokalny charakter i wybuchają głównie z powodów cywilizacyjnych, religijnych czy etnicznych. Częściej mają charakter wewnętrzny, są nagłe, pełne przemocy i bezprawia.

Stronami konfliktu zbrojnego są coraz częściej terroryści, zorganizowane grupy przestępcze, organizacje paramilitarne czy właśnie oddziały najemników⁵.

Regulacje dotyczące najemnictwa określone w art. 47 I PD utrudniają podciągnięcie określonych osób pod pojęcie najemnika. Sumarycznie trzeba bowiem spełnić wszystkie sześć przesłanek zawartych w tym artykule, a każda z nich pozostawia wiele możliwości wyłączenia takiej osoby spod odpowiedzialności. Dla przykładu, w ust. 2 lit. (a) jest napisane, że najemnikiem jest osoba, która (...) *została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do walki w konflikcie zbrojnym*. Jeżeli jednak ktoś trudni się najemnictwem zawodowo, to zostaje wyłączony z tego warunku i nawet jeżeli spełnia pozostałe kryteria, nie może być uznany za najemnika. Jeszcze większe pole do swobodnej interpretacji pozostawia trzeci warunek, wskazany w ust. 2 lit. (c), który przewiduje, że najemnik bierze udział w działaniach zbrojnych w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymał od strony konfliktu, do której przystąpił, obietnicę wynagrodzenia. Dowiedzenie, że dana osoba bierze udział w konflikcie zbrojnym z powodów finansowych, jest trudne, jeżeli w ogóle możliwe. Może ona przecież utrzymywać, że przystąpiła do konfliktu z pobudek ideologicznych⁶. Wspomniany I PD nie tylko nie delegalizuje działalności najemniczej, lecz także znacznie utrudnia uznanie konkretnych osób za najemników.

Pierwszym międzynarodowym aktem delegalizującym najemnictwo była *Konwencja Organizacji Jedności Afrykańskiej o eliminacji najemników w Afryce* z 3 lipca 1977 r.⁷ Ponownie zdefiniowano tam pojęcie najemnika. Jest to osoba, która: została specjalnie zwerbowana w państwie lub za granicą do udziału w konflikcie zbrojnym, rzeczywiście uczestniczy w działaniach zbrojnych, głównie w celu uzyskania korzyści osobistej, i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego, nie jest obywatelem strony konfliktu ani stałym mieszkańcem terytorium kontrolowanego przez stronę konfliktu, nie jest członkiem sił zbrojnych konfliktu ani nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa. Definicja najemnika stworzona przez Organizację Jedności Afrykańskiej (dalej: OJA) jest zatem podobna do tej zawartej w I PD. Różnica polega na tym, że we wspomnianej konwencji zdelegalizowano najemnictwo, w I PD natomiast jedynie zdefiniowano pojęcie najemnika i uniemożliwiono mu uzyskanie statusu

⁵ W. Krztoń, *Wojna i konflikt zbrojny – przemiany*, „Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2013, nr 1, s. 143.

⁶ P. Wójcik, *Status prawny najemników w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, nr 3, s. 114.

⁷ Tekst konwencji jest dostępny na: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/485?OpenDocument>.

kombatanta lub jeńca wojennego. Ponadto wskazane przez OJA obligatoryjne warunki, jakie musi spełnić najemnik, są łatwiejsze do przypisania i udowodnienia niż te wymienione w I PD. Różnicę widać przede wszystkim w art. 47 ust. 2 lit. (c) I PD, który przewiduje, że najemnik bierze udział w konflikcie zbrojnym głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymuje od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego. Definicja najemnika podana przez OJA jest krótsza i na jej podstawie można łatwiej przypisać mu odpowiedzialność niż w przypadku zapisów I PD. Protokół wskazał bowiem warunek konieczny, aby wynagrodzenie materialne obiecane najemnikowi było wyższe od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane kombatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych strony zatrudniającej tego najemnika. Konwencja przygotowana przez OJA pomimo swojego regionalnego charakteru stanowiła bardzo ważny dokument, który przyczynił się do rozwoju międzynarodowego prawodawstwa dotyczącego najemnictwa. Wyłączała najemnictwo spod prawa, a osobom, które się nim trudniły, zapewniała sprawiedliwy proces karny⁸.

Kolejnym ważnym dokumentem w zakresie regulacji najemnictwa była *Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników* podpisana w Nowym Jorku 4 grudnia 1989 r.⁹ Definicja najemnika sformułowana w art. 1 wskazanej konwencji składała się z dwóch części. Pierwsza była powieleniem definicji zawartej w I PD. Druga natomiast poszerzała zakres osób, które mogą być uznane za najemników. Wskazano tam, że są nimi osoby, które zostały zwerbowane w kraju lub za granicą w celu wzięcia udziału we wspólnie uzgodnionym gwałtownym zamachu, mającym na celu obalenie rządu lub podważenie w inny sposób konstytucyjnego ładu w państwie lub podważenie jego terytorialnej nienaruszalności. Konwencja przewidywała, że każdy najemnik, który bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych lub we wspólnie uzgodnionej akcji przemocy, popełnia przestępstwo, podobnie jak osoby, które wykorzystują najemników, finansują ich lub szkolą. Odpowiedzialnością karną objęto również usiłowanie popełnienia takiego przestępstwa oraz pomocnictwo i współuczestnictwo. Państwa będące stronami umowy zobowiązały się do niewerbowania, niewykorzystywania, niefinansowania i nieszkolenia najemników oraz do wzajemnej współpracy przy zapobieganiu tego rodzaju przestępstwom¹⁰.

⁸ P. Wójcik, *Status prawny najemników...*, s. 117.

⁹ Tekst konwencji jest dostępny na: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Mercenaries.aspx>.

¹⁰ M. Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Warszawa 2003, s. 95–96.

Zgromadzenie Ogólne i Rada Bezpieczeństwa ONZ uchwaliły ponad 100 rezolucji potępiających posługiwanie się najemnikami jako formę ingerencji w wewnętrzne sprawy państw, mającą na celu destabilizację oraz naruszenie ich integralności terytorialnej i suwerenności. Zgromadzenie Ogólne uznało najemnictwo za przestępstwo i wezwało państwa członkowskie do aktywnego zwalczania tego zjawiska za pomocą odpowiednich narzędzi legislacyjnych. W celu podkreślenia wagi problemu i ułatwienia zapobiegania najemnictwu Komisja Praw Człowieka ONZ powołała w 1987 r. specjalnego sprawozdawcę do spraw najemników (ang. Special Rapporteur on the use of mercenaries), którego zadaniem miało być monitorowanie wpływu najemnictwa na międzynarodowy porządek prawny. W lipcu 2005 r., na podstawie rezolucji Komisji Praw Człowieka¹¹, zastąpiono specjalnego sprawozdawcę grupą roboczą do spraw wykorzystywania najemników (ang. UN Working Group on the use of mercenaries). Jej uprawnienia obejmują monitorowanie aktywności organizacji zajmujących się wykorzystywaniem najemników i prywatnych ochroniarzy (ang. *private security companies*) oraz przestrzegania przez nie praw człowieka. W zakresie swoich kompetencji mogą one wizytować państwa, w których mogą być wykorzystywani najemnicy oraz istnieją *private security companies*, prowadzić konsultacje z państwami w kontekście nowej konwencji regulującej użycie *private military contractors* oraz *private security companies*, otrzymywać informacje i podejmować na ich podstawie odpowiednie działania prawne, sporządzać coroczne raporty, opracowania i artykuły¹². Dnia 29 września 2015 r. Rada Praw Człowieka przyjęła rezolucję w sprawie użycia najemników¹³. Uznano, że najemnictwo jest naruszeniem praw człowieka i blokowaniem jego prawa do samostanowienia, potępiono korzystanie z oddziałów najemnych w jakiegokolwiek formie i wezwano państwa do zaprzestania takich działań.

Pomimo wyjęcia najemnictwa spod prawa ten rodzaj aktywności wojсковej nie stracił na znaczeniu. Konflikty na Bliskim Wschodzie będące następstwem Arabskiej Wiosny, a zwłaszcza pojawienie się nowej organizacji terrorystycznej w postaci ISIS, doprowadziły do znacznego zwiększenia liczby najemników, uczestniczących w nich zarówno po jednej, jak i po drugiej stronie.

¹¹ Tekst rezolucji jest dostępny na: <https://www.refworld.org/docid/45377c39c.html>.

¹² Zob. <https://www.ohchr.org/en/issues/mercenaries/wgmercenaries/pages/wgmercenariesindex.aspx>.

¹³ Tekst rezolucji jest dostępny na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/225/96/PDF/G1622596.pdf?OpenElement>.

Private military contractors

W ostatnich latach nabrał znaczenia nowy rodzaj najemnictwa określane jako *private military contractors*. Po zakończeniu zimnej wojny wiele państw przekazało bowiem niektóre zadania o charakterze militarnym lub ochroniarskim prywatnym firmom. Pozycja tych firm wzrosła po wybuchu konfliktów na Bliskim Wschodzie. *Private military contractors* uczestniczyli w wojnie w Zatoce Perskiej i Iraku, aktualnie również regularnie biorą udział w działaniach zbrojnych. Ich kompetencje obejmują: działania logistyczne, ochronę konwojów ze sprzętem wojskowym i środkami humanitarnymi, pilnowanie obiektów wojskowych, zbieranie informacji wywiadowczych, ochronę dyplomatów, organizowanie szkoleń dla miejscowych jednostek policji. Międzynarodowe prawo humanitarne długo nie regulowało statusu tego rodzaju najemników. Dopiero po tragicznych wydarzeniach z 2007 r., gdy z ich rąk zginęło kilkunastu cywilów, opracowano dokument z Montreux¹⁴, podpisany przez wiele państw zatrudniających najemników. Na jego podstawie uznano przekazywanie pewnych zadań *private military contractors* i *private security companies* za prawnie dopuszczalne, a zarazem przyznano państwom większe kompetencje w zakresie nadzoru nad nimi. Dokument z Montreux zakazał korzystania z *private military contractors* w konfliktach zbrojnych. Ich status prawny nadal nie został uregulowany w żadnym wiążącym akcie prawnym, w związku z tym są nazywani najemnikami XXI w.¹⁵ Rozwiązaniem problemu może być przypisanie ich do jednej z istniejących już grup o uznanym statusie prawnym. Jeżeli *private military contractors* zostaliby zakwalifikowani jako kombatanci, to mogliby być legalnym celem ataku cały czas, ale jednocześnie mieliby prawo brania udziału w działaniach zbrojnych, a także prawo do uzyskania statusu jeńca wojennego i płynącej z tego ochrony. Aby można było ich zaliczyć do kombatantów, niezbędne jest włączenie ich do armii danego państwa. *Private military contractors* można również uznać za osoby towarzyszące siłom zbrojnym, ale nienależące do nich bezpośrednio (podobnie jak cywilni członkowie załóg samolotów wojskowych, korespondenci wojenni, dostawcy, członkowie oddziałów pracy lub służb powołanych do opieki nad siłami zbrojnymi), pod warunkiem jednak, że otrzymali oni upoważnienie od sił zbrojnych, którym towarzyszą, przy czym te ostatnie są zobowiązane do wydania im w tym celu karty tożsamości, jak stanowi art. 4 ust. A pkt 44 III konwencji genewskiej. Przepis ten ustanowił

¹⁴ Tekst dokumentu jest dostępny na: <https://www.montreuxdocument.org/about/montreux-document.html>.

¹⁵ P. Wójcik, *Status prawny najemników...*, s. 122.

wyjątek od zasady, że tylko kombataneci mogą uzyskać status jeńca wojennego. Aby można było zaliczyć *private military contractors* do osób cywilnych towarzyszących siłom zbrojnym, niezbędne byłoby nie tylko wydanie karty tożsamości, lecz także wykazanie istnienia relacji pomiędzy nimi a siłami zbrojnymi. Powinni oni również świadczyć usługi siłom zbrojnym, a nie tylko wykonywać kontrakt dla państwa, które ich zatrudniło. *Private military contractors* mogliby być traktowani również jako zwykłe osoby cywilne, gdyby zostali zatrudnieni przez podmioty inne niż państwa, np. organizacje międzynarodowe rządowe lub pozarządowe. Ostatecznie *private military contractors* można by zaliczyć do najemników, jednak – jak wspomniano wcześniej – sumaryczne spełnienie przesłanek dotyczących najemnika wskazanych w art. 47 I PD jest praktycznie niemożliwe¹⁶. W sytuacji gdy ten rodzaj aktywności wojskowej zyskuje na popularności, brak uregulowania statusu *private military contractors* w wiążącym akcie prawnym może stwarzać problemy z jednoznaczną oceną ich działalności. Status ten nie jest zupełnie pozbawiony podstawy prawnej, wiele zależy od odpowiedniego zakwalifikowania ich do jednej z kilku wskazanych grup.

W XXI w. nastąpił rozwój armii zawodowych, a służba w oddziałach zbrojnych państwa coraz częściej stanowi podobną ścieżkę zawodową jak kariera w różnych gałęziach gospodarki. Jednakże charakter współczesnych konfliktów zbrojnych, przede wszystkim tych toczących się na Bliskim Wschodzie, spowodował, że ponownie wzrosła rola wojska najemnego. Zapotrzebowanie na tego rodzaju oddziały zbrojne jest duże, a wysokie zarobki i zdecydowanie łatwiejsza droga na pierwszy front niż w regularnym wojsku sprawiają, że coraz większa liczba osób decyduje się na wybranie tej nielegalnej formy aktywności.

Charakterystyka współczesnych konfliktów zbrojnych

Klasyczny konflikt zbrojny można zdefiniować jako działania regularnych sił zbrojnych przeciwstawnych państw prowadzone na ograniczoną skalę. Są to zatem działania polegające na zastosowaniu ograniczonych ilościowo sił zbrojnych do walki na ściśle określonym obszarze. Konflikty toczące się zarówno pomiędzy państwami, jak i te wewnętrzne mają różny charakter i są prowadzone w odmiennym środowisku kształtowanym przez inne czynniki. Pomimo to można wskazać kilka cech, które są przypisywane każdemu konfliktowi zbrojnemu –

¹⁶ A. Szpak, *Status prawny private military contractors według międzynarodowego prawa humanitarnego*, w: *Współczesne problemy praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego*, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, J. Kapelańska-Pręgowska (red.), Toruń 2009, s. 397–410.

występują w nim co najmniej dwie strony, konflikt jest ograniczony czasowo, składa się z kilku faz, jest prowadzony na ograniczonym terytorium, a strony mają jasno określone cele do osiągnięcia. Klasyczne rozumienie terminu „konflikt zbrojny” obejmuje zorganizowane działania państw, podczas których wykorzystują one cały dostępny potencjał polityczny, gospodarczy i ekonomiczny. Aby działania zbrojne mogły zostać zakwalifikowane jako klasyczny konflikt zbrojny, muszą spełniać warunki: a) prawne – kiedy w świetle prawa następuje wybuch wojny, b) strukturalne – kiedy podmiotem działań zbrojnych są państwa i ich siły zbrojne, c) funkcjonalne – kiedy celem wojny jest narzucenie woli innemu państwu przez fizyczne obezwładnienie jego sił zbrojnych, d) ekonomiczne – kiedy następuje zaangażowanie wszystkich zasobów państwa¹⁷.

Współczesne konflikty zbrojne charakteryzują się częstym zatarciem granic pomiędzy stanem wojny a pokojem, co pozwala na zaatakowanie innego państwa bez konieczności deklarowania wojny i uniknięcie oskarżeń o dokonanie napadów zbrojnych. W zaatakowanym państwie jest wywoływany chaos przez prowokowanie konfliktów lokalnych i destabilizowanie. Stosowana jest także blokada informacyjna, polegająca na utrudnieniu lub całkowitemu odcięciu zaatakowanego obszaru od dostępu do międzynarodowych źródeł informacji¹⁸. Od 1990 r. obiektem prowadzonych wojen nie są już państwa, a narody i społeczeństwa. Władza i terytorium w coraz mniejszym stopniu są celem konfliktu zbrojnego. Zdaniem niemieckiego politologa Herfrieda Münklera analiza zmian leżących u podstaw prowadzenia wojny prowadzi do wniosku, że pojawił się nowy rodzaj wojen. U ich podłoża leży wiele czynników, z których często żaden nie jest dominujący. Splot różnych motywów i przyczyn, które nie pozwalają osiągnąć pokoju, jest konsekwencją tego, że w takich wojnach nie walczą państwa, a podmioty państwa. Współczesne konflikty zbrojne i wojny w większości przypadków są toczone przez społeczeństwa i narody, które prowadzą je z powodów etnicznych, narodowych czy religijnych. Narzędziami walki stają się bomby własnej roboty, broń indywidualna, a także przedmioty codziennego użytku, jak gwoździe czy szkło. Najbardziej skuteczne i wstrząsające ataki przeprowadzone w ostatnich latach, zwłaszcza przez organizacje terrorystyczne, były skierowane na cele niemilitarne¹⁹. Podmioty uczestniczące we współczesnych konfliktach zbrojnych

¹⁷ I. Denysiuk, M. Osypowicz, *Współczesne oblicze konfliktów zbrojnych: nowe zjawisko a kontynuacja nurtu działań partyzanckich*, w: *Oblicza współczesnych wojen*, M. Kubiak, R. Wróblewski (red.), Warszawa–Siedlce 2018, s. 343.

¹⁸ T.R. Aleksandrowicz, *Wywiad jako narzędzie w koncepcji nowych wojen. Casus konfliktu ukraińskiego*, „*Studia Politologiczne*” 2017, nr 43, s. 170.

¹⁹ W. Krztoń, *Wojna i konflikt zbrojny...*, s. 149.

mają wspólne cechy: są one wyposażone w broń i inne środki przemocy, mają motywację, by walczyć z realnym lub wymyślonym wrogiem, nie zważają, kim są ofiary ich działań. Podmioty te najczęściej są skupione wokół charyzmatycznych, samozwańczych przywódców kontrolujących pewne obszary i rzesze fanatycznych ochotników. Jako przykład można wskazać afgańskich mudżahedinów czy bojowników walczących dla Państwa Islamskiego²⁰.

Konflikty zbrojne mogą przyjąć różną postać – od otwartych walk, przez incydenty i starcia graniczne, po konflikty nieregularne, zwane również asymetrycznymi. Asymetria wynika nie tyle z dysproporcji sił, ile z odmienności przeciwnika, który często nie jest podmiotem prawa międzynarodowego, nie ma własnego terytorium, a co za tym idzie – nie ograniczają go żadne normy prawne lub moralne²¹. Współcześnie działania nieregularne są postrzegane jako zorganizowane, ideologicznie motywowane przedsięwzięcia grup partyzanckich, których celem jest zmiana politycznego układu sił lokalnych lub zapobieżenie takiej zmianie. Grupy te uciekają się przy tym do przemocy lub groźby jej użycia w stosunku do często neutralnej ludności cywilnej. Współczesne nieregularne konflikty zbrojne są niejednokrotnie utożsamiane z działalnością terrorystyczną. Dogodne warunki dla powstania i rozwoju takiej działalności stwarza niestabilność środowiska, w którym obecnie są one prowadzone. Jednym z najbardziej aktualnych przykładów tego rodzaju aktywności jest samozwańczy kalifat Państwa Islamskiego, który powstał około 2014 r. na terytorium Iraku i Syrii w następstwie destabilizacji sytuacji politycznej w tym regionie po wydarzeniach Arabskiej Wiosny. Metody działań wykorzystywane przez komórki terrorystyczne są zbieżne z działaniami partyzanckimi. Partyzanci osiągają swoje cele nie tylko przez wykorzystanie swoich umiejętności, lecz także manipulowanie społeczeństwem. Postrzegają oni swoje środowisko działań i jego otoczenie jako złożone i potrafią się w nim poruszać, prowadząc zarówno działania konspiracyjne, jak i bezpośrednio używając sił militarnych przeciwko swoim przeciwnikom. Współczesna działalność terrorystyczna skupia się przede wszystkim na zadaniu stronie przeciwnej dotkliwych strat za pomocą często niestandardowych posunięć. Działalność partyzancka jest obecnie traktowana jako jedna z najbardziej złożonych i trudnych do przewyciężenia form działań nieregularnych. Jej podstawową cechą jest element zaskoczenia wykorzystywany zarówno w atakach bezpośrednich, jak i pośrednich, ułatwiający uzyskanie przewagi i osiągnięcie zamierzonego celu. Ten rodzaj działalności opiera się głównie na upolitycznieniu

²⁰ A. Kołodziejczyk, *Czym są i gdzie powstają „nowe wojny”*, w: *Oblicza współczesnych wojen*, M. Kubiak, R. Wróblewski (red.), Warszawa–Siedlce 2018, s. 117–118.

²¹ W. Krztoń, *Wojna i konflikt zbrojny...*, s. 144.

celu walki oraz zakłada wykorzystanie ludności cywilnej jako środka, który trzeba zdobyć i utrzymać, aby osiągnąć zwycięstwo²². Ze względu na to, że we współczesnych konfliktach zbrojnych często nie biorą udziału regularne wojska i nie ma otwartych bitew, walczące strony nie występują jako reprezentanci państw. Jeżeli nawet zaangażowane podmioty mają taki status na początku konfliktu, to po pewnym czasie wymykają się spod kontroli państwa, usamodzielniają i walczą przeciwko temu, kogo same identyfikują jako przeciwnika. Następuje w związku z tym autonomizacja zbiorowej przemocy, która uprzednio była regulowana i legitymizowana przez państwo. Autonomizacja ta sprawia, że podmioty parapaństwowe nie są uznawane na arenie międzynarodowej. Wielu aktorów takich wojen i sprawców zorganizowanej przemocy stosuje retorykę religijną, kulturową czy etniczną, by odwrócić uwagę od swoich rzeczywistych motywacji, którymi nierzadko są chciwość i chęć dzierżenia władzy²³.

Znamienny powrót do działalności nieregularnej zanotowano po 2001 r. Zintensyfikowała się ona po rozpoczęciu działań koalicyjnych i sojuszniczych państw NATO w Iraku i Afganistanie. W tym drugim państwie podstawową formą walki stały się działania przeciwpartyzanckie, co było sprzeczne z charakterem całej misji, która zgodnie z Rezolucją Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych z 28 marca 2002 r.²⁴ miała być misją pokojową. Konieczność odpierania ataków przeciwnika działającego właśnie w sposób nieregularny spowodowała odstępianie od pierwotnych planów dotyczących sposobu prowadzenia operacji²⁵. Podobną formę aktywności wybrało Państwo Islamskie. Ugrupowanie to jest przykładem nie tylko organizacji terrorystycznej, lecz także dobrze zorganizowanej struktury polityczno-militarnej, która dąży do narzucenia radykalnej wizji islamu w państwach zarówno muzułmańskich, jak i niemuzułmańskich. Pretendując do miana legitymizowanego reprezentanta ludności sunnickiej, ISIS proklamowało utworzenie kalifatu, który swoim zasięgiem obejmował duże obszary terytorium Iraku i Syrii²⁶.

Konflikty asymetryczne, w których praktycznie nie ma linii frontu i klasycznych pól bitewnych, sprawiają, że coraz częściej areną starć stają się miasta. W czasach globalizacji negatywnej coraz więcej ludzi przenosi się do nieustannie

²² I. Denysiuk, M. Osypowicz, *Współczesne oblicze konfliktów zbrojnych...*, s. 344–350.

²³ A. Kołodziejczyk, *Czym są i gdzie powstają „nowe wojny”...*, s. 119.

²⁴ Tekst rezolucji jest dostępny na: <https://digitallibrary.un.org/record/461244>.

²⁵ A. Kołodziejczyk, *Czym są i gdzie powstają „nowe wojny”...*, s. 120.

²⁶ M. Pączek, *Prawnomiędzynarodowe podstawy działania sił koalicyjnych przeciwko Państwu Islamskiemu na terytorium Syrii*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2016, nr 91, s. 165.

powiększających się aglomeracji miejskich. W takim otoczeniu bojownikom lub grupom terrorystycznym łatwiej jest wtopić się w tłum. Pojawiają się nagle i tak samo szybko znikają. W labiryncie miejskich uliczek zdecydowanie trudniej jest namierzyć przeciwnika, zwłaszcza że nie nosi on munduru i nie odróżnia się od mieszkańców. W związku z tym coraz częściej zdarzają się przypadki całkowitej pacyfikacji miast i ich bezlitosnego niszczenia zarówno przez atakujących, jak i przez obrońców, a ludność i infrastruktura cywilna stają się podstawowym zasobem wojny²⁷. Miasta stanowią również główny cel ataków terrorystycznych. Aby się przed nimi chronić, tworzy się coraz bardziej wyrafinowane technicznie struktury obronne i wzmacnia systemy odporności na tego rodzaju akty przemocy. Następuje militaryzacja przestrzeni miejskiej, rośnie w niej liczba zabezpieczeń. Niektóre miasta, przede wszystkim te słynące z atrakcji turystycznych, rozbudowują fizyczne bariery uniemożliwiające wjazd pojazdem w określone miejsca i korzystają z metod policyjnych i technik biometrycznych w celu kontrolowania i zmniejszania ruchu osób. Zwiększa się liczba instalowanych niewidocznych sensorów, czujników i kamer, które bezustannie kontrolują ulice i place, a także inwigilują mieszkańców. Poligonem doświadczalnym dla wojen przyszłości stały się miasta Bliskiego Wschodu. Celem realizowanych w nich działań przemocowych jest jak najszybsze zdobycie przewagi i zminimalizowanie strat po stronie napastników. Coraz częściej używa się pojazdów bezzałogowych i precyzyjnie naprowadzanej broni. Umożliwia to wyrządzanie sporych strat przeciwnikowi bez potrzeby angażowania się w bezpośrednie starcia. W dokumencie rządowym Ministerstwa Obrony Narodowej RP zatytułowanym *Wizja sił zbrojnych RP – 2030* wskazano, że w niedalekiej przyszłości znaczna część walk zbrojnych będzie prowadzona w rejonach zurbanizowanych lub w rejonach, które w równym stopniu będą wykorzystywane przez formacje zbrojne i osoby cywilne. Nie będzie wtedy możliwe jednoznaczne odróżnienie osób walczących od cywilów oraz obiektów wojskowych od obiektów cywilnych. Wielkie metropolie i miasta będą tym samym stwarzały specyficzne warunki do prowadzenia działań zbrojnych²⁸.

Wojna hybrydowa

Bardzo popularny w ostatnich latach stał się termin „wojna hybrydowa”. Nie ma jednej wiążącej definicji tego zjawiska. Przyjmuje się, że jest to konflikt obejmujący użycie sił zbrojnych i oddziałów nieregularnych o charakterze partyzanckim, powstańczym lub terrorystycznym, w którym mogą uczestniczyć państwa

²⁷ A. Jasiński, *Miasta i wojny przyszłości*, „Czasopismo Techniczne. Architektura” 2012, z. 1, s. 318.

²⁸ Tamże, s. 320.

i aktorzy pozapaństwowi, a ich działania skupiają się na osiągnięciu spójnego celu politycznego. Istotnym elementem definicji jest wskazanie na działanie obok siebie sił zbrojnych oraz oddziałów o charakterze nieregularnym. Status prawny strony ma wobec tego drugorzędne znaczenie. W związku z tym pojęciem wojny hybrydowej można objąć większość konfliktów zbrojnych²⁹. Sytuacje, gdy obok siebie stawały do walki regularne i nieregularne oddziały zbrojne w imię spójnego celu politycznego, nie są w historii konfliktów zbrojnych rzadkie, a zagadnienie statusu prawnego grup, które w obliczu napaści zbrojnej spontanicznie sięgają po broń, zostało poruszone już w IV konwencji haskiej z 1907 r. Bardziej rozbudowaną definicję wojny hybrydowej zaproponował amerykański badacz Frank G. Hoffman. Przyjął on, że jest to konflikt zbrojny, w którym w ramach realizacji celów politycznych przynajmniej jedna ze stron równolegle stosuje unikalne połączenie broni konwencjonalnej, nieregularnej taktyki działania, terroryzmu i działań o charakterze kryminalnym. Elementy wskazane w definicji wojny hybrydowej są podobne do tych zawartych w definicji konfliktu asymetrycznego. Asymetria potencjału niekoniecznie musi jednak oznaczać nierównowagę strategiczną zaangażowanych podmiotów³⁰.

Konflikty w cyberprzestrzeni i wojny informatyczne

Współcześnie zwiększa się również liczba konfliktów przenoszonych do cyberprzestrzeni. Termin „cyberterroryzm” oznacza świadome wykorzystanie systemu informacyjnego, sieci komputerowej lub jej części składowych w celu wsparcia lub ułatwienia akcji terrorystycznej. W każdym wypadku jest to bezprawny atak lub groźba ataku na komputery, sieci lub systemy informacyjne w celu zastraszenia lub wymuszenia na rządzie lub innych podmiotach określonych celów politycznych i społecznych. Za atak cyberterrorystyczny można uznać tylko taki akt, którego skutkiem są bezpośrednie szkody dla człowieka i jego mienia lub przynajmniej jest on na tyle poważny, że wzbudza strach. W innej definicji wskazano, że atak cyberterrorystyczny jest działaniem blokującym, niszczącym lub zniekształcającym dokonywanym w stosunku do informacji przetwarzanej, przechowywanej i przekazywanej w systemach informatycznych lub niszczącym te systemy³¹. Najbardziej popularnymi celami ataków cyberterrorystów są:

²⁹ P. Ochman, J. Wojas, *Wojna hybrydowa jako przykład umiędzynarodowionego konfliktu zbrojnego*, „Studia Prawa Publicznego” 2018, nr 2, s. 105.

³⁰ Tamże, s. 106.

³¹ W. Smolski, *Cyberterroryzm jako współczesne zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, w: „Rodzina Europa”. *Europejska myśl polityczno-prawna u progu XXI wieku*, P. Fiktus, H. Malewski, M. Marszał (red.), Wrocław 2015, s. 481.

systemy wojskowe przechowujące informacje m.in. o położeniu satelitów czy rozmieszczeniu wojsk, systemy pracujące na rzecz przedsiębiorców, zawierające ważne informacje dotyczące działalności firm, jak również systemy wchodzące w skład infrastruktury krytycznej państwa, obejmującej m.in. systemy bankowo-finansowe, energetyczne czy telekomunikacyjne. W związku z istnieniem zjawiska cyberterrorizmu pojawił się termin „wojna w cyberprzestrzeni”, przez który rozumie się działania mające na celu zakłócenie funkcjonowania, uszkodzenie lub zniszczenie oprogramowania, komputerów lub sieci informacyjnych jakiegoś państwa lub organizacji podejmowane przez podmioty niepaństwowe. Wojny internetowe są przeniesieniem konfliktu lub napięcia do cyberprzestrzeni, w której dochodzi do wirtualnego starcia. Biorą w nich udział w głównej mierze hakerzy oraz cyberterrorysty³².

Z cyberterroryzmem są powiązane wojny informacyjne toczone o zasoby społeczne. Ich celem jest przede wszystkim zdemoralizowanie społeczeństwa oraz stworzenie warunków sprzyjających odrzuceniu religii i wartości duchowych charakterystycznych dla tożsamości narodowej i kultury danego narodu. Dąży się również do zbudowania wśród ludności atakowanego kraju negatywnego stosunku do własnego dziedzictwa kulturowego i tradycji historycznych. Głównym celem pozostaje jednak podważenie międzynarodowej pozycji danego państwa oraz spowodowanie szkód w najważniejszych dla niego sferach działalności, takich jak polityka, gospodarka czy kultura. Jednym z najbardziej aktualnych przykładów wojny informacyjnej jest konflikt toczący się na Ukrainie. W działaniach prowadzonych w związku z nim przez Federację Rosyjską są widoczne wszystkie elementy walki informacyjnej. Rosyjskie media publikują m.in. fałszywe informacje w celu zdyskredytowania Zachodu, podważenia jego jednolitego stanowiska wobec FR i zbudowania poparcia dla rosyjskich działań. Przedsięwzięcia realizowane w ramach wojny informacyjnej obejmują także aktywność w Internecie tzw. fabryk internetowych trolli, których zadaniem jest publikowanie komentarzy, wpisów i prowadzenie debat szerzących fałszywe informacje³³.

Żywe tarcze

Jedną z fundamentalnych zasad międzynarodowego prawa humanitarnego jest odróżnianie osób cywilnych od kombatanów. Protokoły dodatkowe z 1977 r.³⁴

³² Tamże, s. 486.

³³ T.R. Aleksandrowicz, *Wywiad jako narzędzie w koncepcji nowych wojen...*, s. 171–175.

³⁴ W Genewie 8 VI 1977 r. zostały podpisane dwa protokoły dodatkowe. Drugi z nich dotyczy ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (przyp. red.).

precyzują, że osoba fizyczna traci przysługującą jej ochronę tylko w sytuacji, gdy bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych. Pojawienie się asymetrycznych konfliktów zbrojnych spowodowało, że to zagadnienie stało się dużo bardziej problematyczne i skomplikowane. Wystarczy wskazać zyskujące na popularności zjawisko żywych tarcz. Przez to pojęcie rozumie się osobę lub grupę osób uznawaną za niebiorącą udziału w działaniach zbrojnych, ale albo zmuszaną do osłaniania obiektów wojskowych, albo dobrowolnie na to się decydującą. Korzysta ona z immunitetu przysługującego ludności cywilnej, co ma wywoływać moralne i etyczne dylematy u strony atakującej. Z żywych tarcz korzystano już w średniowieczu, jednak dopiero w czasie II wojny światowej to zjawisko znacznie się nasiliło i towarzyszy działaniom zbrojnym do dzisiaj. Należy zadać pytanie, czy taką osobę można traktować jako cywila. Prawo międzynarodowe nie dostarcza na nie odpowiedzi³⁵. Samo użycie osób cywilnych do osłaniania obiektów wojskowych jest niezgodne z przepisami i zwyczajami prawa wojennego i wypełnia znamiona zbrodni wojennej. Czy zatem niezgodne z normami *ius in bello*³⁶ użycie osób niewalczących jako osłony obiektów wojskowych zwalnia drugą stronę z odpowiedzialności za atak, którego skutkiem są straty po stronie osób użytych jako żywe tarcze? O ile w prawie międzynarodowym represalia jako środek przymusu są akceptowane (pod warunkiem spełnienia konkretnych przesłanek), o tyle w prawie humanitarnym są one całkowicie zabronione³⁷. *Konwencja dotycząca traktowania jeńców wojennych* z 1929 r.³⁸ zakazała stosowania represaliów w stosunku do jeńców wojennych. Potwierdziły to również konwencje genewskie z 1949 r. i I PD, który objął ochroną przed represaliami ludność cywilną, dobra o charakterze cywilnym, dobra kultury i kultu religijnego, dobra niezbędne do przetrwania ludności cywilnej, środowisko naturalne oraz budowle i urządzenia zawierające niebezpieczne siły. W świetle tych przepisów osoby zmuszone do pozostawania w pobliżu obiektów wojskowych w celu osłonięcia ich przed ewentualnymi atakami nie tracą statusu osoby cywilnej i korzystają z ochrony przyznanej im na mocy art. 51 I PD.

³⁵ A. Głogowska-Balcerzak, M. Piątkowski, *Problematyka żywych tarcz w kontekście asymetrycznych konfliktów zbrojnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2015, nr 3, s. 3–6.

³⁶ Z łac. *ius in bello* – prawo w czasie wojny (przyp. red.).

³⁷ Tamże, s. 9–15.

³⁸ *Konwencja dotycząca traktowania jeńców wojennych, podpisana w Genewie dnia 27 lipca 1929 r. (ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 18 lutego 1932 r.)* (DzU z 1932 r. nr 103 poz. 866).

Broń demograficzna

Zjawisko żywych tarcz jest elementem szerszego znaczeniowo pojęcia broni demograficznych, z którym jest z kolei związane pojęcie czystek etnicznych. Zjawiska te są częścią operacji z zakresu tzw. inżynierii demograficznej. Głównym celem czystek nie jest wysiedlanie czy mordowanie ludności, lecz dokonanie zmian w strukturze demograficznej. Czystki etniczne zostały uznane za zbrodnie wojenne już w Statucie rzymskim³⁹, który zakazał deportacji ludności z terytorium okupowanego oraz przesiedlania ludności okupanta na terytorium okupowanego. Obecnie za broń demograficzną można uznać również strumień migracyjny, którym jest duża, nieorganizowana grupa cywilów usiłująca nielegalnie przekroczyć granice państwa. Aby możliwe było uznanie strumienia migracyjnego za rodzaj broni demograficznej, musi on stanowić element operacji innego państwa oraz muszą mu towarzyszyć działania z zakresu walki informacyjnej, psychologicznej lub propagandowej. Celem takiego ataku jest osłabienie obrony państwa atakowanego za pomocą prób nielegalnego przekroczenia granicy przez dużą grupę osób, co automatycznie stwarza problem z podejmowaniem wobec niej działań. Użycie siły zbrojnej w celu odparcia ich szturmów może zostać potępione przez opinię publiczną. Brak odpowiednich środków do ich zatrzymania to z kolei kompromitacja służb granicznych, które pokazują swoje nieprzygotowanie do obrony granic państwa. Wpuszczenie takiej grupy na terytorium państwa niesie z kolei ryzyko wywołania kryzysu, który może doprowadzić do wewnętrznych napięć i zamieszek, będących wynikiem stosowanych jednocześnie ataków informacyjnych, przedstawiających imigrantów na przykład jako kryminalistów czy gwałcicieli, aby podsycić do nich niechęć⁴⁰.

Targeted killing

Cechą współczesnych konfliktów zbrojnych jest także korzystanie z zupełnie nowych rodzajów broni. Obecnie jednym ze sprzętów najpowszechniej używanych w działaniach zbrojnych są drony. Umożliwiają one łatwiejsze patrolowanie określonych obszarów, przekazywanie na żywo obrazów i robienie zdjęć, bez ryzyka związanego z możliwością złapania osoby fotografującej⁴¹. Drony są wy-

³⁹ *Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r.* (DzU z 2003 r. nr 78 poz. 708).

⁴⁰ W. Repetowicz, *Broń „D” jako zagrożenie asymetryczne*, „Wiedza Obronna” 2018, nr 1–2, s. 118–120.

⁴¹ A. Ogunfolu, O. Fagbemi, *I have a drone: The Implications of American Drone Policy for Africa and International Humanitarian Law*, „African Journal of International and Comparative Law” 2015, nr 1, s. 106–128.

korzystywane również w operacjach określanych jako *targeted killing*, które to pojęcie może być tłumaczone jako zabójstwo kierowane lub zabójstwo celowane. Nie zostało ono zdefiniowane w żadnym akcie prawnym o charakterze międzynarodowym, jednak przyjęto, że jest to (...) *użycie śmiertelności siły przez podmiot prawa międzynarodowego w sposób zaplanowany i rozmyślny, prowadzące do zabicia określonych osób, niepozbawionych wolności przez podmiot przeprowadzający selektywną eliminację*⁴². Z tym pojęciem ściśle wiąże się pojęcie *signature strikes*, oznaczające przeprowadzenie (...) *śmiertelności ataku na osoby o nieznanym tożsamości, lecz potencjalnie niebezpiecznie z powodu podejrzanego zachowania czy też przebywania w towarzystwie osób podejrzanych*⁴³. W związku z tym zaatakowane mogą zostać osoby znajdujące się w miejscach uznanych za opanowane przez terrorystów. Informacje wywiadowcze, które prowadzą do lokalizacji obiektu ataku i następnie przeprowadzenia *signature strikes*, często pochodzą od osobowych źródeł informacji. Nie zawsze te informacje są odpowiednio weryfikowane przed podjęciem decyzji o przeprowadzeniu ataku⁴⁴.

Finansowanie współczesnych konfliktów zbrojnych

Współczesne konflikty zbrojne są finansowane w zupełnie inny sposób. Wcześniej były wspierane głównie przez zaangażowane w nie państwa. Obecnie w regionach, w których takie działania są prowadzone, struktury państwowe nierzadko są słabo rozwinięte, a wpływy budżetowe niewielkie, dlatego pojawiły się nowe sposoby zdobywania środków na ten cel. Pochodzą one m.in. z: handlu narkotykami, zaboru towarów przeznaczonych na pomoc humanitarną, okupów z porwań, handlu ludźmi, diamentami czy nawet kością słoniową. Przykładowo, bojownicy Państwa Islamskiego w poszukiwaniu nowych źródeł finansowania swoich działań zbrojnych opanowali pola naftowe w północno-wschodniej części Syrii i czerpali zyski z przemytu ropy, a także pobierali haracze od różnych instytucji za możliwość prowadzenia przez nie działalności. Ich zyski pochodziły również z: handlu ludzkimi organami, sprzedaży zrabowanych syryjskich dzieł sztuki, podatków, jakie nakładali na mieszkańców opanowanych przez siebie terytoriów⁴⁵.

⁴² Za: K. Leśniewski, *Podniebny zabójca czy skuteczna broń? Wykorzystanie dronów bojowych na asymetrycznym polu walki w kontekście międzynarodowego prawa humanitarnego*, „Interne-towy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 4, s. 141.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ A. Kołodziejczyk, *Czym są i gdzie powstają „nowe wojny”...*, s. 129–130.

Należy raz jeszcze podkreślić, że współczesne konflikty zbrojne znacznie różnią się od tych, które rozegrały się w poprzednim wieku, a sposób ich prowadzenia ewoluje w szybkim tempie. Podczas I wojny światowej głównym sposobem działań była walka w okopach i zdobywanie choćby na moment kolejnych skrawków terenów. W czasie II wojny światowej zamiast wojny w okopach była wojna błyskawiczna (niem. *Blitzkrieg*), diametralnie wzrosło też użycie samolotów i broni pancernej. W XXI w., o czym już wspomniano, bardzo rzadko mamy do czynienia z walką regularnych armii, którą zastąpiła wojna asymetryczna czy cyberwojna.

Wojna z terroryzmem

Jednym z poważnych problemów czasów współczesnych jest terroryzm oraz brak porozumienia państw w sprawie ustanowienia konwencji mającej na celu zapobieganie temu zjawisku i zwalczanie go.

Terroryzm – problemy definicyjne

Pierwszą próbą ujęcia problemu terroryzmu w akcie o randze międzynarodowej była *Konwencja w sprawie zapobiegania i karania terroryzmu* z 1937 r.⁴⁶ Projekt tej konwencji przygotowała Liga Narodów, jednak nigdy nie weszła ona w życie. Duże problemy sprawia samo zdefiniowanie zjawiska terroryzmu. Mimo że od 1936 r. powstało blisko 200 definicji tego zjawiska, to żadna nie zyskała powszechnej akceptacji. W związku z tym autorzy prawa międzynarodowego często posilkowali się wspomnianą konwencją z 1937 r., w której za akty terrorystyczne uznano akty przestępcze skierowane przeciwko państwu, zmierzające do stworzenia poczucia zastraszenia wśród osób, grup lub całego społeczeństwa. Za akty przestępcze uznano w konwencji: (...) *zabójstwo, ciężkie uszkodzenie ciała, pozbawienie wolności osób posiadających funkcję lub pozycję publiczną (...), zniszczenie lub uszkodzenie własności publicznej innego państwa, jakkolwiek akt obliczony na zagrożenie życia członków społeczeństwa oraz wytwarzanie, posiadanie, dostarczanie broni, amunicji, materiałów wybuchowych, szkodliwych substancji w celu popełnienia tych przestępstw*⁴⁷. Definicja ta ma liczne braki. Przykładowo nie każdy z wymienionych czynów przestępczych jest w systemach prawnych różnych państw uznawany za przestępstwo. Nie precyzuje ona również międzynarodowego charakteru

⁴⁶ Tekst konwencji jest dostępny na: <https://www.loc.gov/item/2021667893>

⁴⁷ Za: J.L. Michalus, *Definicja terroryzmu międzynarodowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, z. 4, s. 70–71.

terroryzmu⁴⁸. Brak międzynarodowej konwencji w sprawie zwalczania terroryzmu powoduje, że nie ma jednej uznawanej przez większość państw definicji terroryzmu. Można jednak wyróżnić kilka cech wspólnych tego zjawiska, tj.: stosowanie przemocy oraz siły, kierowanie się pobudkami politycznymi, posługiwanie się groźbami i zastraszeniami, działania celowe, planowane, często systematyczne, wywołujące skutki fizyczne oraz psychologiczne, lekceważenie wszelkich zasad humanitarnych, chęć uzyskania jak największego rozgłosu medialnego, atakowanie osób niewinnych, bezwzględność oraz nieobliczalność ataków, działania konspiracyjne, a także nadmierna oraz przesadna demonstracja siły. Nie jest to katalog zamknięty, zmiany technologiczne prowadzą bowiem do ewoluowania sposobów działania terrorystów. Coraz częściej mamy do czynienia z działaniami cyberterrorystów, którzy atakują i zastraszają przeciwnika za pomocą technologii informacyjnych⁴⁹.

Znawcy przedmiotu dzielą terroryzm na polityczny oraz niepolityczny. Terroryzm polityczny ma na celu zniszczenie istniejącego stanu rzeczy i wprowadzenie częściowych lub całościowych zmian w systemie politycznym. W ramach terroryzmu politycznego można wyróżnić: terroryzm islamski, anarchistyczno-lewacki, separatystyczno-anarchistyczny czy narodowowyzwoleńczy. W ramach terroryzmu niepolitycznego wyróżnia się: terroryzm kryminalny oraz patologiczny. Zalicza się do nich działalność mafii i gangów prowadzoną w celu osiągnięcia zysku, ale także działania podejmowane przez sprawców z zaburzeniami psychicznymi. Ze względu na sposób działania wyróżnia się terroryzm indywidualny, a więc skierowany przeciwko konkretnym osobom, oraz zbiorowy – wymierzony w anonimowe i przypadkowo wybrane ofiary⁵⁰.

Jakkolwiek działalność terrorystyczna nie jest nowym zjawiskiem, to w XXI w. przybrała ona dużo bardziej niebezpieczną postać. Wiele państw angażuje się obecnie w konflikty zbrojne prowadzone przeciwko ugrupowaniom terrorystycznym, głównie na Bliskim Wschodzie. To doprowadziło do zmian w klasycznym pojmowaniu konfliktu zbrojnego i do wykształcenia się tzw. asymetryczności w działaniach zbrojnych. Koalicje państw walczących chociażby z Państwem Islamskim nie prowadzą działań przeciwko wojskom regularnym. Muszą radzić sobie z działaniami niemal partyzanckimi, podejmowanymi przez wojujących, którzy nie wyróżniają się spośród cywili, nie noszą żadnych oznaczeń, ani tym bardziej nie przestrzegają praw i zwyczajów wojennych.

⁴⁸ Tamże, s. 71.

⁴⁹ A. Rożej, *Terroryzm jako wyzwanie dla współczesnego bezpieczeństwa*, „Zeszyty Naukowe UPH” 2013, nr 99, s. 299.

⁵⁰ G. Nowacki, *Zagrożenia terrorystyczne na świecie, cz. 1*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 44, s. 418–419.

W obliczu zagrożeń, jakie przyniósł terroryzm w XXI w., tym bardziej dziwi nie tyle brak jednolitej regulacji prawnej dotyczącej tego zagadnienia, ile brak jednolitej definicji samego zjawiska terroryzmu. Istnieją znaczne rozbieżności w sposobie interpretacji terroryzmu w dokumentach ONZ i dokumentach Unii Europejskiej, a także różnice w poglądach prezentowanych przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię czy Federację Rosyjską. Po zamachach na World Trade Center w 2001 r. USA przystąpiły do wojny z terroryzmem, wykorzystując w tym celu lukę prawną w przepisach międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych. Uznano, że wojna z terroryzmem z jednej strony nie jest konfliktem wewnętrznym, ponieważ nie ogranicza się do granic jednego państwa, a z drugiej strony nie jest również konfliktem międzynarodowym, ponieważ nie toczy się pomiędzy konkretnymi państwami⁵¹.

Wojna z terroryzmem w świetle dotychczasowych regulacji prawnych dotyczących konfliktu zbrojnego

Na świecie, o czym już wspomniano, coraz mniej konfliktów zbrojnych toczy się pomiędzy państwami, a coraz więcej mamy działań nieregularnych, skoncentrowanych na walce z organizacjami terrorystycznymi czy kartelami narkotykowymi⁵². W związku z tym rodzi się pytanie o dostosowanie konwencji genewskich do wyzwań wynikających z nowych sposobów prowadzenia wojny. Wszystkie cztery konwencje genewskie przewidują ich zastosowanie w sytuacji wypowiedzenia wojny lub powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między dwiema lub więcej niż dwiema wysokimi umawiającymi się stronami, nawet gdyby okupacja terytorium nie napotkała żadnego zbrojnego oporu. Jeżeli jedno z mocarstw nie jest stroną wymienionych konwencji, mocarstwa będące jej stronami i tak pozostają nimi związane we wzajemnych stosunkach. Tym samym konwencje genewskie mają zastosowanie tylko i wyłącznie w przypadku wybuchu konfliktu pomiędzy co najmniej dwoma państwami, nawet gdyby jedna ze stron nie uznała stanu wojny, a w razie okupacji terytorium – nawet w sytuacji braku zbrojnego oporu na tym terytorium. Postanowienia te rozwinął II Protokół dodatkowy (dalej: II PD), który wprowadził termin „konflikt międzynarodowy”. Toczy się on pomiędzy siłami zbrojnymi strony (a więc państwa) konwencji genewskiej a rozłamowymi siłami zbrojnymi lub innymi zorganizowanymi, uzbrojonymi grupami pozostającymi

⁵¹ T. Żuradzki, *Polityka namierzania i zabijania: aspekty etyczne i prawne*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe wobec wyzwań współczesnego świata*, M. Marszałek, W. Kitler (red.), Warszawa 2014, s. 9.

⁵² I. Denysiuk, M. Osypowicz, *Współczesne oblicze konfliktów zbrojnych...*, s. 351–352.

pod odpowiednim dowództwem i sprawującymi kontrolę nad częścią terytorium strony w taki sposób, że mogą one przeprowadzać ciągłe i spójne operacje wojskowe oraz stosować odpowiednie normy międzynarodowego prawa humanitarnego. Przepis ten został skrytykowany przez amerykański rząd, który wytknął, że istnieje możliwość przyznania członkom nieregularnym oddziałów sił zbrojnych statusu kombatanta, mimo że nie spełniają oni podstawowego warunku dotyczącego odróżniania się od ludności cywilnej i tym samym postępują w sposób sprzeczny z prawami i zwyczajami wojennymi. Rząd amerykański podnosił, że takie regulacje mogą dotknąć cywili, pośród których będą się ukrywać bojownicy. Takie rozumowanie okazało się bardzo słuszne w kontekście współczesnej walki z terroryzmem. Pomijając wątpliwości prawne dotyczące tych postanowień, trzeba stwierdzić, że II PD nie reguluje kwestii związanych z walką z terrorystami, bardziej odnosi się bowiem do walk narodowyzwoleńczych. Konsekwencją wprowadzenia przez I PD nowej kategorii kombatantów było poszerzenie zakresu pojęcia sił zbrojnych i wyeliminowanie różnicy pomiędzy oddziałami regularnymi i nieregularnymi. Zorganizowane na wzór wojskowy ruchy oporu i grupy partyzanckie działające na terytorium okupowanym oraz grupy narodowyzwoleńcze mogą zostać zakwalifikowane do sił zbrojnych w myśl art. 43 I PD. Przewidziano w nim, że siły zbrojne strony konfliktu mają podlegać odpowiedniemu dowództwu i systemowi wewnętrznej dyscypliny, który by zapewniał poszanowanie przepisów prawa międzynarodowego mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych⁵³. W związku z tym należy odróżnić walki narodowyzwoleńcze od terroryzmu. Wojna narodowyzwoleńcza jest bowiem wojną, której celem jest uzyskanie niepodległości, terroryzm natomiast to metoda walki wykorzystywana zarówno w czasie wojny, jak i pokoju przez bojowników o wolność, ale też przeciwko nim. Słuszność sprawy nie uzasadnia stosowania niektórych form przemocy nie tylko przeciwko osobom niewinnym, lecz także przeciwko siłom zbrojnym przeciwnika. Terroryzm jest często mylony z walką narodowyzwoleńczą, a tych pojęć nie należy mieszać. Terroryści atakują nie tylko w czasie wojen i nie przestrzegają praw i zwyczajów wojennych, do czego są zobowiązani członkowie ruchów narodowyzwoleńczych. Oddziały narodowyzwoleńcze nie mają zatem nic wspólnego z terrorystami, są bowiem formą oddziałów nieregularnych. Terroryści tymczasem nie działają jako uzbrojone oddziały, rzadko zdarza się, by próbowali zdobyć i utrzymać jakieś terytorium, wykorzystują przemoc

⁵³ M. Marcinko, *Bojownicy o wolność czy terroryści? Członkowie ruchów narodowyzwoleńczych w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2010, nr 1, s. 205–215.

przeciwko osobom i obiektom cywilnym w celu szerszenia terroru i destabilizowania w sensie geograficznym, nie zgadza się na istnienie żadnych stref, w których obowiązywałoby zawieszenie broni lub zakaz prowadzenia działań zbrojnych⁵⁴. Państwo Islamskie nie uznaje na przykład granic ustanowionych na Bliskim Wschodzie w 1918 r. przez europejskie mocarstwa, gdyż uważa je za sztuczne⁵⁵. Tym samym, mimo rozszerzenia w II PD pojęcia sił zbrojnych i objęcia przepisami konwencji genewskiej międzynarodowego konfliktu zbrojnego, najważniejszy międzynarodowy dokument regulujący m.in. sytuację jeńców wojennych, rannych i chorych w armiach czynnych i osób cywilnych podczas wojny nie ma zastosowania wobec terrorystów i konfliktów zbrojnych toczących się przeciwko nim. Tym samym jego postanowienia są niedostosowane do wymagań współczesnych konfliktów zbrojnych i ich uczestników.

Podsumowanie

Niemal całkowite zaniknięcie konfliktów zbrojnych toczących się pomiędzy państwami, podczas których następuje oficjalne wypowiedzenie wojny i w których biorą udział regularne oddziały zbrojne ścierające się na wyznaczonych polach bitew, powoduje, że istniejące prawo konfliktów zbrojnych w coraz mniejszym stopniu odpowiada wyzwaniom współczesności. Pogłębia ten problem rozwój zjawiska terroryzmu i pojawienie się konfliktów asymetrycznych, gdy przeciwnik nie ma munduru, nie zawsze nosi broń i prawie nigdy nie przestrzega praw i zwyczajów wojennych ustalonych przez świat zachodni (często jest to właśnie przeciwnik, z którym zaciekle walczy). Dla XXI w. charakterystyczne są również: bardzo szybki rozwój technologiczny, przenoszenie konfliktów do sieci internetowej i coraz częstsze wykorzystywanie miast do prowadzenia działań zbrojnych. Zamachy na World Trade Center w 2001 r. stały się punktem zwrotnym w walce z terroryzmem. Ataki terrorystyczne przeprowadzone w pociągach, autobusach, na ulicach czy w salach koncertowych zmieniły Europę, której mieszkańcy doświadczają życia w poczuciu coraz większego zagrożenia i muszą być poddawani coraz większej inwigilacji, będącej jednym z najlepszych sposobów przeciwdziałania terroryzmowi i zwalczania go. Współczesny konflikt to również zupełnie nowe sposoby prowadzenia działań zbrojnych. Walki w Wietnamie, Iraku czy Afganistanie nauczyły państwa koalicji antyterrorystycznej, a zwłaszcza Stany

⁵⁴ Tamże, s. 219–222.

⁵⁵ J. Zdanowski, *Państwo Islamskie a kryzys ładu powestfalskiego na Bliskim Wschodzie. Konsekwencje dla Zachodu*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2016, nr 4, s. 22.

Zjednoczone, że nawet miliardy dolarów wydane na działania zbrojne nie gwarantują zwycięstwa, a różnego rodzaju koszty związane z wysyłaniem żołnierzy w najodleglejsze zakątki świata są ogromne. W celu ograniczenia strat w ludziach do działań przeciwko terrorystom coraz częściej wykorzystuje się drony bojowe przenoszące rakiety, stosowane w ramach działań określanych jako *targeted killing* i *signature strikes*. Czy w świetle prawa międzynarodowego są to legalne sposoby walki? Na to pytanie trudno jednoznacznie odpowiedzieć, a wiele zależy od tego, komu zostanie ono zadane. Brakuje bowiem jednolitej i jednoznacznej regulacji, która pozwalałaby sprecyzować dozwolone sposoby walki z terroryzmem, prowadzenia działań zbrojnych czy samego włączenia się do konfliktu. *Ius in bello* wobec zagrożeń XXI w. zostało w tyle, gdyż rozwiązania prawne przyjęte w poprzednim stuleciu są coraz mniej adekwatne do stale zmieniającego się charakteru współczesnych konfliktów zbrojnych.

Bibliografia

Aleksandrowicz T.R., *Wywiad jako narzędzie w koncepcji nowych wojen. Casus konfliktu ukraińskiego*, „Studia Politologiczne” 2017, nr 43, s. 165–193.

Balcerowicz B., *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu i wojny*, Warszawa 2010.

Denysiuk I., Osypowicz M., *Współczesne oblicze konfliktów zbrojnych: nowe zjawisko a kontynuacja nurtu działań partyzanckich*, w: *Oblicza współczesnych wojen*, M. Kubiak, R. Wróblewski (red.), Warszawa–Siedlce 2018, s. 339–353.

Faszczka M.N., *Bunty w późnorepublikańskiej armii rzymskiej*, Warszawa 2014 (rozprawa doktorska).

Flemming M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Warszawa 2003.

Głogowska-Balcerzak A., Piątkowski M., *Problematyka żywych tarcz w kontekście asymetrycznych konfliktów zbrojnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2015, nr 3.

Jasiński A., *Miasta i wojny przyszłości*, „Czasopismo Techniczne. Architektura” 2012, z. 1, s. 317–329.

Kołodziejczyk A., *Czym są i gdzie powstają „nowe wojny”?*, w: *Oblicza współczesnych wojen*, M. Kubiak, R. Wróblewski (red.), Warszawa–Siedlce 2018, s. 113–138.

Krztoń W., *Wojna i konflikt zbrojny – przemiany*, „Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2013, nr 1, s. 143–154.

Leśniewski K., *Podniebny zabójca czy skuteczna broń? Wykorzystanie dronów bojowych na asymetrycznym polu walki w kontekście międzynarodowego prawa humanitarnego*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 4, s. 139–151.

Marcinko M., *Bojownicy o wolność czy terroryści? Członkowie ruchów narodowowyzwoleńczych w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2010, nr 1, s. 205–224.

Mendel W., *Odpowiedzialność karna żołnierzy za przestępstwa popełnione podczas użycia sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa*, Warszawa 2018 (rozprawa doktorska).

Michalus J.L., *Definicja terroryzmu międzynarodowego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, z. 4, s. 65–75.

Nowacki G., *Zagrożenia terrorystyczne na świecie, cz. 1*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, nr 44, s. 407–435.

Ochman P., Wojas J., *Wojna hybrydowa jako przykład umiędzynarodowionego konfliktu zbrojnego*, „Studia Prawa Publicznego” 2018, nr 2, s. 101–120.

Ogunfolu A., Fagbemi O., *I have a drone: The Implications of American Drone Policy for Africa and International Humanitarian Law*, „African Journal of International and Comparative Law” 2015, nr 1, s. 106–128.

Olejarz T., Czekaj F., *Zasady kompletowania wojsk od starożytności do XIX wieku – zarys*, „Humanities and Social Sciences” 2016, nr 3, s. 115–122.

Pączek M., *Prawnomiędzynarodowe podstawy działania sił koalicyjnych przeciwko Państwu Islamskiemu na terytorium Syrii*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2016, nr 91, s. 165–180.

Repetowicz W., *Broń „D” jako zagrożenie asymetryczne*, „Wiedza Obronna” 2018, nr 1–2, s. 107–125.

Rożej A., *Terroryzm jako wyzwanie dla współczesnego bezpieczeństwa*, „Zeszyty Naukowe UPH” 2013, nr 99, s. 293–306.

Smolski W., *Cyberterroryzm jako współczesne zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, w: „Rodzinna Europa”. *Europejska myśl polityczno-prawna u progu XXI wieku*, P. Fiktus, H. Malewski, M. Marszał (red.), Wrocław 2015, s. 481–493.

Szpak A., *Status prawny private military contractors według międzynarodowego prawa humanitarnego*, w: *Współczesne problemy praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego*, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, J. Kapelańska-Pręgowska (red.), Toruń 2009, s. 397–410.

Wójcik P., *Status prawny najemników w świetle międzynarodowego prawa humanitarne-go konfliktów zbrojnych*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2017, nr 3, s. 107–128.

Zdanowski J., *Państwo Islamskie a kryzys ładu powestfalskiego na Bliskim Wschodzie. Konsekwencje dla Zachodu*, „*Krakowskie Studia Międzynarodowe*” 2016, nr 4, s. 13–27.

Żuradzki T., *Polityka namierzania i zabijania: aspekty etyczne i prawne*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe wobec wyzwań współczesnego świata*, M. Marszałek, W. Kitler (red.), Warszawa 2014.

Źródła internetowe

Dokument z Montreux, <https://www.montreuxdocument.org/about/montreux-document.html>.

Grupa robocza do spraw wykorzystania najemników, <https://www.ohchr.org/en/issues/mercenaries/wgmercenaries/pages/wgmercenariesindex.aspx>.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych z 28 marca 2002 r., <https://digitalibrary.un.org/record/461244>.

Rezolucja Rady Praw Człowieka z 29 września 2015 r., <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/225/96/PDF/G1622596.pdf?OpenElement>.

Akty prawne

Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Mercenaries.aspx>.

Konwencja Organizacji Jedności Afrykańskiej o eliminacji najemników w Afryce, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/485?OpenDocument>.

I Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych na lądzie (DzU z 1956 r. nr 38 poz. 171, załącznik).

II Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (DzU z 1956 r. nr 38 poz. 171, załącznik).

III Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych (DzU z 1956 r. nr 38 poz. 171, załącznik).

Konwencja w sprawie zapobiegania i karania terroryzmu, <https://www.loc.gov/item/2021667893>.

Konwencja dotycząca traktowania jeńców wojennych, podpisana w Genewie dnia 27 lipca 1929 r. (ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 18 lutego 1932 r.) (DzU z 1932 r. nr 103 poz. 866).

Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (DzU z 1927 r. nr 21 poz. 161).

Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (DzU z 1992 r. nr 41 poz. 175).

Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (DzU z 2003 r. nr 78 poz. 708).

Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (t.j.: DzU z 2021 r. poz. 1131).

Uwarunkowania zamachu stanu w Iranie w 1953 roku¹

Abstrakt

Zamach stanu, do którego doszło 19 sierpnia 1953 r. w Teheranie, był brytyjsko-amerykańską tajną operacją wywiadowczą, zaplanowaną i wykonaną przy udziale grupy irańskich rojalistów. Głównym celem rządów Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych było utrzymanie wpływów politycznych w Iranie bez ujawniania swego zaangażowania. Wydarzenia te, uznawane za przejaw zewnętrznej ingerencji w politykę państwa, zajmują niezwykle ważne miejsce we współczesnej irańskiej świadomości historycznej i politycznej oraz determinują stosunki Iranu ze Stanami Zjednoczonymi, a tym samym wpływają na bezpieczeństwo całego regionu Bliskiego Wschodu. Autorka przedstawia trzy główne uwarunkowania tego zamachu. Zalicza do nich: brytyjsko-irański konflikt na tle nacjonalizacji sektora naftowego, dokonanej przez premiera Mohammada Mosaddegha, niebezpieczeństwo związane z włączeniem Iraku w strefę wpływów komunistycznych, a także czynniki wewnętrzne, w tym spory w ramach rządzącej koalicji. Autorka stara się odpowiedzieć na pytania: jak kształtowała się brytyjska polityka wobec Iranu dotycząca eksploatacji ropy naftowej, jakie były przyczyny zaangażowania się Amerykanów w tajne działania Secret Intelligence Service w Teheranie w latach 1952–1953, a także czy zamach stanu mógł być wynikiem działań wyłącznie wewnętrznej opozycji wobec Mohammada Mosaddegha.

Słowa kluczowe zamach stanu, tajna operacja, wywiad, Iran, Bliski Wschód.

¹ Artykuł jest skróconą wersją rozdziału 3 pracy magisterskiej pt. *Zamach stanu w Iranie w 1953 roku jako przykład tajnej operacji służb wywiadowczych Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych*, obronionej na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Praca została nagrodzona w X edycji konkursu Szefa ABW na najlepszą pracę doktorską, magisterską lub licencjacką dotyczącą bezpieczeństwa państwa w kontekście zagrożeń wywiadowczych, terrorystycznych, ekonomicznych.

Determinants of the 1953 coup d'état in Iran

Abstract

The August 19, 1953 coup in Tehran was a joint British-American secret intelligence operation, planned and executed with the assistance of a group of Iranian royalists. The main objective of the British and US governments was to maintain political influence in Iran without revealing their involvement. These events, regarded as a manifestation of external interference in state policy, occupy an extremely important place in contemporary Iranian historical and political consciousness, determining Iran's relations with the United States, and thus affecting the security of the entire Middle East region. The author focuses on presenting the three main determinants of the 1953 coup. These include the British-Iranian conflict over the nationalisation of the oil sector carried out by Prime Minister Mohammad Mosaddegh, the threat of the country falling into the communist sphere of influence, as well as internal factors, including disputes within the ruling coalition. The paper seeks to answer the questions of how the British policy towards Iran was shaped in relation to the problem of oil exploitation, what were the reasons for American involvement in the clandestine operations of the SIS in Tehran in 1952–1953, and whether the coup could have been the result of the actions of purely internal opposition to Mohammad Mosaddegh.

Keywords

coup d'état, covert operation, intelligence, Iran, Middle East.

W 1953 r. w wyniku przewrotu politycznego w Iranie został obalony rząd Mohammada Mosaddegha. Wydarzenie to przekreśliło szansę na demokratyzację i wprowadzenie zasad liberalizmu w tym państwie oraz zdeterminowało jego stosunki ze Stanami Zjednoczonymi i Wielką Brytanią. Przeprowadzony 19 sierpnia 1953 r. zamach stanu był amerykańsko-brytyjską inicjatywą, wynikającą z toczącej się na tym terenie gry mocarstw. Jego główną determinantą był brytyjsko-irański konflikt na tle nacjonalizacji sektora naftowego dokonanej przez premiera. Drugą przyczyną, wskazywaną głównie przez amerykańskich badaczy, była obawa o włączenie Persji w strefę wpływów komunistycznych. Przeprowadzenie zamachu stanu nie byłoby jednak możliwe bez współpracy z samymi Irańczykami, należy zatem rozważyć jeszcze jeden czynnik – wewnętrzną opozycję wobec rządu Mosaddegha.

Celem artykułu jest analiza czynników, które doprowadziły do podjęcia przez zachodnie mocarstwa tajnej operacji w Iranie, skutkującej zmianą na stanowisku szefa rządu. Decydującą rolę w zaplanowaniu i przeprowadzeniu przewrotu odegrała Centralna Agencja Wywiadowcza (ang. Central Intelligence Agency, CIA), która dokonała tego przy udziale brytyjskiej służby wywiadowczej (ang. Secret Intelligence Service, SIS, znanej też jako MI6) i grupy irańskich rojalistów. Autorka przyjęła hipotezę, że wspólne działania USA i Wielkiej Brytanii wynikały z interesów narodowych tych dwóch państw, dążących do realizacji celów strategicznych w regionie Bliskiego Wschodu.

W artykule autorka skoncentrowała się na trzech głównych uwarunkowaniach zamachu stanu z 1953 r. W pierwszej części artykułu skupiła się na wewnętrznej opozycji wobec premiera. Przedstawiła kontekst społeczno-polityczny i ekonomiczny rozwoju nurtu nacjonalistycznego w Iranie oraz podjęła próbę zbadania, czy do zamachu stanu mogło dojść bez zaangażowania się podmiotów zewnętrznych. W drugiej części opisała przyczyny, przebieg i główne aspekty irańsko-brytyjskiego sporu naftowego, a także próby rozwiązania go drogą dyplomatyczną. W ostatniej zaś rozważyła, czy zagrożenie związane ze znalezieniem się Iranu w strefie wpływów komunistycznych mogło stać się przyczyną podjęcia działań przez Stany Zjednoczone. W tym kontekście autorka przybliżyła genezę powstania, ideologię i strukturę Partii Tude (pers. Hezb-e Tude², zwanej też Partią Mas) oraz opisała wpływ, jaki ta partia miała na irańską scenę polityczną. Przeanalizowała również relacje Partii Tude z Frontem Narodowym (pers. Dżebhe-je Melli, znanym także jako Front Popularny) i Mosaddeghiem.

Aktorzy sceny politycznej w Iranie

Główną rolę na arenie politycznej w okresie sporu naftowego z Wielką Brytanią odgrywał ruch nacjonalistyczny, reprezentowany przez Front Narodowy, na czele z Mosaddeghiem. Pomimo ogromnego poparcia społecznego, jakim cieszyła się zarówno ta organizacja, jak i sam premier, istniało sporo grup, które reprezentowały odmienne spojrzenie na wewnętrzne sprawy Iranu. Front Narodowy nie był jednolitą organizacją, zrzeszał jednostki wywodzące się z różnych środowisk i wyznające odmienne wartości. Omówienie frakcji, jakie wchodziły

² W artykule zastosowano uproszczoną transkrypcję perskich terminów oraz nazw własnych. Transkrypcja jest oparta na zasadach polskiej ortografii i została dobrana w taki sposób, aby jak najbardziej przypominała sposób wymowy perskiej. Imiona i nazwiska badaczy irańskiego pochodzenia pracujących w krajach Zachodu i publikujących w językach europejskich zostały podane w taki sposób, w jaki figurują w artykułach ich autorstwa.

w skład Frontu Narodowego, wraz z ich przedstawicielami, którzy odgrywali istotną rolę na arenie politycznej, pomoże wyjaśnić, dlaczego w 1953 r. część polityków opowiedziała się przeciw Mosaddeghowi. Pozwoli również zrozumieć dynamikę wydarzeń, które doprowadziły do brytyjsko-amerykańskiego zamachu stanu.

Tło społeczno-polityczne i gospodarcze

Wymuszona brytyjsko-radziecką inwazją na Iran zmiana na tronie na początku lat 40. XX w., w której wyniku władzę objął Mohammad Reza Pahlawi, przypadła na okres coraz bardziej pogarszającej się sytuacji ekonomicznej, chaosu i destabilizacji w państwie. Iran był krajem zacofanym i mierzył się z ogromnymi problemami społeczno-gospodarczymi: głodem, inflacją, upadkiem nowoczesnych sektorów, a także destabilizacją finansów państwowych³. Wojna (...) pogłębiła i tak już istniejącą przepaść między niewiarygodną wprost biedą cierpiących pokornie od wieków mas a bogactwem uprzywilejowanej garstki⁴.

Upadek reżimu Rezy Szaha Pahlawiego wywołał skutki, które można podzielić na dwie grupy. Pierwsza dotyczy ingerencji państw trzecich w sprawy wewnętrzne Iranu. Państwo zostało podzielone na dwie strefy wpływów: północną – radziecką oraz południową – brytyjską, co oficjalnie zostało potwierdzone w trójstronnym układzie zawartym 29 czerwca 1942 r. Teheran i okoliczne obszary pozostały w rękach szacha⁵. Na konferencji w Teheranie w listopadzie 1943 r. Franklin Delano Roosevelt, Winston Churchill i Józef Stalin podpisali deklarację, w której uznano Iran za państwo wspierające działania wojenne aliantów, zagwarantowano mu pomoc ekonomiczną, a także potwierdzono jego niepodległość, suwerenność oraz integralność terytorialną⁶. Druga grupa skutków spowodowanych upadkiem reżimu szacha jest związana z pojawieniem się nowych aktorów na irańskiej scenie politycznej. Wynikało to z ujawnienia się wielu jednostek i grup społecznych, reprezentujących idee demokratyczne i walczących o przywrócenie rządów zgodnych z konstytucją.

³ N. Keddie, *Współczesny Iran. Źródła i konsekwencje rewolucji*, Kraków 2007, s. 99–102.

⁴ T.C. Young, *The National and International Relations of Iran*, w: *Near Eastern Culture and Society*, T.C. Young (red.), Princeton 2017, s. 202. Tłumaczenia w artykule pochodzą od autorki (przyp. red.).

⁵ C.H. Corrigan, *The Battle for Iran*, Central Intelligence Agency, History, s. 13, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4404303-Document-3-Central-Intelligence-Agency-History> [dostęp: 15 II 2020].

⁶ M. Elm, *Oil, power, and principle: Iran's oil nationalization and its aftermath*, New York 1992, s. 44.

Nastąpiło duże zwiększenie swobód, zarówno politycznych, jak i w sferze mediów. Politycy, którzy ze względu na radykalne rządy Rezy Szaha Pahlawiego musieli wcześniej opuścić kraj, powrócili do Iranu po 1941 r. i ponownie zaangażowali się w działalność państwową⁷. W rezultacie o władzę konkurowały różne środowiska: członkowie rodu królewskiego, członkowie gabinetu i deputowani do Madżlesu⁸, a także uczestnicy ruchów społecznych – najpierw socjalistycznego, potem nacjonalistycznego⁹.

W związku z krótką historią parlamentaryzmu w Iranie trudno mówić o istnieniu w tamtym czasie zorganizowanych partii politycznych we współczesnym rozumieniu. Politycy, którzy zostawali wybrani do Madżlesu, na podstawie socjopolitycznego pochodzenia formowali luźne ugrupowania, znane jako *fraksjun* (frakcja). Charakterystyczne dla powojennego Iranu jest zawieranie w określonej sprawie doraźnych sojuszy pomiędzy prominentnymi postaciami sceny politycznej różniącymi się pod względem ideologicznym. Istniejące partie polityczne nie były dobrze zorganizowane i spójne programowo, co znacznie utrudniało działalność ustawodawczą i zarządzanie państwem. Jediną frakcją sprawnie działającą w tym okresie była Partia Tude¹⁰.

Front Narodowy

Ruch nacjonalistyczny, który zaczął dominować w irańskiej polityce od połowy lat 40. XX w., nie był jednorodny. Potrzebę wyswobodzenia się narodu irańskiego spod wpływów obcych mocarstw podkreślały niemal wszystkie grupy społeczne. Idee nacjonalistyczne były najsilniej akcentowane w działalności Frontu Narodowego. Pomysł stworzenia koalicji świeckich i religijnych ugrupowań o charakterze nacjonalistycznym powstał w okresie protestów przeciw sfałszowaniu wyborów parlamentarnych w 1949 r. Jej inicjatorem byli członkowie delegacji, która wynegocjowała z ministrem Hazhirem ponowne przeprowadzenie elekcji. Politycy ci, na czele z Mosaddeghiem, niedługo potem przyjęli statut partii i określili w nim zasadnicze cele ugrupowania, takie jak: reformy prawa wyborczego, prawa prasowego oraz uregulowanie stanów nadzwyczajnych¹¹.

⁷ D. Bayandor, *Iran and the CIA. The fall of Mosaddeq revisited*, London 2010, s. 11.

⁸ Islamskie Zgromadzenie Konsultatywne (pers. Madżles-e Szoura-je Eslami) – irański parlament. W latach 1906–1979 roku składał się on z dwóch izb. Od momentu rewolucji ajatollaha Chomeiniego jest to parlament unikameralny (przyp. red.).

⁹ E. Abrahamian, *Historia współczesnego Iranu*, Warszawa 2011, s. 140–142.

¹⁰ D. Bayandor, *Iran and the CIA...*, s. 11.

¹¹ Tamże, s. 27–28.

Front Narodowy nie miał scentralizowanej struktury, a jego członkowie wywodzili się głównie z klasy średniej¹². Składał się zarówno z formalnych, jak i nieformalnych grup reprezentujących poglądy lewicowe, prawicowe i centrowe. Najważniejszymi ugrupowaniami wchodzącymi w skład koalicji były: Partia Iranu (pers. Hezb-e Iran), Partia Robotnicza (pers. Hezb-e Zahmatkeshan-e Mellat-e Iran) oraz Partia Narodowa (pers. Hezb-e Mellat-e Iran)¹³.

Centrolewicowa Partia Iranu, założona przez Mehdię Bazargana, składała się głównie z należących do klasy średniej profesjonalistów, pracowników służby cywilnej, profesorów uniwersyteckich i studentów. Wzywała do usunięcia z Iranu obcych wpływów i zlikwidowania korupcji, a także do ustanowienia sprawiedliwego systemu społecznego i konstytucyjnych rządów¹⁴. Jednym z jej postulatów była reforma monarchii, polegająca na ograniczeniu roli szacha do pełnienia jedynie funkcji reprezentacyjnej. Partia postulowała przyznanie pełni praw wszelkim mniejszościom i kobietom, a także popierała równość wszystkich obywateli wobec prawa. Drugim ugrupowaniem wchodzącym w skład Frontu Narodowego była Partia Robotnicza, którą w 1950 r. założyli Mozaffar Bagha'i i Chalil Maleki. Zrzeszała zarówno przedstawicieli inteligencji, zwłaszcza studentów i pracowników administracji rządowej, podążających za ideą sprawiedliwego społeczeństwa głoszoną przez Malekiego, jak i drobnych rzemieślników i sprzedawców bazarowych (pers. *Bazari*). Ugrupowanie reprezentowało poglądy socjalistyczne, ale jednocześnie antykomunistyczne¹⁵. Trzecią frakcją wchodzącą w skład koalicji była Partia Narodowa, której założycielem był Dariusz Foruhar. Należeli do niej głównie studenci. Było to ugrupowanie zdecydowanie antykomunistyczne i zarazem antykapitalistyczne, prezentujące pogląd, że zacofanie Iranu jest wynikiem rządów skorumpowanego dworu królewskiego, konserwatywnych mułłów i zachłannych właścicieli ziemskich¹⁶. Związki z Frontem Narodowym utrzymywało także Stowarzyszenie Wojowników Muzułmańskich. Była to grupa religijna wspierająca ajatollaha Abolghasema Kaszaniego i jego wizję przyszłej organizacji państwa. Jej członkowie atakowali wszystkie przejawy zachodniej dominacji w Iranie, przede wszystkim wpływy kulturowe¹⁷.

¹² N. Keddie, *Współczesny Iran...*, s. 116.

¹³ E. Abrahamian, *Historia współczesnego...*, s. 160.

¹⁴ M. Elm, *Oil, power, and principle:...*, s. 94–95.

¹⁵ S. Siavoshi, *The Oil Nationalization Movement, 1949–53*, w: *A Century of Revolution. Social Movements in Iran*, J. Foran (red.), Minneapolis 1994, s. 117.

¹⁶ M. Elm, *Oil, power, and principle:...*, s. 94–95.

¹⁷ S. Siavoshi, *The Oil Nationalization...*, s. 117–118.

Siłą Frontu Narodowego nie były jednak poszczególne frakcje wchodzące w jego skład, ale charyzmatyczni, popularni w społeczeństwie liderzy, którzy byli w stanie zmobilizować rzesze. Największą rolę w ugrupowaniu odgrywali: Mohammad Mosaddegh, ajatollah Abolghasem Kaszani, Mozaffar Bagha'i, Hossejn Makki i Chalil Maleki¹⁸.

Wybór Mosaddegha na lidera Frontu Narodowego i później na stanowisko premiera spotkał się z szerokim poparciem społecznym. Nowy szef rządu był znany ze swojej integralności politycznej i konsekwencji w dążeniu do wyzwolenia kraju spod niedemokratycznych rządów szacha i obcych wpływów¹⁹. Kariera polityczna Mosaddegha rozpoczęła się stosunkowo wcześniej. W 1906 r. dołączył do grupy konstytucjonalistów, którzy walczyli o ustanowienie demokracji parlamentarnej. Po wyraźnym naruszeniu przez szacha zasad nowo przyjętych w konstytucji stwierdził, że Iran nie jest jeszcze gotowy na podążanie ścieżką demokracji i wyjechał na studia do Paryża²⁰. W 1914 r. zrobił doktorat z prawa na Uniwersytecie Neuchâtel w Szwajcarii. Po powrocie do kraju uzyskał tytuł profesora i zajął się karierą naukową²¹. Do 1924 r. Mosaddegh sprawował różne funkcje w administracji państwowej. Był gubernatorem prowincji Fars, a w 1921 r. objął stanowisko ministra finansów w rządzie Ahmada Ghawama. Pełniąc funkcję gubernatora Azerbejdżanu, oponował przeciw przyznaniu przywilejów Rosjanom. Jako minister spraw zagranicznych kontynuował tę politykę, sprzeciwiając się obcym wpływom w Iranie, niezależnie od tego, jakiej narodowości byłyby osoby dążące do wywierania takiego wpływu. Od 1924 r. zasiadał w Madżlesie²². Wyraźna antyszachowska postawa sprawiła, że po zdelegalizowaniu przez Reżę Szaha Pahlawiego wszystkich partii opozycyjnych Mosaddegh został zmuszony do wycofania się z życia politycznego. W 1940 r. za rzekomą działalność wywrotową trafił do więzienia, z którego został zwolniony rok później²³.

¹⁸ F. Azimi, *Unseating Mosaddeq. The Configuration and Role of Domestic Forces*, w: *Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran*, M. Gasiorowski, M. Byrne (red.), Syracuse 2004, s. 55–65.

¹⁹ M. Elm, *Oil, power, and principle:...*, s. 58.

²⁰ S. Kinzer, *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, New Jersey 2008, s. 54.

²¹ H. Katouzian, *Mosaddeq's Government in Iranian History. Arbitrary Rule, Democracy and the 1953 Coup*, w: *Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran*, M. Gasiorowski, M. Byrne (red.), Syracuse 2004, s. 3–4.

²² M. Elm, *Oil, power, and principle:...*, s. 58–59.

²³ Hasło: *Mohammad Mosaddegh, premier of Iran*, w: *Encyclopaedia Britannica*, A. Augustyn i in. (red.), 2019, <https://www.britannica.com/biography/Mohammad-Mosaddegh> [dostęp: 18 XII 2019].

Wizję polityczną Mosaddegha kształtowały dwie główne przesłanki: wiara w rządy prawa, która sprawiła, że stał się zagorzałym przeciwnikiem autokracji, oraz przekonanie, że naród irański musi być wolny od jakichkolwiek obcych wpływów²⁴. Uważał, że szach powinien sprawować władzę nominalną, ale nie faktyczną. Kiedy w 1944 r. został wybrany do Madżlesu, miał dwa cele – uwolnić Iran spod protekcji mocarstw oraz ustanowić rządy parlamentarne, dzięki którym o najważniejszych dla państwa sprawach decydowałoby przedstawiciele narodu, a nie pojedynczy, arbitralnie rządzący władca²⁵. Mosaddegh dążył do tego, aby Iran był państwem niepodległym, suwerennym i demokratycznym. Wierzył, że żadne państwo nie może być niezależne, jeśli nie będzie samodzielnie decydowało o sprawach ekonomicznych²⁶.

Dzięki wyraźnej prodemokratycznej i liberalnej postawie Mosaddeghowi pomimo swego arystokratycznego pochodzenia udało się zyskać wielu zwolenników spośród przedstawicieli klasy średniej. Był również uważany za jednego z niewielu nieskorumpowanych polityków. Wśród osób go popierających było wiele prominentnych postaci, w tym także poważanych duchownych. Dzięki takiemu poparciu społeczeństwa Mosaddegh był w stanie zmobilizować ludzi w okresie sporu naftowego i doprowadzić do zreformowania tego sektora gospodarki²⁷.

Drugą bardzo ważną postacią w koalicji był ajatollah Kaszani. Jako duchowny uważał, że taktyczny sojusz ze świeckimi siłami politycznymi jest konieczny do wyzwolenia świata islamu spod wpływów zachodnich, dlatego w 1950 r. włączył się w walkę o zniesienie brytyjskiej hegemonii w Iranie²⁸. Kaszani twierdził, że jego znaczenie we Froncie Narodowym jest nie mniejsze niż Mosaddegha. Pomimo istotnych różnic w światopoglądzie, priorytetach i podejściu do polityki obaj wzajemnie uznawali swoją pozycję jako gwarancję przetrwania ruchu nacjonalistycznego. Szybko okazało się, że postawy ideologiczne i wizje przyszłości państwa tych dwóch polityków są zupełnie odmienne²⁹.

Za kolejnego lidera Frontu Narodowego uznaje się Mozaffara Bagha'iego, który wniósł istotny wkład w nacjonalizację przemysłu naftowego. Pochodził on z szanowanej rodziny, co w połączeniu z nowoczesną edukacją zdobytą za granicą dało mu możliwość zrobienia kariery politycznej. Z sukcesem ubiegał się o elekcję do trzech kolejnych madżlesów. Był gorącym orędownikiem ustawy

²⁴ S. Kinzer, *All the Shah's Men...*, s. 53.

²⁵ M. Elm, *Oil, power, and principle...*, s. 58–59.

²⁶ *Dr Mohammad Mossadegh Biography...*

²⁷ E. Abrahamian, *Historia współczesnego...*, s. 159–161.

²⁸ D. Bayandor, *Iran and the CIA...*, s. 20–21.

²⁹ S. Siavoshi, *The Oil Nationalization...*, s. 114.

o nacjonalizacji i dzięki zaufaniu, jakim cieszył się wśród liderów ulicznych band, uzyskał pozaparlamentarne poparcie dla tego projektu. Jego powiązania z irańskimi sprzedawcami bazarowymi i zdolności oratorskie sprawiły, że był jedną z bardziej popularnych postaci we Froncie Narodowym³⁰. Jak już wspomniano, Bagha'i stał na czele socjalistycznej, ale zdecydowanie antykomunistycznej Partii Robotniczej. Mimo tak określonego programu partii blisko współpracował z irańskim klerem, w tym z ajatollahem Kaszanim³¹. Utrzymywał również kontakty z dworem królewskim. Jego taktyką było przedstawianie się jako monarchista broniący interesów szacha, a jednocześnie potępienie innych rojalistów za manipulowanie władcą i zachęcanie go do nieprzestrzegania konstytucji. Bagha'i potrafił manipulować i prowadzić intrygi, chętnie wykonywał różne manewry polityczne, których celem było utrzymanie sławy i pozycji w państwie³².

Hossein Makki również był ważną postacią w koalicji nacjonalistycznej. Prestiż i pozycję społeczną zdobył dzięki stanowczemu oponowaniu przeciw przyjęciu *Supplemental Oil Agreement*, SOA (Uzupełniającego Porozumienia Naftowego). Makki stał na stanowisku, że polityka parlamentarna wymaga przeciwstawienia się nie tylko potężnemu monarsze, lecz także silnemu premierowi, oraz przeciwdziałania podejmowanym przez nich aktywnościom, co stało się przyczyną jego późniejszego zwrócenia się przeciw Mosaddeghowi³³.

Kolejną ważną postacią był Chalil Maleki. Pochodził on z Azerbejdżanu, ale zdecydowanie identyfikował się z irańskim nacjonalizmem. Po podróży do Europy doszedł do wniosku, że rozwiązaniem problemów Iranu jest socjalizm, dlatego przyłączył się do Partii Tude. Kilka lat później zdał sobie sprawę, że należy skupić się na sprawach narodowych, a nie na nieuchwytnym pojęciu, jakim jest międzynarodowy komunizm. Przyłączył się wówczas do Partii Robotniczej, która weszła w skład Frontu Narodowego. Jako jeden z nielicznych liderów koalicji nie zwrócił się przeciw Mosaddeghowi w drugim roku jego rządów³⁴.

Rozłam we Froncie Narodowym i próba zamachu stanu z 28 lutego 1953 roku

Największym problemem Frontu Narodowego było to, że zrzeszał on przedstawicieli różnych grup i organizacji mających często odmienne wizje państwa

³⁰ Tamże, s. 115.

³¹ D. Bayandor, *Iran and the CIA...*, s. 58–59.

³² F. Azimi, *Unseating Mosaddeq...*, s. 62–64.

³³ Tamże, s. 60–62.

³⁴ S. Siavoshi, *The Oil Nationalization...*, s. 115.

i skupiających się na różnych problemach. Nie była to partia polityczna, nie było struktur ani spójnej ideologii. Członkowie koalicji reprezentowali tendencje liberalne i konserwatywne, socjalistyczne i kapitalistyczne, religijne i świeckie. Wiele frakcji wchodzących w skład Frontu Narodowego traktowało udział w nim jako środek do realizacji osobistych interesów ich przywódców. To, co ich zbliżyło, to szerokie pojęcie nacjonalizmu i konieczność odzyskania przez Iran kontroli nad własnymi zasobami naturalnymi, a także nad polityką prowadzoną przez państwo. Kiedy jednak wspólny wróg, wokół którego byli zjednoczeni, przestał istnieć i konieczne było sformułowanie konkretnej polityki społeczno-ekonomicznej, wśród przedstawicieli Frontu Narodowego zaczęły ujawniać się światopoglądowe różnice i narastały spory³⁵.

W lipcu 1952 r., wkrótce po rozpoczęciu kadencji przez 17. Madżles, Mosaddegh rozpoczął formowanie nowego gabinetu. Doszło wtedy do konfliktu pomiędzy nim a Mohammadem Rezą Pahlawim w sprawie wyznaczania ministra wojny (przemianowanego później na ministra obrony narodowej). Zgodnie z politycznym zwyczajem szach mianował na to stanowisko jednego z generałów, pomimo że nie było to zgodne z konstytucją. Mosaddegh był natomiast przekonany, że demokratyzacja państwa powinna rozpocząć się od osłabienia pozycji władcy i ustanowienia cywilnej kontroli nad siłami zbrojnymi, dlatego dążył do samodzielnego desygnowania tego ministra. Nie otrzymał jednak na to zgody szacha, co spowodowało złożenie przez niego rezygnacji ze stanowiska premiera, które objął Ghawam. Front Narodowy wezwał wówczas społeczeństwo do wyrażenia sprzeciwu. Przez kraj przetoczyła się fala protestów. Po wielu krwawych starciach pomiędzy demonstrantami a wojskiem i policją Mosaddegh został przywrócony przez szacha na stanowisko szefa rządu. Te wydarzenia – mimo że mogły być odbierane jako wyraz społecznej popularności premiera – przyczyniły się do osłabienia jego pozycji i sprawowanej przez niego kontroli nad polityką i grupami wsparcia³⁶.

Kiedy po powstaniu lipcowym Mosaddegh utworzył swój drugi gabinet, zwrócił się do parlamentu z prośbą o przyznanie mu uprawnień delegowanych (nadzwyczajnych), które umożliwiłyby wprowadzenie w życie wielu ustaw, zwłaszcza dotyczących reformy finansowej, sądowej i socjalnej, bez konieczności długiego procedowania nad nimi. Mosaddegh w uzasadnieniu tego wniosku argumentował, że w przeciwnym wypadku nie będzie w stanie rządzić państwem, które zmagало się zarówno z chaosem wewnętrznym, jak i z destrukcyjnym wpływem obcych mocarstw. Uprawnienia te zostały mu przyznane na sześć

³⁵ Tamże, s. 125–126.

³⁶ H. Katouzian, *The Persians. Ancient, Mediaeval and Modern Iran*, Yale 2009, s. 248.

miesiący z możliwością przedłużenia. Przeciwnicy Mosaddegha twierdzili później, że wysuwanie przez niego tego rodzaju żądań było jednym z dowodów jego dyktatorskich zapędów³⁷.

Wydarzenia z lipca 1952 r. były punktem zwrotnym w działalności Frontu Narodowego. Osobiste ambicje jego liderów oraz tłumione dotychczas spory zaczęły się ujawniać i doprowadziły do rozłamu w koalicji. Zarówno Kaszani, jak i Bagha'i jako dwaj najbardziej wpływowi członkowie ruchu zażądali przyznania im szerokich uprawnień do mianowania urzędników i kształtowania polityki³⁸. Spór pomiędzy Mosaddeghiem a Kaszanim zaostriął się w momencie, gdy ten drugi przyjął stanowisko przewodniczącego Madżlesu i stanowczo zaoponował przeciw przyznaniu premierowi uprawnień nadzwyczajnych. Kulminacją narastającego konfliktu na tle różnic ideologicznych oraz napięć wynikających z aspiracji jednostkowych było odejście Kaszaniego z Frontu Narodowego na początku 1953 r. Oprócz Kaszaniego i Bagha'iego koalicję z powodów osobistych, politycznych lub religijnych opuścili także: Hosejn Makki, Szams Ghanatabadi i Abolhasan Ha'rizade³⁹.

Demonstracje, które doprowadziły do przywrócenia Mosaddegha na stanowisko premiera, paradoksalnie wzmocniły jego przeciwników. Skoncentrowali się oni na szukaniu sposobów usunięcia Mosaddegha ze sceny politycznej. Politycy współpracujący z Wielką Brytanią, m.in. gen. Fazlollah Zahedi, Sejjed Zia czy Ghawam, kontynuowali strategię wykorzystania quasi-legalnych środków, a także tajnych działań wywrotowych, aby zdestabilizować rząd⁴⁰.

Na początku 1953 r. także szach otwarcie wyraził swój sprzeciw wobec działań premiera, który dążył do przejęcia niektórych uprawnień szacha. Problemy zdrowotne zmusiły Mohammada Rezę Pahlawiego do podjęcia decyzji o opuszczeniu kraju, o czym poinformował Mosaddegha, nakazując mu zachować tę informację w tajemnicy w obawie przed gwałtowną reakcją społeczeństwa. W dniu wyjazdu monarchy Mosaddegh dowiedział się, że informacja o podróży stała się jednak publicznie znana. Opozycjoniści zmobilizowali lud do wyjścia na ulice i zademonstrowania buntu przeciw szefowi rządu. W lutym przez wiele irańskich miast przetoczyła się fala antymosaddeghowskich i proszachowskich protestów, uznawanych za próbę zamachu stanu. Wydarzenia *si-je tir* (nazwane tak od nazwy irańskiego miesiąca, w którym do nich doszło) spowodowały całkowitą utratę zaufania Mosaddegha do szacha. Premier oskarżał Mohammada Rezę Pahlawiego

³⁷ Tenże, *Mosaddeq's Government...*, s. 11–12.

³⁸ S. Siavoshi, *The Oil Nationalization...*, s. 126.

³⁹ F. Azimi, *Unseating Mosaddeq...*, s. 56–65.

⁴⁰ H. Katouzian, *The Persians...*, s. 249–250.

o zamiar usunięcia go ze stanowiska na fali antyrządowych zamieszek. Epizod lutowy wpłynął na znaczne zmniejszenie społecznego poparcia dla Frontu Narodowego i jednocześnie uświadomił przeciwnikom Mosaddegha, że jest możliwa współpraca praktycznie wszystkich opozycyjnych sił, do których zaliczali się byli członkowie koalicji, probrytyjscy rojaliści i część duchownych, przy wsparciu najemników wywodzących się spośród ulicznych band. Antymosaddeghowskie nastroje podsycano przez przedstawianie premiera jako despoty i dyktatora, który jest gotów uciec się do wszelkich możliwych sposobów, aby obalić monarchię⁴¹.

Wydarzenia lutowe skonsolidowały wewnętrzną opozycję, w której – od tego momentu – przeważali skrajnie prawicowi politycy, wierni szachowi oficerowie wojskowi oraz wysoko postawieni członkowie służb bezpieczeństwa. Zjednoczyły także prominentnych przedstawicieli szyickiego kleru. Mimo to w okresie rządów Mosaddegha opozycja nie była na tyle zorganizowana i silna, aby samodzielnie przeciwstawić się liderowi szeroko popieranego ruchu nacjonalistycznego i doprowadzić do zmiany na stanowisku szefa rządu. Na irańskiej scenie politycznej brakowało dobrze zorganizowanych partii, których liderzy mieliby takie poparcie w społeczeństwie, jakie miał Mosaddegh. Podjęcie przez premiera autorytarnych środków, takich jak ogłoszenie stanu wojennego i opisywane wcześniej przejęcie uprawnień nadzwyczajnych, spowodowało stopniowe odwracanie się od niego opinii publicznej i umożliwiło przeprowadzenie przewrotu politycznego. Incydent lutowy zintensyfikował kampanię propagandową prowadzoną przez CIA i SIS i stał się preludium do zamachu stanu. Uważa się, że czynnik wewnętrzny wpłynął do pewnego stopnia na wydarzenia z sierpnia 1953 r., nie był jednak ich determinantą⁴².

Spór o wydobycie ropy naftowej

Za główną determinantę zamachu stanu z 1953 r. powszechnie uznaje się nacjonalizację irańskiego przemysłu naftowego i wynikający z niej kryzys w relacjach z Wielką Brytanią. W 1950 r. ropa naftowa pochodząca z Iranu stanowiła ok. 25 proc. brytyjskiego importu naftowego, a wpływy z handlu nią wynosiły rocznie średnio ok. 16 mln funtów⁴³. W obliczu powojennego kryzysu gospodarczego, z którym zmagало się to mocarstwo, utrata możliwości korzystania z tak ogromnych dochodów zagroziłaby jego bezpieczeństwu ekonomicznemu.

⁴¹ F. Azimi, *Unseating Mosaddeq...*, s. 78–81.

⁴² D. Bayandor, *Iran and the CIA...*, s. 75–78.

⁴³ Ł. Hirszowicz, *Iran 1951–1953. Nafta, imperializm, nacjonalizm*, Warszawa 1958, s. 25–29.

Wielka Brytania była więc bardzo zainteresowana osiągnięciem korzystnego dla siebie porozumienia z Iranem. Dojście do władzy Mohammada Mosaddegha i jego zdecydowana postawa przeprowadzenia nacjonalizacji przekreśliły na to szanse. W tej sytuacji Brytyjczycy zostali zmuszeni do podjęcia nielegalnych działań i obalenia premiera siłą.

Pogarszająca się po II wojnie światowej sytuacja gospodarcza Iranu oraz brak stabilizacji politycznej prowadziły do zaostrzania się nastrojów społecznych i dochodzenia do głosu radykalnych, nacjonalistycznych sił. Wielu Irańczyków zajmujących różne pozycje społeczne i wywodzących się z różnych środowisk o tragiczną sytuację w państwie oskarżało obce mocarstwa⁴⁴. Jednym z najbardziej widocznych przejawów obcej ingerencji w Iranie była koncesja wydana Anglo-Irańskiej Spółce Naftowej (ang. Anglo-Iranian Oil Company, AIOC). Jej pozycja była gwarantem status quo w Iranie: zacofernej gospodarki, pasożytnictwa klas rządzących i korupcji w aparacie administracyjnym. Brytyjczycy nie tylko pełnili kierownicze funkcje, lecz także cieszyli się różnymi przywilejami. Z kolei Irańczycy byli traktowani jak obywatele drugiej kategorii⁴⁵. Ponadto Iran czerpał dużo mniejsze korzyści z opłat koncesyjnych niż Wielka Brytania⁴⁶. Na wzrost niezadowolenia społecznego wpływało również zawieranie przez inne mocarstwa korzystnych umów koncesyjnych z pozostałymi państwami Bliskiego Wschodu⁴⁷.

Pierwszym przejawem zaostrzających się nastrojów społecznych było odzrucenie przez Madzles porozumienia wynegocjowanego przez premiera Gha-wama w 1946 r., na mocy którego miała zostać utworzona irańsko-radziecka spółka zajmująca się wydobywaniem i eksploatacją ropy naftowej w północnych prowincjach Persji. Opozycji, pod przywództwem późniejszego szefa rządu Mohammada Mosaddegha, udało się przekonać deputowanych, że taka umowa jest szkodliwa dla narodu i irańskiej gospodarki. W rezultacie 22 października 1947 r. parlamentarzyści opowiedzieli się przeciw jej zawarciu. W zamian za to przyjęli ustawę zabraniającą przyznawania jakichkolwiek koncesji zagranicznym firmom oraz nakazującą rządowi podjęcie odpowiednich środków gwarantujących Iranowi prawa do korzystania z narodowych zasobów naturalnych, zwłaszcza ze złóż ropy naftowej znajdujących się w południowej części kraju. Było to zatem wezwanie do renegocjacji warunków koncesji AIOC⁴⁸.

⁴⁴ N. Keddie, *Współczesny Iran...*, s. 116–117.

⁴⁵ M. Elm, *Oil, power, and principle...*, s. 49.

⁴⁶ M. Parviz, *Oil agreements in Iran*, Encyclopaedia Iranica, 2004 r., <http://www.iranicaonline.org/articles/oil-agreements-in-iran> [dostęp: 5 I 2020].

⁴⁷ N. Keddie, *Współczesny Iran...*, s. 116.

⁴⁸ M. Elm, *Oil, power, and principle...*, s. 48.

W połowie 1948 r. zatrudniono Gilberta Gidela, francuskiego profesora prawa międzynarodowego. Jego zadaniem było wskazanie obszarów koncesji z 1933 r., które zostały naruszone przez spółkę. W swoim memorandum wymienił on 25 punktów wymagających omówienia z AIOC. Był to początek wydarzeń, które doprowadziły do późniejszej nacjonalizacji przemysłu naftowego. Lekceważenie żądań Iranu przez spółkę sprawiło, że w Madżlesie została przedstawiona ustawa zmuszająca rząd do podjęcia nowych rozmów z AIOC⁴⁹.

Po kilku miesiącach negocjacji, w maju 1949 r., członek zarządu przedsiębiorstwa Wiliam Fraser zaprezentował premierowi Iranu Mohammadowi Sa'edowi projekt SOA, zwanego także Porozumieniem Gass-Golsza'jan (od nazwisk głównych negocjatorów). Konsorcjum zignorowało większość punktów z memorandum Gidela. Szach, który doszedł do władzy dzięki Brytyjczykom, obawiał się, że zgłoszenie jakichkolwiek zastrzeżeń do umowy może stać się przyczyną usunięcia go z tronu⁵⁰. Dlatego też 17 lipca 1949 r. porozumienie zostało podpisane przez obie strony i przekazane do zatwierdzenia przez Madżles, mimo że nie spełniało oczekiwań Iranu⁵¹.

Dwa dni później na posiedzeniu parlamentu premier Sa'ed przedstawił nową umowę naftową. Konsorcjum liczyło na to, że z pomocą rojalistów i pro-brytyjskich deputowanych zostanie ona ratyfikowana bez zbędnej zwłoki. Nie wzięło jednak pod uwagę, że antybrytyjskie i nacjonalistyczne nastroje zyskują coraz bardziej dominować w irańskim społeczeństwie. Podczas debaty nad nowym porozumieniem kilku zadeklarowanych przeciwników ówczesnego rządu (wśród których byli m.in. Bagha'i, Makki, Amir Kalali i Abolhasan Ha'rizade) zastosowało taktykę obstrukcyjną (m.in. wygłaszali długie przemowy z mównicy parlamentarnej), aby jak najbardziej opóźnić głosowanie. opozycyjni politycy wychodzili również z sali posiedzeń, aby zapobiec uzyskaniu kworum potrzebnego do przeprowadzenia głosowania. W rezultacie kadencja parlamentu dobiegła końca bez osiągnięcia jednomyślności w sprawie SOA⁵².

W lipcu 1949 r. odbyły się wybory do 16. Madżlesu, które uznano za sfałszowane. W geście protestu Mosaddegh, polityk bezpartyjny, ale reprezentujący nacjonalistyczne poglądy, wezwał wszystkich, którzy bronili praw uchwalonych w konstytucji z 1906 r., do zebrania się pod jego domem. W dniu 14 października tłum złożony z tysięcy osób, w tym profesorów uniwersyteckich, studentów, prawników, pracowników cywilnych, sprzedawców bazarowych i drobnych

⁴⁹ Tamże, s. 52–54.

⁵⁰ Q. Ghani, *Jaddasztha-je dr Qassem Ghani*, t. 9, London 1982, s. 621–623.

⁵¹ N. Keddie, *Współczesny Iran...*, s. 16.

⁵² M. Parviz, *Oil agreements...*

przedsiębiorców, w geście protestu wyszedł na ulice, a delegacja 20 osób rozpoczęła okupację pałacu Abdolhosejna Hazhira, ministra dworu królewskiego⁵³. Pod wpływem tych wydarzeń szef resortu zgodził się na przeprowadzenie nowych wyborów. Wykorzystując ten sukces oraz rosnącą falę nastrojów antyimperialistycznych i narodowościowych, kilkunastu polityków, łącznie z Mosaddeghem, niedługo później utworzyło Front Narodowy⁵⁴.

Przyjęcie ustawy nacjonalizacyjnej i kryzys naftowy

Dyskusja w 16. Madżlesie była zdominowana przez problemy związane z wydobyciem ropy naftowej. Nowym premierem został Ali Mansur, bliski sojusznik królewskiego dworu, który na posiedzeniu Madżlesu ponownie przedstawił do ratyfikacji umowę dotyczącą koncesji dla AIOC. Front Narodowy nie zgadzał się na przyjęcie tego dokumentu, gdyż uważał, że jest on poniżający dla narodu⁵⁵. Ustawa ratyfikująca została skierowana do Komitetu ds. Ropy Naftowej składającego się z 18 deputowanych, z których pięciu, w tym Mosaddegh, należało do Frontu Narodowego. W rezultacie ugrupowaniom opozycyjnym udało się doprowadzić do tymczasowego zablokowania ratyfikacji umowy, co spowodowało dymisję ówczesnego szefa rządu. Szach początkowo opierał się zewnętrznym naciskom, jednak doszedł do wniosku, że odpowiednim kandydatem na nowego premiera będzie polityk o silnej osobowości, jakim był Hadż Ali Razmara⁵⁶.

Nowy szef rządu musiał prowadzić ostrożną politykę. Zgodnie z brytyjskimi oczekiwaniami optował za przyjęciem SOA, jednak z zastrzeżeniem, że AIOC zgodzi się na warunki bardziej korzystne dla Iranu. Pomimo że Razmara nie uzyskał od konsorcjum takich ustępstw, jakich oczekiwał, zaprezentował na posiedzeniu Madżlesu sporny dokument jako satysfakcjonującą umowę. Wywołało to gwałtowną reakcję deputowanych Frontu Narodowego, którzy w połowie października 1950 r. rozpoczęli debatę w parlamencie. Podczas niej przedstawili w imieniu narodu *Akt oskarżenia przeciwko AIOC*. Wskazywali, że Brytyjczycy zniszczyli suwerenność i niepodległość Iranu, a także nasilili korupcję i zdeorganizowali struktury społeczne w państwie. Komitet ds. Ropy Naftowej stwierdził, że w SOA nie zagwarantowano wystarczających praw Iranowi i z tego powodu sprzeciwił się ratyfikacji tego dokumentu⁵⁷. Obawiając się

⁵³ D. Bayandor, *Iran and the CIA...*, s. 27–28.

⁵⁴ M. Elm, *Oil, power, and principle:...*, s. 57.

⁵⁵ D. Bayandor, *Iran and the CIA...*, s. 28–29.

⁵⁶ M. Elm, *Oil, power, and principle:...*, s. 62–65.

⁵⁷ Tamże, s. 65–66, 69–72.

gwałtownej reakcji społeczeństwa, które coraz mocniej akcentowało potrzebę wyswobodzenia się spod obcych wpływów⁵⁸, nowy premier był zmuszony do wycofania SOA z Madżlesu, co stało się 26 grudnia 1950 r.⁵⁹

W dniu 7 marca 1951 r. gen. Razmara został zamordowany. Świadczy to o atmosferze, jaka panowała wśród Irańczyków w tym czasie⁶⁰. Jak pisze Nikki Keddie: (...) *nastroje społeczne były tak wyraźne, a demonstracje tak poważne, że wszyscy posłowie przeszli na pozycje promosaddekowskie*⁶¹. Dzień po zamachu na Razmarę parlamentarny Komitet ds. Ropy Naftowej przegłosował rezolucję, w której rekomendował Madżlesowi znacjonalizowanie AIOC. Dnia 15 marca 1951 r. deputowani jednogłośnie opowiedzieli się za przyjęciem ustawy o nacjonalizacji⁶². Miała ona przede wszystkim charakter deklaracyjny, ale zapowiadała konieczność przyjęcia kolejnego aktu prawnego, który określałby sposób realizacji nacjonalizacji. Hosejn Ala, następca Razmary na stanowisku premiera, dążył do wstrzymania prac parlamentu nad ustawą wykonawczą, ale równocześnie podejmował kroki w celu rozwiązania sporu, tj. prowadził rozmowy z Brytyjczykami. Opinia publiczna domagała się jednak szybkiego uchwalenia ustawy wykonawczej, a Komitet ds. Ropy Naftowej pracował nad nowym aktem prawnym, niezależnie od działań premiera. W dniu 26 kwietnia przyjęto projekt 9-punktowego aktu, zwanego *Chal'-e jad Prawem do przejęcia*), który wprowadził procedury nacjonalizacji przemysłu naftowego. Przyjęcie tego dokumentu spowodowało podanie się premiera do dymisji⁶³.

W dniu 28 kwietnia na posiedzeniu parlamentu przewodniczący Madżlesu Dżamal Emami, nie widząc innej możliwości, zaproponował Mosaddeghowi, którego popularność w społeczeństwie cały czas rosła, objęcie stanowiska premiera. Lider Frontu Narodowego ogłosił, że wyrazi zgodę tylko wtedy, gdy Madżles przyjmie uchwałę Komitetu ds. Ropy Naftowej, co stało się tego

⁵⁸ Pod koniec grudnia 1950 r. zwolennicy Frontu Narodowego i studenci uniwersytetów zorganizowali masową demonstrację, podczas której ostro atakowano rząd Razmary za jego przychylność wobec AIOC. Domagano się wówczas nacjonalizacji przemysłu naftowego jako jedynego sposobu na zakończenie wykorzystywania zasobów narodowych przez obce mocarstwa. W styczniu 1951 r. na wezwanie ajatollaha Kaszaniego ok. 10 tys. ludzi zgromadziło się w Meczezie Szacha w Teheranie i opowiedziało się za przeprowadzeniem reformy sektora naftowego. Siedmiu głównych duchownych islamskich oświadczyło, że obowiązkiem każdego muzułmаниna jest wspieranie ruchu narodowego. Zob. M. Elm, *Oil, power, and principle...*, s. 73–74.

⁵⁹ Ł. Hirszowicz, *Iran 1951–1953...*, s. 92–93.

⁶⁰ D. Bayandor, *Iran and the CIA...*, s. 29.

⁶¹ N. Keddie, *Współczesny Iran...*, s. 116.

⁶² S. Kinzer, *All the Shah's Men...*, s. 79–80.

⁶³ H. Katouzian, *Mosaddeq's Government...*, s. 4.

samego dnia. Senat przegłosował nowy akt prawny dwa dni później⁶⁴. W dniu 1 maja 1951 r. ustawa, po podpisaniu przez szacha, weszła w życie⁶⁵. Na jej mocy wszystkie zasoby ropy naftowej należały od tego momentu wyłącznie do Iranu⁶⁶.

Przyjęcie ustawy o nacjonalizacji okazało się jedną z przyczyn inspirowanego z zewnątrz zamachu stanu w 1953 r. Mosaddegh, symbol irańskiego nacjonalizmu i oporu wobec władzy królewskiej, stał się najważniejszym politykiem w państwie, co było źródłem zarówno podekscytowania i nadziei na przyszłość, jak i niepewności co do kierunku, w którym podąży irańska polityka. Nikt nie odważył się przewidywać, jakie konsekwencje dla samego Iranu, a także dla innych państw Bliskiego Wschodu, będzie miało objęcie przez niego stanowiska premiera⁶⁷.

Próby dyplomatycznego rozwiązania sporu naftowego

Brytyjczycy zdawali sobie sprawę, że nacjonalizacja irańskiego przemysłu naftowego nie tylko pozbawi ich ogromnych dochodów, lecz także stanie się przyczyną osłabienia ich pozycji na Bliskim Wschodzie. Dodatkowo działalność AIOC w Iranie była symbolem brytyjskiej siły w regionie, a nacjonalizacja przemysłu naftowego spowodowałaby utratę prestiżu mocarstwa i mogłaby zagrozić jego interesom w innych państwach⁶⁸. Brytyjczycy po kilku nieudanych próbach przekonali się, że za pomocą legalnych środków nie uda się zastąpić Mosaddegha na stanowisku premiera, ze względu na szerokie poparcie społeczne, jakim się cieszył. W związku z tym próbowano różnymi sposobami rozwiązać kryzys naftowy⁶⁹.

Pomimo świadomości, że rząd Mosaddegha nie zgadza się na żądania Brytyjczyków, podjęto próbę negocjacji. Brytyjskie władze liczyły na to, że dopóki trwają rokowania, Iran nie odważy się na wprowadzenie w życie ustawy nacjonalizacyjnej i przejęcie aktywów AIOC. Z tego powodu jednym z warunków, jakie stawiała spółka, było opóźnienie reformy przemysłu naftowego. Uważano, że takie przesunięcie w czasie umożliwi „przeczekanie politycznej burzy” i osiągnięcie korzystnego porozumienia w przyszłości. Wpływowi brytyjscy politycy wierzyli również, że rezultatem rozmów z Iranem nie będzie uznanie

⁶⁴ M. Elm, *Oil, power, and principle...*, s. 92.

⁶⁵ Ł. Hirszowicz, *Iran 1951–1953...*, s. 103.

⁶⁶ E. Abrahamian, *The Coup: 1953, the CIA and the Roots of Modern U.S.-Iranian Relations*, New York 2013, s. 73.

⁶⁷ S. Kinzer, *All the Shah's Men...*, s. 82.

⁶⁸ M.A. Heiss, *The United States, Great Britain, and the Creation of the Iranian Oil Consortium, 1953–1954*, „The International History Review” 1994, nr 3, s. 512.

⁶⁹ H. Katouzian, *Mosaddeq's Government...*, s. 6.

przez Wielką Brytanię nacjonalizacji przemysłu naftowego, ale doprowadzenie do anulowania tego procesu⁷⁰.

Mosaddegh stał na stanowisku, że nacjonalizacja dotyczy przedsiębiorstwa prywatnego i zgodził się podjąć negocjacje tylko z jego reprezentantami. W związku z tym 11 czerwca 1951 r. do Teheranu udała się delegacja przedstawicieli AIOC, na czele z jej dyrektorem Basilem Jacksonem. Dnia 19 czerwca Jackson przedstawił plan tymczasowego porozumienia, którego celem było odsunięcie nacjonalizacji w czasie. Propozycja ta została uznana za sprzeczną z irańskimi aspiracjami i odrzucona przez rząd⁷¹.

Kilka dni po opuszczeniu Teheranu przez delegację Wielka Brytania zwróciła się do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (MTS) o wydanie rozporządzenia o tzw. tymczasowych środkach zabezpieczających, które miało zapobiec wdrażaniu ustawy nacjonalizacyjnej. Podobnie jak w przypadku pierwszej rundy negocjacji rząd Iranu stał na stanowisku, że reforma przemysłu jest suwerennym prawem każdego państwa i nie podlega kompetencji jakiegokolwiek władzy ponadnarodowej. Dodatkowo uznał, że spór o ropę naftową nie jest konfliktem międzypaństwowym, więc nie podlega jurysdykcji MTS. Mimo to trybunał rozpatrzył skargę i wydał orzeczenie, w którym stwierdził, że rząd irański nie powinien przeszkadzać w działalności AIOC, którą spółka może prowadzić na tych samych zasadach jak przed 1 maja 1951 r.⁷²

Orzeczenie MTS wywołało protesty w Iranie, które mogły doprowadzić do anulowania brytyjsko-irańskich negocjacji. Mosaddegh nie był jednak skłonny do całkowitego zerwania kontaktów z Wielką Brytanią. Ponieważ powszechnie uważano Stany Zjednoczone za państwo stojące na straży wolności i suwerenności narodów, Mosaddegh pod koniec czerwca zwrócił się do Harry'ego Trumana z prośbą o poparcie reformy przemysłu naftowego. W odpowiedzi prezydent Stanów Zjednoczonych zaproponował wysłanie do Teheranu swojego przedstawiciela, który byłby mediatorem w sporze. W dniu 15 lipca do Iranu przybyła amerykańska delegacja na czele z Averellem Harrimanem, której zadaniem było przekonanie rządu Mosaddegha do rozpoczęcia następnej tury negocjacji. Podczas rozmów ustalono, że tematem kolejnych brytyjsko-irańskich rozmów będzie tzw. formuła Harrimana. Zgodnie z nią Iran zgodzi się na podjęcie rokowań

⁷⁰ Ł. Hirszowicz, *Iran 1951–1953...*, s. 117–118.

⁷¹ J. H. Bamberg, *The History of the British Petroleum Company*, t. 2: *The Anglo-Iranian Years, 1928–1954*, Cambridge 1982, s. 422–430.

⁷² International Court of Justice, Order of July 5th, 1951, Anglo-Iranian Oil Co. Case, *Request for the Indication of Interim Measures of Protection*, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/16/016-19510705-ORD-02-00-EN.pdf> [dostęp: 3 III 2020].

z przedstawicielami Wielkiej Brytanii reprezentującymi AIOC pod warunkiem złożenia przez brytyjski rząd formalnego oświadczenia o uznaniu reformy przemysłu naftowego, a także zagwarantowania, że wszelkie operacje naftowe: poszukiwanie, wydobycie i eksploatacja będą znajdować się w rękach irańskiego rządu⁷³.

Oficjalna nota, która zawierała akceptację nacjonalizacji przemysłu naftowego, została wystosowana przez Wielką Brytanię 3 sierpnia i zapoczątkowała kolejną fazę rozmów. Do Teheranu przybyła brytyjska delegacja pod przewodnictwem Lorda Tajnej Pieczęci Richarda Stokesa. Jego celem było osiągnięcie porozumienia, w którym Iran wyrazi zgodę na anulowanie ustawy nacjonalizacyjnej i uzna równy podział zysków z produkcji i sprzedaży ropy pomiędzy AIOC a irańskim rządem, a także powierzy kierownictwo w tym zakresie brytyjskiej spółce⁷⁴. Po kilkunastu dniach rozmów brytyjski polityk przedstawił 8-punktowy projekt ugody⁷⁵. Projekt ten został ponownie odrzucony przez gabinet Mosaddegha, a w 4-punktowym memorandum irańscy przedstawiciele stwierdzali, że propozycja nie jest zgodna z nacjonalizacją zatwierdzoną w oficjalnej nodzie. Zaznaczono w nim również, że Iran jest gotowy do kontynuowania rozmów pod warunkiem przedłożenia przez brytyjską delegację sprawiedliwych warunków umowy. Kiedy w kolejnej fazie negocjacji Stokes trwał przy swoim stanowisku, Mosaddegh zgodził się na poddanie propozycji pod obrady Madżlesu, ale bez jego rekomendacji. Strona brytyjska zdawała sobie sprawę, że w tej sytuacji porozumienie nie zostanie osiągnięte i 23 sierpnia opuściła Teheran⁷⁶.

Między wrześniem 1951 r. a październikiem 1952 r., kiedy Mosaddegh zerwał stosunki dyplomatyczne z Wielką Brytanią, pojawiło się jeszcze kilka propozycji rozwiązania konfliktu o ropę naftową, do których można zaliczyć pomysł mediacji ze strony Banku Światowego czy wspólną ofertę Trumana i Churchilla⁷⁷. Brytyjczycy jednak wyraźnie dążyli do zerwania rozmów, pomimo coraz większej chęci Irańczyków do ustępstw. Odmowa prowadzenia negocjacji z Mosaddeghiem była jednym ze sposobów, którymi chcieli doprowadzić do upadku irańskiego rządu. Wierzyli, że decyzja o zaprzestaniu wydobycia ropy naftowej i wstrzymaniu handlu nią podjęta przez AIOC we wrześniu 1951 r. i towarzyszące temu bojkotowi brytyjskie sankcje nałożone na Iran spowodują

⁷³ Ł. Hirszowicz, *Iran 1951–1953...*, s. 144–155.

⁷⁴ M. Elm, *Oil, power, and principle...*, s. 134.

⁷⁵ M. Ebrahimi, K. Yusoff, *British and Iran: Harmful Harvest of 1951 Oil Negotiations*, „Asian Social Science” 2015, nr 1, s. 4.

⁷⁶ M. Elm, *Oil, power, and principle...*, s. 138–141.

⁷⁷ H. Katouzian, *Mosaddeq's Government...*, s. 7–10.

znaczne pogorszenie się sytuacji gospodarczej w państwie, co wymusi zmianę na stanowisku premiera. Zakładali, że nowy szef rządu, mając na uwadze bezpieczeństwo ekonomiczne i nastroje społeczne, będzie zmuszony do zawarcia kolejnego porozumienia naftowego, które będzie korzystne dla brytyjskiego rządu⁷⁸. Wydalenie z Iranu personelu dyplomatycznego pod koniec 1952 r. całkowicie przekreśliło nadzieje Brytyjczyków i spowodowało zwrócenie się ku nielegalnemu sposobowi usunięcia Mosaddegha ze stanowiska.

Zagrożenie komunizmem

Większość opracowań na temat zamachu stanu przeprowadzonego w 1953 r. przeciw irańskiemu premierowi, zwłaszcza przygotowanych przez CIA, wskazuje, że jednym z motywów podjęcia działań przez amerykańskich decydentów była obawa, że Iran może zostać wciągnięty w strefę wpływów Związku Radzieckiego i stać się całkowicie zależny od tego państwa. Podstawą do takich twierdzeń miała być działalność reprezentującej komunistyczną ideologię Partii Tude, która mogła przejąć władzę w kraju w wyniku pogłębiającego się chaosu i pogarszającej się sytuacji gospodarczej. W obliczu toczącej się zimnej wojny taka sytuacja byłaby niepożądana z punktu widzenia amerykańskiej polityki zagranicznej. Wielu autorów uznaje nawet, że ten czynnik był główną determinantą przeprowadzenia przez CIA tajnej operacji⁷⁹.

Nieco inne stanowisko prezentuje historyk Ervand Abrahamian. Twierdzi on, że jakkolwiek amerykańscy i brytyjscy decydenci polityczni w publicznych oświadczeniach często odwoływali się do zagrożenia komunistycznego, to prywatnie nie byli do tego w pełni przekonani. Na pierwszym spotkaniu przedstawicieli Departamentu Stanu USA i Foreign Office stwierdzono, że sytuacja w Iranie nie jest przejawem sowieckiej ingerencji i nie powinna być postrzegana

⁷⁸ M.A. Heiss, *The International Boycott of Iranian Oil and the Anti-Mosaddeq Coup of 1953*, w: *Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran*, M. Gasiorowski, M. Byrne (red.), Syracuse 2004, s. 178–179.

⁷⁹ Argument ten pojawia się zwłaszcza w trzech historiach zamachu stanu sporządzonych przez CIA. Zob. D. Wilber, *Overthrow of Premier Mossadeq of Iran, November 1952 - August 1953*, CIA Clandestine Service History, 1954 r., <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB28/>; C.H. Corrigan, *The Battle for Iran...*; S.A. Koch, *Zendeabad, Shah!: The Central Intelligence Agency and the Fall of Iranian Prime Minister Mohammad Mosaddeq, August 1953*, CIA History Staff, 1988 r., <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4375470-Document-2-Zendeabad-Shah>. Por. także wspomnienia ważnych postaci zaangażowanych w tworzenie planu operacji: K. Roosevelt, *Countercoup. The Struggle for the Control of Iran*, New York 1979; *Oral History Interview with Loy W. Henderson*, Harry S. Truman Library, Museum, <http://www.trumanlibrary.org/oralhist/henderson.htm>.

jako element zimnej wojny⁸⁰. Mimo to Brytyjczycy, uważający, że nie istnieje inny sposób rozwiązania sporu naftowego niż zmiana na stanowisku irańskiego premiera, przyjęli taktykę podkreślenia w rozmowach z Amerykanami zagrożenia związanego z komunizmem. Ówczesny brytyjski ambasador w Iranie George Middleton przyznał w wywiadzie, że (...) *zawsze uznawał Tude za „straszak”, a nie realne zagrożenie, ponieważ cała [irańska] struktura społeczna nie sprzyjała przejściu władzy przez komunistów*⁸¹. Należy więc odpowiedzieć na dwa pytania: 1. Jaki był faktyczny wpływ Partii Tude na politykę wewnętrzną w Iranie w latach 1941–1953? 2. Jaka była relacja tej partii z Frontem Narodowym i czy istniała realna szansa na przejście przez nią władzy?

W irańskim systemie politycznym od początku XX w. istniało wiele lewicowych ugrupowań prezentujących skłonności socjalistyczne. Największa i najbardziej wpływowa była Partia Tude⁸². Została ona założona w 1941 r., kiedy na fali liberalizacji życia społecznego, po objęciu władzy przez Mohammada Rezę Pahlawiego, zwolniono z więzienia osoby aresztowane pod koniec lat 30. XX w. za głoszenie ideologii komunizmu (tzw. Grupa Pięćdziesięciu Trzech). Swoim szerokim, początkowo umiarkowanym i liberalnym programem partia, której założycielem był Iradż Iskandari, chciała przyciągnąć młodych radykałów, postępowych patriotów, ale i starszych komunistów⁸³.

Obszarem działalności tej partii były przede wszystkim północne regiony Iranu, gdzie otrzymywała wsparcie od Związku Radzieckiego. Ponieważ większość członków Partii Tude wywodziła się spośród robotników i inteligencji, miała ona duże wpływy w isfahańskim rejonie włókienniczym, wśród pracowników sektora naftowego, a także w kilku dużych miastach⁸⁴. Opierając swój program na marksizmie-leninizmie, ugrupowanie starało się dostosować przyjęte cele do konkretnych warunków i struktury irańskiego społeczeństwa. Uważano, że ludzie nie byłoby w stanie zrozumieć istoty ideologii prezentowanej przez ugrupowanie ze względu na głębokie zakorzenienie w tradycji, a przyjmowanie ideologii komunistycznej wywoływałoby powszechny opór. Aby pozyskać poparcie społeczne, Partia Tude celowo odrzuciła komunistyczne podstawy na rzecz promowania

⁸⁰ *First Joint-Meeting of the State Department and the Foreign Office*, 9 IV 1951 r., FO 371/Persia 1951/34-91371.

⁸¹ H. Ladjevardi, *Interview with Sir George Middleton*, Iranian Oral History Project, Harvard's Center for Middle Eastern Studies, 1981 r., [https://iiflib.harvard.edu/manifests/view/drs:2833070\\$1i](https://iiflib.harvard.edu/manifests/view/drs:2833070$1i) [dostęp: 3 III 2020].

⁸² N. Khandagh, *The historical background of the Tudeh Party (Mass Party) of Iran 1941-47*, „European Journal of Research and Reflection in Arts and Humanities” 2016, nr 2, s. 1.

⁸³ D. Bayandor, *Iran and the CIA...*, s. 13.

⁸⁴ N. Keddie, *Współczesny Iran...*, s. 100.

nacjonalistycznych i patriotycznych postulatów. Dzięki temu przyciągnęła wiele osób i stała się największą partią polityczną w Iranie w latach 40. XX w.⁸⁵

Niedługo potem ugrupowanie musiało zmierzyć się z pierwszymi problemami, wynikającymi z wystosowania w 1944 r. przez Związek Radziecki żądania przyznania koncesji naftowej w północnym Iranie. Podczas wiecu przedstawiciele partii publicznie wyrazili poparcie dla tych żądań. Deputowani partii w Madżlesie argumentowali, że Iran powinien dążyć do zachowania politycznej równowagi pomiędzy ZSRR a Zachodem. Twierdzili również, że skoro Brytyjczycy otrzymali koncesję na południu, nie ma żadnych powodów, dla których Sowieci nie mogliby otrzymać takich samych praw w północnych prowincjach⁸⁶.

Pod wpływem nastrojów społecznych dominujących w Iranie ówczesny premier Mohammad Sa'ed zerwał rozmowy z ZSRR i odrzucił propozycję udzielenia koncesji. Odzwierciedleniem tych nastrojów było przedstawienie w Madżlesie projektu ustawy, która pod groźbą kary zakazywała irańskim ministrom udziału w negocjacjach w sprawie koncesji naftowych z zagranicznymi obywatelami i przedsiębiorstwami bez zgody parlamentu⁸⁷. Jednym ze współautorów nowego prawa był późniejszy premier Mosaddegh, który na posiedzeniu parlamentu stwierdził: *Chcąc prowadzić politykę „pozytywnego balansu”, powinniśmy przyznać Związkowi Radzieckiemu koncesję naftową na północ. Jednakże jeśli Iran to zrobi, jego zachowanie będzie przypominać człowieka, który mając jedną rękę amputowaną, zgadza się na amputację drugiej*. Był on zwolennikiem polityki „negatywnego balansu”, czyli nieprzyznawania światowym mocarstwom żadnych przywilejów, co oznaczało, że zasoby ropy naftowej powinny być eksploatowane wyłącznie przez Irańczyków. Ustawa została przyjęta 2 grudnia 1944 r.⁸⁸

Partia Tude, ideologicznie bliska sowieckiemu rządowi, starała się przekonać irańską opinię publiczną, że warunki przedstawione przez ZSRR są o wiele korzystniejsze, niż te wynikające z koncesji przyznanej AIOC. Mimo to straty wizerunkowe, jakie poniosła partia w wyniku popierania koncesji, były ogromne, zwłaszcza że wcześniej deputowani wywodzący się z jej szeregów potępiali przyznawanie koncesji obcym mocarstwom i wysuwali propozycje nacjonalizacji AIOC⁸⁹. Pierwsza szczegółowa analiza Partii Tude, przygotowana w tym czasie w Stanach Zjednoczonych, szacowała liczbę jej członków na 69 tys.,

⁸⁵ D. Bayandor, *Iran and the CIA...*, s. 13–14.

⁸⁶ M. Elm, *Oil, power, and principle:...*, s. 45.

⁸⁷ C.H. Corrigan, *The Battle for Iran...*, s. 14.

⁸⁸ Stenogramy z posiedzeń Madżlesu w dniach 29 X oraz 2 XII 1944 r. Zob. M. Elm, *Oil, power, and principle:...*, s. 45.

⁸⁹ E. Abrahamian, *Historia współczesnego...*, s. 155.

z których 45 tys. przebywało w Azerbejdżanie oraz na innych terenach pozostających w strefie wpływów sowieckich. W raporcie scharakteryzowano partię jako (...) *lekko socjalistyczną i niekomunistyczną*, ale wciąż (...) *niewolniczo podążającą za sowieckim przewodnictwem*⁹⁰. W wyniku opisanych zdarzeń doszło do rozłamu w partii na lewicowców i nacjonalistów.

Podział ten jeszcze się pogłębił wraz z zaangażowaniem się Sowietów w działania separatystyczne w Kurdystanie i Azerbejdżanie, których apogeum przypadło na lata 1946–1947. Frustracja wynikająca z nieudanych rozmów na temat uzyskania koncesji naftowej w północnych terenach Iranu spowodowała, że radzieckie władze były niechętnie nastawione do wycofania wojsk z prowincji południowego sąsiada, zgodnie z układem zawartym w 1942 r. Obecność obcych sił zachęcała lokalną ludność do działań na rzecz wyzwolenia się spod rządów szacha. Premier Iranu Ghawam zgodził się na ustępstwa wobec autonomicznych władz w tych prowincjach, a jednocześnie czekał na wycofanie się wojsk radzieckich. Kiedy to się stało, zdecydował się na wysłanie oddziałów zbrojnych, które w brutalny sposób stłumiły ruchy autonomiczne i ponownie ustanowiły tam władzę rządu centralnego⁹¹.

Kryzys w Azerbejdżanie z lat 1945–1946 był momentem przełomowym podczas zimnej wojny i wywarł istotny wpływ na późniejsze postrzeganie przez amerykańskich przedstawicieli rządowych zarówno działalności Partii Tude, jak i zagrożenia ze strony komunizmu⁹². Wbrew powszechnym opiniom to nie Partia Tude była inspiratorem wydarzeń w północnych prowincjach Iranu i niezależnie od bliskich związków ideologicznych z ZSRR nie zgadzała się z działaniami prowadzonymi przez to państwo⁹³. Pomimo wewnętrznych problemów partia oficjalnie popierała zarówno postulaty rządów autonomicznych w Azerbejdżanie i Kurdystanie, jak i udzielanie im wsparcia przez ZSRR. Zostało to wykorzystane przez irański rząd, który wydał nakaz aresztowania najważniejszych członków partii, gdyż oskarżał ich o pomoc secesjonistom i podżeganie do buntu. Okres dominacji Partii Tude na arenie politycznej Iranu został zakończony jej delegalizacją po przeprowadzeniu w 1949 r. nieudanego zamachu na życie szacha⁹⁴.

⁹⁰ *The Tudeh Political Party, Report R-89-45, 27 VIII 1945 r.*, National Archives and Records Administration (dalej: NARA), RG 84, UD2738, Box 7, za: M. Gasiorowski, *U.S. Perceptions of the Communist Threat in Iran during the Mossadegh Era*, „Journal of Cold War Studies” 2019, nr 3, s. 187.

⁹¹ C.H. Corrigan, *The Battle for Iran...*, s. 14.

⁹² M. Gasiorowski, *U.S. Perceptions...*, s. 189.

⁹³ E. Abrahamian, *Historia współczesnego...*, s. 154–156.

⁹⁴ Tamże, s. 156–158.

Wydarzenia te spowodowały największy kryzys w partii od początku jej istnienia. Zamknięto wydawane przez nią gazety, biura i kluby partyjne, a na związki zawodowe tworzone zgodnie z postulatami Partii Tude nałożono restrykcje. Aresztowano ponad 500 jej członków, w tym 14 liderów, co wymusiło organizowanie dalszej działalności w podziemiu irańskiej sceny politycznej⁹⁵. Szybko jednak udało się przywrócić aktywność członków przez utworzenie wielu frontowych ugrupowań. Otworzono również półlegalnie działające wydawnictwa prasowe, które publikowały dzienniki: „Razm” („Bitwa”), „Mardom” („Lud”) i „Besu-je Ajande” („W Kierunku Przyszłości”). Pod koniec 1950 r. militarny odłam Partii Tude zdołał zorganizować ucieczkę z więzień aresztowanych wcześniej najważniejszych działaczy. Ważnym elementem ugrupowania była jej siatka wewnątrz irańskich sił zbrojnych, działająca pod nazwą Irańska Militarna Organizacja Partii Tude (pers. Sazman-e Nezami-je Hezb-e Tude-je Iran, ang. The Tudeh Party Military Organization of Iran, TPMO), znana także jako Organizacja Oficerów (pers. Sazman-e Afsaran)⁹⁶.

Szczegółowy raport na temat Partii Tude przygotowany przez CIA w lipcu 1949 r. wskazywał, że jest ona znacznie słabsza niż podczas kryzysu w Azerbejdżanie, a jej liczebność szacowano na ok. 25 tys. Ugrupowanie posiadało tajne jednostki policji, sądy, więzienie, organizację wywiadowczą i jednostki uzbrojone. Według autorów analizy była to jedyna partia w Iranie, która cieszyła się szerokim poparciem społecznym. Chociaż w raporcie stwierdzono, że raczej nie uzyska ona władzy w najbliższym czasie za pomocą środków pokojowych, to ostrzegano, że może w przyszłości ustanowić (...) *kolaborancki rząd pod ochroną ZSRR, który później wydali swoich umiarkowanych członków i ujawni prawdziwy komunistyczny charakter*⁹⁷. W pierwszych miesiącach 1950 r. ambasada amerykańska w Teheranie informowała, że ugrupowanie zostało całkowicie zreorganizowane i rozszerza swoją aktywność⁹⁸.

Początek lat 50. XX w. wiązał się z dominacją w irańskiej dyspucie politycznej tematów związanych z wydobywaniem i eksploatacją ropy naftowej,

⁹⁵ M. Gasiorowski, *U.S. Perceptions...*, s. 191.

⁹⁶ M. Behrooz, *The 1953 Coup in Iran and the Legacy of the Tudeh*, w: *Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran*, M. Gasiorowski, M. Byrne (red.), Syracuse 2004, s. 103–105.

⁹⁷ *The Tudeh Party: Vehicle of Communism in Iran*, ORE 23-49, CIA, 18 VII 1949 r., <http://www.foia.cia.gov/document/0000258385> [dostęp: 5 III 2020].

⁹⁸ *Iran at the End of 1949*, Tehran Embassy Dispatch 27, 23 I 1950 r., NARA, RG 59, CDF, Box 4106, 788.00/1-2350; Tehran Embassy Telegram 341, 27 II 1950 r., NARA, RG 84, UD2738, Box 34; *Communist Trade Union Strength*, Tehran Embassy Dispatch 309, 26 V 1950 r., NARA, RG 84, UD2737, Box 133; Tehran Embassy Telegram 1206, 27 VI 1950 r., NARA, RG 84, UD2738, Box 33.

powstaniem Frontu Narodowego i kryzysem w relacjach z Wielką Brytanią. Zabójstwo w marcu 1951 r. premiera Razmary, który sprzeciwiał się dążeniom do reformy przemysłu naftowego, wzbudziło gwałtowne niepokoje społeczne. Došlo do ogromnych demonstracji organizowanych przez nacjonalistów, islamistów i frontowe ugrupowania Partii Tude. Ta ostatnia zainicjowała strajk generalny pracowników sektora naftowego, który trwał od połowy marca do końca kwietnia 1951 r.⁹⁹ Wydarzenia te wzbudziły wśród amerykańskich polityków nowe obawy związane z możliwością rozszerzenia komunistycznych wpływów w Iranie. Powstało wiele dokumentów, które analizowały szanse partii na zdobycie społecznego poparcia i przejęcie władzy w państwie, w związku z coraz bardziej niestabilną sytuacją polityczną i gospodarczą. W specjalnym raporcie CIA stwierdzono jednak, że pomimo napiętej sytuacji irańskie siły bezpieczeństwa nadal były w stanie utrzymać porządek i nie ma bezpośredniego zagrożenia związanego z objęciem władzy przez partię komunistyczną¹⁰⁰.

Reakcja członków Partii Tude na powstanie ruchu nacjonalistycznego była dychotomiczna. Od momentu rozpoczęcia negocjacji naftowych głosili oni, że nacjonalizacja byłaby imperialistycznym aktem, i sugerowali, że jedynym słusznym rozwiązaniem kryzysu byłaby reforma dotycząca wyłącznie zarządzania południowymi złożami ropy naftowej. Aż do połowy 1952 r. członkowie partii byli antagonistycznie nastawieni do rządu Frontu Narodowego. Konflikt premiera z szachem, do którego doszło w lipcu tego roku, określali jako spór między różnymi frakcjami zacofanej elity rządzącej. Z uwagi na to, że ogromna liczba członków partii spontanicznie dołączyła do demonstracji, w wyniku których przywrócono Mosaddegha na stanowisko, liderzy partii zostali zmuszeni do zrewidowania jej stosunku do szefa rządu. Od tego momentu ugrupowanie zaczęło stopniowo popierać hasło nacjonalizacji całego przemysłu naftowego i ograniczyło swoje ataki na rząd¹⁰¹.

Relacja między Partią Tude a Frontem Narodowym w okresie drugiej kadencji Mosaddegha była jednak daleka od harmonii. Ze względu na wewnętrzne tarcia Partia Tude traciła spójność i prezentowała różną politykę wobec posunięć premiera. W partii doszło do podziału na dwie frakcje: twardegłowych i umiarkowanych. Pierwsza grupa prezentowała bardziej dogmatyczny sposób postrzegania marksizmu i ściśle przestrzegała zasad partii. Polityka konfrontacji z gabinetem Mosaddegha, która była prowadzona do lipca 1952 r., wynikała

⁹⁹ M. Gasiorowski, *U.S. Perceptions...*, s. 197.

¹⁰⁰ *The Current Crisis in Iran*, SE-3, CIA, 16 III 1951 r., <http://www.foia.cia.gov/document/000008881> [dostęp: 5 III 2020].

¹⁰¹ M. Behrooz, *The 1953 Coup...*, s. 106–114.

z dominacji tej frakcji w partii. Jej członkowie uważali, że spór pomiędzy burżuazją, reprezentowaną przez Front Narodowy, a Wielką Brytanią jest w rzeczywistości konfliktem między Amerykanami a Brytyjczykami. Stali na stanowisku, że jeśli ich partia miałaby stworzyć jednolity popularny front z innymi ugrupowaniami, przewodnictwo w takiej koalicji musiałoby przypaść właśnie Partii Tude.

Inne podejście prezentowali umiarkowani członkowie ugrupowania. Frakcja ta, początkowo przeciwna Mosaddeghowi, stopniowo zaczęła akceptować jego przywództwo. Uważała, że zjednoczony z siłami niekomunistycznymi front nie wymaga kierownictwa Partii Tude. Członkowie tej frakcji mieli bardziej populistyczny pogląd na marksizm i uważali swoje ugrupowanie nie za reprezentację klasy robotniczej, ale za zrzeszające także inne ubogie grupy społeczne. Stopniowa zmiana polityki Partii Tude w kierunku poparcia dla nacjonalistów była wynikiem uzyskiwania przewagi przez frakcję umiarkowanych. Kontrola nad różnymi organami partyjnymi była podzielona pomiędzy te dwie grupy, co przyczyniło się do ogólnej dezorganizacji i nieefektywności, w momencie gdy nastąpiło zintensyfikowanie wewnętrznych sporów. Brak spójności w partii potęgowały jeszcze osobiste animozje istniejące między jej członkami. Prowadziło to do skupiania się na personalnej rywalizacji, a nie na działaniu na rzecz zbudowania silnego ugrupowania na irańskiej scenie politycznej. Do tego dochodził brak spójnego kierownictwa, do czego przyczyniła się konieczność ucieczki z kraju wielu prominentnych członków partii po nieudanym zamachu na życie Mohammada Rezy Pahlawiego. Wszystko to powodowało, że Partia Tude stopniowo traciła inicjatywę i nie była w stanie ani skutecznie współpracować z rządem Mosaddegha, ani skutecznie mu się przeciwstawić¹⁰².

Podobne wnioski można wyciągnąć z opracowanych na początku lat 50. amerykańskich analiz dotyczących Partii Tude i możliwości przejścia przez nią władzy oraz włączenia Iranu w strefę wpływów komunistycznych. W czerwcu i lipcu 1951 r., tuż po objęciu władzy przez Mosaddegha, ambasada w Teheranie przedstawiła raport na temat działalności Partii Tude, stwierdzając, że nie jest ona w stanie wpłynąć na nowy rząd ani wykorzystać kryzysu naftowego na swoją korzyść. Jakkolwiek nowy premier zwolnił niektórych przywódców Partii Tude z więzienia i pozwolił frontowym organizacjom tej partii na zorganizowanie wieców, które przyciągnęły ogromną liczbę uczestników (od 10 tys. do 20 tys.), to jednocześnie kazał aresztować innych członków tej partii, odmówił jej legalizacji i odrzucił pozostałe żądania¹⁰³. Mimo że pod rządami

¹⁰² Tamże, s. 114–115.

¹⁰³ *Review of Communist Activity in Iran during May 1951*, Tehran Embassy Dispatch 1056, VI 1951 r., NARA, RG 59, CDF, Box 4114, 788.001/6-751, s. 199.

Mosaddegha wpływ partii na społeczeństwo się zwiększył, po wyborach parlamentarnych w lutym 1952 r., w których kandydaci Partii Tude nie zdobyli ani jednego miejsca w Madżlesie, było jasne, że to ugrupowanie nie jest w stanie realnie zagrozić gabinetowi Frontu Narodowego¹⁰⁴.

Po spontanicznych demonstracjach skutkujących przywróceniem Mosaddegha na stanowisko premiera w lipcu 1952 r. Amerykanie przygotowali kolejne dokumenty, w których szacowano możliwość sprawowania rządów przez komunistów. Jednoznacznie stwierdzono w nich, że (...) *siły komunistyczne prawdopodobnie nie uzyskają kontroli nad rządem irańskim w 1953 r.*¹⁰⁵

Zakończenie

Zamach stanu, do którego doszło w Iranie 19 sierpnia 1953 r., był brytyjsko-amerykańską tajną operacją wywiadów, zaplanowaną i wykonaną przy udziale wiernych szachowi Irańczyków. Zamach jest uważany za punkt zwrotny zarówno we współczesnej historii Iranu, jak i w stosunkach tego państwa ze Stanami Zjednoczonymi. Zakończył też krótki okres demokratyzacji i liberalizacji państwa, wzmocnił władzę monarchy, który stopniowo eliminował wszelkie przejawy oporu i sprawował dyktatorskie rządy. Wydarzenia te w istotny sposób wpłynęły na sposób postrzegania Stanów Zjednoczonych przez Irańczyków i przyczyniły się do napiętych stosunków między Iranem a USA istniejących do chwili obecnej. Politycznie świadomi obywatele – niezależnie od ideologii – byli coraz bardziej przekonani, że prawdziwa władza leży w ukrytych rękach, a postacie widoczne na scenie wewnętrznej są (...) *zwykłymi marionetkami na sznurkach pociąganych przez obcych*¹⁰⁶. Wielu z nich zaczęło postrzegać Waszyngton jako wszechmocnego patrona szacha i założyło, że Stany Zjednoczone wspierały represyjne działania reżimu Mohammeda Rezy Pahlawiego.

¹⁰⁴ *Probable Developments in Iran in 1952 in the Absence of an Oil Settlement*, NIE-46, CIA, 4 II 1952 r., <http://www.foia.cia.gov/document/0000010477> [dostęp: 5 III 2020]; *Tudeh Front Organizations*, CIA, 11 II 1952 r., <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R010200130006-2.pdf>, [dostęp: 5 III 2020].

¹⁰⁵ *United States Policy Regarding the Present Situation in Iran*, NSC 136/1, 20 XI 1952 r., <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB126/iran521120.pdf> [dostęp: 5 III 2020]; https://www.gov.readingroom/docs/DOC_0000119711.pdf [dostęp: 5 III 2020]; *Probable Developments in Iran through 1953*, NIE-75/1, CIA, 9 I 1953 r.; *Foreign Relations of the United States 1952–1954. Iran, 1951–1954*, s. 411–416, <https://static.history.state.gov/historicaldocuments/frus-1951-54Iran/pdf/frus1951-54Iran> [dostęp: 5 III 2020].

¹⁰⁶ E. Abrahamian, *The Coup: 1953...*, s. 220.

Można wskazać trzy bezpośrednio uwarunkowania, które wpłynęły na zorganizowanie przewrotu politycznego i upadek rządu Mohammada Mosaddegha. Pierwszą i najważniejszą determinantą jest brytyjsko-irański spór dotyczący koncesji na wydobycie i eksploatację ropy naftowej. Zrodzony w latach 50. XX w. ruch nacjonalistyczny, reprezentowany przede wszystkim przez Front Narodowy, był przejawem napiętej atmosfery w państwie. Przedstawiciele tego ugrupowania za główny symptom imperialistycznej polityki Wielkiej Brytanii uważali przyznanie AIOC koncesji na wydobywanie ropy naftowej, dlatego dążyli do reformy przemysłu naftowego. Brytyjczycy zdawali sobie sprawę z tego, że dopóki premierem Iranu pozostaje lider Frontu Narodowego, nie osiągną korzystnego z ich perspektywy porozumienia w sprawie ropy naftowej. W związku z tym zdecydowali o podjęciu operacji wywiadowczej, której skutkiem miała być zmiana szefa rządu.

Większość amerykańskich badaczy zajmujących się współczesną historią Iranu, a przede wszystkim zamachem stanu i odsunięciem od władzy Mosaddegha, wskazuje, że głównym motywem podjęcia przez Departament Stanu USA oraz CIA decyzji o zorganizowaniu tajnej operacji była obawa przed możliwością przejścia władzy w Persji przez komunistów reprezentowanych przez Partię Tude. W świetle przytoczonych informacji należy jednak stwierdzić, że zagrożenie komunizmem w Iranie było znacznie mniejsze, niż uważali analitycy CIA i główni architekci planu zamachu stanu. Pomimo posiadania sporego poparcia w społeczeństwie Partia Tude musiała zmierzyć się z kilkoma poważnymi kryzysami, których skutkiem były nie tylko straty wizerunkowe, lecz także problemy z organizacją i utrzymaniem efektywności działania. Rozbita po delegalizacji w 1949 r., bez silnego przywództwa i targana wewnętrznymi sporami nie była ona w stanie prowadzić skutecznej polityki, a tym samym nie mogła zagrozić rządowi Mosaddegha. Można zatem stwierdzić – za Anthonym Cuomo, specjalistą ds. komunizmu w ambasadzie amerykańskiej w Teheranie – że Partia Tude (...) *była dobrze zorganizowana, ale niezbyt potężna*, a jej znaczenie na irańskiej scenie politycznej (...) *było większe w umysłach poszczególnych urzędników USA niż w rzeczywistości*¹⁰⁷.

Zamach stanu, którego celem było obalenie gabinetu Mosaddegha, nie mógł się udać bez udziału samych Irańczyków. W czasie rządów Frontu Narodowego opozycja wewnętrzna była podzielona na trzy grupy: 1 – komunistów skupionych w Partii Tude, 2 – rojalistów, anglofilów i probrytyjskich religijnych aktywistów oraz 3 – byłych członków Frontu Narodowego. Mimo że działania opozycji doprowadziły do stworzenia atmosfery chaosu w państwie i pomogły

¹⁰⁷ Wywiad z Anthonym Cuomo przeprowadzony przez Marka Gasiorowskiego w Rzymie, 5 I 1985 r., za: M. Behrooz, *The 1953 Coup...*, s. 104.

w przeciągnięciu na swoją stronę kilku ważnych oficerów wojskowych, w ciągu dwóch lat nie udało jej się doprowadzić do zmiany premiera. Można więc konkludować, że jej rola w usunięciu Mosaddegha ze stanowiska była niewielka.

Niezależnie od przyczyn zamachu stanu bezsporne jest to, że bez pomocy amerykańskiego wywiadu nie mógłby on być przeprowadzony. *Operacja AJAX, jak został nazwany zamach stanu przeciwko Mosaddeghowi, stanowi wielką traumę dla Iranu, Bliskiego Wschodu i całego kolonialnego świata. To był pierwszy raz, kiedy CIA obaliło zagraniczny rząd (...), kształtując tym samym sposób, w jaki miliony ludzi postrzegają Stany Zjednoczone*¹⁰⁸. Przewrót polityczny z 1953 r. zajmuje niezwykle ważne miejsce we współczesnej irańskiej świadomości historycznej i politycznej, determinując stosunki Iranu ze Stanami Zjednoczonymi, a tym samym wpływając na bezpieczeństwo całego regionu Bliskiego Wschodu. Można – za Claudem Corriganem – z całą pewnością stwierdzić, że wojskowy zamach stanu, który obalił Mosaddegha i jego gabinet, był przeprowadzony pod kierownictwem CIA jako akt polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych, wymyślony i zatwierdzony na najwyższych szczeblach władzy.

Bibliografia

Abrahamian E., *Historia współczesnego Iranu*, Warszawa 2011.

Abrahamian E., *The Coup: 1953, the CIA and the Roots of Modern U.S.–Iranian Relations*, New York 2013.

Azimi F., *Unseating Mosaddeq. The Configuration and Role of Domestic Forces*, w: *Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran*, M. Gasiorowski, M. Byrne (red.), Syracuse 2004, s. 27–101.

Bamberg J., *The History of the British Petroleum Company*, t. 2: *The Anglo-Iranian Years, 1928–1954*, Cambridge 1982.

Bayandor D., *Iran and the CIA. The Fall of Mosaddeq Revisited*, New York 2010.

Behrooz M., *The 1953 Coup in Iran and the Legacy of the Tudeh*, w: *Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran*, M. Gasiorowski, M. Byrne (red.), Syracuse 2004, s. 102–125.

Ebrahimi M., Yusoff K., *British and Iran: Harmful Harvest of 1951 Oil Negotiations*, „Asian Social Science” 2015, nr 1, s. 1–7.

¹⁰⁸ S. Kinzer, *All the Shah's Men*:..., s. XXVI.

- Elm M., *Oil, power, and principle: Iran's oil nationalization and its aftermath*, New York 1992.
- Gasiorowski M., *U.S. Perceptions of the Communist Threat in Iran during the Mossadegh Era*, „*Journal of Cold War Studies*” 2019, nr 21 (3), s. 185–221.
- Ghani Q., *Jaddasztha-je Dr. Qassem Ghani*, t. 9, London 1982.
- Heiss M.A., *The International Boycott of Iranian Oil and the Anti-Mosaddeq Coup of 1953*, w: *Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran*, M. Gasiorowski, M. Byrne (red.), Syracuse 2004, s. 178–200.
- Heiss M.A., *The United States, Great Britain, and the Creation of the Iranian Oil Consortium, 1953–1954*, „*The International History Review*” 1994, nr 3, s. 511–535.
- Hirszowicz Ł., *Iran 1951–1953: nafta, imperializm, nacjonalizm*, Warszawa 1958.
- Katouzian H., *Mosaddeq's Government in Iranian History. Arbitrary Rule, Democracy and the 1953 Coup*, w: *Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran*, M. Gasiorowski, M. Byrne (red.), Syracuse 2004, s. 1–26.
- Katouzian H., *The Persians. Ancient, Mediaeval and Modern Iran*, Yale 2009.
- Keddie N., *Współczesny Iran. Źródła i konsekwencje rewolucji*, Kraków 2007.
- Khandagh N., *The historical background of the Tudeh Party (Mass Party) of Iran 1941–47*, „*European Journal of Research and Reflection in Arts and Humanities*” 2016, nr 2, s. 1–25.
- Kinzer S., *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, New Jersey 2008.
- National Archives and Records Administration, RG 59, CDF, Box 4114, 788.001/6-751, *Review of Communist Activity in Iran during May 1951*, czerwiec 1951 r.
- Siavoshi S., *The Oil Nationalization Movement, 1949–53*, w: *A Century of Revolution. Social Movements in Iran*, J. Foran (red.), Minneapolis 1994, s. 106–134.
- Young T.C., *The National and International Relations of Iran*, w: *Near Eastern Culture and Society*, T.C. Young (red.), Princeton 2017, s. 188–204.

Źródła internetowe

Corrigan C., *The Battle for Iran*, Central Intelligence Agency History, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4404303-Document-3-Central-Intelligence-Agency-History> [dostęp: 15 II 2020].

Dr Mohammad Mossadegh Biography, The Mossadegh Project, <http://www.mohammadmossadegh.com/biography/> [dostęp: 5 III 2020].

Encyclopaedia Britannica, A. Augustyn i in. (red.), <https://www.britannica.com/> [dostęp: 18 XII 2019].

Foreign Relations of the United States 1952–1954, Iran, 1951–1954, NIE-75/1, https://www.gov.readingroom/docs/DOC_0000119711.pdf [dostęp: 5 III 2020]; *Probable Developments in Iran through 1953*, 9 I 1953 r., <https://static.history.state.gov/historicaldocuments/frus-1951-54Iran/pdf/frus1951-54Iran> [dostęp: 5 III 2020].

International Court of Justice, Order of July 5th, 1951 r., Anglo-Iranian Oil Co. Case, *Request for the Indication of Interim Measures of Protection*, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/16/016-19510705-ORD-02-00-EN.pdf> [dostęp: 3 III 2020].

Ladjevardi H., *Interview with Sir George Middleton*, Iranian Oral History Project, Harvard's Center for Middle Eastern Studies, 1981 r., [https://iif.harvard.edu/manifests/view/drs:2833070\\$1i](https://iif.harvard.edu/manifests/view/drs:2833070$1i) [dostęp: 3 III 2020].

Parviz M., *Oil agreements in Iran*, Encyclopaedia Iranica, 2004 r., <http://www.iranicaonline.org/articles/oil-agreements-in-iran> [dostęp: 5 I 2020].

Probable Developments in the World Situation through Mid-1953, Freedom of Information Act Electronic Reading Room, SE-13, 24 IX 1951 r., <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/0000119697> [dostęp: 5 III 2020].

The Current Crisis in Iran, 16 III 1951 r., Freedom of Information Act Electronic Reading Room, SE-3, <http://www.foia.cia.gov/document/0000008881> [dostęp: 5 III 2020].

The Tudeh Party: Vehicle of Communism in Iran, Freedom of Information Act Electronic Reading Room, ORE 23-49, 18 II 1949 r., <http://www.foia.cia.gov/document/0000258385> [dostęp: 5 III 2020].

United States Policy Regarding the Present Situation in Iran, National Security Archive, NSC 136/1, 20 XI 1952 r., <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB126/iran521120.pdf> [dostęp: 5 III 2020].

**ARTICLES
IN ENGLISH**

Ladies and Gentlemen!

The beginning of the 21st century is undoubtedly the time of dynamic civilization development, growth of productive forces, as well as new opportunities to counteract emerging problems. Unfortunately, simultaneously to these favourable phenomena we also face those that disintegrate the lives of both individual people and social groups, nations and the entire international community. The intensification of threats in the area of security must followed by a global review of the concept of security, - traditionally considered as relating to a given entity, it is now a much broader one. It includes, among others, political, military, economic, technical, ecological, social, health and humanitarian aspects. In the era of all these dynamic changes, however, something has remained unchanged. It is the desire for a sense of security, which is one of the fundamental human needs.

Today in the area of security we deal not only with new threats, but also with questions about the effective ways of counteracting new, dangerous phenomena. Organizational activities in this area are a permanent process, and the states implementing them should use the most effective methods and means. It is therefore essential to constantly and critically reflect on how the security system should be constructed. In this respect, a valuable contribution is made by research and scientific initiatives, which lay the theoretical foundations and indicate directions.

For over a decade, one of such initiatives has been the periodical “Internal Security Review” published by the Internal Security Agency, which has issued many scientific articles devoted to the security of the state. The periodical’s content is selected in such a way as to present the issues in question as fully and as currently as possible, taking into account the diversity of opinions and approaches to the matter in question.

In this issue of the “Internal Security Review” you will find articles devoted to, inter alia, the origins and assumptions of the Russian concept of forced migration engineering and its practical application, with particular emphasis

on the role of secret services in such activities; the actions of the Belarusian authorities against the social rebellion caused by the rigged elections in 2020; a new category of threat to the economic security of the state, which is the phenomenon of creating and disseminating fake news; legal approach to the tasks carried out by the Armed Forces of the Republic of Poland in order to counteract terrorist threats in the airspace and in maritime areas, and an attempt to answer the question whether eco-terrorism is declining. You can also read the review of the monograph entitled “Legal aspects of the functioning of secret services on the example of the Internal Security Agency”, edited by Piotr Burczaniuk PhD and extracts of a master theses awarded in the competition of the Head of the Internal Security Agency.

I would like to thank all the authors, reviewers and editors for the substantive and organizational effort put into this issue of the “Internal Security Review”. It is a great pleasure for me to present this issue to the Reader.

Editor-in-Chief
Petryk Dobrzycki, PhD

**The genesis, theory, and practice
of Russian coercive migration engineering.
A contribution to the study of the migration crisis
on NATO's eastern flank**

Abstract

The purpose of this article is to present the origins and assumptions of the Russian concept of coercive migration engineering and its practical application with particular emphasis on the role of special services in such activities. The engineering of coercive migration has become an unprecedented form of leverage through which the Russian Federation pursues its geopolitical interests. The country's use of this tool is a fact and not a conspiracy theory devoid of empirical evidence, as some analysts associated with European Union institutions believe. A comparison of the course of the exodus of Cubans from Mariel to Miami in 1980 and the Finnish-Russian migration crisis in 2015-2016 proves that at least since the Cold War, the Union of Soviet Socialist Republics and then the Russian Federation - on the basis of innovative approaches to security problems and conflict theory in military science - have developed effective means and methods of engineering coercive migration, making it a tool for destabilizing states and forcing political concessions favorable to themselves.

Keywords

migration, hybrid war, Russian Federation, special services, European Union.

Today we are living through the period of the greatest increase in the diversionary element in the history of Russia, a decaying influence on neighboring countries and counting on the disorganizing methods of the spoken and printed word¹.

Włodzimierz Bączkowski,
Uwagi o istocie siły rosyjskiej.

Who will be quicker to develop a model for the disintegration and chaoticization of societies other than their own, will be the winner in this complex game of construction of new international relations, new societies and a new philosophy of life. Chaos is a multipurpose weapon².

Aleksandr Dugin,
О новом мировом беспорядке.

The purpose of this article is to present the origins and assumptions of the Russian concept of coercive migration engineering and its practical application with particular emphasis on the role of special services in such activities. According to political scientist Kelly Greenhill, who is associated with the United States armed forces research institutions, *coercive engineered migration* should be understood as the cross-border movement of people that is inspired by one state and then manipulated in such a way as to induce political, military, economic, and other concessions from the target state or group of such states. The means used to initiate cross-border population movement can be many and varied³. Their analysis can be the basis for the following theses:

¹ Excerpt from an article by W. Bączkowski (1905-2000), a Polish sovietologist and publicist, see W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, "Wschód-Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu" 1938, No. 4, p. 17.

² Excerpt from Aleksandr Dugin, Russian philosopher and geopolitician, see A. Дугин, *О новом мировом беспорядке*, <http://www.evrazia.tv/content/aleksandr-dugin-o-novom-mirovom-besporyadke> [accessed: 1 XII 2021].

³ See K.M. Greenhill, *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War*, „Civil Wars” 2008, No. 10, vol. 1, p. 6–21; *ibid.*, *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, London 2010, p. 13; *ibid.*, *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion*, „Strategic Insights” 2010, nr 9, vol. 1, p. 116–159; *ibid.*, *Migration as a Weapon in Theory and in Practice*, „Military Review” 2016, No. 96, vol. 6, p. 23–36; *ibid.*, *Migration as a Coercive Weapon: New Evidence from the Middle East*, in: *Coercion: The Power to Hurt in International Politics*, K.M. Greenhill, P. Krause (ed.), Oxford 2018, p. 204–228; *ibid.*, *Asymmetric Advantage-Weaponizing People as Non-Military Instruments of Cross-Domain Coercion*, in: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*, E. Gartzke, J. Lindsay (ed.), Oxford 2019, p. 259–289.

1. Forced migration engineering in Russian terms is generally treated as a non-military means of warfare or one of the geopolitical technologies (described further below).
2. The course of the exodus of Cubans from Mariel to Miami in 1980 and the Finnish-Russian migration crisis of 2015-2016 indicates that since the Cold War, the USSR and then its successor, the Russian Federation, have developed effective means and methods to engineer coercive migration, using it as a tool to weaken individual states or to help force political concessions more favorable to themselves.
3. The preparation and execution of coercive migration engineering is handled by both Russian security organs and special services of countries in alliance with the Russian Federation.

To date, there has been no comprehensive study of Russia's use of mass migration as a weapon. Only scarce information can be found in the Western literature on the subject, not excluding extensive studies by the aforementioned Kelly Greenhil. Moreover, some analysts even deny the very fact of militarization of migration by the Russian Federation. Supporters of this thesis include Alex Schmid of the think-tank International Centre for Counter-Terrorism in The Hague. He argues that findings such as the use of the 2015-2016 migration crisis by the Russian Federation to destabilize EU member states is a conspiracy theory unsupported by any empirical evidence⁴. European Commission official Hans Schoemaker, on the other hand, does allow for the possibility that the Russian Federation may have partially caused the influx of migrants to Europe, but according to him, this was only a side effect of its actions and not a planned operation⁵.

The source basis for this article is documents produced by the U.S. Secret Service and other government agencies, as well as publications by universities, think tanks, and public interest organizations. Information contained in interviews, newspaper articles, audiovisual recordings, dissertations, and memoirs of former officers of the Russian special services are also valuable additions. Publications by Russian experts connected with the special services, the armed forces, and especially with their didactic and scientific background were also a source of knowledge. However, it should be remembered that scientific research on the special services has many limitations, which are due

⁴ A.P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: An Exploration*, <http://icct.nl/app/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf>, p. 5 [accessed: 1 XII 2021].

⁵ H. Schoemaker, *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?*, „Militaire Spectator” 2019, No. 7–8, p. 361–364, 373.

to the covert nature of some of their activities or to deliberate disinformation ventures. The biggest limitation, especially in researching current secret service activities, is access to the source base. This makes the use of press materials, official service statements, and other scarce information, likely to lead to erroneous conclusions and assessments⁶. The associated risks can be partially mitigated by applying a historical perspective to the study of contemporary activities of Russian intelligence services and related entities, as this article has done. Through a historical perspective, continuities in the organizational structure and modes of operation of these services can be analyzed⁷. Knowing the history of the activities of Russian services, it is possible - at least partially - to define its contemporary directions, as well as the means and methods used to carry out specific projects.

The origins of the Russian concept of coercive migration engineering

The coercive migration engineering originated from the Soviet concept of so-called active intelligence or active measures (actions). These were special

⁶ K. Kraj, *Badania naukowe nad służbami specjalnymi*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa” 2020, No. 8, p. 178–179.

⁷ This opinion is confirmed, among others, by KGB Major General Oleg Kalugin, who oversaw the conduct of intelligence operations in the United States. In an interview under the telling title *KGB still does not change the rules*, which was published on June 20, 1990, he said that the methodology of operational work of state security bodies is the same as it was 50 years ago and is still based on the operational instructions of the Okhrana, i.e. the Russian Empire's political police, the Department for the Protection of State Order and Security, and the principles of the “old Stalinist school,” see O. Калугин, *Вид с Лубянки. „Дело” бывшего генерала КГБ. Месяц первый*, Москва 1990, p. 34–35. Cf. А.П. Фролов, *КГБ и контрразведывательное искусство: взгляд изнутри на теорию контрразведывательного искусства*, Москва 2003, p. 16–39. According to Colonel Sergei Mironenko (operational officer of the First General Directorate of the KGB and the Foreign Intelligence Service, PhD in history), the Russians certainly tribute to this historical and organizational continuity in the field of intelligence activities. Mironenko stresses that he gained basic skills in operational work from his senior colleagues who served in the Main Board of Counterintelligence “Smersh” of the People's Commissariat of Defense of the USSR. Therefore, according to Mironenko, modern officers of the Russian security organs are in a straight line the heirs of the Chekists. These, in turn, according to the Russian scholar, took over the principles of operational work from the Gendarme Corps and the Ochrana. Mironienko emphasizes that both the representatives of the tsarist political police and his contemporaries have a psychological type peculiar to Russians, which to a large extent determines the style and methods of operational work of Russian special services, see K. Kraj, *Rosyjska wspólnota organów bezpieczeństwa*, Kraków-Wrocław 2017, p. 127.

offensive undertakings consistent with the interests of the USSR and other countries of the communist bloc⁸, consisting in exerting influence, i.e. influencing various areas of political, economic and social life in democratic countries with the use of appropriately selected methods and means; unmasking the intentions of countries considered hostile and counteracting their political, economic and military plans; paralyzing and weakening anti-communist activity and counteracting the effects of psychological warfare; discrediting parties, allies, political groups and their leaders and activists whose activity was considered hostile; disinforming the enemy and carrying out diversion against specific individuals, groups and organizations associated with enemy centers; and performing other special activities commissioned by the leadership of the USSR⁹.

The term “active measures (activities)” was used to distinguish influence operations from espionage and counterintelligence. However, the meaning of the term was not limited to the intelligence services themselves. Soviet active measures (actions) included the activities of virtually every element of the Soviet Communist Party and state structures. Moreover, they were considered a valuable complement to traditional diplomacy¹⁰. This is confirmed by Maj. Gen. Oleg Kalugin, who served as an operations officer at the KGB’s New York residence (1960-1964) and then was the KGB’s deputy resident for political intelligence at the Washington residence (1965-1970) and a correspondent for Radio Moscow¹¹. In an interview published in January 1998 on the American news television channel CNN, Kalugin said, among other things:

(...) the main mission of intelligence, as directed by the Soviet leadership, was to warn the country’s leadership of an armed conflict. As is well

⁸ In the nomenclature of the intelligence of the People’s Republic of Poland, active measures were called “inspirational and disinformation undertakings”.

⁹ С.С. Турло, И.П. Залдат, *Шпионаж*, in: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, p. 422–423; Первое главное управление КГБ СССР, *Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ*, Москва 1970, p. 51–53; F. Musiał, *Podręcznik bezpieczeństwa. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015, p. 341.

¹⁰ S. Levchenko, *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988, p. 236–237. Cf. United States Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, Washington 1986, p. 14, 82–83.

¹¹ L. Pawlikowicz, *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, No. 7, p. 206.

known, the Soviet leadership was obsessed with a potential Western attack on the Soviet Union. Because of this, intelligence was given everything it wanted to provide information about upcoming events. It must be emphasized that there was also a second, very important side to Soviet intelligence activity, which I would not hesitate to call the heart and soul of Soviet intelligence. It was subversive activity. Not intelligence gathering, but diversion: active measures to weaken the West, to drive wedges into all kinds of alliances of the Western community, especially NATO. This was done to sow discord among the allies, to weaken the U.S. in the eyes of the people of Europe, Asia, Africa, and Latin America, to make America more susceptible to the anger and distrust of other nations, and thus to prepare the ground in case war actually broke out. In conducting such activities, Soviet intelligence was second to none. The KGB operations, which consisted of inspiring all kinds of peace congresses, youth festivals, women's and trade union movements and campaigns against American missiles in Europe, neutron weapons, spreading all kinds of falsehoods and fabrications (e.g. that AIDS was invented by the CIA), targeted politicians, the academic community and the general public. This was truly a worldwide activity, often not only financed but run or controlled by the KGB. It was intended to weaken the West militarily, economically, and psychologically¹².

Confirmation of the opinion that the source of the theory and practice of modern Russian coercive migration engineering was Soviet active measures (actions) is the course of the operation to cause the migration of Soviet Jews to the United States in order to destabilize the prevailing social relations. In the 1970s, the USSR authorities, in order to limit the effects of the so-called Jackson-Vanik Amendment¹³, allowed 5250 Soviet Jews to migrate to the United States. As part of this operation, the most hardened criminals serving sentences in Soviet prisons and penal colonies were allowed to leave. Some of them, after their "conversion" to Judaism, settled in Brighton Beach, one of the neighborhoods in Brooklyn, New York, which became known as

¹² *Cold War Experience. Cold War Espionage. Inside the KGB. An Interview with Retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin*, <http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/> [accessed: 1 XII 2021].

¹³ An amendment submitted by Democrats Henry Jackson and Charles Vanik to the 1974 U.S. Commercial Code, which conditioned the maintenance of normal trade relations by the U.S. with "nonmarket economies" on the governments of those countries respecting the right of their citizens to emigrate, see A. Mania, *Détente and U.S. Policy toward Eastern Europe January 1969-January 1981*, Kraków 2003, pp. 143-144; J. Mertus, *Bait and Switch: Human Rights and U.S. Foreign Policy*, London 2004, p. 29.

“Little Odessa”. Among the Soviet criminals sent to the United States was Yevsei Agron, a criminal from Leningrad. He arrived in New York City on October 8, 1975, and subsequently formed a large criminal organization in Brighton Beach engaged in racketeering of Russian-speaking expatriate businessmen, jewelry store robberies, and illegal diamond and gold transactions. Revenues from this criminal activity reached approximately \$100 million annually. As a result of the struggle over spheres of influence, Agron was gunned down on May 4, 1995, giving rise to Russian organized crime in the United States, which, according to FBI Director Louis J. Freeh, was this country’s greatest and longstanding national security threat¹⁴. The fact that even today the Russian security apparatus uses Russian organized crime groups as tools in its intelligence activities and for exerting political influence proves that this opinion is true. Their members are responsible for carrying out numerous cyber attacks, organizing the smuggling of people and goods, and even carrying out assassinations on the Kremlin’s political order. Criminal activity is also a source of “black cash”¹⁵.

Operation code-named “Bravo,” which involved initiating the migration of Cuban nationals to the United States to destabilize the situation on the East Coast, followed a similar course, though on a much larger scale. The operation, known as the exodus of Cubans from the port of Mariel to Miami (*Mariel Boatlift*), Spanish: *éxodo del Mariel*), lasted from April 1 to November 19, 1980 and was successfully carried out by the Cuban intelligence services at the behest of Fidel Castro, leader of the Socialist Republic of Cuba¹⁶. It cannot be ruled out that the operation code-named “Bravo” may have been carried out with the full consent of the Soviet political leadership and with the participation of its security apparatus. Its similarity to actions taken by the Soviets in the 1970s, especially in the aspect of using the criminal element to destabilize social life in

¹⁴ J.O. Finckenauer, E.J. Waring, *Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime*, Boston 1998, p. 72, 75–76; K. Laskowska, *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006, p. 274–275.

¹⁵ *Putin’s Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security. A Minority Staff Report Prepared for the Use of the Committee on Foreign Relations United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, Second Session, January 10, 2018*, Washington 2018, p. 5, 54–56. For more on this subject, see M. Galeotti, *Gangster Geopolitics: The Kremlin’s Use of Criminals as Assets Abroad*, <https://www.russiamatters.org/analysis/gangster-geopolitics-kremlins-use-criminals-assets-abroad> [accessed: 1 XII 2021].

¹⁶ United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism and Subversion. Intelligence Activities of the DGI. Hearings Before the Senate Subcommittee on Security and Terrorism, February 26, March 4, 11, and 12, 1982*, Washington 1982, p. 162; A. Larzelere, *Castro’s Ploy-America’s Dilemma: The 1980 Cuban Boatlift*, Washington 1988, p. XXXI–XXXII.

a hostile state, is striking. Moreover, beginning in the 1970s, Cuban intelligence was under the complete supervision of the KGB, which meant that the conduct of such a major undertaking could not take place without the knowledge and approval of the Kremlin.

During the Cold War, the conduct of foreign policy and intelligence activities on behalf of socialist Cuba and the Communist Party in charge was the responsibility of five institutions:

1. General Department of International Relations of the Central Committee of the Communist Party of Cuba (Departamento General de Relaciones Exteriores del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DGRE),
2. Department of American Affairs of the Central Committee of the Communist Party of Cuba (Departamento América del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DA),
3. Department of Middle Eastern and African Affairs of the Central Committee of the Communist Party of Cuba (Departamento de Medio Oriente y África del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DMOA),
4. Directorate of Intelligence Information of the Revolutionary Armed Forces of Cuba (Departamento de la Información de Inteligencia de las Fuerzas Armadas Revolucionarias de Cuba, DIIFAR),
5. General Directorate of Intelligence of the Ministry of Interior (Dirección General de Inteligencia del Ministerio del Interior de Cuba, DGI)¹⁷.

The Cuban Revolution, which lasted from July 26, 1953, to January 1, 1959, changed the approach of the USSR and the Eastern Bloc countries to Latin America. The Czechoslovak Socialist Republic and the USSR quickly established economic, diplomatic, and military relations with the new regime headed by Fidel Castro. Actions were also taken to establish security cooperation. The close cooperation of the Cuban and Soviet secret services was first discussed during Raúl Castro's visit to Moscow in July 1960. Raúl Castro, who supervised the work of Cuban intelligence, highly valued the effectiveness of the KGB and the security services of the socialist bloc countries. He demanded that Moscow send intelligence and counterintelligence specialists to Havana to train executives of the Cuban security apparatus. Focusing on close cooperation with the countries

¹⁷ Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Cuba's Foreign Policy Apparatus and How It Works*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79B00457A000400010001-8.pdf>, p. 10 [accessed: 1 XII 2021].

of the socialist camp, which in agreement with the USSR secretly provided Cuba with aid in the form of weapons and military equipment, Fidel Castro personally oversaw the creation of security and intelligence services¹⁸. In the first period, the Czechoslovak Security Service (Státní bezpečnost, StB) played the leading role in building the structures of the Cuban intelligence services, which in time met with an unfavorable reaction from the KGB. After the failure of the U.S.-inspired Bay of Pigs invasion (April 17-19, 1961), during which the StB was not up to the task, the Czechs were deprived by the Soviets of their influence over the Cuban service¹⁹. Initially, confidential contacts between the Soviet and Cuban leadership took place through KGB intelligence officer Alexander Ivanovich Shitov (Alekseyev), who was in Cuba under the guise of a TASS correspondent and, after diplomatic relations between the two countries were established, as an advisor to the Soviet embassy in Cuba. From June 12, 1962 to January 15, 1968, Shitov served as Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the USSR to Cuba. He received the position through the personal intercession of Fidel Castro. The Central Committee of the USSR approved a plan for cooperation with the Republic of Cuba developed by the leadership of friendly intelligence services. The plan included systematic consultations, sending the necessary number of advisers to Cuba, providing special equipment, and training Cuban intelligence officers at KGB facilities. During the first three years of cooperation, about 100 top Cuban officials-including José Abrahantes Fernández (Minister of the Interior from 1985 to 1989), Ramiro Valdés Menéndez (Vice President of the Council of State from December 20, 2009 to October 10, 2019), and Fabián Escalante (Director of the Central Political Board of the Interior Ministry from 1985 to 1989, among others) - were trained in the USSR in intelligence and counterintelligence theory and practice. The training was primarily concerned with knowledge of the forms and methods of operational work of the American secret services. Soviet intelligence officers who illegally spent more than 20 years in the United States were lecturers and instructors²⁰. According to a June 1964 CIA intelligence briefing, there were five Soviet advisors permanently housed at DGI headquarters whose presence was kept secret. They had direct contacts with the Director General of the DGI and officers serving in the Illegal Department (Departamento Ilegal), which was in charge of conducting agent

¹⁸ В. Величко, *От Лубянки до Кремля. Секретные миссии*, Москва 2013, p. 267.

¹⁹ J. Koura, R.A. Waters, *Africanos versus Africanitos: the Soviet-Czechoslovak Competition to Protect the Cuban Revolution*, „The International History Review” 2021, No. 43, p. 72–89.

²⁰ В. Величко, *От Лубянки до Кремля...*, p. 267–268; F. Escalante, *The Secret War: CIA Covert Operations Against Cuba 1959–1962*, Melbourne 1995.

intelligence activities from illegal positions. Their activities consisted of obtaining information and organizing diversionary and sabotage projects²¹. According to the Americans' findings, the DGI, then headed by Manuel Piñeiro Losada (1933-1998), was among the top five intelligence services in the world, after the KGB, CIA, Mossad, and MI6. Cuban intelligence was of particular value to the Soviets because of the great opportunities for operational work within the United States, since its officers, as accredited diplomats, had complete freedom of movement within the country, while emissaries of the USSR and other Soviet bloc countries were forbidden to move no further than a 40-mile radius around New York and Washington. In 1970, a team of KGB advisers led by General Viktor Semyonov was sent to Cuba to purge the DGI of officers and agents considered anti-Soviet by the KGB. Losada, increasingly disillusioned with the Soviets' selection of DGI employees, was removed as director and replaced by the pro-Soviet José Méndez Cominches. In this way, the DGI was subordinated to the KGB. Soviet officers had access to the DGI's agent network. The DGI leadership also had to consult with the KGB on operational plans, and Semyonov and his successors oversaw the Cuban intelligence budget, which was approved in Moscow²².

Illegal migration of Cuban citizens to the United States has been a major challenge for U.S. authorities since 1959. Cubans, using smugglers, have attempted to leave the island and enter the country by sea, usually on makeshift rafts. They also enjoyed direct flights to Miami²³. In the late 1970s, the Cuban economy, closely tied to the Comecon countries and dependent on aid from the USSR, began to be severely affected by Soviet involvement in the war in Afghanistan and the trade embargo imposed by the United States. This resulted in a significant increase in internal tension in the country and a series of spectacular Cuban escapes abroad²⁴. When on April 21, 1980, more than 10,000 Cubans seeking political asylum entered the embassy of the Republic of Peru in Havana, Castro ordered the temporary removal of Cuban

²¹ Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. The Organization of the General Directorate of Intelligence (Dirección General de Inteligencia – DGI)*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10321.pdf>, p. 4–5 [accessed: 1 XII 2021].

²² *Ibid.*, p. 24; J. Richelson, *Sword and Shield. The Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge–Massachusetts 1986, p. 211; T.A. Latner, *Cuban Revolution in America: Havana and the Making of a United States Left, 1968–1992*, Chapel Hill 2018, p. 116.

²³ J. Duany, *Cuban Communities in the United States: Migration Waves, Settlement Patterns and Socioeconomic Diversity*, „Pouvoirs dans la Caraïbe Revue du Centre de recherche sur les pouvoirs locaux dans la Caraïbe” 1999, No. 11, p. 69–103.

²⁴ A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma...*, p. 213–233.

guards guarding the diplomatic mission and announced that he would issue exit visas to dissidents who entered the Peruvian embassy. In a report to the House of Representatives Subcommittee on Intelligence on January 31, 1980, the CIA's Cuban Analysis Center warned that the Castro regime's action could cause a mass emigration of Cubans to the United States, aimed at reducing their discontent resulting from the country's deteriorating economic situation. However, the CIA's warnings were ignored by the administration of President James Carter (1977-1981). Eventually, Latin American countries and the United States agreed to accept 10,000 refugees, and Costa Rican authorities arranged twice-daily flights from Havana to San Jose, from where the refugees could leave for other countries. In this way, 7,500 Cubans left the country. After two days, Castro suspended the flights and demanded that all refugees go on their own to the countries where they planned to settle. As a result, thousands of cruise boats from Miami entered the port of Mariel, Cuba, to pick up refugees and transport them to American shores. The Cubans involved were surprised by the well-organized action. The American boats were escorted by Cuban gunboats all the way to the port of Mariel itself. Among the crew members were also representatives of the Cuban diaspora in the United States. They handed Cuban government officials letters with the names of their relatives and friends who were to be taken from Cuba. But boat and ship crews were told that in exchange for each refugee they designated, they must take with them at least four people designated by the Castro administration. Thus, boats bound for U.S. shores carried especially dangerous criminals, mental institution patients, and retirees released from Cuban prisons. Shortly after the first Cuban emigrants landed in Florida, President James Carter stated that the United States would welcome them with "an open heart and open arms." But the euphoria among Washington officials and journalists was short-lived. What initially appeared to be a victory for the United States became a major problem. Many captains returning from Cuba reported that they could not find relatives and could not leave Cuba unless they took people selected by the regime administration. Between April 21 and September 26, 1980, when Cuba closed the port of Mariel, approximately 124,000 refugees arrived in Key West, Florida. None of them had documents to enter the United States, and 1/5 of them were people who had served prison sentences. Many people arrested in Cuba for common crimes have been detained by local police, who have threatened them with jail if they do not leave the country. After being inventoried at local checkpoints by security forces, they were taken to El Mosquito camp in Mariel. Another group that reached the United States were criminals who were serving time in Cuba for serious crimes. The sudden influx of refugees has forced American authorities

to take extraordinary measures. Florida Governor Bob Graham declared a state of emergency, and the federal government set up several camps where refugees underwent medical examinations. Each individual's data was thoroughly vetted by the migration service, the FBI, and the CIA. Those with criminal histories were placed at the Federal Correctional Institution in Talladega, Alabama, where they awaited deportation proceedings. In mid-May, the FBI arrested three people wanted for air piracy. On June 1, 1980, a group of over 300 Cubans broke out of a refugee relocation center at Fort Chaffee, Arkansas. They vandalized stores and set fire to buildings and cars in the streets. When the military searched the facility where they had previously stayed, they confiscated a significant amount of homemade weapons. It was one of many confrontations between law enforcement officials and refugees protesting delays in resettlement. Violent riots also broke out at a refugee camp located at Eglin Air Force Base in Fort Walton Beach, Florida. There, in turn, a group of 200 Cubans threw bricks and stones at military police and broke the fence. After the fight, police captured 68 suspected rioters and placed them in a more secure facility. Although the White House announced that the riot instigators and hundreds of criminals would not be allowed to remain in the United States, officials unofficially acknowledged that Castro was unlikely to allow them to return to their homeland. If these individuals were forced to return to their homeland, they would have to show that they had a "well-founded fear of persecution" under the new refugee law passed just five weeks before the exodus.

In the United States, the vetting procedure was impractical because it involved strictly case-by-case review, which, with 124,000 immigrants, was very impractical. Identification was extremely difficult because the refugees who arrived in Miami did not have visas or other travel documents. It also found that 24,000 Cuban refugees had spent more than 15 days in prison, but unofficial figures suggested that up to 40,000 arrivals were affected. The culture shock and sense of isolation upon their arrival in the United States contributed to the chaos and increase in crime. For example, between July and September 1980, refugees who wanted to return home hijacked a passenger plane to Cuba almost every week. In response to these events, Castro announced on September 18, 1980, that he would extradite all Cuban hijackers to the United States. Cuban criminals committed murder, rape, and robbery in American cities where they settled. In the United States, they became known for their use of large caliber weapons, bravado and cruelty. In the 11 months following their arrival, 66 of them were arrested in Miami for manslaughter and 72 for murder. In fact,

the murder rate among refugees was five times higher than the rate among the general population of Miami²⁵.

The testimony of the refugees and the findings of the CIA and FBI have made it possible to partially reconstruct the backstory of the operation, which was planned, prepared, and carried out by Cuban intelligence dependent on Moscow. According to the Americans, the operation was led by Napoleón Vilaboa, a DGI officer who spread the word on Spanish-language radio broadcasts in Miami that the port of Mariel was open. On April 19, 1980, Vilaboa boarded the boat Ochún in Miami Beach and led the first flotilla of more than 40 ships to Cuba. He returned after picking up his daughter and aunt²⁶. Officers and agents affiliated with Havanatur Travel Agency were also involved in the operation. Since the early 1970s, the Cuban intelligence services (especially the DGI) have noticeably intensified their operations against emigrant communities in Florida, New York, and New Jersey. Many Cuban agents infiltrated various exile organizations and business groups as well as left-wing political organizations and think tanks. One of the entities used to gain agency among Cuban emigrants was the Havanatur Travel Agency, a Miami-based Panamanian company with a monopoly on making flights carrying Cuban emigrants from the United States back to Cuba. The office, headed by Col. Carlos Alfonso, identified by the U.S. State Department as a DGI officer, conducted operational screening of travelers to Cuba and informed Havana of those who merited further attention. The agency's activities were exposed and Havanatur Travel Agency was expelled from the United States on December 31, 1979. Also involved in preparing the exodus from Mariel to Miami were Cuban intelligence officers and agents: Col. Jorge De Bassa, Lt. Col. Fernando Fuentes Cova (American Airways Charter), Capt. Fernando Lastra, in charge of DGI active operations in the U.S. and the Caribbean, Col. Charles Romeu (American Airways Charter), Juan Carbonell (Cuban Interests Section of the Czechoslovak Embassy in the U.S.), Orestes Aleman (Cuban American Enterprises), Albor Ruiz (Antonio Maceo Brigade), and Jose Ignacio Marquez, Rafael Correa, Marcos Raul Correa, and Estevan Martin²⁷.

²⁵ In: L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider's View*, Washington 1985, p. 163–166; K. Dupes Hawk i in., *Florida and the Mariel Boatlift of 1980: The First Twenty Days*, Tuscaloosa 2014, p. 3–9, 29–49 et seq.; J.B. Wolf, *Antiterrorist Initiatives*, New York 1989, p. 91–92.

²⁶ J.O. Tamayo, *Napoleón Vilaboa, „Father” of Mariel Boatlift, Speaks*, „The Miami Herald”, 15 V 2010, <http://www.latinamericanstudies.org/espionage/vilaboa-2010.htm> [accessed: 1 XII 2021].

²⁷ United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism...*, p. 32–33. For more on the subject of DGI's use of expatriates and tourists as agents and its contacts with Cuban emigration agencies,

U.S. security agencies have determined that the refugees included a group of individuals who were recruited by DGI as so-called disinformation agents. Their job was to disrupt the activities of the FBI and other U.S. services by passing on fake news about alleged “missions” being carried out on U.S. soil and the names of potential contacts. Another group arriving on the continent were DGI undercover collaborators. They were to be engaged in active measures of disintegrating Cuban exile organizations, demoralizing and terrorizing American society. The means to do so included drug distribution, provoking racial conflict among Mexicans, Puerto Ricans, and African Americans, conducting sabotage and diversionary activities, and espionage activities involving *Soviet Disinformation* political and scientific and technical intelligence²⁸.

One of the agents who found his way to Miami with the inspiration of DGI was Mario Estebes Gonzales. He initially belonged to the Union of Young Communists (Unión de Jóvenes Comunistas), a youth organization of the Communist Party of Cuba, and later took a job with the Cuban Interior Ministry. After arriving in the United States in June 1980, it was not until November 1981 that he was arrested on drug trafficking charges. At the time of his arrest by the Coast Guard off the coast of Florida, he was carrying 2,500 pounds of marijuana by boat. During a hearing in Federal District Court in Miami, he testified that he was one of about 3,000 agents sent to the United States during the 1980 exodus, and said his first assignment was to join Alpha 66, a radical paramilitary group in opposition to the Castro regime that was initially funded and trained by the CIA. He spent 2.5 months in the organization and during that time sabotaged equipment and sank two boats worth thousands of dollars. Later, Mario Estebes Gonzales was ordered to become involved in drug trafficking. Until his arrest, he traveled frequently to Cuba, mostly by speedboat, and delivered \$2 million to \$3 million in drug proceeds to Cuban officials. The funds raised by the Cuban government in this way were mainly used to acquire the “hard currency” needed for the Cuban economy and to finance subversive leftist movements in Latin America²⁹.

see Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, *Information Report. Selection and Training of Cuban Intelligence Agents Abroad*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10312.pdf>, p. 4 [accessed: 1 XII 2021].

²⁸ United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism...*, p. 266; L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, p. 167; J.B. Wolf, *Antiterrorist Initiatives...*, p. 93.

²⁹ Cuban American National Foundation, *Castro and the Narcotics Connection. Special Report*, Washington 1983, pp. 35-37, 41; L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, p. 167; A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma...*, pp. 230-231. For more on Alpha 66 and its

What initially appeared to be a major mistake by the Castro regime turned out to be its great success in the long run. Through the use of coercive migration engineering, the Soviet and Cuban Communists achieved the following goals:

- at least a temporary easing of the internal tensions facing the Castro government, which was achieved after a group of the most disillusioned, bitter, and economically unproductive citizens left Cuba,
- causing serious problems in U.S. cities and effectively undermining the hitherto positive image of Cuban emigration established in American public opinion, as well as causing increased racial and ethnic tension - as a result of the expulsion of thousands of criminals from Cuba and their placement in the United States,
- burden on the U.S. budget as a result of the arrival of 124,000 refugees. The federal government spent more than \$600 million on resettlement, food vouchers, and medical assistance for refugees; the need to separate dangerous Cuban criminals from the rest of Cuban society by placing them in prisons further increased costs,
- gaining for the Cuban intelligence services the vast facilities necessary to carry out further espionage and diversionary operations in the United States, as well as gaining an important source of funding for their activities, the proceeds of drug trafficking,
- the involvement of U.S. intelligence agencies in neutralizing destabilization efforts undertaken by Castro, resulting in a weakening of U.S. activity on other lines of foreign policy aimed at containing the expansion of the Soviet Union³⁰.

The coercive migration engineering used by Castro resulted in incremental changes in U.S. migration policy. In 2014, there was a warming of relations between Washington and Havana. The following year, the American embassy in Cuba was opened and U.S. Secretary of State John Kerry came to visit after an absence of 70 years. Changes in both countries' foreign policies and normalization of relations have resulted in increased migration of Cubans to the United States. This was due to an increase in the number of Cubans fearing that the United States would change its previous policy of privileging Cuban refugees. The U.S. administration was trying to avoid another exodus from

relationship with the CIA, see A. McPherson, *Caribbean Taliban: Cuban American Terrorism in the 1970s*, "Terrorism and Political Violence" 2018, No. 31, vol. 2, p. 390–409; K. McElrath, *Prosecution. Unsafe Haven: The United States, the IRA and Political Prisoners*, London 2015, p. 65-83.

³⁰ L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, p. 166.

the island, so it assured that there would be no changes in immigration policy. However, in January 2017, President Obama announced the withdrawal of the *wet foot, dry foot* policy, under which any Cuban detained at sea was returned to the island, and those who managed to touch the U.S. shore with their foot were granted residency in the United States³¹. The number of people categorized as inadmissible to enter the U.S. has also increased. It also included individuals whose medical conditions did not meet the criteria adopted by U.S. immigration law, or who had come into conflict with the law³².

Coercive migration engineering as a geopolitical technology in Russian foreign policy in the 21st century

Despite the disintegration of the USSR, the Russian Federation's policy towards the West can still be described as a Cold War, in which conflict factors prevail over elements of consensus. According to Vladislav Surkov, a longtime advisor to President Vladimir Putin and the founder of the "sovereign democracy" doctrine, the Russian Federation can only survive by continually expanding its own borders. By pursuing an expansionist foreign policy, it can also effectively reduce any social tensions caused by domestic difficulties. According to Surkov, the Russian Federation does this by "projecting chaos" to neighboring states, which allows it to take actions to consolidate its own society and create divisions among outsiders. Surkov points to the annexation of the Crimean Peninsula as an example of the implementation of the assumptions of such a foreign policy. The integration of Russian society has succeeded by causing chaos in its neighboring country, Ukraine. Surkov also stresses that the negative reaction of the European Union and the United States to Moscow's intervention in Ukraine is meant to prove that the West is aware that the Russian state has not lost its imperial inclinations³³.

Assessments of Russian foreign policy formulated in NATO institutions fully confirm this opinion. In a report entitled *NATO 2030. United for a New Era*, November 25, 2020, prepared by a group of experts commissioned by NATO

³¹ A. Bartnik, *Koniec przywilejów. Nowa fala emigracji kubańskiej do Stanów Zjednoczonych*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2017, No. 2, p. 57.

³² *Ibid.*, p. 67.

³³ B. Сурков, *Куда деля хаос? Распаковка стабильности*, <https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html> [accessed: 1 XII 2021].

The article was written before February 24, 2022 and the invasion of Ukraine by the Russian troops (editor's note).

Secretary General Jens Stoltenberg, a statement was included that the main challenge to international security at the dawn of the third decade of the 21st century is the intensification of geopolitical rivalry among powers, which manifests itself in escalating disputes over territory, resources, and values. According to the authors of the report, whose aim is to define the direction of a new security strategy (NATO Strategic Concept) to replace the outdated 2010 document, the main military threat to NATO in the perspective at least until 2030 will be the Russian Federation. NATO's post-Cold War attempts to build a constructive partnership with the country have been rebuffed, according to NATO experts. Beginning in the second half of the 1990s, the Russian Federation developed conventional military forces and expanded its nuclear arsenal. This has served her to take steps to regain control of the states that emerged from the disintegration of the USSR by undermining their sovereignty and violating their territorial integrity. The revisionist policy of the Russian Federation has led to a sharp deterioration in relations with NATO and has negatively affected the security of the Euro-Atlantic area. The consequences of this policy were: the initiation of the war in South Ossetia by the Russian Federation, the invasion of Georgia (August 6-16, 2008), the annexation of the Crimean Peninsula (February 20-March 26, 2014), and the seizure of Donbass, which occurred as a result of the war that broke out in April 2014. The aforementioned report emphasized that the purpose of these military operations conducted by the Russian Federation in areas in the immediate vicinity of NATO member states was to create a dependent system of satellite states and frozen conflict zones, which are potential sources of destabilization of NATO's eastern flank. At the same time, the Russian Federation has taken steps to increase its military activity in the Eastern Mediterranean (launching a military intervention in Syria on September 30, 2015), the Barents Sea, the Baltic Sea, the Black Sea and the High North. It has gained capabilities there that allow it to counteract access or deny access to areas critical to the security of NATO countries. The authors of the report also state that the Russian Federation regularly violates airspace and freedom of navigation in the Atlantic. It also made attempts to gain footholds in Africa (Libya, Republic of Burundi, Republic of Sudan, Central African Republic) through private military companies operating there³⁴. The report also points out that in addition to military activity, the Russian Federation has developed and already used unconventional means that threaten both

³⁴ NATO 2030. *United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf, p. 25 [accessed: 1 XII 2021].

the security of individual NATO members and the stability and cohesion of NATO as a whole, and thus undermine confidence in its democratic institutions. According to NATO experts, the Russian Federation is constantly perfecting hybrid warfare, which puts the field of conflict outside the boundaries of peace and war, in the so-called gray zone. A state attacked in this way faces difficulties in obtaining a decision-making consensus in international security organizations (among other things, it prevents the application of the Hague Conventions of 18 October 1907 or Article 5 of the North Atlantic Treaty of 4 April 1949³⁵).

As understood by NATO experts, hybrid methods of warfare take the form of kinetic (lethal) and non-kinetic (non-lethal) actions, such as subversive and terrorist activities, means of conducting operations in cyberspace, carrying out state-sanctioned assassinations with the use of chemical weapons, the use of political coercion, economic coercion, and the massive use of disinformation, propaganda and other tools to violate the sovereignty of NATO member countries and to weaken them from within. These are modified active measures, which the Russian Federation not only did not discontinue, but significantly improved them, which was associated with the development of modern information technologies and the revival of geopolitics, which is the scientific and ideological basis for such actions³⁶.

One of these unconventional measures is the coercive migration engineering. Consideration of its use appeared in overtly published Russian military writing in the second decade of the twenty-first century. As in the USSR, so in modern Russia, “military science” is a systematized body of knowledge about war, the preparation of the armed forces and society for war, and the means of waging it. Military science also includes the laws governing armed combat. These laws reflect the dependence of the course and outcome of war and armed struggle on the economic, moral and political, scientific and

³⁵ *North Atlantic Treaty, done at Washington on April 4, 1949.* (Journal of Laws of 2000, No. 87, item 970) - (editor's note).

³⁶ *Ibid.*, pp. 16-17. The literature on Russian actions viewed through the lens of the U.S. concept of *hybrid warfare* is extensive; see for example: *Terrorism: Commentary on Security Documents*, vol. 141: *Hybrid Warfare and the Gray Zone Threat*, D.C. Lovelace (ed.), Oxford 2016; *Terrorism: Commentary on Security Documents*, vol. 141: *Russia's Resurgence*, D.C. Lovelace (ed.), Oxford 2017; O. Fridman, *Russian "Hybrid Warfare": Resurgence and Politicization*, Oxford 2018; M. Galeotti, *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, London 2019; *Hybrid Conflicts And Information Warfare: New Labels, Old Politics*, O. Fridman, V. Kabernik, J.C. Pearce (ed.), Boulder 2019; B. Najžer, *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, London 2020; S. Jasper, *Russian Cyber Operations: Coding the Boundaries of Conflict*, Washington 2020.

technical relationships as well as military potentials of the warring parties³⁷. Russian analysts and military commanders unanimously emphasize that the center of gravity of modern conflicts has shifted toward the integrated use of so-called non-military means used in support of the armed forces³⁸. Non-military means (Russian: *невоенные меры*) are the totality of specific measures used by the state in a situation where it is necessary to supplement or replace armed struggle, aimed at achieving a specific goal. The use of non-military means is within the competence of all institutions and bodies carrying out tasks in the field of internal and external state policy. Non-military measures take the form of actions of a political, diplomatic, economic, legal, informational-psychological, informational-technical, humanitarian and spiritual nature. They serve to achieve political goals with minimal military influence on the enemy, by neutralizing its military and economic potential through information influence and psychological pressure, with active support of the internal opposition, and by using sabotage and guerrilla warfare. In this case, mass, planned influence on the consciousness of citizens of the state - the object of aggression - via the Internet becomes of great importance. Information resources have become one of the most effective weapons, and their widespread use can destabilize a country's internal situation within days³⁹.

A reading of available studies by Russian experts indicates that the integrated use of non-military means occurs within the framework of geopolitical technologies (Russian: *геополитические технологии*). It is a complex system of direct or indirect, integrated, combinatorial application of various non-military means (both "soft" and "hard") by state and non-state actors to control and manage a state, a group of states, or politico-military alliances to achieve long-term geopolitical objectives at the state, interstate, regional, and global levels at low political, economic, and moral cost. As Russian military officials point out, geopolitical technologies such as controlled chaos strategy, terrorism, color revolutions, coups, and "humanitarian interventions" are substitutes for direct military expansion. These are more flexible, adaptive techniques of aggression

³⁷ А.П. Горкин, *Военный энциклопедический словарь*, vol. 1, Москва 2001, p. 296–300; А.Э Сердюков, *Военный энциклопедический словарь*, Москва 2007, p. 135.

³⁸ В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, "Военно-промышленный курьер" 2013, No. 8, p. 1–3; М.А. Гареев, Н.И. Турко, *Война: современное толкование теории и реалии практики*, "Вестник Академии военных наук" 2017, No. 1, p. 4–10.

³⁹ *Военная мысль в терминах и определениях*, vol. 1: *Вооруженные силы Российской Федерации*, Н.Н. Тютюнников (ed.), Москва 2018, p. 123.

that enable a given geopolitical objective to be realized when “soft” instruments and methods of influence do not produce the desired result⁴⁰.

As already mentioned, one of the geopolitical technologies is the engineering of coercive migration, the use of which has been extensively characterized by the chairman of the College of Military Experts⁴¹ Maj. Gen. Alexander Vladimirov, in his monograph *Fundamentals of General Theory of War*, published in 2012, in the chapter *Geopolitical Technologies as New Operational Means of War*⁴². It is worth recalling that in 2012 Vladimirov’s work was recommended by Maj. Gen. Pavel Kriazhev, an expert at the Russian Council on International Affairs, as a textbook for students of military colleges and other universities and executives of government institutions of the Russian Federation. According to Kriazhev, the study contains a description of new concepts emerging in Russian military thought and instructions for their practical application⁴³. In Vladimirov’s view, war is the main process concerning human existence, in which armed struggle is only one of the tools. The goal of war is peace, that is, a system of world governance in which the winning side has the opportunity to perpetually and completely exploit the strategic effects of its victory, including the uncontrolled use of all the resources of its defeated opponent. According to Gen. Vladimirov, one of the tools in such an understanding of war are also population migrations, which he describes as “streams” or “human flows” (Russian: *антропопотоки*). ‘They represent one of the greatest challenges to the internal security of European countries. According to Vladimirov, several reasons contributed to this:

⁴⁰ А.К. Шарапов, *Характеристика отдельных геополитических технологий, применяемых в современном геополитическом процессе*, „Вестник Забайкальского государственного университета” 2015, No. 4, p. 103–104, 109.

⁴¹ The College of Military Experts (Коллегия военных экспертов) is a non-governmental scientific research organization established in 1997. It is related to the Russian Council for International Affairs. It is engaged in conducting scientific research in the field of military, strategy and security policy of the Russian Federation, organizing international and national conferences, seminars and round tables on international, regional and national security issues, preparing projects, concepts and doctrines, organizing courses and trainings for military personnel, preparing operational analyses and scientific papers on significant political and social events, preparing recommendations and opinions for state authorities and the armed forces of the Russian Federation, see Коллегия военных экспертов, <http://ir.russiancouncil.ru/organisations/kollegiya-voennykh-ekspertov/> [accessed: 1 XII 2021].

⁴² А.И. Владимиров, *Основы общей теории войны. Часть I: Основы теории войны*, Москва 2012, p. 494 et seq.

⁴³ П.Н. Кряжев, *Рецензия на монографию Владимирова А.И. «Основы общей теории войны»*, „Арсенал Отечества” 2012, No. 1, p. 84.

1. The policy of multiculturalism, contrary to the expectations of officials of Western European countries, failed, as it turned out that immigrants and refugees, despite attempts to assimilate with the indigenous population, create new communities that develop their own culture, different from the European one. These communities began to absorb the territories of Western states. Moreover, official state policies of tolerance in France, Germany, England, and Italy have led to the erasure of Christian Western civilization in Europe, the cradle of its development, by foreign ethnic groups. This is the beginning of a global and geopolitical catastrophe, the consequences of which will negatively affect the future history of humanity.
2. Migration to Europe took the form of aggression, which put the indigenous people in the position of having to fight for survival. As Gen. Vladimirov points out, the invasion of foreign ethnic groups will undoubtedly cause a sharp escalation of nationalist sentiment in Europe among the indigenous population, which in turn will lead to the dismantling of all liberal institutions and the return of fascism.
3. As a mass phenomenon, population migration is unstoppable. Directing a wave of emigrants to any country through the use of manipulation results in the complete destabilization and even destruction of the state and nation. Therefore, inspiring and controlling the movement of large numbers of people is a kind of modern asymmetric warfare and the most powerful strategic weapon of our time.

The use of this “weapon” enables:

- the tearing down of political borders, and in the long run, economic and cultural borders,
- the breakdown of the territorial integrity of the nation-state, leading to the loss of its previous geopolitical and regional status,
- the destruction of a nation’s culture, values, and way of life, and ultimately, its erasure from history.

Gen. Vladimirov also believes that the successful application of coercive migration engineering is contingent on the implementation of a number of projects, including:

- creating the conditions for the influx and settlement of a small but very active minority or ethnic group on the territory of a hostile state,
- preparing a beachhead that would then allow the main wave of migration to dislocate in enemy territory,

- increasing the stream of emigrants and intensifying their activities by creating conditions in their home country that make a stable existence impossible.

Gen. Vladimirov also stresses that victory in an asymmetric war using coercive migration engineering is only possible if the following cultural and psychological factors are exploited:

- simple humanity syndrome,
- the mercy of the strong on the weak,
- hatred of the weak against the strong⁴⁴.

Referring to these factors, the Russian military officer suggests that an integral part of coercive migration engineering is humanitarianism. Very often, mass migrations of people turn into humanitarian crises, so people who have been forced to relocate under conditions of conflict, natural disasters or for other reasons are among the groups most in need of humanitarian aid. The fundamental humanitarian values of humanity, dignity, fairness, solidarity, independence and respect for international law are the basis of official EU policy. It includes three components: emergency assistance, food aid, and assistance provided to migrants, refugees and displaced persons. According to the *European Consensus on Humanitarian Aid*, humanitarianism is one of the four basic principles of humanitarian aid, which means that human suffering must be met with a response in all circumstances, with particular attention to the most vulnerable in the community⁴⁵.

In Russian military studies, the term “humanitarianism” has been presented as a means of information warfare. The methods of its use were characterized by Alexander Sharapov, a graduate of the Lenin Military Political Academy in Moscow who served in the Russian army from 1967 to 1995 (he is now a researcher at Zabaykal State University)⁴⁶. According to him, militarization of humanitarianism has been done under the pretext of providing humanitarian aid. This caused humanitarianism to evolve into:

⁴⁴ А.И. Владимиров, *Основы общей теории войны...*, p. 500–503; *ibid.*, *Новая Орда. Цель организованного мировым правительством переселения народов – «защитка» Европы*, „Военно-промышленный курьер” 2015, No. 45, p. 8.

⁴⁵ F. Kaczmarek, *The European Union towards the World Humanitarian Summit*, “Yearbook of European Integration” 2016, No. 10, p. 415; K. Kot-Majewska, *Działania humanitarne na rzecz uchodźców i osób wewnątrznie przesiedlonych – kwestie prawno-instytucjonalne oraz praktyka*, in: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza (ed.), Warszawa 2016, p. 205–226.

⁴⁶ Шарпов Александр Константинович, <http://m.zabgu.ru/php/person.php?id=704> [accessed: 1 XII 2021].

- instrument of armed interventions in the affairs of sovereign states, carried out by important geopolitical players to pursue strategic interests, such as: the creation of their own military-political, economic and information-ideological infrastructure in the territory of influence,
- a type of geopolitical technology that primarily involves providing active information support to an ongoing action in order to make it legitimate. This is done under the pretext of “protecting human rights”, “humanitarian values” or “preventing disaster” in areas of religious, ethnic, social and international conflict⁴⁷. In the second decade of the 21st century, the terms “humanitarian technologies” and “humanitarian actions” appeared in Russian information warfare theory and practice, replacing the term “soft power.” According to the authors of a report by the Estonian Police Security Office (Kaitsepolitseiamet, KAPO), this effort is intended to lead to a change in the perception of the actions taken by the Russian Federation in the West as a threat⁴⁸. The terms “humanitarian technology” and “humanitarian action” refer to activities aimed at influencing individuals and societies through the use of techniques of rational persuasion and psychological manipulation. In addition to outreach, the use of the following means is included in the scope of these concepts: neuro-linguistic or psychosomatic programming, pharmacological control, other technical tools. Humanitarian technologies build on the achievements of such sciences as psychology, social anthropology, linguistics, ethnography, religious studies, among others⁴⁹.

After analyzing the studies prepared by the Russian military, it can be concluded that coercive migration engineering can be used not only as a means of physical aggression against a state in order to destabilize it, but also as a subject of information warfare aimed at long-term destruction of the image and international position of a given country or group of countries. Considerations on this topic are contained in a study entitled *Modern scenarios of information warfare and their results*, authored by Lt. Col. Sergei Golubchikov and Col. Vladimir Novikov of the Peter the Great Military Academy of Strategic Missile Forces in the city of Balashicha near Moscow. By the term “information warfare

⁴⁷ А.К. Шарапов, *Характеристика отдельных геополитических технологий...*, p. 105–106.

⁴⁸ “Estonian Internal Security Service. Annual Review 2020–2021” 2021, p. 8.

⁴⁹ А.В. Рудаков, С.В. Устинкин, *Гуманитарные технологии как инструмент разрушения идентичности граждан в современной информационной войне*, „Вестник Академии военных наук” 2017, No. 4, p. 33–37.

scenario” the authors mean a brief and coherent description of the forms and modes of action and the forces and means of information influence, taking into account the place, time and space, both in preparation for information warfare and during it, according to the prevailing situation. Among six such scenarios discussed by the authors is the “locust invasion scenario,” which assumes that

(...) the creation of a revolutionary situation and the direct use of armed force against the “victim state” is not necessary. In this case, the plan is to create a massive, controlled influx of migrants from different parts of the world into the “victim state”. To do this, controlled chaos must be caused in several states, resulting in continued internal conflicts and large numbers of civilian casualties. In this way, tremendous pressure is placed on the populations of these countries, causing people to migrate *en masse* to another country singled out as a “victim.” In order to steer the flow of migrants in the “victim state”, well-funded organizational structures are set up, and numerous intermediaries and guides are engaged, who conduct operations under the constant guidance of the secret services. A reams of migrants that are controlled block the normal functioning of the “victim state.” Migrants demand social benefits, occupy train stations, streets and parks, block roads, start conflicts with local people and police, distribute drugs on a massive scale, etc. Along with the many migrants, fraudsters, criminals, and terrorists are infiltrating the “victim state.” As a result, the “victim state” falls out of both regional and world foreign policy for a long time, its economic situation deteriorates rapidly. The state leadership is forced to deal only with domestic issues. In addition, there is a “creeping takeover of the victim state,” especially its economy, by the helper state⁵⁰.

An analysis of the Russian Federation’s activities undertaken by this country in the international space starting from the second decade of the 21st century indicates that the engineering of coercive migration is becoming one of the increasingly used means to realize the Kremlin’s geopolitical interests. It can take the form of both direct military aggression and active measures carried out by special services.

⁵⁰ В.К. Новиков, С.В. Голубчиков, *Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги*, „Вестник Академии военных наук” 2017, No. 2, p. 66.

Direct military intervention as a tool for engineering coercive migration - the example of Syria

During a meeting of the U.S. Senate Armed Services Committee on March 1, 2016, Gen. Philip M. Breedlove, Commander-in-Chief of NATO's Combined Armed Forces in Europe (he served in that capacity from May 13, 2013, to May 4, 2016), reviewed the hybrid warfare methods used by Russia. In the analysis, he considered the causes, course, and consequences of the migration crisis affecting the European Union, including those caused by the Russian military intervention in Syria in 2015. He pointed out that the Russian Federation has developed another unconventional way to fight the EU and NATO through the *weaponizing of migration*. He stressed that the Russian Federation, in conjunction with the regime of Bashar al-Assad, has used expatriates as weapons to "cripple European institutions."⁵¹ Gen. Breedlove justified his opinion as follows: *I used the term "militarization of migration" because I cannot find any other reason why Bashar al-Assad would launch a campaign against his own people*⁵². According to the American general, in order to terrorize civilians and force them to emigrate, al-Assad's troops and Russian forces in Syria have used imprecise weapons of mass destruction in the form of barrel bombs⁵³. Gen. Breedlove's point of view was also shared by experts and politicians in Ankara and Washington. They believed that Russia's intervention was the main reason for the displacement of more than half a million Syrians. Turkish Prime Minister Ahmet Davutoglu stressed that the Russian Federation (...) *behaves like a terrorist organization and forces civilians to flee by carrying out airstrikes (...) without any distinction between civilians and soldiers, children and the elderly*⁵⁴.

⁵¹ *Statement of General Philip M. Breedlove, USAF, Commander, U.S. European Command and Supreme Allied Commander, Europe*, in: *United States Senate. Committee on Armed Services. Hearing to Receive Testimony of United States European Command, Tuesday, March 1, 2016, Washington 2016*, p. 13–14.

⁵² *Ibid*, p. 17.

⁵³ *Ibid*. A barrel bomb is an improvised explosive device made of a large, barrel-shaped metal container filled with explosives, shrapnel, oil, or chemicals that is dropped from a helicopter or aircraft. Due to their high explosive content (up to 1,000 kilograms) and low accuracy, barrel bombs are mainly used to hit large concentrations of civilians, such as refugee camps, see G.D. Koblentz, *Chemical-Weapon Use in Syria: Atrocities, Attribution, and Accountability*, „The Nonproliferation Review” 2020, No. 1, p. 1–24.

⁵⁴ R. Synovitz, *Is Russia 'Weaponizing Refugees' To Advance Its Geopolitical Goals?*, <https://www.rferl.org/a/russia-weaponizing-syrian-refugees-geopolitical-goals/27562604.html> [accessed: 1 XII 2021].

He was echoed by U.S. Senator John McCain, who said that President Putin (...) *wants to exacerbate the refugee crisis and use it as a weapon to divide the transatlantic alliance and undermine the project [,] that is the European Union*⁵⁵. Fabrice Balanche, an expert on Syria at Lyon University and a member of the Washington Institute for Near East Policy, accused Russia and al-Assad's forces of cooperating in a "deliberate strategy of ethnic cleansing" against Sunni Arab tribes and other groups that oppose the Syrian regime. He believes that hospitals were a priority target for al-Assad's forces and that some Russian airstrikes deliberately destroyed them to force civilians to move. Dmitry Peskov, spokesman for the president of the Russian Federation, denied the accusations. He stated that no hospitals were attacked by Russian forces. Meanwhile, activists of the humanitarian NGO Doctors Without Borders have identified Russian warplanes that have bombed 14 hospitals since early 2016 in Idlib and Aleppo provinces. Most of the refugees leaving Syria were Sunnis who feared persecution due to their affiliation with tribes opposed to the al-Assad regime. Millions of people have remained in Turkey or other nearby countries in the hope that the Syrian dictator's government will fall, which would allow them to return to their abandoned homes. After the victory of the anti-regime opposition in spring 2015, some of the displaced population returned to the country. However, in September, the Russian Federation began indiscriminate bombing to support al-Assad. The situation has changed to the disadvantage of the opposition, which in turn has accelerated the migration of Syrian refugees. Despite strict controls by Turkish authorities, hundreds of thousands of people who have already made it out of Syria have given up hope of returning and headed to Europe primarily Germany. Russian combat airstrikes have also intensified the aspirations of the Syrian Kurds. Their goal was to link an area they dominate that stretches along Turkey's southern border with a Kurdish enclave in northwestern Syria and with territory in northeastern Turkey that is controlled by Kurdish groups. The Russian Federation supports the Syrian Kurds because, in the opinion of Russian experts, Kurdish national liberation aspirations can cause a change in the borders in the Middle East, which in the long run will lead to the weakening of Turkey. In this way, the application of the engineering of coercive migration resulting from the creation of conditions that cause mass movement of people in the Middle East, the Russian Federation has strengthened its position as a major power in this region of the world⁵⁶.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid. Cf. N. Steger, *The Weaponization of Migration: Examining Migration as a 21st Century Tool of Political Warfare*, Monterey 2014, p. 41; В. Лепехин, *Возможности влияния России*

Forced migration engineering as an influence operation with the participation of secret services - the example of Finland

According to the Swedish Military and Security Intelligence Service (Militära underrättelse-och säkerhetstjänsten, MUST), influence operations are coordinated and unofficial activities that are initiated by a state actor in order to influence the perceptions of events, persons and situations, decision-making and behavior of politicians, party leaders, society as a whole or specific target groups, e.g. experts, journalists, activists of various organizations and political circles. Influence operations are carried out to make the security policy of the state using them a reality, mainly through the dissemination of disinformation, often supplemented by other activities tailored to the implementation of a given endeavor. The aim of an influence operation is also to gradually destabilize another state, i.e. to cause irreparable damage to its public order through the use of ideologically and politically subversive propaganda means and the creation, financing and directing of the activities of various types of organizations and illegal opposition groups⁵⁷. Between September 1, 2015 and March 16, 2016, Finland became the target of a Russian influence operation conducted through coercive migration engineering. The course of the operation exhausts the signs of practical application of the concept described by General Vladimirov and other Russian military⁵⁸. According to a report by the Ministry of Foreign Affairs of Finland, published on April 29, 2016, it was as follows:

The Finnish – Soviet/Russian border regime had functioned unchallenged since the late 1950s. To the great surprise of Norway and Finland, in the fall of 2015 Russia suddenly allowed third-country nationals to cross the border with Norway without proper visas, and from December 2015 the border with Finland, which was done at two northern border crossings, while exacerbating the refugee problem. Sudden attempts to

с курдами против Турции?, <https://ria.ru/20151228/1350594925.html> [accessed: 1 XII 2021]. For more on Kurdish national liberation aspirations, see M. El Ghamari, *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Politologiczny” 2016, No. 4, p. 59–76.

⁵⁷ P. Shuker, L. Topor, *Russian Influence Campaigns Against NATO in the Baltic Region: Spread of Chaos and Divide et Impera*, in: *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, London 2021, p. 296; A.B. Борхсениус, *Операции информационной войны. Новая классификация*, „Информационные войны” 2016, No. 3, p. 7–8.

⁵⁸ K. Alenius, *Asylum Seekers From Russia to Finland: A Hybrid Operation by Chance?*, in: *Proceeding of the 20th European Conference on Cyber Warfare and Security*, T. Eze, L. Speakman, C. Owubiko (ed.), Chester 2021, p. 11–18.

disrupt the border regime looked like another hybrid tool to destabilize order. These subsided as abruptly as they began, in late February 2016. A Russian-Finnish bilateral agreement was reached on March 22, 2016. As a temporary solution, restrictions on the use of the two border checkpoints in the north were introduced for all except Finnish and Russian/Belarusian citizens⁵⁹.

In January 2016, Finnish news agencies STT and Yle reported that the influx of Middle Eastern migrants to the Finnish border was organized by the Federal Security Service of the Russian Federation and its formation, the Border Service of the Federal Security Service, with the cooperation of the administration of the region where the city of Kandalaksha is located. According to the findings of Finnish agencies, Russian services were directing traffic. They decided which car should leave at a given time and how it could reach the border. Priority of travel was given primarily to families with young children. A photographer for the STT news agency who was on the Russian side of the border in the town of Salla said he saw asylum seekers. They were waiting in their cars in the Russian town of Alakurtti (Russian Federation naval air base), which is about 70 km from the border. Dozens of cars with asylum seekers were there, cordoned off with barriers to allow families with children to pass. The activities carried out by Russian services and state administration bodies have been confirmed by the Finnish authorities. According to MEPs Jussi Hall-aho and Petri Sarvamaa, the Russian Federation is using the migration crisis to gain influence over Finland's foreign policy. Foreign Minister Timo Soini met with officials at border

⁵⁹ Ministry for Foreign Affairs of Finland, *The Effects of Finland's Possible NATO Membership. An Assessment*, Helsinki 2016, pp. 15–16. According to the Center for Eastern Studies, between 2014 and 2015, Finland increased the number of refugees admitted under UNHCR quotas from 750 to 1,050 per year. However, it was not prepared for the unprecedented increase in the number of asylum seekers in 2015, when asylum applications rose to 32,500 (a 9-fold increase over 2014). Of this group, 63 percent are nationals of Iraq, 16 percent of Afghanistan, 6 percent of Somalia, 3 percent of Syria. Of these, 700 asylum applications were made at the Finnish-Russian border in the Lapland region (Salla and Raja-Jooseppi crossings) in 2015 and another 1,000 in January-February 2016 (mainly from Afghanistan; other large groups were citizens of India, Syria and Bangladesh). To reduce the number of asylum seekers, Finland has announced a reduction in benefits, stepped up efforts to return migrants from Iraq, Somalia and Afghanistan to their countries of origin under bilateral agreements. At the same time, however, it pledged to accept 3200 refugees from Greece and Italy and 600 from Turkey, which was in line with the European Commission's proposals, see P. Szymański, P. Żochowski, W. Rodkiewicz, *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys migracyjny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-04-06/wymuszanie-wspolpracy-finsko-rosyjski-kryzys-migracyjny> [accessed: 1 XII 2021].

posts in Lapland. During the visit, he confirmed his suspicions that the flow of asylum seekers is organized by Russian entities⁶⁰.

The use of coercive migration engineering by the Russian Federation has polarized public opinion and created a problem for Finnish policymakers. Its solution, in exchange for concessions, could only be offered by Moscow. In response to the thousands of migrants arriving in Finland during the European migration crisis, a group called Soldiers of Odin (Odininsotilaat) was formed in the city of Kemi in October 2015. Its founder was Mika Ranta, a Finnish National Socialist. The organization's goal was to defend the public, especially women at risk of sexual assault by Muslim immigrants. The Soldiers of Odin were part of a protest movement that opposed the admission of immigrants. The response to the influx of refugees was to organize mass demonstrations, with participants demanding that the borders be closed. There have been violent attacks with Molotov cocktails on migrant reception centers. The increase in the number of arrivals has also increased the terrorist threat from Islamic fundamentalists in Finland (according to estimates by the Finnish Interior Ministry); several hundred Middle Eastern combatants, including those who committed war crimes in Iraq, have been staying in reception centers). Soldiers of Odin found the police force insufficient to provide order and security. Therefore, they organized street patrols after dark to provide protection for the residents of Finnish cities⁶¹. It is worth noting that the Soldiers of Odin movement was supported from the very beginning by MV-Lehti, a very popular alternative news portal in Finland. Ranta claimed to be part of a secret group of supporters of the site, which guarantees the Soldiers of Odin as much publicity as it takes. Its creator and owner was pro-Russian activist Ilya Janitskin, linked to Janus Putkonen, who was the editor of the Doni News English-language news site in Donetsk (Putkonen was involved in recruiting Finnish fighters to fight in Donbass on the separatist side⁶²). The increased activity of far-right groups was met with a reaction from the far-left side of the Finnish political scene, which led to an even greater radicalization of sentiments. In January, a coalition

⁶⁰ *Russian Border Guard to STT: Russian Security Service Behind Northeast Asylum Traffic*, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8620174> [accessed: 1 XII 2021].

⁶¹ T. Kotonen, *The Soldiers of Odin Finland. From a Local Movement to an International Franchise*, in: *Vigilantism against Migrants and Minorities*, T. Bjørgo, M. Mareš (ed.), London 2019, p. 242–243.

⁶² *Soldiers of Odin's Secret Facebook Group: Weapons, Nazi Symbols and Links to MV Lehti*, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8749308> [accessed: 1 XII 2021]; T. Palmén, *Janus Putkonentarjoaaturvapaikkaa MV-lehden Ilja Janitskinille*, <https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2016092822385546> [accessed: 1 XII 2021].

of youth organizations and student groups called the Socialist-Democratic Students (Sosialidemokraattiset Opiskelijat, SONK) and other left-wing parties organized a campaign to stop the financing of the MV-Lehti and Uber Uutiset portals by large companies. They were requested not to place ads on these portals. According to activists of these organizations, the fake news posted on the mentioned sites in the form of publications fueled hatred against national minorities, refugees and other ethnic groups.⁶³

As experts from the Center for Eastern Studies noted, Moscow's opening of the Arctic migration route leading through Russia to Finland and the organization of the migration of people from the Middle East was a deliberate action by the Russian government to make Helsinki activate its efforts to normalize relations between the European Union and Russia and to exercise restraint in developing cooperation with NATO and other countries in the region. On 22 March 2016, during Finnish President Sauli Niinistö's visit to Moscow and meeting with Russian President Putin, inter-ministerial agreements were signed to limit the influx of immigrants from the territory of the Russian Federation to Finland. A large increase in the number of refugees seeking asylum on the northern section of the Finnish-Russian border (from September 2015 to February 2016) forced Finland to enter into talks with the Russian Federation. Finnish authorities feared that Russian Federation, through coercive migration engineering, could attempt to deepen the country's largest migration crisis in postwar history. The result of the talks was a sudden halt in the flow of migrants to Finland in March 2016. The price of the migration agreement was Finland's abandonment of the policy of limiting bilateral contacts adopted as a reaction to the Russian intervention in Ukraine⁶⁴.

Summary

The engineering of coercive migration has become an unprecedented form of leverage through which the Russian Federation pursues its geopolitical interests. Russia's use of this tool is a fact and not a conspiracy theory devoid of empirical evidence, as some analysts associated with European Union institutions believe. A comparison of the course of the exodus of Cubans from

⁶³ *Political Youth Wings Launch Campaign Against Anti-immigrant Websites*, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8589632> [accessed: 1 XII 2021].

⁶⁴ Compiled from: P. Szymański, P. Żochowski, W. Rodkiewicz, *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys...*

Mariel to Miami in 1980 and the Finnish-Russian migration crisis in 2015-2016 proves that at least since the Cold War, the Russian Federation has been using a novel approach to security problems and conflict theory in military science, in which it has developed effective means and methods of engineering coercive migration as tools for destabilizing states and forcing political concessions favorable to itself.

Beginning in July 2020, the Baltic States and then Poland faced an unprecedented application of coercive migration engineering by the Republic of Belarus dependent on the Russian Federation. In addition to activities related to destabilizing the situation on the Polish-Belarusian border, a systematic information warfare against Poland is being conducted by closely cooperating Russian and Belarusian entities, with a special focus on the so-called humanitarian factor. More and more information confirms the indirect or even direct involvement of Belarusian and Russian special services in these activities. Even a cursory analysis of the situation indicates that this is a variant of coercive migration engineering, described by the Russian military as a means of physical aggression against a state in order to destabilize it, as well as a tool of information warfare aimed at long-term damage to the image and international position of Poland and the Baltic group of states.

The outline of Russian coercive migration engineering theory and practice presented in this article may prove helpful in conducting research on the causes, course, and consequences of the Belarusian-Russian operation against states located on NATO's eastern flank, as well as on the potential directions of these operations and their consequences.

Given the course of such operations conducted by Russia or its dependent entities to date and their theoretical basis, it seems reasonable to undertake research on:

- activities and means to inspire the flow of migrants and methods to control it,
- the characteristics of “soft” and “hard” measures used and the scope of their application in the developed phase of operations in the border area with NATO and the EU,
- the characteristics of psychological operations and accompanying activities, their effectiveness and the target groups covered, the reaction of particular social groups, etc.
- development of means and methods of neutralization of this type of threats by non-military means.

References

- Alenius K., *Asylum Seekers From Russia to Finland: A Hybrid Operation by Chance?*, in: *Proceeding of the 20th European Conference on Cyber Warfare and Security*, T. Eze, L. Speakman, C. Owubiko (ed.), Chester 2021, p. 11–18.
- Bartnik A., *Koniec przywilejów. Nowa fala emigracji kubańskiej do Stanów Zjednoczonych*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2017, No. 2, p. 57–71.
- Bączkowski W., *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu” 1938, No. 4, p. 1–18.
- Bittman L., *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider’s View*, Washington 1985.
- Cuban American National Foundation, *Castro and the Narcotics Connection. Special Report*, Washington 1983.
- Duany J., *Cuban Communities in the United States: Migration Waves, Settlement Patterns and Socioeconomic Diversity*, „Pouvoirs dans la Caraïbe Revue du Centre de recherche sur les pouvoirs locaux dans la Caraïbe” 1999, No. 11, p. 69–103.
- Dupes Hawk K. et al., *Florida and the Mariel Boatlift of 1980: The First Twenty Days*, Tuscaloosa 2014.
- “Estonian Internal Security Service. Annual Review 2020–2021” 2021.
- El Ghamari M., *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Politologiczny” 2016, No. 4, p. 59–76.
- Escalante F., *The Secret War: CIA Covert Operations Against Cuba 1959–1962*, Melbourne 1995.
- Finckenauer J.O., Waring E.J., *Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime*, Boston 1998.
- Fridman O., *Russian „Hybrid Warfare”: Resurgence and Politicization*, Oxford 2018.
- Galeotti M., *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, London 2019.
- Greenhill K.M., *Asymmetric Advantage-Weaponizing People as Non-Military Instruments of Cross-Domain Coercion*, in: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*, E. Gartzke, J. Lindsay (ed.), Oxford 2019, p. 259–289.

Greenhill K.M., *Migration as a Coercive Weapon: New Evidence from the Middle East*, in: *Coercion: The Power to Hurt in International Politics*, K.M. Greenhill, P. Krause (ed.), Oxford 2018, p. 204–228.

Greenhill K.M., *Migration as a Weapon in Theory and in Practice*, „Military Review” 2016, No. 96, vol 6, p. 23–36.

Greenhill K.M., *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War*, „Civil Wars” 2008, No. 10, vol. 1, p. 6–21.

Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, London 2010.

Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion*, „Strategic Insights” 2010, No. 9, vol. 1. p. 116–159.

Hybrid Conflicts And Information Warfare: New Labels, Old Politics, O. Fridman, V. Kabernik, J.C. Pearce (ed.), Boulder 2019.

Jasper S., *Russian Cyber Operations: Coding the Boundaries of Conflict*, Washington 2020.

Kaczmarek F., *Unia Europejska wobec Światowego Szczytu Humanitarnego*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2016, No. 10, p. 413–428.

Koblentz G.D., *Chemical-Weapon Use in Syria: Atrocities, Attribution, and Accountability*, „The Nonproliferation Review” 2020, No. 1, p. 1–24.

Kot-Majewska K., *Działania humanitarne na rzecz uchodźców i osób wewnątrznie przesiedlonych – kwestie prawno-instytucjonalne oraz praktyka*, in: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza (ed.), Warszawa 2016, p. 205–226.

Kotonen T., *The Soldiers of Odin Finland. From a Local Movement to an International Franchise*, in: *Vigilantism against Migrants and Minorities*, T. Bjørgo, M. Mareš (ed.), London 2019, p. 241–257.

Koura J., Waters R.A., *Africanos versus Africanitos: the Soviet-Czechoslovak Competition to Protect the Cuban Revolution*, „The International History Review” 2021, No. 43, p. 72–89.

Kraj K., *Badania naukowe nad służbami specjalnymi*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa” 2020, No. 8, p. 171–185.

Kraj K., *Rosyjska wspólnota organów bezpieczeństwa*, Kraków–Wrocław 2017.

Larzelere A., *Castro's Ploy-America's Dilemma: The 1980 Cuban Boatlift*, Washington 1988.

Laskowska K., *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006.

Latner T.A., *Cuban Revolution in America: Havana and the Making of a United States Left, 1968–1992*, Chapel Hill 2018.

Levchenko S., *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988,

Mania A., *Détente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej styczeń 1969 – styczeń 1981*, Kraków 2003.

Mertus J., *Bait and Switch: Human Rights and U.S. Foreign Policy*, London 2004.

McElrath K., *Prosecution. Unsafe Haven: The United States, the IRA and Political Prisoners*, London 2015.

McPherson A., *Caribbean Taliban: Cuban American Terrorism in the 1970s*, „Terrorism and Political Violence” 2018, No. 31, vol. 2, p. 390–409.

Ministry for Foreign Affairs of Finland, *The Effects of Finland’s Possible NATO Membership. An Assessment*, Helsinki 2016.

Musiał F., *Podręcznik безпеki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015.

Najżer B., *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, London 2020.

Pawlikowicz L., *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, No. 7, p. 193–209.

Putin’s Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security. A Minority Staff Report Prepared for the Use of the Committee on Foreign Relations United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, Second Session, Washington 2018.

Richelson J., *Sword and Shield. The Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge–Massachusetts 1986.

Schoemaker H., *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?*, „Militaire Spectator” 2019, No. 7–8, p. 361–373.

Shuker P., Topor L., *Russian Influence Campaigns Against NATO in the Baltic Region: Spread of Chaos and Divide et Impera*, in: *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, London 2021, p. 295–315.

Statement of General Philip M. Breedlove, USAF, Commander, U.S. European Command and Supreme Allied Commander, Europe, in: *United States Senate. Committee on Armed Services. Hearing to Receive Testimony of United States European Command*, Washington 2016, p. 11–105.

Steger N., *The Weaponization of Migration: Examining Migration as a 21st Century Tool of Political Warfare*, Monterey 2014.

Terrorism: Commentary on Security Documents, vol. 141: *Hybrid Warfare and the Gray Zone Threat*, D.C. Lovelace (ed.), Oxford 2016.

Terrorism: Commentary on Security Documents, vol. 141: *Russia's Resurgence*, D.C. Lovelace (ed.), Oxford 2017.

United States Department of State, *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, Washington 1986.

United States Congress, Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Security and Terrorism, *Role of Cuba in International Terrorism and Subversion. Intelligence Activities of the DGI. Hearings Before the Senate Subcommittee on Security and Terrorism*, Washington 1982.

Wolf J.B., *Antiterrorist Initiatives*, New York 1989.

Russian literature

Борхсениус А.В., *Операции информационной войны. Новая классификация, „Информационные войны”* 2016, No. 3, p. 2–10.

Величко В., *От Лубянки до Кремля. Секретные миссии*, Москва 2013.

Владимиров А.И., *Новая Орда. Цель организованного мировым правительством переселения народов – «зачистка» Европы, „Военно-промышленный курьер”* 2015, No. 45, p. 8.

Владимиров А.И., *Основы общей теории войны. Часть I: Основы теории войны*, Москва 2012.

Военная мысль в терминах и определениях. vol. 1: *Вооруженные силы Российской Федерации*, Н.Н. Тютюнников (ed.), Москва 2018.

Гареев М.А., Турко Н.И., *Война: современное толкование теории и реалии практики*, „Вестник Академии военных наук” 2017, No. 1, p. 4–10.

Герасимов В., *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер” 2013, No. 8, p. 1–3.

Горкин А.П., *Военный энциклопедический словарь*, vol. 1, Москва 2001.

Калугин О., *Вид с Лубянки. „Дело” бывшего генерала КГБ. Месяц первый*, Москва 1990.

Кряжев П.Н., *Рецензия на монографию Владимирова А.И. «Основы общей теории войны»*, „Арсенал Отечества” 2012, No. 1, p. 84–87.

Новиков В.К., Голубчиков С.В., *Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги*, „Вестник Академии военных наук” 2017, No. 2, p. 64–71.

Первое главное управление КГБ СССР, *Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ*, Москва 1970.

Рудаков А.В., Устинкин С.В., *Гуманитарные технологии как инструмент разрушения идентичности граждан в современной информационной войне*, „Вестник Академии военных наук” 2017, No. 4, p. 33–37.

Сердюков А.Э., *Военный энциклопедический словарь*, Москва 2007.

Турло С.С., Залдат И.П., *Шпионаж*, in: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, p. 447–569.

Фролов А.П., *КГБ и контрразведывательное искусство: взгляд изнутри на теорию контрразведывательного искусства*, Москва 2003.

Шарапов А.К., *Характеристика отдельных геополитических технологий, применяемых в современном геополитическом процессе*, „Вестник Забайкальского государственного университета” 2015, No. 4, p. 103–109.

Internet sources

Central Intelligence Agency. Directorate of Intelligence, *Information Report. Cuba's Foreign Policy Apparatus and How It Works*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79B00457A000400010001-8.pdf>, p. 10 [accessed: 1 XII 2021].

Central Intelligence Agency. Directorate of Intelligence, *Information Report. The Organization of the General Directorate of Intelligence (Dirección General de Inteligencia – DGI)*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10321.pdf>, p. 4–5 [accessed: 1 XII 2021].

Central Intelligence Agency. Directorate of Intelligence, *Information Report. Selection and Training of Cuban Intelligence Agents Abroad*, <https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10312.pdf>, p. 4 [accessed: 1 XII 2021].

Cold War Experience. Cold War Espionage. Inside the KGB. An Interview with Retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin, <http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/> [accessed: 1 XII 2021].

Galeotti M., *Gangster Geopolitics: The Kremlin's Use of Criminals as Assets Abroad*, <https://www.russiamatters.org/analysis/gangster-geopolitics-kremlins-use-criminals-assets-abroad> [accessed: 1 XII 2021].

NATO 2030. *United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf [accessed: 1 XII 2021].

Schmid A.P., *Links between Terrorism and Migration: An Exploration*, <http://icct.nl/app/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf>, p. 5 [accessed: 1 XII 2021].

Palmén T., *Janus Putkonen tarjoaa turvapaikkaa MV-lehden Ilja Janitskinille*, <https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2016092822385546> [accessed: 1 XII 2021].

Political Youth Wings Launch Campaign Against Anti-immigrant Websites, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8589632> [accessed: 1 XII 2021].

Russian Border Guard to STT: Russian Security Service Behind Northeast Asylum Traffic, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8620174> [accessed: 1 XII 2021].

Soldiers of Odin's Secret Facebook Group: Weapons, Nazi Symbols and Links to MV Lehti, Yleisradio Oy, <https://yle.fi/news/3-8749308> [accessed: 1 XII 2021].

Synovitz R., *Is Russia 'Weaponizing Refugees' To Advance Its Geopolitical Goals?*, <https://www.rferl.org/a/russia-weaponizing-syrian-refugees-geopolitical-goals/27562604.html> [accessed: 1 XII 2021].

Szymański P., Żochowski P., Rodkiewicz W., *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys migracyjny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-04-06/wymuszanie-wspolpracy-finsko-rosyjski-kryzys-migracyjny> [accessed: 1 XII 2021].

Tamayo J.O., *Napoleón Vilaboa, „Father” of Mariel Boatlift, Speaks*, „The Miami Herald”, 15 V 2010, <http://www.latinamericanstudies.org/espionage/vilaboa-2010.htm> [accessed: 1 XII 2021].

Russian Internet sources

Дугин А., *О новом мировом беспорядке*, <http://www.evrazia.tv/content/aleksandr-dugin-o-novom-mirovom-besporyadke> [accessed: 1 XII 2021].

Лепехин В., *Возможен ли альянс России с курдами против Турции?*, <https://ria.ru/20151228/1350594925.html> [accessed: 1 XII 2021].

Сурков В., *Куда делся хаос? Распаковка стабильности*, <https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html> [accessed: 1 XII 2021].

Legal Acts

North Atlantic Treaty, done at Washington on April 4, 1949 (Journal of Laws of 2000, No. 87 item 970).

The role of provocative-deceptive actions in neutralizing the Belarusian opposition

Abstract

The author analyzes the actions of the Belarusian authorities in the situation of the social rebellion triggered by the rigged elections in 2020. He puts forward a hypothesis that a significant role in extinguishing the protest potential was played by agent deception games conducted by the Belarusian KGB, as well as parallel repressive actions and the regime's information offensive, which resulted in a synergy of propaganda and disinformation-agent activities.

Keywords

protests in Belarus, pacification of protest moods, repressions, KGB, deception operations, agent games.

KGB and Chekist methodology of deception games

Belarusian KGB (Russian Комитет государственной безопасности, bel. Камітэт дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь) is a service that cultivates the Chekist traditions¹, preserving the methods and forms of activity of the Soviet predecessor (not even the name, which evokes negative connotations, has been changed). This was possible due to the stunted development of civil society as a result of Alexander Lukashenko's authoritarian rule, so the methodology developed during the Bolshevik dictatorship could be used without major modifications.

¹ Cf. history of the service on the official KGB website, <http://kgb.by/ru/istoriya-sozdaniya-ru/> [accessed: 9 IX 2021].

An additional analytically important element is the re-Russification of this service caused by the coming to power in the mid-1990s of Lukashenko, who initiated a rapid re-sovietization of the administration, which manifested itself, among other things, in the rejection of national symbols in the form of the coat of arms (Pahonia) and the white-red-white flag. In the KGB, this led to officers with pro-nationalist attitudes leaving the service and officers from the Soviet KGB returning to their positions. They were often Russified people or ethnic Russians who did not emigrate to the Russian Federation after the collapse of the USSR. There is a lack of information on the extent to which the KGB is actually subordinate to the Russian special services². However, while in formal-legal terms the KGB remains a service of independent Belarus, given the level of real possibilities of influence over it by Russian services from an analytical point of view, it should be treated as a delegation of the Federal Security Service (FSB)³. This is due both to the officers' familial and collegial relationships and to the extremely likely high degree of agent infiltration of the Belarusian KGB⁴.

From the operational point of view, the preservation (or, more precisely, the regaining after 1995) of personnel and competence continuity by this service made it possible to use the methods and forms of operational work developed by the Soviet special services. This was also facilitated by the conservativeness of Belarusian society in the political and mental sphere (for this reason, the KGB's methods did not meet with fierce resistance from opposition parties, NGOs and the media) and the specific geopolitical situation of Belarus. This situation meant that the country's policy had to be a fragile balancing act due to the extreme asymmetry of economic and military potentials vis-à-vis the political actors surrounding Belarus⁵. One of the most effective methods of achieving domestic

² It can be assumed that due to the weakness of the KGB intelligence division and the fact that the FSB has ceded operational control over the so-called „near abroad” to the FSB, it is this service that is the main partner (de facto curator) of the Belarusian KGB.

³ Such an assessment is publicly expressed, among others, by Latvian Foreign Minister Edgars Rinkēvičs. Cf. *Lukashenka's last line of defense. The Belarusian security apparatus in a time of crisis*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2021-08-05/lukashenkas-last-line-defence-belarusian-security-apparatus-a> [accessed: 20 IX 2021]; M. Budzisz, *Kryzys migracyjny czy nowoczesna wojna?*, „Sieci”, 13 IX 2021.

⁴ An example that illustrates the extent to which the Russians have weaponized the near abroad services was the Security Service of Ukraine (SBU), which played a key role in organizing *opolcheniya* (i.e. troops formed from local FSB agents and activists of pro-Russian organizations) in the Donbass, by gathering and handing over weapons to the insurgents and disinforming the Kiev headquarters about the real threat.

⁵ From Belarus' point of view, the Baltic States or Poland are representatives of the so-called collective West.

and foreign policy goals in a situation of asymmetry of potentials, similar to the Belarusian one, were disinformation operational games developed and perfected by the Cheka (transformed into the GPU in 1922) in the 1920s.

Methodology of the “Trust”

The symbol of the aforementioned methods and forms remains Operation Trust⁶, which the GPU carried out between 1921 and 1927, effectively disinforming the West, infiltrating Western intelligence, and disintegrating and compromising emigrant white organizational centers. In reality, however, the “Trust” was neither the first nor the most successful operation carried out by the Soviets⁷. Its importance in historiography comes from the scope of this operation⁸ and the fact that the Soviets publicized it with propaganda, thanks to which fragmentary information about the operational methods used became known. In a nutshell, the “Trust’s” methodology consisted of establishing contact with enemy organizations (intelligence services, emigration centers, underground organizations) by carefully prepared agents who usually represented alleged underground opposition structures to Soviet power (underground organizations, illegal parties, conspiracies of Red Army officers or special services, etc.). The offeror’s initiation of contact was accompanied by a number of actions to lend credibility to the version it presented. Victims of the operation were constantly receiving information from numerous and seemingly unrelated sources, lending credence to the agent legend. The key to getting the attacked organization to accept the offerer was to place an agent in the organization in advance. Its task was to reduce the fear of provocation and to legitimize the envoys from the USSR, as well as to provide Moscow with information allowing it to modify those elements of the legend that interested

⁶ Detailed discussion of the history of this operation and the methodology used by GPU in: M. Świerczek, *Największa kłeska polskiego wywiadu*, Warszawa 2020; M. Świerczek, *Jak Sowietci przetrwali dzięki oszustwu. Sowiecka decepcja strategiczna*, Warszawa 2020.

⁷ From a geopolitical perspective, the greatest operation accomplished by the Soviets was to cripple Hitler’s attempts to form a broad coalition of Western states to overthrow the Bolshevik regime so that the Washington order could be preserved and the world economic crisis could be recovered. Currently, there is only circumstantial evidence to suggest that such an operation was carried out, as the materials concerning it remain classified. Cf. M. Świerczek, *Krucjata 1935*, Warsaw 2021.

⁸ The GPU managed to reach with its disinformation practically all the main actors of the political scene at the time.

the victims or aroused their distrust. When foreign organizations established cooperation with alleged underground structures in the USSR, disinformation at the operational, tactical, and strategic levels was transmitted through the channel thus created, and further agents were placed and candidates for recruitment and persons potentially dangerous to the operation and the USSR itself were identified. The termination of such operations served tactical purposes, e.g., in the form of luring particularly dangerous members of hostile organizations to the USSR, or strategic purposes - in the form of using the operations for wide-ranging propaganda and political activities, discrediting governments, special services, and emigration activists and at the same time (because of the distrust aroused) disintegrating these circles.

For the purpose of systematization of research, these agent-disinformation operations should be called deceptive operations to distinguish them from disinformation activities carried out mainly through the mass media (propaganda, fake news, PR, political provocations, etc.)

In the 1920s and 1930s, the Soviets carried out dozens of such operations. Only a small number of them are known, and knowledge about them is fragmentary⁹.

Table. Duration of selected deception operations performed in the 1920s and 1930s by the Soviet services.

Name of operation	Start of operation	End of operation
The Lockhart Conspiracy	1918	1918
Sindikat-1	1920	1923
Krot	1920	1923
Trust	1920	1927
Sindikat-2	1922	1924
D-7	1923	1927
Sindikat-4	1924	1930
Zamorskoye	1924	1933
Tarantella	1930	1934

Source: Own elaboration.

An approximation of the actual scale of such operations is the disclosed number of 250 radio games (i.e., deception operations carried out with the help of flipped agents or offerers suggested to the enemy using a non-personal

⁹ Mainly through the memories of the participants and the propaganda enunciations of the Soviets.

communication channel) carried out by Smersh between 1943 and 1945¹⁰. In contrast, the duration of deception operations perfected through practice can be inferred from an operation carried out under KGB supervision by Cuban counterintelligence that deceived the CIA for 26 years¹¹.

Summarizing the above, it should be stated that the Belarusian KGB has at its disposal Soviet *know-how* that allows it to implement multifaceted deception games enabling it to achieve political goals without risking open conflict in a situation of asymmetry of potentials of the disinformant and the victim of disinformation. In the face of mass protests after the 2020 elections, the weakness of the Lukashenko regime, and the existence of an organized opposition with the financial and political support of the collective West, the use of agent games as a way to gain control over the dynamics of social rebellion was a rational move.

Stages of operations to incapacitate the opposition

It can be assumed that the first step of the KGB was to put the opposition circles under operational control in order to identify the main threats and develop methods of counteraction. During the quarter-century of Lukashenko's rule, the KGB, in fighting the opposition, had to expand its agent resources in all circles considered hostile or potentially dangerous to the regime. In Belarus, which lacks a strong free market, civil society, independent judiciary and media, inducing or forcing people to cooperate with special services in a situation of non-alternativeness should not, as historical examples confirm, be a serious problem¹². Therefore, it can be assumed that in the electoral staffs of opposition

¹⁰ *Война в эфире*, in: *Великая Победа*, t. 10, С.Е. Нарышкин, А.В. Торкунов (ed.), Москва 2015, p. 177.

¹¹ Cf. J. Quiroga, *Cuban Palimpsests*, Minneapolis 2005; J. Preston, T. Weiner, *A Document by Cuban Spy Talks of Acts Against CIA*, „The New York Times”, 8 X 2000; E. Volkman, *Największe operacje szpiegowskie XX wieku*, Warszawa 2000, p. 31–42.

¹² Research of the Institute of National Remembrance concerning the number of secret collaborators of the Security Service of the People's Republic of Poland confirms this dependence: people (with the exception of a few individuals) faced with the choice between losing their jobs and administrative and criminal problems or giving help to the secret police usually choose the latter option. Making such a decision is made easier by the ego's psychological defense mechanisms, which allow to hide the true motives for one's actions from oneself. A good example is the memoirs of Lesław Maleszka, pseud. „Ketman”, who - having already exposed his past - wrote, among other things: „Sometimes the absurd thought occurred to me that maybe what I was doing wasn't so bad. Maybe the authorities should know that

candidates there could (even had to) function numerous KGB agents, who informed about campaign plans, made it possible to install devices for operational control and provided KGB members with contacts to telephones and Telegram channels used by politicians and activists. This can be proven by the recording made available by the Belarusian secret service of a meeting between Svetlana Tikhanovskaya and her closest associates four days before the election (5 August 2020), during which plans for the violent seizure of administration buildings by demonstrators after the announcement of the results were discussed¹³. Evidence is also provided by Igor Tur's propaganda programs, during which intercepted phone calls and chats of opposition activists are regularly presented, including those made during the pre-election preparations, which are supposed to confirm the theses promoted by the regime¹⁴.

Operational reconnaissance was accompanied by punitive and administrative actions aimed at weakening the opposition. On May 15, 2020, Sergei Tikhanovsky was denied registration of candidacy, and on May 29, 2020, the militia arrested him. The circumstances of the arrest indicate provocation¹⁵. On July 14, 2020, the Central Election Commission refused to register the candidacies of Viktor Babarika and Valery Tsepkala. On July 18, Babariko

on the other side of the barricade there are also patriots, reasonable and calculating people who care about the gradual political evolution in this country. Once, without any top-down suggestions (as a rule, the Security Service talked to me first, and then told me what to include in my notes), I wrote a text in which I explained that the opposition could not be treated as a conspiracy of a handful of people, because a broad social movement was forming in Poland, which was leading to a fundamental evolution of civic attitudes - also among people who were far from the opposition circles". See L. Maleszka, *Byłem „Ketmanem”*, „Gazeta Wyborcza”, November 13, 2001. Regime journalist Andrei Krivoshev during the *Попытка госпереворота в Беларуси* program. *Операция «Тишина». Работа спецслужб. Понятная политика ПЛЮС* (<https://www.youtube.com/watch?v=Tu7lBn9fnfY> [accessed: 14 IX 2021]) claimed that a minimum of one third of the oppositionists collaborate with the KGB.

¹³ *Встреча Светланы Тихановской с доверенными лицами*, <https://www.youtube.com/watch?v=x01MTapIMLg> [accessed: 8 IX 2021].

¹⁴ Cf. Aleskandr Feduta's statement about Olga Karach, which indicates that Karach notoriously lies and steals money received for opposition activities. *Зоб. Федута, Зенкович и другие о Тихановской, Карач, Латушко, новых беглых. Игорь Тур – «Будет дополнено»*, <https://www.youtube.com/watch?v=6oITv7ytnFU> [accessed: 10 VIII 2021].

¹⁵ *Светлана Тихановская о задержании мужа на пикете в Гродно: «Пикет носил законный и мирный характер. Имеет место провокация». Возможная кандидатка в президенты заступилась за главу своей инициативной группы*, <https://www.kp.by/online/news/3891128/> [accessed: 12 IX 2021]. Video recording of the arrest confirming that it was the result of provocation: *Задержание Тихановского в Гродно*, <https://www.youtube.com/watch?v=IFITZFAif-8> [accessed: 11 IX 2021].

was arrested on charges of bank embezzlement¹⁶, and compromising footage surfaced online of Cepkala showing a man similar to him having sex with two prostitutes¹⁷. On July 16 the electoral staffs of Cepkala and Babarika united with the staff of Tikhonovskaya, whose candidacy was put forward after the Central Election Commission refused to register her husband's candidacy. This initiated the election tour of Svetlana, Tepkala's wife Valeria and Maria Kolesnikova who heads Babarika's staff around Belarus. These meetings have attracted crowds of supporters.

Belarusian political scientists assume that the authorities allowed Tikhonovskaya to participate in the election because they were convinced that patriarchal and rural Belarusian society would not accept a woman as president. This was said publicly by Lukashenko himself¹⁸. However, this explanation contradicts several facts. First, despite the alleged disregard for Tikhonovskaya, the authorities prepared in advance to rig the election, leading to riots on the night after the election. Second, military and militia reinforcements with heavy equipment were drawn to major cities for Election Day to quell unrest¹⁹, expecting massive post-election protests. Third, on August 5, the KGB recorded the aforementioned meeting between Tikhonovskaya and her associates, during which the plan for the forcible seizure of power was openly discussed. Despite obtaining evidence that she had committed a serious crime, she was not arrested before the election. Then, in the course of mass protests, she was forced to leave Belarus, although it was known that this would be used by the opposition, which, in the face of electoral fraud, would declare Tikhonovskaya president-elect and Lukashenko a usurper. This in turn could have been used by the West to put political pressure on the regime. The author will return to this issue later in the article.

Immediately after the election, the authorities began to suppress protests in a violent manner. As noted above, contrary to the regime's propaganda assertions, footage shows that significant police and OMON forces were on standby on the day the results were announced to prevent an escalation of the unrest. Interestingly, however, the preparation of the coercive apparatus

¹⁶ Allegedly based on material received as part of legal aid from Cyprus related to an investigation ongoing since 2016.

¹⁷ *Схемы Бабарико и девушки Цепкало. Компромат*, <https://www.youtube.com/watch?v=y4rGxWGyBo> [accessed: 5 VII 2021].

¹⁸ *Александр Лукашенко: В Беларуси Конституция не под женщину. Я убежден Президентом будет мужик*, <https://www.youtube.com/watch?v=HR6BwAB2wL8> [accessed: 10 IX 2021].

¹⁹ *Сф. 6 дней протестов за 6 минут. Как развивались события в Белоруссии*, <https://www.youtube.com/watch?v=QHoaOIW7RGU> [accessed: 19 IX 2021].

that anticipated the street protests did not harmonize with the apparent nervousness of Lukashenko himself. He behaved in a surprising way - he shouted to the street OMON forces that they were pretty boys²⁰, flew over Minsk in a helicopter to watch the crowds of protesters, and even appeared in public in a bulletproof vest with a Kalashnikov without a magazine, but accompanied by his 15-year-old son Kola dressed as a movie commando²¹. Lukashenka's unserious behavior, indicative of his emotional turmoil, cannot be explained by a real threat, because despite the crowds in the streets, nowhere has there been a seizure of administrative buildings, arms depots or police headquarters, which could indicate that the revolution is entering a hot phase of confrontation with the authorities. This is all the more significant because - contrary to the propaganda claims of the opposition about the exclusively peaceful nature of the protests²² - there is ample footage showing fierce fights between the omonovists and the demonstrators in the first days of the protest, during which the protesters used stones, sticks, pepper gas, blinded the militiamen with lasers, threw firecrackers and bottles at them²³.

Given the aggressive potential of the crowds, with such a large number of demonstrators (between 100,000 and 230,000 people gathered in Minsk on August 23, 2020²⁴) the scenario of a forcible seizure of power was real. And yet, despite the intense street fighting with the militia in the early stages of the protests, no concrete actions were taken in any of the Belarusian cities by the opposition, which was, after all, planning to occupy government buildings (as discussed during the already cited meeting of Tikhanovskaya's staff on August 5, 2020). There was also no attempt to gain access to weapons anywhere, no storming of the Palace of Independence (in 2010, with incomparably fewer protesters,

²⁰ Лукашенко: Вы красавцы! Мы с ними разберёмся! Рабочий день Президента, https://www.youtube.com/watch?v=_ZPYb3pbYHA [accessed: 7 IX 2021].

²¹ Лукашенко с автоматом и его сына в бронежилете сделали мемом, <https://www.youtube.com/watch?v=1zkrjp4aBE4> [accessed: 7 IX 2021].

²² „In Belarus, the demonstration stops at a red light on the roadway - it only takes up half of it. Pictures of the protests show people getting on the benches, but taking off their shoes beforehand. After the demonstration is over, Belarusians collect garbage.” See *Z przerwą na czerwone światło, czyli jak protestują Białorusini*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-08-16/z-przerwa-na-czerwone-swiatlo-czyli-jak-protestuja-bialorusini/> [accessed: 11 IX 2021].

²³ See the propaganda film of the Belarusian television which, however, contains police footage of the events: *О протестах в Беларуси, неудавшейся революции, силовиках и радикалах. Противостояние. Фильм АТН*, <https://www.youtube.com/watch?v=KfqQZ9PR7Cg> [accessed: 15 VIII 2021].

²⁴ *Dziesiątki tysięcy ludzi na proteście w centrum Mińska*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bialorus-Wielki-protest-w-centrum-Minska-7948615.html> [accessed: 11 IX 2021].

the Government House was attacked). The maximum emotional mobilization of the huge number of protesters, which according to crowd psychology should easily turn into collective aggression, has nowhere led to behavior that could create a serious threat to power²⁵. One can venture the hypothesis that the opposition - originally planning a forceful scenario - even blocked the spontaneous actions of the crowd. And when they did occur (as in the first days after the elections), instead of directing the energy of the masses towards goals that were a real threat to the regime (for example, as in 2010, the occupation of government buildings), it was channeled and discharged in fruitless street brawls that later only served the government's propaganda to justify its own violence²⁶.

After suppressing the street demonstrations, the authorities proceeded to punitive and administrative repression. At the same time, they facilitated (or even forced) the escape of oppositionists from the country, who were criminals under Belarusian law. It was therefore necessary to arrest and convict them, while at the same time making public the operational materials obtained confirming the violation of the law. This was accompanied by an information offensive, which this time was carried out not by the nepotism-contaminated and mentally primitive pre-election regime propaganda, but in a professional manner by young, extremely persuasive propagandists. Their style of being, language and moderation of the message appealed to the Belarusian youth and young intelligentsia. In doing so, programs and facilitators were tailored to specific target groups. Grigorij Azarionok (program "Паноптикум", Eng. "Panopticon") in a Goebbels-esque style comparing the oppositionists to rats and warning Tikhanovskaya that her alleged lover Franak Wiczeorek is a syphilitic who exploits her²⁷, is a way to reach the uneducated social strata ready to accept the emotional message of insults and insinuations reinforced with images of insects and rodents and a musical background that arouses anxiety. Igor Tur (programs "Будет дополнено", Eng. "It will be added", "Антифейк", Eng. "Antifake") - stylized as a model student with a metrosexual appearance - is supposed to appeal to high school students and young adults, appealing to youthful cynicism and the belief that the oppositionists are a group that dreams only of power and money (his programs constantly feature

²⁵ For comparison: in 2014, Lugansk was overrun by pro-Russian militias, despite the fact that - even after annexing the headquarters of the SBU and the region's administration - the rebels originally had a maximum of 500 people ready to take their places at the so-called block-posts (i.e. improvised checkpoints for entry into the territory).

²⁶ This issue will be discussed by the author in a separate article.

²⁷ *Любовник Тихановской. Кто такой Франак Вечорка? «Паноптикум» Григория Азарёнка*, <https://www.youtube.com/watch?v=twP2VXu-P5Q> [accessed: 11 IX 2021].

sentences like: they all steal, it's just a fight for money²⁸). Siergiej Gusaczenco (program “Понятная политика”, Eng. “Understandable Politics”) - stylized as a Europeanized, cultured intellectual - is in turn meant to appeal to young, college-educated people, who are left to draw their own conclusions based on the supposedly reliable information conveyed in the program. In doing so, the propaganda messages take into account the cognitive abilities of the younger generation: they are short (to match the limited ability to concentrate), contain unambiguous assessments and (supposedly) indisputable information. The narrative is dynamic, punctuated by photos, short clips, sometimes animations and diagrams, highlighted by expressive music. These programs are then put online, where they are constantly positioned to appear first on YouTube. In a surprising way, the regime's propaganda was able to tailor its message to specific audiences and effectively infiltrate the information space in traditional media and on the Internet, rejecting the coarse Soviet-partisan narrative from before the election²⁹.

The final element, combining information warfare with the pursuit of political objectives, was the provocateur-deception operations conducted between fall 2020 and spring 2021.

Operational games used in media and political offensive

There is a lack of verified information on the actual conduct of such operations; they are known only from government propaganda media. However, based on the study of the methodology developed by the Soviet services, the model of operation used and the objectives of these operations at the operational-tactical and strategic levels can be approximated, even with the knowledge of the manipulative nature of these messages.

In the following part of the article, the main operations of the Belarusian KGB will be discussed, which were used to neutralize the most active oppositionists and to discredit and divide the opposition circles in order to deprive them of Western support and support among the Belarusian society. Since the only available sources of information at this stage remain Belarusian

²⁸ Cf. a miniseries of Tur programs under the collective title: „Ложь беглых”, https://www.youtube.com/watch?v=E2gT1TZoYvk&list=PLuGCnujoOtrdgC0O4ZS_Q_izmKYfCaUJ_ [accessed: 18 IX 2021], during which, in classic Soviet fashion, Tur cites independent sources from within the opposition and discredits oppositionists as crooks and thieves.

²⁹ It can be presumed that this is due to professional support from Russian propagandists.

government channels and media information (certainly manipulated), previous deception operations of this type have been taken into account to be able to isolate the main elements of the KGB's *modus operandi*, along with its continuation in the form of an information and political offensive using operationally acquired data.

Operation “Tishina”

According to official information³⁰, the operation was initiated in August 2020, when it seems that the KGB realized that the structure of the opposition group, consisting of both old and new opposition of different political provenience, was beginning to crystallize. At this stage, we do not know whether there was already a formalized hierarchy and division of tasks, or whether (as the opposition now maintains) it was an informal opposition circle forming something like a think tank to work out the best tactics to fight the Lukashenka regime. Judging by the KGB's operational materials presented by the Belarusian media, this could be a phenomenon known, for example, in the field of combating extremist movements, i.e. a closed forum grouping people with similar views, which becomes an amplifier (the so-called echo chamber³¹) of radical attitudes. This often leads to full radicalization of the participants of such a body, who move from online declarations to real actions.

Whatever the nature of the forum actually targeted by the KGB, the scarce data provided by the government media suggest that there were at least two

³⁰ Based on sources: *Убить Лукашенко. Как готовили захват Беларуси? Вербовка военных, подкуп и ликвидация. Фильм 1*, <https://www.youtube.com/watch?v=-v52t1DINYA> [accessed: 17 IX 2021]; *Убить Лукашенко. Расследование ОНТ – как готовили покушение на Президента и его сына. Фильм 2*, <https://www.youtube.com/watch?v=FMGdUU8-vsI> [accessed: 17 IX 2021] - despite the evidently propagandistic nature of this film, it contains a lot of KGB operational and investigative material, allowing to roughly reconstruct the course of events and the ways of action of the KGB itself; *Провал операции «Тишина». О чем спорят в Конституционной комиссии. История как поле боя*, <https://www.youtube.com/watch?v=7m-MU1ZDKDs> [accessed: 20 IX 2021]; *Операция «Тишина». Кто и как готовил переворот в Белоруссии и убийство Лукашенко*, <https://ukraina.ru/exclusive/20210419/1031166109.html> [accessed: 20 IX 2021]; *Кодовое название «Тишина» - подробности покушения на Лукашенко и попытки вооруженного мятежа в Беларуси*, <https://www.belta.by/society/view/kodovoe-nazvanie-tishina-podrobnosti-pokusheniya-na-lukashenko-i-popytki-vooruzhennogo-mjatezha-v-437699-2021/> [accessed: 20 IX 2021].

³¹ Cf. *Radicalisation in the digital era. The use of the internet in 15 cases of terrorism and extremism*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR400/RR453/RAND_RR453.sum.pdf [accessed: 10 IX 2021].

relatively organized subgroups within it at the time the KGB terminated the operation, one of which could be described as political-conceptual and the other as forceful. None of the propaganda enunciations indicated that there was a formal leader to whom these subgroups would report. Thus, one can assume that the KGB managed to carry out a provocation and anticipate the moment when the informal forum (something like a quasi-confederation of opposition activists) could transform into an efficient organization, linking opposition politicians with former representatives of the force sector, the so-called siloviki.

This group was to include:

- Yuri Zienkovich³² - supposed representative of the Belarusian Democracy Institute (BDI) and the illegal opposition organization called *Кибепартизаны* (KP, Eng. Cyber Partisans). Together with him, the KP was to be represented in this body by Pavel Kulazhenko, a former Omonov activist of the Internet platform opposition organization “Супраціў” (Eng. Resistance), which like other such organizations³³ declares readiness to actively fight the regime by force. In exile, Zienkovich supports himself by fighting in MMA under the alias “Viking”³⁴.
- Aleskandr Feduta - literary scholar³⁵ and politician, who started his career as an associate of Lukashenko, but in 1995 moved to opposition positions.
- Grigory (Ryhor) Kostusiov³⁶ and political scientist Vitaly Makarienko, who resides in Lithuania, are activists of the Belarusian National Front (Беларускі Народны Фронт).
- Dmitry Shchigelskiy - a psychiatrist in exile in the US who became famous for giving Lukashenko a psychiatric diagnosis without examining the patient³⁷.

³² He was to be assisted by his employee Olga Galubovich.

³³ *Буслы летят* (Eng. The storks are flying), *Дружины народной самообороны* (Eng. People's Self-Defense Units).

³⁴ *Бывший омоновец Павел Кулаженко претендует стать радикальным политическим лидером. Что о нем известно?*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=273867&lang=ru> [accessed: 16 IX 2021].

³⁵ He received his PhD from Jagiellonian University in 2017. See *Александр Федута получил докторскую ступень в Ягеллонском университете*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=193396&lang=ru> [accessed: 17 IX 2021].

³⁶ Presidential candidate in 2010, leader of the Belarusian National Front since 2017.

³⁷ Cf. interview with Shchigelskiy: *Мозаичная психопатия. Александр Лукашенко глазами психиатра*, <https://www.svoboda.org/a/30789452.html> [accessed: 15 IX 2021].

- Aleksandr Perepeczko - opposition political scientist, living in the USA since 1992.
- Igor Makar - a former officer of the special branch “Almaz” of the Belarusian Interior Ministry; lives in Lithuania, from where he is active as a political blogger³⁸. It is interesting to note that he kept the other opposition activists convinced that he was in ongoing contact with FSB director Aleksandr Bortnikov³⁹ (sic!).

According to the regime’s reports, in addition to the above-mentioned political forum (to which should be added Olga Karach⁴⁰ acting indirectly and Tikhonovskaya herself, allegedly represented by Roman Protasiewicz⁴¹) there were to be two “force” subgroups. One was headed by Vyacheslav Sidorakin⁴² (a former officer of “Almaz”, a specialist in explosives), and it was to include, among others: Yuri Gorkacz and Sergei Starchenko, the other - Nikolai Avtuhovich⁴³, and it was to be formed, among others, by: Dmitry Poloyko, Pavel Sawa, Galina Dierbysh, Victor Sniegur, Adam Akulich⁴⁴.

Some of the participants in this forum were abroad, which meant that conversations and arrangements took place over the Internet, in the form of closed chats. The information presented by the government media shows conclusively that the KGB gained operational access to these online meetings.

³⁸ Makar’s YouTube channel: https://www.youtube.com/channel/UCO_3WZbwnTo9zUvKkQ6t6UQ.

³⁹ Cf. *Ольга Карач: про Игоря Макара, слив в КГБ, арест Федуты, связь с ФСБ, агентов Кремля и День X*, <https://www.youtube.com/watch?v=zGZTopxIM98> [accessed: 7 IX 2021].

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ *Протасевич о Нехта, Лукашенко, кураторах из спецслужб, протестах и Тихановской, Ryanair*, <https://www.youtube.com/watch?v=J-PmITXlkGU> [accessed: 2 IX 2021].

⁴² He was arrested in February 2021. See *Ветеран спецподразделения «Алмаз» Вячеслав Сидоракин пропал в начале февраля*, <https://naviny.online/new/20210330/1617127222-veteran-sпецpodrazdeleniya-almaz-vyacheslav-sidorakin-propal-v-nachale> [accessed: 17 IX 2021]. After his detention, Makar’s accusations that he - being a KGB agent - „handed over” Sidorakin appeared among the opposition. Cf. *Ольга Карач: про Игоря Макара...*

⁴³ Avtuhovich is a Belarusian dissident who entered politics through conflict with a corrupt system. He too, like Sidorakin, was arrested by the KGB as early as December 2020. Cf. *Кто такой Николай Автухович, которого задержали за «терроризм»? Его биографии хватило бы на десятерых — война, бизнес, политика, голодовки, тюрьма*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=264999&lang=ru> [accessed: 17 IX 2021].

⁴⁴ However, it cannot be ruled out that the Belarusian propaganda linked Avtuhovich’s and Sidorakin’s cases to the coup attempt in order to further discredit the suspects by showing their links to active terrorist activities.

According to the well-studied psychodynamics of extremist forums, the group quickly became dominated by the most radical participants who, against the initial resistance of the moderate faction, pushed through the thesis that regime change was not possible through constitutional means, namely elections. According to Feduta, the *spiritus movens* of the radicalization process was supposed to be Shchigelskiy, who used Zienkovich, who was in direct contact with the U.S. secret services, as well as with Nicholas Heltzel, the U.S. consul in RB⁴⁵, and Michael Carpenter, an advisor to President Joe Biden⁴⁶. It can be presumed that from August 2020 to the beginning of 2021 there was a process (probably initiated by KGB agents) of self-radicalization of the said forum, which resulted in the adoption of a decision to carry out an attempted violent coup in Belarus. Apart from the propaganda enunciations of the Belarusian authorities, there is no information on the detailed plans for the putsch, but - in light of the documented KGB operational materials - it seems that the idea of assassinating Lukashenko was indeed considered⁴⁷, kidnapping key figures of the regime (including Lukashenko's sons) in order to obtain information and paralyze the activities of the state administration, and seizing the main administration buildings, communication hubs and information transmission centers, blocking internal units and OMON, as well as internment of dozens of people linked to the regime. A list of institutions to be seized first and a proscription list of persons to be interned were presented at an online meeting on January 21, 2021, which was recorded by the KGB.

The weapons necessary for the attack were to be obtained in Ukraine, thanks to Avtuhovich's contacts there, including a representative of the Right Sector Semyon Semyenchenko⁴⁸ and a representative of the "Belarusian Maidan" foundation (Rus. Белорусский Майдан) Yelena Visilyeva⁴⁹. The coup was to be

⁴⁵ <https://by.usembassy.gov/embassy/minsk/key-officers/> [accessed: 17 IX 2021].

⁴⁶ In fact, Carpenter is the U.S. ambassador to the OSCE. See *President Biden Announces 17 Key Nominations*, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/23/president-biden-announces-17-key-nominations/> [accessed: 17 IX 2021].

⁴⁷ The statements of the detainees and government officials differ in detail. As it seems, the planning stage considered both the idea of knocking down the presidential plane with a rocket during its landing approach and an assassination attempt during a military parade, and a rally of dozens of jeeps with heavy machine guns to attack Lukashenko's summer residence.

⁴⁸ Founder and commander of the battalion „Donbas”, deputy to the Supreme Council of the Ukraine of the 8th term. Interestingly, he is an ethnic Russian. See *Командир батальона «Донбасс»: Сейчас сепаратисты возьмут столько, сколько мы им дадим взять*, <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2014/05/30/7027556/> [accessed: 17 IX 2021].

⁴⁹ Cf. *Основатель «Беларуского Майдана» Алёна Васильева: белорусская оппозиция транслирует русские смыслы*, <https://www.youtube.com/watch?v=YOVB5a2AU4k> [accessed: 18 IX 2021].

financed on the one hand by the Ukrainian oligarch Rinat Ahmetov (through Makar), and on the other hand by the Americans (Zienkovich declared the support of the US State Department and the American Jewish Committee⁵⁰).

There is a lack of information about the moment of inclusion in the game conducted by the KGB of its members acting from the outside as alleged conspirators from the army (the television broadcast mentions only the alias of the agent - "Ivan", but in the video of the arrest you can see several alleged officers). One can presume that from the very onset the agents inside the forum used contact with a "conspiracy organization comprising high-ranking army officers" as an argument for opting for the force option. This is because the talks involved politically and intellectually mature people (Feduta, Kostusiov, Perepechko) who would not have agreed to the risky ideas of the radical wing without being convinced that there was a real chance of their realization. Cooperation with the officers' conspiracy (which was to include even a general) was a guarantee that even the most daring ideas of a putsch could be realized. Especially since both Feduta and the other moderate members must have been convinced that the army "conspirators" were acting in concert with the Russian government. For no one in the Belarusian power sector would choose to take any extra-legal action against Lukashenko without being convinced that it would not result in an immediate invasion by the Russian army. Official reports lack information about this thread, but it is obvious given the geopolitical situation of Belarus and the family-friendly relationship between the officer corps of the two countries⁵¹. In favor of this supposition is the fact that the meeting between the military "conspirators" and Feduta and Zienkovich, which took place in Moscow on April 11, 2021, took place in the restaurant "Taras Bulba". Although the details of treason in the form of a coup were discussed, the participants did not choose a location and circumstances that would make audio and video recording difficult (private dwelling, hunting, use of jamming devices, etc.), but a commonly accessible restaurant. And this in a situation when in almost every country of the former Eastern Bloc there were media coverage of scandals related

⁵⁰ The American Jewish Committee (AJC) states its mission on its website as follows: The AJC „is the leading global Jewish advocacy organization. From city halls to Capitol Hill, at the UN and in world capitals, AJC works to impact policy and opinion on some of the most important issues facing the Jewish people: fighting antisemitism and all forms of hate, strengthening Israel's place in the world, and defending democratic values”, <https://www.ajc.org/whoweare> [accessed: 18 IX 2021]. Zienkovich, in turn, maintained that the AJC brings together the wealthiest and most influential Jewish families in the US, allegedly interested in investing in the Belarusian economy.

⁵¹ Cf. *A friend in need. Russia on the protests in Belarus*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2020-08-20/a-friend-need-russia-protests-belarus> [accessed: 19 IX 2021].

to the recording of politicians⁵², which was often linked in the Eastern press to the activities of Russian intelligence. This may mean that Feduta and Zienkovich believed that the Russian special services were forewarned about the meeting and accepted it. Only the belief that contacts with the “military” take place under the auspices of the FSB would explain the lack of elementary conspiracy in such an experienced political player as Feduta. Incidentally, this was an obvious assumption of the talks with the Belarusian army. Belarusian elites are convinced that for geopolitical reasons Russia will not allow Belarus to leave its sphere of influence. The strategic importance of the Smolensk Gate⁵³ means that the loss of Belarus would mean a serious weakening of Russia’s western flank and a potential threat to Moscow. The Russians have unequivocally warned Belarusians against such a scenario, e.g. by holding the 2020 “Slavic brotherhood” military exercises⁵⁴, aimed at making Belarusian elites aware of what would happen to Belarus if it were a hostile or even merely neutral state in the event of a conflict⁵⁵. For this reason, despite pro-Western sentiments, no symbols of the European Union appeared anywhere during the protests held in the summer and autumn of 2020, and the Belarusian opposition was wary of making slogans that could be interpreted by Russia as a threat to the geopolitical *status quo*.

It seems that the game of officer conspiracy must have been played between August 2020 and April 2021, with the “conspirators” probably presenting a classic trick for Soviet operations in the form of a dispute between a faction of activists and rationalists warning against a putsch. This would explain Galubovich, who was Zienkovich’s assistant, giving them funds to bribe resistant people⁵⁶.

During the above-mentioned meeting in Moscow, the FSB (allegedly acting at the request of the KGB⁵⁷) recorded the specific demands of the opposition activists who demanded that the army “conspirators” seize symbolic buildings

⁵² The tape scandal in Poland, as well as similar incidents in, among others: Bulgaria, Czech Republic, Slovakia, Macedonia and Lithuania.

⁵³ A geostrategic term used to describe the isthmus between the upper Dvina and upper Dnieper rivers through which passes the shortest and easiest (for large masses of troops) route leading from western and central Europe to central Russia.

⁵⁴ Cf. *Во время учения «Славянское братство - 2020» отрабатывается защита границ Союзного государства*, <https://www.belta.by/society/view/vo-vremja-uchenija-slavjanskoe-bratstvo-2020-otrabatyvaetsja-zaschita-granits-sojuznogo-gosudarstva-407881-2020/> [accessed: 2 XI 2021].

⁵⁵ R. Szoszyn, *Rosja demonstruje, że nigdy nie odda Białorusi*, „Rzeczpospolita”, 13 IX 2021.

⁵⁶ Dollars in waterproof packets were transferred using a dead box at the gravesite in the cemetery.

⁵⁷ As Belarusian propaganda maintained, the KGB was said to have requested FSB assistance 12 hours before the conspirators met, allegedly to prevent them from being forewarned.

in the center of Minsk, as well as communication nodes and headquarters of the mass media (especially television, through which it was planned to address the nation), blockade OMON troops and internal troops and prevent the transfer of military reinforcements to the capital, as well as the internment of persons from the prepared proscription lists. Civilian conspirators offered military assistance in the form of shutting down the power system of Belarus. Officers in turn declared that they were able to use five army battalions for this operation⁵⁸.

After the putsch, a “collective president” consisting of seven army representatives and opposition activists was to take power. Zienkovich demanded for himself the post of Minister of Justice (who was to carry out judicial reform and a constitutional referendum), while Feduta wanted to be Minister of Culture, responsible for education, the press and ideology.

Having in hand a recording indisputably documenting treason, the FSB (allegedly at the request of the KGB) operationally detained Feduta and Zienkovich. During the arrest, Zienkovich behaved like an unbalanced person, threatening FSB representatives with the US State Department.

Opposition activists detained in Russia and Belarus admitted their guilt on camera⁵⁹, holding each other responsible (although Shchigelskiy was most often named as the initiator of the putsch idea⁶⁰). On April 28, 2021 (just 17 days after the end of the operation), state television released a propaganda video entitled *Убить Лукашенко*⁶¹ (Eng. *Kill Lukashenko*), which describes the course of Operation Tishina. It showed KGB operational material (intercepted chats of conspirators, operational recordings of meetings with alleged military officers) and material from the investigation in the form of recordings of confessions of oppositionists. This was accompanied by insinuations by the regime and

⁵⁸ Thus, it can be assumed that the putsch was to take place with the participation of less than 5,000 soldiers, who were to block the Minsk militia and OMON, as well as internal troops. This would only be possible under the assumption that the „army conspirators” convinced the oppositionists of Russian support. Five battalions in a city of two million people would have had to be concentrated in a tight government center, making them unable to control the actions of thousands of militia-military units in the capital and in the provinces, and a possible Russian special forces landing would have ended the coup within hours.

⁵⁹ Cf. *Федута: Я действительно даю показания, меня не пытаются*, <https://belmarket.by/news/2021/05/18/news-45693.html> [accessed: 16 IX 2021].

⁶⁰ He was accused on camera by Feduta and Zienkovicz.

⁶¹ *Убить Лукашенко. Как готовили захват Беларуси? Вербовка военных, подкуп и ликвидация. Фильм 1б*, <https://www.youtube.com/watch?v=-v52t1DINYA>; *Убить Лукашенко. Расследование ОНТ – как готовили покушение на Президента и его сына. Фильм 2*, <https://www.youtube.com/watch?v=FMGdUU8-vsI> [accessed: 14 IX 2021].

the Russian media that the West, including the Republic of Poland, was behind the coup attempt⁶². In the action of accusing Poland of subversive activity, in accordance with the methodology developed as early as in the 1920s, the Belarusian propaganda uses the statements of Polish “experts”, mainly Mateusz Piskorski⁶³ and “Sputnik” columnist Tomasz Jankowski⁶⁴, which are then incorporated into aggressive and insinuation-laden films of a propagandistic, anti-Polish character⁶⁵.

Operation Tishina (or at least the publicized part of it) is over.

Operation “Mankurty”

The operation was initiated by the KGB more or less at the same time as operation “Tishina”, i.e. in the late summer/early autumn of 2020.⁶⁶ In the version promoted by the regime’s propaganda, it was supposed to be a reaction to information indicating that a traitor had been found in the KGB ranks, who was offering

⁶² Cf. *Операция «Тишина»: молчание Запада / Где берут деньги на переворот? Клуб редакторов*, <https://www.youtube.com/watch?v=gVjDhWcJuK4> [accessed: 2 IX 2021]; *Операция «Тишина» на Соловьев Live. Подробности госпереворота в Белоруссии*, <https://www.youtube.com/watch?v=wqXujBNaLuA> [accessed: 2 IX 2021].

⁶³ Polish politician detained in 2016 by the Internal Security Agency on charges of spying for the Russian Federation and China, released from detention in 2019.

⁶⁴ https://pl.sputniknews.com/author_tomasz/ [accessed: 18 IX 2021].

⁶⁵ Cf. *Польша против Беларуси: двойные стандарты, репрессии, спецслужбы, экстремисты*, <https://www.youtube.com/watch?v=V2OF8NCpAF8> [accessed: 21 IX 2021]; *Кто спонсировал мятеж в Беларуси? Польская партия «ПиС»: коррупция и зачистка СМИ. Понятная политика*, <https://www.youtube.com/watch?v=Sndc-72o3JU> [accessed: 21 IX 2021].

⁶⁶ Based on sources: «Манкурты»: секретная операция КГБ. Как беглые и иностранные спецслужбы вели двойную игру. Фильм 1, <https://www.youtube.com/watch?v=5Z0AQSqd4s0> [accessed: 20 IX 2021]; «Манкурты». Подполковник КГБ оказался предателем и работал на иностранную разведку. Фильм 2, <https://www.youtube.com/watch?v=6BGHgrcQSK4> [accessed: 20 IX 2021]; «Манкурты. Постскриптум». Кого ещё втянули в громкий шпионский скандал? Спецоперация КГБ, <https://www.youtube.com/watch?v=R5bEuEjbfqk> [accessed: 20 IX 2021]; «Операция Манкурты» деморализовала стан беглых предателей и их зарубежных кураторов, https://www.tvr.by/news/obshchestvo/rassledovanie_operatsiya_mankurty_demoralizovalo_stan_beglykh_predateley_i_ikh_zarubezhnykh_kuratoro/ [accessed: 20 IX 2021]; В Минске заявили о раскрытии агентурной сети по сбору информации для иностранных спецслужб, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11043737> [accessed: 20 IX 2021]; КГБ Белоруссии вынул фильм о своём предателе, <https://regnum.ru/news/polit/3230850.html> [accessed: 20 IX 2021]; Шрайбман: «Не все так гладко в датском королевстве», <https://ex-press.live/rubrics/obshhestvo/2021/04/01/shrajbman-ne-vse-tak-gladko-v-datskom-korolevstve/> [accessed: 20 IX 2021].

the emigration centers classified KGB materials allegedly compromising Lukashenko's regime in exchange for financial compensation and assistance in fleeing the country. The traitor was said to be Colonel Alexei Hralovich⁶⁷, whom the KGB was to quickly identify, arrest and get him to cooperate in deceiving the emigrants and the Western secret services behind them. This version can, it seems, be ruled out. It is discredited⁶⁸ both by emigration sources⁶⁹ and by Hralovich's behavior during the operation⁷⁰. Hralovich was most likely a classic offerer, offering interesting information to the enemy on behalf of his own service. This is indicated by his behavior during the operation and its entire course, which has all the features of Soviet *staging* (a game for the needs of foreign services conducted by agents and cadres of their own service).

⁶⁷ Cf. *Задержан подполковник КГБ, который передавал информацию телеграм-каналамю*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=270738&lang=ru> [accessed: 18 IX 2021].

⁶⁸ Confirmation of the veracity of Hralovich's betrayal was to be shown in the propaganda film „Mankurty”, a weeping KGB captain Denis Urata, who in March 2021 was compromised after photographing a secret letter to hand it over to the NEXTA editorial board. Thus, the authors of the film, in an attempt to authenticate the version of Hralovich's betrayal, paradoxically discredited it by proving that the Belarusian procedures for the safe circulation of documents allow for easy identification of the author of the leak. Hralovich was alleged to have offered classified KGB recordings of the most important people in the country - the rhetorical question is how many people in the service could have been allowed to have such knowledge. And a small circle of trusted people must have been aware that making the recordings public (as happened in the case of the conversation between Dmitry Baskov and Natalia Ejsmont) would immediately narrow the circle of suspects to the maximum. It is difficult to suppose that the KGB colonel was unaware of this and was so irresponsible as to give Makar a photo of his ID card. Especially since the recordings made by the KGB show that Hralovich was a smart and experienced officer.

⁶⁹ Makar maintains that Hralovich is a Belarusian counterintelligence agent who never worked for the KGB, except for a brief period when he was shown to officers who were uncertain, that is, who could confirm to Makar that Hralovich was indeed in the service. His official documents, including his electronic entry pass, were supposed to have been produced by the KGB as cover documents and then immediately destroyed by commission after the operation. Makar maintains that none of the deputies of KGB chief Ivan Tertel dared to sign the fake ID, and therefore the signature was forged by a KGB technician. See *Ольга Карач Лукукурты. Допрос не состоится, товарищ Тертель!*, https://www.youtube.com/watch?v=_1Hfk9REUtE [accessed: 19 IX 2021].

⁷⁰ The film presents numerous operational recordings during which Hralovich contacted oppositionists by phone (with Putilov and Makar). Nothing in his behavior indicates anxiety, compulsion or tense. Hralovich behaves calmly and professionally, consulting the answers to his KGB colleagues using sign language. Not even a minimal amount of tension can be seen in facial expressions and body kinetics.

Hralovich contacted Stepan Putilov - editor of “Belsat”, blogger and creator of opinion-forming channels on Telegram NEXTA and NEXTA Live⁷¹. According to the Belarusian KGB, Putilov was supposed to be an agent of the Polish secret services and that was the reason why Hrapovich offered him the alleged secret materials. As a form of encouragement, Putilov was given a recording of a conversation between Lukashenko’s spokeswoman Natalia Ejsmont and the chairman of the Belarusian Hockey Federation, Dmitry Baskov, who was allegedly responsible for the fatal beating of Roman Bondarenko on November 11, 2020.⁷² Leaving aside the content of the conversation (which undermines government propaganda), it was supposed to be evidence of KGB wiretapping of people in Lukashenko’s most trusted circle. It was therefore potentially possible to obtain information of strategic importance, as well as materials compromising persons remaining in the interest of foreign secret services and politicians in exile. Thus, the alleged source in the KGB was of great interest to both the émigré media and the Western intelligence services behind them, according to the KGB.

This calculation turned out to be correct. Putilov immediately began preparing a plan to smuggle the alleged traitor across the border. In the first version, reportedly presented by Putilov, Hralovich was to leave in January 2021 for St. Petersburg, where he would receive a humanitarian visa at the Estonian or Latvian representative office. With it, he was supposed to cross the border or be transited in a car with diplomatic plates. In the end, it was decided to smuggle Sidorakin and his associates Garkach and Starchenko through the green border with Lithuania, which was to be organized by those taking part in the “Tishina” operation (not yet arrested by the KGB). Hralovich was to cross the border without the materials from the archive, which were to arrive in Lithuania only after the successful transfer and Hralovich’s payment.

Putilov put Hralovich in contact with Makar, who - in an attempt to deceive Putilov - tried to gain access on his own to a secret KGB archive allegedly in Hralovich’s possession, containing compromising materials at the highest levels of government. In exchange for these materials Makar offered Hralovich

⁷¹ On YouTube, NEXTA has 644 thousand subscriptions (as of September 14, 2021). On the other hand, on Telegram NEXTA has 502 thousand subscriptions, and NEXTA Live has more than 1 million (source: *Telegram-каналы Беларусь*, <https://by.tgstat.com/> [accessed: 14 IX 2021]). Videos produced by Putilov have multi-million views, e.g. *Лукашенко. золотое дно* by September 14, 2021 was viewed by 2 million 251 thousand people on YouTube.

⁷² *Предварительная проверка ВУПОЛ по факту смерти Романа Бондаренко*, <https://aperturescience.ru/threads/predvaritel'naja-proverka-bypol-po-faktu-smerti-romana-bondarenko.566222/> [accessed: 14 IX 2021].

a position on Tikhanovskaya's staff and later a high position in the Belarusian KGB (after the opposition would seize power). In order to discourage Hralovich from cooperating with Putilov, Makar warned him that Putilov was an agent of the Polish services and that he was also stealing money from the funds he was receiving (implicitly from Western sponsors and services), which was supposed to suggest to Hralovich that the salary he would receive for the archive would be reduced by Putilov.

The KGB made the original plan more difficult by breaking up Sidorakin's group, presumably to bring in new agents or to force Makar to reveal more contacts in Belarus. The detention of Sidorakin and his associates was accompanied by searches at residences and the discovery of caches containing weapons and explosives, allegedly prepared by the opposition for diversionary and terrorist activities.

Information on how Olga Solomenik was brought into the game by the KGB is missing. However, due to the fact that in the past she was accused of seducing as a KGB agent an officer of the Białystok Internal Security Agency Delegation⁷³, it can be assumed that her participation was directed from the beginning by the KGB, which suggested its agent to Makar. It is worth noting the arrogance and cavalier attitude of the KGB members, who did not even change the agent's personal data, despite the fact that the Polish press published information about her being an agent, and she herself was wanted in Poland with a wanted notice⁷⁴. At the same time, the KGB officers believed that Putilov and Makar were agents of the Lithuanian and Polish services, so the information about the appearance of a known KGB agent should have been immediately sent to the alleged KGB curators⁷⁵. The version presented for propaganda purposes that

⁷³ *Apelacja w sprawie „romansu agentów”*. *Białoruska Mata Hari nadal nieuchwytna*, <https://wiadomosci.onet.pl/bialystok/apelacja-w-sprawie-romansu-agentow-bialoruska-mata-hari-nadal-nieuchwytna/8tw0pxp> [accessed: 15 IX 2021]; *Niezła agentka z tej Olgi*, <https://wyborcza.pl/7,76842,7696584,niezla-agentka-z-tej-olgi.html> [accessed: 15 IX 2021]; *Należała do reżimowego ZPB, zwerbowała agenta ABW*, https://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-nalezala-do-rezimowego-zpb-zwerbowala-agenta-abw,nId,242192#crp_state=1 [accessed: 14 IX 2021]; *Białoruska Mata Hari?*, <https://www.wprost.pl/przegląd-prasy/189805/bialoruska-mata-hari.html> [accessed: 15 IX 2021]; *Białoruska Mata Hari zwerbowała funkcjonariusza ABW?*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/406672,bialoruska-mata-hari-zwerbowala-funkcjonariusza-abw.html> [accessed: 15 IX 2021].

⁷⁴ *Były oficer ABW skazany. Agentka KGB Olga Solomenik ciągle ścigana*, <https://poranny.pl/byly-oficer-abw-skazany-agentka-kgb-olga-solomenik-ciagle-scigana-zdjecia/ar/11514491> [accessed: 15 IX 2021].

⁷⁵ Either this had an - as yet unknown - purpose, or the KGB holds Western services in such low esteem.

Solomenik was detained and forced to cooperate by the KGB, is illogical both in the light of Solomenik's behavior documented on film (who very efficiently carried out the task of deceiving Makar, which was confirmed by her thorough training) and due to the lack of any natural connection between Solomenik and the Belarusian emigration active in Lithuania⁷⁶. The agent was probably introduced by the KGB through agents located in expatriate organizations, and the detention of Sidorakin's group was probably part of a combination designed to make it possible to place her in the game.

Solomenik was to smuggle Hralovich across the green border with the help of professional smuggler Vyacheslav Trifonov⁷⁷. Then, after receiving confirmation from Hralovich that he was safe, she was to hand over the archive to Makar's envoy. Solomenik, at the behest of the KGB, dragged out the operation. She informed Makar about the supposedly intensified border control, pretending to be afraid of the consequences. She told Makar that she wanted out. She eventually demanded 50,000 euros up front from Makar over potential risks, to which Makar responded with frustration and threats⁷⁸. After this scuffle, Solomenik did not take calls from Makar for some time, after which she informed him that she was in the hospital and feared criminal liability. All of these actions were intended to put Makar in a state of intense emotional tension, fostering a narrowing of his cognitive horizon and errors in decision making. When a frustrated Makar, on March 25, 2021, posted a "statement to the chairman of the KGB of Belarus" on YouTube⁷⁹, during which he threatened Tertel with the disclosure of allegedly compromising information and showed a picture of the cover of a KGB officer's ID card number 001909 (most likely belonging to Hralovich or Sidorakin), the KGB decided to terminate this stage of the operation. Probably never before has any special service so perfectly coordinated the end of an operational game with its media follow-up.

Solomenik informed Makar that Hralovich had nevertheless crossed the border, and that the archive he had left behind would be collected in Grodno in an apartment at 13 Popovicha street, where Trifonov was to wait for Makar's envoy (but only until the early evening in order to force a quick reaction from

⁷⁶ Solomenik is banned from entering the EU after the aforementioned spy scandal in Poland.

⁷⁷ Cf. ОНТ: КГБ задержал своего сотрудника и еще шесть человек за госизмену и незаконный оборот оружия, <https://mediazona.by/news/2021/03/31/spy-in-kgb> [accessed: 18 IX 2021].

⁷⁸ Interestingly, Makar threatened Solomenik with denunciation to the Belarusian authorities.

⁷⁹ Председателю КГБ Беларуси, <https://www.youtube.com/watch?v=5d4likYVPbc> [accessed: 14 IX 2021].

Makar). However, it was not Trifonov, but a cadre counterintelligence officer who was waiting in the KGB contact apartment and handed the package with the documents to Olga Chuprinskaya⁸⁰. After the courier was detained by the KGB, it turned out that she was a random person, asked by a related resident of Minsk, Natalia Lubetska, to collect papers of an acquaintance living abroad. Lubetska was said to have known Makar through her mother, who was his teacher at the Grodno high school. Chuprinskaya was to transfer the documents to Minsk by marshrutka⁸¹. The authorities' propaganda film does not explain who was supposed to pick them up from the marshrutka to later hand them to Lubetska, but at midnight on March 31, 2021, Lubetska was stopped in Minsk on Partizantskom Prospekt while trying to pick up a package with documents. Most remarkably, four hours earlier, state television had aired the propaganda film "Mankurty" (Part I⁸²), in which the story of Hralovich's alleged betrayal and the game played with him by the KGB was told accurately and in full detail. Thus, this was probably the only case of realization of the provocation already after it was revealed to the opponent. Lubetska was interrogated throughout the night, after which she was placed in the KGB detention center in a single cell with Svetlana Kupriyeva, a friend of the Babarik family⁸³. During interrogation, a KGB officer allegedly gave her psychotropic drugs in her coffee⁸⁴. Although Lubetska was charged with aiding and abetting an act of terrorism (for which she faces between 7 and 15 years in prison in RB), she was released from custody and then left the country on April 24, 2021, presumably to stay in Germany. In the meantime, it turned out that Lubetska was supposed to be the wife of the well-known maxillofacial surgeon Andrei Lubetski, who was detained by the police during anti-government demonstrations on October 11, 2020⁸⁵ and once again on May 4, 2021, when he

⁸⁰ *Продолжение сенсационного расследования «Манкурты. Постскриптум»*, <https://www.youtube.com/watch?v=SVOBrN1UaQo> [accessed: 19 IX 2021].

⁸¹ Marshrutka - a collective cab that runs on fixed routes.

⁸² *«Манкурты»: секретная операция КГБ...* [accessed: 17 IX 2021].

⁸³ *Подруга Макара из «расследования» ОНТ рассказала о допросах в СИЗО КГБ*, <https://reform.by/220738-podrug-makara-iz-rassledovanija-ont-rasskazala-o-doprosah-v-sizo-kgb> [accessed: 15 IX 2021].

⁸⁴ For an interview with Lubetska, see *«Пасыльная» Макара рассказала, як яе апрацоўвалі ў КДБ/Ночныя допросы, странный каплю, скрытая камера*, <https://www.youtube.com/watch?v=4oI28GBmsUA> [accessed: 15 IX 2021].

⁸⁵ *Вчера задержали известного челюстно-лицевого хирурга, который делает уникальные операции. У него четверо детей*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=260612&lang=ru> [accessed: 15 IX 2021].

was accused of insulting the president of RB⁸⁶ and arrested for two months. There is no information on how his wife managed to leave Belarus on a regular scheduled plane⁸⁷ despite the ongoing investigation, which should routinely be accompanied by the revocation of her passport. The ambiguity of the situation is compounded by the fact that Natalia, who is supposed to be a dentist with four children, has left no trace online of her medical practice⁸⁸, and from photos on Facebook and those taken during interviews she has given, it appears that the mother of many has the face and figure of a professional model.

Associated operations

Another operation that was in a way auxiliary to the above described was a smaller-scale agent game conducted in relation to the Internet forum evolving towards the creation of a real existing organization under the name of the Civic Self-Defense Units of Belarus (Rus. Отряды гражданской самообороны Беларуси, OGSB)⁸⁹. This forum was created in the months leading up to the election, on the wave of the creation of independent, opposition channels on Telegram. The KGB, in an attempt to seize the initiative, brought its agents into the opposition forums almost from the beginning, which quickly turned its attention to the OGSB forum. Its administrator was supposed to be a man living in Germany, nicknamed “Dis”, who selected the most radical members of the chat rooms and slowly formed the basis of a quasi-partisan commando operating in the real world. The KGB determined that Denis Vasilievich Hromov⁹⁰, who emigrated from Ukraine to West Germany but continued to maintain contacts in the post-Soviet area, was hiding behind the alias “Dis”. This included a well-known KGB opposition activist, Zienkovich, to whom “Dis” allegedly offered contact with Ukrainian oligarch Kolomoisky through Kolomoisky’s

⁸⁶ According to the Belarusian Center for Human Rights „Spring,” <https://prisoners.spring96.org/ru/person/andrei-ljubecki> [accessed: 15 IX 2021].

⁸⁷ *Подруга Макара из «расследования»...* [accessed: 17 IX 2021].

⁸⁸ The only entry is available at: *4-я городская клиническая стоматологическая поликлиника*, <https://4stomatolog.by/o-nas/spetsialisty/spetsialisty-stomatologicheskogo-terapevticheskogo-otdeleniya-1/lyubetskaya-natalya-valerevna> [accessed: 14 IX 2021].

⁸⁹ Relationship based on: *Спецоперация КГБ: поджог, взрыв, Азаренок. Фильм ОНТ «20 TERROR 21»* p. 1, <https://www.youtube.com/watch?v=IA3SQ7zuqLU>, p. 2, <https://www.youtube.com/watch?v=oz6GN0IqKpw> [accessed: 9 IX 2021].

⁹⁰ In Germany he was to change his name to Hoffman.

PR man Vladislav Rogimov⁹¹. "Dis", whom the KGB recognized as a foreign service agent, was covered by KGB monitoring. A propaganda film devoted to this operation showed people who allegedly allowed themselves to be recruited by "Dis" but who, after being arrested by the KGB, in fear of the consequences, cooperated (Natalia Matveyeva, pseud. "Octavia" and Yegor Dudnikov). However, the course of the operation suggests that these people may have been carrying out a provocation against "Dis" from the very beginning, who wanted to use them to carry out diversionary and terrorist acts against the Belarusian authorities. On June 8, 2021, "Octavia" was supposed to set fire to heavy forestry equipment. The video of the sham attack (carried out by KGB agents) was then sent to "Dis" who published it online as evidence of active opposition in the RB. Another proof of the quasi-military activity of the opposition were the training videos of the "partisans", provided to "Dis" by the KGB agent. Another "Dis" operation was to be the blowing up of a telecommunications mast used by the Russian armed forces on RB territory. The explosives, weapons, and night vision equipment necessary to carry out this attack were to be delivered from Ukraine and were received at the border by OGSB member Alexei Glotov. Another OGSB activists, Vadim Gulevich and Kirill Ashurak, were to be responsible for carrying out the operation⁹². The latter was to withdraw from the operation after seizing and concealing the explosives and weapons. It was continued by the rest of "Dis's" group, with Ashurak ordered not to attract the attention of the authorities. The final attempt to blow up the mast was to be made by Glotov and Gulevich, who wanted to flee the country after the target was mined. The KGB defused the explosives⁹³ and arrested them both. The most recent operation against "Dis" was an alleged assassin's trap, commissioned by "Dis" to kidnap one of the regime's propagandists⁹⁴, in order to broadcast his eating crow. This operation was supposedly the responsibility of Lida resident Dmitry Sosnovskiy, who was reportedly detained by the KGB as a result of an ambush in which

⁹¹ Interestingly, Zienkovich, who was originally interested in contacting Kolomoisky, gave up the idea when Kolomoisky demanded that he undergo a polygraph examination, making cooperation contingent on it.

⁹² Ashurak in chats with „Dis” convinced him that he represented a group of several hundred activists. In fact, he acted alone.

⁹³ Given the obviously provocative nature of the entire operation, one can assume that in reality either the mines were inoperable or, even more likely, no one had ever mounted them on the mast in question.

⁹⁴ The assassins were said to vacillate between Tur, Azarionok and Markov. In the end, they decided on the most aggressive Azarionok.

the aforementioned propagandist Azarionok was supposed to be the bait⁹⁵. After these actions were completed, the KGB publicized them in the media, discrediting in the process the opposition blogger Olga Karach, who allegedly knew about the plans to assassinate Azarionok. The Foreign Ministry of the RB has officially forwarded a request to Germany, Lithuania and the US for legal assistance in the “Dis” investigation, while threatening to raise the issue at the UN.

The liquidation of Avtuhovich's group⁹⁶ was another agent game, connected with the two main operations but on a purely operational level.

Avtuhovich was the leader of a small, radicalized group allegedly responsible for setting fire to the cars and homes of militia officers. This formation allegedly attempted to obtain weapons in Ukraine by taking advantage of the acquaintance of one of its members, Dmitry Poloyko, with Semyon Semyonchenko (and through him, allegedly, with the SBU). In the operation of buying and smuggling weapons Avtuhovich was to be assisted by, among others: Victor Sniegur, Adam Akulich, Olga Majorova, Yelena Vasilyeva and Artur Papok. The latter was shown with his face blurred in a propaganda film about the operation, which may suggest that he was a KGB operator planted by Avtuhovich to carry out the provocation. The KGB detained Avtuhovich and his group upon their return from Ukraine on November 13, 2020, for alleged possession of weapons and 1,600 grams of TNT.

⁹⁵ KGB officers on television spoke of the journalist's „heroic attitude,” which was probably intended to improve his image among Belarusians.

⁹⁶ The following sources were relied upon: «Тротил протеста»: 1 СЕРИЯ. Как банда Автуховича хотела взорвать страну? Цель - милиция и все мы, <https://www.youtube.com/watch?v=dDdx4csUkhw>; «Тротил протеста». 2 СЕРИЯ. Откуда банда Автуховича взяла оружие? Кто мог стать жертвой террористов?, <https://www.youtube.com/watch?v=xXMrIh6VcMg> [accessed: 21 IX 2021]; Белорусского экс-политзаключенного обвинили в контрабанде оружия из Украины, <https://www.dw.com/ru/belorussskogo-jeks-politzakljuchennogo-obvinili-v-kontrabande-oruzhija-iz-ukrainy-a-56061291/a-56061291> [accessed: 20 IX 2021]; Николай Автухович перенес коронавирус в тюрьме, <https://reform.by/192584-nikolaj-avtuhovich-perenes-koronavirus-v-tjurme> [accessed: 20 IX 2021]; Бывший политзаключённый Николай Автухович — подозреваемый по делу о терроризме, <https://euroradio.fm/ru/byvshiy-politzaklyuchyonnyu-nikolay-avtuhovich-podozrevaemyu-po-delu-o-terrorizme> [accessed: 20 IX 2021]; Действительно ли существовала «террористическая группа» Автуховича? Анализируем громкое дело, <https://belsat.eu/ru/news/26-02-2021-dejstvitelno-li-sushhestvovala-terroristicheskaya-gruppa-avtuhovicha-analiziruem-gromkoe-delo/> [accessed: 20 IX 2021]; «Мерзавцы последние»: Лукашенко рассказал о нападавших на милиционеров, https://www.gazeta.ru/politics/2020/12/25_a_13414844.shtml [accessed: 20 IX 2021]; Пенсионерка, священник, блогер: кого власти Беларуси считают террористами?, <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1496600/pensionerka-sviashchennik-blogger-kogo-vlasti-belarusi-schitaiut-terroristami> [accessed: 20 IX 2021].

Impact of implemented operations

The provocateur-deception operations carried out could produce results at the operational-tactical and strategic levels.

First, the KGB succeeded in identifying and neutralizing the most radical opposition activists, blocking their channels of communication with foreign centers and recognizing the modus operandi of radicalized opposition circles at home and abroad, as well as Western organizations providing them with logistical and financial support.

Second, the operations described have made the opposition and the broader West aware of the degree of agent infiltration of opposition-minded organizations and circles, which must promote the disintegration of these groups.

It is clear that none of the operations described above could have been carried out without agent support. These are not agents introduced into the game after its initiation, but rather agents who have been active in the target groups for a longer period of time and who were able to gain access to information necessary to prepare the provocation and to modify its course based on the victims' reactions. From the standpoint of the theory of deception operations, it must be assumed that there must have been agents of influence and mole agents operating in and on the periphery of the attacked organizations who prepared the ground for acceptance of the bait dropped by the KGB. Indeed, the victims of deception were either experienced officers of the force sectors (Makar) or politicians with a long tenure in the RB, so it is difficult to attribute naivety to them. It is therefore reasonable to assume that there may have been people around them who dispelled their doubts and suggested that they make the decisions desired by the KGB.

Awareness of the risks of infiltration could theoretically lead to counterintelligence and verification activities in the structures under attack. However, history proves that due to the frequent positioning of the agent high up in the hierarchy of the organization under attack, any grassroots attempt to unmask it is difficult and often doomed to failure. Thus, in the absence of viable verification and defense capabilities, attacked organizations lose internal cohesion. Their members develop extreme suspicion and form subgroups of supposedly vetted comrades, usually suspecting the rest of having agent ties. The resulting disintegration impedes decision-making processes and

the undertaking of any real activity⁹⁷. An additional element is the loss of trust on the part of Western sponsors, who can never be sure that the funds provided for opposition activities⁹⁸ do not in fact feed into secret KGB funds, and that the organizations they support are not just legends prepared by the enemy.

Thirdly, thanks to the media offensive using operationally obtained data, the regime has largely succeeded in discrediting the opposition among the Belarusian public. The image of a democratic and peaceful opposition, demanding only that fair elections be held to determine genuine popular representation, has been replaced in public consciousness by an image of people bribing army officers to stage a putsch, which in densely populated Minsk would necessarily lead to numerous civilian casualties during the inevitable fighting between putschists and internal troops and OMON. Equally deadly for the political image of the opposition was to show that its representatives (both civilian politicians and former siloviks) have, according to the KGB and government propagandists, ties with foreign powers and their special services. Zienkowicz's reference to (alleged) connections with the U.S. State Department and the American Jewish Committee must have made a negative impression on the anti-NATO and anti-Semitic⁹⁹ disposed Belarusian society. Especially in light of the anti-Semitic myths propagated by Belarusian propaganda¹⁰⁰. In turn, Makar's public suggestions of connections with high officers of the Russian FSB must have equally discredited the opposition in pro-national Belarusian circles.

To sum up, one can assume that the operations carried out by the KGB may have the same effect on the Belarusian society as the tsarist provocation in the Kingdom of Poland in 1865. It was then when - by creating the National Government calling for another uprising - any underground opposition was discredited in the eyes of the average Poles. This resulted in apathy and self-Russification of the Kingdom's society, phenomena that lasted almost until

⁹⁷ Who will undertake underground activities in the country with the knowledge that the security service may know about his mission even before it begins in earnest?

⁹⁸ This purpose was also served by publicizing by the regime's propagandists information painful for the opposition about the financial machinations of the creator of the BYSOL, BYHELP aid funds - Andrei Strizhak, coming from alleged sources inside the opposition (among others: Ilya Biegun, Shtab Onoskho, Liubov Shebarshina, Svetlana Galich).

⁹⁹ Cf. *Антисемитизм на постсоветском пространстве*, <https://archive.jpr.org.uk/download?id=3369>, s. 294–295 [accessed: 17 IX 2021].

¹⁰⁰ Cf. „*Этот поц сломался*”: белорусская пропаганда не брезгует антисемитизмом, <https://euroradio.fm/ru/etot-poc-slomalsya-belorusskaya-propaganda-ne-brezguet-antisemitizmom> [accessed: 17 IX 2021].

the outbreak of World War I¹⁰¹. The deepening economic crisis in Belarus will show in the coming months whether the KGB has indeed succeeded in crippling the popular revolt against the Lukashenko regime.

References

- Budzisz M., *Kryzys migracyjny czy nowoczesna wojna?*, „Sieci”, 13 IX 2021.
- Były oficer ABW skazany. Agentka KGB Olga Solomenik ciągle ścigana*, „Kurier Poranny”, 29 XI 2016.
- Iwaszkiewicz J., *Wielka prowokacja. Rzekomy rząd narodowy 1865 roku*, Warszawa 1928.
- Maleszka L., *Byłem „Ketmanem”*, „Gazeta Wyborcza”, 13 XI 2001.
- Preston J., Weiner T., *A Document by Cuban Spy Talks of Acts Against CIA*, „The New York Times”, 8 X 2000.
- Quiroga J., *Cuban Palimpsests*, Minneapolis 2005.
- Szoszyn R., *Rosja demonstruje, że nigdy nie odda Białorusi*, „Rzeczpospolita”, 13 IX 2021.
- Świerczek M., *Jak Sowieci przetrwali dzięki oszustwu. Sowiecka decepcja strategiczna*, Warszawa 2020.
- Świerczek M., *Krucjata 1935*, Warszawa 2021.
- Świerczek M., *Największa klęska polskiego wywiadu*, Warszawa 2020.
- Volkman E., *Największe operacje szpiegowskie XX wieku*, Warszawa 2000.

Russian literature

- Война в эфире*, in: *Великая Победа*, vol. 10, С.Е. Нарышкин, А.В. Торкунов (ed.), Москва 2015.

¹⁰¹ More broadly: J. Iwaszkiewicz, *Wielka prowokacja. Rzekomy rząd narodowy 1865 roku*, Warszawa 1928.

Internet sources

A friend in need. Russia on the protests in Belarus, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2020-08-20/a-friend-need-russia-protests-belarus> [accessed: 19 IX 2021].

American Jewish Committee, <https://www.ajc.org/whoweare> [accessed: 18 IX 2021].

Apelacja w sprawie “romansu agentów”. Białoruska Mata Hari nadal nieuchwytna, <https://wiadomosci.onet.pl/bialystok/apelacja-w-sprawie-romansu-agentow-bialoruska-mata-hari-nadal-nieuchwytna/8tw0pxp> [accessed: 15 IX 2021].

Białoruska Mata Hari?, <https://www.wprost.pl/przegląd-prasy/189805/bialoruska-mata-hari.html> [accessed: 15 IX 2021].

Białoruska Mata Hari zwerbowała funkcjonariusza ABW?, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/406672,bialoruska-mata-hari-zwerbowala-funkcjonariusza-abw.html> [accessed: 15 IX 2021].

Były oficer ABW skazany. Agentka KGB Olga Solomenik ciągle ścigana, <https://poranny.pl/byly-oficer-abw-skazany-agentka-kgb-olga-solomenik-ciagle-scigana-zdjecia/ar/11514491> [accessed: 15 IX 2021].

Dziesiątki tysięcy ludzi na proteście w centrum Mińska, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bialorus-Wielki-protest-w-centrum-Minska-7948615.html>.

https://pl.sputniknews.com/author_tomasz/ [accessed: 18 IX 2021].

Lukashenka’s last line of defence. The Belarusian security apparatus in a time of crisis, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2021-08-05/lukashenkas-last-line-defence-belarusian-security-apparatus-a> [accessed: 20 IX 2021].

Należała do reżimowego ZPB, zwerbowała agenta ABW, https://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-nalezala-do-rezimowego-zpb-zwerbowala-agenta-abw,nId,242192#crp_state=1 [accessed: 14 IX 2021].

Niezła agentka z tej Olgi, <https://wyborcza.pl/7,76842,7696584,niezla-agentka-z-tej-olgi.html> [accessed: 15 IX 2021].

President Biden Announces 17 Key Nominations, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/23/president-biden-announces-17-key-nominations/> [accessed: 17 IX 2021].

Radicalisation in the digital era. The use of the internet in 15 cases of terrorism and extremism, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR400/RR453/RAND_RR453.sum.pdf [accessed: 10 IX 2021].

Z przerwą na czerwone światło, czyli jak protestują Białorusini, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-08-16/z-przerwa-na-czerwone-swiatlo-czyli-jak-protestuja-bialorusini/> [accessed: 11 IX 2021].

Belarusian and Russian Internet sources

4-я городская клиническая стоматологическая поликлиника, <https://4stomatolog.by/o-nas/spetsialisty/spetsialisty-stomatologicheskogo-terapevticheskogo-otdeleniya-1/lyubetskaya-natalya-valerevna> [accessed: 14 IX 2021].

6 дней протестов за 6 минут. Как развивались события в Белоруссии, <https://www.youtube.com/watch?v=QHoaOIW7RGU> [Accessed: 19 IX 2021].

Александр Лукашенко: В Беларуси Конституция не под женщину. Я убежден Президентом будет мужик, <https://www.youtube.com/watch?v=HR6BWaB2wL8> [accessed: 10 IX 2021].

Александр Федута получил докторскую степень в Ягеллонском университете, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=193396&lang=ru> [accessed: 17 IX 2021].

Антисемитизм на постсоветском пространстве, <https://archive.jpr.org.uk/download?id=3369> [accessed: 17 IX 2021].

Белорусского экс-политзаключенного обвинили в контрабанде оружия из Украины, <https://www.dw.com/ru/beloruskogo-jeks-politzakljuchennogo-obvinili-v-kontra-bande-oruzhija-iz-ukrainy-a-56061291/a-56061291> [accessed: 20 IX 2021].

Бывший омоновец Павел Кулаженко претендует стать радикальным политическим лидером. Что о нем известно?, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=273867&lang=ru> [accessed: 16 IX 2021].

Бывший политзаключённый Николай Автухович — подозреваемый по делу о терроризме, <https://euroradio.fm/ru/byvshiy-politzaklyuchyonnyu-nikolay-avtuhovich-podozrevaemu-po-delu-o-terrorizme> [accessed: 20 IX 2021].

Ветеран спецподразделения «Алмаз» Вячеслав Сидоракин пропал в начале февраля, <https://naviny.online/new/20210330/1617127222-veteran-specpodrazdeleniya-almaz-vyacheslav-sidorakin-propal-v-nachale> [accessed: 17 IX 2021].

В Минске заявили о раскрытии агентурной сети по сбору информации для иностранных спецслужб, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11043737> [accessed: 20 IX 2021].

Во время учения «Славянское братство - 2020» отрабатывается защита границ Союзного государства, <https://www.belta.by/society/view/vo-vremja-ucheni-ja-slavjanskoe-bratstvo-2020-otrabatyvaetsja-zaschita-granits-sojuznogo-gosudarstva-407881-2020/> [accessed: 2 XI 2021].

Встреча Светланы Тихановской с доверенными лицами, <https://www.youtube.com/watch?v=x01MТарIMLg> [accessed: 8 IX 2021].

Вчера задержали известного челюстно-лицевого хирурга, который делает уникальные операции. У него четверо детей, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=260612&lang=ru> [accessed: 15 IX 2021].

Действительно ли существовала «террористическая группа» Автуховича? Анализируем громкое дело, <https://belsat.eu/ru/news/26-02-2021-dejstvitelno-li-sushhestvovala-terroristicheskaya-gruppa-avtuhovicha-analiziruem-gromkoe-delo/> [accessed: 20 IX 2021].

“Этот поц сломался”: белорусская пропаганда не брезгует антисемитизмом, <https://euroradio.fm/ru/etot-poc-slomalsya-belorusskaya-propaganda-ne-brezguet-antisemitizmom> [accessed: 17 IX 2021].

Задержан подполковник КГБ, который передавал информацию телеграм-каналам, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=270738&lang=ru> [accessed: 18 IX 2021].

Задержание Тихановского в Гродно, <https://www.youtube.com/watch?v=IFITZFAif-8> [accessed: 11 IX 2021].

КГБ, <http://kgb.by/ru/istoriya-sozdaniya-ru/> [accessed: 9 IX 2021].

КГБ Белоруссии выпустил фильм о своём предателе, <https://regnum.ru/news/polit/3230850.html> [accessed: 20 IX 2021].

Кто спонсировал мятеж в Беларуси? Польская партия «ПиС»: коррупция и зачистка СМИ. Понятная политика, <https://www.youtube.com/watch?v=Sndc-72o3JU> [accessed: 21 IX 2021].

Кто такой Николай Автухович, которого задержали за «терроризм»? Его биографии хватило бы на десятерых — война, бизнес, политика, голодовки, тюрьма, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=264999&lang=ru> [accessed: 17 IX 2021].

„Ложь беглых”, https://www.youtube.com/watch?v=E2gT1TZoYvk&list=PLuGCnujo-OrtdgC0O4ZS_Q_izmKYfCaUJ [accessed: 18 IX 2021].

Лукашенко с автоматом и его сына в бронезилете сделали мемом, <https://www.youtube.com/watch?v=1zkrjp4aBE4> [accessed: 7 IX 2021].

Лукашенко: Вы красавицы! Мы с ними разберёмся! Рабочий день Президента, https://www.youtube.com/watch?v=_ZPYb3pbYHA [accessed: 7 IX 2021].

Любовник Тихановской. Кто такой Франак Вечорка? «Паноптикум» Григория Азарёнка, <https://www.youtube.com/watch?v=twP2VXu-P5Q> [accessed: 11 IX 2021].

«Манкурты». Подполковник КГБ оказался предателем и работал на иностранную разведку. Фильм 2, <https://www.youtube.com/watch?v=6BGHgrcQSK4> [accessed: 20 IX 2021].

«Манкурты. Постскриптум». Кого ещё втянули в громкий шпионский скандал? Спецоперация КГБ, <https://www.youtube.com/watch?v=R5bEuEjbfqk> [accessed: 20 IX 2021].

«Манкурты»: секретная операция КГБ. Как беглые и иностранные спецслужбы вели двойную игру. Фильм 1, <https://www.youtube.com/watch?v=5Z0AQSQd4s0> [accessed: 20 IX 2021].

«Мерзавцы последние»: Лукашенко рассказал о нападавших на милиционеров, https://www.gazeta.ru/politics/2020/12/25_a_13414844.shtml [accessed: 20 IX 2021].

Мозаичная психопатия. Александр Лукашенко глазами психиатра, <https://www.svoboda.org/a/30789452.html> [accessed: 15 IX 2021].

Николай Автухович перенес коронавирус в тюрьме, <https://reform.by/192584-nikolaj-avtuhovich-perenes-koronavirus-v-tjurne> [accessed: 20 IX 2021].

Ольга Карач Лукукурты. Допрос не состоится, товарищ Тертель!, https://www.youtube.com/watch?v=_1Hfk9REUte [accessed: 19 IX 2021].

Ольга Карач: про Игоря Макара, слив в КГБ, арест Федуты, связь с ФСБ, агентов Кремля и День X, <https://www.youtube.com/watch?v=zGZTopxLM98> [accessed: 7 IX 2021].

ОНТ: КГБ задержал своего сотрудника и еще шесть человек за госизмену и незаконный оборот оружия, <https://mediazona.by/news/2021/03/31/spy-in-kgb> [accessed: 18 IX 2021].

“Операция Манкурты” деморализовала стан беглых предателей и их зарубежных кураторов, https://www.tvr.by/news/obshchestvo/rassledovanie_operatsiya_mankurty_demoralizovalo_stan_beglykh_predateley_i_ikh_zarubezhnykh_kuratoro/ [accessed: 20 IX 2021].

Операция «Тишина»: молчание Запада. Где берут деньги на переворот? Клуб редакторов, <https://www.youtube.com/watch?v=gVjDhWcJuK4> [accessed: 2 IX 2021].

Операция «Тишина». Кто и как готовил переворот в Белоруссии и убийство Лукашенко, <https://ukraina.ru/exclusive/20210419/1031166109.html> [accessed: 20 IX 2021].

Операция «Тишина» на Соловьев Live. Подробности госпереворота в Белоруссии, <https://www.youtube.com/watch?v=wqXujBNaLuA> [accessed: 2 IX 2021].

О протестах в Беларуси, неудавшейся революции, силовиках и радикалах. Противостояние. Фильм АТН, <https://www.youtube.com/watch?v=KfqQZ9PR7Cg> [accessed: 15 VIII 2021].

Основатель «Беларуского Майдана» Алёна Васильева: белорусская оппозиция транслирует русские смыслы, <https://www.youtube.com/watch?v=YOVB5a2AU4k> [accessed: 18 IX 2021].

«Пасыльная» Макара рассказала, як яе апрацоўвалі ў КДБ/Ночные допросы, странные капли, скрытая камера, <https://www.youtube.com/watch?v=4oI28GBm-sUA> [accessed: 15 IX 2021].

Пенсионерка, священник, блогер: кого власти Беларуси считают террористами?, <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1496600/pensionerka-sviashchennik-bloger-ko-go-vlasti-belarusi-schitaiut-terroristami> [accessed: 20 IX 2021].

Подруга Макара из «расследования» ОНТ рассказала о допросах в СИЗО КГБ, <https://reform.by/220738-podrug-a-makara-iz-rassledovaniya-ont-rasskazala-o-doprosah-v-sizo-kgb> [accessed: 15 IX 2021].

Польша против Беларуси: двойные стандарты, репрессии, спецслужбы, экстремисты, <https://www.youtube.com/watch?v=V2OF8NCpAF8> [accessed: 21 IX 2021].

Попытка госпереворота в Беларуси. Операция «Тишина». Работа спецслужб. Понятная политика ПЛЮС, <https://www.youtube.com/watch?v=Tu7lBn9fnfY> [accessed: 14 IX 2021].

Предварительная проверка ВУПОЛ по факту смерти Романа Бондаренко, <https://aperturescience.ru/threads/predvaritel'naja-proverka-bypol-po-faktu-smerti-romana-bondarenko.566222/> [accessed: 14 IX 2021].

Председателю КГБ Беларуси, <https://www.youtube.com/watch?v=5d4IikYVPbc> [accessed: 14 IX 2021].

Провал операции «Тишина». О чем спорят в Конституционной комиссии. История как поле боя. ОбъективНо, <https://www.youtube.com/watch?v=7m-MU1ZDKDs> [accessed: 20 IX 2021].

Продолжение сенсационного расследования «Манкурты. Постскрипtum», <https://www.youtube.com/watch?v=SVOBrN1UaQo> [accessed: 19 IX 2021].

Протасевич о Nexta, Лукашенко, кураторах из спецслужб, протестах и Тихановской, Руанair, <https://www.youtube.com/watch?v=J-PmITXlkGU> [accessed: 2 IX 2021].

Светлана Тихановская о задержании мужа на пикете в Гродно: «Пикет носил законный и мирный характер. Имеет место провокация». Возможная кандидатка в президенты заступилась за главу своей инициативной группы, <https://www.kp.by/online/news/3891128/> [accessed: 12 IX 2021].

Спецоперация КГБ: поджог, взрыв, Азаренок. Фильм ОНТ «20 TERROR 21», р. 1, <https://www.youtube.com/watch?v=IA3SQ7zuqLU>, part 2, <https://www.youtube.com/watch?v=oz6GN0IqKpw> [accessed: 9 IX 2021].

Схемы Бабарико и девушки Цепкало. Компромат, <https://www.youtube.com/watch?v=y4rGxWGuyBo> [accessed: 5 VII 2021].

Telegram-каналы Беларусь, <https://by.tgstat.com/> [accessed: 17 IX 2021].

«Тротил протеста»: 1 СЕРИЯ. Как банда Автуховича хотела взорвать страну? Цель - милиция и все мы, <https://www.youtube.com/watch?v=dDdx4csUkhw> [accessed: 21 IX 2021].

«Тротил протеста». 2 СЕРИЯ. Откуда банда Автуховича взяла оружие? Кто мог стать жертвой террористов?, <https://www.youtube.com/watch?v=xXMrIh6VcMg> [accessed: 21 IX 2021].

Убить Лукашенко. Расследование ОНТ – как готовили покушение на Президента и его сына. Фильм 2, <https://www.youtube.com/watch?v=FMGdUU8-vsI> [accessed: 17 IX 2021].

Федута, Зенкович и другие о Тихановской, Карач, Латушко, новых беглых. Игорь Тур – «Будет дополнено», 3 V 2021 г., <https://www.youtube.com/watch?v=6oITv7ytn-FU> [accessed: 10 VIII 2021].

Федута: Я действительно даю показания, меня не пытаются, <https://belmarket.by/news/2021/05/18/news-45693.html> [accessed: 16 IX 2021].

Кодовое название «Тишина» - подробности покушения на Лукашенко и попытки вооруженного мятежа в Беларуси, <https://www.belta.by/society/view/kodovoe-nazvanie-tishina-podrobnosti-pokusheniya-na-lukashenko-i-popytki-vooruzhenno-go-mjatezha-v-437699-2021/> [accessed: 20 IX 2021].

<https://prisoners.spring96.org/ru/person/andrei-ljubecki> [accessed: 15 IX 2021].

Шрайбман: «Не все так гладко в датском королевстве», <https://ex-press.live/rubrics/obshhestvo/2021/04/01/shrajbman-ne-vse-tak-gladko-v-datskom-korolevstve> [accessed: 20 IX 2021].

Fake news as a new category of threat to the system of economic security of the state in the era of epidemic crisis¹

Abstract

The purpose of the article is to discuss a new category of threat to the economic security of the state, which is the phenomenon of creation and dissemination of fake news. The analysis was conducted during a difficult period of coronavirus spread. This timing is particularly important as most countries around the world are experiencing negative economic impacts from the emergence of COVID-19. Economic systems, including Poland's, are exposed to unprecedented challenges. This particular time may favor many state-level stakeholders or multinational corporations to weaken the Polish state. In the article the author analyzed fake news that appeared in the public space after 13 March 2020. Additionally, as a case study, he presented mechanisms developed in one of the institutions of the financial safety net in Poland.

Keywords

fake news, disinformation, economic security, banking sector, pandemic, COVID-19.

¹ The text is an expansion of the analysis *Fake news in times of coronavirus pandemic - analysis of challenges and problems of the banking sector in Poland - analysis by Kamil Mroczka, PhD (21.05.2020)*, Center for Political Analysis and Security Studies, University of Warsaw, <http://oapuw.pl/wp-content/uploads/2020/05/K.-Mroczka-Fake-newsy-w-czasach-pandemii-koronawirusa.pdf> [accessed: 30 V 2020].

Universal and unlimited access to vast amounts of information and knowledge is certainly a great achievement of mankind. It enables the development of societies, education and science, and the economies of countries. There is also a dark side to the unfettered availability of information², which concerns the increasing spread of false information (fake news). According to a 2018 Eurobarometer survey, more than 85 percent Europeans believed that fake news was a problem in their country. Slightly fewer, 83 percent, said fake news is a threat to democracy³. These numbers testify to the importance of this phenomenon and its impact on, among other things, the economic security of the country.

In 1710, in an essay on lying in politics, Jonathan Swift wrote in *The Examiner*: ... *if the worst writer has his readers, the greatest liar has his followers; and, as often happens, without any particular cause, a lie will have its effect if believed within an hour. Falsehood soars, and truth ducks behind it*⁴. Today - in the age of online social media platforms and widespread Internet access⁵ - we can paraphrase Jonathan Swift's words as follows: fake news soars, and the truth slips behind it. Half a century later, Thomas Francklin elaborated on Swift's concept, stating: (...) *a lie will fly on the wings of the wind and reach every corner of the world, while truth will lag behind it; its steps, though sure, are slow and steady, and will never have sufficient vigor and liveliness to pursue and win its adversary*⁶. Both statements quoted above perfectly capture a problem that mankind has faced practically since the dawn of time.

² K. Mamak, *Karalność medycznych fake newsów*, „Filozofia w Praktyce” 2020, vol. 6, Article 2, p. 1.

³ European Union, *Eurobarometer 464: Fake News and Disinformation Online*, February 2018 r., p. 4.

⁴ Quoted in: P. Jaźwiński, „Przysłowie stare jak świat”. *Od 300 lat opisuje fake newsy*, *Konkret*24, 21 IV 2019, <https://konkret24.tvn24.pl/mity,114/przyslowie-stare-jak-swiat-od-300-lat-opisuje-fake-newsy,928906.html> [accessed: 14 IV 2020]. In the original: „Besides, as the vilest Writer has his Readers, so the greatest Liar has his Believers; and it often happens, that if a Lie be believ'd only for an Hour, it has done its Work, and there is no farther occasion for it. Falsehood flies, and the Truth comes limping after it”. Mark Twain made a similar claim: „A lie can travel halfway around the world before the truth can get its boots on”, see *A Lie Can Travel Halfway Around the World While the Truth Is Putting On Its Shoes*, <https://quoteinvestigator.com/2014/07/13/truth/#note-9363-1> [accessed: 11 IV 2020].

⁵ This statement applies to developed countries.

⁶ Quoted in: P. Jaźwiński, „Przysłowie stare jak świat”... In the original: „Falsehood will fly, as it were, on the wings of the wind, and carry its tales to every corner of the earth; whilst truth lags behind; her steps, though sure, are slow and solemn, and she has neither vigour nor activity enough to pursue and overtake her enemy”.

The use of false (fake) and misleading information is becoming - especially in the era of the information society - a real problem for countries, international organizations; as well as individuals. Fake news is used today for information, economic and political warfare. Their purpose may be to produce specific political effects (e.g. the desired outcome of an election), economic effects (e.g. the collapse of a major bank), and social effects (e.g., the radicalization of public sentiment deepening the polarization of views on specific issues). Fake news is also used by cyber terrorists who use this communication channel to mobilize their followers.

The purpose of this article is to signal the potential systemic risk associated with how fake news affects the economic security of a country that has been under a coronavirus pandemic for several months. Selected false information disseminated, among others, in social networks and reproduced in other media and in political debate was analyzed. It focused on fake news reported after March 13, 2020, which referred to the functioning of the Polish economy, especially the banking sector which is its most important element.

There is no doubt that spreading fake news can have a negative impact on Poland's economic security. It is a truism to say that false information about a critical situation of a bank can cause panic among customers (the so-called *run*) and contribute to the bankruptcy of such an entity. History knows similar cases both in Poland⁷, and in other countries of the world⁸. In a situation of economic uncertainty, such behavior takes on particular importance.

We should also consider whether publishing fake news is not a deliberate policy of the neighboring countries, whose interest is to worsen the economic situation of Poland and take over attractive assets sold under *fire sale*. Attempts at hostile takeovers of companies vital to state security have been made by companies with capital ties to Russia, among others. The most famous attempt in recent years was the takeover of Grupa Azoty S.A. by the Russian concern Acron. This action caused a public uproar and mobilized politicians to protect the domestic market from the inflow of unwanted capital. This attempt (...) *resulted*

⁷ M. Radzimowski, *Szturm na bank w Grębowie! Klienci obawiają się stracić oszczędności, prezes uspokaja. Panika bankowa zatacza coraz szersze kręgi*, „Nowiny24”, <https://nowiny24.pl/szturm-na-bank-w-grebowie-klienci-obawiaja-sie-stracic-oszczednosci-prezes-uspokaja-panika-bankowa-zatacza-coraz-szersze-kregi/ar/c1-14261933> [accessed: 14 IV 2020].

⁸ M. Kisiel, *Czy internetowa plotka może wywołać run na bank?*, Bankier.pl, 2 III 2016, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Czy-internetowa-plotka-moze-wywolac-run-na-bank-7332704.html> [accessed: 14 IV 2020].

*in the passage of the Control of Certain Investments Act, allowing the government to block ownership changes in companies deemed strategic*⁹.

Portals are springing up in the public space to debunk fake news, but their effectiveness is insufficient. Untrue information has a sensational character, which causes it to spread very quickly in an uncontrolled way, and what is important for its authors - anonymously. Reaching the beneficial owner (so defined in accordance with the terminology introduced in the *Act of March 1, 2018, on the prevention of money laundering and financing of terrorism*¹⁰ act) is virtually impossible. There is no doubt at all that creating false information is often an expression of a broader disinformation policy. In this article, the author has assumed that disinformation is a broader concept than fake news. This is because he assumed that fake news can be a tool for disinformation, which includes other activities.

That the phenomenon of spreading fake news is on the rise is evidenced by empirical data. The 2017 Word of the Year in Collins' dictionary was just that: *fake news*. Over the course of 2016-2017, this term saw an increase in appearances in various types of media by as much as 365 percent.¹¹ According to Monika Kwiecień, one of the actors who contributed to this was Donald Trump, who (...) *often uses the term to discredit negative media coverage of himself*¹². Regardless of whether the above diagnosis is accurate, the phenomenon of fake news is an important issue for many institutions responsible for security in the broad sense.

For the purpose of the conducted considerations, the author formulated the following research hypothesis: fake news poses a significant threat to the economic security of the state functioning during the spread of coronavirus. This is because an important part of social and political communication and economic and social processes has been transferred to cyberspace. This, coupled with the public's inability to verify the veracity of the information and due to the sheer volume of information, could cause significant problems for the nation's financial and economic system. This assumption has taken

⁹ T. Józwiak, *Rosjanie wywieszają białą flagę w sprawie Azotów. Są gotowi na pozbycie się akcji polskiej firmy*, „Dziennik.pl”, 5 IV 2107, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/546742,acron-azoty-akcje-rosja-rosjanie-polska-firma-chemiczna-gospodarka-wiaczeslaw-kantor.html> [accessed: 14 IV 2020].

¹⁰ Uniform text: Journal of Laws of 2021, item 1132, as amended.

¹¹ M. Kwiecień, „*Fake news*” *słowem roku 2017 zespołu słowników Collinsa*, *Słowa na czasie*, 4 XI 2017, <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/fake-news-slowem-roku-2017-zespołu-sownikow-collinsa/> [accessed: 10 IV 2020].

¹² Ibid.

on particular importance in the era of the pandemics, as there has been an exponential increase in cybercrime.

The adopted research hypothesis will be verified by seeking answers to the following questions: what is fake news? How does doctrine define the term “national economic security”? What are the categories of fake news? Are there any solutions in the Polish legal system concerning spreading fake news? Are they effective? How is fake news disseminated and what might be its impact on a country’s economic security? Could a pandemic have an impact on the scale of the use of fake news regarding a country’s economic security? What could be the potential consequences of this phenomenon? How can the state and its citizens be protected from the negative effects of spreading fake news? What recommendations can be made based on the experience to date?

The article is theoretical and empirical in nature. On the one hand, the author analyzed the body of doctrine and legal acts, while on the other hand, he analyzed the empirical material gathered in the research process. In carrying out the considerations, the author used the dogmatic-legal method and the analysis of source materials from selected social networks and electronic media. The analysis of the source material covers the first half of 2020.

Conceptualization of research terms: “fake news”, “disinformation” and “state economic security”

At the beginning of the conducted considerations it should be mentioned that both in practice and in law the term “fake news” is not specified. As Michalina Korba points out, the definition of the term analyzed, which (...) *is already commonly used in our country, is outlined by many institutions in slightly different ways. Indeed, it is difficult to state clearly what exactly it covers or what are its most essential parts*¹³. For the purpose of this author, the author conducted a literature analysis, both scientific and popular science. In more recent doctrine, there have been a number of scholarly and popular science texts that have sought to conceptualize the term¹⁴.

Undoubtedly, the popularity of the term analyzed is a sign of our times. This is due to widespread access to the Internet and the growth of social media and

¹³ M. Korba, *Fake news: Definicja pojęcia, skutki i sposoby walki z nieprawdziwymi informacjami*, ANTYFAKE.pl, 25 VIII 2019, <https://www.antyfake.pl/fake-news-definicja> [accessed: 14 IV 2020].

¹⁴ See K. Bąkiewicz, *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*, „Studia Medioznawcze” 2019, No. 3.

news sites that publish material, news and commentary in real time. However, it is worth noting that the phenomenon of spreading false information goes back a long way. According to researchers at the American lexicographical publishing house Merriam-Webster, the printing and distribution of fake news is not is a new phenomenon, but the term “fake news” itself is. In their view, fake news began to be widely used in the late 19th century¹⁵.

It is worth asking at this point, was there any publication of false information prior to 1890? The answer to that question is yes, but as the experts at Merriam-Webster note, the term “fake news”¹⁶ used at the time was one that had a stylistically neutral connection as far back as the 16th century. Experts from Merriam-Webster, summarizing their analysis, conclude that fake news, however, will not be introduced into the dictionary anytime soon. As they point out, it is an obvious compound noun - a combination of two separate words, both of which are very familiar and whose use in combination gives an easily understood meaning. Fake news is simply news (material reported in a newspaper or periodical, or in the news) that is false (fraudulent)¹⁷.

PWN Dictionary of the Polish Language defines “fake news” as (...) *untrue, false news, usually spread by tabloids, in order to cause sensation, or to defame someone (usually a politician)*¹⁸.

Marek Palczewski rightly points out that the definitions of the phrase “fake news” are vague, but it is possible to point out several common features present in most of the characteristics. He emphasizes that fake news is considered (...) *news that serves to intentionally, deliberately mislead the recipient in order to gain image, property, psychological, propaganda, political, etc. benefits*¹⁹. To these benefits should certainly be added economic benefits. According to Palczewski, in the case of fake news, one is dealing with the non-coincidental nature of the event. For it is not a question of creating (...) a “news item” that is simply untrue, but of an intention, coolly calculated, to achieve multiple benefits by means of putting such untrue “news item” into circulation²⁰. The ontological

¹⁵ The Real Story of ‘Fake News’. The term seems to have emerged around the end of the 19th century, <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-real-story-of-fake-news> [accessed: 4 IV 2020].

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Keyword: *fake news*, in: *Słownik Języka Polskiego PWN*, https://sjp.pwn.pl/mlodziejowe-slowo-roku/haslo/fake-news;63_68870.html [accessed: 6 IV 2020].

¹⁹ M. Palczewski, *Fake news a wolność słowa*, Instytut Staszica, 11 I 2019, <http://instytutstaszica.org/2019/02/11/fake-news-a-wolnosc-slowa/> [accessed: 1 IV 2020].

²⁰ Ibid.

status of the term “fake news” is (...) *an enigma, something elusive, because it has no designation in reality, constituting an empty concept, “really” existing only in the imagination of its creators - an object of cognition only for those who believe in its veracity. The fake news’s gift of seducing is to persuade already persuaded persons - holders of such cognitive matrices, schemas and scripts by virtue of which the read fake news responds to their psychosocial needs and expectations*²¹.

According to another researcher, the term “fake news” is an oxymoron because the very juxtaposition of the words “fake” and “news” undermines the credibility of the information²². According to another definition: fake news is not a lie because it contains elements that are true, but they have been deliberately distorted to mislead the viewer²³. Joyce Jeffries points out that fake news is akin to a rumor that everyone is happy to distribute, despite the lack of certainty about its veracity. The very fact that a particular piece of information - regardless of its authenticity - is disseminated by many people gives it the characteristics to be believed²⁴. A very simple mechanism is set in motion: the more publications on a given topic, the more interest the information arouses, the more people are interested in a given topic, the greater the media interest resulting in further dissemination of information by recipients. You could say it’s a vicious cycle of fake news.

Fake news is created to mimic real information. Their construction is grammatically and stylistically correct. They often contain snippets of true information that are interspersed with false information. As Martin Lee argues, (...) *false information is often created in such a way as to exaggerate certain facts in order to arouse emotion, for example by using outrageous headlines*²⁵.

The literature distinguishes several categories of fake news:

- fictionalized, untrue stories - created deliberately but in such a way that the recipient knows they are untrue;
- “news produced for propaganda, political or commercial purposes, which are deliberate lies - completely fabricated in order to mislead the recipient or provoke his/her specific reactions, decisions, e.g. political;

²¹ Ibid.

²² K. Bąkiewicz, *Wprowadzenie do definicji...*, p. 281.

²³ J. Gillin, *Fact-checking fake news reveals how hard it is to kill pervasive ‘nasty weed’ online*, <https://www.politifact.com/article/2017/jan/27/fact-checking-fake-news-reveals-how-hard-it-kill-p/18.04.2020>.

²⁴ J. Jeffries, *What’s Fake News?*, New York 2019, in: K. Bąkiewicz, *Wprowadzenie do definicji...*, p. 283.

²⁵ K. Kucharczyk, *Fake newsy stają się coraz groźniejsze*, 20 V 2019, <https://cyfrowa.rp.pl/it/34291-fake-newsy-staja-sie-coraz-grozniesze> [accessed: 30 IV 2020].

- fake news based on partially true information subjected to manipulation - created by adding a fabricated fact to stories already existing in the public sphere or to newly created stories that contain mostly true information, but an additional component turns them into fake news;
- fake news of a satirical nature;
- fake news considered as fake news by individuals or institutions because of its content, negative for those individuals or institutions²⁶.

It is worth recalling at this point the scope of the term “disinformation”, often treated as a synonym for fake news. Disinformation, however, must be treated in procedural terms. Moreover, it is a broader concept. The tool of disinformation can be fake news. In this article the author adopted the definition developed by the *High Level Group of Experts* (HLEG) for the European Commission. In his opinion, disinformation

(...) should be understood as verifiable false or misleading information created, presented and disseminated for the purpose of obtaining economic benefits or misleading the public, which may cause public harm. Public harm includes threats to democratic political processes and policy-making and to public goods such as the protection of the health of EU citizens, the environment or security. Disinformation does not include reporting errors, satire and parody, or clearly labeled biased news and commentary²⁷.

The last term discussed - state economic security²⁸ - also has no single definition. In the literature we can find many terms presenting different research perspectives. It is not the author’s intention to give a full review of the literature, but only to point to the most important dilemmas and to cite selected

²⁶ M. Palczewski, *Fake news. A continuation or rejection of the traditional news paradigm?*, „Acta Universitatis Lodzianae Folia Litteraria Polonica” 2017, No. 5, p. 31. Cf. K. Bąkiewicz, *Fake news jako produkt medialny w dobie postprawdy. Studium przypadku Niebieskiego Wieloryba*, Warsaw 2019, PhD thesis defended at the Faculty of Journalism, Information and Bibliology, University of Warsaw, https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/3623/tekst_dr_ca%C5%82o%C5%9B%C4%87_final_druk.pdf?sequence=3 [accessed 30 IV 2020].

²⁷ *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Combating disinformation online: a European approach*, Brussels, 26 IV 2018, COM (2018) 236 final, p. 4.

²⁸ The discussion uses the results of the conceptualization process realized for an article published in „Przegląd Policyjny”. See J. Jastrzębski, K. Mrocza, M. Stępiński, *Uwarunkowania, zasady i możliwości współpracy Komisji Nadzoru Finansowego z Policją w obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego i zwalczania przestępczości gospodarczej – w poszukiwaniu obszarów synergii*, „Przegląd Policyjny” 2021, No. 3.

definitions. However, it is essential to note the differences in the understanding of security. According to Stanisław Sulowski, security can be considered on many levels. The simplest of the models involves considering security in either a negative or positive sense. Security can also be understood in objective and subjective terms²⁹. This author also points out that it is necessary to specify security at least in the sense of subject or object³⁰. Once this assumption is made, the extent of a country's economic security can be analyzed, as the relationship between economics and security seems indisputable.

When considering economics as an element of security, Katarzyna Żukrowska emphasizes that (...) *economic security means that the state policy creates conditions for harmonious development, allowing to build sustainable prosperity of the citizens of the state*³¹. According to her, this term includes such areas as energy security, stocks and reserves, availability of funds to finance military expenditures, and social security of the state.

According to another definition: economic security is (...) *the smooth functioning of economies and the maintenance of a comparative balance with the economies of other countries*³². The assessment of the level of economic security is based on the analysis of basic development indicators such as national income, national income per capita, purchasing power at an unchanged or higher level, and share of world purchasing power.

Edward Haliżak refers to the economic security of the state as a threat to the security of the national economy, i.e. a situation in which the economy cannot (...) *develop, generate profits and savings for investment, or when external threats will lead to disruptions in its functioning, which will put citizens and businesses at risk, and possibly threaten the physical survival of the state*³³. Stanisław Michałowski believes that economic security is (...) *the idea of actual, or potential, economic threats to the country shaped under the influence of the general state of economic*

²⁹ S. Sulowski, *Państwo i bezpieczeństwo w kazułnym związk*, in: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (ed.), Warszawa 2014, p. 11.

³⁰ *Ibid.*, p. 13.

³¹ K. Żukrowska, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, in: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (ed.), Warszawa 2014, p. 99.

³² For more, see: K.M. Księżopolski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw. Metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004, o. 39–54; *idem*, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Warszawa 2011, p. 28; *Bezpieczeństwo ekonomiczne w ujęciu politologicznym. Wybrane zagadnienia*, K.M. Księżopolski, K. Pronińska (ed.), Warszawa 2012, p. 175–180.

³³ M.A. Węgrzyńska, *Identyfikacja bezpieczeństwa ekonomicznego w literaturze i regulacjach prawnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, No. 390, p. 266.

*dependence of the country, which determines the degree of effectiveness of external economic integration in the internal economic development, defense capability and stability of the socio-political system of the country*³⁴. Economic security, then, refers to the degree of vulnerability of a country to politically transmitted actions through the economy. Eric Marshall Green emphasizes that economic security is the absence of the threat of loss of economic wealth³⁵.

Małgorzata Leszczyńska, when considering the status of economic security of the state, argues that it should be understood mainly as the state of the economy³⁶. The economic security of the state consists of: the state of public finances, including the amount of public debt, and trends in the national economy as measured by macro- and microeconomic indicators. The economic security of the state, however, is increasingly related to society. According to this approach (...) *economic security of the state is defined as a state in which not only the economic conditions necessary for the survival and efficient functioning of state institutions are ensured, but also to ensure the development of society living on its territory*³⁷.

The assessment of the level of economic security, according to Krzysztof M. Książopolski, consists in (...) *the analysis of the basic development indicators, such as: national income, national income per capita, purchasing power at an unchanged or higher level and share in the world purchasing power. The financial dimension of economic security is one of the four dimensions of economic security such as raw materials-energy, food, and access to clean water*³⁸.

Legal conditions

When analyzing the threads related to the creation and dissemination of fake news, it is impossible to ignore the legal conditions relating to this issue. Due to the nature of this article, this review will not be detailed as it is beyond the scope of the author's interest. However, one has to agree with the authors of the report *Praw(n)y sierpowy w starciu z fake newsem. Monitoring w obszarze wprowadzania uregulowań prawnych jako metody walki z fałszywymi informacjami*

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid., p. 292.

³⁷ Ibid.

³⁸ K.M. Książopolski, *Finansowy wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego Polski w dobie kryzysu strefy euroatlantyckiej*, „e-Politikon” 2013, No. 11, p. 208.

w Internecie³⁹, who claim that (...) *the problem of false information shared and disseminated online is regulated in Polish law only indirectly*⁴⁰. The Polish legislator has not introduced provisions that directly regulate the creation and dissemination of false information and disinformation. This does not mean that there are no legal solutions in place. However, they are scattered across various laws covering access to information, the ability to disseminate information, and the veracity of information.

*The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997*⁴¹ stipulates in Article 54 that (...) *everyone shall be granted the freedom to express their opinions and to acquire and disseminate information, while (...) preventive censorship of the mass media and press licensing are prohibited*. However, the constitutional legislature has allowed for the possibility of making it mandatory to first obtain a license to operate a radio or television station. The Constitution also introduced provisions governing the right to public information. As stated in Article 61 of the Polish Constitution: *A citizen has the right to obtain information about the activities of public authorities and persons performing public functions. This right also includes obtaining information on the activities of economic and professional self-government bodies, as well as other persons and organizational units to the extent to which they carry out tasks of public authority and manage communal property or property of the State Treasury*.

The doctrine emphasizes that this provision gives citizens the ability to independently verify the veracity of fake news content. The premise is certainly a noble one, but it is important to keep in mind that immediate action is necessary when it comes to fake news. Assuming that a citizen is interested in verifying some information and makes a request for public information for this purpose, he will get an answer after 14 days at the earliest. In the case of fake news concerning the economic security of a country, that time is like an eternity. An example of taking swift action might be the situation involving banks. Bank customers make decisions based on multiple impulses, which can lead to irreversible consequences that negatively impact the banking industry and the nation's economic system more broadly. The collapse of a large bank may necessitate the payment of guaranteed funds by the Bank Guarantee Fund,

³⁹ P. Zakrzewski et al., *Praw(n)y sierpowy w starciu z fake newsem. Monitoring w obszarze wprowadzania uregulowań prawnych jako metody walki z fałszywymi informacjami w Internecie*, December 2018, <http://obserwatoriumdemokracji.pl/wp-content/uploads/2019/01/Raport-aktualizacja-grudzie%20C5%84.pdf> [accessed: 17 IV 2020].

⁴⁰ *Ibid.*, p. 4.

⁴¹ *Journal of Laws of 1997*, No. 78, item 483, as amended.

or in the absence of such funds by the state budget. This in turn may affect the stability of the public finance sector.

When discussing legal solutions, the Press Law of January 26 1984 cannot be omitted⁴². Unfortunately, this regulation does not match the reality around us. With the world moving towards the use of artificial intelligence, the legislature has not once used the name “Internet” in the native regulation. It is impossible not to agree with Michał Zaremba, who claims that (...) *Polish regulations are archaic also because they do not take into account the impact of the Internet. In 1984, when the press law was written, the division between media and audience was clearly drawn. This is no longer the case today*⁴³.

According to Article 1 of the Press Law, the press shall enjoy freedom of expression and shall realize the right of citizens to be reliably informed, to openness of public life and its control and expression of social criticism. As it is clear from the wording of this provision, the press embodies the right to provide reliable information to the public, and therefore presumes that unreliable information does not meet the statutory criterion of the press. However, this provision does not cover the spread of fake news on social media and other pseudo-journalistic news sites. The press law provides for both civil and criminal liability, but only for journalists, publishers, and editors for publishing material that causes a violation of the law or publishing press material that contains the elements of criminal offenses. It is therefore necessary to determine what mechanisms have been introduced in the criminal and civil codes.

The first criminal liability mechanism was introduced in Article 212 of the Penal Code⁴⁴. According to § 1 of this act: (...) *whoever slanders another person, group of persons, institution, legal person or organizational unit without legal personality of such conduct or properties, which may bring him/her into disrepute in public opinion or put him/her at risk of losing confidence necessary for a given position, profession or type of activity, shall be subject to a fine or restriction of liberty. § 2 specifies: (...) if the perpetrator commits the act specified in § 1 by means of mass communication media, he/she shall be subject to a fine, penalty of restriction of liberty or imprisonment for up to one year.* The prosecution of the aforementioned crimes is carried out by private prosecution, which definitely limits the possibility of punishing the perpetrators of the aforementioned crimes.

⁴² Uniform text: Journal of Laws of 2018, item 1914.

⁴³ P. Zakrzewski et al., *Prawny sierpowy w starciu...*

⁴⁴ *Act of June 6, 1997 - Criminal Code* (i.e.: Journal of Laws 2021, item 2345, as amended).

The provision under scrutiny is causing a lot of excitement in journalistic and political circles⁴⁵. At one point, there even seemed to be a consensus to eliminate it from the legal order. However, changes in this regard have not been made.

Another regulation that can be indirectly used to combat fake news is Article 224a of the Penal Code. According to it: (...) *whoever, knowing that a threat does not exist, notifies of an event that poses a threat to the life or health of many people or property of considerable size or creates a situation that is to make one believe that such a threat exists, thus triggering the action of a public utility institution or an authority for the protection of safety, public order or health aimed at abolishing the threat, shall be subject to the penalty of deprivation of liberty for a term of between 6 months and 8 years.*

The wording of the cited provision, however, does not quite fit the specifics of the analyzed phenomenon concerning fake news. It can be applied to false information about planting an explosive charge in a public building, but not to planting “explosive charges in the nation’s financial system.”

The next piece of legislation to look at is the Civil Code⁴⁶. However, the mechanisms adopted there do not fully correspond to the issue analyzed in this text. According to Article 23 of the Civil Code (...), *personal goods of a person, such as in particular health, liberty, honour, freedom of conscience, surname or alias, image, secrecy of correspondence, inviolability of dwelling, scientific, artistic, inventive and rationalization creativity, remain under protection of the civil law regardless of the protection provided by other regulations.*

Article 24 § 1 of the Civil Code specifies that persons whose personal interests are endangered by another person’s action may demand that the action be discontinued, unless it is not unlawful. In case of infringement of personal rights, one may also demand that the person who committed the infringement perform the actions necessary to remove its effects, and in particular to make a statement of appropriate content and form. Under the terms of the Civil Code, one may also demand monetary compensation or payment of an appropriate sum of money to a designated social purpose. The legislator in § 2 also indicates that in a situation where violation of a personal good resulted in property damage, the injured persons may demand compensation for it on general terms.

⁴⁵ Ombudsman, *Art. 212 Kodeksu Karnego – jeśli chcecie go zostawić, to go zmieńmy. Debata u Rzecznika*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/debata-wolnosc-slowa-a-znieslawienie> [accessed: 30 IV 2020].

⁴⁶ Act of April 23, 1964 *Civil Code*, *Journal of Laws* 2019.1145 i.e.

The above-mentioned regulations are fragmentary and do not cover the creation and dissemination of fake news. According to the author, it is necessary to introduce a new provision into the Criminal Code, the working wording of which is reproduced below. This is, of course, a preliminary proposal and its purpose is to signal the problem and subject it to a broader expert and socio-political debate. The formulation of the regulations was based on the concept of Kamil Mamak, who postulates the introduction of sanctions for spreading fake news contradicting medical knowledge (the starting point for his analysis is the false information spread by anti-vaccination movements).

The proposed legislation modeled after Mamak's proposed solution is as follows:

Article 1 § 1. Whoever publicly disseminates false or intentionally misleading information that may endanger the economic security of the state, i.e. the stability of the banking sector, capital market, pension or insurance system, shall be subject to a fine of up to PLN 1,000,000 or a penalty of restriction of liberty for up to 3 years.

§ 2. Whoever discloses the information referred to in § 1 for the first time shall be subject to a fine of up to PLN 3,000,000 or the penalty of deprivation of liberty for up to 5 years.

The proposal is, of course, debatable, even provocative, but, in the author's opinion, it becomes necessary to initiate a public debate on this topic. One Law and Justice MP has announced the regulation of fake news, but no draft has been subjected to public consultation or debated by the Sejm. Nor has it been debated with the scientific and expert community. However, the topic has caused quite a stir in the media and human rights organizations.

The Polish legal system already has solutions in place to punish the dissemination of fake news relating to historical policy - questioning the crimes of Nazis, Communists, Ukrainian nationalists and members of Ukrainian formations collaborating with the German Third Reich, as well as other crimes constituting crimes against peace, humanity or war crimes. Without going into a detailed analysis of this solution as to its effectiveness or international politics (this provision has generated a lively discussion at the international level), it is worth recalling the mechanism introduced. According to Article 55 of the *Act of 18 December 1998 on the Institute of National Remembrance - Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation*⁴⁷ (...) anyone who publicly and contrary to facts denies the crimes mentioned in Article 1 point 1, shall be subject to a fine or imprisonment for up to 3 years. The judgment is made public.

⁴⁷ Uniform text: Journal of Laws of 2019, item 1882, as amended.

Legal solutions concerning fake news have been introduced in many countries, however they will not be analyzed in detail due to the volume limitations of the article and formulation of the research problem with reference to Poland⁴⁸.

Context and main causes of spreading fake news

The use of fake news for disinformation stems from the existence of economic, financial, technological, ideological, and political connections and dependencies.

This is not a math or statistics article, but it is worth realizing a correlation. Sending a single link from the popular social networking site Twitter via WhatsApp to 20 people, which those people then share with another 20 people - and this is repeated five times - will result in the message reaching 3,200,000 people!⁴⁹ The time to disseminate fake news can be less than 24 hours. In the case of Poland, 3,200,000 people is about 10 percent of the population over the age of 14. These numbers illustrate the scale of the risk posed by the use - in disinformation campaigns - of modern tools of remote communication. Each of us sends dozens of different types of information every day. Let's be honest with ourselves about how many unverified or suspicious messages we have spread to loved ones and acquaintances.

It is also important to remember that the Internet has become a venue for organized disinformation campaigns. There are many reasons for this, including the fact that there is a lack of user competence in media education⁵⁰, and social

⁴⁸ For more, see: S. Palczewski, *Rosja chce cenzurować fake newsy*, CyberDefence, 8 III 2019, <https://www.cyberdefence24.pl/rosja-chce-cenzurowac-fake-newsy> [accessed: 28 IV 2020]; A. Zygiel, *Rosja będzie karać za „fake newsy”. Parlament przyjął projekt ustawy*, RMF, 6 III 2019, <https://www.rmf24.pl/fakty/swiat/news-rosja-bedzie-karac-za-fake-newsy-parlament-przyjal-projekt-u,nId,2870038> [accessed: 28 IV 2020]; W. Kulik, *6 lat więzienia za fake newsy*, Benchmark, 1 IV 2018, <https://www.benchmark.pl/aktualnosci/malezja-kara-6-lat-wiezienia-za-fake-newsy.html> [accessed: 22 IV 2020]; *Malezja likwiduje „lex anty fake”*, Stopfake, 16 VIII 2018, <https://www.stopfake.org/pl/malezja-likwiduje-lex-anty-fake/> [accessed: 18 IV 2020]; M. Rogalewicz, P. Zakrzewski, *Świat: uregulowania prawne w zakresie fałszywych informacji*, <https://akademia.demagog.org.pl/uregulowaniaprawne-swiat/> [accessed: 21 IV 2020].

⁴⁹ *Coronavirus: How can you stop the spread of misinformation?*, BBC, 1 IV 2020, <https://www.bbc.com/news/av/stories-52118949/coronavirus-how-can-you-stop-the-spread-of-misinformation> [accessed: 18 IV 2020].

⁵⁰ Raport NASK PIB „Badanie opinii o (dez)informacji w sieci”. Ponad 26 proc. badanych przyznaje, że nie potrafi rozróżnić informacji prawdziwej od fałszywej, <https://www.nask.pl/download/1/1386/RAPORTBEZPIECZNEWYBORY.pdf> [accessed: 30 IV 2020].

media has become an important source of information. Already one in four Internet users believes in the veracity of information read on social media⁵¹. In addition, algorithms are created in the virtual world to read user preferences, which results in selected information reaching them, and such a user functions in so-called information bubbles⁵².

Note that there is a lot of truth in the statement: *fake news is cheap to make, but the dividends can be great*. Especially at a time when economic problems are inevitable. Every day we hear reports of more industries in trouble, and publishing fake news relating to economic security can affect a country's economic system. The motivation for spreading fake news can be either political or strictly business. History knows many cases in which the action of an individual has negatively affected the economic situation of countries and their citizens. It is worth recalling the conduct of billionaire George Soros, who, on September 16, 1992, - to use a colloquial term - "put the Bank of England to bed." The day became known as "Black Wednesday" and the speculative investor attack on the British currency is still taught in economics courses today⁵³. In a single day - despite the Bank of England's decisive action of borrowing in marks and buying pounds en masse, and raising interest rates to a record 15 percent - sterling lost 15 percent of its value against the Deutschmark, 25 percent against the U.S. dollar, while the value of a fund managed by Soros rose by \$7 billion⁵⁴. The effects of Soros' actions have had a not insignificant impact on the functioning of the state. As a result of the actions of a Soros-managed fund, the British government was forced to pull the pound out of the ERM (Exchange Rate Mechanism). The literature emphasizes that "Black Wednesday" was ... *an embarrassment to the government's economic policy and meant huge financial losses, but it allowed interest rates to be cut, putting the British economy back on a growth path*⁵⁵.

⁵¹ R. Babraj, *Czym jest fact-checking? – zarys inicjatyw na świecie i w Polsce*, NASK, 19 X 2019, <https://cyberpolicy.nask.pl/czym-jest-fact-checking-zarys-inicjatyw-na-swiecie-i-w-polsce/> [accessed: 30 IV 2020].

⁵² For more, see: J. Balcewicz, *Spółeczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji – o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach*, <https://cyberpolicy.nask.pl/spoleczenstwo-informacyjne-w-czasach-cyfrowej-rewolucji-o-zjawisku-banki-informacyjnej-i-jego-nastepstwach/> [accessed: 30 IV 2020].

⁵³ P. Jarząbek, *Jak George Soros rozbił Bank Anglii. 27 lat temu osłabił funta o 25% w jeden dzień*, „Comparic” 16 IX 2019, <https://comparic.pl/24-lata-temu-george-soros-rozbił-bank-anglii/> [accessed: 16 IV 2020].

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ P. Jachowicz, *Funt szterling i brytyjska polityka pieniężna w latach 1945–2010*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społeczne Studia i Prace” 2014, nr 2, p. 162–163.

As Katarzyna Kołodziejczyk-Konarska states, 1992 brought another lesson that it was not worth tying the pound rigidly to other currencies⁵⁶.

The political motives for conducting large-scale disinformation campaigns using fake news, among other things, are confirmed by research findings. Researchers at the Oxford Internet Institute dealing with disinformation, especially in the dimension of automation and algorithms, found that (...) *in 2019, organized social media manipulation campaigns have already been used in at least seventy countries. Interestingly, in each of these countries, a political party or government stood behind them. This compares to 48 countries in 2018 and just 28 in 2017*⁵⁷.

In the context of Poland, one should pay attention to the official analyses made by the secret services. As you can read in one of the materials they prepared:

(...) For years, Poland has been the target of information and propaganda attacks by the Russian Federation. Now, with the coronavirus pandemic crisis, there is a strong intensification of this type of activity. There is a growing number of news attacks on Poland, but also fake news, which can have particularly dangerous consequences when fighting an epidemic. Polish special services constantly monitor suspicious activity on the Internet, including social media, identifying the most dangerous manifestations of disinformation, propaganda and information attacks against our country. Analysis of the examples identified by the services shows the main themes explored in the information war against Poland⁵⁸.

Analysis of source material

For the purpose of this article, the following fake news was analyzed: government plans to impose a special tax due to the coronavirus pandemic (taking funds from accounts as part of the tax), commercial bank failures, and the lack of

⁵⁶ K. Kołodziejczyk-Konarska, *Unia gospodarczo-walutowa*, Warszawa 2004, p. 55–75.

⁵⁷ *Czy media społecznościowe służą dezinformacji i potęgowaniu podziałów? – raport Oxfordu*, Stopfake, 22 IX 2019, <https://www.stopfake.org/pl/czy-media-spoecznościowe-służa-dezinformacji-i-potęgowaniu-podziałow-raport-oxfordu/> [accessed: 27 IV 2020].

⁵⁸ *Polska na celowniku dezinformacji*, <https://www.gov.pl/web/služby-specjalne/polska-na-celowniku-dezinformacji> [accessed: 21 IV 2020].

cash in banks and ATMs. This information was disseminated on social media in March and April 2020.

The most notorious fake news with a significant impact on the economic security of the Polish state, identified after the pandemic emergency, was a false news story about taking advantage of Poles' savings. It started with a statement made by the President of the Polish Development Fund (PFR) Paweł Borys on TV Trwam on April 9, 2020. At about the 16th minute and 30th second of the interview, which lasted just under 22 minutes, the editor formulated the following question (which was not fortuitous, regardless of the answer given): *Mr. President, and could those bonds be addressed to the public, for example? In banks, Poles have huge sums of money on their accounts, i.e. over 900 billion PLN. Wouldn't the citizens just be able to finance these needs of the state if they had a favorable interest rate, because you know, now the interest rate at the banks will be very low, especially after the National Bank of Poland lowered the interest rates?* President Borys replied: (...) *we are also thinking about this. Obviously there are some challenges here - as I said, this is a massive..., massive operation. It's a timing challenge, right, because we want those funds to come in very quickly, so there's a question of whether we would be able to in the short term -- really in a large scale place significant amounts of bonds -- but we're not ruling that out really. I think it would also potentially be an attractive way to accumulate savings*⁵⁹.

As is clear from both the question and the answer given, this was about the implementation of the plan to issue bonds by the Polish Development Fund in the amount of PLN 100 billion, announced as part of the government's program to combat the economic crisis caused by the coronavirus pandemic. The editor asked directly in the first part of the question if these bonds could be addressed to the citizens, for example? The question thus asked received an affirmative answer. It would seem that the broadcast would not generate much excitement and would go unnoticed, but on the morning of April 12, this snippet of the interview was referenced on social media, becoming the basis of a fake news story. At 8.03 a.m. that day, a person with the Twitter account "Andy Letkiewicz @ALetkiewicz" posts the following entry (original spelling): *Comrade Paweł #Boris, President of @Grupa_PFR... barked out "we're thinking about it", prompted by the editorial team from #SamboMedia#CzarnaZaraza.Is it possible that the THIEVES from #PiS were considering stealing money from*

⁵⁹ P. Borys o tarczy finansowej: mówimy o programie bez precedensu co do skali i oddziaływania dla gospodarki w najbliższych miesiącach, Radio Maryja, 10 IV 2020, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/polska-informacje/tylko-u-nas-p-borys-o-tarczy-finansowej-mowimy-o-programie-bez-precedensu-co-do-skali-i-oddziaływania-dla-gospodarki-w-najblizszych-miesiacach/> [accessed: 19 IV 2020].

*private accounts of Poles?*⁶⁰ (graphic 1). The tweet gets 150 “follows” and 236 likes. According to the content of the tweet, the government’s goal is to “steal money from the private accounts of Poles.” This information triggered an avalanche of further fake news, which, as we will discuss later, was used by journalists, politicians and news portals, among others.

Graphic 1. Print screen from a social media account on Twitter.

Source: A. Letkiewicz, Twitter, 12 IV 2020, <https://twitter.com/ALetkiewicz/status/1249397695602741256> [accessed: 18 IV 2020].

In addition to the comments and outrage from persons not related to the financial sector professionally, there are comments based on Andy Letkiewicz’s fake news. Thus, economist, journalist and columnist and Minister of Ownership Transformation in 1990-1991 Waldemar Kuczyński alarms: *Note! They are after people’s savings. The guest does not explicitly say that these would*

⁶⁰ A. Letkiewicz, <https://twitter.com/ALetkiewicz/status/1249397695602741256> [accessed: 18 IV 2020].

be normal bonds, not obligatory, and there are examples of looting people's money, such as the communist National Loan for the Development of Poland's Forces. *Feel the Spirit!*⁶¹. The information is popular. It has 105 "shares" and nearly 300 "likes." Minutes after Waldemar Kuczyński published his tweet, another economist refers to his statement. Piotr Kuczyński publishes the following post (original spelling): *Well, no exaggeration... scaring people like this is actually effective. It really is a big exaggeration. If confidence in the financial system is destroyed then a change of government will not help and we will be in for a long healing*⁶². His tweet, however, is not as appealing as the previous one. He notes only 2 "shares" and 26 "likes". His reach is 52.5 times smaller (105 "shares" vs. 2 "shares"). Another Twitter user using the nickname "TW WOLFGANG" stated: *Mr. Waldemar please do not reproduce untruths. The point is that Poles have 2 trillion zlotys in their accounts. The government needs money and it is better to borrow from Poles than from abroad. Then we will avoid the exchange rate risk. PIS is evil, but let's write the truth*⁶³.

At the same time, the portal Wsiec24 published an anonymous information with a note on the front: *If the government has a plan to tap into the savings of its people, there is a very serious scandal*⁶⁴. As Paweł Borys stated (...) *it only took about 30 minutes on Christmas evening for there to be a scandal and a plan to steal savings from the accounts of Polish women and men, which the social media is feeding on*⁶⁵. The reaction to this false information continued. The online portal Przekaz Dnia published sensational reports wrapped in an emotional title: *Urgent. President Kaczyński plans to seize citizens' savings to save the budget*⁶⁶. The author of the text was Clara Veritas, in all likelihood invented by the editors for the purpose of spreading unverified information. In the further part of the sensational text we can read: (...) *admittedly the material does not say*

⁶¹ W. Kuczyński, Twitter, 12 IV 2020, <https://twitter.com/PanWaldemar/status/1249404879120072704> [accessed: 18 IV 2020].

⁶² P. Kuczyński, Twitter, 12 IV 2020, https://twitter.com/P_W_Kuczynski/status/1249405963620278272 [accessed: 18 IV 2020].

⁶³ P. Jędrzejek (@tw_wolfgang), Twitter, 13 IV 2020, https://twitter.com/tw_wolfgang/status/1249571374403923970 [accessed: 18 IV 2020].

⁶⁴ P. Borys, *Anatomia kłamstwa. Jak powstał fake news o zagrożeniu oszczędności Polaków?*, Wszystko co najważniejsze, 13 IV 2020, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pawel-borys-stop-gospodarczym-fakenews/> [accessed: 18 IV 2020].

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ C. Veritas, *Pilne. Prezes Kaczyński planuje zarekwirować oszczędności obywateli w celu ratowania budżetu*, <https://www.przekazdnia.pl/2020/04/12/pilne-prezes-kaczynski-planuje-zarekwirowac-oszczednosci-obywateli-w-celu-ratowania-budzetu/> [accessed: 16 IV 2020].

*anything about nationalization of funds, but let's imagine such a situation that the government introduces mandatory redemption of bonds for 6%, knowing that inflation at the end of the year will be 20%. Then people will only get back a fraction of their savings. Inflation is controlled by the government and everything can be explained by the coronavirus situation*⁶⁷.

Clara Veritas' article was circulated further by Polish Business Council chief economist Janusz Jankowiak, who used the specialist portal LinkedIn. It got serious. However, it got even more serious on Monday. At that time, Artur Dziambor, a member of the Polish parliament of the ninth term, from the KORWiN party, published the following post: (...) *banks will be open tomorrow. You should consider withdrawing your savings and putting them, I don't know, in the garden (...)* Anyway, *somewhere where the government won't get them*⁶⁸. After a wave of criticism, also from political supporters, MP Dziambor said: (...) *the previous entry was obviously a sarcastic answer to the editor's stupid question about whether Poles should somehow contribute to saving the economy [,] allocating their savings to bonds. Eh...*⁶⁹

Among the critics of the MP's statement, a sharp retort from journalist Mariusz Gierej is noteworthy. In reference to the tweet about the need to withdraw funds from banks, he formulated quite firm questions: *Are you out of your mind? What are you thinking! Where is any element of accountability!*⁷⁰ In response, Dziambor wrote (...) *an answer to the interviewer's stupid question about whether we shouldn't all pitch in, because we have savings, so we can buy bonds*. This, however, did not convince Mariusz Gierej, who retorted: *And if people listen to this dastardly proposal... imagine the consequences, then what will you say! Oh heck somehow I didn't think of that! Did you even listen to the answer!*⁷¹

On the same day, Rafał Badowski of the naTemat portal said that *the head of the Polish Development Fund, Paweł Borys, had hinted that the government might reach for their money*⁷². In his rather shallow analysis, he does not

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ A. Dziambor, Twitter, 13 IV 2020, <https://twitter.com/ArturDziambor/status/1249601787427987459> [accessed: 16 IV 2020].

⁶⁹ A. Dziambor, Twitter, 13 IV 2020, <https://twitter.com/ArturDziambor/status/1249611903648829440> [accessed: 16 IV 2020].

⁷⁰ M. Gierej, Twitter, 13 IV 2020, <https://twitter.com/MariuszGierej/status/1249628896594624512> [accessed: 16 IV 2020].

⁷¹ Ibid.

⁷² R. Badowski, *Masz oszczędności w banku? Szef PFR wyjawiał, co może zrobić rząd*, naTemat, 13 IV 2020, <https://natemat.pl/305599,koronawirus-a-gospodarka-rzad-moze-siegnac-po-pieniadze-polakow-w-bankach#> [accessed: 16 IV 2020].

reach a clear conclusion and leaves readers with an open question: *Should everyone who has accumulated savings in banks start to fear?* The text evokes - understandably, if the content were true - negative emotions from the audience. One of the commenters stated (original spelling): (...) *you have to be blind not to see this danger. I don't watch TRWAM TV because I don't like anal speaking, but I knew about them daring to reach for the banks quite a while ago*⁷³. Only one commenter pointed out that the information may not be true. User Bogdan Pakoca stated that this text is (...) *a beautiful wind-up of speculation and panic. And the media is in on it. I can imagine what will happen after Christmas at the banks. The effect will be to freeze or limit payouts*⁷⁴.

Later in the afternoon of the same day, editor Badowski returned to the sensational news, quoting additional expert commentary. Around 5 p.m., he published a text titled "*Skrajna nieodpowiedzialność*". *Ekonomista ocenia słowa szefa PFR o oszczędnościach Polaków*⁷⁵. He embellished his text with a rather suggestive photo of Prime Minister Mateusz Morawiecki and Paweł Borys⁷⁶.

The tenor of the updated text - once expert commentary is solicited - is clear. Editor Badowski writes: (...) *chief economist of the Polish Business Council Janusz Jankowiak thinks that the words of Paweł Borys from the Polish Development Fund about Poles' savings in banks are extremely irresponsible. For the sake of fairness of the argument, the floor should be given to Janusz Jankowiak. He stated: (...) in these times we need more than usual responsibility for words, precision in statements and what Paweł Borys did is an example of extreme irresponsibility. He made a sweeping mental shortcut. This should not happen and could have very far reaching consequences. On the other hand, what we are seeing can also be interpreted as an attempt to get at Poles' savings in some other way. This statement should be debunked and clarified very quickly, lest it turn into something very dangerous. Further softening his position somewhat, he stressed that he did not suspect that President Borys was talking about (...) annexation of savings. This was probably about issuing retail bonds, which are by design aimed at individual customers*⁷⁷.

⁷³ Ibid (comment on the article).

⁷⁴ Ibid (comment on the article).

⁷⁵ R. Badowski, *Skrajna nieodpowiedzialność*. *Ekonomista ocenia słowa szefa PFR o oszczędnościach Polaków*, naTemat, 13 IV 2020, <https://natemat.pl/305621.jankowiak-o-slowach-borysa-o-pieniadzach-polakow-w-bankach> [accessed: 17 IV 2020].

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

Janusz Jankowiak's statement is worthy of approval. For it is impossible not to agree with this statement that in these times there is a need for greater than usual responsibility for words and precision in speaking. The author may be accused of making an exaggerated comment, but - as Paweł Borys, who contacted Janusz Jankowiak and was accused of irresponsibility, writes - (...) *he told me that he did not know the source of my statement and based it only on the portal Przekaz Dnia. He asked me to send him what I actually said*⁷⁸.

In retrospect, it can be said that the post-Christmas week did not see the impact of these irresponsible fake news stories. Customers did not rush *en masse* to banks to withdraw funds, but - as will be discussed further below - the value of banknotes available in circulation in the first quarter of 2020 increased by PLN 30.6 billion compared to the last three months of 2019⁷⁹. As Piotr Drabik stated: (...) *it is worth noting that between January and February the value of withdrawn banknotes increased by PLN 2.2 billion. This proves that the real assault on ATMs and bank branches began in March, when the coronavirus epidemic broke out in Poland and a number of economic restrictions were introduced*⁸⁰.

Of course, it is not possible to prove a correlation between the events described above and withdrawal decisions, but if we look at this thread from a broader perspective, the created fake news about the lack of cash in banks, planned special tax on savings, etc., certainly influenced the decisions of citizens. In order to illustrate this correlation, the graph shows the data relating to the change in the value of banknotes in circulation between 2007 and 2020.

⁷⁸ P. Borys, *Anatomia kłamstwa...*

⁷⁹ P. Drabik, *Polacy masowo zaczęli wypłacać gotówkę. Potwierdziły to dane NBP*, Radio Zet, 17 IV 2020, <https://biznes.radiozet.pl/News/Covid-19.-Polacy-masowo-zaczeli-wyplacac-gotowke> [accessed: 30 IV 2020].

⁸⁰ *Ibid.*

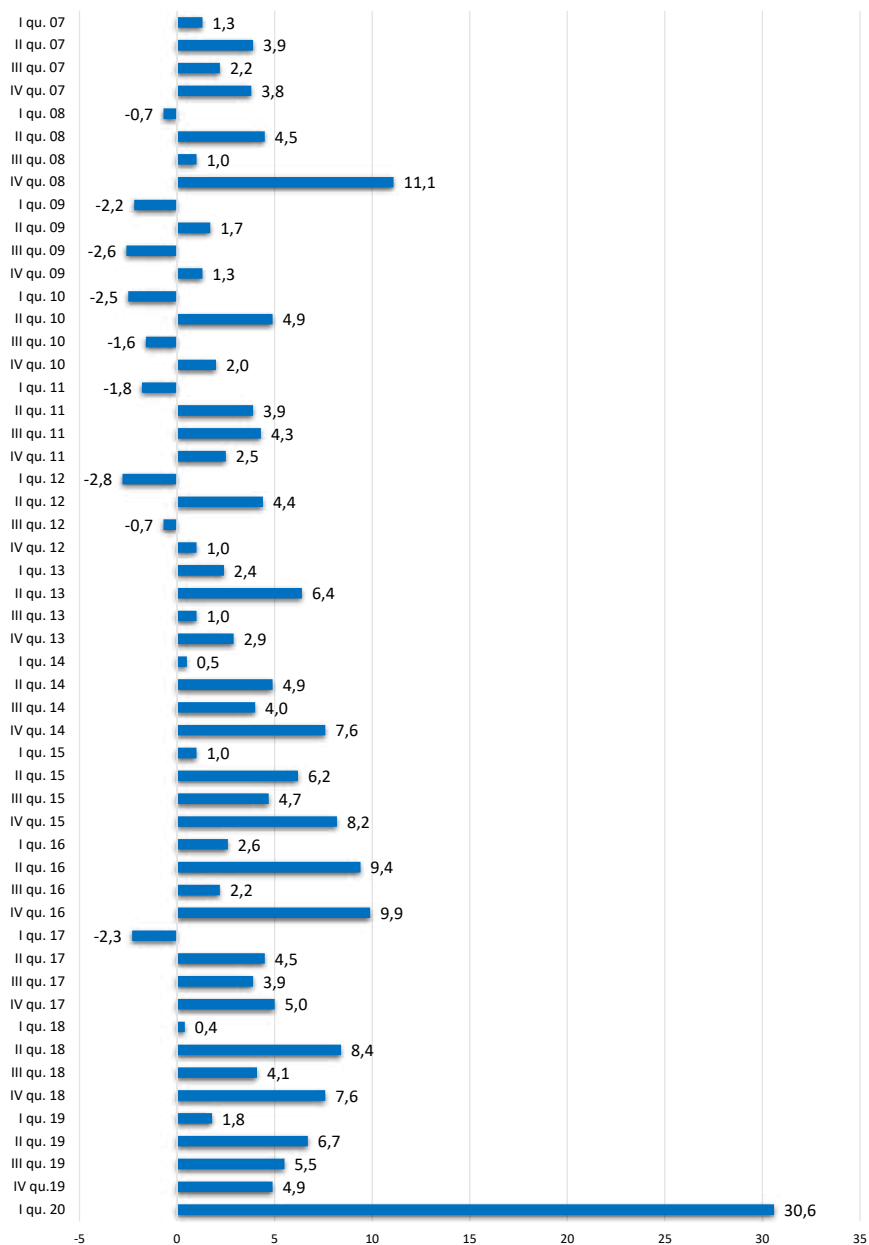

Chart. Change in value of banknotes in circulation, in PLN billion.

Source: NBP data cited by Parkiet, <https://www.parkiet.com/Analizy/304179939-WykresDnia-Gotowka-rzadzi.html> [accessed: 30 IV 2020].

What is dangerous for the banking sector are fake news spread, among others on Facebook, pointing to very bad financial situation of banks. This could cause the bank to fail and consequently the likelihood of citizens being cut off from their accumulated funds. As an example of such action, on April 1, 2020, a post appeared on the Facebook profile “I suedBank” announcing that mBank had filed for bankruptcy. The entry has already been removed, but nothing is lost on the web, as cybersecurity experts say. The author of the entry worded the following: *Note: mBank has filed for bankruptcy with the court!!! The bank's press office declined to comment. We will probably find out more at the press conference called for at 1:00 p.m., at 1:30 p.m. KNF, BFG and NBP conference on the matter. So far, there is also no official position on this issue from Commerzbank.* Additionally, the author of the post reminds us (original spelling): (...) *yesterday mBank's chief economist Mr. Ernest Pytlarczyk, who has repeatedly commented on “CHF loans”* (graphic 2 - tweet with information that this is fake news) *left mBank.*

The fake news was immediately responded to by mBank spokesman Krzysztof Olszewski, who wrote: *As we fight the epidemic, a Frank site is spreading an outrageous rumor of the bank's failure on FB, including @uknf, BFG and @nbppl. It's like a false bomb alarm, April Fool's Day doesn't justify it. We will meet the joker in court @mBankpl has not filed for bankruptcy*⁸¹. He also emphasized: *We are in good financial shape. Our data is publicly available (mBank.pl - investor relations)*⁸².

Graphic 2. Print screen from a social media account on Twitter.

Source: K. Olszewski, Twitter, 1 IV 2020, <https://twitter.com/KrzyzOlszewski/status/1245305725825531906> [accessed: 19 IV 2020].

⁸¹ K. Olszewski, Twitter, 1 IV 2020, <https://twitter.com/KrzyzOlszewski/status/1245305725825531906> [accessed: 19 IV 2020].

⁸² P. Mering, *Nie, mBank nie złożył wniosku o upadłość. To bardzo kiepski żart, a jego autor prawdopodobnie poniesie surowe konsekwencje*, *Bezprawnik*, 1 IV 2020, <https://bezprawnik.pl/mbank-upadlosc-zart/> [accessed: 19 IV 2020].

Paweł Mering from the “bezprawnik.pl” portal believes that (...) *information about bankruptcy of a bank, especially in the time of the coming global crisis and general lack of security, both personal and financial, is in fact a message that can be compared to a bomb alarm. April Fools’ Day, being a certain custom, excludes to a certain extent the unlawfulness of passing on false information, however, even a joke has its limits*⁸³. He adds, (...) *referring to an institution of public trust by indicating that it is in bankruptcy is no joke - it’s not even funny. More than a desire to amuse Internet users, it seems that the administrator of the Facebook page is frustrated with mBank, which - as he himself repeatedly emphasizes - has been fighting in courtrooms with mBank for years*⁸⁴.

The last type of information disseminated with great frequency in times of the epidemic threat is fake news about problems with cash availability at ATMs and bank branches. To fairly describe the phenomenon under analysis, it must be acknowledged that indeed - due to the restrictions imposed, the scale of cash withdrawals, and the fact that banks were also experiencing staff shortages due to the COVID-19 pandemic, there were temporary problems with timely delivery of cash to ATMs. However, this had nothing to do with the reasons indicated in alarmist posts made on social media. However, every now and then, new information appeared on the web that there would be a shortage of cash due to the pandemic (graphic 3).

Graphic 3. Print screen from a social media account on Twitter. Fake news regarding cash withdrawal restrictions at Millennium Bank.

Source: W. Taczanowski, Twitter, 17 IV 2020, <https://twitter.com/Spychacz2/status/1251029769308815360> [accessed: 22 IV 2020].

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid.

The National Bank of Poland has taken a position on this issue. On March 13, 2020, the following message was posted on the bank's official website:

The National Bank of Poland informs that in the treasuries of the District Branches significant cash resources are kept. These consist of a logistical stock that far exceeds the banks' increased orders and, in addition, a strategic stock of high denomination banknotes that can be mobilized at any time and made available to the banks' customers. Cash to commercial banks is issued by the NBP on an ongoing basis, nationwide, without any delays or restrictions. Due to increased customer withdrawals, in some locations, there may be delays in the delivery of cash from commercial bank logistics centers and cash handling companies⁸⁵.

The Polish Bank Association expressed a similar opinion. A spokesman for the Association emphasized that (...) *increased demand for cash resulting from, among other things, larger purchases by customers, may in individual cases make some machines temporarily unavailable. However, banks replenish them on an ongoing basis and are stocked with adequate reserves*⁸⁶. The issue of fake news regarding cash shortages has become serious enough for Prime Minister Mateusz Morawiecki to speak out. He stated unequivocally: (...) *there will be no shortage of funds, no shortage of cash. I am after discussions with the relevant authorities, in this case the Central Bank and the Financial Supervisory Commission and the Ministry of Finance*⁸⁷.

Criminals have tried to exploit the popular concern. An example of a phishing campaign was conducted when fake news about problems with access to cash was spreading. Such a campaign was conducted, among others, in relation to customers of PKO BP, which obliged the bank to place an appropriate message on its website (Graphic 4).

⁸⁵ *Gotówki wystarczy dla wszystkich klientów banków*, Narodowy Bank Polski, 13 III 2020, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/aktualnosci/wiadomosci_2020/13032020.html [accessed: 20 IV 2020].

⁸⁶ M. Kisiel, *Gotówka jest i będzie dostępna. Banki i NBP uspokajają*, Bankier.pl, 13 III 2020, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Banki-uspokajaja-gotowka-jest-i-bedzie-dostepna-7838547.html> [accessed: 20 IV 2020].

⁸⁷ *Oszuści próbują wykorzystać pandemię. Uważaj na te wiadomości*, TVPInfo, 14 III 2020, <https://www.tvp.info/47125679/oszucsi-probuja-wykorzystac-pandemie-uważaj-na-te-wiadomosci> [accessed: 20 IV 2020].

Graphic 4. Print screen from Twitter account of PKO Bank Polski.

Source: PKO Bank Polski, Twitter, 13 III 2020, https://twitter.com/PKOBP/status/1238557076168769537?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwtcamp%5Etwteemembed%7Ctwtterm%5E1238557076168769537&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.tvp.info%2F47125679%2Foszusci-probuja-wykorzystac-pandemie-uwazaj-na-te-wiadomosci [accessed: 20 IV 2020].

Criminals, taking advantage of media confusion with temporary problems with access to cash at ATMs, sent SMS messages with the following content: *Please be advised that in accordance with the coronavirus special act, your funds in the account are transferred to the national reserves of the NBP. Log in to keep PLN 1000*⁸⁸. As reported by TVP Info: *The scammers then redirected traffic to a website at <https://dpdoplata.org/0>. After clicking on the link, the user was redirected to the payment panel with a description of the transaction: "Ministry of Health. Verification special act LTW88200*⁸⁹ (graphic 5).

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid.

Graphic 5. Print screen from the Zaufana Trzecia Strona website.

Source: Zaufana Trzecia Strona, <https://zaufanatrzeciastrona.pl/post/uwaga-na-kradziez-z-rachunku-na-koronawirusa/> [accessed: 19 IV 2020].

On the same day, another campaign emerged to defraud bank customers (graphic 6).

Graphic 6. Print screen from the Zaufana Trzecia Strona website.

Source: Zaufana Trzecia Strona, <https://zaufanatrzeciastrona.pl/post/uwaga-na-kradziez-z-rachunku-na-koronawirusa/> [accessed: 19 IV 2020].

The fake news campaigns and attempts to defraud customers have been met with backlash, among others, from the Office of the Financial Supervision Authority and the National Bank of Poland. The Office of the FSA is conducting a campaign called “Keep Common Sense, Don’t Give in to Fake News” (graphic 7).

Graphic 7. Print screen from the Twitter account of the Office of the Financial Supervision Authority.

Source: Office of the Financial Supervision Authority, Twitter, 9 IV 2020, <https://twitter.com/uknf/status/1248204018553442306> [accessed: 19 IV 2020].

There is no doubt that the construction and dissemination of fake news can have negative effects on countries' economic systems. A bank panic (run) can quickly result in a shaky banking sector and consequently affect the stability of the entire country's economic system. Data from the National Bank of Poland published in March 2020 shows that Poles withdrew more than PLN 30 billion from their accounts. Queues of confused customers lined up in front of the ATMs. Increased interest in payouts has led to increased media coverage, further boosting customer traffic.

Phishing campaigns are also carried out in developed countries of the European Union and bring considerable profits to criminals. The most recent such action was an attack carried out in the land of North Rhine-Westphalia. The federal government there has set up a special website to facilitate the distribution of funds to help businesses deal with the effects of the COVID-19 pandemic. Unfortunately, as the Telepolis portal reports, the operation was poorly executed and a lot of money that was supposed to save the entrepreneurs was lost. How was the money defrauded from the German authorities? It turned out to be fairly easy. Cybercriminals prepared a faithful copy of the government website and distributed the information via email - the most effective attack method known to mankind. The (...) *phishing campaign redirected potential beneficiaries to a fake grant application page. Unaware, entrepreneurs were entering their details there, thinking they were contacting the local equivalent of the Ministry of*

*Finance*⁹⁰. The criminals, after obtaining the business details, would impersonate existing organizations and individuals and submit genuine applications for funding. The only change they made was to change the account number to which the government transferred the aid. The North Rhine-Westphalia government lost between 30 and 100 million euros in this way. After the discovery of the illegal procedure, the government changed the way of verification of the aid beneficiary. Currently, funds can only go to the account used to file the 2019 tax returns.

All of the examples cited regarding the spread of fake news demonstrate the irresponsibility of those doing it. It is difficult to assess whether their authors were pursuing a policy of disinformation by order, or whether they were formulating or disseminating unverified content in order to make their presence felt in the Internet space. In economic terms, the author, using a metaphor formulated by the already cited Paweł Borys, classified the cited examples as “incitement to murder.”

Summary and conclusions

The research hypothesis formulated at the beginning was proved in the course of the conducted argument. Without question, fake news poses a significant threat to the economic security of a country operating under pandemic conditions. The words of Agnieszka Gryszczyńska that (...) *the digital transformation of society, exacerbated by the COVID-19 pandemic crisis* [,] *has broadened the threat landscape* stand true. She added: (...) *now even those disruptions that are initially limited to one entity or one sector can have broader cascading effects*⁹¹. In this context, in the author’s opinion, it is necessary to take decisive action both by state institutions and the most important stakeholders of the economic security system, i.e. banks, capital market and insurance institutions, but also the media and representatives of the world of science in three areas: legislative, educational and communication-expertise.

As part of legislative action, it is necessary to introduce relevant provisions into the criminal law. Very interesting considerations in this regard were

⁹⁰ A. Rymsza, *Phishing dobry na wszystko? Niemiecki rząd przelał miliony euro oszustom*, Telepolis, 20 IV 2020, <https://www.telepolis.pl/fintech/bezpieczenstwo/niemiecki-rzad-phishing-nadrenia-westfalia-covid-19> [accessed: 21 IV 2020].

⁹¹ A. Gryszczyńska, *Cyberprzestępczość podczas pandemii*, in: *Internet. Cyberpandemia. Cyberpandemic*, A. Gryszczyńska, G. Szpor, Warszawa 2020, p. 126.

formulated by Kamil Mamak, who analyzed the possibility of introducing criminal sanctions for creating and disseminating medical fake news. Admittedly, the scope of considerations undertaken in the article is different, but certainly the negative effects of the use of false information can affect both the economic situation of the state, and the situation of individual citizens. In this context, Mamak's proposal should be adapted to the state's economic security system. He rightly pointed out that (...) *criminal law is the right instrument to intervene in this field, because the existing solutions fail, and the consequences of the uncontrolled spread of false information (...) translate into real decisions of people*⁹², decision-makers at the political level and investors, both domestic and foreign. The thoughts of Catriona McKinnon of the University of Exeter are worth quoting in this context. In her view, consideration should be given to the introduction of penalties for those who take actions that could pose a threat to all of humanity⁹³. It is impossible to disagree that we live in a world where the actions of individuals can cause negative consequences for millions of people. In the world of economics and finance, this is especially likely.

The conclusions drawn from the analysis are based on the assumption that legislative attempts to regulate issues related to the dissemination of untrue information are perceived as unlawful restriction of human rights related to freedom of speech or even an attack on these rights. For example, Dorota Głowacka from the Helsinki Foundation for Human Rights claims that (...) *introducing criminal liability for fake news poses a disproportionate risk of interference in the freedom of speech*, and adds: (...) *undoubtedly, fake news is a form of abuse of freedom of speech and should be counteracted, but criminalizing it is too drastic and not necessarily the most effective solution*⁹⁴.

However, this approach is increasingly being challenged. Media expert Marek Palczewski states outright that fake news takes advantage of freedom of speech by turning it into a "caricature." In his view, (...) *the freedom of speech that is common in democratic societies allows the distribution of false (and mostly negative) news, since there are in principle neither legal nor moral obstacles to its dissemination. It seems, then, that journalists, politicians, moralists, and legislators*

⁹² K. Mamak, *Karalność medycznych...*, p. 1.

⁹³ C. McKinnon, *Endangering humanity: an international crime?*, "Canadian Journal of Philosophy", 47(2-3), 395-415, in: K. Mamak, *Karalność medycznych...*, p. 1.

⁹⁴ S. Cydzik, *Za rozpowszechnianie fake newsa trudno ukarać*, „Rzeczpospolita”, 16 VII 2017, <https://www.rp.pl/Internet/307169924-Za-rozpowszechnianie-fake-newsa-trudno-ukarac.html> [accessed: 11 IV 2020].

today should answer the question of whether to create legal, statutory barriers to restricting free speech of the “fake-news” type, and what should they be⁹⁵.

It is also necessary to take systemic action in the area of education in its broadest sense. They must include all levels of primary, secondary and higher education. In the author’s opinion, it is necessary to conduct such activities also in relation to older people, educated, for example, at universities of the third age. Citizens in Poland have problems with calculating basic economic indicators and understanding the mechanisms that govern the economic world. This is evidenced by research conducted by the National Bank of Poland⁹⁶ or the banking sector⁹⁷. According to one of the reports, among people with primary education, who constitute 20% of the Polish population, over 1/3 cannot cope with calculating the percentage of a given number, while (...) *distinguishing percentage from percentage points posed a problem for 92% of Poles*⁹⁸.

It is also important to implement mechanisms to quickly verify potential information for accuracy. Such analysis should take place at the expert level and be widely disseminated to the public. This phenomenon is referred to as *fact-checking*. Fact-checking organizations are institutions, organizations and groups of individual experts that are dedicated to checking the veracity of reported facts. They most often function at editorial offices or as independent NGOs, less often in academia.

Journalists, academics and experts play a special role in exposing fake news. The onus is on them to support the state in combating this pathology. It is worth considering whether, in the difficult time of a pandemic, we should not establish cooperation with universities and other entities responsible for education in the broad sense in order to build a kind of network to fight fake news.

The development of IT tools also supports processes for verifying the veracity of content. It is estimated that up to 40 percent of online activity is generated by bots impersonating humans. They are largely responsible for misleading information⁹⁹. There is no doubt that the dynamic development of

⁹⁵ M. Palczewski, *Fake news a wolność słowa...*

⁹⁶ *Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015*, Narodowy Bank Polski, https://www.nbpportal.pl/__data/assets/pdf_file/0006/54528/Diagnoza-stanu-wiedzy-i-swiadomosci-ekonomicznej-Polakow-2015.pdf [accessed: 30 IV 2020].

⁹⁷ *Stan wiedzy ekonomicznej Polaków – Raport Instytutu Wolności i Raiffeisen Polbank*, Instytut Wolności i Raiffeisen Polbank, July 2014, http://instytutwolnosci.pl/wp-content/uploads/2018/07/stan_wiedzy_ekonomicznej_Polakow.pdf [accessed: 30 IV 2020].

⁹⁸ *Ibid.*, p. 11.

⁹⁹ K. Kucharczyk, *Fake newsy stają się...*

artificial intelligence will change the way societies function and can positively contribute to the preparation of algorithms that check the veracity of specific information posted online. The first activities in this area have already been undertaken. An example is the algorithm developed at the University of Michigan¹⁰⁰. Professor Rada Mihalcea, who (...) *created the aforementioned algorithm, says that it will come in handy, for example, for sites that are flooded with false information in order to generate clicks or manipulate public opinion*¹⁰¹. According to the tests, the algorithm is able to (...) *catch as much as 76% of false information. For humans, the efficiency is 70%. Furthermore, the linguistic analysis mechanism used by the algorithm can be used to identify fake news even when it is too recent to be confronted with other sources*¹⁰².

The challenge posed to artificial intelligence is very difficult and technology is not always able to meet it. This is well illustrated by the example of the Fakenewsai.com platform. Michał Wieczorek states: (...) *basing on this website we conducted a kind of test of the most popular news portals in Poland. Of the 20 most popular ones that are considered opinionated, as many as 14 were not classified as reliable sources by an online verifier based on artificial intelligence*. He also adds that (...) *theonion.com, which is one of the world's largest satire sites that publishes false, hilarious information, is classified as a site that presents the true ones*¹⁰³.

The most effective solution for combating fake news is to combine artificial intelligence tools with the work of fact-checkers. This is confirmed by practice. Eliminating fake news works well with a combination of data analytics that monitors the relationship of accounts set up on social media, the frequency and rhythm of their activity, the emotionality of their language, etc. with people's actions.

In conclusion, it is worth recalling once again the words of Marek Palczewski: (...) *the fake news's gift of seducing is to persuade already persuaded persons - holders of such cognitive matrices, schemas and scripts by virtue of which the read fake news responds to their psychosocial needs and expectations*¹⁰⁴. In times of epidemic threat caused by the spread of coronavirus, negative economic and social impacts are inevitable. States face unprecedented challenges in protecting

¹⁰⁰ V. Perez-Rosas et al., Automatic Detection of Fake News, <https://arxiv.org/pdf/1708.07104.pdf> [accessed: 30 IV 2020].

¹⁰¹ M. Błoński, *Algorytm lepiej wykrywa fake newsy niż człowiek*, Kopalnia wiedzy, 23 VIII 2018, <https://kopalniawiedzy.pl/fake-news-falszywa-informacja-algorytm,28686> [accessed: 30 IV 2020].

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ K. Kucharczyk, *Fake newsy stają się...*

¹⁰⁴ M. Palczewski, *Fake news a wolność słowa...*

the economic and financial system. The fight against the pandemic has resulted in a significant increase in spending while depleting budget revenues. The natural reflex of citizens following certain thought patterns is the fear of losing their accumulated cash. Fear of losing one's life's possessions causes irrational behavior, while mass withdrawals of money from banks may lead, for example, to the loss of liquidity by the bank and thus to its bankruptcy.

Not insignificant to the growing popularity of fake news is the ability to spread information instantly. Fake news spreads like a virus, that is, uncontrollably. As Joshua Gillin stated: *Fake news is like a nasty weed, it grows quickly and is hard to kill*¹⁰⁵. We have experienced this very painfully in the public health sector in recent months. The barriers and constraints put in place, the mechanisms and tools implemented are affecting the rate of virus spread, but they will not eliminate it 100 percent. The virus will always find a way to "infect" more people. However, it is important that we are aware - as humans - of how to reduce the possibility of contracting the disease. In recent months, people have been required (though many have done so of their own volition) to wear masks to limit the possibility of spreading the virus. In the online world, the "mask" should be to verify sources of information, check their credibility, and sound the alarm if there is a contamination understood as fake news. A high level of awareness supported by sound knowledge is in many cases the key to success. This should not be forgotten.

References

Bąkowicz K., *Fake news jako produkt medialny w dobie postprawdy. Studium przypadku Niebieskiego Wieloryba*, Warsaw 2019, PhD thesis defended at the Faculty of Journalism, Information and Bibliology, University of Warsaw.

Bąkowicz K., *Wprowadzenie do definicji i klasyfikacji zjawiska fake newsa*, „Studia Medioznawcze” 2019, No. 3 (78), p. 280–289.

Bezpieczeństwo ekonomiczne w ujęciu politologicznym. Wybrane problemy, K. Księżopolski, K. Pronińska (ed.), Warszawa 2012.

Flash Eurobarometer 464: Fake News and Disinformation Online, European Union, February 2018 .

¹⁰⁵ See J. Gillin, *Fact-checking fake news...*

Gryszczyńska A., *Cyberprzestępczość podczas pandemii*, in: *Internet. Cyberpandemia. Cyberpandemic*, Warszawa 2020.

Jachowicz P., *Funt szterling i brytyjska polityka pieniężna w latach 1945-2010*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2014, No. 2, p. 147–167.

Jastrzębski J., Mroccka K., Stępiński M., *Uwarunkowania, zasady i możliwości współpracy Komisji Nadzoru Finansowego z Policją w obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego i zwalczania przestępczości gospodarczej – w poszukiwaniu obszarów synergii*, „Przegląd Policyjny” 2021, No. 3, p. 68–103.

Jeffries J., *What's Fake News?*, New York 2019.

Kołodziejczyk-Konarska K., *Unia gospodarczo-walutowa*, Warszawa 2004.

Księżopolski K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Warszawa 2011.

Księżopolski K.M., *Finansowy wymiar bezpieczeństwa ekonomicznego Polski w dobie kryzysu strefy euroatlantyckiej*, „e-Politikon” 2013, No. 11, p. 208–230.

Księżopolski K.M., *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw. Metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004.

Mamak K., *Karalność medycznych fake newsów*, „Filozofia w Praktyce” 2020, vol. 6, p. 1–5.

McKinnon C., *Endangering humanity: an international crime?*, „Canadian Journal of Philosophy” 2017, vol. 47, No. 2–3, p. 395–415.

Palczewski M., *Fake news. A continuation or rejection of the traditional news paradigm?*, „Acta Universitatis Lodzianis Folia Litteraria Polonica” 2017, vol. 43, No. 5, p. 23–34.

Sulowski S., *Państwo i bezpieczeństwo w kazualnym związku*, in: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (ed.), Warszawa 2014, p. 11–25.

Węgrzyńska M.A., *Identyfikacja bezpieczeństwa ekonomicznego w literaturze i regulacjach prawnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, No. 390, p. 261–273.

Żukrowska K., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, in: *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, S. Sulowski, M. Brzeziński (ed.), Warszawa 2014, p. 98–118.

Internet sources

A Lie Can Travel Halfway Around the World While the Truth Is Putting On Its Shoes, <https://quoteinvestigator.com/2014/07/13/truth/#note-9363-1> [accessed: 11 IV 2020].

Art. 212 Kodeksu Karnego – jeśli chcecie go zostawić, to go zmieńmy. Debata u Rzecznika, Rzecznik Praw Obywatelskich, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/debata-wolnosc-slo-wa-a-znieslawienie> [accessed: 30 IV 2020].

Babraj R., *Czym jest fact-checking? – zarys inicjatyw na świecie i w Polsce*, NASK, 14 X 2019, <https://cyberpolicy.nask.pl/czym-jest-fact-checking-zarys-inicjatyw-na-swiecie-i-w-polsce/> [accessed: 30 IV 2020].

Badowski R., *Masz oszczędności w banku? Szef PFR wyjawiał, co może zrobić rząd*, naTemat, 13 IV 2020, <https://natemat.pl/305599,koronawirus-a-gospodarka-rzad-moze-siegnac-po-pieniadze-polakow-w-bankach#> [accessed: 16 IV 2020].

Badowski R., *„Skrajna nieodpowiedzialność”. Ekonomista ocenia słowa szefa PFR o oszczędnościach Polaków*, naTemat, 13 IV 2020, <https://natemat.pl/305621,jankowiak-o-slowach-borysa-o-pieniadzach-polakow-w-bankach> [accessed: 17 IV 2020].

Balcewicz J., *Spółeczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji – o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach*, NASK, 14 X 2019, <https://cyberpolicy.nask.pl/spoleczenstwo-informacyjne-w-czasach-cyfrowej-rewolucji-o-zjawisku-banki-informacyjnej-i-jego-nastepstwach/> [accessed: 30 IV 2020].

Błoński M., *Algorytm lepiej wykrywa fake newsy niż człowiek*, Kopalnia wiedzy, 23 VIII 2018, <https://kopalniawiedzy.pl/fake-news-falszywa-informacja-algorytm,28686> [accessed: 30 IV 2020].

Borys P., *Anatomia kłamstwa. Jak powstał fake news o zagrożeniu oszczędności Polaków?*, Wszystko co najważniejsze, 13 IV 2020, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pawel-borys-stop-gospodarczym-fakenews/> [accessed: 18 IV 2020].

Coronavirus: How can you stop the spread of misinformation?, BBC, 1 IV 2020, <https://www.bbc.com/news/av/stories-52118949/coronavirus-how-can-you-stop-the-spread-of-misinformation> [accessed: 18 IV 2020].

Cydzik S., *Za rozpowszechnianie fake newsa trudno ukarać*, „Rzeczpospolita”, 16 VII 2017, <https://www.rp.pl/Internet/307169924-Za-rozpowszechnianie-fake-newsa-trudno-ukarac.html> [accessed: 11 IV 2020].

Czy media społecznościowe służą dezinformacji i potęgowaniu podziałów? – raport Oxfordu, Stopfake, 22 IX 2019, <https://www.stopfake.org/pl/czy-media-spolesznosciowe-sluza-dezinformacji-i-potegowaniu-podzialow-raport-oxfordu/> [accessed: 27 IV 2020].

Drabik P., *Polacy masowo zaczęli wypłacać gotówkę. Potwierdziły to dane NBP*, Radio Zet, 17 IV 2020, <https://biznes.radiozet.pl/News/Covid-19.-Polacy-masowo-zaczeli-wyplacac-gotowke> [accessed: 30 IV 2020].

Dziambor A. (@ArturDziambor), Twitter, 13 IV 2020, <https://twitter.com/ArturDziambor/status/1249601787427987459> [accessed: 16 IV 2020].

Gierej M. (@MariuszGieraj), Twitter, 13 IV 2020, <https://twitter.com/MariuszGierej/status/1249628896594624512> [accessed: 16 IV 2020].

Gillin J., *Fact-checking fake news reveals how hard it is to kill pervasive ‘nasty weed’ online*, <https://www.politifact.com/article/2017/jan/27/fact-checking-fake-news-reveals-how-hard-it-kill-p/> [accessed: 18 IV 2020].

Górnicka M., *Pierwsza Dama Public Relations z XIX wieku*, Portal Spraw Zagranicznych, 12 III 2009, <http://www.psz.pl/122-opinie/pierwsza-dama-public-relations-z-xix-wieku> [accessed: 4 V 2020].

Gotówki wystarczy dla wszystkich klientów banków, Narodowy Bank Polski, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/aktualnosci/wiadomosci_2020/13032020.html [accessed: 20 IV 2020].

Jarząbek P., *Jak George Soros rozbił Bank Anglii. 27 lat temu osłabił funta o 25% w jeden dzień*, Comparic, 16 IX 2019, <https://comparic.pl/24-lata-temu-george-soros-rozbil-bank-anglii/> [accessed: 16 IV 2020].

Jażwiński P., *„Przysłowie stare jak świat”. Od 300 lat opisuje fake newsy*, Konkret24, 21 IV 2019, <https://konkret24.tvn24.pl/mity,114/przyslowie-stare-jak-swiat-od-300-lat-opisuje-fake-newsy,928906.html> [accessed: 14 IV 2020].

Jędrzejek P. (@tw_wolfgang), Twitter, 13 IV 2020, https://twitter.com/tw_wolfgang/status/1249571374403923970 [accessed: 18 IV 2020].

Jóźwik T., *Rosjanie wywieszają białą flagę w sprawie Azotów. Są gotowi na pozbycie się akcji polskiej firmy*, „Dziennik.pl”, 5 IV 2017, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/546742,acron-azoty-akcje-rosja-rosjanie-polska-firma-chemiczna-gospodarka-wiaczeslaw-kantor.html> [accessed: 14 IV 2020].

Kisiel M., *Czy internetowa plotka może wywołać run na bank?*, Bankier.pl, 2 III 2016, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Czy-internetowa-plotka-moze-wywolac-run-na-bank-7332704.html> [accessed: 14 IV 2020].

Kisiel M., *Gotówka jest i będzie dostępna. Banki i NBP uspokajają*, Bankier.pl, 13 III 2020, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Banki-uspokajaja-gotowka-jest-i-bedzie-dostepna-7838547.html> [accessed: 20 IV 2020].

Korba M., *Fake news: Definicja pojęcia, skutki i sposoby walki z nieprawdziwymi informacjami*, ANTYFAKE, 25 VIII 2019, <https://www.antyfake.pl/fake-news-definicja> [accessed: 14 IV 2020].

Kucharczyk K., *Fake newsy stają się coraz groźniejsze*, „Rzeczpospolita”, 20 V 2019, <https://cyfrowa.rp.pl/it/34291-fake-newsy-staja-sie-coraz-grozniesze> [accessed: 30 IV 2020].

Kuczyński P. (@P_W_Kuczynski), Twitter, 12 IV 2020 r., https://twitter.com/P_W_Kuczynski/status/1249405963620278272 [accessed: 18 IV 2020].

Kuczyński W. (@PanWaldemar), Twitter, 12 IV 2020, <https://twitter.com/PanWaldemar/status/1249404879120072704> [accessed: 18 IV 2020].

Kulik W., *6 lat więzienia za fake newsy*, Benchmark, 1 V 2018, <https://www.benchmark.pl/aktualnosci/malezja-kara-6-lat-wiezienia-za-fake-newsy.html> [accessed: 22 IV 2020].

Kwiecień M., *„Fake news” słowem roku 2017 zespołu słowników Collinsa*, Słowa na czasie, 4 XI 2017, <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/fake-news-slowem-roku-2017-zespołu-sownikow-collinsa/> [accessed: 10 IV 2020].

Letkiewicz L. (@ALetkiewicz), Twitter, 12 IV 2020, <https://twitter.com/ALetkiewicz/status/1249397695602741256> [accessed: 18 IV 2020].

Malezja likwiduje „lex anty fake”, Stopfake, 16 VIII 2018, <https://www.stopfake.org/pl/malezja-likwiduje-lex-anty-fake/> [accessed: 18 IV 2020].

Mering P., *Nie, mBank nie złożył wniosku o upadłość. To bardzo kiepski żart, a jego autor prawdopodobnie poniesie surowe konsekwencje*, Bezprawnik, 1 IV 2020, <https://bezprawnik.pl/mbank-upadlosc-zart/> [accessed: 19 IV 2020].

Olszewski K. (@KrzyOlszewski), Twitter, 1 IV 2020, <https://twitter.com/KrzyOlszewski/status/1245305725825531906> [accessed: 19 IV 2020].

Oszuści próbują wykorzystać pandemię. Uważaj na te wiadomości, TVPInfo, 14 III 2020, <https://www.tvp.info/47125679/oszusc-probuja-wykorzystac-pandemie-uważaj-na-te-wiadomosci> [accessed: 20 IV 2020].

Palczewski M., *Fake news a wolność słowa*, Instytut Staszica, 11 II 2019, <http://instytutstaszica.org/2019/02/11/fake-news-a-wolnosc-slowa/> [accessed: 1 IV 2020].

Palczewski S., *Rosja chce cenzurować fake newsy*, CyberDefence, 8 III 2019, <https://www.cyberdefence24.pl/rosja-chce-cenzurowac-fake-newsy> [accessed: 28 IV 2020].

P. Borys o tarczy finansowej: mówimy o programie bez precedensu co do skali i oddziaływania dla gospodarki w najbliższych miesiącach, Radio Maryja, 10 IV 2020 r., <https://www.radiomaryja.pl/informacje/polska-informacje/tylko-u-nas-p-borys-o-tarczy-finansowej-mowimy-o-programie-bez-precedensu-co-do-skali-i-oddziaływania-dla-gospodarki-w-najblizszych-miesiacach/> [accessed: 19 IV 2020].

Perez-Rosas V. et al., *Automatic Detection of Fake News*, <https://arxiv.org/pdf/1708.07104.pdf> [accessed: 30 IV 2020].

Polska na celowniku dezinformacji, <https://www.gov.pl/web/sluzby-specjalne/polska-na-celowniku-dezinformacji> [accessed: 21 IV 2020].

Radzimowski M., *Szturm na bank w Grębowie! Klienci obawiają się stracić oszczędności, prezes uspokaja. Panika bankowa zatacza coraz szersze kręgi*, Nowiny24, 9 VII 2019, <https://nowiny24.pl/szturm-na-bank-w-grebowie-klienci-obawiaja-sie-stracic-oszczednosci-prezes-uspokaja-panika-bankowa-zatacza-coraz-szersze-kregi/ar/c1-14261933> [accessed: 14 IV 2020].

Raport NASK PIB „Badanie opinii o (dez)informacji w sieci”. Ponad 26 proc. badanych przyznaje, że nie potrafi rozróżnić informacji prawdziwej od fałszywej, <https://www.nask.pl/download/1/1386/RAPORTBEZPIECZNEWYBORY.pdf> [accessed: 30 IV 2020].

Rogalewicz M., Zakrzewski P., *Świat: uregulowania prawne w zakresie fałszywych informacji*, Stopfake, 16 VIII 2018, <https://akademia.demagog.org.pl/uregulowaniaprawne-swiat/> [accessed: 21 IV 2020].

Rymsza A., *Phishing dobry na wszystko? Niemiecki rząd przelał miliony euro oszustom*, <https://www.telepolis.pl/fintech/bezpieczenstwo/niemiecki-rzad-phishing-nadrenia-westfalia-covid-19> [accessed: 21 IV 2020].

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/mlodziezowe-slowo-roku/haslo/fake-news;6368870.html> [accessed: 6 IV 2020].

Stan wiedzy ekonomicznej Polaków – Raport Instytutu Wolności i Raiffeisen Polbank, Instytut Wolności i Raiffeisen Polbank, July 2014, http://instytutwolnosci.pl/wp-content/uploads/2018/07/stan_wiedzy_ekonomicznej_Polakw.pdf [accessed: 30 IV 2020].

Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015, Narodowy Bank Polski, https://www.nbpportal.pl/__data/assets/pdf_file/0006/54528/Diagnoza-stanu-wiedzy-i-swiadomosci-ekonomicznej-Polakow-2015.pdf [accessed: 30 IV 2020].

State of the Fact-Checkers 2019, International Fact-Checking Network, @Poynter, <https://drive.google.com/file/d/126VfMEOEqDZ0t-ZsMXKYJzP5JxHtCzK/view> [accessed: 30 IV 2020].

The Real Story of 'Fake News'. The term seems to have emerged around the end of the 19th century, <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-real-story-of-fake-news> [accessed: 4 IV 2020].

Veritas C., *Pilne. Prezes Kaczyński planuje zarekwirować oszczędności obywateli w celu ratowania budżetu*, <https://www.przekazdnia.pl/2020/04/12/pilne-prezes-kaczynski-planuje-zarekwirowac-oszczednosci-obywateli-w-celu-ratowania-budzetu/> [accessed: 16 IV 2020].

Zakrzewski P. et al., *Prawny sierpowy w starciu z fake newsem. Monitoring w obszarze wprowadzania uregulowań prawnych jako metody walki z fałszywymi informacjami w Internecie*, December 2018, <http://obserwatoriumdemokracji.pl/wp-content/uploads/2019/01/Raport-aktualizacja-grudzie%C5%84.pdf> [accessed: 17 IV 2020].

Zygiel A., *Rosja będzie karać za „fake newsy”. Parlament przyjął projekt ustawy*, RMF, 6 III 2019, <https://www.rmf24.pl/fakty/swiat/news-rosja-bedzie-karac-za-fake-newsy-parlament-przyjal-projekt-u,nId,2870038> [accessed: 28 IV 2020].

Legal Acts

Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 (Journal of Laws of 1997, No. 78, item 483, as amended).

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Combating disinformation online: a European approach, Brussels, 26.04.2018, COM (2018) 236 final.

Act of December 18, 1998 on the Institute of National Remembrance - Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation (uniform text: Journal of Laws of 2021, item 177).

Act of June 6, 1997 - Penal Code (i.e.: Journal of Laws of 2021, item 2345, as amended).

Act of January 26, 1984 - Press Law (i.e.: Journal of Laws of 2018, item 1914).

Act of April 23, 1964 - Civil Code (i.e.: Journal of Laws of 2020, item 1740, as amended).

Anti-terrorist tasks of the Polish Armed Forces in situations of threats in the air and sea – a legal approach

Abstract The article discusses the tasks carried out by the Polish Armed Forces to counter terrorist threats occurring in the airspace and maritime areas. The author analyzed legal acts that may contain regulations concerning the mentioned tasks. Listing counterterrorism tasks allows them to be systematized and can contribute to better preparation to counter threats.

Keywords armed forces, terrorism, counterterrorism operations, border security

Terrorism inspires widespread fear in society because it poses a direct threat to fundamental values in human life. In order to minimize the risks of actions of a terrorist nature and to ensure the security of citizens, the state authorities of the Republic of Poland have created a system within which services that can counteract possible attacks operate, among others. One element of this system is the Polish Armed Forces (PAR), which, because of their capabilities, are able to counter terrorists. Countering terrorist threats involves specific tasks that will be discussed in this article.

Singling out these tasks required an analysis of past terrorist incidents. The occurrence of attacks in the airspace and maritime areas would justify

the advisability of preparing for the implementation of appropriate actions by the PAR. In sources containing data on assassinations carried out in air and sea space, no information was found regarding such assassinations in Poland¹. Accordingly, reference was made to examples involving other countries.

The most spectacular airspace attack occurred in September 2001 in the United States of America. Three of the four hijacked passenger airliners were used as the means of a terrorist attack and used to destroy two World Trade Center (WTC) buildings in New York City and damage the Department of Defense headquarters in Arlington. The fourth plane did not hit any objects - with passengers on board, it crashed in Pennsylvania. It is estimated that a total of about 3,000 people were killed in the attacks². Further consequences of the attack were the overthrow of Taliban rule in Afghanistan and years of military action against terrorist groups, in which the international community, including Poland, was involved. Another spectacular airspace attack occurred in July 2014 over Ukraine, where a Malaysian airliner was shot down. None of the nearly 300 people on board survived³.

One attack at sea that needs to be mentioned was the attack on the U.S. ship USS Cole in the Yemeni port of Aden in October 2000, which killed 17 crew members and wounded 39. Two years later, in October 2002, the tanker Limburg became the target of a terrorist attack. One crew member was then killed and 12 injured⁴. There has also been environmental pollution, as some 90,000 barrels of oil have gone into the sea, resulting in less income from fishing, among other things. In addition, there was a reduction in port fee revenue as aircrafts bypassed Yemeni ports. These losses were estimated at approximately \$3.8 million per month. An increase in the price (by 1.3 percent) of crude oil on world markets and an increase in insurance fees for aircrafts transiting in the area were also observed, which translated into an overall increase in the cost

¹ Sources of such data include the Global Terrorism Database, <https://www.start.umd.edu/gtd/> [accessed: 6 XII 2021].

² Entry: *the attacks*, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks/The-attacks> [accessed: 20 IX 2021]; *Atak na World Trade Center w Nowym Jorku: zapis wydarzeń z 11 września 2001 roku*, Forsal, 11 IX 2021, <https://forsal.pl/swiat/usa/artykuly/8242200,atak-na-wtc-w-nowym-jorku-zapis-wydarzen-z-11-wrzesnia-2001-roku.html> [accessed: 27 IX 2021].

³ M. Buszujew, *Zestrzelenie MH17 nad Ukrainą. Co warto wiedzieć o procesie*, Deutsche Welle, 7 VI 2021, <https://www.dw.com/pl/zestrzelenie-mh17-nad-ukrain%C4%85-co-warto-wiedzie%C4%87-o-procesie/a-57801364> [accessed: 10 VII 2021].

⁴ M. Kośka, *Działania antyterrorystyczne Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej na polskich obszarach morskich i w portach*, Warszawa 2021, p. 122, 156, 161.

of shipping⁵. All of the assassinations described have reverberated around the world.

As already mentioned, no terrorist attacks have been reported in Polish maritime areas or in the national airspace, but Polish citizens were among the victims of such events. One example to quote was the hijacking in October 1985 of the Italian passenger ship MS Achille Lauro, sailing from Genoa to Ashdod⁶. On board was a Polish ballet group and a Polish singer⁷. The artists managed to avoid death. Six Poles were killed in the attack on the WTC⁸.

The non-existence in Poland of terrorist attacks carried out in the air and sea space does not prove that they will not happen in the future. One of the primary reasons is that the world is not free of terrorist acts. They have happened in other countries, so they can also happen in the country on the Vistula river. Another reason is Poland's involvement in international military missions, such as in the Middle East and Africa. In these areas, soldiers have faced or are facing members of terrorist organizations such as the Islamic State in Iraq and the Levant and al-Qaeda of the Islamic Maghreb. Poland should therefore prepare for terrorist attacks. Accordingly, the legislature passed legislation by which it sanctioned countering terrorist threats in the maritime and aerial domains.

Countering terrorist threats in the airspace has been entrusted to the PAR. This was due to the capabilities available to the military and the lack of justification for creating similar capabilities in other formations due to high costs, among other reasons⁹. The element of the Polish security system designed to counteract terrorist threats in maritime areas is the Border Guard (BG). However, considering the equipment of this formation and the resulting counter-terrorism capabilities, it is fair to say that the military has far greater potential in this regard. Among other things, it has ships equipped with various types of artillery systems¹⁰. Therefore, the involvement of PAR in anti-terrorist operations in maritime areas is justified.

⁵ K. Kubiak, *Przemoc na oceanach. Współczesne piractwo i terroryzm morski*, Warszawa 2009, p. 91–92; B.W. Fieducik, *Terroryzm morski w świetle międzynarodowego prawa karnego*, Białystok 2013, rozprawa doktorska, p. 63–64.

⁶ K. Kubiak, *Przemoc na oceanach...*, p. 84.

⁷ W. Sobiecki, „Achille Lauro” – statek, który nie miał szczęścia, *Infomare*, 17 XII 2015, <https://www.infomare.pl/achille-lauro-statek-ktory-nie-mial-szczescia/> [accessed: 6 XII 2021 r.].

⁸ *20. rocznica zamachu na World Trade Center*, 11 IX 2021, <https://www.gov.pl/web/kgpsp/20-rocznica-zamachu-na-world-trade-center> [accessed: 6 XII 2021 r.].

⁹ Especially when you consider the cost of buying and maintaining fighters and training pilots.

¹⁰ T. Grotnik, *Polskie okręty na szwedzkim poligonie raketowym*, *Zespół Badań i Analiz Militarnych*, 30 VIII 2021, <https://zbiam.pl/polskie-okrety-na-szwedzkim-poligonie-raketowym/> [accessed:

According to Article 26(1) of the Constitution of the Republic of Poland, PAR are intended, among other things, to ensure the security and inviolability of the borders¹¹. The Constitutional Court, in the justification to the judgment prohibiting soldiers from joining trade unions, stated that PAR play an important role in ensuring internal security, but it is nevertheless an auxiliary role¹². Taking into account the provisions of the Constitution of the Republic of Poland, it should be assumed that the actions of PAR to protect the border in the airspace and possible assistance to the Border Guard in its actions in the maritime areas are legally justified.

This article presents the results of research on solutions adopted in Polish law. They were aimed at determining what tasks are carried out by PAR to counter terrorist threats occurring in the airspace and maritime areas. The conducted research had its limitations, namely: it analyzed legal acts concerning tasks performed during peace time¹³, in the Polish airspace or in Polish maritime areas. The case where a state of emergency was declared was not considered, nor were the tasks performed at emergency airports.

Acts and executive acts defining anti-terrorist tasks for the Polish Armed Forces

An analysis of Polish legal acts, including laws and their implementing acts, indicates that they contain provisions obliging or authorizing PAR to take counterterrorist actions. The main legal act in this area after the Constitution of the Republic of Poland is the *Act of November 21, 1967 on Universal Duty to Defend the Republic of Poland* (i.e.: Journal of Laws of 2021, item 372). According to Article 3(2) of this Act, PAR may participate, among other things, in anti-terrorist activities. The aforementioned provision authorizes soldiers to counter

20 IX 2021]; *Dywizjon Okrętów Bojowych*, <https://www.wojsko-polskie.pl/3fo/dob/> [accessed: 20 IX 2021]; *Fregaty raketowe typu Oliver Hazard Perry (OHP)*, <http://archiwum.mw.wp.mil.pl/mw.mil.pl/index481f.html?akcja=oliver> [accessed: 20 IX 2021].

¹¹ *The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 passed by the National Assembly on 2 April 1997, approved by the Nation in a constitutional referendum on 25 May 1997, signed by the President of the Republic of Poland on 16 July 1997* (Journal of Laws of 1997, No. 78, item 483, as amended).

¹² Judgment of the Constitutional Tribunal of 7 March 2000 concerning the provision prohibiting trade union membership for professional soldiers, ref. K 26/98, OTK ZU 2/2000, item 57, justification p. 24.

¹³ It cannot be ruled out that terrorist events will occur and intensify before a possible war.

terrorist threats, but does not outline the principles on which this action would be based, nor does it refer to the relevant implementing legislation. The tasks of PAR for anti-terrorist activities in the airspace¹⁴ and in the maritime areas are also included in the following acts:

1. *Act of October 12, 1990, on the Protection of the State Border* (i.e.: Journal of Laws of 2019, item 1776, as amended).
2. *The Border Patrol Act of October 12, 1990* (i.e. Journal of Laws of 2021, item 1486, as amended).
3. *The Aviation Law of July 3, 2002* (i.e.: Journal of Laws of 2020, item 1970).
4. *The Act on the Protection of Shipping and Seaports of September 4, 2008* (i.e.: Journal of Laws of 2019, item 692).
5. *Regulation of the Council of Ministers of 9 August 2010 on the procedure and manner of cooperation between authorities to prevent a threat to ships, port facilities and ports and related infrastructure arising from the use of a ship or floating object as a means of a terrorist attack* (i.e.: Journal of Laws of 2015, item 1139).
6. *Regulation of the Council of Ministers of November 2, 2011 on the determination of the air defense command authority and the procedure for the application of air defense measures in relation to foreign aircraft that do not comply with the summons of the state air traffic management authority* (i.e.: Journal of Laws of 2015, item 83).

In the Polish legal order there is also an act directly related to anti-terrorist activities, i.e. *Act on Anti-terrorist Activities of June 10, 2016* (i.e.: Journal of Laws of 2019, item 796). Article 2(1) and (2) of this law sets out, among other things, the legal definition of anti-terrorist and counter-terrorist activities. In this article, counter-terrorist tasks are treated as undertakings that, within the meaning of the above regulations, are carried out both as part of anti-terrorist and counter-terrorist activities. It should also be emphasized that the provisions of the aforementioned Act provide for the use of PAR to assist the Police, which essentially performs operations in the land domain. Therefore, in this study, the actions of the military will not be considered in relation to this legislation.

¹⁴ In which PAR play a central role.

Anti-terrorist tasks in the airspace

Anti-terrorist tasks in the airspace will be considered in the context of the previously mentioned laws: on the Protection of the State Border, on Aviation Law, on the Border Guard, as well as the Regulation of the Council of Ministers of November 2, 2011 on the Procedure for Dealing with Foreign Aircraft.

According to the Law on the Protection of the State Border, the Minister of National Defense is responsible for border protection in the Polish airspace (including protection against terrorist threats). The minister's tasks in this area are carried out, in accordance with Art. 7(2) and (4) of the aforementioned act, by the Operational Commander of the Armed Forces Group (AFG) with the help of an air defense command body in the form of the Air Operations Center - Air Component Command (AOC-ACC). The AOC-ACC's activities concerning the integrity of the protected border are directed by the Duty Commander of Air Defense (DCAD)¹⁵. Other elements of the armed forces¹⁶ also participate in the protection of the state border, which - as part of the Republic of Poland Air Defense System (RP ADS), being part of the NATO Integrated Air and Missile Defense System, NATINAMDS)¹⁷ carry out tasks including anti-terrorist measures¹⁸.

¹⁵ According to § 2.4 of Regulation of the Council of Ministers of 2 November 2011 concerning the procedure in case of foreign aircraft, a DCAD is an officer of PAR serving in the Polish air defense system and acting as a national representative of state authorities in the NATO Integrated Air Defense System.

¹⁶ These include forces and means of radiotechnical forces separated from the air force with the task of detecting aircraft violating the airspace, forces and means of air forces separated from the air force which carry out offensive and defensive actions in the airspace and air defence forces separated from the air force, land forces and navy which ensure security of ground elements against air strikes. See M. Topczewski, *Organizacja Systemu Obrony Powietrznej RP i jego rola w Systemie Bezpieczeństwa Narodowego*, „Wiedza Obronna” 2016, No. 1–2, p. 64. Within NATINAMDS, a pair of aircraft (from Air Forces) are on duty 24 hours a day, seven days a week with a 15-minute time to takeoff (RS 15). In accordance with the minimum requirements of the Supreme Headquarters Allied Powers Europe, SHAPE), the duty pair should be able to engage with objects in their area of responsibility within 45 minutes of the take-off order. Within this time frame, 15 minutes are reserved for detecting an object in the airspace, identifying and deciding whether to use the interceptor aircraft (the duty pair), 15 minutes for executing takeoff, and 15 minutes for reaching the intercepted object. See B. Grenda, *Bazy lotnicze w systemie bezpieczeństwa państwa*, in: *Potęga powietrzna w systemie bezpieczeństwa państwa*, T. Zieliński (ed.), Warszawa 2013, p. 82.

¹⁷ T. Zieliński, *Ochrona granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej w odniesieniu do przeciwdziałania statkom powietrznym zaklasyfikowanym do kategorii Renegade*, „Przegląd Policyjny” 2018, No. 1, p. 49.

¹⁸ *Ibid.*, p. 48; Regulation of the Council of Ministers of 2 November 2011 concerning the procedure for foreign aircraft, § 4(1).

Separate forces and means of PAR undertake anti-terrorist actions against foreign, both civilian and military, aircraft. These activities include their interception¹⁹ by military aircraft. Intercepting²⁰ means first identifying the aircraft that may pose a threat, then establishing radio communication and visual contact with it, guiding it to the correct direction or altitude or forcing it to land at a designated airport. If the aircraft disobeys the interceptor's orders, it may be warned by warning shots²¹. If, after warning shots, he still does not comply with the summons, he may be destroyed. Calls and commands issued by the interceptor aircraft may be waived when a foreign military aircraft is used as a means of terrorist attack. In contrast, in the case of a foreign civilian aircraft, it is possible to shoot it down²² when there is no one on board or there are only people on board who intend to use the aircraft as a means of a terrorist attack. If there are non-terrorist bystanders on board the intercepted foreign civilian aircraft, PAR do not have the authority to destroy the aircraft. Such an aircraft is escorted until it leaves Polish airspace or lands at an airport²³.

It is worth noting that the implementation of statutory anti-terrorist tasks by PAR requires, among other things, round-the-clock duty of forces and means, as well as monitoring of the Polish airspace and approaches to borders,

¹⁹ The prerequisites for intercepting a foreign military aircraft include crossing a state border or flying in Polish airspace without a permit issued by an authorized authority or not complying with the terms of the permit. A prerequisite for the interception of a foreign civilian aircraft is the crossing of the Polish border in airspace contrary to Polish law or international agreements by which Poland is bound. Another prerequisite concerning foreign aircraft, both civilian and military, is failure to comply with requests of state air traffic management authorities to: leave Polish airspace, change altitude or flight direction, land at a specific airport or carry out other instructions aimed at stopping violation of Polish airspace. Legal basis: Act on the State Border Protection, Article 18b(1).

²⁰ AFG Operational Commander's decision to intercept a foreign civilian aircraft is made after the aircraft has been classified by the DCAD as „suspected renegade” - in accordance with the Regulation of the Council of Ministers of 2 November 2011 on the procedure for dealing with foreign aircraft, § 7(1).

²¹ The decision of the AFG operational commander to fire warning shots in the direction of a foreign civilian aircraft is made after the DCAD qualifies it to the category of „probable renegade” - in accordance with the Regulation of the Council of Ministers of 2 November 2011 on the procedure for dealing with foreign aircraft, § 7(2).

²² AFG Operational Commander's decision to destroy a foreign civilian aircraft is made after the Regulation of the Council of Ministers of 2 November 2011 on the procedure for dealing with foreign aircraft, § 7(4).

²³ Act of 12 October 1990 on the Protection of the State Border, Article 18b(2), (2a), (2c); Regulation of the Council of Ministers of 2 November 2011 on the Procedure for Foreign Aircraft, § 7(3).

preparation and distribution of images of the situation in this space, alerting and notifying of threats appearing in it or identification of objects²⁴.

The use of measures by a military interceptor aircraft against a foreign civilian or military aircraft is decided by the AFG Operational Commander²⁵. If one of these measures is to force a military or civilian aircraft to land, the decision as to which airport to bring the aircraft to is made by the DCAD. In the case of a foreign civilian aircraft, the use of appropriate measures by the dedicated forces and means of PAR requires that it be classified by the DCAD into one of three categories: “suspected renegade”, “probable renegade”, “confirmed renegade”. Once qualified, the DCAD applies to the Combined Air Operations Centre Uedem, CAOC Uedem to delegate authority to command forces assigned to NATINAMDS, while notifying the AFG Operational Commander²⁶.

Classification of a civil aircraft as a “suspected renegade” requires that at least two of the following criteria be met. These include: flight plan violations; refusal or failure to follow instructions from a state air traffic management unit or from air traffic services units, military, civil or air defense command; making an unexpected change in flight conditions; interrupting radio communications, particularly if they involve a change in flight conditions; changing secondary radar transponder codes or making excessive use of the identification signal without the prior consent of the state air traffic management unit; crew use of non-standard terminology or observing other changes to radio communications that are not in accordance with procedure; selection of codes that indicate hijacking, communication loss or emergency; radio communications that are not related to flight procedures; ceasing or interrupting secondary radar transponder signals; being advised on the intentions of the aircraft from sources such as public authority, authorities of neighboring countries, international organizations or NGOs; receiving an unspecific threat of using violence; receiving information on the placement on board the aircraft of an item, device, substance or other hazardous material that may be used for an attack of a terrorist nature²⁷.

To be categorized as a “probable renegade” requires meeting one of the following criteria: the detection of other aircraft also failing to comply with orders from the state air traffic management authority; continued failure of an aircraft assigned “suspected renegade” status to comply with orders from

²⁴ T. Zieliński, *Ochrona granicy państwowej...*, p. 49.

²⁵ Act of 12 October 1990 on the Protection of the State Border, Article 18b(3); *ibid.*, p. 50.

²⁶ Regulation of the Council of Ministers of 2 November 2011 on the procedure for dealing with foreign aircraft, § 5(1), § 6(5).

²⁷ *Ibid.* § 6(1)(1).

the state air traffic management authority or air defense command authorities; refusal to comply with orders or failure to respond to orders and signs provided by the commander of the military intercepting aircraft²⁸.

DCAD's designation of a foreign civilian aircraft as "confirmed renegade" requires that the following criteria be met simultaneously: the intercepted and identified foreign civilian aircraft continues to disobey orders from the intercepting aircraft commander, state air traffic management authority, and air defense command authorities; the information obtained confirms beyond any doubt that the aircraft will be used as a means of terrorist attack²⁹.

In the case of a foreign military aircraft that has violated Polish airspace, forces and means assigned to NATINAMDS may intercept the aircraft when directed by an allied air defense command authority issued in consultation with DCAD. It is worth repeating that the decision to fire warning shots or destroy a foreign military aircraft is made by the operational commander of the AFG and informs subordinate services and NATO OP command authorities about it. The decision to destroy may also be made by the commander of the interceptor aircraft. This is possible in two situations. The first is an attack by a foreign military aircraft on an interceptor ship. The second - when the commander of the interceptor aircraft loses communication with the AOC-ACC, and a foreign military aircraft carries out an armed attack or aggression against objects located on Polish territory, or clearly and persistently maneuvers to take the best possible position to attack the interceptor aircraft³⁰.

The Regulation of the Council of Ministers of 2 November 2011 on the procedure for dealing with foreign aircraft quite generally defines the structures with which PAR cooperate in countering terrorist threats in the airspace. It contains provisions, among others, for cooperation with the state air traffic management authority, state authorities of the Republic of Poland ensuring state security, relevant NATO bodies, including the NATINAMDS steering body, and other international bodies³¹.

The state air traffic management authority is the Polish Air Navigation Services Agency supervised by the Civil Aviation Authority. State agencies that provide state security include: Internal Security Agency, Military Counterintelligence Service, Police, Border Guard, State Protection Service³².

²⁸ Ibid., § 6.1.2.

²⁹ Ibid., § 6(1)(3).

³⁰ Ibid., § 8.

³¹ Ibid., § 5(2), § 6(3), 4 and 5.

³² T. Zieliński, *Ochrona granicy państwowej...*, p. 49–50.

The CAOC Udem should be considered as the competent authority to direct NATINAMDS. The CAOC Udem area of responsibility includes Polish airspace³³. Other international bodies include: NATO Control and Reporting Centre³⁴. In addition, PAR cooperate with the Border Guard, from which they receive information on low-altitude overflights of aircraft and other flying objects³⁵.

In the context of the Aviation Law Act, the anti-terrorism tasks of PAR relate to unmanned aerial vehicles (UAVs) because they can be used by terrorists. The aforementioned act provides a task for PAR to be able to destroy or immobilize a UAV, including a flying model, or take control of its flight. The above powers are available to soldiers, among others, when the UAV raises a reasonable suspicion of its use as a means of terrorist attack. Soldiers may also destroy or immobilize a UAV when it is in an area where flight restrictions are in place or it is prohibited from flying from ground level to a certain altitude³⁶.

Anti-terrorist tasks in maritime areas

The basic documents in relation to the anti-terrorist tasks of PAR in maritime areas are: Act of 4 September 2008 on the protection of shipping and sea ports, Act of 12 October 1990 on the Border Guard and the Regulation of the Council of Ministers of 9 August 2010 concerning the prevention of threats to ships, port facilities and ports.

The Polish Armed Forces may carry out anti-terrorist tasks in the maritime area, for which the Border Guard is responsible in peacetime, in order to prevent, minimize or remove serious and imminent threats to ships, ports and port facilities and related infrastructure. The threat is posed by terrorists who use a ship or other floating object as a means of terrorist attack. A condition justifying the involvement of PAR is the occurrence of a situation in which the forces and means of the Border Guard are or may prove to be insufficient to counter a threat. In connection with the above, the Minister of National Defense may issue a decision (but does not have to do so) to apply in Polish

³³ M. Topczewski, *Organizacja Systemu Obrony Powietrznej RP...*, p. 67.

³⁴ J. Rajchel, K. Załęski, *Dowodzenie siłami powietrznymi, aspekt narodowy i sojuszniczy, uwarunkowania, tendencje i kierunki zmian*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, No. 3, p. 238, 245.

³⁵ Act of October 12, 1990 on the Border Guard, Art. 1(2)(11).

³⁶ Aviation Law Act of July 3, 2002, Article 126a(1)(1)(d), (1)(2), (2).

maritime areas the measures necessary to stop the means of attack, including its sinking³⁷. Whatever decision he makes, he must report it to the Prime Minister immediately. The issuance of the decision by the Minister of National Defense shall be preceded by a motion to that effect by the Minister in charge of internal affairs. On the other hand, the minister in charge of internal affairs submits an application to the Minister of National Defense after receiving a notification from the Commander-in-Chief of the Border Guard that the service subordinate to him has exhausted the statutory measures envisaged to counteract the threat³⁸.

If the Minister of National Defense issues a decision, then by its power he should subordinate to the operational commander of the AFG forces and means that are necessary for its implementation. This commander is tasked with ordering the necessary measures to prevent, reduce, or remove the terrorist threat. In addition, he should notify the minister in charge of internal affairs, the minister in charge of foreign affairs, the head of the Internal Security Agency, the directors of the relevant maritime offices, and the relevant territorial government administration bodies of the type, manner, and time of application of the measures subordinated to him by the Minister of National Defense. The notification shall include information to the extent necessary to organize cooperation between authorities responsible for the protection of Polish maritime areas. Operational commander of AFG may conduct operations with the participation of aircrafts of the Border Guard³⁹.

The task, which falls within the area of anti-terrorist tasks, is the cooperation of PAR with the Border Guard in the field of maritime border protection also before the decision of the Minister of National Defense. This cooperation consists of maintaining constant communication and transferring information between cooperating units. The information concerns, among others: detection of aircrafts that may threaten the peace, public order and security of the Republic of Poland; detection of crimes against the inviolability of the Polish border; detection of foreign aircrafts⁴⁰.

³⁷ The Polish Armed Forces should document the use and application of direct coercive measures and firearms. In this case, the legal basis is the Act of 12 October 1990 on Border Guard, Art. 23(3).

³⁸ Act of 4 September 2008 on the Protection of Shipping and Sea Ports, Article 27(1); Regulation of the Council of Ministers of 9 August 2010 concerning the prevention of threats to ships, port facilities and ports, § 2.

³⁹ Regulation of the Council of Ministers of 9 August 2010 concerning the prevention of hazards to ships, port facilities and ports, § 3-5.

⁴⁰ Border Guard Act of October 12, 1990, Article 19(2c) and 2d(1-3).

After issuing a decision by the Minister of National Defense, PAR during anti-terrorist actions in maritime areas should take into account the principles arising from the Border Guard Act. According to the Act, soldiers, applying the necessary measures to aircrafts posing a threat, should minimize the threat to the life and health of bystanders. There is no exception to the above condition. However, there is an exception to the next two conditions regarding the use of necessary resources. One of these conditions is to cause the least possible harm to the terrorists or other persons against whom the means are used, the other is to limit the destruction of the ship or other floating object used as a means of terrorist attack, other ships and port infrastructure. The aforementioned exception is the occurrence of information about the presence on a ship or other floating object of an explosive device and the intention of terrorists to carry out an immediate attack⁴¹.

Prior to the destruction or sinking of a vessel or other floating object that is the means of a terrorist attack, a Navy ship commander may be tasked with stopping a terrorist-controlled vessel. Accordingly, he may call it to a halt. The call consists of transmitting an audible and visual signal at a distance allowing it to be received. Commanders use international signal code signals to stop the vessel. Two green signal cartridges should be fired from the ship to draw attention to the signal being transmitted. In addition, mariners should light two green recognition lights on the mast. If the terrorist-controlled aircraft does not stop despite calls, the commanding officer of the Navy vessel may take other steps to bring it to halt or proceed with a pursuit. To stop a terrorist-led vessel, the ship's commander may decide to fire a warning shot into the air. If this is unsuccessful, he may give the order to fire ahead of that craft's bow or astern. If this also proves ineffective, the commander of the Navy ship may give the order to fire on that unit. The order to open fire may be given without warning when a Navy ship is under fire. It should be noted that pursuit may be conducted separately or simultaneously by Navy ships and Air Force aircraft. Pursuit commenced in Polish maritime areas may be carried out until the pursued vessel reaches the territorial sea of a foreign state. There should be continuity of pursuit, meaning that, for example, an aircraft calling a vessel to stop (with two green signal cartridges fired forward of the bow) shall conduct pursuit operations until a vessel arrives⁴².

⁴¹ Regulation of the Council of Ministers of 9 August 2010 concerning the prevention of hazards to ships, port facilities and ports, § 6.

⁴² Act of October 12, 1990 on the Border Guard, Art. 17 (1), (2), (3), (4), (7), Art. 18 (1), Art. 25.

In addition to the authority (which can also be tasks) to stop the vessel controlled by terrorists or chase it, commanders of Navy ships have the right to perform other activities. These include, but are not limited to: forcing such a vessel to call at a specific port⁴³, requesting it to take a designated course, or reducing its speed. After stopping the vessel, soldiers may, among other things, apprehend the terrorist, identify the ship's crew and passengers, inspect the cargo, search the rooms, and check the ship's and cargo's documents⁴⁴.

Summary

The Minister of National Defense is responsible for the protection of the state border in the airspace, thus he is responsible for the organization of the Polish Air Defense system. The Polish Armed Forces conduct counterterrorism activities, which are a subset of the tasks performed within the Polish Air Defense system. The situation is different for marine areas. The minister in charge of internal affairs is responsible for border protection at sea, and the Border Guard performs these tasks on his behalf. The Polish Armed Forces conduct operations only when the Border Guard forces are or may prove insufficient to counter the threat.

Countering airborne terrorist threats necessitates a multitude of tasks that can include: detecting and intercepting aircraft, forcing them to land at an intervention airport, or possibly shooting them down. The shoot down is possible when certain conditions are met. Moreover, it should be noted that countering threats in the airspace requires the performance of tasks not only in this space, but also at sea or on land, for example by soldiers serving in radiolocation stations or command centers.

In maritime areas, as opposed to air space, PAR can perform anti-terrorist tasks only when a motion in this matter is submitted by the minister responsible for internal affairs. As with airspace, an object posing a terrorist threat can be detected, located, and destroyed. Tasks may be performed by soldiers serving at sea, in the air (e.g., over maritime areas), or on land (e.g., on the coast). It is worth noting that in the maritime area PAR have much more time to respond to a possible terrorist threat. This is because sea vessels move much slower than

⁴³ The risks associated with forcing a terrorist-controlled ship into port should be considered. It cannot be ruled out that terrorists might attempt to sink the ship in the approach track or destroy port infrastructure.

⁴⁴ Act of October 12, 1990 on the Border Guard, Article 14(1).

aircraft. In addition, damage to a floating object does not necessarily involve sinking it; soldiers can only cause it to stop.

In summary, PAR are an important component of the Polish counterterrorism system. They perform tasks to counter terrorist threats in the air and at sea.

References

Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.

Fieducik B.W., *Terroryzm morski w świetle międzynarodowego prawa karnego*, Białystok 2013, doctoral dissertation.

Grenda B., *Bazy lotnicze w systemie bezpieczeństwa państwa*, in: *Potęga powietrzna w systemie bezpieczeństwa państwa*, T. Zieliński (ed.), Warszawa 2013.

Kośka M., *Działania antyterrorystyczne Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej na polskich obszarach morskich i w portach*, Warszawa 2021.

Kubiak K., *Przemoc na oceanach. Współczesne piractwo i terroryzm morski*, Warszawa 2009.

Rajchel J., Załęski K., *Dowodzenie siłami powietrznymi, aspekt narodowy i sojuszniczy, uwarunkowania, tendencje i kierunki zmian*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, No. 3, p. 229–250.

Topczewski M., *Organizacja Systemu Obrony Powietrznej RP i jego rola w Systemie Bezpieczeństwa Narodowego*, „Wiedza Obronna” 2016, No. 1–2, p. 62–74.

Zieliński T., *Ochrona granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej w odniesieniu do przeciwdziałania statkom powietrznym zaklasyfikowanym do kategorii Renegade*, „Przegląd Policyjny” 2018, No. 1, p. 43–53.

Internet sources

20. rocznica zamachu na World Trade Center, 11 IX 2021 r., <https://www.gov.pl/web/kgpsp/20-rocznica-zamachu-na-world-trade-center> [accessed: 6 XII 2021].

Atak na World Trade Center w Nowym Jorku: zapis wydarzeń z 11 września 2001 roku, Forsal, 11 IX 2021, <https://www.forsal.pl> [accessed: 27 IX 2021].

Buszujew M., *Zestrzelenie MH17 nad Ukrainą. Co warto wiedzieć o procesie*, Deutsche Welle, 7 VI 2021, <https://www.dw.com/pl/zestrzelenie-mh17-nad-ukrain%C4%85-co-warto-wiedzie%C4%87-o-procesie/a-57801364> [accessed: 10 VII 2021].

Dywizjon Okrętów Bojowych, <https://www.wojsko-polskie.pl/3fo/dob/> [accessed: 20 IX 2021].

Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com> [accessed: 20 IX 2021].

Fregaty rakietowe typu Oliver Hazard Perry (OHP), <http://archiwum.mw.wp.mil.pl> [accessed: 20 IX 2021].

Grotnik T., *Polskie okręty na szwedzkim poligonie rakietowym*, Zespół Badań i Analiz Militarnych, 30 VIII 2021, <https://zbiam.pl/polskie-okrety-na-szwedzkim-poligonie-rakietowym/> [accessed: 20 IX 2021].

<https://www.start.umd.edu> [accessed: 6 XII 2021].

Sobecki W., „*Achille Lauro*” – statek, który nie miał szczęścia, Infomare, 17 XII 2015, <https://www.infomare.pl/achille-lauro-statek-ktory-nie-mial-szczescia/> [accessed: 6 XII 2021].

Legal Acts

The Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997 passed by the National Assembly on 2 April 1997, approved by the Nation in a constitutional referendum on 25 May 1997, signed by the President of the Republic of Poland on 16 July 1997 (Journal of Laws of 1997, No. 78, item 483, as amended).

Act on Anti-terrorist Activities of June 10, 2016 (i.e.: Journal of Laws of 2019, item 796).

The Act on the Protection of Shipping and Seaports of September 4, 2008 (i.e.: Journal of Laws of 2019, item 692).

The Aviation Law of July 3, 2002 (i.e. Journal of Laws of 2020, item 1970).

Act of October 12, 1990, on the Protection of the State Border (i.e.: Journal of Laws of 2019, item 1776, as amended).

The Border Patrol Act of October 12, 1990 (i.e. Journal of Laws of 2021, item 1486, as amended).

The Act of November 21, 1967 on Universal Duty to Defend the Republic of Poland (consolidated text: Journal of Laws of 2021, item 372).

Regulation of the Council of Ministers of November 2, 2011 on the determination of the air defense command authority and the procedure for the application of air defense measures in relation to foreign aircraft that do not comply with the summons of the state air traffic management authority (Journal of Laws of 2015, item 83).

Regulation of the Council of Ministers of 9 August 2010 on the procedure and manner of cooperation between authorities to prevent a threat to ships, port facilities and ports and related infrastructure arising from the use of a ship or floating object as a means of a terrorist attack (i.e.: Journal of Laws of 2015, item 1139).

Case law

Judgment of the Constitutional Tribunal of 7 March 2000, ref. K 26/98, OTK ZU 2000/2, item 57.

Is there a decline in ecoterrorism?

Abstract

The purpose of the article is to briefly characterize ecoterrorism, which is based on a specific ideology. Some of the content proclaimed by its promoters might merit support were it not for their overly dehumanizing rhetoric, and especially the practice motivated by it. The phenomenon of ecoterrorism, or environmental terrorism, is associated with the use of violence by extremist pro-environment groups and radicalized individuals. Ecoterrorism is divided into pro-environmental terrorism and pro-animalism. Environmental terrorism can also be divided into terrorism by environmentalists and terrorism by animal rights activists. The greatest development of ecoterrorism has occurred in the United States. Animal Liberation Front, ALF was the most dangerous pro-environmental organization, while the group with the most members was Earth First, EF! Violence by eco-terrorists has occurred in many countries on our continent, most notably in the United Kingdom. The ideology of ecocentrism, which motivates the activities of many groups in the West, has penetrated Poland, but in our country it has not had much influence on the activities of organized groups of environmentalists and individuals. On the other hand, incidents of violence were recorded in a series of events directed against specific companies and institutions that threatened the environment. The research shows that there is a slow but steady decline in the number of ecoterrorism incidents worldwide. It is too early to predict its decline, but there is certainly evidence of declining violent activity. Several circumstances contribute to the downscaling of aggressive environmental activities. Above all, there has been an increase in the environmental awareness of societies and governments. A large impact on the decrease in the number of ecoterrorist events is also due to the tightening of legislation, as well as the activities of environmental organizations.

Keywords

animalists, ecocentrism, ecology, ecotage, ecoterrorism.

The phenomenon of ecoterrorism, also known as environmental terrorism, involves the use of violence by extremist pro-environment groups and radicalized individuals. Therefore, it can be considered as some variation of the general phenomenon of terrorism. Ecoterrorism can be defined as the spectacular actions of various organizations concerning ecology in its broadest sense¹. The *Lexicon of Ecology and Environmental Protection* defines “ecoterrorism” as: (...) *unlawful radical methods of exerting pressure by conservationists (environmentalists) on governments and industrialists to achieve specific political goals. The reason for this behavior is primarily the lack of dialogue between the conflicting parties*². According to James F. Jarboe of the FBI, ecoterrorism is any action of a criminal nature that results in the use or threat of violence against people or property for ecological/political reasons³. J. Cheda characterized environmental terrorism as follows: *However, the actions of terrorists that do not aim to protect the environment, and thus do not serve to ensure ecological security, must also not be forgotten. The environment for them is just a target for attack*⁴. This thesis was developed by Samanta Kowalska. According to her, ecoterrorism is the activities carried out by various terrorist organizations and state actors that target the environment. Their activity may involve situations that pose a danger to the environment, such as: introduction of poisonous substances into the ground or sea in the territorial zone, organizing attacks on nuclear power plants, oil platforms, as well as sabotaging the work of these facilities, attacking tankers, illegal transports of nuclear waste and their storage sites, which may lead to an ecological disaster of cross-border range.⁵

David N. Pellow believes that the term “ecoterrorism” was invented by anti-environmental activist Ron Arnold. He understood ecoterrorism

¹ K. Mączkowski, „Ekoterroryzm” to głupota, „Dzikie Życie” 2021, No. 2/200, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2011/luty-2011/ekoterroryzm-to-glupota> [accessed: 30 I 2021].

² <https://www.ekologia.pl/wiedza/slovníki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekoterroryzm> [accessed: 30 I 2021]. Entry: ecoterrorism, in: *Leksykon ekologii i ochrony środowiska*, <https://www.ekologia.pl/wiedza/slovníki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekoterroryzm> [accessed: 30 I 2021].

³ J. Cheda, *Ekoterroryzm jako współczesne zagrożenie bezpieczeństwa ekologicznego na świecie i w Polsce*, „Karpacki Przegląd Naukowy” 2014, No. 3, p. 58, [http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przeg1%C4%85d%20Naukowy%20Nr%203\(11\)-2014.pdf](http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przeg1%C4%85d%20Naukowy%20Nr%203(11)-2014.pdf) [accessed: 30 I 2021].

⁴ Ibid.

⁵ S. Kowalska, *Ekoterroryzm - rozważania w kontekście bezpieczeństwa i zasady zrównoważonego rozwoju. Wybrane regulacje prawa międzynarodowego*, in: *Prawa człowieka a ochrona środowiska. Wspólne wartości i wyzwania*, B. Gronowska et al. (ed.), Toruń 2018, p. 6-7.

as a crime committed to save nature⁶. Both conservative media and conservative politicians have taken notice of his views. They then used them in national and international discourse aimed at increasing scrutiny of public environmental activities. The means to achieve this was to hold hearings in the U.S. Congress and pass laws targeting environmental advocates in most American states and other countries.

And in Harvey W. Kushner's *Encyclopedia of Terrorism*, "ecoterrorism" is defined as a general phenomenon referring to various forms of violence and sabotage used in the name of protecting the environment⁷. Initially, the ecoterrorist tactics were inspired by, among other things, the content of Edward Abbey's radical environmental novel, *The Monkey Wrench Gang*, published in 1975. It concerns the use of various methods of sabotage to stop human activities that were causing environmental destruction in the southwestern United States. The impact of this publication on the activism of radical advocates was so great that the term "monkey wrench" came to refer to any form of pro-environmental activism, including various forms of sabotage and lawbreaking⁸, that contributed to keeping wild ecosystems intact.

The *Encyclopedia Britannica* defines the phenomenon of ecoterrorism very broadly, also referred to as "environmental terrorism." This term includes both environmental destruction by states and various entities seeking to induce certain behaviors, as well as crimes committed against companies and government agencies. The intent of this activity is to disrupt or prevent activities that are allegedly harmful to the environment. Ecoterrorism was used by groups engaged in anti-systemic violence (against existing state structures). This type of terrorism, also known as "bioterrorism," includes, among other things, threats to pollute bodies of water, damage or destroy energy facilities, and spread anthrax or other harmful biological substances. According to the *Encyclopedia Britannica*, another form of ecoterrorism, often referred to as environmental warfare, is the deliberate destruction of the environment as part of a strategy used during armed conflict. The best example of this was the use of defoliants by US troops during the Vietnam War. This treatment was carried out to destroy the rainforests where the Vietcong guerrillas were hiding. Huge environmental damage was also caused by Iraqi troops who set fire to oil wells there when they

⁶ D.N. Pellow, *Eco-terrorism*, in: *Keywords for Environmental Studies*, J. Adamson, W.A. Gleason, D. Pellow (ed.), New York 2016, p. 82, <https://www.degruyter.com/document/doi/10.18574/9780814760741-029/html> [accessed: 24 XII 2021].

⁷ H.W. Kushner, *Encyclopedia of Terrorism*, Thousand Oaks 2003, p. 116.

⁸ <https://www.supersummary.com/the-monkey-wrench-gang/summary/> [accessed: 23 XII 2021].

withdrew from Kuwait in 1991. A year later, authorities in Baghdad ordered the wetlands to be drained and the vegetation growing there to be destroyed with napalm, resulting in a complete change of environment. The Rome Statute of the International Criminal Court, adopted in 1998⁹ defines such alteration or destruction as a war crime. The final part of the encyclopedia's definition equates ecoterrorism with the activity of certain environmentalist organizations violating the property of companies that harvest timber and companies in other industries. The activity in question is to obstruct the work of such companies by destroying machinery and equipment, sabotaging factories, laboratories, etc., or destroying articles made of leather and fur in stores¹⁰.

The author of this article narrows the analysis of the phenomenon of ecoterrorism only to the last part of the definition formulated by *Encyclopedia Britannica* and the previously mentioned authors. He also believes that ecoterrorism cannot be described as the cases of the blowing up of oil and gas pipelines by the FARC¹¹ in Colombia, Ansar Bajt al-Makdis¹² in Egypt or MEND¹³ in Nigeria, the poisoning of animal feed, genetic modification of plants or the destruction of ancient Buddha statues by the Taliban in the Bamian province, museum buildings in cities in Afghanistan, Iraq and Syria, and architectural monuments in Palmyra by the Islamic State, which is cited by Kowalska¹⁴, despite the fact that they have caused environmental destruction, the death of thousands of animals, and irreparable damage to the world's cultural and artistic heritage. However, they have little in common with ecoterrorism viewed as the activities of pro-environmental organizations, although in extreme cases ecoterrorism may amount not only to the use of violence to implement environmental doctrines, but also to actions intended to cause environmental damage or the mere threat of such an attack (the goal is to make a specific demand). Using the ideology of fighting for the environment, eco-terrorists direct their aggression against state institutions, corporations, businesses and individuals. In doing so, they hit the economy and civil liberties. The catalog of their activities includes such methods of action as: demonstrations, roadblocks, occupation of buildings,

⁹ *Rome Statute of the International Criminal Court, done at Rome on 17 July 1998*. (Journal of Laws of 2003, No. 78, item 708).

¹⁰ <https://www.britannica.com/topic/ecoterrorism> [accessed: 24 XII 2021].

¹¹ Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (Revolutionary Armed Forces of Colombia).

¹² Ansar Bajt al-Makdis (Defenders of Jerusalem). In November 2014, the organization adopted the name Wilayet Sinai (Sinai Province) of the Islamic State.

¹³ Movement for the Emancipation of the Niger Delta.

¹⁴ S. Kowalska, *Ekoterroryzm - rozważania...*, p. 225, 231, 238-239.

intimidation, sabotage (so-called ecotage¹⁵) including destruction of machines, releasing animals used for experiments, scientific experiments, bred for leather and fur and planting explosive charges in headquarters of biotechnological corporations, near homes of their directors, beatings, blowing up laboratories and sending threats to people conducting scientific research with the use of animals¹⁶.

In the article, the author provides a brief characterization of ecoterrorism under the influence of a specific ideology, some of the content of which might merit support if not for its overly dehumanizing rhetoric, and especially the practice motivated by it. This type of violence is the subject of the analysis conducted by the author, and the primary objective of the research. To achieve this goal, the author formulated the following research questions: what forms of violence has ecoterrorism taken from its inception to the present day? What was the ideology behind the ecoterrorist organizations and what were their directions? What has been the extent of violence over the years? What is the future of the ecoterrorism phenomenon? At the same time, the author posed the following research hypothesis: ecoterrorism was an exaggerated phenomenon and never posed a threat greater than the terrorism of political and religious groups. The author used the following research methods: historical - allowing to trace the phenomenon of eco-terrorism over the years, behavioral - analyzing behavior of individuals and groups, comparative - presenting changes in ideology and methods of operation of eco-terrorist organizations. He also used statistical data to illustrate the extent of eco-violence.

¹⁵ The term was created by combining the first and last syllable of the words environmental sabotage. Ecotage has been defined as the tactic of destroying machinery and equipment used to extract natural resources. The purpose of these activities was to prevent environmental degradation. There is a term used in the US: *monkeywrenching*, which is derived from the title of Abbey's book, *The Monkey Wrench Gang*. The term was originally used to describe the driving of long nails or sharpened rods deep into trees, which caused damage to the cutting parts of sawmills as they cut the wood. Then, *monkeywrenching* became synonymous with ecotage. Por. T.P. Bondaroff, *Throwing a Wrench into Things: The Strategy of Radical Environmentalism*, „Journal of Military and Strategic Studies” 2008, vol. 10, No. 4, p. 6-7, https://www.academia.edu/192381/THROWING_A_WRENCH_INTO_THINGS_THE_STRATEGY_OF_RADICAL_ENVIRONMENTALISM?email_work_card=title [accessed: 16 II 2021].

¹⁶ Entry: ecoterrorism, in: *Leksykon ekologii i ochrony środowiska*, <https://www.ekologia.pl/wiedza/slowniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekoterroryzm> [accessed: 30 I 2021].

The ideology of environmental extremism and ethical issues

Ecoterrorism is divided into pro-environmental terrorism and pro-animalism. Another division of environmental terrorism includes terrorism used by environmentalists and terrorism used by animal rights activists. Both trends emerged in the 1970s. It is also referred to as single issue terrorism¹⁷. At the root of environmental terrorism is a belief in the need to stop dangerous human activity that leads to the destruction of the Earth and the collapse of civilization. Awareness of the finiteness of nature resulted in the mythologized thinking of environmentalists, according to which the introduction of people to the new reality was to be handled by “rainbow warriors.” The emergence of environmental thought and green movements and parties was linked to the search for alternative forms of social life. The conviction that the direction of civilizational development must be radically changed served as the basis for such an endeavor. In order to achieve this goal, the further unrestricted development of technology must be stopped, as it is the development of technology that is causing the world to move towards the annihilation of civilization due to the progressive degradation of the environment. The demand to halt the development of technology and completely change the civilizational paradigm in order to cleanse the biosphere of destruction and allow nature to recover was supposed to be a prerequisite for the transition from the age of economics to the age of ecology. This concept was based on Gaia’s theory¹⁸ as a self-regulating system by James Lovelock. Critics of ecological radicalism have pointed out that this kind of philosophy includes hatred of modernity, cultural leftism, utopian messianism, anti-capitalism, and an ideology of fear. There were anti-democratic and authoritarian themes in the literature of environmental extremists. To this day, extremist ecology is also called revolutionary ecology, and its main demand is the abolition of the primacy of man over nature¹⁹.

It should be mentioned that radical environmentalists see the ecological crisis as a universal cultural and personal crisis, a crisis of all civilization. The natural world, according to them, is a space in which all elements (flora

¹⁷ E. Połusznna, *Ekstremizm ekologiczny, źródła - przejawy - perspektywy*, Warszawa 2012, p. 20.

¹⁸ In Greek mythology, Gaia was the Earth-Mother. According to Lovelock, all earthly organisms, though competing with each other and striving for individual success in maximizing reproduction, form as a whole a higher-order structure, a kind of superorganism - Gaia. See M. Sobczyk, *Gaja - Żyjąca planeta*, „Dziki Życie” 2002, No. 5/95, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2002/maj-2002/gaja-zyjaca-planeta> [accessed: 30 I 2021].

¹⁹ Ibid.

and fauna) are assigned equal value. They express the view that there is a deep connection between humans and nature and at the same time reject the idea of a privileged place of the human species in the natural world. This means not accepting civilizational and economic development based on modern technology. In some strands of extremist environmentalist ideology there were neo-Malthusian themes²⁰ and proposals for the quantitative reduction of the human species, and genocide and wars, natural disasters and epidemics were described as natural remedies for overpopulation. Religious movements inspired by the pre-Christian past and the reconstruction of archaic cults taking the form of neo-pagan mysteries were also connected with the extremist ecological current. Indeed, reaching into the past was dictated by fears of the future. Therefore, it can be concluded that there is a connection between environmental extremism and ecoterrorism and the ideological inspiration of such actions, referring to the ancient history of man living in harmony with nature. Ecoterrorism was present in the most industrially developed countries, among others, and the reaction of those dissatisfied with industrial reality was to attempt to annihilate the world around them. According to ecoterrorist visionaries such as: Shoko Asahara, leader of the Supreme Truth sect, and Theodore D. Kaczynski, the famous “Unabomber”, the world has become totally corrupted by consumerism and the use of technology²¹.

An important element of environmental extremism was the ideology of ecocentrism (biocentrism). According to it, man has no privileged place on Earth and therefore no right to dominion over nature. Nor must nature be treated as a means to satisfy man. The elements of nature have their own autonomous value, including moral value, which is equal to or greater than the value (validity) of human interests, human activity, and even of itself²².

²⁰ Malthusianism is a theory of overpopulation formulated in the 18th century by Thomas Robert Malthus. He pointed out the correlations that occur between population growth and the level of wealth of a society. This theory has become one of the more important social trends associated with the promotion of birth control.

²¹ A. Machniak, *Radykalizm i ekstremizm nowych ruchów społecznych na przykładzie Frontu Wyzwolenia Zwierząt*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, No. 1, p. 261-262.

²² The opposite of ecocentrism is environmental anthropocentrism. According to this view, humans, their actions and needs are of greater value than the natural world, i.e. animals, plants and minerals. This belief is based on the claim that products of nature have no intrinsic value, moral or otherwise. Proponents of this view claim that man is the measure of all things and, as a result, the value of nature’s creations is, in their view, entirely determined by the moral value or utility of human actions, aesthetic or economic needs. For more on this, see T.A. Michaud, *Ekoterror a ekoideologia*, in: *Terroryzm - dawniej i dziś*, P. Jaroszyński et al. (ed.), Lublin 2010, p. 73-85.

In short, in ecocentrism, humans have no more value than any other element of nature. In this view, ecocentrism seeks to blur the distinction between humans and other living beings. Ecocentrists believed that there is a complex web of interconnectedness between all the inhabitants of the Earth - humans, all the flora and fauna, animate and inanimate nature, and humans are just one of the many species of beings for whom the Earth is home. It's a form of earth community where people and nature share the planet. According to this conception, ecocentrists did not make a division between humans and non-humans. Radicals have even held that those who maintain that humans are due a higher moral status than other living beings are responsible for the variety of chauvinism that is preference for a certain species. They considered such behavior highly immoral, as was racism.

The ideology of ecocentrism has influenced, among other things, the eco-ideology that prevails in education, media and politics today. One of the most common yet problematic aspects of ecocentrism is the doctrine of animal rights. Opposing ontological and axiological differences between humans and other creatures, many proponents of this idea have argued that ascribing a higher moral status to humans involves confining them within their own species. They argued that such "species classification" is immoral, much like racism or sexism. This belief was based on animal rights dogma and had dangerous consequences. Ingrid Newkirk, co-founder and director of People for Ethical Treatment of Animals, PETA, in the US, once said: *Animal rights fighters do not favor the human species by singling it out from other animals, so there is no natural basis for believing that humans have any special rights. Rat, pig, dog, boy - all are mammals*²³. The activist, like many animal advocates, not only blurred the distinction between humans and animals, but apparently also rejected the essential difference between types of mammals as a denial of the existing order of nature. Newkirk also rejected the phrase "pet" because she felt it was ideologically charged. Instead, she suggested the term "companion animals." Her point of view was confirmed by PETA's *Statement on Companion Animals*. You can read in it that pets are treated like slaves, sometimes kept in good conditions, but they are still slaves. For Newkirk and those of similar persuasion, the laws of nature can be modified simply by ideologically changing the meanings of the words and concepts we use when we talk about species living on Earth. Extremists sharing Newkirk's views included Michael P. Fox, who as vice president of the Humane Society of the United States stated: *The life*

²³ T.A. Michaud, *Ekoterroryzm: kulisy bycia „zielonym”*, <https://3obieg.pl/ekoterroryzm-kulisy-bycia-zielonym-prof-thomas-michaud/> [accessed: 19 IX 2012].

of an ant and the life of my child should have equal value²⁴. Peter Singer and Tom Regan presented similar views. Singer stated, for example: *Certainly there are many animals whose lives, by various criteria, are worth more than the lives of some humans*. In contrast, when Regan was asked what he would do if there was only one seat in a lifeboat on the ocean and he had to choose who to save: a dog or a child, he replied: *If I had to choose between a handicapped child and an intelligent dog, I would choose the dog*. For Regan, the handicapped child as part of a web of interdependence was certainly one of those human beings whose life was less important (worthwhile) than that of an intelligent dog²⁵.

The organization has taken a very ambiguous stance against violence in defense of animals, even though it has not used it itself. Newkirk said that nonviolence is not effective because PETA has been asking for years but achieving nothing by doing so, while Earth Liberation Front fighters who threaten or use attacks are treated as heroes. PETA has often defended those carrying out sabotage actions and very rarely condemned them. Alex Pacheco, co-founder and former president of PETA, said property destruction, burglary and theft are acceptable when done to protect animals. During the Animal Rights Convention, a spokesman for the organization justified the use of violence in defense of animals. He expressed an opinion at the time: *It would be really great if all the fast food eateries, slaughterhouses, labs and banks that fund them exploded tomorrow*²⁶. PETA has also provided financial support to violent groups, and in return, PETA has received videos from them recording the sabotage actions carried out by eco-terrorists and documenting the use of violence against animals²⁷.

According to Jesuit Paul Fitzgerald, animals experience pain and suffering and, through instinctive behavior, some species can gain knowledge of their own environment. However, he questioned the claim that animals “desire to lead their own lives”. According to Thomas A. Michaud, a professor at Wheeling Jesuit University (USA), the animal instinct for survival is not accompanied by a sense of duty to others, but only by a need for its own survival. Animals are not moral beings, and in order to survive, they are not guided by any

²⁴ <http://www.naiaonline.org/articles/article/quotes-from-the-leaders-of-the-animal-rights-movement#sthash.q4A1wR4T.dpbs> [accessed: 12 II 2021].

²⁵ T.A. Michaud, *Ekoterroryzm: kulisy...*

²⁶ <https://www.consumerfreedom.com/2004/01/2339-peta-and-terrorism-the-real-deal/> [accessed: 12 II 2021].

²⁷ https://www.postbulletin.com/letter----animal-rights-movement-wallows-in-human/article_e932b1a3-54ac-526a-a086-be4c7deaa75e.html [accessed: 12 II 2021].

rational, conscious sense of responsibility for the rights of other animals in society. Therefore, there is no basis for claiming that animals have rights. Prof. Michaud's interesting argument is quoted in full below to give the reader an idea of the position of the conservative part of the Catholic Church in the U.S. toward animals and the misalignment of Prof. Michaud's theories with reality:

Their econcentric ideology (this is PETA - author's note) regarding animal rights is confusing not only in terms of their understanding of rights and the consequences they bring, but additionally their dogmatic insistence on animal rights reflects their primitive nominalism. They seek to ascribe rights to animals to legitimize their belief that animals should be respected. However, by claiming that animals have rights, they are not actually respecting animals as animals. Their demands come directly from anthropocentric chauvinism. This is due to their nominalist mentality which, in order to justify respect for animals, demands that human characteristics be attributed to them. The same is true of male chauvinism, which holds that women are entitled to rights insofar as they possess male characteristics. This kind of chauvinism obviously disrespects women as women, as does ascribing rights to animals. Mainly for ideological reasons, it does not respect the essential integrity of animals²⁸.

According to Michaud, the ecocentrism so evident in eco-ideology should be analyzed from the philosophical side, if only in relation to animal rights. Criticizing ecocentrism from a philosophical point of view contributed to a better recognition of the confusing doctrines and erroneous dogmatism within it. Similarly, the increasing weakening of ecocentrism made it less able to inspire fanatical eco-terrorists²⁹. Of the latter, the animists propounded the most radical theory of violence, perhaps because their consistently ecocentric (biocentric) worldview facilitated violence. One of them, David Barbarash, claimed: *We see no difference between the inherent rights of humans and the inherent rights of animals*³⁰. It might have seemed logical to sacrifice a human life to defend the lives of animals. The Animal Liberation Front, or ALF, has set two goals: tactical - to save as many animals as possible and cause an end to animal exploitation, and strategic - to end all oppression of animals by forcing companies that exploit animals to cease operations. The organization's founder Ronnie Lee stated:

²⁸ T.A. Michaud, *Ekoterror a ekoideologia...*, p. 82-83.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ <https://furcommission.com/in-their-own-words-the-animal-liberation-front-alf-has-this-to-say/> [accessed: 12 II 2021].

*It seems perfectly natural and very moral to me to intervene directly to save animals from persecution. Of course, that would often mean breaking the law, but after all, that law was made by the selfish and arrogant human species without regard for animals*³¹. So animals were rescued by using direct action (they were set free) or by exposing their exploiters to financial loss. ALF focused on such actions because of their efficiency. Its theorists argued: *Extremism is a sophisticated political tactic that dramatizes issues and puts them before the public because they would otherwise be ignored in the media; it applies pressure on corporations and government agencies that might otherwise resist legitimate pressure from law-abiding organizations; and expands the spectrum of activity so that pressure from mainstream groups is not considered extremist*³². ALF rejected accusations of extremism, violence or terrorism. Robin Webb, representative of the UK wing of the organization, said during a visit to the US: *I totally condemn violence and extremism. He added immediately: However, I do not condemn the sympathetic ALF commandos*³³. ALF activists believed that even destruction of property was not terrorism if it was done without harming people. This was pointed out in an ALF release dated October 24, 1999: *We don't consider the destruction of property or things as violence. How can violence be directed against something that is not alive. In doing so, the allegation was rejected, arguing that: The real terrorists are the people and businesses that inflict pain and suffering on millions of innocent animals every day*³⁴. In this view, the animalist campaigns took on an ethical dimension, even becoming an imperative of conscience. This compared the animalist movement to the activities of the abolitionists, and it was also argued that: *Any freedom fighter was considered a terrorist*³⁵. Another frequent comparison was between the situation of animals and the Holocaust, which made the struggle for their liberation from human oppression all the more justifiable³⁶.

³¹ <http://www.animalperson.net/ronnie-lee-on-the-alf/> [accessed: 12 II 2021].

³² J. Tomasiewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym: od obywatelskiego nieposłuszeństwa do terroryzmu (przypadek Earth Liberation Front)*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, No. 1, p. 195.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid., p. 196.

³⁵ Ibid.

³⁶ In 2002, Charles Patterson's book *Eternal Treblinka: Our Treatment of Animals and the Holocaust* was published in the United States.

Ecoterrorist organizations and their methods of operation

Ecoterrorism was began in the late 1960s and early 1970s by the so-called Eco-Raiders, students from the University of Arizona. They were vandalizing construction sites, believing that the work being done there was disturbing or even destroying the original ecosystem of Arizona's desert lands. Eco-Raiders have been an example and inspiration for other eco-anarchist organizations. Black Mesa Defense was established in Santa Fe, supporting the Navajo Indians during their protests against the construction of an open pit mine. In 1969, Friends of the Earth was founded in San Francisco by David Brower, former executive director of the Sierra Club, the oldest environmental organization in the United States (founded in 1892). In 1970, two married couples Jim and Marie Bohlen and Irving and Dorothy Stowe left the Sierra Club and formed the Committee "Don't Make a Wave: Stop the Bomb"³⁷. The reason was to protest U.S. nuclear testing in the Aleutians. The following year in Vancouver, Canada, the Committee changed its name to Greenpeace. Among other things, its activists have tried to prevent nuclear testing, sabotaged whaling, shielded seals from hunters with their bodies, and prevented the storage of radioactive waste. In 1977, Paul Watson, removed from the board of Greenpeace, formed the Sea Shepherd Conservation Society, SSCS. The specialty of this organization became actions against whaling, sometimes involving ramming whaling ships³⁸.

However, it was the ALF, formed in 1976 and mentioned earlier, that proved to be the most dangerous ecoterrorist organization. It originated from the Hunt Saboteurs Association, HSA, which was dedicated to preventing hunters from hunting in Britain. It is worth mentioning here an action taken by three HSA members in January 1977. Three HSA activists broke into the crypt to desecrate the grave of Robert Peel, a legendary hunter and folk hero of England. After breaking down the tomb and digging up the grave, HSA members threw in a prepared fox head. Although the origins of the ALF are to be found in the United Kingdom, the organization was active primarily in the United States. The intent of the ALF was to liberate animals from human oppression. This organization was conspiratorial from the very beginning, because in pursuit of its plans it decided to use means and methods that were not in accordance with international law. The actions were conducted in such a way as to inflict

³⁷ <https://www.greenpeace.org/international/story/48966/irving-dorothy-stowe-greenpeace-history-founders-mentors/> [accessed: 24 I 2022].

³⁸ J. Tomaszewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, p. 187-188.

as much material damage as possible on the animal exploitation companies, which in turn would make their production financially unviable. The actions should be so effective that companies that use animals feel threatened and cannot function optimally. ALF animalists have described their methods with the phrase “*non-violent direct actions*”. ALF activity in the 1980s primarily targeted animal testing laboratories that remained at the service of food and pharmaceutical companies. Animal advocates have used a variety of methods to fight back - from protest actions involving appropriate spray-painted signs on the walls of research labs to attaching themselves to trees to be cut down in areas that provide natural habitat for animals. Only in a few cases did the police and other services manage to apprehend the perpetrators of arson and other particularly egregious acts that took on the character of sabotage actions. Animalists were primarily opposed to animal experimentation and industrial-scale animal breeding. Laboratories (medical, veterinary, university or privately owned) have been particularly targeted by animal terrorists. The offices and factories of companies that used the results of such research were also attacked. Animalists have also carried out attacks on food production and trade facilities: slaughterhouses and farms, fast food companies, etc. In addition, the ALF conducted actions against zoos, oceanariums, circuses, rodeos, shows in which animals competed with each other, as well as furriers, veterinarians, owners who mistreated animals, and people dressed in fur (including being doused with paint). The most common method of struggle was vandalism: painting graffiti on walls, breaking windows, taping them over with posters containing hostile content, or boarding up the doors of facilities. Arson and acts of sabotage were equally popular. Both of these methods allowed for severe damage to be done at relatively low cost. A very simple, yet effective method was to warn of alleged food poisoning. Having to recall entire batches of food from the market exposed both producers and retailers to huge financial and image losses. The animalists' calling card was also the release of laboratory animals into the wild. Activists also harassed people. Their victims were scientists conducting experiments on animals. Most often, they were sent hate mail.

In the early 1990s, members of the U.S. branch of the ALF conducted a campaign referred to as “Bite Back”. This was an operation targeting the fur industry and the scientific and research institutions that support it. Its creator and coordinator was Rodney Adam Coronado, a former SSCS activist. In June 1991, the buildings of an experimental mink farm in Oregon were set on fire. Five days later, buildings of a fur animal feed company in Edmonds were set on fire, followed by a research laboratory belonging to Washington State University. In February 1992, a fire was set at Michigan State University's mink research

center. This latest action resulted in losses of more than \$200,000 and the loss of information collected during 32 years of research. For this act, Coronado was sentenced in early March 1995 to 4 years and 9 months in prison and a \$2 million fine³⁹. Between 1979 and 1993, ALF attacked 63 academic institutes and 21 private research laboratories in the U.S. (losses calculated at over \$6.5 million) and 76 agribusinesses (losses of over \$1.1 million)⁴⁰.

In Britain, it was assessed that the ALF, and especially its offshoot called the Animal Liberation Militia, ALM, had become, after IRA terrorism, the most serious threat to the people of the United Kingdom. In 1982, Prime Minister Margaret Thatcher received two packages containing bombs inside (no detonation occurred). That same year, British media reported that ALM had poisoned Mars candy bars in grocery stores to force the conglomerate that makes the product to end product testing on monkeys. The action proved to be an effective yet costly bluff, as the corporation lost \$4.5 million. In 1988, Dariusz Paczkowski founded the national branch of the ALF in Poland. Its participants, however, abandoned the proclamation of radical slogans and limited themselves to propaganda actions. Members of the Polish ALF were focused on the pacifist activity of making people aware of animal suffering. Occasionally, livestock farms were broken into and animals kept there were released. After 1996, the activity of the Polish branch practically ceased. In 2000, the Russian wing of the ALF carried out attacks on fur stores and meatpacking plants in Moscow, Sochi, and Krasnodar. That same year, the Medical Academy buildings in Moscow were burglarized. During the action, 119 frogs, 110 rats and 5 rabbits used for medical experiments were released⁴¹.

As mentioned above, SSCS was founded in 1977. The initiator was Paul Watson, who was removed from Greenpeace for his views contrary to the organization's doctrine of "non-violence" and for conducting a protest action involving the sinking of clubs used to kill seals in the water. Unlike Greenpeace, Watson believed that activists should not just stop at peaceful actions, but also develop a new strategy based on ecotage actions, because only they can permanently discourage the destruction of nature. According to him, respect for life should take precedence over respect for property that is used to take

³⁹ In 2010, a book was published in the U.S. by Dean Kuipers, titled *Operation Bite Back: Rod Coronado's War to Save American Wilderness*. In it, the author characterizes the character of Rodney Coronado and provides a history of his activities within the ALF and the FBI's investigation against the organization.

⁴⁰ J. Tomaszewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, p. 201.

⁴¹ A. Machniak, *Radykalizm i ekstremizm...*, p. 266.

life. He argued, however, that it was important to take every precaution possible when taking direct action so that no one involved would get hurt. According to the FBI, SSCS was the first organization to use sabotage that extended its activities beyond the borders of the United States. This has made ecoterrorism a global problem. The organization bought an ocean-going boat, and Watson and the volunteers who sailed on it disturbed fishermen who hunted marine animals (mostly whales, dolphins, and seals). The largest action carried out by the organization was the ramming and sinking of the whaling ship *Sierra* in Portuguese waters in 1979. The following year, Watson's group sank four more ships and carried out many smaller actions to interfere with the hunting of Canadian seals. The organization stepped up operations in 1986, the same year the International Whaling Commission, IWC, announced a memorandum for commercial whaling, yet Japan, South Korea, Norway, and the USSR continued whaling. On November 8, 1986, two SSCS activists broke into a whale processing plant near Reykjavik and destroyed machinery and equipment there worth about \$1.8 million, then sank two ships that were standing on the docks (losses were estimated at about \$2.8 million). In October 1998, members of the organization vowed to obstruct the revival of the whaling ritual practiced by the Makah Indians in Washington State. However, the attempt to thwart the hunt was met with determined resistance from the Indians, who pelted the organization's ship with stones. After the incident, SSCS activists decided not to disturb Makah-owned water bodies and lands with their presence anymore. During its 30-plus years of operation, the organization conducted numerous sabotage actions, including sinking 10 whaling ships, damaging more than a dozen others, and destroying dozens of nets used to catch fish. However, it should be noted that no one was killed or seriously injured during these actions⁴². In the summer of 2017, Japan passed new anti-terrorism legislation in conjunction with the Olympic Games scheduled for 2020 (postponed to 2021 due to the COVID-19 pandemic). Among other things, the new law makes the mere presence of eco-activist ships near whalers a terrorist offense. In 2017, SSCS Chief Watson announced he would abandon his efforts to block Japanese whalers⁴³. In light of the new regulations, SSCS has declared that it will stop sending its ships to the Antarctic Ocean against Japanese whaling vessels. The organization also noted that its ships were tracked using Japanese military surveillance satellites. Watson recognized that these two reasons would affect the effectiveness of the operations conducted by the organization, he also stated that his organization

⁴² E. Postuszna, *Ekstremizm ekologiczny ...*, p. 179-180.

⁴³ <https://biznesalert.pl/ekoterroryzm-ekologia-klimat-srodowisko/> [accessed: 18 II 2021].

could not compete with military technology⁴⁴. On December 7, 2017, SSCS announced the acquisition of a third vessel, named MV Sharpie. During his maiden mission, he joined Operation Milagro in the Gulf of California and helped rescue endangered vaquita porpoises⁴⁵.

The largest eco-terrorist organization in the U.S. was the group Earth First!, or EF! formed in 1980 by proponents of environmental extremism centered around Dave Foreman and Edward Abbey. It was one of the most famous and active organizations using the method of sabotage. The organization spoke out against logging, mining, road building, environmentally intrusive suburban development, and energy companies. Initially, the actions carried out by EF! were not particularly disruptive, and were more of a symbolic/happening nature, such as the March 21, 1981 demonstration on the Colorado River Bridge against the existence of the structure. Since the end of 1981, in addition to the tactics of civil disobedience and traditional pickets, the organization began to use radical methods to fight the enemies of “Mother Earth”: arson, destruction of heavy machinery, dismantling of high voltage lines, removal of signs from ski trails, toppling and destruction of billboards, sabotage. The most controversial method among those used was the aforementioned *monkeywrenching*. Arson attacks were carried out on corporate headquarters and high-voltage power lines near nuclear power plants were damaged. The organization also destroyed a helicopter spraying herbicide. Sabotage activities were undertaken by individuals or small groups. After 1983, when young people with a different perception of environmental problems joined the organization, EF split into two factions, increasingly at odds with each other. These were the ecocentric faction and the social justice faction. The ecocentric faction consisted mainly of people belonging to the first generation of the organization. They were usually over 30 years old and from the southwestern United States. Most of them were active in traditional environmental organizations before EF! was formed. According to them, the primary and only goal of the organization should be to fight for the welfare of nature as a whole. This fight was to be waged mainly through sabotage. The second faction, on the other hand, included younger people (up to twenty-somethings) who joined the organization between 1983 and 1985. Most of them were from the West Coast, mostly in Oregon and California, where they

⁴⁴ B. Doherty, *Sea Shepherd says it will abandon pursuit of Japanese whalers*, „The Guardian”, 29 VII 2017, <https://www.theguardian.com/environment/2017/aug/29/sea-shepherd-says-it-will-abandon-pursuit-of-japanese-whalers> [accessed: 25 II 2018].

⁴⁵ <https://web.archive.org/web/20171208174807/http://www.seashepherd.org/news-and-commentary/news/sea-shepherd-launches-new-anti-poaching-vessel-mv-sharpie.html> [accessed: 8 XII 2017].

were active in peace movements and movements for free abortion. For them, the environmental crisis was one of many global problems that can be most effectively addressed through education. Although they participated in ecotage, they strongly preferred civil disobedience. The two factions had initially worked together in harmony, but after 1987 the ideological and personal animosities that had been hidden until then became evident and three years later led to the departure of most biocentrists from EF!. Also contributing to this was the formation of a cell within EF! called the Evan Mecham Eco-Terrorist International Conspiracy, EMETIC⁴⁶, which was formed by some of EF!'s most radical activists. They made their presence known in November 1987 when they damaged a chairlift belonging to the Fairfield Snow Bowl ski resort in Arizona. The center's losses were estimated at more than \$200,000. The following year, the same ski resort and uranium mines near the Grand Canyon were targeted again. At the time, 34 power poles were damaged. In late May 1989, the three founders of the organization: Marc Davis, Margaret Millet, and Marc Baker were arrested by the FBI while destroying power lines carrying electricity from a nuclear power plant in Palo Verde, Arizona. The investigation revealed that this action was a rehearsal before conducting simultaneous attacks on nuclear plants in California, Arizona and Colorado. Subsequent arrests ended the group's activities. In 1990, after a series of arrests and ongoing disputes over the ethical aspects of ecotage, some EF! members, led by Foreman, left the organization. Those who remained abandoned sabotage actions because they believed that nature conservation would be better served by educational and propaganda actions⁴⁷.

The disintegration of EF! structures also occurred in the UK. In 1992, during a meeting of the members of the national structures of the British EF!, the organization decided to abandon the tactics of ecotage and decided to "neither condemn nor accept" this method of action. Some members of the organization who did not want to renounce ecotage formed the underground ELF, mentioned above, in Brighton. They were inspired by the name Animal Liberation Front, and in September 1993 there was a close collaboration between the organizations. The following year the ELF, like the ALF before it, established its structures within the United States. Initially, the collaboration between the organizations consisted of posting information about ELF activities and ideology on the ALF website. Since the mid-1990s, ELF and

⁴⁶ Evan Mecham was the conservative governor of Arizona. EMETIC is also the name of a vomiting remedy.

⁴⁷ E. Połuszna, *Ekstremizm ekologiczny ...*, p. 181-185.

ALF began taking joint actions⁴⁸. In October 1996, a truck owned by the U.S. Forest Service in Detroit was set on fire. In July 1997, a horse slaughterhouse in Redmond, Washington, was set on fire (damage estimated at \$1 million), and in November of the same year, a wild horse pen owned by the Bureau of Land Management was set on fire (exposing that agency to approximately \$500,000 in losses). The following year, a similar fate befell the U.S. Department of Agriculture Animal Damage Control buildings in Olympia, the Washington state capital (losses totaled \$23 million). The FBI estimated that the aftermath of the ELF and ALF's ecoterrorist collaboration between 1996 and 2002 resulted in the commission of more than 600 different crimes and an estimated \$43 million in losses. In March 2001, six months before the attacks on the WTC and Pentagon, the FBI identified the ELF as the most dangerous domestic terrorist group. On October 7, the day U.S. forces attacked Afghanistan, The Washington Times, in an editorial titled *War against eco-terrorists*, called the ELF and ALF an eco-Al-Qaeda⁴⁹. Not only the sabotage actions, but also the ELF's principles, its ideology, and the perfectly cooperating underground structures contributed to such opinions. The organization preached, among other things, the following principles: to inflict the greatest possible economic damage on entities and individuals profiting from the exploitation and destruction of the environment; to make the public aware of the atrocities committed against the Earth and all the species inhabiting it; and to take all necessary preventive measures against harming any living being. The Resistance magazine published by ELF argued:

In keeping with the principles of justice, freedom, and equal treatment of all innocent life, part of the global revolutionary movement no longer limits its potential to effect change by appealing to a misguided, inadequate ideology that rejects the use of violence. Arms must be grabbed without hesitation to make justice a reality and provide the necessary protection for our planet, which we have failed so badly with decades of legal skirmishes, protests and economic sabotage. Think about it: if someone clamped their hands around your throat, choking you, would you collect signatures on a petition politely asking them to stop their attacker? Would you remain passive, limiting yourself to a symbolic gesture of non-cooperation? We hope you would defend yourself by all means possible. The only way to

⁴⁸ S. Parson, *Understanding the Ideology of the Earth Liberation Front*, „Green Theory&Praxis: The Journal of Ecopedagogy” 2008, No. 2, p. 52, https://www.academia.edu/518248/Understanding_the_Ideology_of_the_Earth_Liberation_Front?email_work_card=title [accessed: 11 II 2021].

⁴⁹ <https://www.washingtontimes.com/news/2001/oct/7/20011007-025834-9663r/> [accessed: 7 XI 2001].

harm a corporation is to hit it in the pocketbook, which is why economic sabotage is so effective.⁵⁰

Thus the ELF combined ecological (“collapse of industry”), anti-capitalist (“scare the rich”) and anarchist (“undermine the foundations of the state”) goals. Anti-capitalism has been closely linked to environmentalism because (...) *the lust for profit, generated and reinforced by capitalist society, is destroying all life on the planet*⁵¹. The method to achieve these intentions was to be direct action. The ELF, which was organized along the lines of the ALF, used the same strategy of *leaderless resistance*⁵². Supporters of the movement were told to act alone or to join small groups of two to six people who were friends, had known each other for a long time and shared common views. They were told to take the initiative into their own hands and form their own cells, which would operate independently of each other, contact each other sporadically, and often not know of each other’s existence. They were to appear under different names. The same activists used different aliases and were therefore suspected of belonging to several different organizations: EF!, ALF, Justice Department or Militant Direct Action Task Force. Each cell was responsible only for its own actions, so once a group was cracked and its members arrested, other groups could not be reached. The glue that united them was ideology⁵³.

Enormous media publicity and political impact resulted from the “Stop Huntingdon Animal Cruelty” campaign, SHAC, waged from 1999 to 2002 against Huntingdon Live Sciences, HLS⁵⁴ and its affiliates. The campaign

⁵⁰ „Resistance Magazine”, Spring 2010, vol. 2, No. 1, p. 54-55, <http://www.arissamediaigroup.org/book/resistance-magazine-2/> [accessed: 24 I 2022].

⁵¹ J. Tomasiewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, p. 196.

⁵² This strategy was first articulated in an essay by Colonel Ulius Louis Amoss (1895-1961), a CIA officer. It was later adapted to the actions of American white supremacists by Louis Beam. Later, the *leaderless resistance* strategy was used to organize ecoterrorist structures by Sam Love and David Obst, which they described in their book, *Environmental Action Says: Ecotage!* published in 1972. This model of action can be defined as leaderless resistance, led by a network of loosely affiliated cells with full autonomy to organize and carry out operations. They are united only by ideology. A variation of this action model is lone wolf tactics. More on the use of *leaderless resistance* strategies in ecoterrorism. See T.P. Bondaroff, *Bitter Green: An Examination of the Strategy of Ecotage*, 2009, p. 72-78, https://www.academia.edu/238985/Bitter_Green_The_Strategy_of_Ecotage [accessed: 12 II 2021].

⁵³ J. Tomasiewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, p. 197.

⁵⁴ HLS was the largest laboratory conducting experiments on animals. The results obtained here were used in the chemical and pharmaceutical industries. The laboratory was founded in 1951 in the United Kingdom. Subsequent HLS laboratories were established in the United States and Japan.

included intimidation of HLS employees, customers, and cooperators. Their home addresses and phone numbers were posted online with a note: *Wanted for complicity in animal torture!*, threatening emails were sent to HLS associates and family members, buildings were graffitied or daubed with red paint, vehicles were vandalized, packages of feces and dead rodents were sent to employees, the company's CEO Brian Cass was severely beaten with batons, and low explosive devices were planted. The publication of the HLS shareholder list caused the company's stock price to drop significantly. The banks lending to the company's operations and its insurer withdrew their cooperation. John Levis of the FBI - during a Senate Environment and Public Works Committee hearing entirely devoted to SHAC - said about 100 companies have pulled out of working with HLS, including Stephens Investment Bank, Citibank Marsh Insurance, Aetna Insurance, Deloitte & Touche, Johnson and Johnson or Merck⁵⁵.

In late 2000, a campaign against off-road vehicles developed in the United States. The primary motivation for the action was that these vehicles emit far more exhaust than passenger cars. Attacks that threaten human life have become a new strategy for operations, including the 2001 arson of a tanker truck with a driver inside in Eugene. Some ecoterrorism experts believed that environmental extremists might even use weapons of mass destruction. As early as 1970, the Weather Underground movement planned to acquire biological agents and contaminate the water with them. Two years later, ecoterrorists attempted an attack using several radioactive agents. In July 2000, unknown environmental extremists laid out three jars of cyanide compounds in downtown Minneapolis in protest of a genetic engineering conference being held there. According to some opinions expressed 20 years ago, it will be possible to carry out such an attack in the future - meaning now. Most extremist organizations: Earth First!, Animal Liberation Front, Earth Liberation Front, Vegan Front, Gaia Liberation Front, Justice Department, Militant Direct Action Task Force, David Organization, Paint Panthers, Animal Avengers, Meat Free Mission were to be ready to take any action. Besides, their activists did not hide about it at all. One of them, Keith Mann of ALF, said in December 1998: *No one has died yet, but the time will come*⁵⁶.

⁵⁵ *Eco-terrorism Specifically Examining Stop Huntingdon Animal Cruelty („SHAC”)*, Hearing before the Committee on Environment and Public Works United States Senate, October 26, 2005, p. 5-8, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-09shrg39521/pdf/CHRG-109shrg39521.pdf> [accessed: 12 II 2021].

⁵⁶ J. Tomaszewicz, *Przemoc w ruchu ekologicznym...*, p. 204-205.

Ecoterrorism in Poland

The threat of environmental terrorism in the United States was incomparably greater than in European countries. The exception is the United Kingdom, which has also experienced a large-scale phenomenon, but comparatively less than the United States. Violence by ecoterrorists has already occurred in many countries on our continent. Although ecocentric ideology has penetrated Poland, it has not had much impact on the activities of organized groups of environmentalists or individuals. On the other hand, incidents of violence were recorded in a series of events directed against specific companies and institutions that threatened the environment. As already mentioned, a branch of the ALF was established in Poland in 1988, but it did not promote radical slogans, instead focusing on conducting educational campaigns to make people aware of animal suffering. The SHAC campaign was also announced to be brought to our country, but its activists acted for a short period in the first decade of the 21st century and were basically concerned with promoting vegetarianism⁵⁷.

In Poland, ecoterrorism had different faces. The media publicized the most spectacular actions of eco-blackmailers, because the activity of alleged ecoterrorists was usually reduced to blackmail. Investors quietly negotiated with them, pouring large sums of money into their statutory activities. Environmentalists have also been used by lobbyists to beat the competition. The ingenuity of the eco-blackmailers was high. They often promised that they would not block investments if they received lavish remuneration, for example, for their cooperation in the implementation of various projects, analyses or environmental expertise, even though such had already been carried out by the relevant institutions in accordance with the law and in compliance with all requirements. But sabotage actions were also recorded. In recent years, there has been much publicity about the destruction of an apartment building under construction in an explosion. The incident occurred on the morning of July 17, 2018 in Bielsko Biała. An explosion of a converted propane-butane gas cylinder caused the apartment building to partially collapse. The second explosion only smeared the wall of another building. Nobody was hurt then, because there were no workers on the construction site, but the material losses amounted to 1.2 million PLN. Remnants of an explosive device were found in the rubble and similar devices prepared to be set off in two adjacent buildings. Ten days

⁵⁷ E. Pośluszna, *Ekstremizm ekologiczny...*, p. 114; <http://www.wegetarianie.pl/forum/ogolnie/2614/> [accessed: 15 II 2021].

later, a 7-page manifesto letter appeared online. It showed that the perpetrator of the explosion was a female person signed as “Pocahontas” who was acting on behalf of the organization Brygada Wschód. The content of the message included, among other things, the phrase: *You have until August 6 to stop work. By October 31, the blocks are to be demolished, the construction site cleaned up, the fences removed, and you are to leave the land. And in a few years the forest will grow again, as it once was*⁵⁸. The author threatened that otherwise more buildings will be demolished. Letters with the same content, sent by traditional mail, were also sent to several editorial offices, ecological organizations, the Municipal Office in Bielsko-Biała and the police. The author stated that he was speaking on behalf of all residents of the “Sarni Stok” housing estate. Residents of blocks of apartments and single-family houses adjacent to the construction site of apartment buildings admitted that they do not like the development of more green areas. They argued with officials about the new development. The author of the letters indicated that they were made with precautions, without fingerprints, osmological or biological traces identifying the printer or anything else that could be used by investigators. On the basis of an expert opinion, the prosecutor established an e-mail address and IP address assigned to a public wi-fi connection in the branch of one of the banks in Bielsko-Biała. Mateusz H., a student at several Silesian universities who was arrested on February 25, 2019, was identified as the perpetrator of the explosions. He was also charged with burning down an excavator at the same construction site, which occurred in November 2017, eight months before the apartment building blew up. Back then, there was still an empty lot there. A printed sheet was found at the site: *Go away from here. Leave the land alone. This is the first and last warning*⁵⁹. In December 2019, the prosecutor’s office sent an indictment to the District Court in Bielsko-Biała against Mateusz H. He was facing 20 charges, including defrauding various institutions and, most importantly, blowing up an apartment block under construction. In July 2021, Mateusz H. was sentenced to six and a half years in prison, a fine, and restitution for the damage he caused⁶⁰.

Even greater losses than the developer building in Bielsko-Biała were suffered by the owner of logging machines in the Szklarska Poręba Forest District.

⁵⁸ <https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/byly-bloki-bedzie-las-do-poniedzialku-ma-was-tu-nie-byc,167,2880> [accessed: 30 VII 2018].

⁵⁹ <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-02-26/zatrzymano-podejrzanego-o-wysadzenie-jesienia-ubieglego-roku-budynku-w-bielsku-bialej/> [accessed: 26 II 2019].

⁶⁰ <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-07-19/bielsko-biala-sad-wyda-wyrok-w-sprawie-wysadzenia-bloku-mateuszowi-h-grozi-10-lat-wiezienia/> [accessed: 20 VII 2021].

On April 9, 2019, unknown perpetrators, masquerading as the Green Front, completely burned a harvester and attempted to burn a forwarder. The value of one machine is about 1.5 million PLN. Three weeks earlier, another contractor's tractor was destroyed in the same forestry district. The vehicle's windows were smashed and holes were made in the body. The losses suffered were so severe that the owners of forestry companies in the area set a reward of 20,000 PLN for their help in catching the criminal⁶¹.

The action of Greenpeace Poland in Bełchatów Power Plant was described in the media in terms of ecoterrorism. On November 27, 2018, activists managed to enter the power plant site through the entrance gate, thanks to the fact that they disguised themselves as employees of a company belonging to PGE Group. They then climbed the cooling tower, which threatened both their safety and threatened to disrupt plant operations. The activists demanded Poland's departure from coal in the power industry by 2030⁶². The organization organized several more organizations in Bełchatów. In June 2019, a nighttime projection of an image of Mateusz Morawiecki on the cooling tower of the power plant reminded the Prime Minister of the urgent need to protect the climate, which was their response to Poland's blocking of the European Union's adoption of a climate neutrality goal by 2050. The Prime Minister's photo was accompanied by the caption "Shame" in Polish and English. In December 2019, a likeness of the Prime Minister was displayed on the same cooler with the words "Srsly?!"⁶³. The action took place a few hours after the end of the Council of Europe meeting, at which Poland did not accept the commitment to achieve climate neutrality by 2050. Both actions were performed from outside the power plant grounds. In turn, in June 2020, activists of Greenpeace and the Youth Climate Strike unfolded a giant sign near the power plant reminding the public of the need to reduce greenhouse gases by 65 percent by 2030 across the EU. The action was organized on the eve of a European Union summit on the crisis caused by the COVID-19 pandemic. Europe faced with the choice of a "green recovery" after a crisis of policies that ignore climate change, activists say⁶⁴.

⁶¹ <https://www.energetyka24.com/ekoterroryzm-w-polsce-tajemniczy-zielony-front-podpalil-harwestery-na-dolnym-slasku> [accessed: 11 IV 2019].

⁶² Ibid.

⁶³ <https://publicystyka.ngo.pl/klimatyczne-fiasko-premiera-morawieckiego-greenpeace-pyta-serio> [accessed: 14 XII 2019].

⁶⁴ <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-06-22/twarz-premiera-morawieckiego-z-napisem-wstyd-wyswietlona-na-elektrowni/> [accessed: 14 II 2021].

Greenpeace actions in Bełchatów can hardly be classified as ecoterrorism, like many others carried out by environmentalists. If we assume that the actions of some organizations target against entities conducting activities harmful to the environment and even if they undertake illegal actions to achieve their goals, they cannot be called ecoterrorist organizations, as some media have described them. Some of the disruptive actions of activists, such as demonstrations and pickets in unauthorized places or chaining oneself to trees, especially against companies that destroy nature, are not eco-terrorist events, although they are illegal under the current law. For example, in 2017 in the Białowieża Forest, activists from Greenpeace and the Dzika Polska Foundation protested for several weeks against tree felling. They repeatedly blocked heavy equipment used for logging. This was accompanied by demonstrations by ecologists in Warsaw and other Polish cities and the occupation of the headquarters of the General Directorate of State Forests.

Also of interest is another incident that was deemed ecoterrorism, even though it was lawful and conducted in defense of the law. This is about the events in the Rospuda Valley in 2004. Environmental organizations protested against the construction of a road through an area protected under EU nature conservation law. Environmentalists wanted to block the investment, which by law could not be carried out, but which was demanded by the government of the day and the inhabitants of Augustów. Activists spoke out against the residents and the government. Ecological organizations established the Coalition to Save the Rospuda Valley and within its framework organized blockades, protests; among others, its members tied themselves to trees. In October 2004 Greenpeace activists climbed on the roof of the Ministry of Infrastructure building and hung a banner with the slogan: "Do not destroy the Green Lungs of Poland. About 30 people from Poland, Austria, Hungary and the Netherlands took part in a peaceful, international protest in front of the Ministry building. The event was commented in the national media, thanks to which the problem of areas threatened by the construction of Via Baltica was brought to the awareness of a large part of the Polish society⁶⁵. Determination of ecological organizations and a great resonance of the action in Europe caused that the construction of the Augustów bypass, being a part of Via Baltica, omitted the Rospuda Valley. In 2019, there were fears that such a fate awaits the construction of the S16 road in Mazury, especially since posters protesting the investment were placed along roads in the region⁶⁶.

⁶⁵ <https://bagna.pl/mokre-tematy/194-dolina-rospudy-historia-i-tlo-konfliktu> [accessed: 14 II 2021].

⁶⁶ <https://www.money.pl/gospodarka/budowa-s16-jak-walka-o-doline-rospudy-ministerstwo-infrastruktury-obawia-się-ostrych-protestow-6381246601533569a.html> [accessed: 14 II 2021].

After successive amendments to the 1997 Law on the Protection of Animals, increasing the penalties for inhumane treatment of animals, there has been a heated discussion about the powers of Animal Rescue volunteers. Often accompanied by cameras and under the protection of police they have taken away neglected cattle or horses from farmers or dogs from professional kennels. Farmers and breeders who felt robbed by Animal Rescue took their cases to court and often won. The former president of Animal Rescue received a conviction for stealing dogs, and the organization's operations were suspended and a probation officer was brought in⁶⁷. Thus, one does not have to be an ecoterrorist in the literal sense of the term to be convicted of pro-environmental activity if it is illegal. Opponents of Animal Rescue directly call their volunteers "eco-terrorists" acting within the letter of the law. In turn, journalist Rafał Ziemkiewicz called members of environmental organizations "ecological ideologists" who have nothing to do with ecology. According to him, ecology, as the name suggests, is one of the fields of science and to become an ecologist one needs studies and specific knowledge. What he left out in silence is that politicians from left to right, not environmentalist organizations, are behind the changes in the law to increase animal protection. In addition, journalists themselves, with no college degree in biology or environmental studies, speak out on environmental issues, causing them to label almost every incident as ecoterrorism. An example is Łukasz Warzecha, who faces accusations that his statements regarding climate change are ideologized, not based on facts, and that his "common sense" is contrary to the state of scientific knowledge. The same goes for the claims he makes about the activities of environmental organizations⁶⁸. It is worth paying attention to the portal ekoterroryzm.pl, of which Warzecha is a contributor. On this portal you can find information about various ecoterrorist events in the world or articles on ecoterrorism reprinted from other media. Many of the texts therein are difficult to agree with. There are also contributions from experts or people who want to be considered as such. Politicians sometimes come up with radical green initiatives themselves. The authors of the draft of the stricter regulations wanted members of a pro-animal organization protected by police officers to be able to enter the property of any citizen and check the welfare of the animals on the property without a warrant from the prosecutor or local veterinarian. Later, it was also one of

⁶⁷ <https://swiatrolnika.info/ekoterroryzm-haracze-porwania-i-szantaz> [accessed: 15 II 2021].

⁶⁸ <https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/warzecha-od-rzeczy-w-do-rzeczy-369> [accessed: 15 II 2021]; <https://www.tygodnikprzeglad.pl/prawdziwy-szwindel-klimatyczny/> [accessed: 15 II 2021]; <https://miastojestnasze.org/dziwny-przypadek-lukasza-warzechy/> [accessed: 15 II 2021].

the demands of the famous “five for the animals,” a bill drafted by Deputy Prime Minister Jarosław Kaczyński and opposed by some PiS members as well as coalition partners⁶⁹. Its enactment would lead to the elimination of the entire fur industry, which directly and indirectly employs 50,000 people (opponents of the bill have even talked about 100,000). These calculations are based on the fact that Poland is one of the world’s leading producers of natural fur pelts, after Denmark and China, and the Polish fur industry generates profits of 1.5 billion PLN per year⁷⁰. The bill also included a provision to limit the ritual slaughter of animals. Meat obtained in this way is exported by Poland to Jewish and Muslim communities in many European countries and to Muslim countries (the draft allowed slaughter only for the domestic market). Unsurprisingly, the bill caused heated debate and protests of breeders and people living on production and processing of fur. Some journalists from right-wing media took their side. They gave total criticism not to the legislator, but to environmental organizations, even though they had nothing to do with the bill, but were in favor of voting it through, as were most young people in Poland. “Five for the Animals” could be a legal regulation of the protection of farm animal life, which is sought by various environmental organizations, which by their controversial actions expose breeders to losses (e.g. by releasing animals kept in cages). Organizations such as Viva, Basta and Otwarte Klatki organize in Poland the “International

⁶⁹ The bill provided for: „(...)

- banning the breeding of fur-bearing animals for the purpose of obtaining fur from them, with the exception of the rabbit;
- a complete ban on the use of animals for entertainment and spectacle purposes, which includes the use of animals in circus activities;
- limiting ritual slaughter in Poland;
- increasing the competence of NGOs in the field of animal protection and allowing police officers to assist in the collection of mistreated animals;
- prohibiting the tethering of animals on a permanent basis, and temporary tethering will be allowed for tethers of a minimum length of 6 meters, providing the animal with the use of an area of at least 20 square meters;
- prohibiting the use of spikes when temporarily tethering animals;
- more frequent inspections of shelters, and giving the veterinary inspection the power to impose fines and thus end the keeping of animals in shelters in poor conditions;
- introducing a uniform definition of a pen, with minimum dimensions and technical standard;
- the creation of an Animal Council under the Minister of Agriculture.”

For more on the bill see <https://www.radiozet.pl/Co-gdzie-kiedy-jak/piatka-dla-zwierzat-projekt-ustawy-tresc-co-to-kiedy-glosowanie> [accessed: 15 II 2021].

⁷⁰ <https://prawo.pl/56196-ekoterroryzm-nowotwor-zzerajacy-polske/> [accessed: 15 II 2021].

Fur Free Day”, during which they organize pickets and happenings in front of fur farms (e.g. mink in Goleniów powiat) under the slogan “Closing the farms”⁷¹.

Statistics and conclusions

In an article published in August 2020 on the Multidisciplinary Digital Publishing Institute’s platform, MDPI, Elżbieta Pośluszna opined that ecologically motivated violence is not a declining phenomenon. In the Animal Rights Militia article mentioned by this author and posted on the Animal Liberation Press Office website in May 2019, the last record of this organization’s activities ends between 2010 and 2012. At the time, there was vandalism and threats against fur farm owners in Sweden⁷². In her monograph entitled *Ekstremizm ekologiczny, źródła - przejawy - perspektywy* published in 2012 and cited several times by the author in this article, Pośluszna states: *It does not appear that the number of sabotage actions will decrease significantly any time soon. Rather, the reverse is to be expected, especially as extremist environmental organizations have steadily broadened the scope of their objectives over the past two decades*⁷³. From a study by Sue-Ming Yang published in December 2018 in the “Journal of Quantitative Criminology” it follows that the number of total ecoterrorism incidents that occurred in the United States between 1977 and 2011 was 1141. Included are the ALF and ELF organizations, which carried out 593 attacks, and 83 percent of those attacks resulted in property damage. Between 1977 and 1993, the number of attacks never exceeded 10 per year. The highest number of attacks was reported in 2000 with about 110 and in 2003 with about 70, only to decline steadily in the following years to only a few in 2011.⁷⁴ The number of 1141 eco-terrorist incidents reported by Sue-Ming Yang differs significantly from the number listed by the FBI. According to the FBI, the total number of crimes committed by radical environmentalists in the U.S. from 1979 to 2008 was about 2,000, and the damage they caused by their

⁷¹ <https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/18-dzien-bez-futra-ekoterrorysty-uderzaja-w-polska-gospodarke> [accessed: 15 II 2021].

⁷² <https://www.facebook.com/AnimalLiberationPressOffic/posts/animal-rights-militiathe-animal-rights-militia-arm-is-a-banner-used-by-animal-ri/2278788152207848/> [accessed: 17 II 2021].

⁷³ E. Pośluszna, *Ekstremizm ekologiczny...*, p. 269.

⁷⁴ Sue-Ming Yang, I-Chin Jen, *An Evaluation of Displacement and Diffusion Effects on Eco-Terrorist Activities After Police Interventions*, „Journal of Quantitative Criminology” 2018, vol. 34, No. 4, p. 8, https://www.researchgate.net/publication/320213750_An_Evaluation_of_Displacement_and_Diffusion_Effects_on_Eco-Terrorist_Activities_After_Police_Interventions [accessed: 18 II 2021].

actions is estimated at \$110 million⁷⁵. Pośluszna, using data from the Foundation for Biomedical Research, reports that between 1981 and 2005, environmental organizations committed 529 crimes in the U.S., including 53 arsons, 123 thefts, 36 bomb attacks, 238 acts of vandalism and 79 acts of harassment. A visible increase in the incidents occurred after 1999. While in 1998 there were only 7 incidents, the following year there were already 27. In the following years, the number of such crimes were: 2000 - 28, 2001 - 42, 2002 - 17, 2003 - 101, 2004 - 99 and 2005 - 82⁷⁶. When looking at the statistics, it is important to note that according to information compiled by Animal Rights Extremism.info, there were 27 major ecoterrorist events worldwide between April 2012 and September 5, 2016. Between 2010 and 2019, animal rights organizations committed approximately 2520 criminal acts worldwide, including sabotage, arson, and animal release actions. The number of these incidents by year was as follows: w 2010 - 370, 2011 - 387, 2012 - 251, 2013 - 241, 2014 - 214, 2015 - 139, 2016 - 124, 2017 - 225, 2018 - 3 06 and in 2019 - 264⁷⁷. In contrast, according to a U.S. Department of Homeland Security report released in May 2013, there were 239 bombings and arsons perpetrated by eco-terrorists in the U.S. between 1995 and 2010 (with no casualties). The number of incidents gradually increased from 1995 to 2001 and dropped sharply in 2002 (9 incidents), only to rise again to 27 incidents in 2003. The following years saw alternating ups and downs, but overall the number of incidents declined, only to decrease sharply between 2006 and 2010 compared to the 2003-2005 period⁷⁸. Other analyses also point to a marked reduction in the number of attacks carried out by ecoterrorists. A graphical depiction of these events resembles a sine wave, with its axis clearly decreasing after 2003, with a larger upward anomaly only in 2010-2011⁷⁹.

After analyzing the numbers cited, it is not justified to speak of a great threat from ecoterrorism. The FBI's 2005 identification of ecoterrorism as the greatest

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid., p. 269.

⁷⁷ E. Pośluszna, *A Prognostic View on the Ideological Determinants of Violence in the Radical Ecological Movement*, „Sustainability” 2020, t. 12, nr 16, <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/16/6536/html> [accessed: 18 II 2021].

⁷⁸ US Department of Homeland Security, *An Overview of Bombing and Arson Attacks by Environmental and Animal Rights Extremists in the United States, 1995-2010*, 2013, p. 8, https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/OPSR_TP_TEVUS_Bombing-Arson-Attacks_Environmental-Animal%20Rights-Extremists_1309-508.pdf [accessed: 18 II 2021].

⁷⁹ P.A. Spadaro, *Climate Change, Environmental Terrorism, Eco-Terrorism and Emerging Threats*, „Journal of Strategic Security” 2020, vol. 13, No. 4, p. 66, <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1863&context=jss> [accessed: 17 XI 2021].

domestic threat to the United States⁸⁰ is not currently confirmed by statistical data, but even years ago the number of incidents of this nature was much lower than the acts of violence committed by far-right and racist organizations. Between 1970 and 2011, the organizations mentioned above carried out more than 500 attacks in the United States, but only fatal incidents are included in this count⁸¹. In order to illustrate this issue, it is worth comparing the number of crimes committed by eco-terrorists in the United States with the number of crimes committed in Italy on grounds other than environmental protection. According to the information contained in the FBI report, in the U.S. between 1979-2008, ecoterrorists committed approximately 2000 crimes, while in Italy the total number of non-ecoterrorist attacks is estimated at 6393: 702 in 1975, 1198 in 1976, 2128 in 1977 or 2365 between March 16, 1978 (the day Aldo Moro was abducted by the Red Brigades) and March 1979.⁸² After analyzing these data, the conclusion arises that the threat of ecoterrorists in relation to the actual manifestations of their activity is overestimated by the FBI.

While it is true that they caused a great deal of property damage, it is difficult to see this condition as a threat to U.S. national security. This is also confirmed by the results of a study by Michael Loadenthal, who, after analyzing the activities of animalists, states that as many as 88 percent of the acts committed by them are acts of vandalism. They most frequently destroyed fur and leather goods and food in stores and manufacturing facilities, 7 percent were acts of sabotage, and 5 percent were arson and attempts to set fire to facilities⁸³. The phenomenon of ecoterrorism in the U.S. could not have posed much of a threat, since research on ecoterrorism in the U.S. ceased after September 11, 2001, and no preventive measures were taken against people who acted in support of it. So what changed between September 11, 2001, and 2005 when the FBI identified ecoterrorism as the greatest domestic security threat to the United States? Rather, not much. According to the author, this may have been an attempt to divert attention from the ever-present threat of Islamic extremism and the military operations

⁸⁰ T.A. Michaud, *Ekoterroryzm: kulisy...*

⁸¹ C. DeBruin, *Right-Wing Extremism in the United States*, Akron 2019, p. 3, https://ideaexchange.uakron.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2024&context=honors_research_projects [accessed: 22 II 2021].

⁸² J. Czaja, *Terroryzm polityczny we Włoszech*, in: *Terroryzm polityczny*, J. Muszyński (ed.), Warszawa 1981, p. 207.

⁸³ M. Loadenthal, „Eco-Terrorism”: *An Incident-Driven History of Attack (1973-2010)*, „Journal for the Study of Radicalism” 2017, vol. 11, No. 2, p. 13-14, https://www.academia.edu/33263882/_2017_Eco_Terrorism_An_Incident_Driven_History_of_Attack_1973_2010_email_work_card=thumbnail [accessed: 22 II 2021].

conducted by U.S. forces in Afghanistan and Iraq, which have resulted in an increasing number of dead and wounded American soldiers. Nor did the alarmist predictions of ekoterroryzm.pl, for which 2018 was supposed to pose a particular threat to the energy sector in the US, come true. The portal based its conclusions on an unspecified study by U.S. analysts and an increase in incidents over the past two years by the so-called Green Antifa⁸⁴. Indeed, the number of these incidents rose steadily - from 124 in 2016 to 225 in 2017 to reach 306 incidents in 2018. However, nothing particularly dangerous happened in the U.S. power industry that year. In addition, in the following year, the number of incidents decreased to 264⁸⁵.

The analysis shows that the number of ecoterrorist events, including those involving the most radical methods of ecotage, is slowly but steadily decreasing worldwide. It's too early to predict the decline of ecoterrorism, but we can certainly speak of a growing decline in violent environmentalist activity. They are moving away from destroying machinery and equipment and other actions that bring material damage, instead focusing on the use of non-violent resistance (without threat to health and life). This trend is not influenced by events that occurred in particular years of the second decade of the 21st century. The reduced number of aggressive environmental actions is the result of several circumstances. Above all, there has been an increase in the environmental awareness of societies and governments. This has taken place not without the participation of environmental organizations, including violent ones. An example of this is the Japanese whaling fleet, which announced in 2011 the withdrawal of its aircrafts from the Southern Ocean. This was the result of whaling ship crews being prevented from catching these mammals by vessels belonging to the SSCS⁸⁶. However, in 2019, Japan withdrew from its membership in the IWC banning whaling and restarted whaling. Whaling is used by several other countries, including Iceland and Norway. Although international trade in whale meat has been banned, the illegal trade still thrives. Offshore whaling is permitted in Norway, Denmark (Greenland) and Japan. In Alaska and the Philippines, whales can be harvested for subsistence. Despite growing public

⁸⁴ <https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/23-ekoterroryzm-wsrod-najwiekszych-zagrozen-2018-roku> [accessed: 22 II 2021].

⁸⁵ US Department of Homeland Security, *An Overview...*, p. 8.

⁸⁶ <https://pracownia.org.pl/pracownia-aktualnosci/244-w-obronie-wielorybow-na-swiecie-zwyciestwo-sea-shepherd> [accessed: 18 II 2021].

awareness, many indigenous peoples are insisting that their rights to traditional cetacean hunting be restored⁸⁷.

The International Fund for Animal Welfare, IFAW, one of the largest wildlife conservation organizations, played a major role in ending the commercial seal hunt in Canada. In 1983, Europe banned trade in all white harp seal products, which helped save more than 1 million of these animals. IFAW is active in more than 40 countries, but seals are still hunted, including in Sweden⁸⁸. Much has been contributed to the conservation of fauna and flora by *the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, done in Washington on March 3, 1973*⁸⁹ (CITES), also known as the Washington Convention. Poland ratified accession to the Convention on December 12, 1989, and three months later it became effective⁹⁰. Implementation of the provisions of this convention in many countries raises voices of opposition due to the fact that products made from the skins of crocodiles (caimans, alligators), constrictors or ostrich eggs bred in Asian countries, Africa and the USA are not allowed to be traded. The entry into many European countries of articles made from raw materials obtained from these animals risks confiscation and fiscal liability, despite being in possession of certificates that the imported items come from breeding animals.

A large impact on the decrease in the number of ecoterrorist incidents is the tightening of laws, including high financial penalties imposed on the perpetrators of these incidents, if, of course, they are caught and the criminal acts are proven. In some countries, such as the U.S. and Brazil, these circumstances do not play as much of a role because livestock owners can use firearms when protecting their property. The same was true for logging companies. They hired security guards to guard the machines at night or designated armed employees for this activity. At the same time, one can observe opposite situations, e.g., in February 2020, Brazilian authorities ordered their armed forces to support the efforts of environmentalists to fight deforestation in the Amazon. In the United States, state law can diverge significantly from federal law in prosecuting perpetrators of ecoterrorism incidents. In the case of ecotage targeting oil pipelines, refineries, power plants, power and railroad lines, chemical companies and LNG terminals, the law is strict, treating such cases as

⁸⁷ <https://www.mojanorwegia.pl/aktualnosci/norwegia-ulatwi-polowy-wielorybow-resort-idzie-na-reke-wielorybnikom-17514.html> [accessed: 18 II 2021]; <https://www.defence24.pl/japonia-rozpoczyna-wojnez-wielorybami-niedziela> [accessed: 18 II 2021].

⁸⁸ https://pl.qaz.wiki/wiki/International_Fund_for_Animal_Welfare [accessed: 18 II 2021].

⁸⁹ Journal of Laws of 1991, No. 27, item 112.

⁹⁰ <https://www.gov.pl/web/klimat/konwencja-waszyngtonska-cites> [accessed: 18 II 2021].

simple sabotage. In contrast, many other incidents are considered vandalism. Some states have enacted their own laws imposing very severe penalties on offenders who destroy GM crops and animal farms⁹¹. Also, the aforementioned SSCS received a court restraining order against Japanese whaling aircrafts for using aggressive methods that endangered the lives of sailors, and officials from Australia, New Zealand, and the U.S. announced that they would be sending ships to protect Japanese sailors.

The changes adopted by many countries in favor of nature conservation have the effect of weakening the message of radical pro-environmental ideology and causing a visible decline in the activity of eco-terrorists. Direct actions are already organized without violence and threat factor. Often these seem like disconnected events, but they allow organizations to break through to the media and give them a chance to focus as much public attention as possible on an issue. Greenpeace is no longer seen as the enemy, and is increasingly a partner for conversation. It is hard to overestimate their role in organizing protests against the clearing of tropical rainforests and the establishment of oil palm plantations on these lands in Southeast Asia and Central America. Despite the existence of large areas of non-forested land, growers prefer to establish new plantations on forest-covered land to generate additional income from timber sales used to cover plantation establishment costs. In Indonesia and Guatemala, authorities sent in the military against protesting residents (and they weren't environmentalists) who were trying to stop the creation of new plantations. The scale of this phenomenon is so serious that 1 February was established as a day without palm oil, celebrated in many countries, including Poland. Greenpeace is putting constant pressure on companies using palm oil as a raw material to buy only from certified plantations run in a way that at least somewhat attempts to balance the needs of industry and the environment. In 2018, palm oil was excluded in France from the list of biofuel feedstocks eligible for tax credits, despite opposition from the powerful oil company Total⁹².

The decline in ecoterrorist activity has coincided with the occurrence of climate change caused by the so-called greenhouse effect. Whether it is the result of natural processes in the atmosphere, the depths of the Earth and the oceans,

⁹¹ <https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/23-ekoterroryzm-wsrod-najwiekszych-zagrozen-2018-roku> [accessed: 22 II 2021]; https://www.nature.com/articles/nbt0600_582b [accessed: 18 II 2021]; <https://www.reuters.com/article/us-brazil-environment/brazil-authorizes-national-security-force-to-fight-deforestation-idUKKBN2041XI> [accessed: 18 II 2021].

⁹² <https://www.rp.pl/biznes/art1054421-greenpeace-blokuje-rafinerie-biopaliwa-we-francji-z-powodu-suwowca> [accessed: 30 X 2019].

or whether it is influenced by human actions, climate warming is a fact. When most of the well-known environmental and eco-terrorist organizations were founded a few decades back, this climate phenomenon had not yet been mentioned, even though forest robbery was already occurring on forest-covered continents. A slow change of thinking about climate was due to the determined efforts of environmental organizations, including Greenpeace. The activity of this organization, despite its merits, is still controversial for the governments of many countries, but it is difficult to deny the effectiveness of its activities. Thanks to Greenpeace, among other things, U.S. nuclear tests on Amchitka and French nuclear tests on Mururoa Atoll have been completed. In 1985, French special forces sank a ship in Auckland named Rainbow Warrior belonging to Greenpeace. In doing so, they wanted to end Greenpeace's sabotage of nuclear testing in the Pacific Ocean. Greenpeace's action was supported by the New Zealand government, which did not condone nuclear testing in the ocean. A French intelligence operation resulted in the death of a Greenpeace member. The capture of the two French agents by the New Zealand services and the international publicity that was given to the whole event made the organization even more famous, thanks to which a lot of money flowed into their account, including \$8 million paid to Greenpeace by the French government as an adjudged compensation⁹³.

After analyzing the development of ecoterrorism in the world, it can be concluded that the threat of ecoterrorism and ecotage will be small in Poland, despite the polarization of attitudes in worldview issues, which does not omit the topic of animal rights and the fight for them. Both some supporters and opponents of these laws have a tendency for exaggerated rhetorics. Suffice it to mention, for example, the MEP Sylwia Spurek of Wiosna party, a radical animal advocate who has been stirring up controversy and even shocking with her statements since 2019. Polemics of representatives of opposing camps intensify primarily in May, when Animal Rights Day is celebrated (May 22), and in October - on the occasion of World Animal Day (October 4). The media publicity and the agitation of a part of the society - which takes place after the information about hunting of wild boars, cutting down the Białowieża Forest and other forestry works, the Vistula Spit diversion, incidents connected with international transport of animals in conditions threatening their life and disastrous conditions in some animal breeding farms testify to the growing sensitivity of Poles to environmental protection and animal welfare issues. These examples also indicate mutual dislike between authorities and environmentalists. Only in exceptional cases do politicians and environmental organizations take a similar

⁹³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Rainbow_Warrior [accessed: 18 II 2021].

position, albeit for different reasons. An example is the joint front of the Polish government and environmental organizations, Greenpeace and ClientEarth, which opposed the construction of the Nord Stream 2 gas pipeline. Ecologists justified their position by the threat to the Baltic environment, and the authorities by strategic reasons. However, it is important to keep in mind that environmental messages often involve manipulation and misinformation. It is important to keep in mind that this type of information reaches people who are often uninformed about environmental issues and therefore easily swayed by emotions.

References

- Czaja J., *Terroryzm polityczny we Włoszech*, in: *Terroryzm polityczny*, J. Muszyński (ed.), Warszawa 1981, p. 206-231.
- Kowalska S., *Ekoterroryzm - rozważania w kontekście bezpieczeństwa i zasady zrównoważonego rozwoju. Wybrane regulacje prawa międzynarodowego*, in: *Prawa człowieka a ochrona środowiska. Wspólne wartości i wyzwania*, B. Gronowska et al. (ed.), Toruń 2018, p. 222-245.
- Kuipers D., *Operation Bite Back: Rod Coronado's War to Save American Wilderness*, London 2009.
- Kushner H.W., *Encyclopedia of Terrorism*, Thousand Oaks 2003.
- Machniak A., *Radykalizm i ekstremizm nowych ruchów społecznych na przykładzie Frontu Wyzwolenia Zwierząt*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2018, No. 1, p. 259-269.
- Michaud T.A., *Ekoterror a ekoideologia*, in: *Terroryzm - dawniej i dziś*, P. Jaroszyński et al. (ed.), Lublin 2010, p. 73-85.
- Patterson Ch., *Eternal Treblinka: Our Treatment of Animals and the Holocaust*, New York 2002.
- Posłuszna E., *Ekstremizm ekologiczny, źródła - przejawy - perspektywy*, Warszawa 2012.
- Tomasiewicz J., *Przemoc w ruchu ekologicznym: od obywatelskiego nieposłuszeństwa do terroryzmu (przypadek Earth Liberation Front)*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, No. 1, p. 187-209.

Internet sources

Bondaroff T.P., *Bitter Green: An Examination of the Strategy of Ecotage*, 2009, p. 72-78, https://www.academia.edu/238985/Bitter_Green_The_Strategy_of_Ecotage [accessed: 12 II 2021].

Bondaroff T.P., *Throwing a Wrench into Things: The Strategy of Radical Environmentalism*, „Journal of Military and Strategic Studies” Summer 2008, No. 4, p. 6-7, https://www.academia.edu/192381/THROWING_A_WRENCH_INTO_THINGS_THE_STRATEGY_OF_RADICAL_ENVIRONMENTALISM?email_work_card=title [accessed: 16 II 2021].

Cheda J., *Ekoterroryzm jako współczesne zagrożenie bezpieczeństwa ekologicznego na świecie i w Polsce*, „Karpacki Przegląd Naukowy” 2014, No. 3, [http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przegl%C4%85d%20Naukowy%20Nr%203\(11\)-2014.pdf](http://ktnio.pl/Home/PokazPdf?nazwaPliku=KPN%20kwartalnik%2FKarpacki%20Przegl%C4%85d%20Naukowy%20Nr%203(11)-2014.pdf) [accessed: 30 I 2021].

DeBruin C., *Right-Wing Extremism in the United States*, Williams Honors College Akron University 2019, https://ideaexchange.uakron.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2024&context=honors_research_projects [accessed: 22 II 2021].

Doherty B., *Sea Shepherd says it will abandon pursuit of Japanese whalers*, „The Guardian”, 29 VII 2017, <https://www.theguardian.com/environment/2017/aug/29/sea-shepherd-says-it-will-abandon-pursuit-of-japanese-whalers> [accessed: 25 II 2018].

Eco-terrorism Specifically Examining Stop Huntingdon Animal Cruelty („SHAC”), Hearing before the Committee on Environment and Public Works United States Senate, October 26, 2005, p. 5-8, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-109shrg39521/pdf/CHRG-109shrg39521.pdf> [accessed: 12 II 2021].

<http://www.animalperson.net/ronnie-lee-on-the-alf/> [accessed: 12 II 2021].

<https://www.britannica.com/topic/ecoterrorism> [accessed: 24 XII 2021].

<http://www.naiaonline.org/articles/article/quotes-from-the-leaders-of-the-animal-rights-movement#sthash.q4A1wR4T.dpbs> [accessed: 12 II 2021].

<http://www.wegetarianie.pl/forum/ogolnie/2614/> [accessed: 15 II 2021].

<https://bagna.pl/mokre-tematy/194-dolina-rospudy-historia-i-tlo-konfliktu> [accessed: 14 II 2021].

<https://biznesalert.pl/ekoterroryzm-ekologia-klimat-srodowisko/> [accessed: 18 II 2021].

<https://furcommission.com/in-their-own-words-the-animal-liberation-front-alf-has-this-to-say/> [accessed: 12 II 2021].

<https://miastojestnasze.org/dziwny-przypadek-lukasza-warzechy/> [accessed: 15 II 2021].

<https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/warzecha-od-rzeczy-w-do-rzeczy-369> [accessed: 15 II 2021].

https://pl.qaz.wiki/wiki/International_Fund_for_Animal_Welfare [accessed: 18 II 2021].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Rainbow_Warrior [accessed: 18 II 2021].

<https://pracownia.org.pl/pracownia-aktualnosci/244-w-obronie-wielorybow-na-swiecie-zwyciestwo-sea-shepherd> [accessed: 18 II 2021].

<https://prawy.pl/56196-ekoterroryzm-nowotwor-zzerajacy-polske/> [accessed: 15 II 2021].

<https://publicystyka.ngo.pl/klimatyczne-fiasko-premiera-morawieckiego-greenpeace-pyta-serio> [accessed: 14 XII 2019].

<https://swiatrolnika.info/ekoterroryzm-haracze-porwania-i-szantaz> [accessed: 15 II 2021].

<https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/byly-bloki-bedzie-las-do-poniedzialku-ma-was-tu-nie-byc,167,2880> [accessed: 30 VII 2018].

<https://web.archive.org/web/20171208174807/http://www.seashepherd.org/news-and-commentary/news/sea-shepherd-launches-new-anti-poaching-vessel-mv-sharpie.html> [accessed: 8 XII 2017].

<https://www.consumerfreedom.com/2004/01/2339-peta-and-terrorism-the-real-deal/> [accessed: 12 II 2021].

<https://www.defence24.pl/japonia-roz poczyna-wojnez-wielorybami-niedziela> [accessed: 18 II 2021].

<https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/18-dzien-bez-futra-ekoterrorysty-uderzaja-w-polska-gospodarke> [accessed: 15 II 2021].

<https://www.ekoterroryzm.pl/index.php/przypadki-ekoterroryzmu/23-ekoterroryzm-wsrod-najwiekszych-zagrozen-2018-roku> [accessed: 22 II 2021].

<https://www.energetyka24.com/ekoterroryzm-w-polsce-tajemniczy-zielony-front-podpalil-harwestery-na-dolnym-slasku> [accessed: 11 IV 2019].

<https://www.facebook.com/AnimalLiberationPressOffic/posts/animal-rights-militiathe-animal-rights-militia-arm-is-a-banner-used-by-animal-ri/2278788152207848/> [accessed: 17 II 2021].

<https://www.gov.pl/web/klimat/konwencja-waszyngtonska-cites> [accessed: 18 II 2021].

<https://www.greenpeace.org/international/story/48966/irving-dorothy-stowe-greenpeace-history-founders-mentors/> [accessed: 24 I 2022].

<https://www.mojanorwegia.pl/aktualnosci/norwegia-ulatwi-polowy-wielorybow-re-sort-idziena-reke-wielorybnikom-17514.html> [accessed: 18 II 2021].

<https://www.money.pl/gospodarka/budowa-s16-jak-walka-o-doline-rospudy-ministerstwo-infrastruktury-obawia-sie-ostrych-protestow-6381246601533569a.html> [accessed: 14 II 2021].

https://www.nature.com/articles/nbt0600_582b [accessed: 18 II 2021].

<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-02-26/zatrzymano-podejrzanego-o-wy-sadzenie-jesienia-ubieglego-roku-budynku-w-bielsku-bialej/> [accessed: 26 II 2019].

<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-06-22/twarz-premiera-morawieckiego-z-napisem-wstyd-wyswietlona-na-elektrowni/> [accessed: 14 II 2021].

<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-07-19/bielsko-biala-sad-wyda-wyrok-w-sprawie-wysadzenia-bloku-mateuszowi-h-grozi-10-lat-wiezienia/> [accessed: 20 VII 2021]

https://www.postbulletin.com/letter----animal-rights-movement-wallows-in-human/article_e932b1a3-54ac-526a-a086-be4c7deaa75e.html [accessed: 12 II 2021].

<https://www.radiozet.pl/Co-gdzie-kiedy-jak/piatka-dla-zwierzat-projekt-ustawy-tresc-co-to-kiedy-glosowanie> [accessed: 15 II 2021].

<https://www.rp.pl/biznes/art1054421-greenpeace-blokuje-rafinerie-biopalniwa-we-francji-z-powodu-surowca> [accessed: 30 X 2019].

<https://www.reuters.com/article/us-brazil-environment/brazil-authorizes-national-security-force-to-fight-deforestation-idUKKBN2041XI> [accessed: 18 II 2021].

<https://www.supersummary.com/the-monkey-wrench-gang/summary/> [accessed: 23 XII 2021].

<https://www.tygodnikprzeglad.pl/prawdziwy-szwindel-klimatyczny/> [accessed: 15 II 2021].

<https://www.washingtontimes.com/news/2001/oct/7/20011007-025834-9663r/> [accessed: 7 XI 2001].

Leksykon ekologii i ochrony środowiska, <https://www.ekologia.pl/wiedza/slovniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekoterroryzm> [accessed: 30 I 2021].

Loadenthal M., „*Eco-Terrorism*”: *An Incident-Driven History of Attack (1973-2010)*, „*Journal for the Study of Radicalism*” 2017, vol. 11, No. 2, <https://www.academia.edu/332>

63882/_2017_Eco_Terrorism_An_Incident_Driven_History_of_Attack_1973_2010_?email_work_card=thumbnail [accessed: 22 II 2021].

Mączkowski K., *Ekoterroryzm to głupota*, „Dzikie Życie” 2011, No. 2/200, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2011/luty-2011/ekoterroryzm-to-glupota> [accessed: 30 I 2021].

Michaud T.A., *Ekoterroryzm: kulisy bycia „zielonym”*, <https://3obieg.pl/ekoterroryzm-kulisy-bycia-zielonym-prof-thomas-michaud/> [accessed: 19 IX 2012].

Parson S., *Understanding the Ideology of the Earth Liberation Front*, „Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy” 2008, No. 2, p. 52, https://www.academia.edu/518248/Understanding_the_Ideology_of_the_Earth_Liberation_Front?email_work_card=title [accessed: 11 II 2021].

Pellow D.N., *Eco-terrorism*, in: *Keywords for Environmental Studies*, J. Adamson, W.A. Gleason, D. Pellow (ed.), New York 2016, <https://www.degruyter.com/document/doi/10.18574/9780814760741-029/html> [accessed: 24 XII 2021].

Posłuszna E., *A Prognostic View on the Ideological Determinants of Violence in the Radical Ecological Movement*, „Sustainability” 2020, t. 12 nr 16, bez numeracji, <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/16/6536/html> [accessed: 18 II 2021].

„Resistance Magazine”, wiosna 2010, vol. 2, No. 1, <http://www.arissamediaigroup.org/book/resistance-magazine-2/> [accessed: 24 I 2022].

Sobczyk M., *Gaja - Żyjąca planeta*, „Dzikie Życie” 2002, No. 5/95, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2002/maj-2002/gaja-zyjaca-planeta> [accessed: 30 I 2021].

Spadaro P.A., *Climate Change, Environmental Terrorism, Eco-Terrorism and Emerging Threats*, „Journal of Strategic Security” 2020, vol. 13, No. 4, p. 58-80, <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1863&context=jss> [accessed: 17 XI 2021].

US Department of Homeland Security, *An Overview of Bombing and Arson Attacks by Environmental and Animal Rights Extremists in the United States, 1995-2010*, May 2013, https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/OPSR_TP_TEVUS_Bombing-Arson-Attacks_Environmental-Animal%20Rights-Extremists_1309-508.pdf [accessed: 18 II 2021].

Yang Sue-Ming, Jen I-Chin, *An Evaluation of Displacement and Diffusion Effects on Eco-Terrorist Activities After Police Interventions*, „Journal of Quantitative Criminology” 2018, vol. 34, No. 4, p. 1103-1123, https://www.researchgate.net/publication/320213750_An_Evaluation_of_Displacement_and_Diffusion_Effects_on_Eco-Terrorist_Activities_After_Police_Interventions [accessed: 18 II 2021].

O autorach

Jakub Drożdźoń – absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W czasie studiów członek Koła Naukowego Prawa Międzynarodowego Publicznego i Prawa Europejskiego *Ius Gentium*. Od wielu lat interesuje się tematyką prawa międzynarodowego publicznego. Aktualnie pracuje na stanowisku asystenta sędziego.

Krzysztof Izak – emerytowany funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Dr inż. Marcin Kośka – absolwent studiów inżynierskich i magisterskich w Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie, studiów podyplomowych w Akademii Obrony Narodowej w Warszawie oraz studiów doktoranckich w Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. Uczestnik kursów krajowych i zagranicznych poświęconych bezpieczeństwu. Jego zainteresowania naukowe obejmują zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, zarządzania kryzysowego oraz terroryzmu.

Dr Kamil Mrocza – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Adiunkt w Katedrze Nauk o Państwie i Administracji Publicznej Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, dyrektor generalny Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, odpowiedzialny m.in. za obszar cyberbezpieczeństwa rynku finansowego.

Monika Stachoń – absolwentka studiów magisterskich w Uniwersytecie Warszawskim na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne. Na tej samej uczelni ukończyła również studia I stopnia na kierunku orientalistyka, ze specjalnością iraniistyka. Obecnie kontynuuje naukę w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych UW. Jej zainteresowania badawcze obejmują najnowszą historię Iranu.

Dr Marek Świerczek – funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Dr hab. Marcin Wielec – prodziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, kierownik Katedry Postępowania Karnego Wydziału Prawa i Administracji UKSW, dyrektor Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości. Autor i współautor kilku pozycji książkowych oraz

wielu artykułów naukowych z zakresu postępowania karnego. Członek Rady Programowo-Naukowej kwartalnika „Probacja“. Absolwent IESE Business School i Krajowej Szkoły Administracji Publicznej.

Dr Michał Wojnowski – ekspert niezależny.

About the authors

Jakub Drożdżoń - graduate of the Faculty of Law and Administration of the University of Silesia in Katowice. During his studies he was a member of the Scientific Circle of Public International Law and European Law *Ius Gentium*. He has been interested in the subject of public international law for many years. He currently works as an assistant judge.

Krzysztof Izak - retired officer of the Internal Security Agency.

Marcin Kośka, PhD Eng. - graduate of engineering and master's studies at the Military University of Technology in Warsaw, postgraduate studies at the National Defense Academy in Warsaw and doctoral studies at the Military Art Academy in Warsaw. Participated in domestic and international courses on security. His research interests include national and international security, crisis management, and terrorism.

Kamil Mroczka, PhD - Doctor of Social Sciences in Political Science. Assistant Professor at the Department of State Science and Public Administration of the Faculty of Political Science and International Studies of the University of Warsaw, Director General of the Polish Financial Supervision Authority, responsible among others for the area of cyber security of the financial market.

Monika Stachoń - graduated from the University of Warsaw, majoring in internal security. She also completed her undergraduate degree in Oriental Studies, with a specialization in Iranian Studies, at the same university. She is currently pursuing her doctoral degree at the UW School of Social Sciences. Her research interests include recent Iranian history.

Marek Świerczek, PhD - an officer of the Internal Security Agency.

Marcin Wielec, PhD - Deputy Dean of the Faculty of Law and Administration of Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Head of the Department of Criminal Proceedings of the Faculty of Law and Administration of CSWU, Director of the Justice Institute. Author and co-author of several books and many scientific articles on criminal procedure. Member of the Program and

Scientific Council of the quarterly “Probacja”. Graduate of IESE Business School and the National School of Public Administration.

Michał Wojnowski, PhD - independent expert.

